Douglas Murray STRANIA SINUCIDERE A EUROPEI

IMIGRAŢIE, IDENTITATE, ISLAM

CORINT ISTORIE

Douglas Murray

STRANIA SINUCIDERE A EUROPEI

IMIGRAŢIE, IDENTITATE. ISLAM

p

Traducere din limba engleză de Mihnea Gafiţa Prefaţă de Ion M. Ioniţă

CORINT BOOKS 2019

DOUGLAS KEAR MURRAY (n. 1979) este redactor asociat al săptămânalului britanic *The Spectator* şi scrie frecvent pentru multe alte publicaţii, printre care *The Sunday Times* şi *The Wall Street Journal*. Un expert al dezbaterilor, Douglas a luat cuvântul pe o serie întreagă de platforme de prim-plan, inclusiv la Parlamentul britanic, la Parlamentul European şi la Casa Albă.

Printre cărţile sale se numără *Bosie*: *A Biography of Lord Alfred Douglas* (2000), *Neoconservatism*: *Why We Need It* (2005), *Bloody Sunday*: *Truth, Lies, and the Saville Inquiry* (2011, câştigătoare a Premiului Memorial Christopher Ewart-Biggs pe anii ’2011 – 2012 pentru promovarea păcii şi a înţelegerii) şi *Islamophilia*: *A Very Metropolitan Malady* (2013).

Redactare: Alexandra Fusoi

Tehnoredactare: Mihaela Ciufu

Design copertă: Dan Mihalache

Ilustraţie copertă: e Shutterstock

DOUGLAS MURRAY

The Strange Death of Europe

Copyright © Douglas Murray 2017

This translation is published by arrangement with Bloomsbury Publishing Pic. All rights reserved

Toate drepturile asupra ediţiei în limba română aparţin EDITURII CORINT BOOKS.

ISBN: 978 – 606 – 793 – 693 – 3
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
MURRAY, DOUGLAS
Strania sinucidere a Europei: imigraţie, identitate, Islam / Douglas Murray; trad. din lb. engleză de Mihnea Gafiţa; pref, de Ion M. Ioniţă.
— Bucureşti: Corint Books, 2019
Conţine bibliografie
Index
ISBN 978 – 606 – 793 – 693 – 3
I. Gafiţa, Mihnea (trad.)
II. Ioniţă, Ion M. Pref.)

Prefaţă

Strania sinucidere a Europei, *un exerciţiu de manipulare*

Ideea că Europa piere, se sinucide sau se află într-un declin inevitabil nu este deloc nouă. Douglas Murray se înscrie recent în această serie care, cu siguranţă, nu se va opri aici. Argumentele sunt simple şi repetate la infinit, după tehnica arhicunoscută de a spune un neadevăr de mii de ori, până când devine credibil.

Conservator, admirator al liderilor de extremă dreapta şi al mişcărilor născute de aceştia, Douglas Murray anunţă axioma din primul rând al cărţii sale: liderii europeni au hotărât să se sinucidă şi să ducă împreună cu ei în neant întreaga civilizaţie occidentală. În urma acestei decizii, în decursul vieţii actualei generaţii, Europa nu va mai exista şi popoarele europene îşi vor pierde singurul loc care a fost „acasă”. Formulând acest enunţ, Murray îl ia ca susţinător al ideii şi exponent al celor care au vestit prăbuşirea Europei înaintea lui pe Ştefan Zwieg, din a cărui carte, *Lumea de ieri*, extrage următorul citat *„Simţeam că Europa, în starea ei de absolută deraiere, îşi hotărâse propria condamnare la moarte – casa noastră sacră Europa, deopotrivă leagănul şi Partenonul civilizaţiei occidentale”*.

Dar a-l lua drept argument pe Stefan Zweig în acest

demers este o totală răsturnare de termeni. Scriitorul austriac de origine evreiască s-a considerat un cetăţean al lumii, şi nici pe departe un naţionalist. Cartea, scrisă în anii 1930 ai secolului trecut, vorbeşte despre dispariţia Imperiului Habsburgic la sfârşitul Primului Război Mondial, însă autorul, în momentul scrierii cărţii, se afla deja în exil, fiind nevoit să se refugieze în Marea Britanie în urma ascensiunii naziştilor la putere. Citatul reflectă şi situaţia din Europa la momentul scrierii cărţii. Cu adevărat, Europa era pe cale să se sinucidă. Dar din cauze cu totul altele decât cele pe care le invocă Douglas Murray în *Strania sinucidere a Europei*.

În faţa ascensiunii fascismului şi a nazismului, democraţiile occidentale au ales atunci politica de *appeasement*, de împăciuitorism. Au crezut că soluţia pentru a combate totalitarismul bolşevic, învingător în Rusia, este să nu acţioneze împotriva fascismului în Occident. Cedările în faţa cărora doar Winston Churchill a stat împotrivă nu au făcut decât să inflameze visurile agresive ale lui Mussolini şi Hitler şi să ducă la război. Civilizaţia Occidentului a fost pe punctul de a pieri, nu în momentul în care primele bombe au căzut deasupra Varşoviei sau a Londrei, ci începând cu ziua de 10 mai 1933, zi în care, în Berlin, în Piaţa Operei, chiar în faţa Universităţii Humboldt, sute de mii de cărţi, între care cele ale lui Zweig, au fost aruncate în foc. Şi atunci nimeni nu a făcut nimic. Astăzi, pe placa memorială amplasată în acest loc se pot citi cuvintele lui Heinrich Heine: „Acolo unde ard cărţi, vor arde, până la urmă, oameni”.

Esenţa cărţii lui Murray este migraţia. Reprezintă migraţia o problemă şi un motiv de îngrijorare? Evident. Toate cercetările europene relevă că este una dintre temele de interes pentru cetăţenii europeni şi nu numai, dacă ne gândim şi la americani. Imaginile din 2015 când sute de mii de imigranţi şi refugiaţi au trecut peste frontiere şi au ajuns în inima Europei au rămas adânc întipărite în memoria oamenilor.

Dar au rămas şi mai mult ca temă de bătaie pentru politicienii care s-au hotărât să profite din plin de momentul politic picat din cer. Partidele xenofobe, naţionaliste au înflorit peste tot în Occident. Lideri ca Viktor Orban au sesizat uriaşa oportunitate. Frontul Naţional, Pegida, Alternativa pentru Germania, Mişcarea Leave, toţi l-au prins pe Dumnezeu de un picior. Ce s-a întâmplat cu adevărat în 2015 nici nu mai contează. Cine a provocat migraţia în masă, cine a permis plecarea bărcilor şi apoi deschiderea Rutei Balcanice spre Europa de Vest? A rămas doar declaraţia Angelei Merkel speculată la maximum, ca dovadă supremă a planului de înlocuire a europenilor cu emigranţi musulmani. Şi, bineînţeles, Soros, care nu putea lipsi din cartea lui Murray.

Imigraţia este o realitate. După 1945, pentru multe ţări occidentale a fost o necesitate. Ridicarea Europei din ruine avea nevoie de bani şi de forţă de muncă. Germania a adus turci. Franţa, magrebieni. Economic, a fost profitabil, era o forţă de muncă nepretenţioasă şi ieftină. Istoric, s-a suprapus procesul de destrămare al imperiilor coloniale europene. Anii 1950, 1960 au adus importante contingente din fostele colonii care au venit în metropolă. Pakistanezi, indieni în Marea Britanie, algerieni în Franţa. Legile permisive au lăsat rudele să-i urmeze pe cei deja stabiliţi pe continent.

A urmat extinderea Uniunii Europene ce a dat noilor veniţi drepturi egale. Ceea ce îl nemulţumeşte profund pe Douglas Murray, care deplânge venirea polonezilor sau a românilor, sugerând că nu ar fi meritat aşa ceva. Ei ar fi luat locurile de muncă ale britanicilor, spune autorul, susţinând una dintre cele mai folosite teze ale celor care tot anunţă apocalipsa invaziei din ţările foste comuniste.

Chestiunea de bun-simţ este că imigranţii nu sunt toţi mână de lucru necalificată. Chiar şi cei necalificaţi fac munci pe care nu se bate mai nimeni în ţările gazdă. Dar mii de medici şi asistente, mii de lucrători în asistenţă socială, mii de profesori şi cercetători, mii de ingineri, mii

de specialişti în IT, mii de studenţi care alimentează universităţile britanice, tot o povară şi un pericol sunt? Dacă este aşa, de ce umblă angajatorii să-i ducă în Regatul Unit?

De aici şi marea manipulare de la care Douglas Murray nu se dă în lături. Medicii, profesorii, inginerii sunt buni, cum buni sunt şi zugravii, zidarii, sudorii şi oamenii din salubritate. Dar libertatea de circulaţie în Uniunea Europeană e rea! Cam asta e ideea.

Unde a greşit Uniunea Europeană? în primul rând, a căzut pradă propriului succes. Unificarea Europei după căderea comunismului a fost o realizare istorică fără precedent în istoria Continentului. Apoi, Europa s-a culcat pe lauri. A desfiinţat graniţele interne, dar nu a întărit frontierele externe. Toată povara a fost lăsată pe umerii ţărilor de la interfaţa cu vecinătatea Uniunii. Italia, Grecia, copleşite de traficul cu migranţi, devenit o industrie lucrativă, au cerut în zadar ajutor. Nu solidaritatea europeană a dus la situaţia imposibilă pentru aceste ţări, ci egoismul statelor care au refuzat să se implice. Abia după şocul din 2015, Uniunea Europeană a început să dezvolte forţe pentru controlul frontierelor externe, pentru combaterea traficului cu oameni în Marea Mediterană şi în Marea Egee. Din punct de vedere politic, era târziu. Mişcările de extremă dreapta şi cele anti-sistem au prins vântul în pânze. Ele înregistrează câştiguri electorale şi au devenit un competitor pentru partidele tradiţionale.

Africa şi Orientul Mijlociu cunosc o explozie demografică nemaiîntâlnită. Generaţiile sunt din ce în ce mai tinere şi mai numeroase. Locurile de muncă lipsesc, resursele se diminuează. Ce poate face Europa? După Douglas Murray, renunţarea la proiectul european şi revenirea la graniţele naţionale ar salva situaţia. Dar nu se face aşa ceva pentru că liderii europeni au ales să se sinucidă. Ei ar fi de acord să aducă milioane de musulmani în Europa. Iar ca să demonstreze aşa ceva, Murray face din cartea sa o înşiruire a atentatelor teroriste, a

violenţelor împotriva populaţiei care au avut ca autori migranţi musulmani. Terorismul este, într-adevăr, un pericol fundamental. Pierderile de vieţi omeneşti nu pot fi tolerate. Iar incapacitatea de a combate fenomenul nu poate duce decât la atingerea obiectivelor pe care promotorii terorii le urmăresc: pierderea modului de viaţă, a esenţei civilizaţiei în care trăim. Efectele politice ale unui climat de teroare sunt la rândul lor devastatoare. Dar înşiruirea actelor de teroare nu poate produce decât teamă şi manipulare prin frică. Care este soluţia? Douglas Murray nu oferă niciuna, decât sumbra concluzie că soarta Europei este pecetluită.

Ce este raţional să se întâmple necesită efort şi perseverenţă, ceea ce pentru populişti nu se pune problema. Populiştii pot identifica o situaţie reală, dar rezolvările pe care le propun sunt parte a problemei, şi nu parte a soluţiei.

Diminuarea fenomenului imigraţionist în Europa înseamnă măsuri urgente de control al frontierelor externe şi măsuri de lungă durată pentru rămânerea în ţările de origine a celor care vor să plece din raţiuni economice. Fără viziune şi perseverenţă, Europa chiar va sucomba. Dar nu pentru că există dorinţa de sinucidere, ci pentru că ar ajunge să fie condusă din nou de cei care au mai ucis-o odată.

Ion M. Ioniţă

Introducere

Europa se sinucide. Sau liderii ei, cel puţin, au hotărât să se sinucidă. Bineînţeles, dacă şi europenii obişnuiţi aleg să meargă pe acelaşi drum, este o altă chestiune.

Când afirm că Europa este în plin proces de a-şi lua viaţa, nu vreau să spun că povara reglementărilor Comisiei Europene ar fi devenit insuportabilă, nici că prevederile Convenţiei Europene a Drepturilor Omului n-ar fi făcut destul pentru a satisface necesităţile unei comunităţi anume. Vreau să spun că Europa, în sens de civilizaţie, aşa

cum o ştim, se află în plin proces de a se sinucide şi că nici Marea Britanie, nici vreo altă ţară din Europa Occidentală nu poate ocoli această soartă, pentru că prezentăm, cu toţii, aceleaşi simptome şi s-ar părea că suferim de aceeaşi maladie. Rezultatul este că, atunci când majoritatea europenilor care trăiesc astăzi vor ajunge la capătul vieţii, Europa nu va mai fi Europa, iar popoarele europene îşi vor fi pierdut singurul loc din lume care a fost, pentru noi, „acasă”.

Poate fi punctat faptul că diversele proclamaţii în legătură cu moartea Europei au reprezentat jaloane pe tot parcursul istoriei noastre şi că Europa n-ar fi Europa fără predicţiile devenite obişnuinţă că suntem pe moarte. Şi totuşi, unele au fost sincronizate mai convingător decât altele. În *Lumea de ieri*, carte publicată pentru prima oară în 1942, Stefan Zweig scria despre continentul său în anii premergători celui de-al Doilea Război Mondial: „Europa îmi părea sortită morţii din pricina propriei ei sminteli. Europa, patria noastră sacră, leagănul şi Partenonul civilizaţiei noastre de la soare-apune”.

Printre puţinele lucruri care i-au dat lui Zweig o brumă de speranţă a fost faptul că, în ţările din America de Sud, unde a fugit el însuşi în cele din urmă, a văzut altoiuri ale propriei sale culturi. În Argentina şi Brazilia şi-a dat seama că o cultură poate să emigreze dintr-o ţară într-alta, în aşa fel încât, chiar dacă arborele care a dat viaţă acelei culturi a murit, ea tot «mai poate furniza „flori noi şi roade noi”. Presupunând că Europa din acel moment s-ar fi anihilat cu totul, Zweig se simţea consolat de faptul că „nu s-a pierdut niciodată pe de-a întregul ce au realizat generaţiile dinaintea noastră”.1

Astăzi, în mare parte din cauza catastrofei descrise de Zweig, arborele Europei s-a uscat de-a binelea. Europa de azi îşi doreşte prea puţin să se reproducă, să lupte pentru sine sau chiar să fie de partea ei însăşi într-o confruntare. Cei aflaţi la putere par convinşi că nu contează dacă oamenii şi cultura Europei se vor pierde

pentru restul lumii. Unii au decis, fără echivoc (aşa cum scria Bertolt Brecht în poemul său din 1953, intitulat *Soluţia*), să dizolve poporul şi să-şi aleagă un altul, pentru că, vorba prim-ministrului conservator suedez Fredrik Reinfeldt[1], numai „barbarism" pot oferi ţări ca a lui; în schimb, din afară vin numai lucruri bune.

Nu există o cauză unică a stării maladive actuale. Cultura datorată acelor tributari ai civilizaţiei iudeo-creştine care au fost grecii şi romanii din Antichitate şi descoperirilor Iluminismului nu a fost demolată de nimic. Dar lovitura de graţie a primit-o în urma suprapunerii a doua înlănţuiri de evenimente, din care îi este acum imposibil să-şi revină.

Prima este mişcarea în masă de populaţii către Europa. În toate ţările vest-europene, acest proces a început după al Doilea Război Mondial, din cauza deficitului de forţă de muncă. N-a trecut mult şi Europa a devenit dependentă de fenomenul migraţiei, nemaiputând să oprească afluxul nici dacă ar fi vrut. Drept rezultat, ceea ce fusese Europa – căminul popoarelor europene – a devenit treptat un cămin pentru lumea întreagă. Locuri care fuseseră europene au ajuns, treptat, locuri din alte părţi. Astfel, zonele dominate de imigranţii pakistanezi au ajuns să semene cu Pakistanul din toate punctele de vedere, mai puţin localizarea, nou-veniţii şi copiii lor mâncând ceea ce mâncau şi în locurile lor de proveniență, vorbind limba din locurile lor de proveniență şi practicând religia din locurile lor de proveniență. Străzile oraşelor nord-europene reci şi ploioase s-au umplut de oameni îmbrăcaţi adecvat pentru poalele colinelor pakistaneze sau pentru furtunile de nisip din Arabia. „Imperiul contraatacă"[2], au remarcat unii observatori, abia făcând vreun efort să-şi ascundă zâmbetul afectat. Şi totuşi, dacă

1 John Fredrik Reinfeldt (n. 1965), prim-ministru al Suediei între 2006 și 2014 și ultimul deținător al președinției prin rotație a Consiliului European, în 2009 (n.tr.).

2 Trimitere la titlul celui de-al doilea film, Imperiul contraatacă (1980, în regia lui Irvin Kershner) din prima trilogie Războiul stelelor (n.tr.).

imperiile coloniale europene fuseseră spulberate, aceste noi colonii erau, în mod evident, instalate de-a binelea.

În tot acest timp, europenii au găsit metode prin care să pretindă că aşa ceva putea funcţiona. De exemplu, insistând că o asemenea imigraţie ar fi fost normală. Sau că, dacă nu avea loc la prima generaţie, integrarea putea foarte bine să aibă loc odată cu copiii sau nepoţii acesteia sau poate odată cu vreo altă generaţie viitoare. Sau că nici nu conta, de fapt, dacă oamenii se integrau sau nu. În tot acest timp am refuzat să luăm în considerare probabilitatea mai mare că se putea foarte bine să nu funcţioneze. Aceasta e concluzia pe care criza migraţiei din ultimii ani n-a făcut decât s-o grăbească.

Ajung astfel şi la cea de-a doua înlănţuire de evenimente. Pentru că nici măcar venirea în masă a milioane de imigranţi n-ar suna chiar ca o notă de final pentru continentul european dacă n-ar trebui luat în considerare faptul că, simultan – coincidenţă sau nu Europa şi-a pierdut credinţa în propriile convingeri, tradiţii şi legitimitate. La această evoluţie a situaţiei au contribuit nenumăraţi factori, dar unul dintre ei este modul în care şi-au pierdut vest-europenii ceea ce numea filosoful spaniol Miguel de Unamuno, cu o formulă devenită celebră, „tragicul sentiment al vieţii”[3]. Au uitat ceea ce învăţaseră, cu preţul atâtor suferinţe, Zweig şi generaţia lui: că tot ce iubeşti, chiar şi cele mai grandioase şi mai cultivate civilizaţii pe care le cunoaşte istoria, poate fi măturat din calea lor de oameni care nu le merită, în afară de a-l ignora, pur şi simplu, una dintre puţinele căi de a evita sentimentul tragic al vieţii este să-l dai deoparte printr-o credinţă oarbă în progresul omenirii. Această tactică rămâne, deocamdată, cea mai întâlnită abordare.

Şi totuşi trecem întruna peste – şi uneori cădem în – uriaşe îndoieli în propria noastră creaţie. Mai mult decât

3 Referire la Miguel de Unamuno, Despre sentimentul tragic al vieții: la oameni și la popoare, voi. 25 din Eseuri de ieri și de azi, trad. de Constantin Moise, Editura Institutul European, București, 1995 (n.tr.).

orice alt continent sau altă cultură din lumea de astăzi, Europa din prezent e apăsată puternic de sentimentul de vinovăţie pentru propriul trecut. În paralel cu această versiune explicită de neîncredere în sine, mai există şi o variantă mai introvertită a acestei vinovăţii. Pentru că există, în Europa, şi problema unei istoviri existenţiale şi a unei senzaţii că probabil povestea în sine a Europei s-a încheiat şi că trebuie îngăduit începutul unei noi poveşti. Imigraţia în masă – înlocuirea unor părţi însemnate din populaţiile europene cu oameni veniţi din alte locuri – este unul dintre modurile în care a fost imaginată această nouă poveste: am părut a crede cu toţii că o schimbare era la fel de bună ca un repaus. O asemenea istovire existenţială a unei civilizaţii nu este un fenomen specific Europei moderne, dar faptul că o societate ajunge să simtă că i s-a terminat elanul exact în momentul în care o nouă societate se pregăteşte s-o înlocuiască nu poate conduce decât la schimbări majore, de dimensiuni epocale.

Dacă s-ar fi putut discuta despre toate acestea, poate că s-ar fi ajuns la vreo soluţie. Şi totuşi, chiar şi în 2015, când se atinsese nivelul maxim al crizei migraţiei, existau restricţii şi de vorbire, şi de gândire în această privinţă. La momentul culminant al crizei, în septembrie 2015, Angela Merkel, cancelarul federal german, îl întreba pe directorul general de la Facebook, Mark Zuckerberg, ce se putea face pentru a-i împiedica pe cetăţenii europeni să-i mai critice, în comentariile din reţeaua de socializare, politica în domeniul migraţiei. „Faceţi ceva în acest sens?”, l-a întrebat ea, iar el i-a dat asigurări că lua măsuri.2 Critica, ideile şi discuţiile ar fi trebuit să fie neîngrădite. Retrospectiv, este surprinzător cât de multe restricţii ne-am impus noi înşine în timp ce deschideam larg uşile propriei noastre case către lume. Cu 1.000 de ani în urmă, populaţiile Genovei şi Florenţei nu erau aşa de amestecate cum sunt în prezent, dar astăzi amândouă sunt perfect recognoscibile ca fiind italiene, iar diferenţele tribale au avut de-a lungul timpului tendinţa de a se reduce, nu de a

se amplifica. Gândirea curentă pare să fie aceea că, la un moment dat în anii următori, populaţiile din Eritreea şi Afghanistan vor fi şi ele la fel de amestecate în Europa cum sunt genovezii şi florentinii contopiţi în Italia. Eritreenii şi afghanii poate că au culoarea pielii diferită, pot avea origini etnice la mare depărtare, dar Europa tot Europa va rămâne, iar locuitorii ei vor continua să se amestece, în spiritul definit de Voltaire şi de Apostolul Pavel, de Dante, Goethe şi Bach.

La fel cum se întâmplă cu atât multe de amăgiri foarte răspândite, şi în acest caz există un sâmbure de adevăr. Natura Europei s-a modificat întotdeauna şi s-a caracterizat – aşa cum demonstrează oraşele de comercianţi, precum Veneţia – printr-o fantastică şi neobişnuită receptivitate faţă de influenţele şi concepţiile străine. De la grecii şi romanii antici încoace, popoarele europene şi-au trimis corăbiile să cutreiere lumea şi să revină acasă cu poveşti despre ce au găsit. Foarte rar s-a întâmplat – dacă s-a întâmplat vreodată – ca restul lumii să răspundă printr-o curiozitate similară, dar, chiar şi aşa, corăbiile europenilor s-au dus şi s-au întors cu poveşti şi descoperiri care s-au topit în aerul respirat în Europa. Receptivitatea s-a dovedit prodigioasă: totuşi nu a fost nelimitată.

Întrebarea unde se află hotarele unei culturi este dezbătută la nesfârşit de antropologi şi nu poate fi rezolvată. Hotare au existat însă. De pildă, Europa n-a fost niciodată un continent al islamului. Şi totuşi conştiinţa faptului că avem o cultură care se schimbă în mod constant şi subtil are nişte rădăcini europene profunde. Filosofii Greciei antice percepeau dilema, rezumând-o sub forma celebrului paradox al corăbiei lui Tezeu. Plutarh îl prezintă astfel: corabia cu care navigase Tezeu fusese conservată de atenieni, care înlocuiau scândurile pe măsură ce acestea putrezeau. Dar nu era tot corabia lui Tezeu, chiar dacă nu mai era alcătuită din materialele cu care navigase cândva eroul?

Despre grecii de astăzi ştim că nu sunt acelaşi popor ca grecii antici. Ştim că englezii nu mai sunt astăzi cum erau acum 1.000 de ani, nici francezii nu sunt aceiaşi cu francii. Şi totuşi ei sunt perfect recognoscibili ca fiind greci, englezi şi francezi – şi cu toţii sunt europeni. În aceste câteva identităţi, şi în altele, recunoaştem un anume grad al succesiunii culturale, o tradiţie care se păstrează prin anumite calităţi (deopotrivă pozitive şi negative), cutume şi comportamente. Recunoaştem că marile mişcări ale normanzilor, francilor şi galilor au produs mari schimbări. Iar din istorie ştim că, pe termen lung, unele mişcări afectează o cultură într-o măsură relativ redusă, în timp ce altele o pot modifica irevocabil. Problema constă nu în acceptarea schimbării, ci în conştiinţa faptului că, atunci când schimbările se produc prea repede sau introduc diferenţe prea mari, putem deveni altceva – inclusiv ceva ce poate că nu ne-am dorit niciodată să fim.

În acelaşi timp, suntem derutaţi în privinţa modului în care ar trebui să se întâmple aceste lucruri. Deşi acceptăm, în general, că este posibil ca un individ să absoarbă o anumită cultură, indiferent de culoarea pielii sale (dacă există un grad corespunzător de entuziasm atât din partea individului, cât a culturii despre care e vorba), ştim foarte bine că noi, europenii, nu putem deveni orice ne-ar plăcea să fim. De exemplu, nu putem deveni chinezi sau indieni. Şi totuşi se aşteaptă de la noi să credem că oricine din lumea largă poate să se mute în Europa şi să devină european. Dacă faptul de a fi „european”, aşa cum sperăm, nu se referă la rasă, atunci este chiar şi mai necesar să se refere la „valori”. Iată de ce este atât de importantă întrebarea „Care sunt valorile europene?” Dar aceasta e tema unei alte discuţii, care ne găseşte absolut derutaţi.

Suntem noi, de exemplu, creştini? La începutul anilor 2000, această dezbatere a avut un punct nodal în disputa legată de formularea noii Constituţii a Uniunii Europene şi

absenţa din text a oricărei menţionări a moştenirii creştine a continentului european. Papa Ioan-Paul al II-lea şi succesorul său au încercat să rectifice omisiunea. Cel dintâi scria, în 2003, că: „Respectând întru totul natura seculară a instituţiilor, aş vrea să fac apel, încă o dată, la cei care redactează viitorul tratat constituţional european, cerându-le să includă în textul acestuia o referire la moştenirea religioasă şi în particular creştină a Europei” 3. Dezbaterea nu numai că a divizat Europa din punct de vedere geografic şi politic, dar a şi subliniat o aspiraţie foarte vizibilă. Nu numai că religia pierduse teren în Europa Occidentală, dar, în urma acestei replieri, apăruse dorinţa de a demonstra că Europa secolului XXI dispunea de o structură de drepturi, instituţii şi legi care puteau exista foarte bine şi fără sursa din care se trăgeau, chiar dacă acest aspect este discutabil. Precum porumbelul lui Kant, ne întrebam dacă n-am fi putut zbura mai repede în „aer liber”, fără să mai fim deranjaţi de vântul care ne menţinea, de fapt, în zbor.[4] Multe s-au bazat pe reuşita acestui vis. Locul religiei a fost luat de discursul din ce în ce mai cuprinzător despre „drepturile omului” (concept care tot de origine creştină este). Am lăsat nelămurită întrebarea dacă drepturile pe care le-am obţinut erau întemeiate sau nu pe credinţe la care continentul întreg renunţase ori dacă existau de sine stătătoare. Aceasta era cel puţin o întrebare mult prea importantă pentru a fi fost lăsată fără un răspuns clar, în condiţiile în care erau aşteptate să se „integreze” populaţii noi numeroase.

Concomitent, a apărut o altă întrebare, la fel de semnificativă, legată de poziţia şi scopul statului-naţiune. De la Tratatul din Westfalia[5] din 1648 şi până spre sfârşitul

4 „Porumbelul ușor, lovind în zbor liber aerul a cărui rezistență o simte, și-ar putea imagina că el ar reuși și mai bine în spațiul vid.” (Immanuel Kant, Critica rațiunii pure, trad. Nicolae Bagdasar și Elena Moisuc, ed. a III-a, Editura Iri, București, 1998, p. 26) (n.tr.)

5 Tratatul (sau Pacea) din Westfalia se referă la mai multe tratate de pace, încheiate în 1648 în orașele Osnabrück și Münster din landul german Renania de Nord-Westfalia, prin care s-a pus capăt Războiului

secolului XX, statul-naţiune a fost privit în Europa, în general, nu numai drept cel mai bun garant al ordinii constituţionale şi ai drepturilor liberale, ci şi drept garantul suprem al păcii. Dar şi această certitudine s-a erodat în timp. Personalităţi europene importante, precum fostul cancelar federal german Helmut Kohl în 1996, susţineau că „statul-naţiune (…) nu poate rezolva marile probleme ale secolului XXI”. Contopirea statelor-naţiuni din Europa într-o mare uniune politică integrată era de o asemenea importanţă, insista Kohl, încât era, de fapt, „o chestiune de război şi de pace în secolul XXI” 4. Alţii nu au fost de aceeaşi părere cu el şi, 20 de ani mai târziu, puţin mai mult de jumătate din populaţia Marii Britanii a demonstrat, la urnele de vot, că nu s-a lăsat convinsă de argumentele lui Kohl.[6] Dar, încă o dată, indiferent de vederile fiecăruia în această chestiune, era vorba de o întrebare mult prea importantă pentru a rămâne nelămurită într-o perioadă de mari schimbări la nivelul populaţiei.

Deşi nesiguri de noi înşine chiar acasă, am făcut eforturi susţinute să ne răspândim valorile peste hotare. Totuşi, ori de câte ori guvernele şi armatele noastre s-au implicat în câte o acţiune în numele acestor „drepturi ale omului” – în Irak în 2003, în Libia în 2011 –, pare-se c-am înrăutăţit lucrurile şi mai mult şi am sfârşit procedând greşit. Când a izbucnit războiul civil din Siria, lumea a cerut intervenţia naţiunilor occidentale, în numele drepturilor omului care erau fără îndoială încălcate. Dar nu exista nicio dorinţă de apărare a acestor drepturi, pentru că, indiferent dacă la noi acasă credeam în ele sau nu, cu siguranţă ne pierduserăm credinţa în capacitatea noastră de a le promova în alte părţi ale lumii. La un moment dat, a început să pară plauzibil faptul că aşa-

---

de 30 de ani și războaielor cu motivație religioasă în Europa (n.tr.).

6 Referire la referendumul organizat la 23 iunie 2016 în Marea Britanic, la care 51,89% dintre alegători au fost de acord ca Marea Britanie să renunțe la calitatea de stat membru al Uniunii Europene (ceea ce s-a numit Brexit) (n.tr.).

numita „utopie supremă” – cel dintâi sistem universal care despărţea drepturile omului de voinţa zeilor sau a tiranilor – ar fi putut conţine o aspiraţie finală europeană eşuată.5 Dacă într-adevăr aşa este, atunci europenii secolului XXI rămân lipsiţi de orice idee unificatoare capabilă să ordoneze prezentul sau să abordeze viitorul.

În orice moment, pierderea tuturor interpretărilor unificatoare despre trecutul nostru sau a ideilor despre ce avem de făcut în legătură cu prezentul sau viitorul nostru ar crea o gravă încurcătură. Dar într-o epocă de schimbări capitale şi de prefaceri la nivelul societăţii consecinţele se dovedesc fatale. Restul lumii vine în Europa exact în momentul în care Europa a pierdut din vedere ce este. Şi, dacă mutarea câtorva milioane de oameni din alte culturi într-o cultură puternică şi hotărâtă s-ar putea dovedi benefică, mutarea câtorva milioane de oameni într-o cultură vinovată, istovită şi muribundă nu poate fi aşa. Chiar şi acum, liderii Europei vorbesc despre un efort mai susţinut de includere a milioanelor de nou-sosiţi.

Însă şi aceste eforturi sunt sortite eşecului. Pentru a include un număr cât mai mare de oameni, este necesară formularea unei definiţii cât mai largi şi mai inatacabile cu putinţă a incluziunii. Dacă e vorba să devină o casă a lumii întregi, Europa trebuie să caute o definiţie a ei însăşi, care să fie suficient de acoperitoare încât să cuprindă lumea întreagă. Asta înseamnă ca, în perioada care precedă colapsul acestei aspiraţii, valorile noastre să devină atât de vaste, încât să se dovedească absurd de superficiale. Aşadar, dacă identitatea europeană din trecut putea fi atribuită unor fundamente profunde nu numai foarte specifice, ci şi filosofice şi istorice (statul de drept sau etica derivată din istoria şi filosofia europene), astăzi, etica şi convingerile Europei – în esenţă, identitatea şi ideologia Europei – se rezumă la „respect”, „toleranţă” şi „diversitate” (cea mai altruistă dintre toate). Asemenea definiţii de sine superficiale ne mai pot susţine încă vreo câţiva ani, dar este absolut imposibil ca ele să poată face

apel la loialităţile mai profunde la care trebuie să fie capabile să recurgă societăţile ca să supravieţuiască pe termen lung.

Acesta este numai unul dintre motivele pentru care probabil că, după ce a durat secole la rând şi a împărtăşit lumii întregi culmi ale desăvârşirii umane, cultura noastră europeană nu va supravieţui. Aşa cum par să demonstreze recentele alegeri din Austria[7] şi ascensiunea partidului Alternative für Deutschland[8], dacă probabilitatea eroziunii culturale rămâne inevitabilă, opţiunile în materie de apărare culturală sunt, în continuare, inacceptabile. Stefan Zweig avea dreptate când recunoştea sminteala şi condamnarea la moarte pe care şi-o pronunţase „leagănul şi Partenonul civilizaţiei noastre de la soare-apune”. Singură plasarea în timp pe care a făcut-o el nu era corectă. Aveau să mai treacă încă zeci de ani până când să fie dusă la îndeplinire sentinţa – de către noi înşine asupra noastră. Iar în acest interval, în loc să rămânem o casă pentru popoarele europene, am decis să devenim o „utopie” în sensul originar grecesc al termenului, adică să devenim „un loc de nicăieri”. Cartea de faţă relatează acest proces.

Documentarea şi scrierea acestei cărţi m-a purtat pe un continent pe unde mai călătorisem de-a lungul anilor, dar acum am ajuns de multe ori în zone pe care altfel nu le-aş fi vizitat, în decurs de câţiva ani, am călătorit din cele mai sud-estice insule ale Greciei şi cele mai sudice bastioane ale Italiei până în inima nordului suedez şi în nenumărate suburbii din Franţa, Olanda, Germania şi alte ţări. Cât am scris, am avut ocazia să stau de vorbă cu mulţi reprezentanţi ai opiniei publice, cu politicieni şi strategi din tot spectrul politic, poliţişti de frontieră, agenţi ai serviciilor de informaţii, activişti ai organizaţiilor

7 Este vorba despre alegerile parlamentare din octombrie 2017, câștigate de Partidul Poporului Austriac (ÖVP), de orientare conservatoare și creștin-democrată (n.tr.).

8 Alternative für Deutschland (AfD) - Alternativa pentru Germania, partid de extremă dreaptă german, fondat în 2013 (n.tr.).

neguvernamentale şi cu mulţi alţii aflaţi în prima linie. Din multe puncte de vedere, cea mai instructivă parte a documentării au fost discuţiile cu persoane venite recent în Europa – oameni care, în unele cazuri, literalmente sosiseră cu o zi în urmă. În insulele de triere din sudul Europei şi prin zonele unde fie se instalează, fie poposesc în drumul lor către nord, fiecare are povestea lui, iar mulţi au propriile tragedii. Toţi văd Europa drept locul în care şi-ar putea duce viaţa cel mai bine.

Cei dornici să vorbească şi să-şi împărtăşească povestea au fost, în mod necesar, un grup autoselectat. Au existat şi momente, când întârziam seara pe lângă câte o tabără de refugiaţi şi când apăreau sau se întorceau oameni care păreau – ca să mă exprim eufemistic – să nu abordeze continentul nostru mânaţi de generozitate sau de gratitudine. Dar mulţi alţii erau deosebit prietenoşi şi recunoscători că li se dădea ocazia să-şi spună poveştile individuale. Oricare ar fi fost vederile mele asupra situaţiilor care-i aduseseră aici şi a reacţiilor Europei, discuţiile cu ei s-au încheiat, fără excepţie, cu mine, spunându-le singurul lucru pe care li-l puteam transmite acelor oameni, fără să adaug un avertisment: „Mult noroc”.

Capitolul 1 *începutul*

Pentru a înţelege proporţiile şi rapiditatea schimbărilor care se produc în Europa, merită să ne întoarcem în urmă cu un foarte mulţi ani, la perioada premergătoare celei mai recente crize a imigraţiei, când fenomenul se afla încă la cote considerate „normale”. Şi merită să luăm în considerare o ţară care a fost ferită, în termeni relativi, de tulburările din ultima vreme.

În 2002, au fost făcute publice rezultatele ultimului recensământ pentru Anglia şi Ţara Galilor. Adunate pe parcursul anului anterior, datele arătau în ce măsură se schimbase ţara în cei zece ani scurşi de la recensământul anterior. Să ne imaginăm că s-ar fi găsit în 2002 cineva care să facă extrapolări pe baza rezultatelor

recensământului şi să speculeze în legătură cu ce aveau să aducă următorii zece ani. Să ne imaginăm că ar fi spus: „Până la finalul acestui deceniu, britanicii de rasă albă vor deveni o minoritate în propria lor capitală, iar populaţia musulmană se va dubla în următorii zece ani”.

Cum ar fi fost primite asemenea declaraţii? Cu siguranţă c-ar fi fost utilizaţi termeni precum „alarmiste” şi „panicarde”, foarte probabil c-ar fi fost catalogate drept „rasiste” şi chiar, cu un termen pe-atunci proaspăt apărut în vocabularul public, drept „islamofobe”. Putem spune cu destul de multă siguranţă că asemenea extrapolări pe marginea datelor obţinute n-ar fi fost primite călduros. Oricine este înclinat să se îndoiască de acest lucru ar putea să-şi amintească de un incident semnificativ petrecut în 2002, când un jurnalist de la cotidianul *The Times* a făcut nişte comentarii cu mult mai puţin surprinzătoare în privinţa viitorului imigraţiei, pe care secretarul pentru afaceri interne de atunci, David Blunkett, le-a denunţat ca fiind – spunea el, în virtutea imunităţii sale parlamentare – „de inspiraţie fascistă” 1.

Şi totuşi, oricât de condamnat ar fi fost atunci, oricui ar fi avansat o analiză în aceşti termeni în 2002 i s-ar fi dat dreptate pe de-a întregul şi din toate punctele de vedere ceva mai târziu. Următorul recensământ, efectuat în 2011 şi ale cărui rezultate au fost făcute publice la finele anului 2012, a scos la iveală nu numai cele de mai sus, ci şi multe altele. A demonstrat că numărul persoanelor care locuiesc în Anglia şi Ţara Galilor, dar s-au născut în alte părţi ale lumii, crescuse cu aproape 3.000.000 într-un singur deceniu. A arătat că numai 44, 9% dintre locuitorii Londrei se identificau, de-acum, ca fiind „britanici albi” şi că aproape 3.000.000 de persoane din Anglia şi Ţara Galilor locuiau în gospodării în care nici măcar un singur adult nu vorbea engleza ca limbă principală.

Acestea erau schimbări etnice foarte importante pentru orice ţ ară, în orice moment. Dar erau, totodată, şi constatări uimitoare despre modificarea ponderii

diferitelor elemente religioase în Marea Britanie. De exemplu, datele arătau că aproape toate credinţele, mai puţin creştinismul, urmau un curs ascendent. Singură credinţa naţională istorică a Marii Britanii se afla în cădere liberă. De la precedentul recensământ, numărul persoanelor care se identificau drept creştini scăzuse de la 72% la 59%. Numărul creştinilor din Anglia şi Ţara Galilor scăzuse cu mai mult de 4.000.000, iar numărul total al creştinilor înregistrase o scădere de la 37 la 33 de milioane.

Însă în vreme ce creştinismul se confrunta cu această scădere puternică a numărului de adepţi – scădere abruptă care era de aşteptat să continue accentuat imigraţia în masă aducea cu sine aproape o dublare a populaţiei musulmane. Între 2001 şi 2011, numărul musulmanilor din Anglia şi Ţara Galilor a crescut de la 1, 5 la 2, 7 milioane. Acestea erau cifrele oficiale, dar, în acelaşi timp, exista şi convingerea larg răspândită că, din cauza imigraţiei ilegale, numărul real era mult mai mare. Era general acceptat faptul că în ţară se aflau ilegal cel puţin 1.000.000 de persoane, fiind puţin probabil să fi completat formularele de la recensământ, iar cele două unităţi teritoriale care cunoscuseră deja creşterea cea mai rapidă (peste 20% în zece ani) erau şi cele unde se înregistrau deja cele mai importante populaţii de musulmani din Marea Britanie (Tower Hamlets şi Newham[9]). Acestea se numărau şi printre zonele din ţară cu cele mai scăzute rate de răspuns la recensământ, circa una din cinci gospodării omiţând să returneze formularul completat. Toate acestea sugerau că rezultatele recensământului, oricât de surprinzătoare ar fi fost, subevaluau drastic cifrele reale. Dar tot erau nişte constatări izbitoare.

Totuşi, deşi era greu de digerat chiar şi într-un an întreg, ştirea despre recensământ n-a mai fost băgată în

9 Două dintre cele 33 de unități administrative (32 de boroughs - burguri, comunități - și districtul comercial, The City) ale așa-numitei Greater London (Londra metropolitană) (n.tr.).

seamă după câteva zile – ca orice altă ştire trecătoare. Dar aceasta nu era o ştire trecătoare, ci o descriere a trecutului recent şi a prezentului ţării şi o privire către viitorul ei inevitabil. Dacă studiai rezultatele acelui recensământ, ajungeai la o concluzie unică şi mai ales de neclintit, şi anume că imigraţia în proporţii de masă era' pe cale să modifice total ţara – de fapt, o modificase deja. În 2011, Marea Britanie devenise deja un loc radical diferit faţă de ce şi cum fusese timp de secole. Însă aceste realităţi – cum ar fi că, în 23 dintre cele 33 de burguri londoneze, „britanicii de rasă albă" se aflau deja în minoritate numerică – au fost întâmpinate de-o manieră aproape la fel de elocventă precum rezultatele în sine.2 Un purtător de cuvânt al Oficiului Naţional de Statistică (ONS) a apreciat că rezultatele reprezintă o extraordinară demonstraţie de „diversitate".3

Reacţia politică şi cea mediatică, în schimb, au fost uimitoare, pentru că au părut a fi exprimate pe-o singură voce. Când au luat cunoştinţă de rezultatele recensământului, politicienii din toate partidele tradiţionale le-au salutat, într-un spirit exclusiv festivist. Aşa se întâmpla deja de ani de zile. În 2007, primarul de atunci al Londrei, Ken Livingstone, afirma cu mândrie nedisimulată că 35% dintre persoanele care lucrau la Londra erau născute în afara Marii Britanii.4 Rămânea totuşi întrebarea dacă exista sau nu vreo limită optimă în acest sens. Ani la rând, sentimentul de entuziasm şi optimism legat deschimbările prin care trecea ţara păruse singura variantă potrivită. Totul susţinut de pretenţia că nu era nimic nou.

Pe parcursul celei mai mari părţi a istoriei sale, şi cu siguranţă în ultimul mileniu, Marea Britanie a menţinut o populaţie extraordinar de statică. Nici măcar cucerirea normandă din 1066 – poate cel mai important eveniment din istoria insulei – nu a modificat semnificativ structura acesteia, doar 5% din populaţia Angliei fiind reprezentată de normanzi.5 Ce transferuri de populaţie au avut loc

înaintea cuceririi normande şi după aceasta s-au limitat, aproape în întregime, la mişcări între insula Irlanda şi teritoriile care ulterior aveau să formeze Regatul Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord. Apoi, în perioada de după 1945, Marea Britanie a avut nevoie să umple anumite goluri de pe piaţa muncii, cu precădere în sectorul transporturilor şi în proaspăt creatul Serviciu Naţional de Sănătate. Şi astfel a început perioada imigraţiei de masă, chiar dacă iniţial ritmul a fost lent. Legea Cetăţeniei Britanice, din 1948, a permis imigraţia din fostul Imperiu Britanic – devenit acum un Commonwealth de naţiuni –, iar la începutul anilor 1950 de acest program beneficiau anual câteva mii de persoane. Până la sfârşitul acelui deceniu, numărul nou-veniţilor crescuse la nivelul zecilor de mii, iar la jumătatea anilor 1960 era deja vorba de sute de mii de persoane. Marea majoritate a nou-veniţilor proveneau din Indiile de Vest, precum şi din India, Pakistan şi Bangladesh, ei ajungând în Marea Britanie de multe ori pentru locuri de muncă în fabrici, pentru ca apoi să le recomande şi altora – cel mai adesea, din propriile familii sau clanuri – să le calce pe urme şi să vină să-şi caute locuri de muncă similare.

În pofida unei oarecare preocupări publice în legătură cu situaţia şi semnificaţia ei pentru ţară, nici guvernele laburiste, nici cele conservatoare care au alternat la putere n-au fost în stare să facă mare lucru pentru a stăvili această mişcare. Cât priveşte ţările de pe continent, precum Franţa, Olanda şi Germania, nu era prea clar – şi cu atât mai puţin exista vreun consens în această privinţă – ce însemna venirea acestor muncitori sau măcar dacă urmează să se stabilească acolo. Numai după ce a devenit limpede că intenţionau să rămână şi să-şi aducă după ei şi familiile extinse au devenit clare unele dintre implicaţiile stării de fapt.

În anii următori, au fost adoptate în parlament legi foarte concrete, referitoare, de pildă, la infracţionalitatea în rândurile imigranţilor. Dar puţine au fost încercările de

a inversa tendinţa generală. Chiar şi când au existat norme legislative care au căutat să răspundă îngrijorării publice crescânde, au avut consecinţe neaşteptate. Legea Imigranţilor din Commonwealth, de exemplu, adoptată în 1962, a cărei ţintă aparentă era să limiteze afluxul de imigranţi şi să-i determine pe unii dintre ei să se întoarcă în ţările lor de origine, a avut exact efectul opus, determinându-i pe mulţi imigranţi să-şi aducă toată familia în Marea Britanie, cât considerau că mai au ocazia. Faptul că imigranţilor din Commonwealth nu li s-a mai cerut, după 1962, să dispună de un loc de muncă pentru a putea veni în ţară a provocat un alt aflux. Abia odată cu Legea din 1971 a Imigraţiei s-a făcut o nouă tentativă de stăvilire a fluxului rezultant. Prin urmare, cu toate că nu a existat niciodată vreun plan pentru îngăduirea imigraţiei la o asemenea scară, guvernele de toate orientările politice s-au trezit că trebuie să facă faţă consecinţelor situaţiei în care se găseau şi ele, şi întregul popor britanic. Era o situaţie pe care nimeni n-o prezisese vreodată cu acurateţe, dar ale cărei repercusiuni aveau să oblige fiecare guvern, de atunci înainte, să întreprindă ceva în legătură cu ele.

Printre aceste repercusiuni s-au numărat câteva răbufniri grave ale tulburărilor rasiale. Revoltele din 1958 din cartierul londonez Notting Hill sunt rememorate şi astăzi ca fiind o confruntare violentă între imigranţii din Indiile de Vest şi londonezii albi. Dar asemenea răbufniri sunt ţinute minte tocmai pentru că erau excepţia, şi nu regula. Cu toate că existau fără doar şi poate suspiciuni şi îngrijorări în legătură cu străinii, dar la un nivel redus, toate eforturile de a le capitaliza au eşuat în mod constant şi pe deplin – în special cele ale lui Oswald Mosley[10], fost

10 Oswald Mosley (1896-1980) - politician englez care a condus Uniunea Britanică a Fasciștilor între 1932 și 1940, redenumită în 1948 Mișcarea de Unificare. A fost parlamentar conservator și apoi laburist; în 1931 a încercat să înființeze o mișcare socialistă, dar a suferit o înfrângere în alegerile pentru Parlament. în 1959 a candidat din nou fără succes, cu o platformă antiimigrație (n.tr.).

lider al Uniunii Fasciştilor Britanici, devenit ulterior lider al Mişcării de Unificare. Când a încercat să exploateze electoral răzmeriţele din Notting Hill, candidând pentru un loc în parlament la alegerile generale din 1959, nu a reuşit să obţină nici măcar 10% din voturi. Poporul britanic a recunoscut astfel că existau probleme generate de imigraţia pe scară largă, dar a şi demonstrat că ştia că nu extremiştii, pe care-i mai respinsese şi altă dată, deţin răspunsurile.

Însă necazuri au apărut, mai ales în cazul unora dintre cei care sosiseră în ţară invitaţi şi se treziseră, odată ajunşi aici, că deveniseră ţinte ale discriminărilor. O reacţie faţă de aceste probleme a reprezentat-o trecerea prin parlament a legislaţiei privitoare la relaţiile dintre rase în 1965, 1968 şi 1976, care penaliza discriminarea împotriva oricui pe motive care ţineau de „culoarea pielii, origine rasială sau provenienţă etnică sau naţională”. Dovadă că subiectul nu fusese gândit temeinic este faptul că niciuna dintre aceste legi nu a fost luată în considerare preventiv, ci numai ca reacţie după apariţia problemelor, în 1948 nu fusese pregătită nicio lege a relaţiilor rasiale, tocmai fiindcă atunci nu a prevăzut nimeni numărul celor care aveau să vină în Marea Britanie în viitor sau faptul c-ar fi putut apărea complicaţii dezagreabile ca rezultat al imigraţiei în masă.

În toată această perioadă, sondajele de opinie au arătat că poporul britanic se opunea, într-o proporţie covârşitoare, politicilor în materie de imigraţie ale guvernelor sale şi considera că nivelul acesteia era mult prea ridicat în Marea Britanie. Un sondaj realizat în aprilie 1968 de Gallup a arătat că 75% din publicul britanic considerau că imigraţia nu era ţinută sub un control destul de strict. Procentul urma să crească în scurt timp la 83%.6 în acea etapă, a survenit unicul moment în care imigraţia şi-a dovedit vremelnic potenţialul de a se transforma într-o chestiune politică majoră. În aceeaşi lună – aprilie 1968 –,

Enoch Powell[11], ministru al cabinetului conservator din umbră[12] de atunci, a ţinut un discurs în faţa unei asociaţii a conservatorilor din Birmingham, care a declanşat o dezbatere pe această temă şi la fel de repede a şi închis-o. Discursul „râurilor de sânge” – cunoscut astfel, deşi Powell n-a folosit propriu-zis aceste cuvinte – era plin de anticipări profetice despre viitorul Marii Britanii, dacă imigraţia continua să se manifeste în ritmul pe care-l atinsese în acel moment: „Celor pe care vor să-i distrugă zeii le iau minţile mai întâi”, afirma Powell. „Trebuie să fim o naţiune de nebuni, literalmente nebuni, ca să permitem un aflux anual de circa 50.000 de oameni care au nevoie de sprijin şi care reprezintă, în cea mai mare parte, materialul uman al viitoarei creşteri a populaţiei descendente din imigranţi. Este ca şi cum ai sta să urmăreşti cum o naţiune întreagă este preocupată să-şi ridice propriul rug funerar”. 7 Cu toate că discursul ţinut de Powell era centrat pe identitate şi pe viitorul ţării, el conţinea şi aspecte de ordin practic – de exemplu, despre alegătorii care-şi căutau locuri în spitale sau în şcoli pentru copiii lor, într-un sector public suprasolicitat.

Liderul conservator Edward Heath[13] l-a eliberat imediat din funcţia deţinută în cabinetul din umbră, Powell pierzând orice susţinere politică din partea bazei partidului, ca şi orice perspectivă de carieră. Totuşi sprijinul public pentru vederile lui se situa la cote înalte, sondajele de opinie arătând că trei sferturi din marele

11 John Enoch Powell (1912-1998), politician conservator britanic și membru al parlamentului, cunoscut pentru controversata sa retorică privind populația de imigranți a Marii Britanii și pentru opoziția față de intrarea țării în Comunitatea Economică Europeană (n.tr.).

12 în anumite sisteme politice, printre care și cel britanic, există tradiția ca fiecare partid major aflat în opoziție să alcătuiască un guvern „din umbră”, neoficial, dar paralel cu guvernul constituit legal, care să urmărească și să pună în discuție politicile acestuia în toate domeniile (n.tr.).

13 Sir Edward Richard George Heath (1916-2005), prim-ministru al Marii Britanii (1970-1974) și lider al Partidului Conservator (1965-1975).

public îi împărtăşeau sentimentele, 69% considerând că Heath greşise înlăturându-l din funcţie.8 După mulţi ani, Michael Heseltine, unul dintre adversarii lui Powell din Partidul Conservator, a spus că, dacă Powell ar fi candidat la şefia partidului după acel discurs, ar fi câştigat cu o majoritate zdrobitoare şi că, dacă ar fi candidat la funcţia de prim-ministru, ar fi câştigat cu o „majoritate zdrobitoare la nivel naţional" 9. Dar, din punct de vedere politic, Powell nu a mai putut merge mai departe, iar cariera lui nu numai că a devenit nesigură, ci a rămas într-o zonă de penumbră în următoarele decenii ale vieţii sale.

De la discursul „râurilor de sânge" încoace, opinia cea mai răspândită din Marea Britanie a fost că intervenţia lui Powell nu numai că i-a ruinat cariera, dar a şi zădărnicit, pentru cel puţin o generaţie, orice posibilitate de a mai organiza o dezbatere serioasă ori sinceră pe tema imigraţiei. Atât de lugubri erau termenii în care s-a exprimat Powell şi atât de sumbre avertismentele lui, încât oricine s-a mai arătat vreodată preocupat de problema imigraţiei a riscat să fie stigmatizat ca fiind „powellist". Cu siguranţă că unele părţi ale discursului ţinut de Powell le-au permis oponenţilor săi politici să-l atace cu uşurinţă şi le-au oferit o justificare exagerată unor oameni aflaţi mult mai la dreapta politică decât el. Dar dacă îi citeşti astăzi discursul – şi reacţiile faţă de acesta –, există fragmente pentru care a fost atacat vehement şi care acum par aproape nişte subestimări; de pildă, Powell insista asupra faptului că în Marea Britanie exista o stradă unde nu mai locuia decât o singură femeie albă. În interviurile şi dezbaterile ulterioare, cazul femeii respective a fost considerat aproape în unanimitate o născocire, deoarece se considera că e imposibil să existe o asemenea stradă. Cu toate acestea, dacă în 1968 i-ar fi sugerat cineva lui Powell să-şi folosească discursul de la Birmingham pentru a anticipa că, în timpul vieţii majorităţii celor care l-au ascultat, persoanele care se identifică drept „britanici albi" vor deveni minoritare în Londra, chiar şi el l-ar fi trimis la

plimbare, acuzându-l că era maniac. La fel cum s-a întâmplat în toate celelalte ţări vest-europene, chiar şi cel mai înrăit profet al sfârşitului lumii adus de imigraţie a subestimat şi minimalizat situaţia de fapt.

Un adevăr exista în spatele aserţiunii că poziţia lui Powell a făcut imposibilă orice discuţie pe tema imigraţiei timp de o generaţie, şi anume acela că intervenţia lui – şi toate reacţiile înfierbântate pe care le-a declanşat – le-a permis politicienilor să evite discuţiile despre implicaţiile politicilor pe care le promovau. Mulţi ajunseseră, în mod clar, la concluzia că traiectoria pe care se înscrisese ţara lor era imposibil de schimbat, în anii 1960, parlamentul încă mai discuta despre trimiterea imigranţilor în ţările lor de origine, dacă, de exemplu, comiteau infracţiuni în Marea Britanie.10 Ulterior, s-au adoptat legi care să combată obiceiul „căsătoriilor de convenienţă”, încheiate numai pentru a putea obţine cetăţenia britanică.11 Dar până în anii 1970 şi 1980, dimensiunile la care ajunsese comunitatea de imigranţi însemnau în mod clar că orice politică menită să reducă numărul acestora era imposibil de aplicat, chiar dacă ar fi fost considerată bine-venită. La fel ca şi alte ţări de pe continent, Marea Britanie se afla într-o situaţie în care nu-şi propusese câtuşi de puţin să ajungă şi era nevoită să recurgă la improvizaţii pentru a reacţiona în faţa provocărilor şi beneficiilor aduse de noua realitate. Dar o măsură a preocupărilor nerostite în privinţa naturii acestor provocări a fost faptul că, în toată perioada respectivă, chiar şi cele mai simple exprimări ale adevărului deveniseră imposibil de rostit.

În ianuarie 1984, Ray Honeyford, directorul unei şcoli din Bradford, a publicat un articol într-o revistă de circulaţie restrânsă, intitulată *The Salisbury Review*, în care comenta unele aspecte legate de administrarea unei şcoli într-o zonă unde 90% dintre elevi aveau părinţi imigranţi. Honeyford făcea referire la refuzul unora dintre taţii musulmani de a le permite fiicelor lor să participe la orele de dans, teatru sau educaţie fizică şi la lipsa de

reacţie a autorităţilor în legătură cu acest aspect, dar şi alte practici care ţineau de cultură – de exemplu, vizitele în Pakistan chiar în timpul trimestrului şcolar. El mai susţinea şi că elevii trebuiau încurajaţi să vorbească limba şi să priceapă cultura ţării în care trăiau, nu să fie îndemnaţi să ducă vieţi paralele în interiorul societăţii – aşa cum afirma Honeyford că încercau să-i determine factorii de răspundere din domeniul relaţiilor interrasiale.

Industria relaţiilor interrasiale – tocmai cea pe care o criticase într-un fragment al articolul – a organizat rapid o campanie împotriva lui. Primarul musulman din Bradford a cerut demiterea directorului şcolii, acuzându-l, chiar şi după mulţi ani, de „şovinism cultural” 12 – printre altele. În toiul protestelor şi al acuzaţiilor la nivel naţional de rasism, Honeyford a fost nevoit să-şi părăsească slujba şi n-a mai lucrat niciodată în domeniul educaţiei. În articolul considerat ofensator, el spusese că, din cauza unei politici – ba chiar şi a unui limbaj – corupte, era dificil să scrii cu onestitate despre aceste lucruri; iar felul în care a fost el însuşi tratat a demonstrat din plin această aserţiune. De ce să fi fost pensionat cu forţa un director de şcoală simpatizat de toată lumea – despre care nu existau alte plângeri –, numai pentru că provocase o asemenea discuţie? Singura explicaţie ar fi că, la vremea respectivă, nici măcar adevărurile evidente privitoare la aceste subiecte nu deveniseră încă digerabile. Fusese pusă în mişcare o paradigmă politică şi socială – i se spunea „multiculturalism”, un termen cu totul neavenit –, iar în 1984 încă nu era cu putinţă să zdruncini temelia însăşi a credinţei cu pricina. Deşi pentru Ray Honeyford ar fi fost o palidă consolare, la mai puţin de două decenii după ce apăruse articolul său, mult mai multă lume era de părere că exista, probabil, un sâmburede adevăr în spusele lui – iar când a murit, în 2012, miezul argumentaţiei lui devenise deja general acceptat în anii 1980 şi 1990, sub incidenţa noului alineat al „multiculturalismului”, în Marea Britanie a continuat să ajungă un flux constant de

imigranţi din subcontinentul indian şi din alte părţi ale lumii. Dar a existat un consens tacit, prin care imigraţia, în ciuda unei tendinţe stăruitoare de creştere, a fost şi stăvilită – cu discreţie. Ce s-a întâmplat apoi, după victoria zdrobitoare a Partidului Laburist în alegerile din 1997, a fost o încălcare a acestui consens. Deşi nu a existat nici vreun angajament manifest, nici vreun obiectiv definit ca atare, odată ajuns la putere, guvernul Tony Blair[14] a pus la punct o deschidere a graniţelor în proporţii nemaivăzute nici măcar în deceniile postbelice. Laburiştii au desfiinţat „regula scopului primordial”, care avusese menirea să elimine cererile de căsătorie de formă. Frontierele au fost larg deschise pentru oricine a fost considerat esenţial pentru economia britanică – o definiţie atât de vagă, încât până şi angajaţii din domeniul alimentaţiei publice puteau fi consideraţi „muncitori calificaţi”. În plus, pe lângă faptul că uşile s-au deschis pentru tot restul lumii, frontierele Marii Britanii au fost deschise şi pentru cetăţenii statelor din Europa de Est, proaspăt devenite membre ale Uniunii Europene. Efectele tuturor acestor mişcări, şi ale multor altora, au creat acel tablou dezvăluit de recensământul din 2011.

Desigur, există diverse opinii în privinţa modului în care s-a produs această explozie a imigraţiei de după 1997. Una dintre ele, formulată în 2009 şi devenită celebră, i-a aparţintului Andrew Neather, fost autor de discursuri al Partidului Laburist, care afirma că Tony Blair şi guvernul condus de el au relaxat cu bună ştiinţă condiţiile de imigrare, „pentru a scoate ochii dreptei cu diversitatea” şi a crea un electorat despre care au crezut în mod nechibzuit că avea să le rămână loial laburiştilor.13 După ce rememorarea lui din 2009 a stârnit proteste vehemente, Neather însuşi a ţinut să-şi nuanţeze afirmaţia. Alte oficialităţi laburiste din acei ani au început să spună că habar n-aveau cine era Neather. Dar nu e greu de observat

14 Anthony Charles Lynton Blair (n. 1953), prim-ministru laburist al Marii Britanii între 1997 și 2007 (n.tr.).

că oricine, oricât de lipsit de experienţă, putea rămâne cu o asemenea impresie în privinţa celor ce se întâmplau în anii respectivi.

De exemplu, a fost clar încă din momentul numirii ei în funcţia de ministru al imigrării şi azilului, în primul guvern al lui Tony Blair, că Barbara Roche avea în plan o regândire din temelii a politicilor Marii Britanii în legătură cu imigranţii şi azilanţii. În timp ce premierul se concentra pe alte chestiuni, Roche a modificat, punct cu punct, toate politicile guvernului britanic în domeniul ei de interes. Din acel moment, oricine se prezenta drept azilant urma să primească permisiunea de a rămâne în Marea Britanie – indiferent dacă era un azilant autentic sau nu –, pentru că, aşa cum i-a explicat ea unei alte oficialităţi, „durează prea mult şi se creează emoţii prea mari dacă îl trimiţi înapoi”. Barbara Roche considera şi că restricţiile impuse la vremea aceea imigraţiei erau „rasiste”, iar „atmosfera” din jurul dezbaterilor pe această temă „era toxică”, în perioada în care a făcut parte din guvern, şi-a declarat în repetate rânduri ambiţia de a schimba faţa Marii Britanii. După cum s-a exprimat un coleg de-al ei de guvern, „Roche nu considera că misiunea ei este să ţină sub control intrările în Marea Britanie, ci, privind în perspectivă «de-o manieră holistică», a dorit să ne facă şi pe noi, ceilalţi, să vedem beneficiile unei societăţi multiculturale”.

Nici prim-ministrul, nici secretarul pentru afaceri interne, Jack Straw, nu au părut interesaţi să pună sub semnul întrebării noua politică a propriului guvern în legătură cu azilanţii şi nici faptul că, în mandatul Barbarei Roche, orice persoană care intra în Marea Britanie, indiferent dacă o aştepta sau nu vreun serviciu, devenea automat „imigrant economic”. Oriunde ar fi apărut vreo critică la adresa politicii sale, fie în interiorul ţării, fie în afara ei, Roche o respingea ca fiind rasistă. Ba chiar, criticându-şi propriii colegi că erau exagerat de albi, ea insista că simpla menţionare a politicii de imigrare era un semn de rasism.14 Ceea ce urmăreau şi ea, şi alţi câţiva

din jurul ei, era o schimbare deplină a societăţii britanice. Descendentă a unor evrei din cartierul londonez East End, Barbara Roche considera că imigraţia nu putea fi decât un lucru bun. La zece ani după schimbările pe care le impusese, ea a declarat, plină de satisfacţie, într-un interviu: „Mie-mi place diversitatea Londrei. Mă face să mă simt confortabil”. 15

Activitatea Barbarei Roche, precum şi a câtorva colegi de-ai ei din guvernul laburist instalat la putere în 1997, confirmă supoziţia că toţi aceştia au dus o politică deliberată de transformare a societăţii britanice – un război cultural împotriva populaţiei britanice, cu imigranţii folosiţi ca un fel de berbec de asalt. *O* altă teorie, care nu contrazice întru totul acest punct de vedere, este că totul nu a fost decât o mare harababură birocratică scăpată deja de sub control de mai multe guverne la rând şi care doar a răbufnit spectaculos în mandatele Noilor Laburişti[15]. În sprijinul acestei variante vine discrepanţa dintre estimările guvernului laburist privind numărul imigranţilor care urmau să ajungă în ţară şi cifrele reale. De exemplu, în 2004, când a permis intrarea liberă în Marea Britanie pentru cetăţenii din noile state membre UE, guvernul britanic a anunţat că se aştepta ca programul să atragă circa 13.000 de persoane anual. Un studiu comandat de guvern susţinea că autorităţile puteau „controla în totalitate” fluxul de nou-veniţi după ridicarea restricţiilor. Nu s-a întâmplat aşa. Regulile privind acordarea permiselor de muncă, printre altele, au fost modificate astfel încât imigranţii, deopotrivă calificaţi şi necalificaţi, puteau intra şi rămâne în ţară, invocând pretextul că sunt „muncitori-imigranţi”. Cei mai mulţi aveau să rămână. Lucru cu totul predictibil, cifrele au luat-o razna foarte curând, depăşind cu mult chiar şi estimările celor mai

15 Denumire folosită pentru Partidul Laburist după 1994-1995, pentru a sublinia, sub conducerea lui Tony Blair, distanțarea de trecutul postbelic al partidului și a demonstra delimitarea de social-democrația keyen- siană, renunțarea la conceptul de colectivism și acceptarea supremației economiei de piață (n.tr.).

optimişti susţinători ai imigraţiei în proporţii de masă. Numărul celor proveniţi din afara Uniunii Europene era aşteptat să crească aproape de două ori, de la 100.000 pe an în 1997 la 170.000 în 2004. În realitate, într-un interval de cinci ani, previziunile guvernului în privinţa numărului de nou-veniţi aveau să fie depăşite cu aproape un milion de persoane.16 Printre altele, experţii guvernamentali n-au reuşit deloc să anticipeze faptul că Marea Britanie s-ar fi putut dovedi o destinaţie deosebit de atrăgătoare pentru cetăţenii unor ţări cu niveluri ale venitului mediu lunar substanţial mai scăzute ori fără un salariu minim garantat. Aşa stând lucrurile, din cauza acestor politici, numărul est-europenilor aflaţi în Marea Britanie a crescut de la 170.000 în 2004 la 1, 24 de milioane în 2013.17

Asemenea subestimări masive ale proporţiilor imigraţiei ar fi putut fi prevăzute, bineînţeles, de oricine era cât de cât cunoscător într-ale istoriei fenomenului migraţiei postbelice – o istorie care abundă de subestimări uriaşe ale numărului de oameni aşteptaţi să migreze. Dar ele au dovedit în parte şi că acordarea unei atenţii sporite controlului asupra imigraţiei nu se număra printre priorităţile acelor primi ani de guvernare laburistă.

Mai important era însă că taxarea oricăror eventuale restricţii aduse imigraţiei ca fiind „rasiste” (chiar şi restricţionarea sosirilor de est-europeni „albi”) a făcut ca orice opoziţie, şi pe plan intern, şi pe plan extern, să fie dificil de formulat. Indiferent dacă politica unei creşteri bruşte a imigraţiei a trecut neobservată sau era, de fapt, aprobată oficial în mod tacit, cert este că ea nu a întâmpinat niciun fel de opoziţie în interiorul guvernului britanic.

Oricare ar fi fost cauzele sau motivele fenomenului, rareori a fost comentat faptul că reacţia publică faţă de creşterea bruscă a imigraţiei şi de transformarea rapidă a unor părţi din Marea Britanie s-a dovedit excepţional de tolerantă. În deceniul care a urmat, nu au existat răbufniri nici semnificative, nici susţinute ale resentimentelor sau

violenţelor motivate rasial, iar singurul partid politic rasist din ţară – Partidul Naţional Britanic[16] – a sfârşit prin a fi spulberat la urne. Sondajele de opinie şi dovezile adunate din viaţa de zi cu zi a britanicilor au arătat că marea majoritate a populaţiei nu simţea nicio urmă de animozitate personală faţă de imigranţi sau de oamenii cu origini etnice diferite de ale lor. În schimb, sondaj după sondaj, s-a dovedit că majoritatea era profund îngrijorată de ceea ce însemnau acestea pentru ţară şi pentru viitorul ei. Totuşi, chiar şi cele mai palide tentative ale clasei politice de a pune în dezbatere subiectul (de pildă, un afiş de campanie al conservatorilor, pentru alegerile din 2005, care sugera unele „limitări" ale imigraţiei) au fost imediat condamnate de restul aceleiaşi clase politice, rezultatul fiind că tot nu putea avea loc nicio discuţie publică serioasă pe această temă.

Poate că diferitele guvernări succesive de toate orientările politice au amânat zeci de ani orice discuţie reală privind imigraţia pentru că bănuiau nu numai că publicul nu era de acord cu ele, ci şi că situaţia le scăpase deja de sub control. Partidul Conservator, care a format o coaliţie de guvernare cu liberal-democraţii în 2010, promisese în campania electorală să reducă imigraţia de la sute de mii de oameni la doar câteva zeci de mii pe an – şi a reluat acest angajament, odată ajuns al putere. Dar nu a reuşit niciodată să se apropie măcar de acest obiectiv. Nu a fost atins nici de guvernul următor, cu o majoritate conservatoare, cu toate că şi acesta şi-a luat acelaşi angajament. Ba chiar, după cinci ani de guvernare în coaliţie şi după începutul unei guvernări exclusiv conservatoare care promiseseră reducerea numărului de imigranţi, nu numai că imigraţia nu a scăzut – de fapt a crescut până la un alt record net al numărului de nou-sosiţi, de 330.000 pe an.18

16 Partid minor, de extremă dreaptă și orientare fascistă, care nu are, în prezent, niciun membru ales, la niciun nivel de reprezentare politică națională sau locală (n.tr.).

Capitolul 2

Cum am ajuns dependenţi de imigraţie

Cu uşoare variaţiuni, aproape aceeaşi poveste s-a repetat peste tot în Europa de Vest în ultimele câteva decenii. După al Doilea Război Mondial, toate statele occidentale au permis şi pe urmă au încurajat venirea muncitorilor străini. În anii 1950 şi 1960, Germania de Vest, Suedia, Olanda şi Belgia, printre alte state, au instituit programe prin care „muncitorii-imigranţi" erau chemaţi să umple golurile de pe piaţa muncii. Peste tot pe continent, acest program pentru „Gastarbeiteri", cum era denumit în Germania, atrăgea practic muncitori din aceleaşi ţări. În Germania, afluxul de muncitori provenea mai ales din Turcia, cunoscând o creştere numerică uriaşă după acordul germano-turc din 1961 referitor la forţa de muncă. În Olanda şi Belgia, muncitorii proveneau şi din Turcia, dar şi din Africa de Nord şi din alte ţări, foste colonii. Dacă o parte din acest aflux de muncitori avea să suplinească deficitul de forţă de muncă, mai ales din zonele de slabă calificare ale sectorului industrial, o altă parte era şi un rezultat al decolonizării. În secolul al XIX-lea, Franţa intrase în Africa de Nord şi colonizase o bună parte din regiune, în timp ce Marea Britanie făcuse acelaşi lucru pe subcontinentul indian. După ce s-a încheiat procesul decolonizării, a persistat ideea că foştilor cetăţeni din ţările respective – cetăţeni francezi cu drepturi depline, în cazul algerienilor – li se datora, în diverse grade, ceva în plus, fie şi numai acordarea unei priorităţi în cadrul programelor pentru muncitorii-imigranţi. Noţiunea de „imperiu care contraatacă" sugerează că era inevitabil şi poate chiar just ca, în secolul XX, locuitorii din fostele colonii să întoarcă favorul, chiar dacă veneau în fostele metropole ca simpli cetăţeni, şi nu pe post de cuceritori.

În cazul fiecărei ţări europene, autorităţile au trăit cu exact aceleaşi concepţii greşite ca şi în Marea Britanie, în special crezând că primii muncitori-imigranţi s-ar fi putut

dovedi parte a unui fenomen vremelnic şi că aveau să se întoarcă în ţările de origine după ce-şi terminau treaba. Peste tot pe continent, guvernele au părut luate prin surprindere de faptul că majoritatea voiau să se stabilească în ţările unde ajunseseră – că aveau să încerce să-şi aducă şi familiile, că familiile respective ar fi necesitat asistenţă socială, iar copiii lor ar fi trebuit să meargă la şcoală. Odată ce se stabileau, era tot mai puţin probabil să mai fie dezrădăcinaţi vreodată. Şi, cu toate că nostalgia după ţările de origine rămânea semnificativă, nivelul de trai de care ajungeau să se bucure în ţările occidentale însemna că rămâneau mult mai mulţi decât se întorceau acasă. Deşi îşi deschisese frontierele la vreme de nevoie, s-ar fi zis că Europa habar n-avea cât de atrăgătoare părea pentru o mare parte a restului lumii, chiar şi în starea de slăbiciune în care se afla.

Chiar şi atunci când aranjamentele privitoare la muncitorii-imigranţi au luat sfârşit – cum s-a întâmplat între Germania şi Turcia în 1973 –, oamenii au continuat să vină. Iar cei care veniseră iniţial ca „muncitori-imigranţi” au devenit parte a populaţiei din ţările în care se aflau. Unii au primit cetăţenie, în timp ce alţii s-au bucurat de dublă cetăţenie. În 50 de ani de la începutul acestui proces – în 2010 –, în Germania se aflau cel puţin 4.000.000 de persoane numai de origine turcă. Unele ţări au abordat problema în moduri subtil diferite – Franţa, în mod special. De exemplu, Franţa a început să accepte imigraţia din Algeria în ideea că, aşa cum spusese Charles de Gaulle[17] la 4 iunie 1958 chiar în această ţară, „în toată Algeria, nu există decât o singură categorie de locuitori – nu există decât francezi, cu aceleaşi drepturi şi aceleaşi îndatoriri”. Cu toate acestea, când a început la modul serios mişcarea de populaţie dinspre Africa de Nord către Franţa, până şi

17 Charles Andre Joseph Mărie de Gaulle (1890-1970), general și om de stat francez, conducătorul Rezistenței antinaziste în timpul celui de-al Doilea Război Mondial și șef al guvernului provizoriu din anii 1944-1946. Prim-ministru în 1958, apoi președinte al Republicii Franceze în perioada 1959-1969 (n.tr.).

de Gaulle a mărturisit, într-un cadru privat, că Franţa nu se putea deschide afluxului celor de altă rasă decât dacă populaţiile respective rămâneau „o minoritate restrânsă”. Confidenţii lui de Gaulle susţineau că generalul se îndoia profund că Franţa era capabilă să absoarbă mai multe milioane de nou-veniţi care au o cu totul altă formare.1

Chiar dacă au existat diferenţe în imigraţia postbelică, toate ţările europene care s-au confruntat cu fenomenul au trecut prin experienţe similare – o politică pe termen scurt, care a generat repercusiunile cele mai îndelungate cu putinţă. Fiecare ţară s-a găsit în situaţia de a fi nevoită să recupereze permanent – rezultatul necesităţii de a lua din mers decizii politice majore. Şi în fiecare ţară dezbaterea a tot fost amânată cu zecile de ani. Aşa cum s-a dovedit că predicţiile anilor 1950 erau greşite, şi cele din deceniile următoare au fost la fel. Diferenţele dintre estimările cu privire la numărul celor ce aveau să imigreze şi numărul celor care au imigrat efectiv în fiecare ţară erau nesfârşite. Şi, în timp ce statisticile guvernamentale spuneau o poveste, ochii europenilor vedeau desfăşurându-se o cu totul alta.

Ca reacţie la preocuparea opiniei publice, guvernele şi partidele tradiţionale de toate orientările politice vorbeau despre impunerea unui control asupra imigraţiei – uneori rămânând blocate într-o competiţie în care fiecare se străduia să pară mai dur decât ceilalţi în această privinţă. Dar, pe măsură ce treceau anii, a început să pară că totul nu era, de fapt, decât un subterfugiu electoral. Breşa dintre opinia publică şi realitatea politică a început să arate ca o ruptură provocată de alţi factori, nu de lipsa voinţei politice sau de refuzul de a lua în considerare preocupările publicului. Poate că nu se făcea nimic pentru inversarea tendinţelor fiindcă niciunul dintre cei aflaţi la putere nu credea că se putea întreprinde ceva. Dacă acesta era adevărul politic, el rămânea absolut imposibil de rostit cu voce tare. Nimeni nu putea spera să fie ales cu o asemenea platformă electorală şi astfel a devenit o

tradiţie la scară continentală ca politicienii să spună lucruri şi să facă promisiuni despre care ştiau foarte bine că erau imposibil de îndeplinit.

Poate că din acest motiv principalele reacţii faţă de situaţia aflată în plină desfăşurare au început să fie atacurile la adresa celor care-şi exprimau până şi cea mai vagă îngrijorare faţă de situaţia dată, chiar dacă reflectau vederile publicului larg. În loc să se ocupe de problema în sine, politicienii şi presa au început să acuze opinia publică, nu numai lansând acuzaţii de „rasism” şi „fanatism”, ci şi prin tactici de abatere a atenţiei, care au înlocuit acţiunea propriu-zisă. Toate acestea au fost perfect vizibile în urma recensământului din Marea Britanie din 2011, inclusiv cerinţa ca publicul să facă bine şi „să se împace cu ideea”.

Într-un articol intitulat „Să nu ne mai cramponăm de imigraţie, ci să plantăm seminţele integrării”, Boris Johnson, primarul conservator de atunci al Londrei, comenta rezultatele recensământului, spunând că: „Trebuie neapărat să încetăm să ne mai tot văicărim că barajul a cedat. S-a întâmplat. Acum nu mai putem decât să ne străduim să facem procesul de absorbţie cât mai digerabil cu putinţă”. 2 Sunder Katwala, de la grupul de reflecţie de stânga „British Future”, a comentat rezultatele recensământului pe un ton asemănător: „Întrebarea dacă vrei sau nu să se întâmple asta presupune că ai de ales şi c-ai putea spune că «hai să mai avem atâta diversitate»”. Dar aşa ceva nu era cu putinţă, insista el, fiindcă: „Suntem ceea ce suntem – este inevitabil”. 3

Poate că amândoi aveau dreptate şi spuneau, pur şi simplu, ceea ce ar fi spus orice politician care urmărea situaţia. Dar asemenea remarci par făcute pe un ton oarecum distant. Nu în ultimul rând, trebuie observată absenţa oricărei noţiuni că s-ar putea să existe, în rândurile publicului, oameni care nu vor „să se înveţe cu ideea” şi gata, cărora le displace felul în care s-a schimbat societatea lor şi care n-au cerut niciodată o asemenea

schimbare. Într-adevăr, se pare că nici lui Johnson, nici lui Katwala nu le-a trecut prin cap că mai există şi cei care ar putea păstra în suflet supărarea că toate partidele tradiţionale au luat, ani de zile, decizii în total dezacord cu opinia publică. Cel puţin niciunul dintre ei nu părea să-şi dea seama că astfel de declaraţii sugerau o privare a electoratului de drepturi politice. Nu numai fiindcă lăsau să se înţeleagă c-ar fi existat o finalitate a unei naraţiuni aflate de fapt în plină desfăşurare, ci şi fiindcă adoptau un ton rezervat mai degrabă unei minorităţi revanşarde oarecare, şi nu majorităţii electoratului.

În luna în care au fost făcute aceste îndemnuri stăruitoare ca oamenii „să se înveţe cu ideea”, un sondaj de opinie realizat de YouGov a arătat că 67% dintre britanici erau de părere că imigraţia din ultimii zece ani fusese „un lucru rău pentru Marea Britanie”. Numai 11% dintre cei chestionaţi considerau că fusese „un lucru bun” 4. Rezultatele includeau majorităţi de alegători ale tuturor celor trei principale partide. Sondaj după sondaj, atât înainte, cât şi după aceea, toate au ajuns la una şi aceeaşi concluzie. Pe lângă faptul că plasau de fiecare dată imigraţia pe primul loc în rândul preocupărilor lor, majoritatea votanţilor din Marea Britanie apreciau în mod constant că aceasta este un fenomen care, din cauza supraaglomerării, avea un impact negativ asupra serviciilor publice şi a spaţiilor locative şi afecta sentimentul de identitate al naţiunii.

De bună seamă că imboldul politic de „stabili o limită” şi de a nu intra într-un „joc al acuzaţiilor” creează posibilitatea ca politicienii, după ce s-au văzut scăpaţi cu faţa curată de greşelile comise până acum şi după ce au proferat asemenea imprecaţii potrivite în context, să repete şi în viitor exact aceleaşi greşeli. Până în 2012, şefii tuturor partidelor importante din Marea Britanie recunoscuseră deja că imigraţia a atins cote mult prea înalte, dar chiar şi în momentul acela insistau toţi că publicul trebuie „să se înveţe cu ideea”. Niciunul nu avea

vreo politică clară – nici, după cum s-a dovedit, cu şanse de succes – de schimbare a tendinţei. Sondajele de opinie sugerează că una dintre principalele cauze ale distrugerii încrederii dintre alegători şi reprezentanţii lor politici este faptul că aceştia din urmă nu au luat nicio măsură în privinţa imigraţiei, deşi discutau subiectul.

Dar nu numai clasa politică se dovedeşte incapabilă să abordeze preocupările majorităţii publicului larg. În seara în care au fost anunţate rezultatele recensământului din 2011, la *Newsnight*, principala emisiune de dezbateri de la BBC, a avut loc o discuţie în care trei sferturi dintre participanţi s-au declarat absolut încântaţi de rezultate şi n-au găsit niciun motiv de îngrijorare legat de acestea. Cu acea ocazie, filosoful A.C. Grayling, el însuşi un imigrant cu un succes remarcabil, venit din Zambia (Rhodesia de Nord la vremea aceea), a afirmat, comentând rezultatele recensământului: „Cred că, per total, este un lucru pozitiv, un lucru care merită sărbătorit”. Şi criticul şi dramaturgul Bonnie Greer, şi ea o imigrantă de succes (sosită din America), s-a declarat de acord că era vorba despre un aspect pozitiv şi a spus, la fel ca Boris Johnson, că este ceva ce „nu poate fi oprit” 5. Pe tot parcursul discuţiei televizate, a prevalat, fără întrerupere, această atitudine de „suntem în pas cu vremurile”. Probabil că tentaţia de a „te lăsa dus de val” este atât de puternică în această dispută pentru că preţul părăsirii consensului este atât de mare. Dacă o discuţie televizată despre buget o ia într-o direcţie nedorită, rişti să fii acuzat de ignoranţă în domeniul financiar sau de proastă interpretare a stării de spirit a publicului. Dar dacă nu faci decât să dai din cap, încuviinţând starea de spirit covârşitoare a publicului asupra imigraţiei – pentru că de vorbit în numele ei nu se pune problema –, îţi rişti reputaţia, cariera şi mijloacele de subzistenţă.

Şi totuşi, pierdut în mijlocul consensului atât de in vogă, un lucru lipsea aproape cu desăvârşire din acel studio de televiziune din centrul Londrei – vederile celor

mai mulţi dintre oamenii care stăteau acasă şi urmăreau emisiunea, o lume pe care puţini sunt cei dispuşi s-o scoată în evidenţă în public. Devenise uşor să vorbeşti despre avantajele imigraţiei: pur şi simplu, încuviinţezi din cap când le auzi rostite şi se cheamă că exprimi valori precum deschiderea, toleranţa şi clarviziunea. În schimb, dacă se întâmplă fie şi numai să dai din cap a încuviinţare la dezavantajele imigraţiei – că de vorbit despre ele, e şi mai rău –, e ca şi cum ai lansa o invitaţie să fii potopit cu acuzaţii de vederi înguste, intoleranţă, xenofobie şi rasism abia disimulat. Care, toate, J a să aproape imposibil de formulat în cuvinte atitudinea marii majorităţi a opiniei publice.

Chiar dacă personal crezi – aşa cum crede multă lume – că este bine să existe un anumit nivel de imigraţie, deoarece ţara devine mai interesantă astfel, nu înseamnă implicit că este cu atât mai bine cu cât creşte numărul imigranţilor. Nu înseamnă nici că imigraţia, oricât de multe avantaje ar avea, nu prezintă şi dezavantaje, despre care s-ar cuveni să fie la fel de uşor de vorbit, fără să apară, dintr-odată, acuzaţii de rea-voinţă. Pentru că imigraţia în masă nu aduce societăţii în continuare acelaşi nivel de beneficii pe măsură ce vin tot mai mulţi imigranţi. Dacă este posibil să lăudăm imigraţia în masă pentru că ne îmbogăţeşte ca întreg, ar trebui să fie posibil în egală măsură să explicăm că este şi un proces care ne-a sărăcit în anumite privinţe – mai ales fiindcă ne-a introdus ori ne-a reintrodus în societate probleme culturale cu care noi poate că speram să nu mai avem de-a face niciodată.

În ianuarie 2011, înaintea publicării rezultatelor recensământului, membrii unei bande formate din nouă bărbaţi musulmani – şapte de origine pakistaneză şi doi din Africa de Nord – fuseseră judecaţi şi condamnaţi la tribunalul Old Bailey din Londra pentru trafic de minori cu vârste cuprinse între 11 şi 15 ani, în scopul exploatării sexuale. Una dintre victimele traficanţilor, o fată de 11 ani, fusese vândută într-o formă de sclavie modernă şi

însemnată cu fierul roşu, cu iniţială celui care-i devenise astfel „stăpân” – „M”, de la Mohammed. Potrivit documentelor prezentate curţii, Mohammed „a însemnat-o cu fierul roşu ca să-şi marcheze proprietatea şi să se asigure că ştie toată lumea că îi aparţine”. Şi asta nu se întâmplase în cine ştie ce văgăună din Pakistan sau din Arabia Saudită, nici măcar în vreunul dintre orăşelele mai nordice din Marea Britanie despre care atât de multă lume din ţară şi uitase, dar care văzuseră petrecându-se multe cazuri similare în aceeaşi perioadă – nu, se întâmplase, între anii ’2004 şi 2012, în Oxfordshire.

Nimeni nu poate susţine că violurile în grup sau abuzurile comise asupra copiilor ar fi rezervate imigranţilor, dar dezvoltarea unor tipuri anume de bande specializate în violuri asupra minorilor a scos la iveală – iar o cercetare ulterioară, comandată de guvern, a confirmat6 – idei şi atitudini culturale specifice, pe care în mod clar le împărtăşeau anumite categorii de imigranţi. Printre acestea se numărau vederile în privinţa femeilor – mai ales a femeilor nemusulmane –, a unor alte religii sau rase şi a minorităţilor sexuale şi proveneau din vremuri premedievale. Astfel de fapte au ieşit la iveală abia după ani de zile, în principal din cauza temerii de acuzaţiile de „rasism” aduse oricui atrăgea atenţia asupra lor şi de numărul mic de cariere ca a lui Ray Honeyford, care a fost distrusă public – chiar dacă efectul a fost salutar – pentru că a spus lucruri mult mai puţin grave.

Dezvăluirile au semănat groază mult dincolo de studiourile de televiziune naţionale, având consecinţe cu mult mai grave. Aceste cazuri de viol în grup au ajuns în faţa instanţei în ciuda poliţiei locale, a consilierilor şi a asistenţilor sociali, dovedindu-se ulterior că mulţi dintre ei omiseseră să raporteze acest gen de infracţiuni comise de bandele de imigranţi, de teama c-ar fi urmat să fie acuzaţi de „rasism”. Mass-media le-a urmat exemplul, împănându-şi relatările cu eufemisme, de parcă s-ar fi străduit să evite cu orice preţ ca opinia publică să-şi tragă singură

concluziile. De pildă, în cazuri precum cel din Oxfordshire, bandele erau descrise ca fiind formate din „asiatici”, când membrii lor erau, de fapt, aproape toţi bărbaţi musulmani de origine pakistaneză. Faptul că îşi alegeau victimele înadins dintre cei care nu erau musulmani era numai ocazional menţionat în sălile de tribunal şi rareori discutat în presă. În loc să-şi facă treaba fără teamă şi fără părtinire, poliţiştii, procurorii şi jurnaliştii se comportau de parcă treaba lor ar fi fost să medieze între public şi realitatea cotidiană.

Bineînţeles că nimic din toate acestea nu răzbate vreodată în vreo discuţie „acceptabilă” pe tema imigraţiei. Să introduci violul în grup într-o discuţie televizată de la BBC despre imigraţie ar fi ca şi cum ai prezenta sexul dintre oameni şi animale într-un documentar despre animalele de companie bolnăvicioase. Numai despre ce e bun şi fericit se poate vorbi, în timp ce răul este ignorat. Şi nu numai părţile mai dificile ale discuţiei se pierd, ci şi preocupările mai blânde, cotidiene, ale oamenilor: nu e vorba de nişte denunţări sălbatice, ci de regretele simple ale oamenilor că societatea în care au crescut s-a schimbat fără să-i pese nimănui de punctele de vedere ale celei mai mari părţi a populaţiei.

Celălalt lucru care se pierde în discuţiile televizate prieteneşti şi consensuale de genul celor de la *Newsnight* este orice referire la ceea ce mai demult numeam „cultura noastră”. Ca întotdeauna, în mijlocul nesfârşitelor celebrări ale diversităţii, ironia supremă constă în faptul că lumea nu reuşește să celebreze tocmai cultura care a încurajat cea dintâi această diversitate. În tot ce a însemnat reacţie politică şi mediatică la rezultatele recensământului din 2011 s-au văzut, o dată în plus, diversele etape ale unei direcţii de mers profund autodistructive.

Una dintre aceste aserţiuni este că „nu e nimic nou”, nici măcar după o perioadă de schimbări atât de ieşite din comun cum sunt cele prin care a trecut Marea Britanie în

ultimele decenii. Acest argument poate fi auzit de-a lungul şi de-a latul Europei, dar aici el sună, de cele mai multe ori, cam aşa: „Marea Britanie a fost dintotdeauna creuzetul în care s-au amestecat oameni de rase şi origini diferite. Suntem cu adevărat o naţie de imigranţi”. Aceasta este, de exemplu, teza unei cărţi despre imigraţie a lui Robert Winder, care a apărut în perioada guvernării Blair şi s-a bucurat de o primire bună, fiind adesea invocată în apărarea guvernului. Printre altele, cartea susţine că „suntem cu toţii nişte imigranţi – depinde numai de cât de mult în urmă te întorci în timp”. Ba chiar că britanicii au fost dintotdeauna „o naţiune de metişi”.7 Iar Barbara Roche susţine acelaşi lucru în 2011, într-o discuţie din cartierul East End al Londrei:

Când ne gândim la imigraţie sau la migraţie, suntem foarte tentaţi să credem că este ceva ce s-a întâmplat în secolul al XIX-lea. Eu sunt evreică. O parte a familiei mele a venit aici la sfârşitul secolului al XIX-lea. Dinspre mamă, sunt evreică sefardă, aşa că o parte a familiei mele a venit aici cu mult înainte. Dar există o tendinţă de a crede că e vorba de ceva foarte recent – dacă nu din secolul al XIX-lea, atunci e foarte probabil să fie un fenomen de după al Doilea Război Mondial. Nimic mai neadevărat. Eu am fost întotdeauna de părere că Marea Britanie este o ţară de imigranţi.8

Sigur că Barbara Roche e liberă să creadă chiar aşa. Dar nu înseamnă că este şi adevărat.

Până într-a doua jumătate a secolului XX, Marea Britanie a cunoscut niveluri aproape neglijabile de imigraţie. Spre deosebire de americani, de pildă, britanicii n-au fost niciodată o „naţiune de imigranţi”. Cu toate că întotdeauna a existat un flux redus de imigraţie, mişcarea de populaţie în proporţii de masă a rămas ceva aproape necunoscut. Ba chiar imigraţia era ceva într-atât de străin, încât, atunci când s-a petrecut câte un asemenea fenomen, s-a discutat despre el secole întregi. Când se vorbeşte astăzi despre imigraţia în Marea Britanie, te poţi aştepta

să fie menţionaţi hughenoţii – protestanţii obligaţi să fugă de persecuţiile impuse de catolici în Franţa, cărora le-a oferit refugiu regele Angliei, Carol al II-lea – în 1681. Exemplul hughenoţilor este în continuare mai important decât îşi închipuie lumea. Întâi de toate, pentru că, în ciuda proximităţii culturale şi religioase de care se bucurau protestanţii francezi şi cei englezi în vremea respectivă, hughenoţilor le-au trebuit câteva secole ca să se integreze în Marea Britanie; mulţi spun şi astăzi că se trag din acei protestanţi francezi. Dar celălalt aspect frapant legat de hughenoţi – şi motivul pentru care oamenii îi citează atât de frecvent – ţine de scara la care s-a produs fenomenul. E de presupus că după 1681 au ajuns în Marea Britanie în jur de 50.000 de hughenoţi, ceea ce reprezenta, fără îndoială, o mişcare de populaţie uriaşă pentru acele vremuri. Însă ordinul de mărime era complet diferit de imigraţia de masă cu care s-a confruntat Marea Britanie în ultimii ani. Începând din perioada guvernării Blair, pe teritoriul britanic a ajuns, odată la fiecare câteva luni, un număr de imigranţi egal cu numărul total al hughenoţilor, a căror venire a fost însă un eveniment unic. Iar aceşti imigranţi nu erau nicidecum protestanţi francezi. Un alt exemplu invocat adeseori pentru a susţine ideea unei „naţiuni de imigranţi” este al celor 30.000 de ugandezi de origine asiatică aduşi în Marea Britanie la începutul anilor 1970, după ce fuseseră expulzaţi din Uganda de Idi Amin[18]. În Marea Britanie, amintirile despre acest aflux excepţional de populaţie sunt, în general, influenţate de mândrie şi sentimente pozitive, nu numai pentru că a fost vorba de o operaţiune de salvare demonstrabilă şi limitată numeric, în ajutorul unor oameni disperaţi, dar şi pentru că ugandezii asiatici care au sosit

18 Idi Amin Dada Oumee (1925-2003), al treilea președinte al Ugandei (1971-1979). Fost ofițer în armata colonială britanică din Uganda, a preluat puterea printr-un puci militar, a instaurat o dictatură brutală și a fost el însuși înlăturat de la putere printr-o lovitură de stat. în 1972, a ordonat expulzarea minorității sud-asiatice din Uganda, formată din circa 50 000 de persoane (n.tr.).

în Marea Britanie au contribuit adesea, în mod concret şi cu gratitudine, la viaţa publică. În perioada de după 1997, a intrat în ţară, o dată la şase săptămâni, un număr de imigranţi egal cu cel al grupului ugandez.

Mişcările de populaţie din ultimii ani – chiar şi cele dinaintea crizei europene a migraţiei – au fost complet diferite, din punct de vedere cantitativ, calitativ şi al consecvenţei, de orice alt fenomen similar din trecut. În pofida acestui fapt, una dintre metodele cele mai răspândite de a disimula schimbările masive la care am asistat recent este să pretindem că istoria s-a dovedit foarte asemănătoare cu ceea ce se petrece în prezent. Nu în ultimul rând, această abordare are avantajul că orice problemă actuală generată de imigraţie nu e o problemă cu care să nu mai fi avut de-a face – şi pe care să n-o mai fi depăşit – şi înainte. Orice provocări ale prezentului pot să treacă, în mod fals, drept normale. Însă revizuirea trecutului nu reprezintă decât o tentativă de a formula un argument de etapă. Urmează o serie întreagă de aserţiuni atât implicite, cât şi explicite, care abordează imigraţia în masă pretinzând fie că ţara de destinaţie nu posedă o cultură proprie, fie că identitatea şi cultura ei sunt atât de slab dezvoltate, secătuite sau ticăloşite, încât, dacă s-ar întâmpla să dispară, abia dacă ar fi jelite.

Iată ce mai spunea Bonnie Greer în acea ediţie din 2011 a emisiunii *Newsnight*: „Există tot timpul acest mecanism de siguranţă, spus sau nespus, ideea că există o identitate britanică. Întotdeauna mi s-a părut interesant. Cred că una dintre particularităţile britanicilor – ale faptului că eşti britanic – este că nu există genul de definiţie bătută în cuie a identităţii, aşa cum au americanii”. E greu să-ţi imaginezi vreo altă parte a lumii unde să fie acceptabilă o asemenea aserţiune, cu atât mai mult din gura unui imigrant: cultura ta n-a fost niciodată diferită – nu a existat niciodată cu adevărat. Dacă s-ar găsi cineva care să spună aşa ceva la Chicago, unde s-a născut Bonnie Greer – şi încă la principalul post de televiziune –, e

foarte puţin probabil că i-ar fi rezervată o primire atât de politicoasă cum a avut ea la *Newsnight*.

Exemple chiar şi mai neplăcute de atât au abundat în perioada imigraţiei în masă. În 2006, postul de televiziune Channel 4 a difuzat un documentar intitulat „100% englez”. Realizatorii programului au luat un grup de britanici albi, pe care-i considerau în mod evident rasişti – printre ei se număra, de exemplu, şi Norman Tebbit, colegul de cabinet atât de loial fostului prim-ministru Margaret Thatcher – şi le-au făcut teste ADN. Rezultatele acestora au fost folosite, după aceea, pentru a de monstra că toţi membrii grupului erau, de fapt, „străini”. Rezultatele au fost apoi prezentate fiecăruia dintre subiecţi, pentru a susţine una şi aceeaşi concluzie: „Vedeţi? Cu toţii suntem nişte străini, în realitate. Aşa că n-avem de ce să ne facem griji în privinţa imigraţiei sau a identităţii naţionale”. O dată în plus, sigur că nimeni altcineva n-ar concepe măcar să fie atât de grobian încât să facă aşa ceva oricărui grup de persoane, oricum ar fi selectate. Dar în cazul cetăţenilor britanici şi al altor europeni începuseră să fie aplicate alte reguli. Toate acestea erau, aparent, metode de a face faţă unei schimbări pe ideea că, dacă nu poate fi oprită, atunci trebuie rezolvată prin modificarea mentalităţii ţării-gazdă.

În ultimă instanţă, mai există o ripostă, mai brutală, care spune că această formă de distrugere este exact ce merită societăţile noastre. Se pune întrebarea: „Ştiţi ce-au făcut oamenii albi? Şi voi, europenii, în mod special? V-aţi dus peste tot în lume, v-aţi instalat în toate ţările şi le-aţi jefuit, după care aţi încercat să eradicaţi culturile locale. Ce se-ntâmplă acum e răsplata. Sau karma”. Romancierul Will Self[19], în prezent profesor de Gândire Contemporană la Universitatea Brunei, a reluat atacul exact pe această idee la BBC, în aceeaşi săptămână în care au fost publicate rezultatele recensământului din 2011. În principala

19 William Woodard Seif (n. 1961), prozator, jurnalist și comentator politic britanic (n.tr.).

emisiune de dezbateri televizate a postului, intitulată *Question Time*, el a declarat:

Până la criza Suezului[20] (…), concepţia celor mai mulţi oameni despre ce însemna să fii britanic se referea la mersul în alte ţări, la subjugarea oamenilor cu pielea neagră sau cafenie, la confiscarea posesiunilor şi a roadelor muncii lor. Era o parte de bază a identităţii britanice, era Imperiul Britanic. Diverşi membri ai clasei politice de astăzi au încercat să repună pe tapet această idee în ultima vreme, deşi fără prea mult succes.9

Lăsând la o parte afirmaţia că vreun membru al clasei politice a încercat să readucă la viaţă Imperiul Britanic în anii din urmă, în aceste comentarii se aude răsunând vocea autentică şi nedisimulată a răzbunării. Demonstrând că un asemenea instinct transcende graniţele rasiale şi religioase şi că poate fi la fel de uşor autoindus sau îndreptat împotriva celorlalţi, sugerează că de data asta se cuvine ca Marea Britanie să fie pedepsită exemplar pentru faptele sale istorice. Repercusiunile argumentaţiei cu pricina sunt uimitoare, dacă stai şi te gândeşti. Pentru că, dacă recentele transformări prin care a trecut şi trece ţara s-au datorat, fie şi parţial, unui asemenea imbold, atunci nu putem vorbi numai de un accident sau de o simplă relaxare a pazei la frontiere, ci de un act de sabotaj naţional, clar şi deliberat. Oricare ar fi motivaţiile, ele ne duc la întrebările esenţiale, pe care politicienii noştri se arată atât de puţin dornici să le atace frontal: Cât de mult mai trebuie să dureze toată situaţia de faţă? Ne apropiem, oare, de finalul acestei transformări? Sau e doar începutul?

---

20 Criză internațională izbucnită în 1956 în Orientul Mijlociu, când președintele egiptean Gamal Abdel Nasser a naționalizat Canalul de Suez (aflat în proprietatea unei companii controlate de interese franceze și britanice), după refuzul SUA și Marii Britanii de a finanța barajul de la Aswan. în octombrie, 10 brigăzi israeliene au intrat în Peninsula Sinai, urmate la scurt timp de forțe britanice și franceze. în decembrie, ONU a evacuat trupele britanice și franceze, iar cele israeliene s-au retras în martie 1957 (n.tr.).

Recensământul din 2011 ar fi putut reprezenta un prilej excelent de a răspunde acestor întrebări, dar el a fost ratat la modul jalnic, la fel ca orice alt prilej similar de a trata problema imigraţiei ivit de după al Doilea Război Mondial. Nu-i vorba numai de faptul că n-au fost date răspunsuri de niciun fel, ci c-au fost puse atât de puţine întrebări pertinente. De pildă, nimeni n-a pus, în contextul de mulţumire de sine care însoţeşte aceste evoluţii, următoarea întrebare: Dacă faptul că „britanicii albi” reprezintă acum o minoritate în propria lor capitală demonstrează cu adevărat „diversitatea” (cum s-a exprimat purtătorul de cuvânt al Oficiului Naţional de Statistică), când vom considera că situaţia nu mai stă aşa? Recensământul mai demonstrase şi că anumite burguri londoneze duceau deja lipsă de „diversitate” – dar nu pentru că nu aveau suficienţi imigranţi de alte origini, ci pentru că nu mai aveau suficienţi britanici albi care să menţină diversitatea.

În anii de după recensământul din 2011, numărul celor care au imigrat în Marea Britanie a sporit şi mai mult. Iar diferenţele dintre cifrele oficiale şi cele reale sunt, în continuare, substanţiale. Un indicator al acestei realităţi este acela că, deşi după recensământul din 2011 cifrele privind migraţia netă au depăşit mult 300.000 anual, numărul de coduri noi de Asigurări de Stat emise anual (care sunt necesare pentru a putea munci legal) a fost cel puţin dublu. Sporul de populaţie din Marea Britanie se datorează în prezent aproape integral imigraţiei şi ratei mai mari a natalităţii în rândurile imigranţilor. În 2014, femeile născute în alte părţi ale lumii au fost răspunzătoare de 27% dintre toate naşterile de prunci vii în Anglia şi Ţara Galilor, iar 33% dintre nou-născuţi aveau cel puţin unul dintre părinţi imigrant – proporţii duble faţă de cele din anii 1990.

La tendinţele actuale de evoluţie a populaţiei şi fără alte creşteri ale numărului de imigranţi, estimările cele mai moderate ale Oficiului Naţional de Statistică spun că

viitoarea populaţie a Marii Britanii va spori, de la nivelul actual de 65 de milioane la 70 de milioane de persoane într-un deceniu, la 77 de milioane până în 2050 şi la peste 80 de milioane până în 2060.10 Dar estimările acestea presupun ca imigraţia să se situeze sub nivelurile actuale. Dacă s-ar menţine însă cotele înregistrate după 2011, populaţia Marii Britanii ar depăşi 80 de milioane de persoane încă din 2040 şi ar ajunge până la 90 de milioane în 2060 (adică ar înregistra un spor de 50% faţă de 2011).

Predicţiile demografice constituie o zonă cu asupra de măsură problematică, în care se lucrează cu destule variabile ca să se poată înşela multă lume. Dar există un consens în cercurile academice serioase ale demografilor că, şi fără imigraţia în proporţii de masă care s-a manifestat în ultimii ani, din punctul de vedere al populaţiei imaginea ţării se va schimba încă şi mai semnificativ pe parcursul vieţii celor mai mulţi dintre cititorii cărţii de faţă. De exemplu, David Coleman, profesor de demografie la Universitatea Oxford, a demonstrat că, dacă se menţin tendinţele actuale, oamenii care s-au identificat drept „britanici albi" la recensământul din 2011 vor înceta să mai constituie o majoritate la nivelul întregii ţări în anii '2060. Totuşi, subliniază el, dacă imigraţia către Marea Britanie continuă la nivelurile actuale, şi cu atât mai mult dacă mai creşte, pierderea statutului de majoritate „se va muta mai aproape de prezent". S-ar ajunge atunci, afirmă profesorul Coleman, într-o situaţie în care Marea Britanie ar deveni de nerecunoscut pentru locuitorii ei din prezent".11

Poate că, în loc să celebreze pur şi simplu nivelurile actuale ale imigraţiei, susţinătorii acesteia ar putea simplifica situaţia dacă ar dezvălui la ce niveluri ale „diversităţii" îşi doresc să vadă ajungând această naţiune şi care este, în viziunea lor, cifra-ţintă optimă. De pildă, un plafon de 25% „britanici albi" la Londra – sau în toată ţara – este o ţintă plauzibilă? Sau ar trebui să coboare până la 10 procente? Sau să nu mai fie deloc? O întrebare finală,

poate chiar mai dificilă, ar fi aceasta: când vor putea „britanicii albi” – dacă vor putea vreodată, date fiind acuzaţiile care li se aduc – să discute măcar, de-o manieră acceptabilă, fiindcă nici nu poate fi vorba să se plângă, de ceea ce nu le convine?

Cu excepţia cazului în care vreun guvern britanic vine cu un plan drastic cu scopul de a stopa această tendinţă, e greu de imaginat cum ar putea să nu continue procesul care se manifestă în prezent. Asta, nu numai pentru că toate guvernele succesive s-au dovedit în aşa măsură incapabile să prevadă sau să prevină orice a ţinut de imigraţie în ultimii 70 de ani, ci pentru că obiecţiile aduse oricărui asemenea plan ar fi şi în continuare foarte puternice. Iată ce mai spunea Will Self, în emisiunea de la BBC de după recensământul din 2011, aplaudat frenetic în studio: „Oamenii care se aliniază în dezbatere de partea opoziţiei faţă de imigraţie sunt de obicei rasişti [aplauze din public]… şi-i antipatizează mai ales pe cei cu pielea neagră sau cafenie”. După ce „britanicii albi” au ajuns de mult în situaţia în care tot ce puteau face era să păstreze tăcerea în privinţa schimbărilor prin care trecea ţara lor, în anii din urmă pare-se că se aşteaptă de la ei să se împace, nu numai tăcuţi, dar şi mulţumiţi, cu ideea că sunt aboliţi, să încaseze toate loviturile şi să accepte că-şi pierd ţara: „Împăcaţi-vă cu gândul. Nu e nimic nou. Aţi fost cumpliţi. Acum, nu mai sunteţi nimic”.

În tot acest context, este imposibil să treacă neobservată intensitatea setei de răzbunare cu care au fost întâmpinate preocupările poporului britanic în general – şi ale clasei muncitoare şi mijlocii albe, în special – de politicieni şi de analişti deopotrivă. Poate că va veni o vreme în care această atitudine de „staţi la locurile voastre şi înghiţiţi” va dispărea, cu repercusiuni la fel de imprevizibile cum au fost toate cele de până acum. Până atunci însă, dacă ar vrea să încerce măcar să prevină această eventualitate şi s-ar simţi tentat să manifeste puţină umilinţă, orice politician ar putea alege variante

mai nefericite decât revenirea la punctul din care am plecat cu toţii. Să comparăm puţin afirmaţiile batjocorite ca fiind clişee pe care le-au făcut atât de mulţi votanţi albi din clasele muncitoare şi mijlocie în ultimii ani cu cele avansate de liderii fiecăruia dintre partidele politicetradition ale. În toţi aceşti ani, cu toate invectivele şi insultele proferate la adresa lor şi cu toate că preocupările lor au fost ignorate, n-au avut perfectă dreptate alegătorii albi, luaţi în derâdere, când au spus că-şi pierdeau ţara? Indiferent dacă vă imaginaţi că ar fi trebuit să se gândească la asta, ba chiar vă întrebaţi dacă ar fi trebuit s-o spună, s-o spună altfel sau să accepte mai împăcaţi schimbarea, lumea ar trebui să se oprească la un moment dat şi să îşi dea seama că glasurile pe care aproape toţi şi-au dorit să le demonizeze şi să le reducă la tăcere s-au dovedit în cele din urmă glasurile ale căror predicţii s-au apropiat cel mai mult de adevăr.

Capitolul 3

Scuzele pe care ni le-am spus singuri în perioada finalului de secol XX şi începutului de secol XXI, guvernele europene au pus în practică politici de imigraţie în masă fără să aibă acordul opiniei publice. Dar nu poţi impune unei societăţi astfel de schimbări în pofida voinţei ei, fără să fie aduse o serie de argumente care s-o ajute să înţeleagă necesitatea. Argumentele care le-au fost oferite europenilor în această perioadă au fost de ordin moral şi tehnocratic. Sau şi schimbat, în funcţie de nevoi şi de cum a bătut vântul politicii. De exemplu, s-a spus adeseori că imigraţia la o asemenea scară reprezintă un beneficiu economic pentru ţările noastre; că, într-o societate „în curs de îmbătrânire”, este necesară o imigraţie sporită; că, în tot cazul, societăţile noastre devin mai cultivate şi mai interesante ca urmare a imigraţiei; şi că, presupunând că niciunul dintre aceste argumente n-ar fi valabil, imigraţia în masă este de neoprit din cauza globalizării.

Asemenea justificări tind să devină interconectate şi interşanjabile, astfel încât, dacă una dintre ele nu este

convingătoare, restul sunt mereu la îndemână pentru a o suplini. Încep adesea cu argumente de ordin economic, dar pot să înceapă, la fel de bine, cu argumente de ordin moral. Dacă nu devii un om mai bogat datorită imigraţiei în proporţii de masă, atunci devii un om mai bun. Iar dacă ţ ara ta nu devine o ţară mai bună, atunci măcar va deveni o ţară mai bogată. În timp, fiecare dintre aceste argumente a produs ramuri ale unor industrii de oameni dedicaţi demonstrării adevărului acestora. În toate cazurile, raţionamentul vine după ce s-au petrecut evenimentele, lăsând impresia, în final, că se caută justificări pentru evenimente care s-ar fi petrecut oricum.

Argumentul economic

De exemplu, în ultimii ani a fost întreprinsă o căutare de nişă prin care să se demonstreze că schimbările la nivel de societate prin care a trecut Europa au îmbogăţit semnificativ continentul. De fapt, adevărul e tocmai pe dos, aşa cum poate oricine să-şi dea seama de unul singur, dacă trăieşte într-un stat al bunăstării sociale din secolul XXI. După ce au cotizat pentru susţinerea sistemului pe toată durata vieţii lor active, europenii care muncesc ştiu că baza statului modern al bunăstării sociale constă, în linii mari, în capacitatea lor de a beneficia de servicii din partea statului (dacă se îmbolnăvesc, dacă rămân fără serviciu sau dacă ajung la vârsta pensionării), tocmai pentru că au cotizat pentru susţinerea sistemului pe toată durata vieţii lor active. Vor exista şi persoane care nu cotizează decât în mod sporadic, dar pentru acestea costurile vor fi suplinite de cei care nu beneficiază de servicii din partea statului decât în mod sporadic.

Oricine îşi dă seama că o familie care ajunge pentru prima oară în ţara de adopţie şi care nu a cotizat niciodată pentru susţinerea sistemului va avea nevoie, în cel mai bun caz, de o perioadă de timp până să ajungă să plătească, sub formă de impozite, o sumă comparabilă cu cea de care a beneficiat sub formă de spaţii de locuit, şcolarizare, ajutoare sociale, beneficii şi toate celelalte avantaje pe

care le oferă statul european al bunăstării sociale. Tot aşa, este evident pentru oricine se implică pe piaţa muncii – mai ales la nivelul ei cel mai de jos – că o astfel de piaţă care este relativ închisă va funcţiona diferit de una unde forţa de muncă provine din aproape orice alt loc de pe lume. Cu toate că, din punctul de vedere al angajatorului, importul de masă de forţă de muncă ieftină este un avantaj evident, este la fel de evident că, pe o piaţă a muncii larg deschisă, angajaţi! de la ultimul nivel vor fi înlăturaţi din slujbe de cei veniţi din ţări cu venituri şi standarde de viaţă mult mai reduse şi care sunt deci dispuşi să lucreze pentru salarii mai mici.

Alte aspecte ale chestiunii simt la fel de evidente. În Marea Britanie, de exemplu, spaţiile locative sunt insuficiente de mulţi ani. Porţiuni semnificative din centurile verzi ale localităţilor trebuie desfiinţate şi transformate în teren construibil, pentru a suplini un deficit de spaţii locative care însemna, la nivelul anului 2016, că trebuiau construite anual câte 240.000 de noi locuinţe – adică, în linii mari, una la fiecare câteva minute. Chiar şi luând în considerare o creştere a numărului de persoane care locuiesc singure, acest necesar de 240.000 de locuinţe este prezentat drept o realitate inevitabilă a vieţii cotidiene. Dar nu e doar o realitate inevitabilă a vieţii de zi cu zi. Aceste locuinţe noi trebuie construite pentru a-i găzdui pe toţi cei care vin în ţară în fiecare an. Cert este că, la ritmul imigraţiei înregistrat în ultimii ani, ar trebui ca Marea Britanie să construiască anual un oraş comparabil ca dimensiuni cu Liverpool. Dar bineînţeles că sectorul construcţiilor nu a ţinut pasul cu cererea de locuinţe. La fel s-a întâmplat şi cu şcolile. Lipsa de locuri de şcolarizare din Marea Britanie nu este vreun mit urban, după cum nu e nici rezultatul vreunei creşteri a natalităţii în rândurile populaţiei deja aflate în Marea Britanie. Este consecinţa faptului că nou-veniţii trebuie să-şi dea copiii la şcoală. Se estimează că 60% dintre autorităţile locale se vor confrunta, până în 2018, cu un deficit de locuri în

şcolile primare. Presiuni similare se manifestă şi în cadrul Serviciului Naţional de Sănătate (care cheltuieşte mai mult de 20 de milioane de lire sterline anual numai pe servicii de traducere) şi în toate celelalte sectoare ale serviciilor de stat.

De vreme ce lucrurile acestea sunt în aşa măsură evidente, se impun eforturi concertate pentru a pretinde că ele nu sunt adevărate. Un exemplu de asemenea efort este raportul care a funcţionat ca document de fundamentare a valului de imigraţie în masă de pe vremea guvernării Blair. Raportul se intitula „Migration: An Economic and Social Analysis" şi a fost întocmit în anul 2000, ca produs comun al Unităţii de Analiză Economică şi a Resurselor din cadrul Ministerului de Interne şi a Unităţii pentru Performanţă şi Inovaţie din cadrul Cabinetului Guvernamental (până şi denumirile acestor două entităţi părând special concepute pentru a-şi plictisi oponenţii de la bun început şi a-i face să nu mai fie atenţi). Ambele „unităţi" erau populate cu persoane cunoscute deja ca fiind în favoarea imigraţiei în masă şi, deci, mânate de intenţia clară de a furniza „balast intelectual" care să justifice vederile deja formate ale miniştrilor.1

Printre afirmaţiile făcute în acest raport fundamental era şi aceea că „în general, imigranţii au produs efecte combinate neglijabile asupra nivelului salariilor şi al ocupării locurilor de muncă la nivel naţional". Una dintre căile prin care susţinea lucrul acesta era să descrie nişte imigranţi excepţionali ca fiind norma, insistând, pur şi simplu, că „există prea puţine dovezi că angajaţii autohtoni ar fi afectaţi de imigraţie". Mai departe, în raport se spunea că:

Nivelul de iniţiativă economică şi numărul liber-profesioniştilor par şi ele destul de ridicate în rândurile imigranţilor (şi mai ridicate printre imigranţii din Marea Britanie în comparaţie cu cei din alte ţări europene). De exemplu, ziarul *Le Figaro* a estimat că, din 1995 încoace, în Marea Britanie s-au mutat 150.000 de antreprenori

francezi (în parte, atraşi de legăturile de transport mai bune prin Tunelul de sub Canalul

Mânecii). Printre aceştia s-au numărat patroni de firme cu afaceri pe internet şi în domenii de înaltă tehnologie, un exemplu citat fiind al unei firme de design computerizat, care şi-a mutat activitatea la Ashford, în comitatul Kent.

După decenii întregi de imigraţie din Lumea a Treia[21], să descrii un antreprenor francez din domeniul înaltei tehnologii drept un imigrant tipic presupune o lipsă considerabilă de onestitate. Majoritatea celor care au venit în Marea Britanie după cel de-al Doilea Război Mondial nu erau nişte oameni cu o educaţie superioară, ci dimpotrivă, erau nişte oameni cu o educaţie precară, proveniţi din societăţi sărace – de aceea şi veneau aici, în căutarea unei sorţi mai bune. Iar dintre cei care aveau totuşi o calificare în ţările lor, mulţi pătrundeau, în tot cazul, într-o societate care nu le recunoştea calificările respective ca fiind echivalente cu cele din Marea Britanie, aşa încât erau nevoiţi s-o ia practic de la capăt, de jos, în profesiile lor. Singura metodă prin care imigranţii puteau fi prezentaţi drept nişte oameni care contribuiau nu numai în mod egal, ci, de fapt, mai mult decât cei care lucrau şi plăteau deja impozite în Marea Britanie, era să se vorbească, aproape fără excepţie, despre indivizi cu educaţie superioară, cu venituri deja substanţiale, proveniţi numai din ţările Lumii întâi. Clişeul cu „imigrantul obişnuit”, care vine ca o binefacere economică pentru ţară, nu funcţionează decât dacă asemenea excepţii sunt prezentate cu aerul c-ar constitui, de fapt, regula.

Pe acest subterfugiu se bazează toate strădaniile de a găsi o justificare economică a imigraţiei în masă. Printre cei care l-au folosit s-au numărat comisarul european

21 Denumire generică dată în perioada Războiului Rece așa-numitelor țări în curs de dezvoltare din Asia, Africa și America Latină, care nu erau aliniate nici blocului politico-militar al Alianței Nord-Atlantice (Lumea întâi), nici blocului țărilor socialiste (Lumea a Doua). Astăzi, termenul este căzut în desuetudine (n.tr.).

Cecilia Malmstrom[22] şi reprezentantul ONU Peter Sutherland[23]. Într-un raport din 2012, cei doi sugerau că, dacă Europa nu-şi deschidea frontierele pentru imigraţia în masă, „antreprenorii, imigranţii cu doctorate” şi alţii de acest calibru „se vor duce imediat în ţări ca Brazilia, Africa de Sud, Indonezia, Mexic, India şi China”, lăsând astfel Europa sărăcită.2

Unul dintre puţinele studii pe această temă a fost cel realizat de Centrul de Cercetare şi Analiză a Imigraţiei de la University College London (UCL) şi citat pe scară largă. Centrul a publicat, în 2013, un document de lucru intitulat „The Fiscal Effects of Immigration to the UK”, care a beneficiat de expunere media extrem de amplă. BBC a prezentat ştirea drept principal subiect al zilei, sub titlul „Imigranţii proaspăt veniţi în Marea Britanie «aduc o contribuţie netă»”. Ştirea pretindea că, nefiind nicidecum o „pierdere” în sistem, contribuţia financiară a „imigranţilor de dată recentă” în ţară fusese, dimpotrivă, „remarcabil de solidă”? Urmând linia comunicatului de presă optimist al UCL, mass-media naţională s-a concentrat pe afirmaţia că „Recentele valuri de imigranţi – altfel spus, cei care au sosit în Marea Britanie după anul 2000 şi care au provocat creşterea demografică abruptă a populaţiei de britanici născuţi în străinătate (…) au contribuit substanţial mai mult prin impozite şi taxe decât au primit sub formă de beneficii” 4.

În altă secţiune, autorii studiului pretindeau că, departe de a reprezenta un cost pentru plătitorii de taxe, imigranţii erau, de fapt, „mai puţin susceptibili” să constituie o povară financiară pentru stat decât locuitorii ţării în care se mutau. De asemenea, potrivit documentului, imigranţii de dată recentă erau mai puţin

22 Anna Cecilia Malmstrom (n. 1968), politician suedez, comisar european pentru Comerț din 2014; între anii 2010 și 2014, a fost comisar european pentru afaceri interne (n.tr.).

23M Peter Denis Sutherland (1946-2018), om de afaceri, jurist și politician irlandez, reprezentant special pentru imigrație internațională al Organizației Națiunilor Unite (2006-2017) (n.tr.).

susceptibili să aibă nevoie de locuinţe sociale decât ceilalţi britanici şi era chiar cu 45% mai puţin probabil să primească beneficii din partea statului – sau scutiri de impozite decât „britanicii autohtoni”. Cu siguranţă că, auzind aşa ceva, unii dintre britanici şi-au pus întrebarea când vor fi reuşit atâţia imigranţi veniţi din Somalia, Pakistan şi Bangladesh să plătească fiscului britanic atât de mulţi bani. Dar studiul nu făcuse altceva decât să recurgă la trucul uzual de prestidigitaţie: îi prezentase pe imigranţii cei mai răsăriţi şi cei mai puţin străini din punct de vedere cultural ca fiind imigranţii tipici. Adică studiul celor de la UCL se concentra asupra „imigranţilor cu educaţie superioară” şi, mai ales, a imigranţilor veniţi recent din Spaţiul Economic European (Uniunea Europeană plus Norvegia, Islanda şi Liechtenstein). În documentul de lucru era scos în evidenţă faptul că aceşti oameni plăteau ca impozite şi taxe o sumă cu 34% mai mare decât cea pe care o primeau înapoi sub formă de beneficii, în timp ce britanicii autohtoni plăteau, sub formă de impozite şi taxe, sume cu 11% mai mici decât primeau înapoi sub formă de beneficii. Oricine se îndoia de avantajele financiare ale imigraţiei în proporţii de masă era confruntat, pe neaşteptate, cu nişte locuitori bogaţi din Liechtenstein, care se mutau să muncească în Marea Britanie.

Şi totuşi, oricine ar fi vrut să aprofundeze puţin documentul ar fi descoperit că realitatea era totalmente diferită de interpretarea pe care i-o dădeau mass-media şi chiar universitatea unde fusese realizat. Pentru că, deşi estimările celor de la UCL susţineau că „imigranţii de dată recentă din SEE, sosiţi între anii ’2001 şi 2011, au contribuit cu aproximativ 22 de miliarde de lire sterline la economia Marii Britanii”, impactul fiscal provocat de toţi imigranţii, indiferent de origine, spunea o poveste radical diferită. Ba chiar, nou-veniţii „de dată recentă” din SEE erau singurii, dintre toţi imigranţii, despre care se putea face o astfel de afirmaţie pozitivă. Lăsând la o parte

interpretarea, ceea ce demonstra cercetarea celor de la UCL în mod tacit era că imigranţii care nu proveneau din SEE beneficiaseră, de fapt, de servicii din partea statului a căror valoare depăşea cu circa 95 de miliarde de lire sterline suma pe care o plătiseră sub formă de impozite şi taxe; ceea ce însemna că, dacă aveai în vedere perioada 1995 – 2011, incluzându-i pe toţi imigranţii (nu doar o selecţie convenabilă din care făceau parte oameni cu o situaţie economică bună), atunci, chiar conform sistemului de măsurare al autorilor studiului, rezulta că imigranţii sosiţi în Marea Britanie beneficiaseră de sume substanţial mai mari decât cele cu care contribuiseră. Altfel spus, imigraţia în masă provocase o sărăcire semnificativă a ţării în intervalul avut în vedere.

După ce a fost criticat pentru metodologie, pentru maniera de interpretare şi pentru faptul că trecuse sub tăcere date care erau de o importanţă crucială, în anul următor UCL şi-a publicat concluziile completate. La vremea respectivă, şi având în vedere numai cifrele calculate de universitate, rezultatele s-au dovedit şi mai clare. Conform raportului integral, suma iniţială de 95 de miliarde de lire sterline era o masivă subestimare a costurilor imigraţiei pentru Marea Britanie. În realitate, imigranţii sosiţi în perioada 1995 – 2011 costaseră economia britanică mai degrabă 114 miliarde de lire sterline, suma finală putând chiar să se ridice până la 159 de miliarde de lire. Nici nu mai trebuie spus că această descoperire, şi anume că imigraţia costase de fapt Marea Britanie cu mult peste o sută de miliarde de lire sterline, nu a mai fost mediatizată şi că nimeni nu a avut ocazia să vadă, la buletinul de ştiri, un titlu care ar fi putut suna cam aşa: „Imigranţii de dată recentă i-au costat pe contribuabilii britanici peste 100 de miliarde de lire sterline”. Cum să fi aflat publicul aşa ceva, dacă o asemenea descoperire crucială n-a mai ajuns nici măcar în concluziile publicaţiei care o făcuse? 5

Când vine vorba despre imigraţie, se aplică peste tot

aceleaşi standarde ale veridicităţii, după cum se aplică şi aceleaşi procese de inginerie inversă. În cazul raportului din anul 2000 despre imigraţie, guvernul britanic a recurs la serviciile a doua cadre universitare bine cunoscute pentru vederile lor favorabile imigraţiei în masă – Sarah Spencer şi Jonathan Portes –, cerându-le să găsească justificări pentru măsurile pe care voiau să le aplice politicieni precum Barbara Roche. Pentru aşa ceva, nu se mai aplicau standardele uzuale de rigoare academică. Ori de câte ori apărea o afirmaţie dezirabilă, se găseau şi „dovezi" care s-o susţină. Ori de câte ori se ivea câte o situaţie considerată indezirabilă, se spunea fie că „nu există dovezi", fie că existau doar „dovezi nefondate". De pildă, existau numai „dovezi nefondate" că existenţa unor „concentrări mari de copii de imigranţi care nu vorbesc limba engleză ca prima lor limbă ar putea crea presiuni asupra şcolilor" şi „preocupare în rândurile celorlalţi părinţi". Aceste dovezi nu erau numai „nefondate", ci şi povestioare auzite numai de la „unii". Tot aşa se mai lămurea şi că numai „în teorie" fenomenul imigraţiei în masă „ar putea spori presiunea exercitată asupra pieţei spaţiilor locative, transporturilor şi altor elemente de infrastructură, accentuând supraaglomerarea şi suprapopularea". Realitatea era cu totul diferită, părea să sugereze acel raport. Cum şi-ar putea imagina cineva că un aflux tot mai mare de oameni ar putea genera nevoia de tot mai multe locuinţe?

Aceste concluzii n-au surprins pe nimeni, venind din partea unor autori cu un palmares în favoarea imigraţiei în masă, pe care o considerau ca fiind un lucru bun în sine. Dar lucrarea lor, deşi prezentată ca o analiză economică a beneficiilor imigraţiei, nu era, de fapt, doar o schiţă a unor schimbări la nivelul societăţii, ci un sprijin entuziast pentru acestea. Argumentând în favoarea imigraţiei în masă, autorii insistau că, datorită copiilor de imigranţi, avea să se manifeste „o mai mare diversitate în şcolile din Marea Britanie". La fel au fost minimalizate şi toate

potenţialele preocupări pentru angajaţii britanici. Existau, de pildă, „prea puţine dovezi că angajaţii autohtoni ar fi afectaţi” de imigraţia pe scară largă. Ba chiar, „imigranţii nu vor avea niciun efect asupra perspectivelor forţei de muncă autohtone”.

Aducerea unor figuri precum Spencer şi Portes din zona universitară în lumea de la Whitehall* a asigurat opiniilor lor nu numai faţada respectabilităţii, ci şi girul guvernului. După ce s-a publicat raportul celor doi, miniştri precum Barbara Roche au avut ce să invoce atunci când insistau că imigraţia în masă era însoţită de beneficii economice clare. Iar dacă se întreabă cineva cum de a putut guvernarea laburistă să lase imigraţia să scape atât de tare de sub control, trebuie să ştie că o parte a vinei o poartă efectul de facilitare al unor lucrări de felul acesta.

Realitatea este că, orice alte beneficii ar prezenta, beneficiile economice ale imigraţiei se adună aproape exclusiv în avantajul nou-veniţilor. Imigranţii sunt aceia capabili să acceseze facilităţi din sectorul public pentru care nu au plătit în prealabil. Imigranţii beneficiază de salarii mai mari decât cele pe care le puteau câştiga întările lor de origine. Şi se întâmplă foarte frecvent ca banii pe care-i câştigă – sau o mare parte din ei – să le fie trimişi rudelor din afara Marii Britanii, în loc să fie reintroduşi măcar în economia locală. Reprezentanţii mass-mediei care vin cu argumentul că imigraţia în masă face

Denumire generică pentru instituţiile guvernului britanic (n.tr.). ca toată lumea să fie mai bogată şi că ne ridicăm cu toţii pe un val de avuţie creat de imigranţi par să uite în mod constant acest lucru simplu, dar crucial. Chiar şi atunci când Produsul Intern Brut al uneiţări creşte cu adevărat – aşa cum se şi cuvine să facă, de vreme ce creşte nivelul forţei de muncă –, nu înseamnă că indivizii beneficiază de creşterea lui. Dimpotrivă, numai PIB-ul pe cap de locuitor creşte. Şi nu există nicio dovadă a faptului că imigraţia în masă ar determina creşterea PIB-ului pe

cap de locuitor. Iată de ce, odată devenit caduc acest argument, susţinătorii fenomenului imigraţiei în masă tind să-şi caute altele.

Argumentul populaţiei care îmbătrâneşte

Dacă argumentul economic în favoarea imigraţiei masive se bazează pe atracţia exercitată de o formă de mită, asupra unei alte justificări a imigraţiei în proporţii de masă pluteşte spectrul unei ameninţări. Acest alt argument insistă că europenii sunt tot mai bătrâni, că societatea din Europa „încărunţeşte" şi, deci, într-o asemenea situaţie, trebuie să aducem mai mulţi oameni, fiindcă altfel societatea noastră nu va mai avea suficienţi tineri care să-i ajute pe europenii mai în vârstă să-şi păstreze stilul de viaţă cu care s-au obişnuit.

Acesta, o dată în plus, este unul dintre argumentele comisarului european Cecilia Malmstrom şi ale reprezentantului Naţiunilor Unite, Peter Sutherland – amândoi nişte autorităţi internaţionale de prim rang în domeniul imigraţiei în masă şi avocaţi convinşi ai acesteia. În 2012, susţineau că:

Îmbătrânirea populaţiei europene este un fenomen istoric fără precedent. Populaţia activă pe piaţa muncii va cunoaşte o scădere abruptă şi s-ar putea reduce cu aproape o treime până la mijlocul secolului XXI, cu enorme consecinţe asupra modelului social european, asupra vitalităţii oraşelor Europei, asupra capacităţilor ei inovative şi competitive şi a relaţiilor dintre generaţii, pe măsură ce bătrânii vor deveni tot mai mult dependenţi de cei tineri. Şi, în timp ce istoria ne învaţă că naţiunile care întâmpină cu deschidere forţa şi energia nou-veniţilor se dovedesc cele mai competitive pe plan internaţional, Europa se plasează pe o poziţie opusă, închizându-şi tot mai mult frontierele.6

Cea mai bună reacţie în faţa unei asemenea situaţii, conchid autorii, este ca următoarea generaţie să fie adusă din străinătate. Înainte de a puncta de ce este atât de nefericit argumentul acesta, merită recunoscut micul

sâmbure de adevăr pe care-l conţine.

Pentru ca o populaţie să se menţină stabilă, este necesar ca societatea respectivă să înregistreze o rată a fertilităţii de circa 2, 1. Asta înseamnă că, pentru a menţine o anumită creştere demografică pe termen lung a populaţiei autohtone, la fiecare două persoane ar trebui să existe, în medie, 2, 1 copii. În ultimii ani, acest nivel optim nu a fost atins nicăieri în Europa. În Portugalia, de pildă, rata fertilităţii a fost de numai 1, 23 în 2014, ceea ce, în lipsa unor măsuri, e de natură să conducă aproape la înjumătăţirea populaţiei pe parcursul unei singure generaţii. La începutul mileniului trei, nu exista nici măcar o singură ţară europeană în care natalitatea să fi atins nivelul crucial de 2, 1 copii în medie la fiecare cuplu de părinţi. Unele ţări, mai cu seamă Germania (unde cifra era de 1, 38), se situau cu mult sub nivelul considerat optim.7

Interesant este că a fost o vreme în care partidele de extremă stânga – în primul rând partidele „verzi" din Occident – făceau campanie tocmai în acest sens, pentru a ţine în frâu explozia demografică. De exemplu, susţineau – chiar şi după conotaţiile neplăcute pe care le-a generat introducerea unei politici similare în China[24] – că, pentru atingerea unui „nivel optim al populaţiei" în lume, fiecare cuplu ar trebui să aibă un singur copil. Era de aşteptat caţările dezvoltate să dea exemplu. Este un amănunt minor acela că, odată cu creşterea dramatică a imigraţiei din Lumea a Treia către Europa, mişcările „verzi" au încetat să mai susţină limitarea creşterii demografice sau să mai susţină impunerea unor restricţii asupra reproducerii. Deşi le spuneau bucuros europenilor albi să nu se mai înmulţească, aceiaşi militanţi se arătau mai reticenţi să le ceară şi nou-veniţilor cu pielea mai închisă la culoare să procedeze la fel. Chiar şi aşa, ideea că europenii, pur şi simplu, nu mai fac destui copii şi că trebuie, prin urmare,

24 în China, din 1979 până în 2015, a funcționat așa-numita „politică a copilului unic", o formă de control al natalității prin care cuplurilor li se interzicea să dea naștere unui al doilea copil. Nu a fost aplicată riguros, și nu în toată țara (n.tr.).

să-şi asigure cel puţin generaţia următoare pe calea imigraţiei reprezintă o eroare dezastruoasă, din mai multe motive.

În primul rând, pentru că este o premisă greşită aceea că populaţia unei ţări trebuie să rămână mereu la acelaşi nivel, dacă nu chiar să sporească încontinuu. Printre statele-naţiuni din Europa se numără unele dintre cele mai dens populate ţări de pe glob. Nu e deloc de la sine înţeles că, dacă populaţia continuă să crească, se va îmbunătăţi şi calitatea vieţii. Mai mult decât atât, imigranţii care sosesc în aceste ţări se stabilesc în marile oraşe, nu în zonele rămase cu o populaţie mai răsfirată. Dintre statele europene, Marea Britanie, alături de Belgia şi Ţările de Jos, este una dintre ţările cel mai dens populate, iar Anglia, considerată separat, este a doua cea mai populatăţ ară din Europa.8 Dar imigranţii tind să nu se îndrepte spre dealurile Scoţiei, nici spre platourile din Dartmoor. Aşa se face că o populaţie în continuă creştere provoacă dificultăţi demografice în zone care şi aşa suferă de lipsa unor spaţii locative suficiente şi unde infrastructura, cum ar fi transportul public, face cu greu faţă nevoilor unei populaţii aflate în rapidă expansiune. S-ar cuveni ca oricine se preocupă de calitatea vieţii europenilor să caute soluţii de reducere a populaţiilor din cele mai multe ţări europene, şi nu de sporire substanţială a lor.

Dar să zicem că e nevoie de imigraţie, pur şi simplu pentru a menţine populaţia la acelaşi nivel, presupunând c-ar fi nevoie de aşa ceva. Dacă se convine că o ţară anume trebuie să-şi menţină populaţia la un nivel stabil sau în uşoară creştere, atunci, înainte de a aduce locuitori din alte state, cu siguranţă c-ar fi mai rezonabil să se determine dacă există motive pentru care populaţia în cauză nu dă naştere mai multor copii. Oare pentru că nu-i vrea sau pentru că nu-i poate avea, chiar dacă şi-i doreşte? Dacă situaţia reală este cea de-a doua, s-ar pune întrebarea dacă există ceva ce poate face guvernarea

pentru a-i aduce pe oameni în situaţia de a da naştere copiilor pe care şi-i doresc.

Dovezile din cele mai multe ţări, inclusiv din Marea Britanie, arată că, deşi populaţiile respective se situează sub nivelurile optime de înlocuire demografică, motivul nu este că oamenii nu-şi doresc să facă mai mulţi copii. De fapt, cifrele arată exact opusul. În 2002, de exemplu, în plină explozie a fenomenului imigraţiei din timpul guvernării laburiste, un studiu demografic al Oficiului Naţional de Statistică a relevat că numai 8% dintre femeile britanice nu-şi doreau să aibă copii. Şi numai 4% îşi doreau să aibă un singur copil. Cea mai răspândită dorinţă a femeilor britanice – ţelul unui procent clar de 55% dintre ele – era să aibă doi copii. Încă 14% îşi doreau trei copii, alte 14% – patru copii, iar 5% – cinci sau mai mulţi copii, ceea ce, dacă era vorba de menţinerea populaţiei la un nivel stabil sau cu o creştere uşoară, ar fi suplinit fără probleme cele opt procente de femei care nu-şi doreau să aibă copii.9

De ce fac europenii prea puţini copii? Această întrebare a fost abordată atât din punct de vedere biologic, cât şi sociologic în ultimii ani, dar, din abordarea ei, a lipsit o remarcă pe care mulţi europeni sigur o vor confirma. Un cuplu cu venituri medii sau mijlocii din cele mai multe ţări europene îşi face griji şi când e vorba să aibă fie şi un singur copil, întrebându-se dacă-şi poate permite acel copil, ceea ce presupune să rămână, cel puţin o perioadă, fără un salariu în cuplu. Iar dacă e vorba să aibă doi copii, cei doi părinţi devin şi mai preocupaţi, şi mai îngrijoraţi. Aproape orice european cunoaşte măcar câteva cupluri în care amândoi părinţii au slujbe bune, dar cărora nici prin minte nu le trece că ar putea întreţine şi un al treilea copil. Cert este că numai trei categorii de oameni îşi permit astăzi să aibă trei sau mai mulţi copii: cei foarte bogaţi, cei săraci şi cei mai recenţi imigranţi. În cazul imigranţilor – mai ales al celor sosiţi din ţări ale Lumii a Treia –, orice alocaţii pentru creşterea copiilor plătite de statul

bunăstării sociale european sunt mai substanţiale decât orice ar fi putut ei aştepta întările de origine. Asta, în timp ce europenii autohtoni sunt preocupaţi de competiţia pentru locurile de şcolarizare, de lipsa spaţiilor locative, care ridică preţul locuinţelor la valori de cinci până la zece ori mai mari decât salariul mediu din zona respectivă, şi de cum şi-ar putea permite să aibă chiar şi un singur copil, cu atât mai puţin trei sau patru. Este posibil şi ca unii părinţi – contrar celor susţinute de Spencer şi Portes – să nu aprecieze o „diversitate" practic fără margini în şcolile din zona în care locuiesc şi să prefere să-şi vadă copiii educaţi printre alţi copii proveniţi dintr-un mediu cultural similar. Asta înseamnă, mai ales dacă părinţii respectivi locuiesc în zone urbane sărace sau în cartiere mărginaşe, că se vor întreba probabil dacă-şi pot permite o casă în genul de cartier cu oameni din clasa mijlocie, astfel încât copilul lor să se afle în aria de arondare a unei şcoli mai puţin „diverse". Dacă nu au condiţiile necesare pentru a-şi vedea copilul sau copiii crescând aşa cum ar vrea ei, mulţi oameni ar renunţa să aibă câţi copii şi-ar dori.

Problema felului cum va arăta propria ta ţară într-un viitor previzibil ridică un mare semn de întrebare, când vine vorba nu numai să faci copii, dar şi să creşti generaţia următoare. Când privesc viitorul cu optimism, oamenii tind să privească la fel de optimist şi naşterea copiilor. În schimb, dacă-şi imaginează viitorul marcat de o nesfârşită fragmentare de ordin etnic sau religios, este foarte posibil să se mai gândească dacă vor sau nu să dea viaţă unor copii într-o asemenea lume. Guvernările europene, dacă sunt realmente atât de preocupate în legătură cu declinul demografic al propriilor populaţii încât se gândesc serios să aducă populaţii din alte părţi ale lumii, cu indici reproductivi mai ridicaţi, ar face bine să-şi pună mai întâi problema dacă există politici care ar putea încuraja populaţiile deja existente să procreeze mai mult. În Polonia, de exemplu, partidul Lege şi Dreptate a majorat în ultimii ani alocaţiile pentru copii, căutând să încurajeze

natalitatea locală şi să reducă orice formă de recurgere la imigraţie. Guvernele ar trebui cel puţin să analizeze dacă nu cumva unele dintre lucrurile pe care le fac ele înrăutăţesc situaţia.

Este, apoi, chestiunea îmbătrânirii populaţiei. Ce-i drept, europenii de astăzi trăiesc mai mult decât în oricare altă perioadă a istoriei lor. Nepunând la socoteală vreun război major sau vreo molimă devastatoare, progresele medicinei ar trebui să permită generaţiei următoare să trăiască şi mai mult. Şi, bineînţeles, cu toate că o viaţă îndelungată este adeseori descrisă ca fiind o povară teribilă, chiar o năpastă abătută asupra unei societăţi, poate că n-ar fi rău de reamintit că, pentru marea majoritate a indivizilor, este mai degrabă un lucru bun. Poate aduce cu sine o serie întreagă de beneficii pentru societate în ansamblul ei, fie şi numai dacă mai temperează puţin obsesia culturală a tinereţii într-o veşnică opoziţie cu experienţa dată de vârstă. O „populaţie încărunţită” devine o „năpastă” numai dacă este înfăţişată ca atare. În tot cazul, chiar dacă ajungi la concluzia că longevitatea este un blestem pentru societate, mai sunt multe de făcut până la decizia de a aduce de pe alt continent generaţia următoare.

După al Doilea Război Mondial, oamenii aveau o speranţă de viaţă de numai câţiva ani după ce se pensionau. Astăzi, speranţa lor de viaţă s-a prelungit cu câteva decenii. Soluţia evidentă a acestei provocări economice este majorarea vârstei de pensionare, astfel încât pensionarii să nu primească, sub formă de pensii ori de servicii medicale, mai mult decât contribuţia din perioada vieţii lor active. În unele ţări, acest lucru se întâmplă în mod natural. De exemplu, între anii ’2004 şi 2010, vârsta medie de pensionare din Marea Britanie a crescut cu un an (de la 63 la 64 de ani la bărbaţi şi de la 61 la 62 de ani la femei).10 E drept că nu este întotdeauna un proces nici simplu, nici voluntar. După colapsul financiar din 2008 şi succesiunea de crize din zona euro, cetăţenii

greci s-au trezit cu vârsta de pensionare majorată. Până atunci, grecii care practicaseră o gamă largă şi relativ excentrică de profesiuni (de pildă, coafori, crainici de radio sau interpreţi la trombon) se puteau pensiona după ce împlineau 50 de ani. Când realităţile economice au lovit cu forţa unui baros, aceste vârste de pensionare au crescut brusc. Dar se poate foarte bine ca un guvern aflat în căutarea unei reuşite ieftine în faţa populaţiei să refuze cu obstinaţie să se plece în faţa realităţii economice. În 2010, preşedintele francez Nicolas Sarkozy a reuşit, în ciuda unei opoziţii încăpăţânate, să crească vârsta de pensionare în Franţa de la 60 la 62 de ani. După doi ani, succesorul său, François Hollande, a scăzut-o la loc la 60 de ani.

Întotdeauna vor exista persoane care vor protesta împotriva ideii de a lucra după ce au împlinit 60 de ani. Dar poate că vor exista şi oameni care să considere că este preferabil să lucreze mai mult într-o societate cu care sunt familiarizaţi, decât să moară într-o societate în care se simt străini. Şi, cu toate că există voci care susţin că nu va mai fi de lucru pentru forţa de muncă îmbătrânită, e nevoie de o discuţie serioasă despre ce schimbări se cer făcute în economie pentru a spori productivitatea acestei comunităţi care îmbătrâneşte. Într-un interviu din 2012, cancelarul federal german Angela Merkel a prezentat succint provocarea cu care se confrunta continentul european: „Dacă Europa de astăzi reprezintă cu puţin peste 7% din populaţia lumii, produce în jur de 25% din Produsul Intern Brut global şi are de finanţat 50% din cheltuielile sociale globale, atunci este evident că va trebui să muncească din greu ca să-şi menţină prosperitatea şi stilul de viaţă. Trebuie să încetăm cu toţii să mai cheltuim în fiecare an mai mult decât câştigăm”. 11

Există o gamă foarte vastă de răspunsuri posibile la această problemă şi niciunul dintre ele nu e simplu. Dar cel mai inutil de complex dintre toate este să aduci într-o societate o populaţie uriaşă de imigranţi ca să pui bazele forţei de muncă din generaţia următoare. În primul rând,

pentru că factori imprevizibili sunt cu nemiluita în acest domeniu. Istoria imigraţiei postbelice din Europa a fost o istorie a oamenilor care nu au făcut ce se aştepta de la ei să facă. Cu toate că guvernele europene cred poate că ştiu cum ar putea contribui următoarea generaţie de imigranţi la economia naţională, nu există nicio dovadă că ar fi făcut vreodată previziuni corecte legate de generaţiile anterioare. Există şi factori predictibili care sunt ignoraţi cu desăvârşire – cum ar fi că şi imigranţii îmbătrânesc. Oricât de surprinzător li s-ar putea părea multor strategi politici, aducerea unui număr mare de imigranţi tineri nu rezolvă problema îmbătrânirii populaţiei, pentru că şi aceştia îmbătrânesc şi, când se întâmplă, se aşteaptă şi ei – pe bună dreptate – să aibă aceleaşi drepturi ca şi restul lumii. Concluzia logică este aceea că soluţia pe termen scurt devine o bătaie de cap şi mai mare pe termen lung, pentru că va apărea o nevoie constantă de a aduce tot mai mulţi imigranţi, pentru a asigura unui număr tot mai mare de persoane stilul de viaţă cu care s-au obişnuit.

În acelaşi timp, în toate ţările europene se aude argumentul că există locuri de muncă pe care mai ales europenii tineri „nu le vor”. Unde se întâmplă aşa ceva, este o consecinţă a beneficiilor oferite de sistemele de asigurări sociale, din cauza cărora, în unele situaţii, este preferabil să te fereşti să munceşti decât să accepţi o muncă prost plătită. Dar este şi rezultatul faptului că tinerii au ajuns la un asemenea nivel de educaţie, încât privesc de sus muncile aparent ruşinoase ori neatractive. În ansamblul societăţii, acest punct de vedere e surprinzător de răspândit. De exemplu, circulă ideea că este nevoie să aducem din altă parte oameni care să umple rafturile în supermarketuri (un loc de muncă devenit emblematic), pentru că este o activitate deloc atrăgătoare pentru europenii autohtoni. În timpul dezbaterii din Marea Britanie cu privire la oportunitatea rămânerii în Uniunea Europeană, un antreprenor milionar pro – UE a insistat că imigraţia era necesară pentru că nu-şi dorea ca propria lui

fiică să devină „culegătoare de cartofi”.12 Dincolo de insinuarea cu iz rasial că europenii sunt mai presus de asemenea munci, care, în schimb, li se potrivesc de minune altora, s-ar cuveni să ne întrebăm de ce tinerii noştri sunt (dacă într-adevăr sunt) „mai presus” de asemenea munci. Trebuie să ne întrebăm, de asemenea, dacă suntem pe de-a-ntregul mulţumiţi de acest rezultat. În toată Europa sunt mulţi tineri fără loc de muncă. O bună parte dintre ei nu posedă competenţele necesare pentru locuri de muncă de top. Şi-atunci, de ce să aducem din străinătate oameni care să presteze muncile de jos, când avem deja, în Europa, atât de mulţi lucrători necalificaţi?

Uneori, pledoariile în favoarea imigraţiei în masă invocă avantajele pe care le oferă în susţinerea pensionarilor; alteori, pentru avantajul oferit tinerilor, care astfel ar fi scutiţi să presteze activităţi pe care nu şi le doresc. Dar, în ambele cazuri, dacă este invocat, acest argument nu va face decât să creeze o problemă din ce în ce mai mare, cu fiecare an care va trece, pentru că vor fi tot mai mulţi oameni în vârstă care vor avea nevoie de susţinere şi tot mai puţini tineri care vor mai avea vreo şansă de a-şi găsi de lucru. A devenit un obicei pe care şi l-a făcut Europa şi care devine tot mai dificil de abandonat cu fiecare an care trece.

Argumentul diversităţii

Unul dintre lucrurile cele mai izbitoare când vine vorba despre argumentele în favoarea actualei imigraţii în proporţii de masă către ţările europene este că acestea se schimbă între ele când nici nu te aştepţi. Ori de câte ori se văd infirmate, chiar şi temporar, premisele economice ale imigraţiei în masă, imediat sunt invocate premise de ordin moral sau cultural. Fără a face nicio concesie, raţionamentul funcţionează cam aşa: „Să presupunem că imigraţia în masă nu ne îmbogăţeşte financiar. Nu contează, pentru că ne îmbogăţeşte din alte puncte de vedere. De fapt, chiar dacă ne sărăceşte din punct de vedere financiar, ceea ce pierdem la capitolul beneficii

economice câştigăm la cel al beneficiilor culturale”.

O astfel de argumentaţie consideră de la sine înţeles faptul că societăţile europene sunt oarecum plictisitoare şi stătute – o premisă care n-ar fi la fel de bine primită în multe alte societăţi. Ideea sugerată este că, spre deosebire de restul lumii, ţările europene au nevoie de imigraţie pentru a progresa şi chiar ar beneficia în mod special de pe urma unor asemenea mişcări de populaţii. Ca şi cum toată lumea ar fi de acord că în inima Europei există un mare hău care trebuie umplut şi că, în caz contrar, vom fi mai săraci din toate punctele de vedere. Nou-veniţii aduc şi culturi diferite, atitudini diferite, limbi diferite – şi, bineînţeles, exemplul invocat la nesfârşit, al unei gastronomii noi şi incitante.

Aşa cum se întâmplă în cazul celor mai multe argumente în favoarea imigraţiei în masă, şi aici există un sâmbure de adevăr, în ciuda proliferării deja existente a limbilor, culturii şi gastronomiei din Europa, cine n-ar vrea să-şi ridice şi mai mult nivelul de cunoaştere a lumii şi a culturilor ei? Şi nu-i aşa că orice cultură care nu vrea să se îmbogăţească din cunoaşterea lumii în ansamblul ei cu siguranţă va fi mai săracă din acest motiv? Oricum, argumentul se bazează pe câteva erori de judecată. Prima este că metoda cea mai bună de a învăţa despre lume şi culturile ei nu este să călătoreşti în toată lumea, ci s-o încurajezi pe ea să vină la tine – şi apoi să şi rămână. A doua este că valoarea imigranţilor sporeşte întruna, odată cu numărul lor, aşa încât, dacă în oraşul tău soseşte o singură persoană dintr-o cultură cu totul diferită, atunci oraşul întreg beneficiază de cultura respectivă şi, dacă mai urmează încă una, atunci oraşul beneficiază dublu şi continuă să beneficieze cu fiecare nou reprezentant al acelei culturi care poposeşte în mijlocul său. Dar cunoaşterea unei culturi sau beneficiile rezultate din cunoaşterea ei nu sporesc direct proporţional cu numărul de persoane provenite din acea cultură. Gastronomia constituie unul dintre beneficiile pe care această

argumentaţie pune stăpânire de-o manieră oarecum stânjenitoare. Ca să luăm şi un exemplu concret, plăcerea pe care ţi-o dau mâncărurile turceşti nu sporeşte an de an, cu cât sunt mai mulţi turci în ţară. Nu înseamnă că, la fiecare 100.000 de somalezi, eritreeni sau pakistanezi care pătrund în

Europa, îmbogăţirea culturală rezultantă e de tot atâtea ori mai mare. Se poate foarte bine ca Europa să fi învăţat deja ce avea nevoie să înveţe în materie de gastronomie asiatică şi, prin urmare, a câştigat tot ce avea de câştigat şi, ca să se bucure în continuare de mâncarea indiană, nu mai are nevoie să mai aducă şi alţi indieni în societăţile noastre. Dacă este adevărat că „diversitatea" este un lucru bun în sine, acest fapt nu explică de ce în toate ţările imigranţii provin, într-o proporţie copleşitoare, din foarte puţine ţări. Dacă voiai neapărat să aduci „diversitate" în Europa după primele decenii de imigraţie în masă, ar fi fost de bun-simţ să cauţi imigranţi nu numai din fostele colonii, ci şi din ţări care nu au fost niciodată colonizate şi din ţări despre care se ştia realmente foarte puţin.

Totuşi, în spatele insistenţei asupra „diversităţii" ca fiind un lucru bun în sine se ascunde o altă idee, poate mai puţin prezentabilă publicului larg. Deşi raportul din anul 2000 al Noilor Laburişti era menit să fie o analiză economică, aspectul social al imigraţiei a fost cel care l-a interesat cel mai mult pe unul dintre autori. În volumul *Strangers and Citizens*: *A positive Approach to Migrants and Refugees*, al cărui editor a fost, în 1994, Sarah Spencer, de la Centrul privind Migraţia, Politica şi Societatea de la Oxford, susţinea că „au apus vremurile când apartenenţa la naţiunea britanică ţinea de conceptul de loialitate".13 în altă parte, ea şi coautorii cărţii afirmau că statul-naţiune s-a schimbat şi că statul modern a devenit „o asociere deschisă şi formală, capabilă să armonizeze diverse stiluri de viaţă" şi că, în acest stat, „politica de imigraţie trebuie văzută (…) şi ca un mijloc de

îmbogăţire a diversităţii culturale a ţării”.14 Un an mai târziu şi într-o altă publicaţie, Sarah Spencer cita, pe un ton aprobator, ideea potrivit căreia „conceptul tradiţional de naţionalitate poate fi retrogradat la un statut, strict simbolic”, susţinând ea însăşi că: „Suntem o societate diversă, de identităţi care se suprapun, şi nu suntem legaţi, nici nu putem fi legaţi de valori universale ori de loialităţi singulare. Dacă e vorba să fim legaţi unii de alţii, asta nu se poate face decât bucurându-ne, în egală măsură, de aceleaşi drepturi şi responsabilităţi”. 15

Era o interpretare cu totul diferită despre ce constituie un popor sau o ţară şi avea conotaţii profunde şi greu de digerat pentru cea mai mare parte a publicului. Sarah Spencer a schiţat aceste aspecte în 2003, când a scris, că „integrarea” nu este ce face imigrantul pentru a se adapta la societatea care-l primeşte, ci, mai degrabă, „un proces biunivoc de adaptare a imigrantului şi a societăţii-gazdă fiecare la celălalt” 16. Dacă li se spune oamenilor că vor avea de câştigat de pe urma imigraţiei, aceasta devine un lucru pozitiv. Dacă li se spune că vor fi nevoiţi să se schimbe din cauza imigraţiei, probabil că hapul va fi înghiţit mai greu. De aceea, singura parte pe care se pune accentul este cea pozitivă.

Însă argumentul în favoarea imigraţiei în masă pe motiv că „diversitatea” este un lucru bun în sine ignoră un adevăr profund şi, până de curând, de nerostit. La fel cum cele mai multe culturi au de spus lucruri bune şi interesante în legătură cu ele, pentru toate există şi anumite aspecte supărătoare şi dezagreabile. Şi, în timp ce părţile pozitive pot fi accentuate şi exagerate de la bun început, până să fie recunoscute aspectele negative – dacă sunt recunoscute vreodată –, pot trece ani întregi.

E suficient să ne gândim la zecile de ani care au trecut până să fie recunoscut faptul că unele grupuri de imigranţi au vederi mai puţin liberale decât majoritatea locuitorilor din ţările unde au ajuns. Un sondaj efectuat de compania Gallup în Marea Britanie în 2009 a scos la iveală

procentul foarte precis de zero musulmani britanici intervievaţi, dintr-un eşantion de 500, care considerau că homosexualitatea este moralmente acceptabilă.17 Un alt sondaj, realizat în 2016, a arătat că 52% dintre musulmanii britanici considerau că homosexualitatea ar trebui scoasă în afara legii.18 Reacţia obişnuită faţă de asemenea concluzii este că mulţi britanici aveau, cu o generaţie sau două în urmă, atitudini similare. Consecinţa logică nerostită este că homosexualii din Marea Britanie ar trebui să aibă răbdare şi să mai aştepte o generaţie sau două, pentru ca nou-veniţii să prindă din urmă atitudinile restului populaţiei. Între timp, este trecută cu vederea posibilitatea ca nou-veniţii să nu ajungă niciodată la aceste atitudini şi, prin creşterea demografică sau alte mijloace, să schimbe cu timpul imaginea de ansamblu naţională. Aşa că, în anul 2015, când YouGov a făcut un sondaj privind atitudinea britanicilor faţă de homosexualitate, una dintre întrebări a fost dacă persoanele intervievate consideră homosexualitatea „moralmente acceptabilă” sau „moralmente greşită”. Unii vor fi crezut că un asemenea studiu avea să dea în vileag homofobia latentă din anumite zone rurale, în timp ce populaţia din zonele urbane sofisticate, diversificate, avea să se arate relaxată faţă de toată chestiunea.

În realitate, rezultatele au arătat că lucrurile stăteau tocmai pe dos. În timp ce în restul ţării în jur de 16% din populaţie considerau că homosexualitatea este „moralmente greşită”, la Londra procentul era aproape dublu – 29%.19 De ce să fi fost londonezii aproape de două ori mai homofobi decât restul populaţiei? Pur şi simplu pentru că diversitatea etnică din capitală însemna că fusese adus un număr disproporţionat de mare de oameni având atitudini pe care restul ţării le-ar considera în prezent ca fiind moralmente retrograde. Şi totuşi, dacă vede7 rile unor comunităţi de imigranţi în privinţa homosexualităţii erau depăşite istoriceşte cu doar câteva generaţii, vederile unor părţi ale acelor comunităţi în

privinţa femeilor se dovedeau a fi depăşite istoriceşte, fără exagerare, cu multe secole.

Mass-media din Anglia a început abia în prima parte a anilor 2000 să investigheze poveştile pe care le spuneau deja de ani buni comunităţile *sikh*[25] şi ale muncitorilor albi. Acestea au scos la iveală faptul că în orăşelele din nordul Angliei, dar nu numai, erau la ordinea zilei abuzurile sexuale comise de bande organizate de bărbaţi musulmani nord-africani sau pakistanezi asupra unor fete adesea minore. În toate aceste cazuri, poliţia locală fusese mult prea speriată ca să abordeze problema, iar când mass-media se aplecase, în sfârşit, asupra chestiunii, jurnaliştii preferaseră şi ei să dea înapoi. Difuzarea unui documentar din 2004 despre serviciile sociale de la Bradford a fost amânată după ce grupuri care se declarau „antifasciste”, dar şi membri din conducerea poliţiei locale au cerut postului de televiziune Channel 4 să renunţe la material. Fragmentele referitoare la bandele „asiatice” care exploatau sexual fete albe erau considerate potenţial incendiare. Autorităţile din zonă au insistat în mod special că difuzarea documentarului înaintea unor alegeri locale ar putea reprezenta un ajutor la urne pentru Partidul Naţional Britanic. Difuzarea documentarului a fost reprogramată la câteva luni bune după scrutin. Dar tot ce era legat de acest caz şi detaliile dezvăluite ulterior au creat imaginea unui microcosmos – o problemă reală şi o reacţie la aflarea ei care avea să se răspândească în toată Europa.

În perioada aceea, tentativele de campanie pe tema abuzurilor sexuale comise de bande sau chiar simpla menţionare a subiectului creau probleme serioase. Când parlamentara laburistă Ann Cryer, reprezentând oraşul Bradford, a ridicat problema violurilor asupra unor minore din propria ei circumscripţie, a fost denunţată rapid şi pe

25 Denumire dată adepților unei religii monoteiste inițiate în secolul al XV-lea, în regiunea Punjab din partea de nord a subcontinentului indian (n.tr.).

scară largă ca fiind „islamofobă” şi „rasistă” şi la un moment dat a primit şi protecţia din partea poliţiei. A durat ani de zile până când guvernul central, poliţia, autorităţile locale sau Serviciul de Procuratură al Coroanei să accepte realitatea. Când au început să abordeze situaţia, o singură anchetă oficială asupra abuzurilor din oraşul Rotherham a descoperit cel puţin 1 400 de cazuri de copii exploataţi în perioada 1997 – 2014. Toate victimele erau fete nemusulmane din comunitatea locală, cea mai tânără dintre ele având 11 ani. Toate fuseseră violate în mod brutal, iar linele fuseseră stropite cu benzină şi ameninţate că urma să li se dea foc. Altele fuseseră ameninţate cu arme şi forţate să privească în timp ce erau violate alte fete, ca avertisment să nu povestească nimănui despre abuzurile pe care le sufereau. În cursul anchetei s-a dovedit că, deşi făptaşii erau, aproape în exclusivitate, bărbaţi de origine pakistaneză care operau în bande, angajaţii consiliului local vorbeau despre „nervozitatea pe care o resimţeau când era vorba să identifice originile etnice ale făptaşilor, de teamă să nu fie consideraţi rasişti; alţii îşi aminteau că primiseră directive clare din partea şefilor” să nu facă astfel de distincţii. Şi despre poliţia locală s-a descoperit că nu acţionase, temându-se de eventuale acuzaţii de „rasism” şi de impactul asupra relaţiilor din interiorul comunităţii.20

Povestea de la Rotherham, la fel ca o serie întreagă de cazuri similare petrecute în oraşe din toată Marea Britanie, a ieşit la lumină în parte pentru că nişte jurnalişti au fost suficient de hotărâţi încât s-o dezvăluie. Dar comunităţile din care proveneau bărbaţii incriminaţi nu au dovedit niciun moment nici cea mai vagă dorinţă de a discuta problema, ci, dimpotrivă, au fost mai mult decât doritoare s-o muşamalizeze. Chiar şi în tribunale, după ce s-au dat sentinţele, familiile celor acuzaţi au pretins că totul nu era decât o înscenare guvernamentală.21 Când s-a pronunţat împotriva violurilor în grup comise de membri ai propriei lui comunităţi asupra unor fete albe, un musulman

din nordul Angliei spune că a primit ameninţări cu moartea de la coreligionari de-ai să-i tot din Marea Britanie, pentru simplul fapt că vorbise.22

Peste tot, aceeaşi poveste. Fetele erau alese, după cum s-au exprimat judecătorii care, în cele din urmă, au prezidat şedinţele de la tribunal, pentru că proveneau dintr-o altă comunitate, nu erau musulmane şi erau considerate „prăzi uşoare”. Mulţi dintre bărbaţii respectivi îşi aduseseră din Pakistan şi din alte culturi patriarhale propriile idei despre femei, mai ales despre femeile neînsoţite sau „neprotejate”. În faţa unor asemenea atitudini în legătură cu femeile, manifestate în Marea Britanie, niciunul dintre departamentele statului nu a reuşit să apere ceea ce reprezentau normele britanice, inclusiv domnia legii. Explicaţia cea mai blândă ar fi că afluxul uriaş de oameni din astfel de culturi a creat o anumită nervozitate în rândul autorităţilor, care n-au mai ştiut unde să tragă linie. Dar a fost mai mult decât atât. Ori de câte ori au survenit scandaluri de exploatare sexuală, s-a dovedit şi că autorităţile locale s-au făcut că nu vedeau, de teamă clar fi putut provoca probleme comunitare sau ca să nu fie acuzate de rasism. Poliţia britanică a rămas traumatizată după Raportul Macpherson din 1999[26], în care era acuzată de „rasism instituţionalizat”, şi s-a temut să nu cumva să fie acuzată din nou de acelaşi lucru.

Acelaşi adevăr a ieşit la iveală cel puţin la fel de greoi peste tot în Europa Occidentală, de multe ori chiar în momentul în care a fost spulberat tabuul în Marea Britanie. În fiecare ţară, perioada de tăcere a fost prelungită de refuzul autorităţilor de a elabora sau defalca orice fel de statistică în privinţa infracţiunilor bazată pe criterii de etnie sau religie. În 2009, poliţia norvegiană a dezvăluit că imigranţii proveniţi din medii culturale diferite

26 Trimitere la o anchetă publică din 1999, desfășurată sub conducerea judecătorului Sir William Macpherson (n. 1926), de la Curtea Supremă a Marii Britanii, în legătură cu asasinarea pe motive rasiale a tânărului de culoare Stephen Lawrence (1974-1993), într-o stație de autobuz din sud-estul Londrei (n.tr.).

de cele occidentale erau răspunzători pentru comiterea „tuturor violurilor fără premeditare” înregistrate în Oslo – cele în care atacatorul îşi prinde victima de pe stradă sau din locuri publice.23 în 2011, biroul de stat norvegian pentru statistică era dispus să afirme că „imigranţii sunt suprareprezentaţi în statisticile privitoare la infracţionalitate”. Totuşi, aceeaşi instituţie a sugerat că situaţia nu se datora unor diferenţe culturale, ci poate mai degrabă faptului că în rândurile populaţiei de imigranţi predominau bărbaţii tineri. Hanne Kristin Rohde, fostă şefa a secţiei de anchetă a infracţiunilor violente a Departamentului de poliţie din Oslo, a depus mărturie în legătură cu fantastica reticenţă a tuturor autorităţilor norvegiene de a recunoaşte ce se petrecea, în ceea ce priveşte „legătura statistică evidentă” dintre violuri şi imigranţii proveniţi din culturi în care „femeile sunt lipsite de o valoare proprie”, Rohde a spus că „era o ditamai problema, dar era foarte dificil de vorbit despre ea”. Cât despre atitudinile violatorilor faţă de femei, ea a afirmat că „este o problemă culturală”.24

De bună seamă, acestea şi alte exemple similare de bande care comit violuri constituie exemple neobişnuite şi nereprezentative de comportament al imigranţilor în ansamblu. Totuşi ar trebui să fie acele infracţiuni cel mai uşor imaginabil de descoperit, investigat şi pedepsit. Faptul că a fost nevoie de ani de zile şi, în unele cazuri, chiar de zeci de ani până ca poliţiştii şi procurorii să accepte măcar existenţa problemei aduce în discuţie o posibilitate mai mult decât îngrijorătoare. Cazuri cum sunt cele de mutilare genitală a femeilor[27] s-ar cuveni să fie mai uşor de rezolvat. Dar societăţile vest-europene s-au luptat mulţi ani să abordeze problema fie şi foarte pe ocolite. Dacă astfel de cazuri sunt atât de dificil de gestionat, alte comportamente, mai puţin ieşite din comun sau nu atât de

27 Termenul se referă la îndepărtarea chirurgicală, totală sau parțială, a părților externe ale organelor sexuale femeiești. Se mai numește și „circumcizie la femei” și este o practică destul de larg răspândită în țări din Africa, Orientul Mijlociu și Asia (n.tr.).

violente, care vin odată cu unele grupuri de imigranţi, ar putea să nici nu fie investigate vreodată la fel de amănunţit. Dacă violarea în grup a unor copii, survenită pe scară largă, iese la iveală după mai bine de un deceniu, cât le va trebui unor exemple mai puţin violente şi oripilante de atitudini nefericite să iasă la lumină, presupunând că vor ieşi vreodată?

Această situaţie demonstrează printre altele că, deşi există fără îndoială beneficii ale imigraţiei în masă şi toată lumea este foarte bine informată în legătură cu acestea, durează foarte mult până să fie recunoscute dezavantajele aducerii în ţară a unui mare număr de persoane venite din alte culturi. Până atunci, pare să fi survenit un acord tacit cu publicul larg, în sensul că nu este o afacere chiar atât de proastă: chiar dacă avem un pic mai multe decapitări şi agresiuni sexuale decât aveam înainte în Europa, măcar avem parte şi de o gamă gastronomică mult mai largă.

Argumentul că imigraţia nu poate fi oprită din cauza globalizării

Justificarea – sau scuza – supremă pentru imigraţia în masă sfidează raţiunea şi depăşeşte nivelul scuzelor. Chiar dacă ar fi demontate toate celelalte argumente în favoarea imigraţiei, acesta tot ar rămâne. E vorba de argumentul că nimic din toate astea nu contează, pentru că oricum nu se poate face nimic. Toate frâiele ne-au scăpat din mâini. Asta ne e soarta.

Pe la începutul crizei actuale, am participat la o dezbatere, la Atena, pe tema politicilor pe care s-ar cuveni să le adopte Europa în privinţa imigraţiei. Prezentându-mi argumentaţia, mi-am îngăduit să observ că restul participanţilor (printre care se numărau şi economista greacă Antigone Lyberaki şi politicianul şi activistul social francez Bernard Kouchner) erau susceptibili de a-i comunica publicului faptul că „nu se poate face nimic”. Abia după aceea, când Bernard şi-a lăsat jos discursul pregătit dinainte, am remarcat că tăiase primul rând, pe care nu-l mai rostise cu voce tare. Discursul ar fi urmat,

într-adevăr, să înceapă cu ideea că Europa nu putea stopa revărsarea de imigranţi în Grecia şi că „nu se poate face nimic”. Este un strigăt bine cunoscut, deşi politicienii mai înţelepţi, când îl aud, realizează adesea ce potenţial dezastruos comportă. De atunci, politicieni de frunte, inclusiv Theresa May, care în 2015 era secretar pentru afaceri interne în guvernul britanic[28], au afirmat că statele europene ar trebui să ia măsuri de ameliorare a standardului de viaţă din ţările Lumii a Treia, în încercarea de a opri imigraţia în Marea Britanie. Dar adevărul este – şi multe studii au demonstrat – că abia când nivelul de trai creşte, chiar dacă nu ajunge niciodată la niveluri de lux, începe realmente imigraţia în proporţii de masă. Cei care trăiesc într-o sărăcie lucie nu au destui bani ca să-i mituiască pe traficanţii de oameni.

Există şi tentative de a conferi acestei opinii un aer de respectabilitate academică. În ultimii ani, în discursul academic pe tema imigraţiei s-a conturat o linie de gândire care insistă asupra faptului că fluxurile de imigraţie s-ar datora, de fapt, tuturor măsurilor de controlare a imigraţiei. Printre alţi autori, Hein de Haas, de la universităţile Oxford şi Maastricht, insistă că măsurile de controlare a imigraţiei nu numai că nu funcţionează, ci, dimpotrivă, amplifică fenomenul, descurajând circulaţia firească a imigranţilor între Europa şi ţările lor de origine. Devenită predilectă în mediile academice, o asemenea direcţie de argumentaţie nu este adoptată, desigur, decât de cei care se opun oricărei forme de control asupra imigraţiei.

Înainte de a atrage atenţia asupra explozibilului democratic încă nedetonat din spatele acestei linii de gândire, merită văzut ce anume este adevărat în această aserţiune. Este cert că prevalenţa telefoanelor mobile şi a

28 Theresa May (n. 1956) a devenit prim-ministru al Marii Britanii după referendumul de la 23 iunie 2016, în care s-a votat ieșirea Marii Britanii din Uniunea Europeană. Ea a demisionat din funcție după trei ani, în iunie 2019, în urma nereușitei de a obține votul Parlamentului britanic pentru acordul de ieșire din UE negociat cu autoritățile europene (n.tr.).

mass-mediei – a televiziunii, în principal – în ţările Lumii a Treia, la care se adaugă, în ultimele decenii, costurile din ce în ce mai accesibile ale călătoriilor, au sporit mai mult ca oricând dorinţa şi posibilităţile oamenilor din întreaga lume de a călători. Însă dacă este într-adevăr imposibil, din cauza globalizării, să-i împiedici să vină din tot restul lumii în Europa, merită subliniat că alte ţări nu sunt afectate de această tendinţă globală. Dacă atracţia economică este cauza, atunci nu există niciun motiv să nu înregistreze şi Japonia valuri de imigraţie fără precedent dinspre zonele occidentale. În 2016, economia japoneză era pe locul al treilea în lume după Produsul Intern Brut nominal, situându-se înaintea Germaniei şi a Marii Britanii. Dar bineînţeles, cu toate că are o economie mai puternică decât orice ţară europeană, Japonia a evitat această situaţie implementând politici care să oprească o imigraţie în masă, să descurajeze oamenii să rămână în ţară şi să îngreuneze obţinerea cetăţeniei. Indiferent dacă eşti sau nu de acord cu politica japoneză, aceasta demonstrează că este posibil, chiar şi în această epocă a hiperconectivităţii, ca o economie modernă să evite experienţa imigraţiei în masă şi arată că un asemenea proces nu este „inevitabil”. La fel, chiar dacă economia Chinei se situează pe locul al doilea în lume, nici ea nu este o destinaţie la nivelul Europei pentru solicitanţii de azil sau pentru imigranţii din motive economice. Fără a lua în considerare dacă aşa ceva e de dorit sau nu, este în mod evident posibil ca până şi cele mai bogate ţări să nu devină destinaţii atractive pentru imigranţi proveniţi din toată lumea.

Motivul pentru care oamenii îşi doresc să vină în Europa nu ţine numai de percepţiile lor despre bogăţie şi locuri de muncă. Ţine şi de faptul că Europa s-a transformat într-o destinaţie atractivă din mai multe motive. Printre ele, nu lipsit de importanţă, şi informaţia că, odată ajunşi în Europa, nou-veniţii vor primi permisiunea de a rămâne pe continent. Iar unul dintre motivele importante pentru care oamenii se înghesuie să

vină în Europa este cunoaşterea faptului că statele asistenţiale europene au grijă de imigranţi şi că, oricât de mult ar dura, oricât de nesemnificativă ar fi asistenţa socială de care vor beneficia, tot se vor bucura de un nivel de trai mai bun şi de un registru de drepturi mai cuprinzător decât oriunde în altă parte, incomparabile cu cele din ţările lor de origine. Mai este şi credinţa – tot atât de măgulitoare pentru europeni, pe cât de adevărată – că Europa este un loc mai tolerant, mai paşnic şi mai primitor decât cele mai multe părţi ale lumii. Dacă ar exista mai multe asemenea continente pe lume, atunci europenii s-ar putea bucura de un statut de societate generoasă printre altele. În schimb, dacă devine din ce în ce mai răspândită percepţia că Europa este de fapt singurul loc din lume unde este şi uşor de intrat, şi uşor de rămas, şi sigur de stat, atunci continentul ar putea considera că atenţia rezultată este mai puţin măgulitoare pe termen lung decât este pe termen scurt. În orice caz, nu este inevitabil ca toţi imigranţii lumii să vină în Europa. Ei vin pentru că Europa însăşi a făcut în aşa fel – din motive multe corecte şi câteva greşite – încât să fie atrăgătoare în ochii imigranţilor din lumea întreagă.

Ceva se poate face – e clar acest lucru. Oricum ar fi, de dorit sau nu, dacă ar trebui să limiteze afluxul de imigranţi, Europa ar putea lua măsuri care s-o facă să pară, şi chiar să fie – dintr-o serie întreagă de puncte de vedere – mai puţin îmbietoare pentru o lume aflată în mişcare. Ar putea să adopte un chip ceva mai sever pe care să-l arate lumii, să trimită înapoi oamenii care nu au ce să caute aici, să nu le mai ofere aceleaşi beneficii sociale nou-veniţilor şi să pună în practică, pe viitor, o politică de asistenţă socială bazată mai mult pe principiul „primul venit, primul servit”. Dacă imigraţia se datorează atractivităţii, atunci trebuie găsită o formulă care să anuleze atractivitatea. Sunt lucruri neplăcute care trebuie luate în considerare, nu în ultimul rând fiindcă ne afectează una dintre viziunile despre noi înşine pe care ne

place să le întreţinem ca europeni şi ar putea chiar, cu timpul, să ne modifice percepţia de sine. Dar acest drum ar putea să nu fie pe cât de primejdios se tem unii că ar fi. Puţini sunt cei care ar susţine că Japonia este o ţară barbară pentru că pune în practică reguli stricte în materie de imigraţie. În tot cazul, ideea că fenomenul prin care trece Europa este de neoprit e periculoasă, nu numai fiindcă nu-i adevărat, ci şi prin problemele pe care le face să se adune.

Mulţi ani, în toată Europa Occidentală chestiunea imigraţiei s-a situat mereu în fruntea listei de preocupări publice. Sondajele de opinie din fiecare ţară au arătat, în mod constant, că practic nu există altă problemă care să îngrijoreze mai mult publicul larg. Dacă publicul, în marea sa majoritate, resimte o preocupare timp de mulţi ani şi nu se face nimic pentru a o rezolva, cu siguranţă că se acumulează tulburări şi resentimente.

Dacă reacţia, dincolo de ignorarea preocupării, este să afirmi că, de fapt, nu se poate face nimic în sensul rezolvării problemei, atunci cu siguranţă vor începe să se urzească soluţii alternative radicale. În cel mai bun caz, astfel de preocupări se vor manifesta la urnele de vot. În cel mai rău caz, vor ieşi la suprafaţă în stradă. E şi greu de imaginat orice altă chestiune, cu atât mai mult una situată atât de sus pe lista preocupărilor publicului larg, la care reacţia să fie un răspuns de tip „nu se poate face nimic”.

Chiar şi acest răspuns final, fatalist, este rezultatul unei politici care nu a fost niciodată gândită până la capăt şi care acum pare să fi devenit – în ochii politicienilor şi ai reprezentanţilor mediului academic –, în esenţă, de nedepăşit. La urma urmei, aşteptările privitoare la ce avea să se întâmple s-au dovedit false, una după alta. În schimb, ceea ce s-a petrecut a demonstrat fie că lucrurile nu fuseseră gândite profund, fie că fuseseră gândite greşit. Să luăm, de[29] exemplu, verdictul uneia dintre persoanele care

29 Commander of the Most Excellent Order of the British Empire, grad al unui ordin cavaleresc instituit în 1917 de regele George al V-lea

au permis guvernului laburist de după 1997 să-şi extindă politicile. După ce a lucrat pentru guvernul britanic, Sarah Spencer a fost recompensată cu un titlu de CHE. Dar la vremea respectivă, când începuseră deja să se facă simţite unele repercusiuni ale zelului ei şi al altora, Sarah Spencer a făcut o evaluare mai curând lacrimogenă, admiţând că, în anii cât colaborase cu guvernul, când ea şi colegii ei ridicaseră stăvilarele, „nu exista o politică de integrare. Am crezut, pur şi simplu, că imigranţii aveau să se integreze”. 25 Toate acestea se petreceau cu ani buni înaintea marii crize cu care ne confruntăm astăzi, dar au revenit ca argumentaţii de fundamentare care să scuze mişcarea colosală, de dimensiuni continentale, care se pregătea.

Capitolul 4

„Bun venit în Europa”.

Insula Lampedusa este cel mai sudic bastion al Italiei. Mai apropiată de linia de coastă nord-africană decât de cea siciliană, Lampedusa este legată de Sicilia printr-o linie de feribot, iar drumul durează nouă ore. Când te afli pe Lampedusa, parcă şi simţi această izolare. Cei 20 de kilometri pătraţi de stâncă aridă oferă un peisaj mult mai asemănător celui din Tunisia ori din Libia decât celui din Italia. De-a lungul secolelor, a avut genul de istorie la care te aştepţi în cazul unui avanpost neatrăgător prin nimic, dar folositor, de pe întinderea Mediteranei. A trecut în repetate rânduri de la o stăpânire la alta, iar istoria ei, atâta cât a fost documentată, este una de permanentă depopulare şi repopulare. Raidurile piraţilor au constituit tot timpul o problemă, mai cu seamă în secolul al XVI-lea, când piraţi originari din Turcia au răpit 1.000 de locuitori din Lampedusa şi i-au luat în sclavie. Un vizitator englez din secolul al XVIII-lea a găsit un singur locuitor pe insulă.

Prinţii de Lampedusa – care au avut suficientă minte să rămână în palatele lor din Sicilia chiar şi după ce li s-a făcut cadou acest titlu – au încurajat repopularea insulei.

(n.tr.).

Astăzi, dacă denumirea ei mai spune şi altceva în afară de nenorocirile recente cu care s-a confruntat, se datorează unui deţinător anume al titlului. Autorul *Ghepardului*[30] a fost ultimul din linia de succesiune a prinţilor cu această titulatură. Dar pe insulă nu mai există nimic legat de el sau de lumea lui care să-i poarte numele. Grandoarea decadentă a barocului sicilian al scriitorului pare pe cât de departe este şi în realitate de acest afloriment prăfos cu case simple şi scunde. În zilele noastre, insula are vreo 5.000 de locuitori, concentraţi în principal în jurul unicului port. Există o singură stradă comercială – Via Roma –, care duce la port, iar localnicii tineri îşi fac veacul în bande sau gonesc pe cele câteva străduţe ale oraşului, câte doi pe un scuter. Bătrânele se adună pe băncile din jurul pieţei oraşului, în faţa bisericii; bărbaţii se salută tot timpul unii pe alţii, de parcă nu s-ar mai fi întâlnit de cine ştie când. Este genul de loc din care orice tânăr italian ambiţios ar face practic orice să evadeze. Şi totuşi, în fiecare zi, mii de oameni îşi riscă vieţile, încercând să ajungă tocmai aici.

Desigur, oamenii fug de ani buni din Africa de Nord. Şi, după cum atestă cimitirul de pe insulă, nu numai în ultima vreme traversarea s-a dovedit fatală pentru mulţi. Sunt îngropaţi aici, alături de localnici, unii dintre cei care s-au îmbarcat cu destinaţia Lampedusa, dar a căror călătorie s-a sfârşit în mare. *Migrante non identificată. Qui riposa. 29 Settembre 2000*[31], scrie pe una dintre plăcile memoriale instalate de autorităţile locale. În prima parte a anilor 2000, în Lampedusa soseau în mod regulat ambarcaţiuni ticsite cu imigranţi originari nu numai din Africa de Nord şi subsahariană, ci şi din Orientul Mijlociu şi din Orientul îndepărtat. Traficanţii pretindeau bani grei pentru drumul cu barca, dar mulţi oameni disperaţi

30 Il Gattopardo, roman al scriitorului italian Giuseppe Tomasi di Lampedusa (1896-1957), publicat pentru prima oară postum, în 1958, a cărui acțiune se petrece în timpul așa-numitului Risorgimento, mișcarea pentru unificarea Italiei din secolul al XIX-lea (n.tr.).

31 Imigrant neidentificat. Odihnește aici. 29 septembrie 2000 (it. în original) (n.tr.).

plăteau pentru acea traversare scurtă oricât li se cerea. Cu o durată a călătoriei de mai puţin de o zi, oricât de prost ar fi sistemul de propulsie, a devenit cunoscută drept una dintre cele mai bune căi către o viaţă nouă. De îndată ce puneai piciorul pe Lampedusa, te găseai în Italia; şi, odată ce ai ajuns în Italia, eşti în Europa.

Este o primă perspectivă ciudată asupra continentului. Imigranţii ale căror bărci se apropie de linia ţărmului nu văd mare lucru care să deosebească destinaţia la care ajung de locurile pe care tocmai le-au părăsit. Cei care pătrund în golful orientat către sud găsesc un mic port, înconjurat de câteva magazine şi cafenele liniştite, menite să-i primească şi să-i hrănească pe turiştii italieni care veneau până aici să-şi petreacă vacanţele. Pescuitul rămâne principala ocupaţie a insulei. Pe coloana înaltă care domină portul stă cocoţată o statuie a Madonei cu Pruncul şi veghează asupra tuturor ambarcaţiunilor care intră m şi ies din rada portuară.

În primul deceniu din anii 2000, autorităţile locale au început să se îngrijoreze în legătură cu numărul mare persoane venite din Africa de Nord şi au fost nevoite să construiască un centru de primire pentru acestea. Centrul iniţial era gândit să poată găzdui până la 350 de persoane, în ideea că imigranţii ar fi fost înregistraţi rapid şi trimişi apoi mai departe, cu bărcile, în Sicilia sau în Italia continentală, pentru evaluarea cererilor de azil. Dar noul centru s-a dovedit în scurt timp insuficient pentru acest scop, din cauza numărului mare de persoane care au început să sosească. La 500 de oameni, centrul este supraaglomerat. În anumite momente de la începutul anilor 2000, s-a întâmplat să găzduiască şi câte 2000 de oameni concomitent, iar în jurul centrului s-a extins o tabără de corturi. În asemenea situaţii, resentimentele izbucnite pe plan local ameninţau să devină o problemă.

În tot acest timp şi oricât de strâmtorată ar fi fost, Italia a suportat, practic fără niciun ajutor din partea nimănui, povara financiară şi umană a întregului proces.

Lucru deloc surprinzător, guvernul italian a făcut inclusiv improvizaţii. Pe parcursul a ceea ce avea să fie ultimul deceniu la putere al colonelului Gaddafi[32] în Libia, italienii au încheiat un acord secret cu regimul acestuia, pentru returnarea africanilor care nu aveau dreptul de a rămâne în Italia şi trebuiau deportaţi. Când au ieşit la iveală detaliile acordului, Italia a fost criticată de alte ţări europene, practic într-un singur glas. Numai că această ţară nu făcea decât să treacă prin genul de îngrijorări şi compromisuri cu care avea să se confrunte ulterior toată lumea în Europa. Curând, şi urmând un model cu care avea să se familiarizeze orice alt european, dacă nu era deja, aproape oricine ajungea pe Lampedusa rămânea în Italia. Chiar dacă oamenilor le erau analizate şi respinse cererile de azil, făceau recursuri şi erau respinse şi acelea, chiar dacă erau emise ordine de deportare, ei tot rămâneau în Italia. Numărul celor nou-veniţi era prea mare şi întregul proces devenise deja mult prea costisitor ca să mai fie adăugate şi costurile pentru nişte repatrieri adesea forţate. Se ajunsese până acolo, încât, fie în cadrul unei încuviinţări oficiale, fie ca parte a unei acceptări neoficiale a inevitabilului, se considera că returnarea în ţara de origine era prea costisitoare nu numai din punct de vedere economic, ci şi diplomatic. Mai simplu era să fie lăsaţi să se piardă printre ceilalţi locuitori ai ţării, eventual să încerce să se mute altundeva, prin restul Europei, dacă puteau, iar dacă nu, să rămână în Italia şi să-şi găsească singuri un fel în care să trăiască. Unii ar fi găsit o cale de a obţine cetăţenia. Cei mai mulţi ar fi sporit rândurile economiei negre a Italiei sau a continentului, adeseori lucrând pe nişte sume de bani nu cu mult mai mari decât ar fi putut obţine şi în ţările lor – şi de multe ori lucrând pentru bande de indivizi proveniţi chiar din ţările de unde veniseră ei înşişi, singurii cu care aveau vreo legătură în

32 Muammar Mohammed Abu Minyar al-Gaddafi (1942-2011), revoluționar și om politic libian, care a condus Libia cu mână de fier din 1969 până când a fost ucis în timpul așa-numitei „Primăveri arabe” (n.tr.).

Europa.

În timp ce restul Italiei spera că imigranţii aveau să se disperseze de-a lungul şi de-a latul ţării, centrul de primire de pe Lampedusa – situat chiar în spatele portului din insulă – se supraaglomera în mod constant şi trebuia să vină cu nişte răspunsuri. În anumite momente, situaţia devenea periculoasă. Izbucneau lupte şi răzmeriţe printre cei cazaţi în centru, adesea generate de rivalităţi interetnice. Deşi centrul fusese conceput pentru a-i reţine pe imigranţi, aceştia au început să umble liberi prin oraş. Când autorităţile au încercat să-i împiedice să mai iasă pe poarta principală, unii dintre ei au spart gardul din spatele clădirii şi au ieşit pe acolo. Centrul nu este gândit ca o închisoare, iar imigranţii nu erau prizonieri. Ce anume erau şi care era statutul lor au constituit o problemă care căpăta un aer de improvizaţie. Imigranţii ştiau tot mai bine ce drepturi au şi ce puteau sau nu puteau să facă autorităţile italiene cu ei.

Era firesc ca localnicii, care demonstraseră o extraordinară înţelegere şi simpatie faţă de nou-veniţi, să se lase descurajaţi uneori de numărul acestora. Într-un punct de aflux maxim, numărul celor care ajungeau pe insulă putea foarte bine să depăşească în doar câteva zile numărul localnicilor. Şi, cu toate că vânzătorii locali îşi plasau stocurile şi aşa limitate ultimilor nou-veniţi, iar uneori le mai făceau şi daruri, autorităţile erau conştiente că trebuiau să fluidizeze cumva procedura de primire. Mai ales, trebuia să facă în aşa fel încât să-i mute mai repede pe aceştia de pe insulă, să-i îmbarce şi să-i transporte în Sicilia şi pe continent într-un ritm ceva mai susţinut decât reuşiseră până atunci. Şi asta se întâmpla în perioada fluxurilor relativ reduse din primul deceniu al anilor 2000, când imigranţii ajungeau „cu picătura”.

Din anul 2011, după aşa-numita „Primăvară arabă”[33],

33 Denumire colectivă dată unei serii de proteste, revolte și rebeliuni armate îndreptate împotriva regimurilor dictatoriale din mai multe țări musulmane din Africa de Nord și Orientul Mijlociu, începută în decembrie 2010 în Tunisia (n.tr.).

picăturile s-au transformat în şuvoi. În parte din cauza numărului de persoane care fugeau de schimbările de guverne şi de tulburările civile. În parte din cauza ruperii înţelegerilor dubioase cu foştii dictatori care limitaseră anumite activităţi ale traficanţilor de persoane. Începând cu anul 2011, sute şi, uneori, mii de oameni ajungeau zi şi noapte pe Lampedusa. Veneau cu nişte bărci de lemn şubrede, cu vase de pescuit vechi din Africa de Nord, cumpărate (sau furate) de contrabandişti, care-şi obligau clienţii să plătească „biletul" de traversare indiferent de cât de proastă era starea în care se găseau ambarcaţiunile. N-a trecut mult şi întrebarea ce era de făcut cu toate acele bărci a devenit o adevărată problemă pentru Lampedusa. Nemaiavând ce utilitate să dea tuturor acelor epave, autorităţile insulare le-au stivuit unele peste altele în spatele portului şi în alte locuri de pe insulă – în ditamai cimitirele de vase compromise. Din când în când, în momentul în care se adunau mult prea multe, erau strânse la un loc şi li se dădea foc.

Acel prim an al Primăverii arabe a constituit o perioadă deosebit de proastă pentru insulă. În timp ce se forma o coadă la feribot de câte 500 de persoane care aşteptau să fie preluate de pe Lampedusa, în acelaşi port soseau alte 1.000 de persoane. Începând cu anul 2011, în centrul de primire au fost înghesuite de multe ori între 1.000 şi 2000 de persoane în acelaşi timp. Şi, bineînţeles, nu toţi cei care porneau spre Europa reuşeau să ajungă până pe insulă cu ambarcaţiunile din ce în ce mai şubrede pe care-i urcau traficanţii. Autorităţile locale au înfiinţat tot mai multe cimitire pentru trupurile neînsufleţite care ajungeau pe insulă, identificându-le pe care puteau şi îngropându-le pe celelalte cu o cruce şi un număr de identitate atribuit cadavrului la sosire. L-am întrebat odată pe un localnic: „Unde sunt celelalte cadavre?", iar el mi-a răspuns „Şi le-a păstrat marea pe cele mai multe".

Când a izbucnit războiul civil din Siria, tot în 2011, mulţi dintre cei veniţi erau sirieni, inclusiv unii mai bogaţi,

din clasa mijlocie. Într-o zi, în portul Lampedusa a sosit un iaht plin cu sirieni bine îmbrăcaţi, care au coborât pe ţărm şi s-au dus, ca toţi ceilalţi, să fie luaţi în evidenţă. Dar după 2011 au venit sirieni dintre cei mai săraci, iar numărul lor s-a redus. Cei care veneau pe această cale povesteau despre o rută prin Egipt, care presupunea să treacă prin sisteme întregi de tuneluri, unde copiii aveau nevoie de măşti de oxigen. Diversele grupuri etnice veneau pe rute diferite, dar aveau şi aşteptări diferite, şi dorinţe diferite. Cei mai mulţi îşi exprimau dorinţa de a rămâne în Italia. Nu şi eritreenii, probabil din cauza reminiscenţelor legate de foştii lor stăpâni coloniali. Erau singurii care întotdeauna îşi exprimau dorinţa de a pleca mai departe spre nordul Italiei şi restul Europei.

Aşa cum au remarcat de la bun început unii observatori, demografia imigraţiei era sugestivă în sine. Circa 80% dintre nou-veniţi erau bărbaţi tineri. Erau şi copii, printre care şi minori neînsoţiţi, care le provocau cele mai mari îngrijorări autorităţilor care-i întâmpinau. Copiii nigerieni care veneau singuri erau adeseori trimişi în Europa şi cădeau victimă reţelelor de trafic de minori. Erau şi femei, câteodată, cărora li se promisese, în general, că aveau să găsească de lucru odată ajunse în Europa. Întâmpinate de oamenii de contact ai traficanţilor fie în Italia, fie mai departe spre nord, care le împrumutau bani şi cărora ele, prin urmare, le deveneau datoare, aflau abia în acest ultim stadiu al călătoriei că „slujbele” care le fuseseră promisese se reduceau, de fapt, la prostituţie. Cei mai mulţi ştiu cât de primejdioasă este o asemenea călătorie pentru orice femeie neînsoţită. Rar se întâmpla ca femei sau fete musulmane să vină singure.

Odată sosiţi pe insulă, imigranţii demonstrează cele mai variate comportamente. Cei cu bani merg la cumpărături pe Via Roma. Sirienii sunt cunoscuţi pentru faptul că-şi cumpără haine, imediat după sosire. Unii imigranţi îşi cumpără alcool. Mulţi cumpără imediat cartele telefonice şi sună acasă, la familii, ca să le spună

rudelor c-au ajuns în Europa şi să facă aranjamentele necesare, cu ce oameni de legătură au acolo, pentru faza următoare a călătoriei.

Într-o zi, am întâlnit pe stradă trei tineri eritreeni, niciunul mai mare de 16 ani. Tocmai îşi cumpăraseră – şi purtau cu mare mândrie – pălării de suvenir de pe insulă, pe care scria „Iubesc Lampedusa”.Altă dată, în piaţa din faţa bisericii, opt băieţi din Africa subsahariană păreau să urmeze instrucţiunile unui imigrant ceva mai în vârstă. Nu se integrau în peisaj. Dintre micile grupuri de imigranţi care tot roiesc prin oraş, unii se străduiesc să-i salute pe localnici, făcându-le semn cu mâna sau din cap. Alţii se strecoară pe străzi, uitându-se urât şi părând cuprinşi deja de resentimente. Prevalenţa copleşitoare a bărbaţilor tineri este observabilă peste tot. Au venit ca reprezentanţi ai familiilor lor. Cu timpul, speră să poată să le trimită bani. Mai mult ca orice, speră să fie capabili să-şi aducă familiile alături de ei.

Până în 2013, afluxul crescuse atât de mult, încât guvernul a luat măsura neobişnuită de a-i duce cu avionul până în Sicilia sau în Italia continentală pe cei sosiţi recent de pe insulă, în luna iulie a acelui an, papa Francisc a vizitat Lampedusa, aducându-i pe localnici în extaz. A aruncat o coroană de flori în mare şi a ţinut o slujbă în aer liber, pentru care a folosit ca altar o bărcuţă pictată. Cu ocazia vizitei, papa a condamnat „indiferenţa globală” faţă de ceea ce se petrecea şi a îndemnat lumea întreagă la o „retrezire a conştiinţelor”. Pentru locuitorii Lampedusei, aceasta era, în sfârşit, o recunoaştere cât de cât cuvenită a celor ce se petreceau pe insula lor.

Apoi, la 3 octombrie 2013, o ambarcaţiune care pornise de la Misrata, din Libia, încărcată în principal cu imigranţi din Africa subsahariană, s-a scufundat în largul coastelor Lampedusei. Paza de coastă italiană a salvat mai mult de 100 de imigranţi, dar alţi peste 300 de oameni s-au înecat. A urmat un teribil protest public. A fost proclamată o zi de doliu public în Italia, cu drapelele coborâte în bernă

şi cu păstrarea câte unui minut de reculegere în toate şcolile italiene. Pe Lampedusa, cei mai mulţi localnici au luat parte la o procesiune tăcută, cu lumânări aprinse, şi la o slujbă de seară. Numărul cadavrelor recuperate din Mediterana era atât de mare, încât unul dintre hangarele micuţului aeroport de pe Lampedusa a fost transformat în morgă temporară.

A urmat şi un puternic protest politic – nu numai în Italia, ci în întreaga lume. Secretarul general al Organizaţiei Naţiunilor Unite, Ban Ki-moon, a spus că tragedia demonstra necesitatea creării „mai multor canale pentru o migraţie sigură şi ordonată”. Scufundarea altor ambarcaţiuni, în cursul aceleiaşi luni, s-a soldat cu zeci de morţi şi a declanşat reacţii din ce în ce mai puternice. Chemând Europa să acorde mai mult ajutor, prim-ministrul Maltei vecine s-a plâns că Mediterana devenea un „cimitir”. În cele din urmă, comunitatea internaţională a început să acorde atenţie celor ce se petreceau pe mările din jurul insulei Lampedusa. Ca reacţie directă, guvernul italian, cu un sprijin mai larg, a lansat programul Mare Nostrum[34], care permitea marinei militare italiene să patruleze pe cei aproape 70.000 de kilometri pătraţi din jurul insulei şi să efectueze misiuni de căutare şi salvare a ambarcaţiunilor care transportau imigranţi. Fregatele şi elicopterele marinei erau susţinute de reţele de radare costiere, totul costând guvernul italian în jur de 9 milioane de euro lunar. Organizaţiile neguvernamentale au susţinut această politică, trimiţând reprezentanţi la bordul navelor, pentru asistenţă în situaţiile în care erau interceptate ambarcaţiuni cu imigranţi. Cu siguranţă că programul a salvat multe vieţi, dar a şi creat probleme noi.

Printre acestea s-a numărat şi faptul că traficanţii de fiinţe umane care acţionau din zonele necontrolate de pe coastele libiene nu mai aveau de ce să încerce să

34 în limba latină, această formulă era utilizată pentru a desemna Marea Mediterană, mai ales după ce Imperiul Roman a reușit, în secolul I î.e.n., să cucerească teritorii situate de jur împrejurul mării, care a devenit o mare interioară (n.tr.).

folosească ambarcaţiuni măcar la fel de rezistente ca până atunci. Programul Mare Nostrum adusese graniţele Europei încă şi mai aproape de coastele libiene. Tot ce aveau de făcut de-acum traficanţii era să lanseze orice barcă la apă. Dacă se întâmpla chiar să rămână pe linia de plutire, marina militară italiană ar fi întâmpinat-o la jumătatea distanţei până la coastele Lampedusei, uneori chiar şi mai aproape de Libia. Dacă ambarcaţiunea cu imigranţi era capabilă „să ţină marea”, nava militară italiană ar fi remorcat-o până în portul din Lampedusa. În mod normal, imigranţii erau întâi aduşi la bordul vaselor italiene. Această operaţiune, care a durat mai puţin de un an, a fost salutată, printre alte organisme internaţionale, şi de Organizaţia Internaţională pentru Migraţie (OIM), care a estimat ulterior că, în perioada respectivă, numai marina militară italiană a sprijinit în jur de 150.000 de oameni să ajungă în Europa. OIM a reiterat poziţia oficială, potrivit căreia operaţiunea italienilor nu a fost de natură să încurajeze şi mai mulţi oameni să vină pe continentul european.1

Cu toate acestea, ţinând cont de numărul atât de mare de imigranţi şi fără nicio perspectivă de încetare a fenomenului, costurile programului Mare Nostrum s-au dovedit prea mari pentru statul italian, care se strecura nesigur printre diversele crize din zona euro. Aşa se face că, după un an în care oficialităţile au cerut ajutor, dar au primit între foarte puţin şi deloc, misiunea Mare Nostrum a fost cedată agenţiei pentru paza coastelor şi a frontierelor Uniunii Europene, Frontex, sub denumirea „Operaţiunea Triton”. Şi acest program căuta bărcile pornite în traversare din Africa de Nord şi fie le oferea imigranţilor asistenţă chiar la bordul navelor Frontex, fie le remorca ambarcaţiuni până în portul insulei Lampedusa ori până în porturi siciliene precum Augusta, devenit şi el o destinaţie pentru mulţi imigranţi. În toată această perioadă, Frontex şi diverse oficialităţi au continuat să nege că operaţiunea ar fi avut vreun rol de încurajare a

imigraţiei.

Şi totuşi, cum ar fi putut să n-o încurajeze? De-o parte a Mediteranei erau oameni din tot nordul Africii, din Orientul Mijlociu şi din cel îndepărtat, dintre care unii călătoriseră cu lunile, numai ca să ajungă pe coastele Libiei şi să pornească în această ultimă fază a periplului lor prin lume. Cu siguranţă că ajungeau şi până la ei veşti despre politicile guvernului italian şi despre atitudinile europenilor. Acest lucru le oferea traficanţilor de oameni avantaje considerabile. Nu în ultimul rând, cu cât era cererea mai mare, cu atât mai mari erau taxele pe care puteau să le ceară şi cu atât mai mulţi oameni puteau înghesui pe bărci. Poveşti despre comportamentul acelor traficanţi au fost aduse cu ei, fără îndoială, de imigranţi, dintre care unii plătiseră până la 4.000 de euro numai pentru „biletul” de traversare. Numai că rar se întâmpla ca aranjamentul să fie cinstit. Violurile erau la ordinea zilei, mai ales asupra femeilor – indiferent dacă erau însoţite sau nu. Mulţi imigranţi ajungeau în Libia, unde li se mai cereau şi alţi bani, peste ceea ce plătiseră deja. Li se luau bunurile personale. Unii povesteau despre cum se foloseau traficanţii de telefonul mobil al câte unui imigrant ca să filmeze cum îl băteau şi torturau. După care înregistrarea era trimisă familiei acelui imigrant, însoţită de ameninţarea că mai urmau şi alte torturi dacă rudele lui nu trimiteau alţi bani. Oficialităţile care-i înregistrează pe imigranţi la sosirea în Italia ştiu unde se află casele conspirative ale traficanţilor, dar nu se poate face practic nimic pentru pedepsirea bandelor aflate pe teritoriul libian.

Cu toate că lumea îi vede pe toţi aceşti oameni drept „imigranţi” sau „refugiaţi”, în rândurile lor sunt persoane foarte diferite, de origini diferite şi cu motive diferite de a face aceeaşi călătorie. Demonstrează acest lucru ierarhizarea care funcţionează printre imigranţi, chiar şi atunci când se află în bărci, pe mare. Rasismul a devenit o rutină în cadrul diferitelor grupuri şi între acestea. De

pildă, tunisienii şi sirienii îi privesc de sus, dispreţuitor, pe cei proveniţi din Africa subsahariană – şi nu doar metaforic. Atunci când ambarcaţiunile pornesc pe mare, locurile cele mai bune – cele de la prova şi de pe punte – sunt ocupate de reprezentanţii acestor grupuri care o duc mai bine, provenite din Orientul Mijlociu şi din Africa de Nord. Eritreenii, somalezii şi alţii stau pe jos sau chiar în picioare în cala vasului. Dacă barca se scufundă, aceştia din urmă sunt primii şi au cele mai mari şanse să se înece.

În vara lui 2015, în timp ce mă aflam pe Lampedusa, mi s-a întâmplat să stau de vorbă cu doi eritreeni, care să fi avut puţin sub sau peste 20 de ani şi care stăteau în tăcere aşezaţi la marginea portului, unde-şi treceau degetele de la mâini printre cele de la picioare şi priveau peste marea pe care tocmai ce o traversaseră. În timp ce vasele uriaşe ale marinei militare păreau să urmeze linia orizontului din zare, mi-au arătat ambarcaţiunea cu care sosiseră în săptămâna dinainte, aflată între navele guvernamentale italiene din port. Văzând-o aşa, printre bărcile vechi şi uzate care se aventuraseră în larg de pe coastele Libiei, părea destul de capabilă să ţină marea. Fusese zărită de paza de coastă şi escortată în port de un elicopter, secondat de bărci de salvare. Cei doi tineri eritreeni călătoriseră în locul cel mai afund, în bezna calei, dar iată că barca lor se menţinuse pe linia de plutire, aşa că şi ei rămăseseră în viaţă.

Angajaţii ONG-urilor a căror sarcină este să-i recupereze pe aceşti oameni de pe bărcile şubrede în largul mării spun poveşti cumplite. Când este zărită pe mare o barcă, în orice moment al zilei sau al nopţii, iar ei nu se află pe un vas oficial, au la dispoziţie o oră, cel mult două, ca să ajungă în port. Unul dintre ei spunea că, atunci când imigranţii urcă pe vasul marinei militare în larg sau pun piciorul pe uscat, în port, li se spune: „Sunteţi în Italia!”. Pe urmă, li se dau asigurări că se află în deplină siguranţă. Cu excepţia eritreenilor, cum spuneam, cei mai mulţi se arată fericiţi şi zâmbitori. În ţările de unde vin

aceşti oameni, oficialităţile, şi mai ales poliţiştii, sunt priviţi cu mare suspiciune, aşa încât este foarte important ca imigranţii să fie asiguraţi de alte persoane că aici, în Europa, oficialităţile şi poliţia lucrează, de fapt, în favoarea lor. O angajată a unui ONG spunea că primul lucru pe care li-l spune imigranţilor, în momentul în care-i vede urcaţi la bordul navei militare în larg sau coborâţi pe docul din portul Lampedusei, este, pur şi simplu: „Bun venit în Europa!”

După tot ce au avut de îndurat aceşti oameni, chiar şi înaintea călătoriei pe mare atât de nesigure din Africa de Nord, nu e deloc surprinzător că mulţi ajung pe insulă epuizaţi şi traumatizaţi. Unii şi-au pierdut, poate, vreun membru de familie în cursul traversării. În 2015, o namilă de bărbat nigerian stătea pe jos, în port, şi lovea cu pumnul în beton, plângând ca un copil. Ambarcaţiunea cu care pornise pe mare se scufundase şi, cu toate că-şi salvase unul dintre copii, nevasta şi un alt fiu se înecaseră chiar sub ochii lui.

Şi totuşi vin, conştienţi de riscuri, pentru că, dincolo de toate poveştile cu bărci scufundate şi oameni morţi la bord, majoritatea celor care se îmbarcă rămân pe linia de plutire, ajung în apele teritoriale italiene şi, odată sosiţi acolo, devin cetăţeni europeni. Indiferent dacă fug de persecuţii politice, religioase ori dogmatice sau dacă urmăresc să-şi facă o viaţă mai bună în lumea dezvoltată, cu toţii solicită azil. Mulţi au motive serioase şi e de datoria Italiei să le ofere azil: în temeiul Convenţiei de la Geneva şi al Acordului de la Dublin[35] al Uniunii Europene, prima ţară în care ajunge un imigrant şi solicită azil este ţara care trebuie să-i evalueze cererea şi să-i acorde protecţie. Dar adevărul trist este că nu există aproape nicio metodă prin care să se poată stabili cine este fiecare şi ce este adevărat din ce spune. Dacă afluxul de solicitanţi

35 E vorba de mai multe reglementări încheiate la Dublin începând cu anul 1990, apoi lărgite și adoptate de tot mai multe state ale Uniunii Europene, privitoare la solicitarea și acordarea de azil politic, economic, social (n.tr.).

de azil n-ar fi la nivelurile la care se menţine de ani buni, amprentarea, intervievarea şi tot ce mai urmează ar putea fi judecate cu atenţie. Poveştile invocate ar putea fi verificate şi urmărite la surse. Dar, cum imigranţii ajung în ritm susţinut şi în număr mare, nu a existat niciodată timp pentru aşa ceva.

Alte două elemente înrăutăţesc şi mai mult situaţia. Mulţi dintre cei care sosesc – uneori, marea majoritate – înadins nu-şi aduc niciun fel de acte de identitate cu ei, pentru că este în avantajul lor să rămână neidentificaţi. Pentru că agenţiile guvernamentale implicate nu dispun de timpul necesar, oamenii pot pretinde că au alte vârste, că sunt alte persoane sau chiar că provin dintr-o altă ţară. Când s-a răspândit vestea că un anumit grup avea prioritate la coada pentru azil – de pildă, sirienii –, mulţi s-au declarat sirieni, cu toate că unii dintre cei care lucrau cu şi pentru refugiaţi au remarcat că aceştia nu vorbeau niciunul dintre dialectele siriene şi nu ştiau absolut nimic despre ţara din care pretindeau c-ar fi provenit.

Acest fenomen se datorează, cel puţin în parte, organizaţiilor neguvernamentale care susţin orice fel de imigraţie în Europa ca parte a mişcării „lumea fără frontiere”. Când afluxul de imigranţi a început să crească, în anii ’2010, unele grupuri de ONG-uri au decis să-i ajute pe imigranţi încă dinainte ca ei să ajungă în Europa. Viitorilor candidaţi la statutul de european le-au fost oferite informaţii uşor de accesat pe internet şi aplicaţii pe telefoanele mobile care să-i ghideze în cursul procesului. Ghidul cuprindea sfaturi: unde să se ducă şi ce să spună, odată ajunşi acolo. Lucrătorii din linia întâi au remarcat că, pe măsură ce trece timpul, imigranţii posedă o cunoaştere tot mai clară în legătură cu ce li se va întâmpla şi la ce trebuie să se aştepte. În parte, acesta e rezultatul veştilor ajunse în ţările lor de origine de la cei care şi-au încheiat călătoria cu succes. Dar se datorează şi existenţei unei mişcări întregi care caută să-i înveţe pe imigranţi cum să rămână în Europa, indiferent de cât de îndreptăţite sunt

cererile lor de azil. Toate aceste grupuri pleacă de la prezumţia corectă că Italiei secolului XXI îi lipsesc şi banii, şi timpul, şi voinţa de a cerceta minuţios fiecare asemenea cerere. Sigur că există oameni cărora li se respinge cererea de azil, decizie la care ei pot face recurs. Şi totuşi, chiar dacă solicitarea este respinsă şi la recurs, rareori mai urmează ceva. Cu greu se poate găsi vreun caz în care să fi fost trimis înapoi în ţara de origine cineva care a ajuns în Italia şi i-a fost refuzat dreptul de şedere. Foarte rar se întâmplă şi ca o persoană condamnată în Italia, pentru cine ştie ce infracţiune, să fie repatriată. Chiar şi într-un asemenea caz, ştacheta e fixată, de obicei, ameţitor de sus. Este mai uşor să laşi pe oricine să se piardă printre italieni, apoi printre ceilalţi europeni, decât să te menţii pe linia unei aplicări dure a legii. Adevărul este că, dacă ai supravieţuit până în apele din jurul insulei Lampedusa, rămâi în Europa definitiv.

Bineînţeles, chiar şi pe cei care mint în cererea de azil îi aşteaptă o viaţă infinit mai bună decât cea pe care o lasă în urmă. Din Lampedusa este uşor să-ţi imaginezi tot felul de planuri de distribuire echitabilă şi armonioasă în Europa a acestui val imens şi continuu de oameni. Însă oricine cunoaşte fie şi numai Italia ştie că nu-i chiar aşa. Lăsându-i la o parte pe acei puţini imigranţi de la început, mai bine situaţi, marea majoritate a celor care sosesc în ultima vreme vor ajunge, până la urmă, să doarmă pe lângă pereţii gării de la Milano sau în vreo parcare din Ravenna. Cei mai norocoşi dintre ei vor ajunge să lucreze pentru diferite bande sau încercând să vândă imitaţii de produse de lux pe podurile Veneţiei sau pe străzi lăturalnice la Napoli. Ori de câte ori văd câte un poliţist sau lumina roş-albastră a unui girofar de poliţie, îşi adună în mare grabă gentile contrafăcute sau îşi închid repede rucsacurile pe rotile, plini cu ochelari de soare copiaţi după mărci importante, şi se fac nevăzuţi. Poate că sunt mai bine protejaţi, mai liberi şi mai în siguranţă decât erau la ei acasă, dar nu se poate spune că-i aşteaptă un viitor

strălucit.

Iar Lampedusa e doar o insuliţă. În ultimii ani, bărci ticsite cu imigranţi au acostat şi pe insulele cele mai apropiate de Lampedusa, inclusiv în Malta şi Sicilia. Numai în 2014 – anul dinainte să „înceapă" criza imigraţiei 170.000 de oameni au sosit în felul acesta. Oficialităţile vorbesc despre rezolvarea problemei prin eliminarea vidului de putere din Libia. Dar uită că afluxul de imigranţi a continuat chiar şi în perioada în care guvernele europene – inclusiv cel francez – îl mituiau pe Gaddafi. Şi mai uită ceva: că bărcile nu pleacă numai din Libia, ci şi din Egipt, Algeria şi Tunisia. Mai mult decât atât, aici avem de-a face cu o singură rută. La capătul de vest al Mediteranei, mai există o rută, complet diferită, care duce din Maroc în Spania. Imigranţii se revarsă de zeci de ani peste cea mai îngustă întindere de apă dintre Africa şi Europa, strâmtoarea Gibraltar. Şi deşi, dintre toate guvernele din Africa de Nord, Marocul are de departe cele mai bune relaţii cu orice ţară europeană – prin urmare, şi cele mai bune şanse de a încheia înţelegeri prin care să fie contracarată activitatea traficanţilor de carne vie –, imigraţia către Spania pare să nu poată fi oprită. Ba chiar, la începutul anilor 1990, imigraţia pe această rută s-a dovedit a fi doar o anticipare a ceea ce avea să urmeze. În perioada aceea, tariful obişnuit al traficanţilor pentru parcurgerea unui braţ de mare lat de 10 mile marine – circa 19 kilometri – era de 600 de dolari americani. Atunci, ca şi acum, ambarcaţiunile ieşeau în larg zilnic, iar cadavrele celor care nu-şi încheiau călătoria (fiindcă adeseori traficanţii îi obligau pe imigranţi să parcurgă înot ultima porţiune a traversării) erau aduse laţ arm pe plajele Spaniei.

Atunci, ca şi acum, mişcarea nu era numai continuă, ci şi dublată de diversitate. Un raport din 1992 documenta faptul că, din cei 1 547 de imigranţi ilegali reţinuţi într-un interval de zece luni de autorităţile spaniole numai în oraşul Tarifa din sudul extrem al Peninsulei Iberice, 258

erau etiopieni, 193 liberieni şi 64 somalezi. După cum sublinia raportul, „ştirea despre noua rută s-a răspândit până mult dincolo de graniţele Marocului, printre cei reţinuţi numărându-se nu numai algerieni şi din ce în ce mai mulţi indivizi originari din Africa subsahariană, ci şi filipinezi, chinezi şi chiar, uneori, câţiva est-europeni”. Dintre cei care evadau pe această rută, unii fugeau de oprimare, dar alţii căutau, pur şi simplu, locuri de muncă şi o viaţă mai bună. După cum s-a exprimat Santiago Varela, adjunctul din acea vreme al ministrului spaniol de interne, „în Africa de Nord există o problemă structurală. Nu ştim cum va evolua situaţia politică şi economică de acolo. Iar presiunea demografică este una enormă”. Se referea la o situaţie în care, chiar şi atunci, 70% din populaţia marocană aveau sub 30 de ani, iar nivelul oficial al şomajului urcase la 17, 5%. „Deocamdată nu se poate compara problema noastră cu cea din alte state europene”, spunea Varela. „Dar este un avertisment pentru ce se poate întâmpla şi aici în viitor. Spania a trecut foarte repede de la statutul de ţară a emigraţiei la cel de destinaţie pentru imigranţi”. 2

Varela vorbea după o perioadă când nord-africanii care se îndreptau înainte spre Franţa şi Belgia îşi căutau acum slujbe în Italia şi Spania, într-un moment în care aceste ţări nu mai cereau vize. Imigranţii puteau intra în oricare dintre ele ca turişti, după care să-şi continue călătoria către tot restul Europei. Iar în parte acest factor de atracţie era, încă de pe atunci, angajamentul Europei de a relaxa graniţele interne, facilitând libera mişcare odată ce ajungeai pe continent. În anii 1990, eforturile de a reduce numărul intrărilor ilegale erau zădărnicite de refuzul Marocului de a primi înapoi pe oricine părăsise ţara, dacă nu era marocan. Astfel, după cum sublinia un funcţionar spaniol, chiar dacă reuşea guvernul să descurajeze afluxul de bărci pline cu imigranţi, „aceştia vor găsi alte căi de intrare. Vor utiliza bărci mai mari şi vor acosta în altă parte, nu aici. Vor încerca prin Italia sau

Portugalia. Câtă vreme acolo va fi o asemenea sărăcie, nu vor înceta să vină". 3

Deşi eforturile de a stăvili afluxul de imigranţi au cunoscut succese mai mari în Spania decât în Italia sau Grecia, şuvoiul continuă să se reverse până în ziua de astăzi. În anii '2010, ele s-au concentrat asupra enclavelor spaniole din Africa de Nord, Melilla şi Ceuta, revendicate de Maroc, ale căror poziţii rămân foarte avantajoase pentru oricine caută să-şi croiască drum în Europa. Strădaniile neîntrerupte ale imigranţilor de a crea breşe în gardurile de metal şi zidurile care înconjoară cele două enclave provoacă ciocniri cu poliţia şi frecvente răzmeriţe. În acelaşi timp – şi oricât de puternice rămân presiunile asupra celor două enclave –, bărcile cu imigranţi continuă să se aventureze peste mare către Spania continentală sau către diverse palme de teritoriu spaniol, cum este insuliţa Alborán[36]. În decembrie 2014, pe o mare agitată, o ambarcaţiune cu peste 50 de persoane din Africa subsahariană a pornit din apropiere de Nador, un oraş din nordul Marocului, către coastele sudice ale Spaniei. Căpitanul camerunez, musulman, a dat vina, pentru vremea câinoasă, pe un pastor nigerian creştin, care se ruga la bordul bărcii. Căpitanul şi oamenii lui din echipaj l-au bătut pe pastor şi l-au aruncat peste bord, pe urmă i-au luat la verificări pe ceilalţi pasageri, i-au identificat pe creştini, i-au bătut şi pe aceştia şi i-au aruncat peste bord, în acelaşi mod.4

Este, şi aceasta, o rută importantă, care a existat mulţi ani şi care, o dată în plus, nu aduce nimic nou, în afară de scara la care se desfăşoară fenomenul. Către acest alt capăt al Mediteranei s-a întors atenţia lumii în anii de vârf ai crizei.

Capitolul 5

„Am văzut de toate".

36 Insulă de mici dimensiuni (0,07 km2) situată mai aproape de coastele Marocului decât de ale Spaniei, cucerită de spanioli în 1540 de la piratul tunisian Al-Borani. Pe insulă se află doar o garnizoană a marinei militare spaniole și un far (n.tr.).

La fel ca în insulele italiene, bărcile tot vin pe insulele Greciei de ani buni. Şi tot la fel ca italienii, de ani buni, autorităţile greceşti caută să rezolve singure această problemă. O dată în plus, greu s-ar fi putut găsi o ţară mai nepotrivită să facă faţă unei asemenea provocări. În 2015, economia grecească se afla deja de şase ani într-o criză a rambursării datoriilor. În timp ce se lupta cu măsurile economice aspre impuse de celelalte ţări din zona euro, în fruntea cărora se afla Germania, Grecia se mai lupta şi cu o criză umanitară aflată în plin avânt de-a lungul coastelor ei franjurate.

La fel cum s-a întâmplat pe insulele italiene, imigraţia şi-a văzut de-ale ei timp de ani buni înainte ca restul continentului să înceapă măcar să dea atenţie fenomenului. Şi fel ca Lampedusa italiană, insulele greceşti sunt prizoniere nu numai ale proximităţii lor geografice de un alt continent, ci şi ale propriei istorii. Fiindcă zeci de insule greceşti se află la distanţe mici de linia de coastă a Turciei, cele din partea de nord a Mării Egee şi din aşa-numitul arhipelag Dodecanez devin puncte inevitabil mai vulnerabile ale continentului decât insulele mai apropiate de coastele Africii de Nord. Ca şi Italia, insulele greceşti erau deja atât de sleite de probleme financiare şi sociale când s-a amplificat afluxul de imigranţi, încât şi acestea i-au împins spre continent, în speranţa că-şi vor continua drumul mai departe către nord, lăsând în urmă Grecia şi îndreptându-se către tot restul Europei.

De-a lungul istoriei, porţiunile acestea de linie de coastă au fost nefiresc de vulnerabile, chiar şi după standardele regiunii. Este motivul pentru care toată lumea – bizantinii, otomanii şi alte neamuri – s-a luptat pentru insulele respective şi le-a stăpânit în diferite momente. Din extremul nord al insulei Lesbos, Turcia se vede mai clar decât se văd cele mai multe insule greceşti unele de pe altele. Cinci mile nautice – 9 kilometri –, atât de lat este braţul de mare ce separă această parte a Europei de

Turcia. Se poate înţelege de ce traficanţii de oameni îi păcălesc pe cei care-şi pun soarta în mâinile lor, că ultima porţiune a călătoriei până în Europa e practic totuna cu a traversa un râu. Deşi o asemenea traversare durează mai puţin decât drumul din Africa de Nord până pe insula italiană Lampedusa, costul curent al ultimei părţi a călătoriei pe această rută către Europa este de 1.500 de dolari. Iarna, când marea poate să devină agitată, unii dintre cei momiţi până pe ţărm văd epava de ambarcaţiune care le este oferită şi refuză categoric să se urce la bord. Li se spune că, dacă nu vor să se urce, tot vor trebui să plătească suma convenită, de 1.500 de dolari, plus alţi 1.500 de dolari pentru barca în care vor accepta să se urce.

Odată ce li se dă brânci de la ţărm, acestor bărci le ia între 90 de minute şi două ceasuri ca să ajungă în Grecia. Spre deosebire de cei care transferă oameni din Libia în Italia, traficanţii din Turcia nu-şi bat capul să facă rost de bărci de lemn pentru o traversare atât de scurtă. Le preferă pe cele de plastic, iar acestea nu pot fi puse pe foc, aşa cum se face cu cele de lemn, după ce sunt clădite, din când în când, sub forma unor gigantice ruguri funerare, la ţărmul Lampedusei. Nici nu pot fi reciclate pe insula pe care ajung, atât de ieftin e genul de material plastic din care sunt făcute. Drept urmare, din când în când, mormane uriaşe de asemenea bărci sunt încărcate la bordul câte unui vas mai mare şi trimise în Grecia continentală, să fie reciclate acolo. Dar, bineînţeles, orice barcă se poate scufunda, indiferent dacă vremea e bună sau rea.

La fel cum s-a întâmplat cu locuitorii Lampedusei, în toţi aceşti ani în care lumii întregi puţin i-a păsat de ce păţeau localnicii de pe insulele greceşti, ei au răspuns cu sentimente filantropice şi istoriceşti, conştienţi nu numai de ce se întâmpla pe moment, ci şi de propriul lor trecut. Multe dintre familiile de insulari au amintirile lor legate de migraţie. Când s-a sfârşit războiul greco-turc, în 1922,

insulele greceşti situate cel mai aproape de ţărmul Turciei au fost invadate de cetăţeni greci care fugeau din Asia Mică. Peste 3.000.000 de greci au părăsit actualul teritoriu al Turciei, trecând prin insule ca Lesbos, unde, în prezent, unul din trei locuitori e descendentul unora dintre acei refugiad. În zilele în care aşa-zisul „râu” dintre Turcia şi Lesbos e împânzit de bărci, care seamănă cu o armadă în miniatură, unul dintre primele locuri pe care-l zăresc mulţi imigranţi e sătucul Skala Skamnias de pe coasta cea mai nordică a Lesbosului. Micuţul port, cu câteva restaurante-bar care parcă ar ţine în braţe golfuleţul, şi capela tot atât de mică de pe promontoriul său, de câţiva refugiaţi din 1922 au fost construite.

Şi totuşi, chiar dacă mişcările de populaţie şi migraţia sunt cuvintele care au marcat existenţa tuturor acestor insule timp de secole, ceea ce se întâmplă în ultimii ani e ceva nou. Nu doar în privinţa regularităţii cu care a tot crescut numărul celor sosiţi, ci şi a locurilor de unde vin. Deşi puţini simt insularii care insistă asupra distincţiei, nou-veniţii nu sunt greci care fug de vreun conflict din străinătate şi se întorc la ei acasă. E vorba de oameni care fug de conflicte în desfăşurare la mare distanţă şi care adesea trec, în periplurile lor, prin mai multe ţări unde nu-i paşte niciun pericol. Printre ei se numără din ce în ce mai mulţi care fug de sărăcie, de lipsa locurilor de muncă ori a perspectivelor, care văd Europa ca fiind răspunsul pentru toate problemele lor şi Grecia, drept calea lor de a ajunge în Europa.

La fel cum s-a întâmplat la punctele de intrare în Italia, afluxul către insulele greceşti s-a intensificat în siajul Primăverii arabe şi mai cu seamă după izbucnirea războiului civil sirian. Dar, tot ca în Italia, nou-veniţii proveneau şi de mai departe – din ţări cu insurgenţe şi guvernări nesigure, în special din Afghanistan, dar şi din ţări aliate puterilor europene şi care aveau guvernări după toate aparenţele stabile, precum Pakistanul. Acest aflux de oameni care-şi croiseră drumul prin patru sau cinci ţări

până să ajungă la punctele de îmbarcare de pe ţărmurile Turciei era alimentat şi de cei care veneau din Africa, pe calea mai lungă şi mai dificilă.

Chiar şi în Grecia însă, unde ajungeau de ani buni valurile de imigranţi, totul s-a schimbat în 2015. Nu pentru că în Orientul îndepărtat, în Orientul Mijlociu sau în Africa s-ar fi întâmplat ceva nou, ci pentru că se întâmplase ceva departe spre nord, în Germania.

Programele de ştiri, care le spuneau celor din Africa şi din Orientul Mijlociu cum se trăia în Europa, le spuneau, bineînţeles, şi europenilor cum arătau vieţile oamenilor din Africa şi din Orientul Mijlociu. Şi puţine lucruri au creat o emoţie mai puternică, la jurnalele de ştiri de seară, decât poveştile cu bărci care se răsturnau şi se scufundau în apele Mediteranei – despre cum se transformau mările aflate la sud de Europa în vaste cimitire acvatice. După anul 2011, asemenea poveşti de viaţă, despre toată nefericirea umană, care îi impresionaseră deja pe italieni şi greci, au început, uşor-uşor, să fie remarcate şi în restul Europei.

Şi nicăieri n-au fost mai comentate şi privite cu mai mare îngrijorare decât în Germania. Dar ceea ce avea să se întâmple s-a desfăşurat pe un fundal nicidecum propice. O creştere bruscă a numărului de imigranţi veniţi în Germania însemna că, încă din 2014, nivelul imigraţiei atinsese cel mai înalt nivel din ultimii 20 de ani. S-a estimat că, în anul respectiv, 200.000 de persoane au solicitat azil în Germania. Ca reacţie, unii germani au început să fie preocupaţi de propria siguranţă şi îngrijoraţi de chestiuni identitare. Cum ar fi putut Germania să facă faţă, dacă trebuia să primească într-un asemenea ritm refugiaţi şi solicitanţi de azil, care veneau să se adauge după deceniile în care ţara îşi deschisese deja frontierele – ca toată lumea, de altfel – pentru cei care fuseseră, din motive cinstite sau nu, primiţi ca muncitori străini? La ce impact asupra ţării lor ar fi trebuit să se aştepte, în condiţiile în care cei mai mulţi dintre aceşti nou-veniţi erau

şi de credinţă musulmană? în cursul anului 2014, aceste preocupări, adesea rostite în particular, au început să se audă ceva mai sonor şi pe străzi. La Dresda şi în alte oraşe germane s-a constituit o mişcare a celor care se declarau împotriva islamizării Occidentului, Pegida[37], care obiecta faţă de o asemenea creştere bruscă a imigraţiei.

În mesajul ei de Anul Nou de pe 31 decembrie 2014, Angela Merkel a criticat în mod special astfel de mişcări. Germanii, a insistat ea, nu trebuia să fie mânaţi, în inimile lor, „de prejudecăţi, de răceală sau de ură", aşa cum se întâmpla în cazul acestor grupări. În schimb, îi îndemna pe germani să dea dovadă de o nouă şi cuprinzătoare deschidere faţă de refugiaţi. Merkel explica că războaiele şi crizele de la nivel mondial erau de natură să aducă „mai mulţi refugiaţi decât ne-a fost dat să vedem de la al Doilea Război Mondial încoace. Mulţi au scăpat literalmente din ghearele morţii. Se înţelege de la sine că-i ajutăm şi-i primim pe oamenii care-şi caută la noi refugiul". Mai mult decât atât, a vorbit despre demografia Germaniei şi a explicat că, „de vreme ce populaţia îmbătrâneşte", imigraţia, care-i îngrijora pe mulţi, avea să se dovedească, de fapt, „un câştig pentru noi toţi".1 în luna mai a anului următor, ministrul federal de interne, Thomas de Maizière, a anunţat la Berlin că autorităţile se aşteaptă ca în cursul anului să ajungă în Germania 450.000 de refugiaţi.

Apoi, în iulie 2015, latura umană a fenomenului imigraţiei a răbufnit în presa germană, sub chipul unei tinere palestiniene de 14 ani, a cărei familie părăsise Libanul. În cadrul unui program interactiv de televiziune, care presupunea o sesiune de întrebări şi răspunsuri între copii şi cancelarul federal german, transmis în direct de la Rostock, fata i-a spus Angelei Merkel că se temea că familia ei risca să fie deportată. Răspunsul cancelarului federal a condensat în el dificultatea de a reconcilia între

37 Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes (Europenii patrioți contra islamizării Occidentului) - mișcare politică naționalistă germană, de extremă dreaptă, opusă de principiu islamizării țării și a continentului (n.tr.).

ele înţelegerea umană firească şi o problemă politică mai vastă. I-a spus fetei aşezate faţă-n faţă cu ea că părea „o persoană foarte simpatică”, dar apoi a ţinut să adauge că „politica e dură”, în Liban se aflau şi alte mii şi mii de persoane, i-a spus cancelarul, şi, dacă Germania spunea „puteţi veni cu toţii” şi veneau fie şi numai toţi cei aflaţi în Africa – atunci fata trebuia să-şi dea seama că Germania „nu poate face faţă” unui asemenea aflux. Merkel a promis că dosarele cazurilor aveau să fie analizate mai rapid, însă era clar că vor fi oameni care „vor trebui să plece înapoi”. Pe urmă, în genul acela de moment de tensiune dătătoare de fiori mai degrabă reci, despre care producătorii şi prezentatorul şi-au dat seama de îndată că avea să ajungă la toate emisiunile de ştiri de seară, în timp ce Merkel se pregătea să primească o altă întrebare, s-a auzit un sunet dinspre tânăra palestiniană. Începuse să plângă. Angela Merkel s-a dus către ea, s-o consoleze. A urmat o dispută cu prezentatorul, care a sperat, pare-se, c-ar fi putut obţine o amnistie în direct. Merkel avea în minte, în mod cert, recenta afluenţă de imigranţi în Grecia şi Italia. Dar o mare parte a mass-mediei germane, cucerită de poveştile personale ale imigranţilor, a criticat-o pe Merkel pentru „răceala” răspunsului său. Răceala cu pricina, dacă despre aşa ceva fusese vorba în emisiune, a părăsit-o curând.

Cum atât Grecia, cât şi Italia le-au permis nouveniţilor să treacă mai departe spre restul Europei, în luna următoare, Ministerul de Interne german şi-a şi revizuit estimarea pentru numărul de persoane aşteptate să ajungă în Germania în 2015: până la 800.000, adică de peste patru ori mai mult decât numărul înregistrat în 2014. După numai o săptămână, ministerul şi Oficiul Federal pentru Migraţie şi Refugiaţi au luat în discuţie întrebarea cum aveau să procedeze cu toţi acei oameni care soseau în Germania prin Grecia şi Ungaria. Să-i trimită înapoi în Ungaria, cum s-ar fi cuvenit, în virtutea protocoalelor corespunzătoare? S-a ajuns la un acord să nu fie returnaţi. La 25 august, acest lucru a fost anunţat pe reţeaua de

socializare Twitter de către Oficiul pentru migraţie, care spunea că: „În prezent şi în mare măsură, nu mai aplicăm procedurile de la Dublin în cazul cetăţenilor sirieni”. Mesajul a făcut rapid înconjurul lumii. Apoi, în ultima zi a lunii august, cancelarul federal Angela Merkel a făcut cea mai importantă declaraţie a ei. În faţa unui auditoriu format din jurnalişti străini acreditaţi la Berlin, ea a afirmat că: „Meticulozitatea germană e super, dar acum e nevoie de flexibilitatea germană”. Europa întreagă „trebuie să se mişte şi statele ei trebuie să împartă responsabilitatea în privinţa refugiaţilor aflaţi în căutare de azil. Drepturile civile universale au fost, până acum, legate strâns de Europa şi de istoria ei. Dacă Europa dă greş în chestiunea refugiaţilor, legătura ei strânsă cu drepturile civile universale se va spulbera. Nu va mai fi Europa pe care ne-o imaginăm”. 2 în felul acesta, cancelarul federal german deschidea uşile Europei, iar cuvintele de încurajare pe care le-a adresat conaţionalilor ei au fost unele de ordin motivaţional: *Wir schaffen das* („Putem face asta”). Merkel a insistat că Germania era suficient de puternică şi politic, şi economic, pentru a reuşi să se achite şi de această sarcină, aşa cum reuşise să se achite şi de sarcinile asumate în trecut. O bună parte a mass-mediei a susţinut-o. „Merkel cea hotărâtă”, a titrat *The Economist*, proclamând, în articolul care urma după acest titlu, că: „În chestiunea refugiaţilor, cancelarul federal german Merkel se arată bravă, decisă şi corectă” 3.

Cu toate că decizia nu-i aparţinea numai Angelei Merkel, declaraţia plină de forţă a cancelarului federal german a făcut ca întregul continent să se alinieze în spatele ei, indiferent de ce voiau reprezentanţii acestuia. Într-o Europă ale cărei frontiere fuseseră deschise larg şi în care libera circulaţie devenise un principiu doctrinar, deplasarea în masă a unor persoane din afară a început să creeze probleme la scară continentală. Vecinii Germaniei au constatat că sute de mii de oameni treceau pe teritoriile

lor, în drum către nord şi către teritoriul german. Pe parcursul anului 2015, în jur de 400.000 de imigranţi au străbătut numai teritoriul Ungariei. Mai puţin de 20 dintre ei s-au oprit şi au cerut azil în Ungaria. Şi acest imens val uman s-a revărsat şi peste restul Europei. Zeci de mii de locuitori din Balcani, care altfel nu reuşiseră să găsească o metodă legală prin care să migreze către nord şi către Germania, s-au alăturat marilor mase de oameni care veneau de la sud şi treceau prin ţările lor. În acelaşi timp, a luat proporţii chiar şi mişcarea cu destinaţia şi mai departe spre nord. Guvernul suedez a făcut cunoscută o creştere spectaculoasă a propriei disponibilităţi de a primi afluxul, aşa că în scurt timp mii de persoane se îndreptau zilnic spre Danemarca, uneori cu gândul de a rămâne acolo, în loc să meargă mai departe spre Suedia. În cursul anului 2015, peste 21.000 de persoane au făcut cerere de azil în Danemarca (de trei ori mai mulţi decât cu doi ani înainte), dar mult mai mulţi au ajuns până în Suedia. Sigur c-au existat şi obiecţii şi desigur că au existat şi cei care au protestat de-a dreptul împotriva unei asemenea politici. Dar, în acel moment crucial, o mişcare ce risca să devină depersonalizată, prin simplul ei nivel numeric, a căpătat brusc o faţă umană.

Exact la sfârşitul acelui august, când începuse să se facă auzită o vagă opoziţie internă faţă de politica Angelei Merkel, pe o şosea din Austria a fost găsit un camion abandonat, în care se aflau cadavrele a 71 de imigranţi morţi, chiar înaintea sosirii cancelarului federal german la Viena, unde urma să participe la o reuniune. Dezbaterea se încinsese deja şi devenise zgomotoasă, cu ecouri. Apoi, la doar două zile după anunţul făcut de Merkel, o familie de kurzi din Siria a plecat cu o ambarcaţiune din plastic de la Bodrum, în Turcia, sperând să ajungă pe insula Kos din Grecia. Barca s-a scufundat, iar printre cei înecaţi se afla şi un băieţel în vârstă de trei ani, pe nume Aylan Kurdi. Trupul său a fost adus curând la ţărm, cu faţa în jos, pe o plajă din Turcia, unde imaginea a fost surprinsă de un

fotograf. Iar imaginea a făcut înconjurul lumii. Un subiect care devenise deja o întrecere între minte şi inimă, între aspectul practic şi cel emoţional, s-a tranşat în favoarea inimii, care a pus stăpânire pe întregul sistem, chiar în acel moment crucial. Fotografia copilului înecat a înăbuşit opoziţia respectabilă faţă de politica uşilor deschise în Europa promovată de Merkel. Oponenţii acesteia s-au văzut nevoiţi să explice cum puteau rămâne imuni în faţa imaginii cu trupul neînsufleţit al lui Aylan Kurdi. Ziarele care susţineau, de obicei, o imigraţie bine ţinută în frâu şi-au schimbat dintr-odată tonul, ca să se armonizeze cu imaginea de pe prima lor pagină. Unele ziare şi unii politicieni s-au întrebat dacă nu era momentul declanşării unui atac în Siria, pentru a mai atenua din toată acea suferinţă. Între timp, actori şi alte celebrităţi s-au dezlănţuit pe Twitter cu hashtag-ul „Refugees Welcome”, insistând că Europa trebuia neapărat să-şi deschidă larg porţile. Opoziţia însemna, brusc, indiferenţă faţă de copiii morţi. Lucru deloc surprinzător, până şi premierul Marii Britanii[38] – care până atunci se străduise să se opună cotelor de imigranţi impuse de Uniunea Europeană – a cedat, declarându-se de acord să mai primească, pentru început, 20.000 de refugiaţi sirieni (chiar dacă într-un interval de cinci ani). Stăvilarele au cedat şi în tot restul Europei, cameramanii posturilor de televiziune alergând cot la cot cu imigranţii care se revărsau peste câmpuri, pe drumuri şi peste graniţe. De partea ei, Angela Merkel a declarat că „nu mai exista o limită” a numărului de imigranţi pe care urma să-i primească Germania, anunţând că: „Suntem o ţară puternică, avem o economie sănătoasă şi tăria de a face tot ce este necesar”. În următoarele 48 de ore, cotidianul *The New York Times* a relatat despre o creştere spectaculoasă a nivelului migraţiei dinspre Nigeria – printre alte ţări –, oamenii înţelegând că li se

38 La vremea respectivă, prim-ministru al Marii Britanii era David William Donald Cameron (n. 1966), care a deținut funcția între anii 2010 și 2016 (n.tr.).

deschisese o fereastră de oportunitate pentru a deveni cetăţeni europeni.

E mai uşor să critici asemenea decizii decât să le iei, şi e mai uşor să le iei decât s-ar cuveni poate să fie. În toate ţările europene, politicienii erau în situaţia cuiva care stă pe ţărm şi vede că se apropie o barcă. Dacă oamenii din faţa ochilor tăi se chinuie să ajungă la ţărm, instinctul celor mai mulţi observatori – şi, în mod cert, al celor mai mulţi europeni moderni – ar fi să-i ajute pe cei aflaţi în dificultate şi să-i aducă în siguranţă la mal. Foarte puţini le-ar da brânci înapoi în mare. La doar câteva luni după ce spusese că „politica e dură” şi încercase să-şi menţină poziţia în faţa unei adolescente venite din Liban, Angela Merkel a hotărât să se arate mai blândă. Cu toate că luase o decizie în numele unui continent întreg, nu numai al ei personal, impulsul pe care l-a dovedit nu a fost unul atipic. Dorinţa de a-i primi pe toţi nou-veniţii poate că nu fusese o chemare firească de-a lungul istoriei, dar devenise una firească în ochii europenilor de acum, iar o atitudine contrară părea de neimaginat.

Localnicii din Lesbos, la fel ca şi alţi insulari, exemplifică perfect această afirmaţie. Portul de acolo, Mitilini, este printre cele mai apropiate de ţărmurile Turciei. Şi tot la Mitilini imigranţii pot zări Europa când îşi lansează la apă bărcile. Puternic luminat şi dominând centrul portului, se înalţă domul Sfântul Therapon, dedicat episcopului de Cipru masacrat de arabii musulmani în timp ce ţinea slujba. În biserică, se află sarcofagul episcopului Ignatios, un opozant de frunte împotriva ocupaţiei otomane asupra insulei, din secolul al XIX-lea. De-a lungul cheiului din port se înşiră magazine, baruri şi hoteluri, inclusiv Hotelul Sappho, nume care se regăseşte practic peste tot pe insula unde s-a născut celebra poetesă din Antichitate.[39] Cu o populaţie de 87.000 de persoane,

39 Sappho ar fi trăit în secolele VII-VI î.e.n. pe insula Lesbos, unde a creat o poezie lirică, menită să fie recitată cu acompaniament de liră, pentru care a fost considerată „a zecea Muză”. E cea mai cunoscută susținătoare antică a iubirii între femei, de unde și atributele safic și

Lesbos este una dintre insulele greceşti considerate mai mari. În dogoarea zilei, din cauza mirosului de ulei, peşte şi apă sălcie, portul parcă nu mai e la fel de apetisant cum pare la prima vedere. Seara, în schimb, când bate câte o briză, barurile şi cafenelele de pe chei prind viaţă şi vibrează de muzică pop, revărsată peste port de sistemele de sonorizare.

Ca şi pe Lampedusa, contrastele pot fi izbitoare. Pe insula italiană, un asistent umanitar descria momente în care se întâmpla, vara, să ajungă la ţărm bărci cu imigranţi, cadavre şi supravieţuitori la un loc, în timp ce pe faleze şi plaje se auzea muzica italienilor avuţi, care şi astăzi vin în vacanţe pe insulă ca să se distreze. Şi la Mitilini, imigranţi care, de multe ori, fie tocmai au scăpat din propria lor versiune de iad, fie au traversat-o, îşi fac primii paşi în noua viaţă nimerind în câte o scenă care demonstrează perfect cât de bine ştiu să se distreze grecii.

În 2015, a existat o perioadă în care oamenii ajungeau în portul Mitilini – un oraş cu 30.000 de locuitori – în ritmul de 8.000 de suflete pe zi. Bărcile trăgeau la ţărm de-a lungul şoselei de coastă care leagă aeroportul de oraşul propriu-zis. Dintre imigranţi, unii ajungeau în oraş ca pietoni. Alţii opreau câte un taxi, de cum coborau din barcă, şi-i cereau şoferului să-i ducă la Moria, principalul centru de primire, situat dincolo de oraş. Taximetriştii locali au comentat faptul că toţi cei care veneau cu bărcile păreau să ştie dinainte că tariful unei călătorii cu taxiul până la Moria era de 10 euro.

Ca şi pe insulele italiene, şi pe cele greceşti autorităţile locale s-au simţit lăsate să se descurce singure. Primarul de pe Lesbos a încercat să-şi determine concetăţenii să reacţioneze. La fel a procedat şi primarul de pe insula vecină, Samos. Dar a cooperat populaţia? Nu, spun cei de la biroul primarului: fiecare şi-a văzut de treburile lui. Chiar şi pe fiecare insulă în parte e dificil să te organizezi. Când afluxul de imigranţi s-a transformat în

---

lesbian, care se referă la aceasta (n.tr.).

torent, fosta bază militară de la Moria s-a văzut şi ea transformată în centru de primire temporară, aflat sub controlul ministerului de resort de la Atena. Asta, în timp ce Kara Tepe, a doua tabără de refugiaţi de pe insula Lesbos, este controlată de municipalitatea locală. Ori de câte ori întrebi de ce, oamenii oftează. În tot cazul, efortul de a-i înregistra pe toţi nou-veniţii şi de a le elibera acte pentru restul călătoriei a funcţionat bine o vreme. Cam la două zile după ce ajungeau, imigranţii coborau iarăşi în port şi se îmbarcau din nou, de astă dată pe un feribot, cu destinaţia fie Atena, fie Kavala (în apropiere de Salonic, de-a lungul coastei). Odată ajunşi acolo, autorităţile greceşti n-aveau nimic împotrivă dacă se făceau pierduţi. Cei mai mulţi – după cum bine se ştia – n-ar fi vrut să rămână într-o ţară cu o rată a şomajului suficient de mare chiar şi pentru localnici. Nou-veniţii aveau să-şi continue călătoria, prin Europa de Sud-Est, către ţările unde credeau că vor fi primiţi – în special Germania şi Suedia. Când procesul de înregistrare a început să se prelungească, fiindcă autorităţile s-au văzut copleşite de numărul mare de imigranţi, au început şi tulburările. În septembrie 2015, când a culminat afluxul rezultat de pe urma invitaţiei cancelarului federal german, au apărut grave tulburări între unii dintre imigranţii de pe insula Lesbos şi forţele locale de ordine. Când operaţiunile de înregistrare au ajuns să dureze şi câte două săptămâni, imigranţii adunaţi în port au scandat „Azil!” şi „Vrem Atena să mergem!” Câţiva sirieni au aruncat cu pietre şi sticle către poliţişti. Alţii au încercat să-i oprească.

Deşi existau soluţii temporare, în iarna lui 2015 şi la trecerea în 2016 procesul a dat semne de blocaj. Veneau la fel de mulţi oameni ca şi înainte, dar entuziasmul pe care-l dovedise restul Europei deja nu mai era cel de la început. La un moment dat, la Mitilini erau 20.000 de refugiaţi. Centrele de primire de la Moria şi Kara Tepe nu erau concepute să găzduiască nici măcar un sfert din acest număr. Dar locuitorii din Mitilini nu s-au întors împotriva

nou-veniţilor –, cu toate că erau cât pe ce să fie depăşiţi numeric. Când ambele centre de primire au devenit neîncăpătoare, tot centrul oraşului a fost năpădit de corturi – pe fiecare palmă de pământ cu iarbă sau pietriş liberă, pe refugiile sensurilor giratorii şi pe trotuare. În toiul iernii, localnicii şi-au deschis casele ori şi-au golit garajele ca să-i găzduiască pe imigranţii care încercau să scape de vremea câinoasă de afară.

Bărcile au continuat să vină şi în vara lui 2016, când înţelegerile făcute cu puterile străine şi avertismentele venite din interiorul Europei ar fi trebuit să pună Capăt puhoiului de oameni către aceste insule. Dar un acord de urgenţă între Uniunea Europeană şi Turcia, încheiat în martie, a mai atenuat din presiune şi a mai stăvilit afluxul. UE a oferit Turciei 6 miliarde de euro şi dreptul de călătorie pentru mulţi turci, în schimb numărul imigranţilor care pătrundeau în Europa s-a redus considerabil, în cursul lunii august, numărul celor care ajungeau în Lesbos scăzuse la câteva sute, uneori câteva zeci, pe zi. Într-o noapte din acea lună, când marea era perfect calmă, au reuşit să ajungă trei bărci, două în partea de nord a insulei şi una chiar în portul Mitilini. A patra ambarcaţiune a fost oprită de forţele navale turceşti, despre care imigranţii şi asistenţii umanitari spun în consens că tratau într-un stil de *laissez-faire*[40] bărcile pe care, în virtutea înţelegerii dintre Uniunea Europeană şi Turcia, ar fi trebuit să le întoarcă din drum. În realitate, când le descoperă în largul mării, opresc unele, dar altora le îngăduie să treacă mai departe.

Al doilea centru de primire de pe insulă, Kara Tepe, înfiinţat de municipalitate în 2015, este menit să găzduiască familii, femei şi copii – dar nu şi minori neînsoţiţi, care sunt plasaţi în locuinţe particulare. Deşi Kara Tepe poate găzdui 1.500 de imigranţi, în august 2016 au existat perioade când era plin doar pe jumătate. Deşi agenţiile fuseseră puse în stare de alertă după recenta

40 Textual: „lăsați să se întâmple” (fr. în original) (n.tr.).

lovitură de stat din Turcia[41], pentru că exista posibilitatea unei reluări a mişcărilor masive de persoane din vara precedentă, situaţia era relativ calmă în insulă la momentul respectiv. La intrarea în tabără, există oportunităţi de furnizare de servicii – prin urmare, şi de făcut bani. Micii întreprinzători aveau instalate acolo microbuze cu mâncare şi standuri cu băuturi. Singura persoană, în afară de noi, care a încercat să pătrundă în tabără a fost un tânăr din Congo, al cărui loc de cazare era mai sus pe drum, în tabăra de la Moria, dar care venise până la Kara Tepe să-şi viziteze sora şi pe copiii acesteia. Sub soarele amiezii, el a rămas afară, să bea nişte bere şi să fumeze, în timp ce noi îi ţineam companie. Ne-a spus că nu mai putuse rămâne în Congo. Avea legături cu opoziţia politică din ţara sa, drept care nu se mai simţea în siguranţă acolo. Ne-a spus că avea educaţie superioară, că lucrase într-un spital de psihiatrie din Congo şi că nu reuşea să-şi facă telefonul să funcţioneze, ca să poată vorbi cu sora lui, aflată în centrul de la Kara Tepe. Oamenii nu sunt închişi acolo, dar nici nu poate cineva din afară să intre aşa, pur şi simplu.

Înăuntru, tabăra era ce şi cât poate fi un biet refugiu improvizat, menit să ofere adăpost pentru peste 1.000 de persoane. Avea barăci de tablă în care locuiau familii, precum şi barăci medicale şi alte dotări strict necesare. Avea amenajat un teren de fotbal pentru copii şi un amfiteatru de mici dimensiuni, cu copertină metalică, pentru spectacolele de muzică desfăşurate acolo din când în când, ca să le ridice moralul celor internaţi în tabără. Pentru bătrâni şi persoanele cu dizabilităţi – precum sirianul matusalemic, îmbrăcat cu un veşmânt *keffiyah* tradiţional, care privea în gol de la fereastra barăcii lui

41 Tentativă de lovitură de stat militară, îndreptată împotriva regimului și persoanei președintelui Recep Tayyip Erdogan, care a avut loc în ziua de 15 iulie 2016. După ce a eșuat, aceasta a fost urmată de epurări masive la toate nivelurile administrației civile și militare turce, de multiple arestări și destituiri și de instituirea unui regim prezidențial semidictatorial (n.tr.).

metalice –, existau dotări speciale, inclusiv toalete instalate separat de cele din vastul complex amenajat pentru toţi ceilalţi. Majoritatea celor din tabără erau sirieni – probabil cam 70% în momentul acesta. Următoarele grupuri, ca dimensiuni, erau cele de afghani şi de irakieni. Femeia originară din Atena care conduce, în numele municipalităţii din Lesbos, centrul de la Kara Tepe era foarte mândră de el şi de atitudinea inovatoare care, spunea ea, era cultivată aici. Insista că aici oamenilor nu li se spune „refugiaţi” sau „imigranţi” – cu toţii sunt „vizitatori”. Tabăra era una progresistă şi din alte puncte de vedere, motiv pentru care li se permitea accesul jurnaliştilor cu acreditările necesare. Vizitatorilor le erau servite câte trei mese pe zi şi, spre deosebire de ce se întâmpla în alte asemencă centre, inclusiv în cel de la Moria, nu erau nevoiţi să stea la cozi. Asta, pentru că mâncarea le era livrată chiar la uşile barăcilor. Când aveau nevoie, li se puneau la dispoziţie şi haine cu care să se schimbe. O întreagă familie din Siria stătea pe jos, lângă baraca în care locuiau toţi membrii ei; un tânăr căruia aproape că nu-i dăduse barba şi încă mai era plin de coşuri îşi bărbierea tuleiele, cu un aparat electric de ras într-o mână şi cu oglinda în cealaltă mână. O fetiţă de doi sau trei ani îşi scăpase un pantofior şi se chinuia să şi-l pună la loc. Am ajutat-o noi, după care s-a ridicat în picioare, a luat-o la fugă şi a căzut din nou.

Cu toate avantajele de a se afla în tabăra de la Kara Tepe, marea problemă a „vizitatorilor” aflaţi aer în vara lui 2016 o constituia faptul că erau blocaţi. După afluxul de imigranţi din 2015, restul ţărilor europene îşi închiseseră frontierele, ceea ce însemna că nu exista nicio posibilitate pentru reluarea circulaţiei prin Europa la nivelul din anul precedent. Aceşti „vizitatori” nu puteau să ajungă nici măcar până la Atena, pentru că autorităţile îşi dădeau seama că, dacă se crea o gâtuire a imigraţiei în Grecia continentală, exista riscul apariţiei unor dificultăţi cu totul noi. Aşa se face că, într-un loc unde înainte n-ar fi petrecut

mai mult de 48 de ore şi unde prelungirea la două săptămâni a perioadei de şedere crease necazuri, acum unele dintre aceste familii petrecuseră deja câteva luni bune. Lângă tabără, o tânără de 17 ani şi surioara ei de şapte ani îşi cumpărau cartofi prăjiţi cu sos picant. Erau din Alep şi locuiau în tabăra de la Kara Tepe de aproape cinci luni. Urmau deja cursuri în tabără, unde existau şi încercări de predare a unor competenţe suplimentare, inclusiv muzică – ba chiar şi lecţii de vioară. Dar nu ştia nici când vor pleca, nici unde se vor duce nici ele, nici ceilalţi „vizitatori”.

Lucru de înţeles, autorităţile şi ONG-urile care contribuie la funcţionarea şi finanţarea taberelor dau dovadă de circumspecţie când e vorba să le permită „vizitatorilor” să stea de vorbă cu ziarişti. Mulţi sunt traumatizaţi, şi, la fel ca pe insula italiană Lampedusa, nimeni nu ştie ce-i de făcut cu imigranţii sau ce restricţionări sunt legale sau posibile – dacă există vreunele. Dar de-a lungul drumului şi pe plajă se afla o îngrămădire improvizată de corturi. Pe parapetul autostrăzii de vizavi, un graffâti mâzgălit de cineva cu majuscule uriaşe proclama: „Refugiaţi! Condamnaţi acordul! Niciun om nu este ilegal! Bine aţi venit, refugiaţi!” Mesaje similare erau mâzgălite şi în limba spaniolă. Dacă ai fi coborât de pe vreo barcă în punctul respectiv, aşa cum chiar se întâmpla cu unii dintre imigranţi, ar fi fost primele cuvinte pe care ţi-ar fi căzut ochii în Europa.

Grămada de corturi de peste drum era administrată de un oarecare „Grup fără frontiere”. Un tânăr german, pe nume Justus, a venit spre noi fumând o ţigară rulată de mână. De fel, era din Dresda, ne-a precizat pe un ton apologetic. În urmă cu două săptămâni, el şi un grup de germani, francezi şi elveţieni de aceleaşi opinii deschiseseră un centru social, într-o clădire atât de dărăpănată, încât era practic o ruină, situată de cealaltă parte a drumului. Scopul nu era să fie un centru pentru

azilanţi, ci un centru de zi, care să le ofere imigranţilor un loc unde să vină şi să mai scape de plictiseala din tabere. Clădirea era proprietatea unei bănci, care i-a dat afară după numai câteva zile, temându-se că ar organiza acolo o tabără ilegală. Drept care, iată, se instalaseră pe plaja de vizavi, cu câteva corturi mari improvizate, încercând să-şi menţină în viaţă mişcarea. Oda, o nemţoaică trecută de 40 de ani, originară din Hanovra, care nu se simţea prea bine sub soarele amiezii greceşti, ne-a explicat: „Nu e suficient să mergi întruna la demonstraţii şi să tot scandezi «Fără frontiere!» Mai trebuie să şi faci ceva concret”.

Aici, acest grup, format în principal din germani, încerca să dea o mână de ajutor. Era şubred, subfinanţat şi uşor haotic. O familie care trece fără griji prin faţa tuturor pancartelor adresate refugiaţilor şi vine în fiecare zi în tabără ca să se trateze cu ceai s-a dovedit a fi o familie de localnici romi, stabiliţi deja în Lesbos. Oda ne-a arătat fotografii cu clădirea pe care tocmai fuseseră puşi s-o elibereze. Văruiseră pereţii din camerele principale ale fostului lor viitor centru social şi atârnaseră ornamente viu colorate. Regulile centrului fuseseră vopsite cu litere albastre şi roşii direct pe pereţi şi scoase în evidenţă cu marcatori: „Fără rasism. Fără violenţă. Fără discriminări. Fără homofobie”.

Oda şi colegii ei spuneau că la corturile lor vin vreo 50 de oameni, care însă nu sunt atraşi de ceaiul, apa sau cele 300 – 600 de porţii de mâncare pe care le împarte zilnic grupul pentru a suplimenta porţiile pe care le primeau oamenii în taberele principale. Ceea ce voiau afghanii, pakistanezii, marocanii, eritreenii, toţi echitabil amestecaţi, care veneau la ei, spuneau cei de la centrul de zi, era „ca oamenii să-i respecte”. Recent, dăduseră peste un creştin din Pakistan, a cărui întreagă familie fusese lichidată de talibani. Întrebat ce-şi dorea cel mai mult acum, omul zisese: „Un zâmbet”.

Dar „Grupul fără frontiere” german nu era bine-venit la modul general. Dincolo de problemele cu fostul

proprietar şi cu autorităţile insulare, şi unii dintre localnici se arătau bănuitori. Şi nu numai pentru că aveau senzaţia că prezenţa grupului sugerează că grecii nu sunt în stare să se descurce. Un localnic spunea că: „(…) sunt oameni răi. Sunt activişti politici”. Dar alţi localnici îi ajutau. Unii chiar contribuiau şi ei cum puteau. Un comerciant local de legume le oferea gratuit alimente. Şi măcar aici, spre deosebire de ce se întâmpla ceva mai încolo, la Moria, nu trebuia să stea nimeni la cozi lungi chiar şi de 200 de metri ca să-şi capete mâncarea. Reclamaţiile legate de hrana insuficientă, intoxicaţiile alimentare şi alte condiţii mizere din tabăra de la Moria constituiau motivele pentru care autorităţile refuzau să permită oricui s-o viziteze. Trei afghani în vârstă de 16 ani spuneau că nu li se dădea voie nici măcar să fotografieze în stabilimentul de la Moria, unde se aflau, în acel moment, 3.000 de oameni. Nimeni altcineva în afară de imigranţi nu putea ajunge decât până la poartă, dar şi de afară se vedea clar că era cu totul altceva decât la Kara Tepe.

Fosta bază militară de la Moria dispunea de trei sau patru secţiuni diferite de garduri cu sârmă ghimpată pe fiecare latură. Ocupanţii ei proveneau, când am vizitat-o, de peste tot din Orientul Mijlociu, Africa şi Asia. Deşi cei mai mulţi erau din Siria, Irak, Afghanistan şi din Africa, mai găseai şi câţiva imigranţi din Bangladesh, Myanmar şi Nepal. Un tânăr eritreean ne povestea care fusese ruta lui până în Sudan, de unde luase avionul până în Irak, de acolo călătorise până în Turcia şi apoi până pe plaja de pe insula Lesbos, unde sfârşiserăm prin a sta de vorbă cu el. Afghanii, în schimb, veniseră prin Iran şi, uneori, prin Pakistan, de unde ajunseseră în Turcia. Cu toţii spuneau că nu mai exista obiceiul să se întâlnească faţă-n faţă cu traficanţii de oameni pe care-i plăteau ca să fie aduşi până unde se aflau. Totul se făcea prin telefon, cu instrucţiuni pe care le primeau pas cu pas, pe toată lungimea traseului. Un băiat afghan de nouă ani, însoţit de tatăl său, îşi povestea şi el ruta. De-acum, era deja în Europa de două

luni. Tatăl ne-a făcut semn că prefera să stea de vorbă în particular.

Am găsit o clădire delabrată chiar pe ţărmul mării, unde ne-a spus povestea lui şi-a băiatului. Veniseră cu o ambarcaţiune care se răsturnase de două ori pe parcursul traversării din Turcia până pe Lesbos, care n-ar fi trebuit să dureze decât o oră. La cea de-a doua scufundare, fuseseră culeşi din mare de paza de coastă grecească. Avea 31 de ani. Venise cu soţia lui, cu cei doi fii şi cele două fiice. Una dintre fete avea cinci ani, iar cealaltă, un an şi jumătate. Chipeş, bine făcut şi cu o singură şuviţă alburie în mijlocul unei coame de păr negru, purta nişte haine sport pe care se vedea clar că le primise după sosirea pe insulă, în Afghanistan, fusese angajat la Ministerul Educaţiei, responsabil de şcolile din regiunea Herat. Când reveniseră în forţă talibanii, primise un telefon din partea lor, spunându-i-se clar să renunţe la slujbă. Nu renunţase, drept care fusese răpit şi închis timp de trei zile. Cât fusese acolo, în temniţă, îi rupseseră amândouă mâinile. Avea, la fiecare, câte o umflătură mare, unde oasele braţului se îmbucau cu încheieturile mâinilor. Spunea că reuşise, cumva, să evadeze, dar, în timp ce fugea prin munţii Afghanistanului se împiedicase şi îşi spărsese capul de-o stâncă.

În două luni, cât rămăsese acasă, nu fusese în stare să lucreze. Totuşi, după aceea, se întorsese la serviciu. Moment în care fusese iarăşi răpit de talibani. De astă dată, nu-l mai ţinuseră trei zile, ci trei săptămâni. îl torturaseră din nou – avea cicatrice şi pe laturile corpului, şi pe braţe. îl şi violaseră sau, după cum s-a exprimat afghanul din tabără care făcea oficiile de interpret, fusese „atacat pe la spate”. „Ştiţi ce înseamnă asta?” – ne-a întrebat el, ca să fim lămuriţi, mimând actul prin gesturi, în timp ce bărbatul se uita în altă parte. În fiecare noapte, era violat de talibani. În timp ce-i făceau asta, îi spuneau: „Că nu mai am niciun Dumnezeu. Că ei, de-acuma, erau dumnezeii mei şi că asta însemna că trebuia să fac tot ce-

mi ordonau ei”. În acest moment, ne-a spus el, se declarase de acord să-i ajute. Îi spuseseră că voiau să se folosească de poziţia lui de la minister ca să înlesnească intrarea unui om de încredere de-ai lor în autoritatea din domeniul educaţiei. Îşi făcuseră un plan, să introducă o substanţă în sistemul de aprovizionare cu apă a şcolilor cu 600 până la 700 de copii dintre satele Adraskan şi Gozareh. Talibanii credeau că, dacă reuşesc să otrăvească toţi copiii în timp ce se aflau la ore, atunci părinţii nu i-ar mai fi trimis la şcoală. Pentru că fusese de acord să-i ajute chiar şi atunci, a doua oară, îi dăduseră drumul.

Însă odată ajuns acasă, fugise, luându-şi toată familia şi nelăsându-i pe talibani să-şi numească omul în postul pe care şi-l doreau. La sosirea în Turcia, spunea, îi telefonase unui cunoscut de acasă, anunţând astfel oficialităţile despre ce plan aveau talibanii şi încercând să-i împiedice să şi-l pună în aplicare. „Am pierdut tot ce aveam”, spunea. „Dar sunt fericit c-am putut să salvez vieţile tuturor acelor copii”. Nu se mai putea întoarce acasă şi, susţinea el, „dacă mă deportează guvernul grec, mă sinucid”. L-am întrebat ce însemna pentru el faptul că se afla în Europa. „Mă bucur să fiu aici, pentru că aici pot să rămân în viaţă. Pentru că sunt în siguranţă acum”, ne-a spus, după care şi-a întors privirile în altă parte, încercând să-şi ascundă lacrimile care i se prelingeau pe faţă. Am tăcut câteva momente. Mai târziu, ne-a mai arătat câteva cicatrice pe picioare, rămase de la torturile talibanilor. Ne-am strâns mâinile, şi afară, pe drum, ne-am întâlnit cu familia lui. Ni le-a prezentat pe soţia şi pe fiicele lui, dintre care cea mai mare purta o pălărioară de copii de un roz aprins, cu siguranţă primită de la vreuna dintre agenţii. Au luat-o înapoi spre tabără împreună, ca o familie ce erau.

Printre ceilalţi imigranţi din tabăra de la Moria se găseau şi doi fraţi din regiunea Ghazni, din sud-estul Afghanistanului. Ne-au spus că aveau unul 20 şi celălalt 18 ani şi că erau, de fel, din populaţia hazara, o minoritate şiită devenită o ţintă predilectă pentru Statul Islamic în

Afghanistan, care recursese la decapitări în masă în rândurile membrilor acelei „secte eretice”. ISIS[42] nu este altceva decât cea mai recentă nenorocire care s-a abătut peste ceea ce numesc patrie aceşti oameni. Înaintea celor din Statul Islamic, talibanii le arseseră şcoala, după care încercaseră să-i recruteze pe amândoi. Fraţii spuneau că şi Statul Islamic încercase să-i recruteze de la bun început, de cum ocupase zona respectivă. Când fuseseră puşi să aleagă – „ori veniţi alături de gruparea noastră, ori vă omorâm toată familia” –, băieţii îşi părăsiseră satul şi fugiseră la Kabul. Şi tatăl, şi mama lor erau bolnavi, aşa că ei doi, fiind băieţii cei mai mari, îşi asumaseră întreţinerea gospodăriei şi a familiei.

Cum stăteam de vorbă cu ei, aşezaţi cu toţii pe pământul stâncos al Greciei, ni s-au alăturat alţi băieţi şi bărbaţi afghani, care au început, ca la un semn, să-şi frece mâinile de solul prăfos. Un bărbat mai în vârstă, de 62 de ani, din aceeaşi provincie din care proveneau şi cei doi fraţi, avea probleme cu inima, dar spera să ajungă până la fiica lui din Austria. Venise prin Iran, unde populaţia hazara e mai numeroasă. Dacă nu era în siguranţă în Afghanistan, oare n-ar fi putut rămâne în Iran? l-am întrebat. A răspuns cu lacrimi în ochi: „Nu ştiu pe nimeni în Iran. Ce-aş putea face în Iran?”. În timp ce vorbeam, aduna mici grămăjoare de ţărână şi umplea denivelările din sol. Dar am observat că fratele mai mic dintre cei doi, cu sprâncenele unite într-o linie sumbră şi stufoasă, care aproape că-i acoperea ochii negri, culegea pietricele şi lovea întruna cu ele acelaşi sol.

Cei din populaţia hazara, mi-au explicat cu toţii, au parte de persecuţii oriunde merg. Nici măcar în Pakistan, unde trăiesc o mulţime de etnici hazara, viaţa lor nu e

42 ISIS sau ISIL sunt acronimele denumirilor din limba engleză Islamic State of Iraq and Syria / and the Levant, pe scurt, Statul Islamic, organizație militantă fundamentalistă și jihadistă, autodeclarată califat, care s-a constituit în urma războiului purtat de Statele Unite în Irak, în 2003, și a devenit o forță militară în 2014. în prezent, Statul Islamic a fost învins, teoretic, de o vastă coaliție internațională (n.tr.).

deloc uşoară. Li se iau banii, sunt răpiţi, iar cererile de răscumpărare, ca să fie redaţi familiilor, pot să meargă şi până la 1.000.000 de dolari. Cei doi fraţi intraseră ilegal în Pakistan, trecuseră ilegal şi prin Iran, după care tot ilegal intraseră în Turcia. Băiatul mai mare spunea că fratele lui suferea în mod special de tulburări psihice. Nimic surprinzător aici. Când vorbea mezinul, cuvintele lui păreau nişte răbufniri de exasperare. „Fiecare ţară are oameni şi buni, şi răi”, a zis el, la un moment dat. „De ce ne privesc europenii pe toţi ca pe nişte câini şi criminali? Nu sunt buni cu noi. De ce?” Se plângeau de faptul că, deşi ei acceptau o ţară precum Grecia, ţara nu-i accepta pe ei. Oamenii se uitau la ei, în autobuze, şi se purtau cu ei neprietenos. La Moria, se plângea băiatul mai tânăr, poliţia taberei se răstea la ei când venea vorba să-şi ia mâncarea, de parcă ar fi îndemnat nişte animale. Multă lume avea nemulţumiri în privinţa taberei de la Moria – spuneau şi că şerpii făcuseră găuri în pereţii corturilor şi omorâseră deja doi dintre cei internaţi acolo, ceea ce autorităţile ar fi încercat să muşamalizeze.

La un moment dat, băiatul mai mare a menţionat, în trecere, că fratele lui fusese violat de talibani în Afghanistan. Cel mai mic răspunde singur când e întrebat ce văzuse pe drum într-acolo. „Suntem afghani”, a zis. „Am văzut de toate. Decapitările. Cadavrele. Totul”. Voia să se sinucidă şi, ca şi ceilalţi, spunea că o va şi face dacă va fi trimis înapoi. Întrebaţi ce le-ar fi plăcut să facă dacă ar fi putut rămâne, fratele mai mare a zis că el abia începuse cursuri de farmacie la universitate, înainte să fugă din Afghanistan. I-ar fi plăcut să continue pe aceeaşi cale. Fratele mai mic a zis că el nu voia decât „să-şi facă o viaţă în situaţiile astea rele”.

Toţi afghanii erau furioşi pe sirieni. Sentimentul general era că sirienii se bucurau de anumite favoruri. Adevărul era că invitaţia din 2015 a cancelarului federal Merkel suspenda în mod specific orice nevoie de a susţine cu probe cererea de azil, dacă imigranţii erau sirieni. „De

ce?” – ar fi vrut să ştie afghanii. „În Siria, războiul durează de cinci ani. În Afghanistan, avem război deja de 15 ani”. Şi cum rămânea cu afirmaţia că oamenii veneau în Europa fiindcă-şi doreau o viaţă mai bună?

A răspuns unul dintre afghani, care vorbea englezeşte bine: „Nu trece o zi fără să explodeze o bombă în Afghanistan. Dar lumea crede că noi venim aici ca să fim fericiţi, ca să ne distrăm. Nu avem probleme economice în Afghanistan”, a insistat omul. „Găsim câţi bani vrem în Afghanistan. Problema noastră e siguranţa vieţii”.

Auzind asemenea lucruri, în asemenea vremuri, de la oameni care au trecut prin asemenea locuri, instinctul demonstrat de cancelarul federal Angela Merkel şi de miniştrii ei în 2015 poate părea eminamente justificat. Ea şi colegii ei au nimerit o parte a răspunsului când au recunoscut că pe continentul nostru se face, probabil, singurul lucru pe care îl poate face un popor civilizat: îi salvează pe aceşti oameni, primindu-i şi încercând să le ofere siguranţă. Dar instinctul acesta, cu toată generozitatea lui, se poate dovedi foarte bine – atât pentru oamenii care au traversat marea, cât şi pentru continentul care se străduieşte să-i primească – partea cea mai uşoară a călătoriei.

Capitolul 6

Multiculturalismul

La Berlin, deci, la 31 august 2015, cancelarul federal german şi-a declarat noile intenţii şi a oferit şi o justificare motivaţională, spunând: *Wir schaffen das* (Putem face asta). Dar şi aceste câteva cuvinte au fost de natură să ridice semne de întrebare. Ce anume era „asta”, ce voia Merkel să se facă? Şi ce scopuri, ce intenţii acoperea cuvântul „asta”? Exista vreun punct final sau vreun punct în care să se poată spune că procesul fusese finalizat? Cum ar fi arătat reuşita unei asemenea întreprinderi? Chiar şi în sine, aceste întrebări s-ar fi dovedit destul de dificile. Dar cele trei cuvinte rostite de Merkel mai provocau şi o altă întrebare, în egală măsură demnă de luat în seamă: cine

eram „noi”, cei subînţeleşi în afirmaţie? Ce entitate era chemată să îndeplinească sarcina respectivă, altminteri greu de definit? Când îşi lansase îndemnul, Angela Merkel considerase de la sine înţeleasă existenţa unor anume „noi”. Doar că, în anii care precedaseră discursul ei, Europa se autoanalizase profund şi constant, tocmai în căutarea unui răspuns la întrebarea cu pricina. Iar această revenire constantă pe canapeaua psihiatrului nu se referise la o întrebare abstractă, ci la una care sugera urgenţă, alimentată mereu de conştiinţa că – aşa cum formulase cu opt ani mai devreme scriitorul olandez Paul Scheffer –, „fără un anume «noi», n-o să meargă” 1.

Angela Merkel însăşi era mai mult decât conştientă de acest adevăr. Cu cinci ani înaintea gestului ei măreţ, într-un alt discurs pe care l-a ţinut, ea s-a referit la una dintre preocupările care deveneau din ce în ce mai presante pentru naţiune. În acelaşi timp, a declanşat o adevărată întrecere a liderilor europeni, care s-au grăbit să spună de ce anume nu funcţiona politica europeană tradiţională privitoare la imigraţie şi integrare. În octombrie 2010, la Potsdam, Merkel a ţinut un discurs esenţial despre „starea naţiunii”. A făcut acest lucru în toiul unei dezbateri publice majore care se desfăşura deja în propria-i ţară. Cu câteva săptămâni înainte, Thilo Sarrazin, fost senator şi membru al comitetului executiv al Băncii Federale a Germaniei, Bundesbank, publicase o carte intitulată *Deutschland schafă sich ab*, care venise ca o detunătură într-o asemenea societate ghidată de consens. Thilo Sarrazin explica, în cartea lui, că nivelul scăzut al natalităţii în rândurile germanilor şi cel excesiv de înalt al imigraţiei – mai ales al imigraţiei musulmane – erau de natură să transforme într-un mod fundamental societatea germană. Cea mai mare controversă, probabil, a fost iscată de afirmaţia lui că o natalitate sporită în rândurile unor oameni mai puţin educaţi şi una scăzută în rândurile celor cu o educaţie superioară constituiau riscuri pentru succesul şi prosperitatea Germaniei postbelice.

Dovezile faptului că imigranţii din Germania nu reuşeau să se integreze, exact cum susţinea Sarrazin, se găseau la tot pasul, dar clasa politică şi media s-au năpustit asupra lui fără întârziere pentru că venise cu aceste argumente. În furtuna rezultată, Sarrazin a fost nevoit să demisioneze din postul său de la Bundesbank şi, cu toate că el însuşi provenea din stânga politică germană, atât propriul său partid, SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands – Partidul Social-Democrat din Germania), cât cel şi al Angelei Merkel, CDU (Christlich-Demokratische Union Deutschlands – Uniunea Creştin-Democrată din Germania) s-au delimitat de el. Diverse organizaţii musulmane din Germania au încercat să-l dea în judecată şi, lucrul cel mai nociv dintre toate (chiar dacă lipsit de orice bază), Sarrazin a fost acuzat inclusiv de antisemitism. Chiar şi aşa, cartea lui a atins o coardă sensibilă a opiniei publice. Un sondaj de opinie întreprins cam în aceeaşi perioadă a descoperit că 47% dintre germani erau de acord cu afirmaţia că islamul nu avea ce căuta în Germania. Deşi politicienii germani instituiseră un fel de *cordon sanitaire* compact în jurul dezbaterii pe temele imigraţiei, integrării şi religiei islamice, cele 2.000.000 de exemplare ale cărţii lui Sarrazin vândute sugerau, printre altele, că acesta nu împiedica societatea, luată în ansamblul ei, să gândească inclusiv acele lucruri pe care reprezentanţii ei politici n-ar fi vrut să le gândească.

Cu simţul ei politic aparte, Angela Merkel a preferat să abordeze chestiunea, căutând să-i ţină în tabăra partidului ei pe oamenii preocupaţi de acele subiecte şi, totodată, să vină cu anumite corecţii acolo unde considera că Sarrazin şi cei care-i împărtăşeau vederile greşeau. În discursul de la Potsdam, ea a început prin a se referi la programul german pentru muncitorii-imigranţi şi la mişcarea de masă a turcilor, dar şi a altora care veniseră să trăiască şi să muncească în Germania începând din anii 1960. A recunoscut că – la fel cum s-a întâmplat cu

imigraţia de pe pieţele postbelice ale muncii din Marea Britanie şi alte ţări europene – „ne-am păcălit singuri o vreme”, apoi a continuat: „Ne-am spus: «Nu vor rămâne, tot or să plece până la urmă», dar n-a fost aşa”. Nimeni nu fusese în stare să anticipeze vreuna dintre consecinţele care aveau să decurgă din politica respectivă. În cele din urmă, Merkel a criticat şi greşelile ceva mai recente, comise în cadrul dezbaterii pe tema imigraţiei şi a integrării în Germania.

Discursul a fost însoţit de relatări în lumea întreagă. Ceea ce-l făcea atât de interesant ca subiect de ştire era faptul că includea cele mai percutante critici formulate până atunci de vreun politician important faţă de eşecurile politicii de integrare într-o ţară europeană. Unele dintre ele mai fuseseră menţionate în zonele periferice ale politicii, dar niciodată formulate cu atâta vigoare în politica de prim-plan. Referindu-se la ce nu funcţionase în relaţia dintre Germania şi numeroşii ei imigranţi, cancelarul federal a spus: „Bineînţeles, încercarea de a construi o societate multiculturală, în care oamenii să trăiască unii alături de alţii şi să se bucure unii de alţii, a eşuat – a eşuat la modul absolut”. De aceea, „integrarea este atât de importantă”, a insistat Merkel. Cine voia să participe activ la viaţa societăţii germane trebuia să respecte legile şi constituţia Germaniei, a adăugat ea – şi trebuia, de asemenea, să înveţe limba germană.2

Relatările de presă din Germania speculau că, de fapt, cancelarul federal îşi clarifica poziţia în perspectiva scrutinului programat în primăvara următoare. Un sondaj de opinie publicat în aceeaşi lună arătase o creştere abruptă a procentului de germani care deveneau tot mai îngrijoraţi de nivelurile imigraţiei, dezvăluind că 30% dintre aceştia se temeau că ţara lor era „cotropită de străini”, veniţi numai în căutarea beneficiilor de asistenţă socială care-i aşteptau în Germania.3 Inteligenţa politică a discursului Angelei Merkel a constat în aceea că oamenii respectivi urmau să audă – şi aproape tot restul lumii,

odată cu ei – ceea ce simţeau nevoia să li se spună într-un discurs, care însă fusese atent formulat pentru a recunoaşte şi meritele imigranţilor şi a insista că sunt la fel de bine-veniţi în Germania. Chiar şi aşa, formularea ideii în sine – şi utilizarea de două ori a acelui cuvânt anume – că multiculturalismul „a eşuat, a eşuat la modul absolut” a fost de natură să atingă o coardă sensibilă. Din momentul în care publicul de la Potsdam a ovaţionat-o, ridicându-se în picioare, Angela Merkel s-a găsit în situaţia de a fi lăudată pentru curajul cu care atacase o chestiune atât de dificilă. De-a lungul şi de-a latul Europei, a fost comparată în termeni favorabili cu alţi lideri politici, gazete din alte ţări sugerând că numai cancelarul federal german avusese tăria şi curajul de a rosti un adevăr atât de dificil.

Aşadar, n-a fost deloc de mirare că şi alţi lideri politici au dorit să se bucure măcar în mică parte de un astfel de tratament şi au plonjat în apele despre care Angela Merkel demonstrase că erau surprinzător de călduţe. În luna februarie a anului următor, prim-ministrul Marii Britanii, David Cameron, s-a folosit de un discurs ţinut la Conferinţa pentru Securitate de la München pentru a declara că: „În virtutea doctrinei multiculturalismului de stat, am încurajat diferite culturi să ducă vieţi separate, izolate unele de altele, şi toate izolate de curentele principale din societăţile noastre. Nu am reuşit să le oferim o viziune asupra societăţii căreia să simtă că vor să-i aparţină. Ba chiar am tolerat să vedem cum aceste comunităţi separate se comportă în moduri diametral opuse valorilor noastre”. 4 După doar câteva zile, în cadrul unei dezbateri televizate, preşedintele francez, Nicolas Sarkozy, a declarat şi el multiculturalismul un eşec, spunând: „Adevărul este că, în toate democraţiile noastre, am fost prea mult preocupaţi de identitatea celor care au venit şi nu suficient de identitatea ţărilor care i-au primit” 5. Acestor lideri li s-au alăturat curând şi alţii, printre care şi John Howard, fostul prim-ministru

australian, şi José Maria Aznar, fostul prim-ministru spaniol.

Într-un interval de câteva luni, ceea ce păruse să fie de nerostit a fost spus de aproape toată lumea. În fiecare ţară, cu fiecare ocazie, a început o mare dezbatere. Avea dreptate David Cameron să pună laolaltă chestiunea securităţii naţionale şi pe cea a coeziunii naţionale? Oare Angela Merkel încerca, pur şi simplu, să reacţioneze în faţa presiunilor şi să menţină cu iscusinţă un bloc de centru-dreapta în interiorul propriei tabere politice? Oricare ar fi fost motivaţiile, în fiecare ţară, dezbaterea pe marginea „multiculturalismului eşuat" *a* părut să marcheze un fel de cumpănă a apelor.

Şi totuşi, în ciuda prolificităţii unor asemenea dezbateri, nu era foarte clar, nici măcar la vremea respectivă, ce semnificaţie aveau aceste afirmaţii. Fie şi simplul cuvânt „multiculturalism" suna deja radical diferit pentru oameni diferiţi (ca să nu mai vorbim despre varianta lui din limba germană – *Multikulţi*). Timp de mulţi ani – chiar şi astăzi, pentru mulţi –, termenul a părut să însemne „pluralism" sau, pur şi simplu, realitatea convieţuirii într-o societate a diversităţii etnice. Dacă spuneai că erai favorabil multiculturalismului putea foarte bine să însemne că nu te deranja să trăiască în ţara ta oameni de origini diferite. Sau putea să însemne că erai convins că viitorul tuturor societăţilor era să devină un mare creuzet, unde fiecare cultură posibilă să vină cu câte ceva: un fel de Organizaţie a Naţiunilor Unite în fiecare ţară. Pe de altă parte, să spui că „multiculturalismul a eşuat" le-ar fi putut suna unora dintre alegători drept o recunoaştere a faptului că întreaga migraţie postbelică a fost o idee proastă şi că imigranţii n-ar fi trebuit să vină deloc. Ar fi putut suna chiar ca un apel la stoparea imigraţiei în masă şi chiar la revocarea acestor politici. În fiecare ţară în parte, înţelegerea diferită a uneia şi aceleiaşi expresii fără îndoială că s-a dovedit benefică din punct de vedere politic, oferindu-le politicienilor prilejul de

a îmbrăţişa cauzele unor votanţi pe care, altminteri, poate c-ar fi evitat să-i curteze. Nu a fost nicio coincidenţă în faptul că toţi liderii politici care au efectuat acest plonjon aparţineau dreptei şi căutau să ţină laolaltă o mişcare politică neunitară, care ameninţa să se risipească în toate direcţiile.

Dar confuzia legată de semnificaţia acestor discursuri avea şi o cauză mai veche, deoarece „multiculturalismul" fusese dintotdeauna un termen dificil de definit. În măsura în care putea fi dedus ceva clar din discursurile lor, s-ar fi zis că Angela Merkel, David Cameron şi Nicolás Sarkozy se refereau la un soi anume de multiculturalism, încurajat de stat. În mod cert, nu criticau o societate a diversităţii rasiale, nicio societate deschisă imigraţiei. Dimpotrivă, în părţile de discurs care nu dădeau titlurile de pe prima pagină a ziarelor, cu toţii îşi afirmau sprijinul pentru imigraţia în proporţii de masă. Ceea ce pretindeau aceşti lideri c-ar fi acuzat era multiculturalismul ca politică susţinută de stat, adică ideea că statul încuraja oamenii să ducă vieţi paralele în aceeaşi ţară şi, cu precădere, să trăiască după cutume şi legi aflate în opoziţie cu cele din ţara în care-şi duceau viaţa. Liderii europeni păreau să cheme la instituirea unei societăţi post-multiculturale, în care aceeaşi domnie a legii şi anumite norme ale vieţii în societate li se aplicau tuturor.6 Poate că era destul de tardiv ca să mai fie susţinute asemenea lucruri, dar poate că era şi un pas înainte semnificativ.

Mulţi critici din stânga politică au ridicat obiecţii faţă de întreaga discuţie, afirmând că este vorba despre argumente de tip „om de paie" şi insistând fie că aceste probleme nu există, fie că există, dar nu reprezintă probleme reale. Numai că, la nivelul anului 2010, îngrijorarea opiniei publice tocmai faţă de asemenea societăţi paralele era în creştere peste tot în Europa. Cauza cea mai clară a îngrijorării din ce în ce mai profunde era numărul tot mai mare de atacuri teroriste, reuşite sau contracarate, care implicau persoane născute

şi crescute în Europa. Dar, dacă aceste atacuri agravau preocupările, îngrijorările cu privire la celelalte exprimări ale diferenţei, mai puţin violente sau non-violente, erau şi ele în creştere – şi nu întotdeauna pentru că erau exprimări ale unor minorităţi.

În 2006, ministrul olandez al justiţiei, Piet Hein Donner, a provocat un val de furie în Ţările de Jos, când a sugerat, într-un interviu, că, dacă musulmanii doreau să înlocuiască legea pământului cu legea islamică sharia pe căi democratice (adică atunci când ar fi fost atins un număr suficient de mare de musulmani), atunci erau liberi s-o facă. În 2004, acelaşi Donner propusese, în trecere, să fie repusă pe tapet legislaţia naţională în materie de blasfemie, pentru a răspunde, astfel, preocupărilor unora dintre musulmani. Pe urmă, în 2008, s-a iscat o indignare publică la fel de mare în Marea Britanie, când arhiepiscopul de Canterbury, Rowan Williams[43], a ţinut o conferinţă la Curţile Regale de Justiţie, în care a vorbit despre cum se dezvoltau jurisdicţii paralele din punct de vedere legal în interiorul ţării. În cursul conferinţei, arhiepiscopul a sugerat că adoptarea unor elemente din legea islamică sharia „pare inevitabilă” în Marea Britanie. După cea dintâi răbufnire de mânie publică, arhiepiscopul a insistat că fusese înţeles greşit. Dar, într-un interviu pe care l-a dat chiar a doua zi la postul de radio BBC, menit să-i clarifice intenţiile, el a mers încă şi mai departe, afirmând că ideea potrivit căreia „există o singură lege pentru toţi şi nu mai e nimic altceva de spus” devenise „oarecum un pericol”.7

Ca şi cum n-ar fi fost de ajuns anii de îngrijorare crescândă în privinţa imigraţiei şi a siguranţei, s-ar fi zis că dintr-odată anumite baze absolute ale civilizaţiei occidentale erau puse pe masă, pentru a fi negociate. La fel, s-ar fi zis, uneori, că nici trecutul nu mai avea nicio

43 Lordul Rowan Douglas Williams (n. 1950) a deținut funcția de arhiepiscop de Canterbury, echivalentă cu cea de primat al Bisericii Anglicane, între anii 2002 și 2012. A demisionat pentru mai multe posturi universitare (n.tr.).

valoare. Cu numai două săptămâni înaintea intervenţiei de la Potsdam a cancelarului federal Angela Merkel, şi preşedintele Germaniei, Christian Wulff, a ţinut un discurs cu prilejul Zilei Unităţii Germane. Printre comentariile sale, menite, şi ele, să dea răspuns întrebării puse de Sarrazin despre locul islamului în Germania, Wulff a sugerat că islamul era parte din istoria ţării, aşa cum fuseseră şi creştinismul şi iudaismul. Un strigăt de revoltă s-a înălţat în Germania, inclusiv din propriul său partid. Însă nu numai preşedintele german părea dispus la schimbarea trecutului de dragul adaptării la realităţile prezentului.

În fiecare caz, reacţia vehementă împotriva unor asemenea comentarii se datora unui sentiment larg răspândit că, în epoca multiculturalismului, se aştepta de la Europa să cedeze prea mult din tot ceea ce însemna ea – inclusiv din istoria ei –, în timp ce de la nou-veniţi nu se aştepta să cedeze mai nimic din tradiţiile lor. Dacă aceasta era, într-adevăr, una dintre direcţiile în care s-ar fi zis că se îndrepta Europa, David Cameron, Angela Merkel, Nicolas Sarkozy şi alţi politicieni de dreapta încercau să indice şi o direcţie alternativă posibilă. Niciunul dintre ei nu nega faptul că procesul de adaptare s-ar fi putut dovedi un drum cu două sensuri, dar toţi aveau grijă să sublinieze ce se aştepta de la imigranţi – în primul rând, să ştie să vorbească limba ţării în care se aflau şi să accepte să trăiască după legile acelei ţări.

Virulenţa cu care erau dezbătute asemenea cerinţe minimale reamintea faptul că absolut nimic din toate acestea nu fusese planificat în perioada postbelică. Era doar cea mai recentă fază a unui proces de genul „vedem noi pe parcurs ce facem”. Şi mai însemna ceva: că până şi termenii folosiţi erau într-o continuă schimbare. După cum afirma Rumy Hasan, istoric şi critic al multiculturalismului, într-o carte pe care a publicat-o în acea perioadă, fazele distincte ale imigraţiei postbelice în Marea Britanie nu făceau decât să demonstreze această realitate. În prima

fază (din anii 1940 până în anii 1970), nou-veniţilor care nu erau albi din ţările Commonwealthului li se spunea „imigranţi de culoare” şi erau consideraţi diferiţi de restul societăţii. Apoi, în anii 1970 şi 1980, ca parte a unui efort de a stăvili discriminarea, aceştia au devenit „britanici negri” şi au început să fie consideraţi cetăţeni obişnuiţi şi cu drepturi egale. La scurt timp după aceea, ţara a început să fie caracterizată drept o societate „multiculturală”, în sensul că trăiau în ea oameni proveniţi din culturi diferite. După cum afirmă Hasan, termenii de societate „multirasială” sau „multietnică” ar fi descris mai bine realitatea, dar faptul că ideea de rasă era deja discreditată la vremea respectivă însemna că „multiculturalism” părea cea mai potrivită exprimare disponibilă. Totuşi, dacă intenţia era să-i unească pe oameni sub o singură umbrelă naţională, noua definiţie a sfârşit prin a avea efectul diametral opus. De fapt, în loc să conducă la o identitate unificată, a condus la o fracturare identitară, care, în loc să determine societatea să devină indiferentă la culoarea pielii sau la identitate, a transformat, dintr-odată, totul în chestiuni ce ţineau de identitate.

În societate a pătruns o versiune de favoritism politic. S-au constituit organizaţii şi grupuri de interese care pretindeau că reprezintă şi vorbesc în numele tuturor formelor imaginabile de grupări identitare. Personajele ambiţioase, în general autoproclamate, care-şi arogau aceste roluri au început să devină mijlocitori între autorităţi şi câte o comunitate oarecare. Nu erau singurii beneficiari ai acestui tip de abordare. Politicienii de la nivel local sau naţional au avut şi ei de câştigat de pe urma unui proces care le uşura vieţile într-aşa măsură, lăsând impresia – fiindcă până acolo s-a ajuns – că nu aveau decât să pună mâna pe telefon şi vorbeau imediat cu orice comunitate, oricum definită. De bună seamă, când erai de partea unei comunităţi anume, exista potenţialul de a obţine voturile aşa-zisei comunităţi monolitice şi, în unele cazuri, comunităţile s-au conformat.

În mod inevitabil, consiliile locale şi alte surse au direcţional bani către anumite grupuri etnice şi religioase. Şi, deşi uneori scopul era obţinerea de voturi, în alte cazuri direcţionarea banilor a avut obiective mai nobile, în special o dorinţă sinceră de a descuraja orice discriminare. Totuşi, chiar şi grupările „antirasiste” aveau tendinţa de a depăşi teritoriile politice pe care şi le stabiliseră iniţial. Grupările care aspirau să descurajeze orice formă de discriminare au încercat, cu timpul, să-şi sporească influenţa, capacitatea de accedere şi finanţarea. Şi erau conştiente că nu le puteau obţine decât dacă problema nu era rezolvată niciodată. În timp, efectul a fost că discriminarea părea mai gravă – iar lupta împotriva ei necesita eforturi mai mari – chiar în punctele unde situaţia se îmbunătăţea. Plângerile formulate împotriva societăţii erau tot atâtea oportunităţi de creştere. Motivele de mulţumire au ajuns o specie pe cale de dispariţie.

Totodată, singura cultură care nu putea fi celebrată era tocmai cultura care permisese, de la bun început, celebrarea tuturor celorlalte culturi. Pentru a deveni multiculturale, ţările au descoperit că trebuia să se denigreze, în principal axându-se pe toate trăsăturile lor negative. Aşa se face că state care fuseseră într-atât de deschise şi de liberale încât permiseseră şi încurajaseră o imigraţie pe scară largă erau prezentate ca fiind cele mai rasiste dintre toate. Şi, în timp ce absolut toate celelalte culturi din lume puteau fi celebrate pe pământ european, celebrarea în Europa chiar şi a lucrurilor bune care ţineau de Europa a devenit suspectă. Era multiculturală a fost una de lepădare de sine europeană, în care societatea-gazdă părea să se autonege şi să spere că nu avea să fie remarcată, decât, eventual, ca o formă oarecare de organizator inofensiv. Iată de ce, printre alte motive, ilustrul filosof politic american Samuel Huntington a scris, în ultima sa carte, că: „Multiculturalismul este, în esenţa lui, civilizaţie antieuropeană. Este practic o ideologie antioccidentală”. 8

În fiecare ţară europeană, etapa în care nu se putea spune o vorbă despre acest subiect a luat sfârşit în momente diferite, dar, în linii mari, în aceeaşi perioadă. În Marea Britanie, activitatea agenţiilor publice din domeniul „relaţiilor interrasiale” a contribuit la menţinerea sub control a situaţiei până în vara lui 2001. De atunci, în parte din cauza răzmeriţelor din nordul Angliei în care au fost implicaţi tineri musulmani şi în parte din cauza evenimentelor de la New York şi Washington de la 11 septembrie 2001, existenţa unor comunităţi paralele a început să fie discutată în cercuri din ce în ce mai largi, iar conceptul de multiculturalism – să mai fie şi criticat. În Olanda, zăgazurile se rupseseră ceva mai devreme. În Franţa, totul a rămas nerostit până la răzmeriţele din suburbii din 2005.[44] Germaniei şi Suediei le-a luat mult timp. În tot cazul, în primul deceniu al anilor 2000 au apărut peste tot disidenţe faţă de consensul multiculturalismului.

Unii dintre cei care au pus capăt consensului erau politicieni de stânga. Apostazia lor a avut un impact deosebit, pentru că, dacă era aproape de aşteptat ca politicienii şi comentatorii de dreapta să aibă o problemă cu multiculturalismul şi puteau fi oricând suspectaţi că nutresc tendinţe nativiste, cei de stânga erau văzuţi, în general, ca nişte oameni cu motivaţii mai puţin atacabile şi care puteau chiar să fie crezuţi. Şi totuşi, breşele cu cel mai mare potenţial eliberator (nu în ultimul rând, pentru că le dădeau altor oameni ocazia de a vorbi) li s-au datorat cetăţenilor europeni cu origini etnice diferite. În Marea Britanie, desprinderea lentă de industria relaţiilor interrasiale a unuia dintre foştii ei corifei, Trevor Phillips[45],

44 Trimitere la o serie de tulburări civile care au avut loc în lunile octombrie-noiembrie 2005 în suburbiile Parisului și ale câtorva orașe franceze, perioadă în care mai ales tineri musulmani originari din țări africane au incendiat mașini și clădiri publice (n.tr.).

45 Mark Trevor Phillips (n. 1953), scriitor, prezentator de televiziune și fost politician britanic, ai cărui părinți au imigrat în Marea Britanie din Guyana britanică, în 1950 (n.tr.).

a făcut posibil accesul pe teritorii unde alţii nu îndrăzniseră să calce. Când şi-a dat seama că industria relaţiilor interrasiale era de fapt o parte a problemei şi că, parţial din cauza exagerării diferenţelor, ţara „se îndrepta ca un somnambul către segregare”, revelaţia lui a început să fie împărtăşită şi de alţii în toată Europa. Dintre ceilalţi disidenţi din tabăra multiculturalismului care au ieşit la iveală în cursul aceluiaşi deceniu, unii au intrat în politică, în timp ce alţii au rămas în afara ei, ca formatori de opinie, însă apariţia, în primul deceniu al anilor 2000, a unor personalităţi precum Ahmed Aboutaleb şi Ayaan Hârşi Ali în Olanda, Nyamko Sabuni în Suedia, Naser Khader în Danemarca şi Magdi Allain în Italia a avut un efect eliberator palpabil. Cu toţii se adresau, din chiar interiorul comunităţilor cărora le aparţineau, unorţări care aveau nevoie de oameni din asemenea medii care să spargă gheaţa. Cu toţii au reuşit acest lucru, în mai mică sau mai mare măsură.

În fiecare ţară, criticile timpurii s-au axat pe aceleaşi chestiuni. Cele mai dure şi mai greu de acceptat practici ale anumitor comunităţi au devenit primele căi de atac asupra credinţelor tradiţionale prevalente. Peste tot, cutumele omorurilor „pentru onoare” şi mutilării genitale a femeilor au căpătat brusc o atenţie masivă. Acest lucru s-a datorat, în parte, faptului că mulţi oameni erau realmente şocaţi că asemenea lucruri chiar se petreceau şi s-ar fi temut să recunoască dacă ar fi ştiut de ele dinainte. Se mai datora, parţial, şi faptului că aceste chestiuni erau şi cele mai „accesibile” – sau mai uşor de verbalizat – îngrijorări în privinţa epocii multiculturalismului. Chiar dacă nu întru totul lipsite de opoziţie, aceste subiecte aveau măcar capacitatea să unifice opiniile în cel mai larg spectru politic cu putinţă: de la o feministă de stânga la un naţionalist de dreapta. Aproape oricine putea fi de acord că era greşit să ucizi nişte femei tinere. Şi mai toată lumea putea exprima la unison groaza la gândul mutilării organelor genitale ale unei fete, în Europa secolului XXI.

Pe parcursul primilor ani de după 2000, s-au înmulţit criticile aduse unor asemenea exemple împinse la extrem ale multiculturalismului din societatea europeană. Peste tot, întrebările pe care le învârteau pe toate feţele europenii gravitau în jurul limitelor toleranţei. Ar fi trebuit să fie tolerat cel intolerant, în societăţile liberale? Sau exista un moment în care până şi cea mai tolerantă societate trebuia să spună: „Ajunge, gata!”? Fuseseră, poate, societăţile noastre prea liberale şi permiseseră astfel să prospere ne-liberalismul sau anti-liberalismul? Cam în aceeaşi perioadă, aşa cum arăta Rumy Hasan, era multiculturalismului s-a transformat, uşor-uşor, în era „multicredinţei”. Identitatea etnică, până atunci aflată în miezul dezbaterii din jurul multiculturalismului, a început să piardă teren, iar identitatea de credinţă, despre care mulţi au avut senzaţia că a apărut din senin, a devenit subiectul principal. Discuţia care se purtase înainte în legătură cu negrii, caraibii sau nord-africanii, a devenit acum discuţie despre musulmani şi credinţa islamică.

La fel cum s-a întâmplat cu fiecare dintre perioadele precedente de schimbări postbelice, procesul de înţelegere a naturii acesteia nu s-a petrecut peste noapte. Guvernelor europene le-au trebuit zeci de ani până să admită că programul muncitorilor-imigranţi nu decursese după cum fusese plănuit. După cum au avut nevoie de timp ca să realizeze că, dacă imigranţii rămâneau în ţările lor de adopţie, atunci aveau nevoie de o legislaţie care să-i protejeze împotriva discriminării. Şi epoca multiculturalismului s-a consumat abia după două decenii. Dar, la fel ca în cazul episoadelor anterioare, cu toate că sfârşitul ei a fost nu numai recunoscut, ci şi anunţat, a rămas neclar ce anume însemna şi cu ce putea fi înlocuit.

O cultură-nucleu?

Unul dintre puţinii oameni care cugetaseră deja în această privinţă a fost Bassam Tibi, un profesor universitar imigrat în Germania din Siria în 1962, care, timp de mulţi ani, a îndemnat întruna la integrarea comunităţilor

minoritare în societatea germană. Într-o atmosferă iniţial descurajantă, a definit şi un concept specific prin care putea fi abordată chestiunea. Ţările europene, susţinea el, ar fi trebuit să treacă de la o politică a multiculturalismului către una care să încurajeze crearea unei *Leitkultur*[46] sau a unei „culturi-nucleu”. Avansat de Tibi pentru prima oară în anii 1990, conceptul venea să definească o societate multietnică, în care oameni de origini diverse ar fi trăit laolaltă, uniţi de un set de teme comune9. La fel ca la jazz, ar fi putut foarte bine să funcţioneze dacă oamenii cunoşteau tema pe care o repetau întruna, ca pe un laitmotiv, în schimb, n-ar fi avut cum să funcţioneze dacă tema era necunoscută, uitată sau rătăcită. Într-o asemenea situaţie, societatea nu numai că n-ar fi reuşit să se rămână laolaltă – totul ar fi sunat ca o cacofonie. A fost una dintre primele tentative de a veni cu o soluţie la problema europeană a multiculturalismului, mai ales la întrebarea cum puteau fi uniţi oameni cu origini atât de disparate, cum aveau cei care locuiau de-acum în Europa. Cel mai simplu răspuns era c-ar fi trebuit să se unească nu neapărat dedicându-se uneia şi aceleiaşi moşteniri, ci măcar unei credinţe unitare în conceptele care constituiau nucleul statului liberal modern – domnia legii, separaţia bisericii de stat şi drepturile omului. Totuşi, în acelaşi timp în care figuri precum Bassam Tibi concepeau o asemenea eră, cea mai mare parte din restul societăţii era obligată să-şi găsească drumul prin ea. Dacă a existat o lentoare dureroasă în găsirea drumului respectiv, lucrul a fost cauzat, măcar în parte, de o serie de neîntrerupte şi chinuitoare disonanţe cognitive.

Odată ce a conştientizat că imigranţii urmau să rămână, Europa a nutrit două idei fundamental opuse, care, totuşi, au izbutit să coabiteze timp de câteva decenii. Prima era cea pe care începuseră săşi-o spună europenii,

46 Termen din limba germană, care se traduce textual prin „cultură diriguitoare” și, mai liber, prin „cultură comună” sau „cultură de bază”. Sociologul germano-sirian Bassam Tibi (n. 1944) l-a discutat pe larg în cartea sa din 1998, Europa ohne Identität (n.tr.).

începând din anii 1970 – 1980. Era vorba de o convingere, potrivit căreia ţările europene ar fi putut deveni un tip nou de societate multirasială, multiculturală, în care putea să se stabilească oricine dorea, de oriunde ar fi venit. Nu a fost niciodată o idee bine primită de opinia publică, dar de un anumit sprijin din partea elitelor s-a bucurat şi, lucrul cel mai important, a fost încurajată de incapacitatea oricărei guvernări de a face reversibil procesul imigraţiei în masă, odată acesta declanşat. În cursul primelor valuri de imigraţie (şi, cu siguranţă, câtă vreme încă mai exista speranţa că mulţi dintre imigranţi aveau să se întoarcă, totuşi, la casele lor la un moment dat), puţini erau cei cărora le păsa dacă nou-veniţii nu reuşeau să se integreze. Adevărul este că nici n-ar fi vrut să-i vadă asimilaţi.

În diferite grade, în funcţie de ţară, nou-veniţii au fost instalaţi împreună în oraşele mai mici şi în suburbiile celor mai mari, de obicei în zonele în care aveau să muncească. Chiar şi când nu mai erau disponibile locuri de muncă, oamenii veniţi din aceleaşi comunităţi aveau tendinţa să se mute în zonele în care trăiau persoane de aceeaşi origine ca şi ei. Deşi nu erau încurajaţi mereu să procedeze astfel, nici nu se făceau mari eforturi pentru a-i descuraja. Guvernările au fost ulterior blamate pentru segregare, dar mulţi dintre imigranţi se autosegregau, dintr-o dorinţă absolut firească de a-şi păstra cultura şi cutumele, într-o societate cu care, altminteri, nu aveau nicio legătură.

Când oamenii şi-au dat seama că nou-veniţii nu mai plecau nicăieri, a apărut o anume rezistenţă a localnicilor faţă de prezenţa lor şi orice sugestie făcută în sensul că s-ar cuveni ca imigranţii să-şi schimbe felul de a fi s-a văzut, inevitabil, contaminată prin asociere. Dacă tot aveau să rămână, atunci ar fi trebuit făcut ceva ca să se simtă ca acasă. Pentru asta, trebuiau făcute o mulţime de lucruri. Dar cele abstracte erau mai uşor de făcut decât cele concrete. Printre cele abstracte se număra şi efortul evident de a schimba ori adapta povestea naţiunii-gazdă.

Uneori, era vorba, pur şi simplu, de un proces de rescriere a istoriei ori de schimbare a accentelor. Alteori, părea să fie vorba de o denigrare a ei pe un ton hotărât.

Un asemenea efort, precum acela pus în practică de preşedintele Germaniei, Christian Wulff, presupunea ridicarea în slăvi a fiecărui aspect al culturii non-europene, pentru a-l aduce la un nivel de paritate cu aspectele culturii europene. De exemplu, cu cât aveau loc mai multe atacuri teroriste cu substrat islamist, cu atât era mai mult preţuită influenţa neo-platoniştilor islamici şi era mai puternic subliniată importanţa ştiinţei islamice. În deceniul de după acele atacuri, regimul califatului musulman de la Córdoba, din Andaluzia spaniolă, care a existat între secolele al VIII-lea şi al XI-lea, a ieşit din obscuritatea istorică şi a devenit modelul exemplar al toleranţei şi coexistenţei multiculturale. Şi acesta, în sine, a necesitat o atentă reformulare a istoriei, dar ideea este că era invocat trecutul pentru a genera o vagă speranţă în prezent.

Unele aspecte ale culturii islamice au fost nevoite, curând, să suporte o povară aproape imposibil de dus. O expoziţie intitulată „1.000 de invenţii islamice”, care a fost găzduită, printre alte instituţii, de Muzeul Ştiinţei de la Londra, insista pe ideea că aproape totul, în civilizaţia occidentală, îşi avea originile, de fapt, în lumea islamică. Oricât de anistorice ar fi fost, asemenea pretenţii au dezvoltat, inevitabil, o aură de credinţă. Oamenii simţeau nevoia să fie adevărate şi au încetat să le mai pună sub semnul întrebării. A devenit o chestiune nu numai de politeţe, dar şi de necesitate să fie subliniat, ba chiar să fie subliniat cu două finii, cât de mult datora cultura europeană culturii comunităţilor cu cele mai mari probleme. Când medievistul francez Sylvain Gouguenheim a publicat, în 2008, un studiu în care susţinea că textele în greacă veche, despre care se spune adesea c-ar fi fost salvate de la distrugere de musulmani arabi care nu cunoşteau câtuşi de puţin limba greacă, au fost păstrate de fapt de creştini siriaci, dezbaterea intelectuală s-a

transformat într-o dispută politică aprinsă. Gouguenheim a fost denunţat, prin petiţii publice şi scrisori deschise, pentru „islamofobia” de care dădea dovadă ajungând la o asemenea concluzie. Puţini alţi universitari s-au ridicat în apărarea dreptului său de a spune ce arătau dovezile pe care le adusese. Lăsând la o parte laşitatea, acest caz nu a făcut decât să demonstreze necesitatea urgentă – la fel cum s-a întâmplat cu argumentul că „dintotdeauna suntem o naţiune de imigranţi”, care s-a ivit cam în acelaşi timp – de a schimba trecutul european destul de monocultura! pentru a se potrivi prezentului foarte multicultural.

Totodată, au existat oameni care au dus până la extrem aceste metode. O cale de a pune pe picior de egalitate culturile nou-venite şi cultura-gazdă era minimalizarea celei din urmă. Un astfel de exemplu, notoriu şi de anvergură, a fost dat de ministrul suedez al integrării, Mona Sahlin, într-un discurs susţinut în 2004 într-o moschee kurdă. Politiciana social-democrată (care a purtat văl cu acea ocazie) a spus asistenţei că mulţi suedezi îi invidiau pe kurzi, pentru că aceştia aveau o cultură şi o istorie bogate şi unificatoare, în vreme ce suedezii nu aveau parte decât de nişte prostii, precum sărbătoarea de Noaptea de Midsommar.10 O altă cale de a obţine acelaşi rezultat a fost aceea de a insista că, în esenţă, nici nu există cultură europeană. În anul 2005, o jurnalistă a întrebat-o pe Lise Bergh, secretar pentru relaţia cu parlamentul în guvernul suedez şi cea mai înaltă oficialitate în materie de integrare, dacă merita păstrată cultura suedeză. Bergh a răspuns: „Păi, ce e cultură suedeză? Şi cu asta cred că v-am răspuns şi la întrebare”. 11

Nu e posibil, practic, să fie blamaţi doar imigranţii pentru confuziile rezultante din această epocă. Societăţile europene care i-au primit au fost cele care habar n-au avut ce atitudine trebuia să aibă faţă de ei, odată ce sosiseră. Faptul că liderilor politici ai Franţei, Germaniei şi Marii Britanii (printre alţii) le-au trebuit şase decenii de

imigraţie pentru a spune răspicat că era obligatoriu ca imigranţii să vorbească limba ţării în care se aflau nu face decât să demonstreze care era problema. Cu numai câţiva ani mai devreme, o asemenea cerinţă ar fi fost – şi chiar a fost – atacată drept „rasistă”. Că abia în 2010 un cancelar german a insistat că imigranţii trebuie să respecte legea pământului şi constituţia germană a indicat un eşec al Germaniei, în cel puţin egală măsură ca şi al oricăruia dintre imigranţi. O dată în plus, cu numai câţiva ani înainte, oricine ar fi venit cu o asemenea solicitare ar fi fost acuzat de cele mai josnice motive. Dar în anii premergători anunţului că era multiculturalismului se încheiase şi înainte ca terenul politic să fi început să se zgâlţâie au existat nenumărate confuzii.

Întrebarea dacă se aştepta de la imigranţi să se integreze ori erau încurajaţi să se menţină în limitele propriei lor culturi a fost doar una dintre aceste confuzii. Dacă, aşa cum erau de acord în 2011 majoritatea politicienilor care reprezentau curentele tradiţionale, era de aşteptat o soluţie de mijloc, atunci care erau aspectele din cultura nou-veniţilor la care trebuia renunţat şi care erau aspectele culturii autohtone care trebuiau adaptate? Probabil că unul dintre motivele pentru care a lipsit o asemenea discuţie publică a fost acela că ea s-ar fi dovedit foarte dureroasă pentru cei mai mulţi europeni. La ce părţi ale propriei lor culturi se ofereau singuri să renunţe? Ce recompensă aveau să primească şi când aveau să resimtă efectele acelei recompense? Bineînţeles că o asemenea idee nu a fost niciodată rostită în spaţiul public, pentru că niciodată opinia publică din statele europene nu şi-ar fi dat acordul pentru aşa ceva. Dar, în subtext, pândeau prezumţii încă şi mai rele.

Dacă ţara-gazdă nu renunţa la ceva însemna că nu le rămânea decât nou-veniţilor să renunţe, nu-i aşa? Dar la ce anume şi cine se oferea să facă o listă de posibile renunţări? Şi care erau sancţiunile, dacă nu se conformau? De exemplu, ce li se întâmpla imigranţilor care, odată

veniţi în Europa, refuzau să înveţe limba ţării în care se stabileau? Dacă nu existau sancţiuni sau mijloace de constrângere, atunci orice asemenea sugestie nu era decât o vorbă în vânt. Şi, totodată, era neclar câţi imigranţi nu voiau decât să se bucure de drepturile omului din Europa şi câţi îşi doreau să devină cu adevărat europeni. Care era diferenţa dintre o situaţie şi cealaltă şi care erau stimulentele pentru fiecare dintre variante? Şi europenii – oare îşi doreau cu adevărat ca nou-veniţii să ajungă totuna cu ei?

În tot acest timp, linia oficială a fost una şi aceeaşi: odată ce era eliberat un paşaport sau emisă o viză, imigrantul nou-sosit pe continent sau într-o ţară anume era la fel de european ca toţi ceilalţi europeni. Şi, în timp ce guvernele discutau posibile măsuri necesare pentru a încuraja milioane de persoane deja aflate în Europa să devină europeni, minţile europenilor întorceau pe toate feţele o altă idee – una împinsă, de obicei, la marginile cele mai îndepărtate ale dezbaterii publice, dar cu potenţial de a răbufni în orice moment.

Era vorba de teama că totul nu era decât un castel din cărţi de joc şi că planul existent avea să eşueze – dacă nu în totalitate, atunci în mare măsură. Îngrijorarea se baza pe credinţa că integrarea, dacă avea să se întâmple, oricum ar fi durat foarte mult – eventual, secole – şi că, în tot cazul şi cu toată certitudinea, încă nu avusese loc în Europa. În acest sens, experienţa cotidiană a europenilor trage mai greu la cântar decât orice studiu, iar experienţa pe care o căpătau cu propriii lor ochi era mai importantă decât statisticile oficiale cu care venea orice guvernare.

„Marea înlocuire”.

Orice călătorie către mii de locuri de pe tot continentul european poate stârni frica de ceea ce scriitorul şi filosoful francez Renaud Camus caracteriza drept *le grand remplacement* (marea înlocuire).[47] Să luăm,

47 Le grand remplacement este și titlul unei cărți din 2012 a lui Renaud Camus (n. 1946), în care autorul dezvoltă o teorie a înlocuirii

de pildă, suburbia Saint-Dénis, de la periferia nordică a Parisului. Este unul dintre locurile cele mai importante ale istoriei şi culturii franceze, numită după marea catedrală din centrul său, unde se află rămăşiţele pământeşti ale episcopului de Paris din secolul al III-lea devenit astăzi patronul religios al metropolei. Clădirea din prezent datează din secolul al XII-lea şi mai e celebră dintr-un motiv. Începând cu secolul al VI-lea, aici a fost amplasată necropola familiei regale franceze. Monumentele comemorative, cuprinzând reprezentări sofisticate în piatră, adună laolaltă capetele încoronate ale dinastiei Capeţienilor, ale Bourbonilor, ale celor din familia de Medici şi ale merovingienilor. La vremea Revoluţiei Franceze, toate aceste locuri de veci au fost pângărite, dar în cripta de azi tronează mormintele severe, în marmură, ale regelui şi reginei detronaţi şi ghilotinaţi de Revoluţie – Ludovic al XVI-lea şi Maria Antoaneta.

Dintre mormintele mai vechi de la Saint-Dénis, nu cel mai puţin important este al lui Carol Martel, căpetenia francilor care, la un secol după moartea profetului Mahomed, când califatul Omeiad[48] încerca neobosit să pătrundă în Europa, a respins forţele musulmane. Este recunoscut faptul că victoria lui Carol Martel în bătălia de la Tours din 732 a împiedicat răspândirea islamului peste tot în Europa. Dacă trupele lui de franci n-ar fi reuşit, nicio altă putere din Europa vremii n-ar fi putut să împiedice oştirile musulmane să ocupe continentul. Când au pătruns în Europa în anul 711, unul dintre comandanţii armatelor turce, Tariq bin Zayad, a dat ordinul, devenit celebru, ca bărcile cu care navigaseră până acolo să fie incendiate, spunând: „N-am venit până aici ca să ne mai întoarcem

---

treptate a populației albe, creștine, a Europei în general cu populații din afara Europei, mai ales arabe, maghrebiene și subsahariene musulmane (n.tr.).

48 Al doilea dintre cele patru califate principale (regate religioase) instaurate după moartea profetului Mahomed (cca 570-632), care a existat între anii 661 și 750 și a fost condus de dinastia Omeiazilor (n.tr.).

vreodată. Fie cucerim şi ne stabilim, fie pierim”. Martel s-a asigurat că pier şi că, în afară de capul de pod stabilit în sudul Spaniei, islamul nu va mai înainta niciodată în Europa. Aşa cum scria Edward Gibbon după un mileniu, cu o formulare devenită şi ea celebră, dacă n-ar fi fost victoria celui cunoscut mai târziu drept „Ciocanul”[49], „poate că acum ar fi predată în şcolile de la Oxford interpretarea Coranului, iar predicatorii săi ar demonstra unor oameni circumcişi sfinţenia şi adevărul revelaţiei lui Mahomed”. Mai departe, Gibbon spunea: „De asemenea calamităţi a fost salvată creştinătatea prin geniul şi şansa unui singur om”.12

Astăzi, un vizitator al catedralei unde se află mormântul lui Carol Martel ar putea foarte bine să se întrebe dacă, într-adevăr, căpetenia francilor a izbutit să oprească invazia musulmanilor – sau, cel puţin, să reflecteze la faptul că, după ce el a reuşit, descendenţii lui au dat greş. Dacă te plimbi astăzi prin districtul Saint-Dénis, vezi un tablou care seamănă mai mult cu Africa de Nord şi mai puţin cu Franţa. Spaţiul din faţa catedralei aduce mai degrabă a bazar oriental decât a piaţă obişnuită. La tarabe se vând hijaburi de stiluri diferite, iar grupările radicale distribuie broşuri cu texte împotriva statului. Înăuntru, deşi toţi clericii sunt bărbaţi bătrâni albi, restul congregaţiei îl formează africani de culoare, parte a valului de imigranţi nemusulmani proveniţi din Martinica şi Guadelupa.

Această zonă are una dintre cele mai numeroase populaţii musulmane din toată Franţa. În jur de 30% dintre cei care trăiesc în Seine Saint-Dénis, cunoscut şi ca Districtul 93, sunt musulmani. Nu mai mult de 15% sunt catolici. Dar, cum cei mai mulţi imigranţi din zonă provin din Maghreb şi din Africa subsahariană, iar numărul tinerilor este în creştere, nu e deloc surprinzător faptul că până şi în şcolile particulare catolice din acest district în

49 în vechea franceză, martel (din latinescul martellus) însemna „ciocan”. Varianta modernă este marteau (n.tr.).

jur de 70% dintre elevi sunt musulmani. În paralel, populaţia evreiască din zonă s-a înjumătăţit în ultimii ani. Conform datelor Ministerului de Interne, în acest district se află circa 10% (230) din numărul total de moschei cunoscute din Franţa. Cine le vizitează îşi dă seama imediat că nu sunt nici pe departe suficiente pentru nevoile comunităţii. La rugăciunile de vineri, credincioşii se revarsă în stradă, iar unele moschei mai mari se luptă să creeze amenajări mai încăpătoare, ca să facă faţă cererii.

Desigur, dacă pomeneşti de Saint-Dénis oricui din centrul Parisului, te alegi cu o grimasă. Oamenii ştiu ce-i acolo şi caută să evite zona cu orice preţ. Excepţie făcând Stade de France, nu prea are nimeni motive să ajungă acolo. După valuri întregi de industrializare, dezşi re-industrializare care au lăsat cicatrice adânci, guvernul a încercat, în ultimii ani, să aplice un program de inginerie socială, construind în zonă birouri municipale, în care să lucreze angajaţi ai statului. Dar în general aceştia (în jur de 50.000) nu locuiesc în zonă. Vin dimineaţa de prin alte părţi ale oraşului şi pleacă înapoi seara, după ce clădirile lor de birouri sunt încuiate cu grijă şi gardurile de siguranţă sunt coborâte. Se vede acolo, concentrată într-un singur district, provocarea imigraţiei în Franţa.

Aceleaşi fenomene se manifestă în suburbiile Marsiliei şi în multe alte zone din Franţa. Dar pot fi observate şi de vizitatorii sau localnicii care, oricât de puţin dispuşi ar fi să se ducă în Saint-Dénis, merg cu trenul suburban RER[50] sau cu metroul prin centrul Parisului. În trenurile de mare adâncime RER, care opresc numai din când în când şi au distanţe mari între staţii, te simţi adeseori ca şi cum ai lua un tren asemănător printr-un oraş african. Majoritatea călătorilor sunt de culoare şi se îndreaptă către cele mai îndepărtate suburbii. Zonele cu staţii RER din centrele elegante ale Parisului – Châtelet, de

50 Abrevierea sistemului Réseau Express Régional de trenuri de navetiști, care leagă Parisul de suburbiile sale și de aeroporturi (n.tr.).

exemplu – simt cunoscute drept locuri unde pot apărea probleme, cu precădere seara, când o mulţime de tineri plictisiţi din *banlieues* – suburbii – îşi fac veacul prin oraş. În aceste zone persistă amintirea anului 2005, când răzmeriţele şi incendierea maşinilor, izbucnite în suburbii, s-au extins spre centru până spre districtul Marais.

Pe de altă parte, cine călătoreşte cu trenurile reţelei de *Métro*, situate deasupra celor din sistemul RER şi care deservesc distanţele mai scurte din zona de centru a metropolei, pătrunde într-o lume diferită. Călătorii din metrou sunt, în marea lor majoritate, albi care merg la serviciu, în timp ce RER-ul este frecventat mai ales de persoane care merg fie la slujbe prost plătite din categoria serviciilor publice, fie par să circule fără vreo destinaţie anume. N-ai cum să trăieşti senzaţia de spaţiu aerisit din centrul Parisului, să vezi şi valurile de oameni de dedesubt şi să nu ai senzaţia că nu e chiar totul în regulă. Acelaşi sentiment îl are oricine călătoreşte prin anumite oraşe din partea de nord a Angliei sau prin cartiere din Rotterdam şi Amsterdam. Astăzi, o experienţă similară poate fi trăită şi în suburbiile unor aglomerări urbane ca Stockholm şi Malmö. Sunt zone unde trăiesc imigranţii, dar care nu seamănă câtuşi de puţin cu cele unde trăiesc localnicii. Politicienii pretind că această situaţie poate fi remediată printr-o urbanizare mai elegantă sau mai inovativă sau prin intervenţia unui ministru al spaţiilor locative care să dea dovadă de talente cu totul speciale. După 2015, au fost nevoiţi să încerce în continuare să susţină aceleaşi lucruri în capitale care aveau deja zone ce începeau să semene cu nişte tabere de refugiaţi. Deşi poliţia a încercat întruna să-i mute pe imigranţi, ca să păstreze aspectul oraşelor, la Paris, în 2016, existau tabere enorme de nord-africani, numai bărbaţi, care îşi tot schimbau locul prin suburbii. În zone precum cea denumită Stalingrad, situată în arondismentul XIX parizian, sute de corturi au fost instalate pe refugiile din mijlocul bulevardelor sau chiar la marginea trotuarelor. Dacă poliţia le-a ridicat, ele au

reapărut, pur şi simplu, în alte părţi. Însă chiar şi înainte de 2015 teoriile aşa-zişilor experţi şi ale politicienilor despre ce s-ar putea întâmpla sau ce n-are cum să nu se întâmple pentru a diminua această problemă au intrat pur şi simplu în conflict cu ceea ce se petrecea în realitate chiar în faţa ochilor lor.

Conştiinţa prezenţei zilnice a problemei respective, precum şi conştiinţa faptului că ea rămânea, în mare măsură, nerostită au însemnat că mulţi europeni rumegau, în sinea lor, o altă sumbră îngrijorare. Anume că simplul fapt de a vedea mulţimile acelea de oameni şi de a-i observa cum îşi duceau vieţile în aşa măsură diferite îi trimitea cu gândurile la un eventual viitor în care aceştia ar fi ajuns într-o postură dominantă – altfel spus, că o cultură puternic religioasă, de exemplu, adusă în contact direct cu o altă cultură, slăbită şi relativizată, s-ar fi putut menţine între anumite limite la început, dar, până la urmă, ar fi putut ajunge să se facă simţită în moduri mult mai evidente. O dată în plus, nici studiile, nici sondajele de opinie nu sunt de prea mare folos în privinţa definirii clare a acestui sentiment al unei schimbări iminente. Sondaje de opinie întreprinse din când în când sunt utilizate pentru a „dovedi” cât de bine s-au integrat comunităţile de imigranţi în societatea existentă. Dar dacă ar fi avut loc cu adevărat integrarea despre care ne spun politicienii şi unii autori de sondaje că s-ar fi produs deja, atunci am avea în faţa ochilor o realitate foarte diferită. Iată un exemplu: în zonele din Marea Britanie în care s-au stabilit în număr mare pakistanezi şi alţi imigranţi musulmani se închid adesea puburile. Dacă nou-veniţii ar deveni „la fel de britanici ca restul lumii” – aşa cum insistă miniştrii, şi nu numai ei, că se întâmplă atunci barurile ar rămâne deschise, iar nou-veniţii ar bea şi ei bere călduţă, ca toţi foştii locuitori din zonă. În aceeaşi situaţie sunt şi bisericile. Dacă ar fi să devină „la fel de britanici ca restul lumii”, atunci nou-veniţii ar uita şi ei să se ducă la biserică în cele mai multe duminici, în schimb ar fi prezenţi la

cununii, uneori botezuri şi, aproape sigur, măcar o dată pe an, la slujba de Crăciun. Dar este evident că nu se întâmplă aşa. Bisericile s-au închis, ca şi puburile, iar clădirilor în care funcţionaseră a trebuit să li se găsească alte întrebuinţări.

Deşi se face în continuare aserţiunea că nou-veniţii, care nu beau şi frecventează moscheile, reprezintă o tranziţie fără hopuri în tradiţiile locale, din aspecte vizibile de identitate este evident că rezultatele vor fi foarte diferite. Iar cauzele aflate în spatele acestor diferenţe sunt şi cele mai dificil de contracarat. Aceeaşi poveste şi aceeaşi tăcere caracterizează şi suburbiile turceşti şi nord-africane ale Amsterdamului, suburbiile cum este Molenbeek la Bruxelles, zone ale Berlinului cum sunt Wedding şi Neukólln şi altele asemănătoare, din oricare alt oraş de pe continent. În fiecare caz în parte, preţul pe care au fost nevoiţi să-l plătească localnicii pentru că au adoptat cea mai pozitivă atitudine cu putinţă faţă de sosirea în oraşele lor, mai mici sau mai mari, a sute de mii de persoane aparţinând unor alte culturi, s-a dovedit a fi, pur şi simplu, prea mare. Cariere întregi, nu numai din politică, ci şi din orice alt domeniu, puteau fi compromise numai recunoscând existenţa noii stări de lucruri – că de vreo propunere de modificare a ei nici nu putea fi vorba. Drept urmare, singurul lucru pe care-l mai puteau face oamenii – localnici, oficialităţi sau politicieni – a fost să ignore problema şi să mintă în privinţa ei.

Cu timpul, atât politicienii, cât şi publicul larg au început să susţină varianta voit optimistă a evenimentelor. Aşa se face că o trăsătură culturală minoră sau nesemnificativă – cum ar fi statul la coadă sau comentatul vremii din Marea Britanie – era luată şi exploatată la maximum. Faptul că un imigrant oarecare găsea o plăcere în a sta la coadă sau a trăncăni despre vreme se transforma într-o demonstraţie a faptului că acesta – şi, prin extensie, toţi imigranţii – se integrase şi devenise la fel ca toţi ceilalţi britanici. După ce autorii atacurilor

sinucigaşe cu bombă din iulie 2005[51] asupra sistemului de transport din Londra au fost identificaţi drept musulmani născuţi în Marea Britanie, s-a descoperit că unul dintre ei lucrase într-un restaurant care vindea peşte cu cartofi prăjiţi[52] şi fusese jucător de crichet. S-a făcut multă vâlvă pe această temă, de parcă marele mister era că acest englez tipic fusese cuprins de o ură îngrozitoare. Ideea că i s-ar fi transmis o întreagă cultură numai pentru că vindea o mâncare tradiţională britanică era doar o modalitate de a amâna abordarea discuţiilor neplăcute aflate în spatele acestui detaliu.

Când epoca multiculturalismului a început să se apropie de final, a început o îmbulzeală pentru identificarea vreunei ţări în care să fi funcţionat acest experiment. În urma atacurilor teroriste din 2005 de la Londra, britanicii au dezbătut aprins dacă nu cumva modelul francez de *laïcité* indica drumul de urmat pentru rezolvarea problemelor integrării. Apoi, după ce s-au înmulţit atacurile teroriste comise în Franţa de persoane născute în această ţară, a început o altă discuţie: dacă nu cumva, dimpotrivă, modelul anglo-saxon avea şi el anumite merite. Totodată, şi în cea mai mare a timpului, ţările scandinave erau lăudate pentru faptul că veneau cu o soluţie specială – până când şi problemele acestor ţări au devenit mai clare, în general, opinia publică vedea ceea ce strategii politici păreau să nu vadă, şi anume că, în ciuda tuturor diferenţelor dintre aceste ţări europene, rând pe rând, toate dăduseră greş în privinţa asimilării nou-veniţilor.

Au fost aduse critici tehnicii de planificare urbană de tip „gogoaşă-inel” din aglomerările urbane franceze, care

51 Pe 7 iulie 2005, patru teroriști islamiști au comis atacuri sinucigașe separate, dar coordonate (trei în metroul londonez, practic simultane, și al patrulea altul ceva mai târziu, într-un autobuz cu imperială). Atentatele s-au soldat cu 52 de morți și peste 700 de răniți (n.tr.).

52 Fish-and-chips, specialitate englezească apărută pentru prima oară în anii 1860, constând în file de pește prăjit în aluat, cu garnitură de cartofi prăjiți și sosuri picante (n.tr.).

păreau să-i ţină pe imigranţi la marginea oraşelor. Dar aceleaşi probleme s-au ivit şi întările care s-au străduit să evite asemenea politici. Aşa se face că, atunci când un politician francez începea să critice „comunităţile paralele” apărute în Marea Britanie, ca urmare a modelului aplicat de britanici, exact aceleaşi acuzaţii puteau fi aduse şi în propria lui ţară13. S-ar zice că, deşi sunt de interes, diferenţele dintre legislaţia de planificare urbană a diferitelor ţări europene nu sunt, de fapt, esenţiale. Cât priveşte sistemele de educaţie ale diferitelor ţări şi accentul pe care-l pun pe anumite aspecte ale programelor analitice şcolare, acestea sunt subiecte de dezbateri academice. Dar, o dată în plus, niciunul dintre sisteme nu pare să fi funcţionat bine cu prisosinţă, nici nu e vreunul cu precădere admirabil în comparaţie cu altul, când vine vorba de rezultatele concrete.

Aşa se face că mintea europenilor a jonglat întruna cu două lucruri contradictorii. Cel dintâi este naraţiunea dominantă, bine împământenită, a unei generaţii: că oricine, de oriunde din lume, poate veni în Europa şi să devină european şi că, pentru a deveni european, tot ce trebuie să faci este să te afli, pur şi simplu, în Europa. Cealaltă parte a minţii europenilor a stat, în tot acest timp, a observat şi aşteptat. I-a fost întotdeauna uşor să recunoască faptul că nou-veniţii nu numai că soseau într-un număr fără precedent, dar aduceau cu ei nişte obiceiuri care, chiar dacă nu erau totalmente fără precedent, cu siguranţă nu mai existau în Europa de foarte mult timp. Prima parte a minţii europenilor insistă că nou-veniţii vor fi asimilaţi şi că, în timp, chiar şi aspectele cel mai greu de înghiţit ale culturii acestora vor putea fi identificate ca fiind europene. Optimismul înclină către această primă parte a minţii europenilor. Evenimentele înclină spre cea de-a doua, care se întreabă, din ce în ce mai mult, dacă are cineva timp suficient la dispoziţie pentru schimbările care ar trebui să se producă.

Nu e cazul să se mire nimeni de faptul că undeva,

sub toate aceste lucruri de la suprafaţă, mocnesc temeri mai sumbre, subterane. Acestea nu sunt nicăieri mai pronunţate decât în Franţa, care, după al Doilea Război Mondial, s-a confruntat cu acelaşi deficit de forţă de muncă înregistrat şi de alte state vest-europene. A răspuns în exact acelaşi mod, deschizându-şi larg frontierele ca să primească lucrători din toată lumea. În anii 1950 şi 1960, când s-au făcut simţite şi aici efectele decolonizării din Africa de Nord, şi pentru Franţa s-a dovedit la fel de imposibil să oprească afluxul de oameni din fostele colonii către fosta metropolă cum se dovedise şi pentru Marea Britanie şi alte foste ţări coloniale. Iar afluxul de muncitori, în cea mai mare parte săraci şi cu o educaţie limitată, a modificat, încetul cu încetul, aparenţele şi cultura mulţimilor de francezi, aşa cum se întâmplase şi în alte părţi.

O reacţie subterană la toate acestea – reacţie despre care filosoful francez Bernard-Henri Lévy a postulat că este „sumbra specializare” 14 a ţării sale – a fost apariţia unei îngrijorări privitoare la înlocuirea populaţiei. În condiţiile celui mai mare procent de musulmani raportat la populaţia totală înregistrat în Europa Occidentală şi ale ameninţării electorale perpetue pe care o reprezintă Frontul Naţional[53], partidul familiei Le Pen, limitele discuţiei şi ale exprimării unor asemenea preocupări erau păzite la fel straşnic ca oriunde altundeva în Europa. Totuşi, în Franţa s-a ivit una dintre cele mai stânjenitoare şi profetice abordări ale acestei temeri.

„Sumbra specializare”.

În 1973, în Franţa a văzut lumina tiparului *Le Camp des saints*, un roman straniu care a devenit rapid o carte de succes. Jean Raspail, autorul cărţii, era deja cunoscut ca romancier şi autor de cărţi de călătorii. Fiind el umblat

53 Front National, partid naționalist și populist francez, de extremă dreapta, înființat în 1972 de Jean-Marie Le Pen (n. 1928), care l-a și condus până a demisionat, în 2011. De atunci, șefa partidului este fiica acestuia, Marine Le Pen (n. 1968). Din 2018, partidul se numește Rassemblement National (n.tr.).

în lung şi-n lat, om cultivat şi curios, ideea care stă la baza scrierii sale celei mai cunoscute i-a venit într-o dimineaţă, când se afla în propria locuinţă de pe ţărmul Mediteranei. După cum spune el însuşi, în acea dimineaţă din 1972, a avut o viziune: „Un milion de bieţi nefericiţi, singurele arme fiindu-le doar propria slăbiciune şi numărul mare, copleşiţi de mizerie, împovăraţi de copii înfometaţi, cu pielea cafenie şi neagră, pregătiţi să debarce pe pământurile noastre, avangardă a mulţimilor care presau din plin, din toate direcţiile, Occidentul obosit şi bine hrănit. Literalmente i-am văzut, am văzut problema complicată pe care o prezentau, problemă absolut insolubilă după standardele noastre morale curente. Să-i lăsăm să intre, ne-ar distruge. Să-i respingem, i-am distruge noi pe ei”. 15

Romanul pe care l-a scris Jean Raspail în următorul an şi jumătate este plasat, cronologic, la un moment dat în următoarele decenii şi descrie o Franţă – şi o Europă – pe cale de a fi copleşită de imigraţia în masă din Lumea a Treia. Factorul catalizator general pentru această imigraţie îl constituie disparitatea tot mai mare dintre numărul persoanelor afectate de sărăcie în Lumea a Treia şi procentul în scădere al populaţiei mondiale care trăieşte în paradisul relativ care este Europa. Cu mediile de comunicare în masă moderne, o asemenea disparitate nu mai poate fi ascunsă, drept care Lumea a Treia îşi întoarce privirile către Europa. Un milion de oameni pleacă pe mare cu o întreagă flotilă de ambarcaţiuni, dar, între timp, alte cine ştie câte milioane stau cu ochii pe aceştia şi aşteaptă să le vină şi lor rândul să se îmbarce. Totul depinde de reacţia Europei în faţa primului milion. Din motive de strategie politică – pe care le-a explicat mai târziu –, Raspail a optat pentru varianta în care toată această imigraţie să provină nu din Africa de Nord, ci de la Calcutta, şi tocmai de acolo să se îndrepte spre Riviera franceză.

Începutul memorabil al romanului prezintă un

profesor bătrâior, cultivat, care stă în casa lui de pe coasta de sud a Franţei şi ascultă Mozart, în timp ce armada imigranţilor trage la ţărm. Crede că e singur, de vreme ce anarhia care rezultă i-a pus deja pe fugă pe localnici. Şi totuşi, un tânăr cu aer de hipiot dă buzna în biroul profesorului. Se făleşte cu ţara cea „nouă" care va apărea, o ţară care „se va naşte din nou". Şi-i spune profesorului tânărul acela că e" (...) terminat. Veştejit. O ţii tot într-un gândit şi-un vorbit, dar nu mai ai timp de aşa ceva. S-a sfârşit. Aşa că, haide, şterge-o!" în sinea lui, profesorul acceptă că tânărul ar putea chiar să aibă dreptate şi-i zice: „Lumea mea n-o să mai trăiască dincolo de dimineaţa care vine, mai mult ca sigur, aşa că am de gând să mă bucur din plin de ultimele ei clipe". Aşa că îl împuşcă pe tânăr.16

În romanul lui Raspail, catalizatorul specific al imigraţiei în masă este anunţul guvernului belgian că va primi un număr de copii nevoiaşi din Lumea a Treia. Curând, mamele îşi împing cu forţa copiii prin porţile consulatului general belgian de la Calcutta. Belgia încearcă să renunţe la politica respectivă, dar e deja prea târziu. Mulţimea ia cu asalt consulatul şi-l calcă în picioare pe consulul general. Din masa aceea de oameni se desprinde un conducător cu nişte diformităţi hidoase, care-i îndeamnă pe oameni să se îndrepte spre Europa: „Naţiunile se ridică din cele patru colţuri ale lumii, şi oamenii sunt atât de mulţi, câte fire de nisip sunt pe fundul mării", spune el. „Ei vor mărşălui peste lumea largă şi vor împresura tabăra sfinţilor şi oraşul mult-iubit..." 17 Această ultimă frază trimite la un pasaj din Apocalipsa Sfântului Ioan Teologul, un citat care ajunge şi în mottoul romanului. Este un citat potrivit, pentru că romanul, într-adevăr, este unul apocaliptic.[54]

54 „Și s-au suit pe fața pământului și au înconjurat tabăra sfinților și cetatea cea iubită" (Biblia sau Sfânta Scriptură tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, Apocalipsa Sfântului Ioan Teologul, 20, 9) (n.tr.).

Este şi unul profund neplăcut. Figura mesianică în spatele căreia Lumea a Treia se încolonează sub forma unei armade nesfârşite şi ia cu asalt Europa este un „mâncător de rahat”, în aşa măsură diform, încât e monstruos, şi este şi descris monstruos. În altă parte, marele ocean de oameni este aproape la fel şi uniform de grotesc, de o sărăcie de neiertat şi de o necurăţie de-a dreptul endemică. Nici nu e greu de înţeles de ce romanul publicat de Raspail a fost rapid şi aproape unanim desfiinţat de critici, ca fiind un opuscul rasist. Dar precizia lui dătătoare de fiori şi, nu în ultimul rând, felul în care descrie sucombarea societăţii europene, odată cu începutul imigraţiei, îl salvează, practic, de la a fi doar atât.

Confruntat cu ameninţarea la adresa Republicii Franceze, fiecare braţ al statului – la fel ca la vecinii săi europeni – cedează. Când e limpede că armada s-a pornit şi că Franţa va fi copleşită nu prin forţă, ci prin simpla prezenţă a unor oameni care debarcă paşnic pe plajele ei, fiecare, în felul său, eşuează. Politicienii şovăie, neputând să-şi dea seama ce atitudine ar trebui să adopte şi pendulând bezmetici între tentaţia de a primi armada cu braţele deschise şi dorinţa neexprimată de a o scufunda. Când primesc ordine să torpileze ambarcaţiunile, unii militari francezi refuză să le execute. Totodată, conducătorii Bisericii, copleşiţi de propria lor vinovăţie numai la gândul opulenţei lumeşti în care trăiesc, îndeamnă ca Franţa să-şi deschidă larg porţile. În tot acest timp, celebrităţile şi stelele mediatice îşi dichisesc şi-şi lustruiesc reputaţiile în faţa camerelor de filmat, descriind momentul ca pe o minunată oportunitate. Conştient, probabil, că orice alt final i-ar fi făcut romanul încă şi mai puţin acceptabil, până la urmă, Raspail lasă armada să acosteze, iar Franţa nu-i respinge pe toţi acei oameni.

Cu toate că s-a transformat într-o carte de mare succes în Franţa, criticii francezi au impus un *cordon sanitaire* în jurul ei şi astfel *Le Câmp des saints* s-a

scufundat în văzul tuturor. În deceniile următoare, au apărut câteva traduceri ale romanului, dar acestea, mai toate, au fost publicate la edituri mici asociate cu organizaţiile care se opun imigraţiei. În ciuda detaliilor şocante aproape de necitit, cartea are ceva care a rămas în zonele subterane ale mentalului colectiv european. Indiferent de soarta ei critică sau editorială, viziunea distopică a lui Raspail în privinţa viitorului Europei – descrisă de doi colaboratori ai revistei *The Atlantic*, în 1994, drept „unul dintre cele mai tulburătoare dintre toate romanele sfârşitului de secol XX” 18 – şi-a păstrat obiceiul enervant de a scoate capul întruna la suprafaţă, ba chiar, uneori, de a se ridica deasupra ei.

În 1985, Jean Raspail a făcut o rară mişcare de revenire la una dintre temele romanului său, într-un articol publicat în *Le Figaro Magazine*. Articolul de fond, semnat alături de celebrul demograf Gérard François Dumont, întreba: „Oare Franţa va mai fi franceză în anul 2015?” Imaginea de pe copertă o reprezenta pe Marianne[55], figura-simbol a naţiunii franceze, acoperită cu un văl islamic. Articolul susţinea, făcând referire la proiecţii demografice, că imigraţia în curs la vremea aceea şi creşterea demografică disproporţionată în rândurile comunităţilor de imigranţi deja existente însemnau că în curând populaţia non-europeană avea să crească suficient de mult ca să pericliteze supravieţuirea culturii şi a valorilor ţării-gazdă.

Articolul a fost atacat cu ardoare. Miniştri ai guvernului s-au încolonat pentru a-l denunţa public. Georgina Dufoix, ministrul pentru afaceri sociale, a spus că articolul „aminteşte de cele mai nebuneşti teorii naziste”.

55 Marianne, nume generic alcătuit din Marie și Anne, două nume feminine tipic franțuzești, este, de la Revoluția Franceză din 1789, întruchiparea Republicii Franceze, personificând libertatea și rațiunea. De unde la început avea trăsăturile anonime ale unei femei din popor, din 1969, actrițe celebre și-au împrumutat chipurile pentru realizarea busturilor care o întruchipau pe Marianne și care erau expuse în diverse locuri (n.tr.).

Ministrul culturii, Jacques Lang, a numit revista însăşi „un organ al propagandei rasiste” şi a caracterizat articolul drept „grotesc şi ridicol”, iar prim-ministrul Laurent Fabius a spus în Parlament că: „Imigranţii au contribuit, în mare măsură, la bogăţia Franţei. Cei care au manipulat statisticile cu privire la imigraţie se pun împotriva interesului naţional autentic al ţării noastre”. 20 Ministerul condus de Dufoix şi-a prezentat propriile cifre, ca să încerce să le contracareze pe cele din articol. Printre altele, a susţinut că Raspail şi Dumont exageraseră în privinţa posibilei structuri demografice viitoare, pentru că plecaseră de la premisa că rata natalităţii va rămâne în continuare ridicată în rândurile imigranţilor şi se va menţine la un nivel scăzut în rândul populaţiei locale. Interesant este că proiecţia lui Raspail şi Dumont a presupus un ritm anual net şi continuu al imigraţiei în Franţa de 59.000 de persoane. În realitate, potrivit cifrelor oficiale franceze21, la nivelul anului 1989 numai numărul solicitanţilor de azil ajunsese la 62.000 (în creştere de trei ori faţă de începutul acelui deceniu), în 2006, imigraţia anuală netă în Franţa crescuse la 193.000 de persoane., în 2013, acelaşi indicator ajunsese la 235.000 (ceea ce presupunea o creştere demografică de 2, 6 milioane de persoane în doar opt ani).22 Poate cea mai controversată predicţie făcută de cei doi autori ai articolului din *Le Figaro Magazine* a fost aceea legată de faptul că islamul avea să devină cea mai importantă religie din Franţa până în 2015.

Când cel mai cunoscut roman al său a fost reeditat în 1985, Jean Raspail a reiterat faptul că înţelegea şi resimţea deopotrivă contradicţia centrală care avea să ducă la împlinirea profeţiei sale din *Le Câmp des saints*. În faţa unei alternative precum aceea de a deschide uşa larg ori a o trânti în faţa tuturor defavorizaţilor lumii, „Ce e de făcut, de vreme ce nimeni nu vrea să-şi abandoneze propria demnitate umană, acceptând rasismul? Ce e de făcut, de vreme ce toate persoanele şi toate naţiunile au

dreptul sacru de a-şi păstra identităţile şi diferenţele, în numele propriului viitor şi al propriului trecut?” 23

În zorii unei zile din 2001, o ambarcaţiune în care se înghesuiau refugiaţi kurzi din Irak a eşuat pe nisipul unei plaje din sudul Franţei, la ora 4 dimineaţa. Dintre cei 1.500 de oameni aflaţi în ambarcaţiune, unii au coborât pe ţărm şi au început să bată la uşile caselor unor localnici. Întâmplarea a făcut ca barca să acosteze la numai 50 de metri de casa de pe Riviera franceză unde-şi scrisese Jean Raspail romanul, cu vreo 30 de ani mai devreme. După încă un deceniu, mass-media recunoştea că exista, într-adevăr, o inspiraţie profetică în *Le Câmp des saints*. Cu ocazia unei alte reeditări a cărţii, autorul, pe atunci în vârstă de 86 de ani, a venit în emisiunea *Ce soir (ou jamais!)* a postului de televiziune France 3, pentru un interviu surprinzător de indulgent, sugerând că unele idei generale din carte poate că nu mai erau la fel de controversate cum fuseseră odată. Când i s-a reamintit despre barca acostată în 2001, a spus că este „un semn”. Singurul aspect pe care a recunoscut că nu l-a nimerit în viziunea lui cu refugiaţii a fost numărul acestora. E drept, a fost el de acord, „nu există, în prezent, o flotă care să transporte un milion de oameni”. Asta se întâmpla în februarie 2011.

Cu mult înainte de 2015, controversata şi mult-hulita viziune a lui Jean Raspail fusese intuită de oameni din toată Europa. Chiar şi înainte ca mass-media să înceapă să prezinte zilnic imagini cu ambarcaţiuni care soseau în Europa şi falange de tineri din ţările Lumii a Treia care luau continentul european la picior în marş forţat, pornind de pe ţărmuri şi îndreptându-se în toate direcţiile, autorul francez atinsese coarda unei spaime deja existente. Iar dacă această spaimă anume – această „sumbră specializare” – părea să fi prins contur cel mai evident în Franţa, ea nu se limita la o singură ţară. Politicienii şi oamenii de cultură de pe atunci, plus cei din deceniile următoare, păreau siguri că ştiu cum să o controleze.

Aceasta şi alte spaime puteau fi înfruntate respingându-le şi zgândărindu-le simultan. Aşa se face că, în timp ce politicienii francezi luau în derâdere viziunea lui Jean Raspail, etichetând-o drept fascistă şi fără fundament, tot ei se luau la întrecere, să vadă care avea retorica mai dură despre cum ar fi putut stăvili afluxul de imigranţi şi creşte numărul repatrierilor. Ani de zile, chiar şi – sau poate în mod special – politicienii socialişti ai ţării au practicat jocul acesta.

Indiferent dacă-şi dădeau seama sau nu, s-au făcut răspunzători de criza care le-a lovit ţara. Realităţile se schimbau în fiecare an. În fiecare an, aceeaşi clasă politică, prin guvernările succesive de toate culorile politice, a continuat să asiste la o creştere tot mai pronunţată a numărului francezilor născuţi în străinătate. De-a lungul întregului proces, statisticile oficiale au continuat să ascundă schimbările despre care politicienii spuneau insistent că nu aveau loc, dar pe care populaţia le vedea cu ochii ei petrecându-se. Acest lucru nu era întru totul rău-intenţionat. Graţie unei legi vechi, menite să prevină orice repetare a abuzurilor vichy-iste[56], pe tot parcursul anilor 1970, 1980 şi 1990, statul nu a colectat niciun fel de date statistice legate de etnie, rasă sau religie referitoare la structura populaţiei franceze. Pe la mijlocul primului deceniu din anii 2000, legislaţia franceză a înregistrat o relaxare. Dar analiza populaţiei existente – ca să nu mai vorbim de proiecţiile asupra viitoarei structuri demografice – a rămas un subiect politic mai dificil decât în aproape oricare altă ţară. Însă chiar în timp ce numărul musulmanilor creştea vertiginos, tinzând să ajungă la cel mai ridicat nivel european în raport cu restul populaţiei şi era de aşteptat să crească şi în anii următori, orice demograf francez care nu subestima viitoarele modificări în structura populaţiei ar fi fost considerat pe nedrept

56 Aluzie la politica de colaboraționism a guvernului de la Vichy, al așa-numitei Franțe Libere, adică neocupate de germani în al Doilea Război Mondial, care a pus în practică, totuși, legile rasiale naziste, persecu- tându-i pe evrei și alte minorități (n.tr.).

susţinător al extremei dreapta. Michèle Tribalat, de exemplu, o respectată specialistă din domeniul demografic, şi-a văzut reputaţia serios afectată când Hervé Le Bras, un demograf „bine înfipt”, a etichetat-o dispreţuitor ca fiind „favorita Frontului Naţional” 24.

E uşor de plecat de la premisa că faptele nu mint. Dar în statistica imigraţiei, şi cu atât mai mult în proiecţiile demografice, adeseori mint – şi nicăieri altundeva mai mult decât în Franţa. Nu e tocmai surprinzător că, într-o ţară unde faptele au devenit atât de maleabile, o parte a populaţiei s-ar putea să creadă mai degrabă ce vede în faţa ochilor decât statisticile, iar consecinţele sunt încă necunoscute. Predicţia făcută în 1985 de Raspail şi Dumont, că islamul avea să fie religia dominantă în Franţa în anul 2015, nu a fost corectă. Cel puţin nu din punct de vedere numeric. Un sondaj de opinie realizat de Ipsos Group şi publicat de săptămânalul liberal *L'Obs* pe 4 februarie 2016 arăta că 33, 2% dintre liceenii francezi se identificau drept creştini şi 25, 5% – drept musulmani. Dar nu putea nimeni să mai nege faptul că islamul era credinţa cu cel mai mare avânt în Franţa. Acelaşi sondaj de opinie dezvăluia că mai puţin de jumătate dintre nemusulmanii chestionaţi (şi doar 22% dintre catolici) descriau religia ca pe „ceva important sau foarte important” pentru ei. În schimb, dintre tinerii musulmani, 83% afirmau că religia era „ceva important sau foarte important” pentru ei.25

Şi, bineînţeles, profeţia lui Raspail despre un milion de oameni ce aveau să vină în Europa a fost o subestimare. Când au venit, nu pe nave uriaşe, ci în flotile cu nenumărate bărcuţe, numărul lor a depăşit cu mult viziunea lui distopică. Şi asta, înaintea crizei propriu-zise a imigraţiei. Când s-a declanşat cu adevărat criza, Franţa primea deja câte un milion de imigranţi la fiecare câţiva ani. Datele oficiale arătau că în Franţa intrau legal 200.000 de imigranţi anual, însă se presupunea că tot pe-atâţia intrau şi ilegal în fiecare an. În discuţii private, unele oficialităţi franceze recunosc, discret, că singurul motiv

pentru care au reuşit, în ultimii ani, să evite nivelurile de imigraţie din Germania îl constituie percepţia răspândită printre imigranţi că Franţa este o ţară neprimitoare şi rasistă. Este o reputaţie pe care nici chiar cei mai de stânga reprezentanţi ai autorităţilor nu o găsesc lipsită de utilitate în vremuri cum sunt cele din prezent.

Cu toate că în 2015 Marianne nu-şi acoperise faţa cu vălul islamic, ţara văzuse petrecându-se lucruri pe care Jean Raspail nu le prezisese nici în cele mai negre coşmaruri ale lui. Lui nu i-ar fi trecut prin minte să-i descrie pe căpitanii musulmani ai multora dintre ambarcaţiunile cu imigranţi din Mediterana aruncând peste bord pasageri creştini numai din cauza credinţei lor. N-ar fi cutezat să imortalizeze nişte nou-veniţi în timp ce-i taie gâtul unui preot în toiul slujbei pe care acesta o ţinea.[57] Şi nici n-ar fi prezis că, într-o dimineaţă de duminică din 2016, la Saint-Dénis, în timp ce preoţii oficiau în catedrală slujba pentru câţi membri ai congregaţiei mai rămăseseră să-i asculte, preoţii şi mormintele regilor Franţei trebuiau păzite de numeroşi soldaţi înarmaţi până în dinţi. Nu era pentru prima oară când, în Europa, cei mai crânceni profeţi ai pierzaniei se dovedeau a fi subestimat situaţiile reale.

Capitolul 7

Au ajuns deja

La vremea când şi-a ţinut discursul de la Potsdam, în octombrie 2010, Angela Merkel părea să fi făcut o concesie importantă în privinţa trecutului şi chiar să fi semnalat o schimbare de direcţie pentru viitorul relaţiei dintre Europa şi imigranţii săi. Şi totuşi, după numai câţiva ani, acele afirmaţii mult-aplaudate păreau să fi rămas fără absolut nicio semnificaţie. În discursul său, cancelarul federal admitea că Germania eşuase la capitolul integrării oamenilor care veniseră pe teritoriul ţării până atunci. În

57 Trimitere la un atac terorist din iulie 2016, revendicat de Statul Islamic: un preot de 86 de ani, dintr-o biserică parohială din Normandia, a fost ucis chiar în timpul slujbei de mai mulți atacatori înarmați cu cuțite, care au luat ostatice alte trei persoane (n.tr.).

2010, un total de 48 549 de persoane făcuseră cerere de azil în Germania.1 După numai cinci ani, Merkel accepta – dacă estimările interne ale guvernului, scurse către presă, erau corecte – până la 1, 5 milioane de oameni în Germania, într-un interval de numai un an.

Dacă multiculturalismul nu funcţiona, în condiţiile în care circa 50.000 de oameni solicitau azil în Germania în fiecare an, cum ar fi putut funcţiona când veneau anual de 30 de ori mai mulţi imigranţi? Dacă în 2010 nu se făcea destul, cum s-ar fi putut ca, după numai cinci ani, reţeaua de integrare a guvernului german să fi devenit atât de bună (chiar de 30 de ori mai bună)? Iar dacă Germania se amăgise de una singură, în anii 1960, în privinţa întoarcerii muncitorilor-imigranţi în ţările lor de origine, oare în ce măsură se amăgea de una singură crezând că solicitanţii de azil din 2015 s-ar mai fi întors vreodată în ţările de unde veniseră? Dacă multiculturalismul nu funcţionase bine în 2010, atunci în 2015 funcţiona încă şi mai puţin bine. Acelaşi lucru este valabil pentru Marea Britanie. Dacă multiculturalismul reprezenta un eşec în 2011, când recunoscuse chiar premierul David Cameron, de ce eşecul nu mai era aşa de evident în 2015, când guvernul britanic asista la o nouă depăşire a recordului net în materie de imigraţie către Marea Britanie? 2 Să fi fost relaţia dintre Franţa şi populaţia ei de imigranţi mai bună în 2015 decât fusese cu câţiva ani mai înainte? Sau a Suediei, sau a Danemarcei? Peste tot în Europa, răbufnirea din 2015 a imigraţiei a adus un număr suplimentar de oameni într-un sistem despre care toţi liderii politici ai momentului recunoscuseră deja că reprezenta un eşec. Nu se întâmplase între timp nimic notabil care să asigure acestui sistem şanse mai mari de succes decât avusese până atunci.

La un moment dat pe parcursul crizei, cancelarul Angela Merkel i-a telefonat premierului israelian Benjamin Netanyahu. Se zice că i-ar fi cerut sfatul. Israelul este singura ţară din lume care a integrat cu succes un număr

comparabil de nou-veniţi, într-un interval de timp relativ egal. E vorba despre evreii din spaţiul sovietic care au emigrat în Israel după 1990 – lăsând la o parte afluxurile pe scară largă din deceniile de după crearea statului Israel în 1948. Cum reuşise Israelul să absoarbă atâţia oameni şi să rămână totuşi un stat remarcabil de unit, ba chiar tot mai unit? Angelei Merkel i-ar fi putut fi prezentate diverse motive – nu în ultimul rând, legătura formată în Israel prin experienţa comună a serviciului militar obligatoriu în armata israeliană şi programele de absorbţie sponsorizate de guvern. Discreţia diplomatică l-a împiedicat poate pe premierul Netanyahu să remarce – dar ar fi fost un argument valid – că Israelul beneficiase de avantajul că aproape toţi cei care ajunseseră în Israel în ultimele decenii erau legaţi între ei de moştenirea comună evreiască, iar Merkel şi ţara sa trebuiau să recunoască, în lunile şi anii ce aveau să vină, că puţini dintre cei pe care-i primiseră în 2015 erau germani luterani.

Cu toate că imigraţia în Europa creştea exponenţial, justificările reiterate de oficialităţi erau aceleaşi pe care le foloseau de zeci de ani şi se regăseau peste tot, de la şefii organizaţiilor suprastatale până la nivelul autorităţilor locale. La mijlocul lui august 2015, în timp ce cancelarul federal german se pregătea să deschidă frontierele, primarul oraşului Goslar, din Saxonia Inferioară, insista că municipalitatea sa avea să-i întâmpine pe imigranţi „cu braţele larg deschise”. Primarul Oliver Junk – membru al partidului de centru-dreapta condus de Merkel – a subliniat că Goslar îşi pierdea câte o mică parte din populaţie în fiecare an. În ultimul deceniu, populaţia de 50.000 de locuitori se redusese cu vreo 4.000 – situaţie care se datora plecării tinerilor în căutarea de locuri de muncă şi ratei în scădere a natalităţii în rândul populaţiei locale. În 2014, oraşul primise 48 de imigranţi. Acum, primarul afirma că, în viziunea lui, nu puteau fi suficienţi doritorii să vină la Goslar. Imigranţii, spunea el, „ar oferi oraşului nostru un viitor” 3. În loc să găsească o cale de a

crea locuri de muncă prin care să-i atragă pe tineri să rămână la Goslar, primarului i se părea că era o politică raţională să înlocuiască locuitorii plecaţi cu o populaţie totalmente diferită.

Tot în august 2015, o lună crucială, directorul pentru zona UE al Organizaţiei Internaţionale pentru Migraţie a schiţat, în *The Wall Street Journal* (*Europe*), un alt argument familiar. În opinia lui Eugenio Ambrosi, era „tulburător" faptul că Europa întâmpina „dificultăţi" în privinţa primirii valului fără precedent de imigranţi care ajunsese deja pe continent în acel an. Ambrosi susţinea că Europa era capabilă să facă faţă foarte uşor afluxului. Cel mai scandalos era, după el, faptul că Europa „se confruntă cu cele mai răspândite şi mai profunde sentimente împotriva imigranţilor din ultimele decenii". El insista că situaţia trebuie să se schimbe, iar una dintre căi era explicarea argumentului fundamental pe care deciseseră să-l promoveze el şi colegii săi – că acest aflux de imigranţi reprezenta o mare oportunitate pentru Europa. Imigranţii, spunea el, „aduc idei noi şi o motivaţie superioară", plus că „se pun serios pe treabă şi contribuie la economiile şi societăţile noastre, dacă li se dă o şansă cinstită. Uneori, vin cu o etică a muncii superioară celei a europenilor autohtoni". După care urmau afirmaţiile obişnuite:

Europa îmbătrâneşte şi se va confrunta curând cu un deficit grav de forţă de muncă activă (...) Germania singură ar putea suferi un deficit de forţă de muncă de până la 2, 4 milioane de oameni până în 2020, după cum afirmă Boston Consulting Group. Sistemele noastre de asigurări sociale nu sunt ameninţate de imigraţie. Ba chiar dimpotrivă: prin contribuţiile imigranţilor, europenii vor continua să primească şi în viitor ajutorul social pe care-l primesc în prezent.4

Era, şi acesta, un alt argument în favoarea înlocuirii populaţiei, de astă dată poleit în termenii asistenţei paliative.

Dacă scăderea demografică din Europa era chiar atât

de severă pe cât pretindea Ambrosi, răspunsul cel mai firesc nu era neapărat să fie aduşi oameni aparţinând unor culturi cu totul diferite care să formeze generaţia următoare. Dacă Ambrosi şi alte oficialităţi erau chiar atât de preocupaţi să umple orice goluri existente sau viitoare de pe piaţa forţei de muncă din Germania, cu siguranţă c-ar fi fost mai raţional, înainte să arunce năvodul global, să se uite ceva mai aproape de casă, la cei 25% până la 50% de tineri din Spania, Portugalia, Italia şi Grecia aflaţi în şomaj în exact aceeaşi perioadă. Susţinătorii fervenţi ai argumentului pieţei libere, aşa cum era şi Ambrosi, nu înţelegeau evenimentele nici chiar din punctul de vedere pe care-l susţineau. Şi mai îngrijorător, păreau să plece de la premisa că argumentele pieţei libere sunt singurele care contează şi că, printre altele, populaţiile de tineri din sudul Europei n-ar fi avut nimic împotrivă dacă le-o luaînainte absolut oricine venit din afara Europei.

Şi, bineînţeles, în timp ce imigraţia către Europa se ridica la o cotă istorică nemaiauzită, unii erau dispuşi să argumenteze că totul era perfect normal. Singura ţară unde procentul de imigranţi raportat la populaţia totală a fost similar cu cel înregistrat în Germania în 2015 a fost Suedia (1 – 2%). Numărul de nou-veniţi înregistrat în 2015 s-a situat între 160.000 şi 180.000 – un record istoric chiar şi pentru o ţară care primise refugiaţi în istoria recentă. Aşa încât, dacă în 2004 fuseseră primiţi în Suedia în jur de 400 de copii refugiaţi, numai în 2015 a trebuit să primească 35.000 de copii nou-sosiţi, cu costuri anuale de zeci de mii de euro pentru fiecare dintre aceştia, în vara lui 2015, imigranţii au intrat în număr mare în Suedia nu numai din Danemarca, pe celebrul pod Oresund[58] (între Danemarca şi Suedia neexistând frontieră), ci şi dinspre nord. Majoritatea nou-veniţilor nu aveau niciun fel de acte de identitate, ceea ce nu era un accident chiar întotdeauna. Locuitorii din Malmö declarau că văzuseră în

58 Sau Öresund, pod combinat, rutier și de cale ferată, care leagă Danemarca de Suedia peste brațul de mare cu aceeași denumire (n.tr.).

gară coşuri de gunoi pline cu acte de identitate distruse.

Şi totuşi, chiar în timp ce Suedia trecea prin experienţa cu totul anormală a anului 2015, autorităţile continuau să pretindă că nimic nu era nou. În octombrie 2015, guvernul a organizat o conferinţă în sprijinul politicii sale de imigraţie, sub deviza „în Suedia, împreună”. Au luat parte regele şi regina Suediei, împreună cu aproape tot ce însemna mediul politic local.

Printre vorbitori s-a numărat şi Ingrid Lomfors, preşedinta Forumului suedez al Istoriei Vii, un organism educaţional specializat în Istoria Holocaustului. În discursul ei mai mult decât lăudat, Lomfors a insistat pe trei aspecte: că imigraţia către Suedia nu este ceva nou; că toată populaţia e formată, de fapt, din imigranţi; şi că, în tot cazul, nici nu există o cultură suedeză propriu-zisă.5

În felul său, Forumul Istoriei Vii cristaliza problemele nenumărate care au însoţit imigraţia postbelică peste tot în Europa. Chiar în timp ce se petreceau evenimentele în faţa ochilor opiniei publice, autorităţile refuzau să admită că s-ar fi întâmplat ceva nou. Când făceau, totuşi, această concesie, nu se puteau abţine să prezinte situaţia ca pe o nesperată oportunitate pentru ţară. Nu exista nici cea mai vagă disponibilitate de a accepta că o parte din suspiciunile opiniei publice privind consecinţele acestor mişcări ar putea fi justificate. Începând din anii 1950, continentul a prezentat o tendinţă unificată de a subestima numărul persoanelor aşteptate să vină în Europa, iar apoi a supraestimat grosolan capacitatea ţărilor europene de a-i integra pe nou-veniţi. Puţine au fost momentele în care cei care luau aceste decizii au fost conştienţi de propriile eşecuri, chiar şi în cazul unuia dintre cele mai mari şi mai evidente insuccese – reticenţa de a observa că grupurile de imigranţi care veneau în Europa s-ar putea să aibă puncte de vedere diferite nu numai faţă de curentele generale din societatea în care ajungeau, ci şi între ele, iar acest lucru să aibă consecinţe.

Nimic nu demonstrează mai bine acest eşec din

epocile multiculturală şi „post-multiculturală” decât faptul că ideologiile – deopotrivă politice şi religioase – ale nou-veniţilor rareori au fost luate în seamă şi aproape niciodată nu au constituit subiecte de dezbatere acceptate. Aşa se face că în toate ţările, dacă s-a discutat despre imigraţia postbelică, aceasta a fost abordată ca o chestiune care ţinea de rasă. Identitatea rasială a nou-veniţilor a fost luată în discuţie, ce-i drept, şi toate îngrijorările privitoare la ea, respinse în termenii antirasismului. Ceea ce foarte puţini oameni au remarcat sau menţionat a fost faptul că provenienţa rasială a nou-veniţilor era o chestiune insignifiantă în comparaţie cu problema infinit mai vastă a credinţei lor. Când au ajuns în Olanda primele grupuri numeroase de marocani, s-a vorbit despre marocani. Când au ajuns în Marea Britanie primele grupuri numeroase de pakistanezi, s-a vorbit despre pakistanezi. La fel şi în cazul turcilor, în Germania. Dar pe la sfârşitul unui mileniu şi începutul celuilalt, în Europa s-a insinuat era multi-credinţei, iar însemnătatea rasei grupurilor de imigranţi a început să scadă. Europa şi-a pus, pentru prima oară, întrebarea dacă nu cumva problema reală era religia. A fost o temă care i-a luat cu totul prin surprindere pe cei mai mulţi politicieni şi comentatori din Europa Occidentală.

În anii 1980 şi 1990, aproape nimeni nu a prevăzut că primele decenii ale secolului XXI european aveau să fie marcate într-o asemenea măsură de discuţiile pe tema religiei. Continentul din ce în ce mai secularizat se aştepta să poată lăsa religia undeva în urmă sau, cel puţin, recunoştea că, după multe secole, locul religiei în statul modern fusese, mai mult sau mai puţin, stabilit. Mai exact, dacă ar fi spus cineva, în ultima parte a secolului XX, că primii ani ai secolului următor vor fi marcaţi din plin de discuţii despre blasfemie şi că în Europa se va putea vorbi din nou despre moartea pentru blasfemie, orice public l-ar fi privit cu dispreţ şi i-ar fi pus sub semnul întrebării sănătatea mintală. Şi nu-i vorba că sirenele prevestitoare

n-ar fi fost auzite. Cum să nu fi fost auzite, pur şi simplu? Doar c-au fost ignorate sistematic.

Marea Britanie a înregistrat unul dintre avertismentele cele mai timpurii în 1989, de ziua Sfântului Valentin. Liderul suprem al Republicii Revoluţionare Islamice Iran, ayatoilahul Khomeini, a emis un document în care-i înştiinţa pe „toţi musulmanii fervenţi din lume" că „autorul cărţii cu titlul *Versetele satanice* – care a fost scrisă, tipărită şi publicată împotriva islamului, a Profetului şi a Coranului – şi toţi care au fost implicaţi în publicarea ei şi care au cunoştinţă de conţinutul ei sunt condamnaţi la moarte". Mai departe, ayatoilahul spunea: „Îi chem pe toţi musulmanii fervenţi să-i execute rapid, oriunde i-ar găsi pe toţi aceştia, pentru ca nimeni altcineva să nu mai îndrăznească să insulte ceea ce e sfânt pentru musulmani".6 Şeful unei „fundaţii caritabile" de la Teheran a adăugat o recompensă de 3.000.000 de dolari pentru asasinarea scriitorului britanic de origine indiană (recompensa urma să fie redusă cu 2.000.000 de dolari dacă ucigaşul nu era musulman). Marea Britanie – şi restul Europei – au învăţat, cu această ocazie, cuvântul vâtw.

În mai puţin de 24 de ore, Salman Rushdie se afla într-o ascunzătoare, sub protecţia statului britanic. Curând, mii de musulmani britanici au ieşit în stradă, susţinând impunerea în Marea Britanie a legilor islamice privind blasfemia. La Bradford, în nordul Angliei, un exemplar din roman a fost bătut în cuie pe un suport de lemn şi a fost ars sub privirile a mii de musulmani. Un om care, datorită acestei controverse, a prins avânt în cursa pentru calitatea de lider în comunitatea musulmană britanică, Iqbal – mai târziu, Sir Iqbal – Sacranie, a fost întrebat dacă şi el credea că autorul *Versetelor satanice* merita să moară. Iată ce a răspuns: „Probabil că moartea e ceva prea simplu pentru el" 7. Cel mai cunoscut dintre britanicii convertiţi la islam, Yusuf Islam (fostul cântăreţ Cât Stevens) a fost întrebat într-o emisiune de televiziune dacă i-ar oferi adăpost lui Rushdie în cazul în care s-ar

trezi cu acesta la uşă. „Aş încerca să-i dau telefon ayatollahului Khomeini şi să-i spun exact unde se află individul”. Întrebat apoi dacă ar lua parte la o demonstraţie unde s-ar da foc efigiei lui Rushdie, a răspuns: „Aş spera să fie vorba de omul în came şi oase”.8

Subiectul readus în actualitate al blasfemiei a fost discutat atât în mediile culturale, cât şi în cele politice. Au existat voci, şi de stânga, şi de dreapta, care au considerat că romancierul încălcase regulile de politeţe. Dintre conservatorii de dreapta de rang înalt, lordul Dacre, Hugh Trevor-Roper, a declarat pentru un ziar: „N-aş vărsa o lacrimă dacă nişte musulmani britanici, nemulţumiţi de comportamentul său, l-ar acosta pe vreo alee întunecată şi i-ar da o lecţie de bune maniere” 9. Secretarul pentru afaceri externe, Sir Geoffrey Howe, a spus apăsat, la un post de televiziune, că el însuşi nu aprecia deloc *Versetele satanice*, o carte pe care o considera grosolană la adresa Marii Britanii. Alţii au scormonit după critici mai vechi ale lui Salman Rushdie aduse Marii Britanii şi au tras concluzia că omul nu se dezminţea. Însuşi prinţul de Wales ar fi spus, într-o convorbire privată, că Rushdie culegea furtuna iscată de vântul pe care-l semănase.10 între timp, liderii religioşi se întreceau să calmeze Republica Islamică. Arhiepiscopul de Canterbury, pe atunci Robert Runde, a spus că el, unul, „înţelegea sentimentele musulmanilor” 11. Rabinul-şef Immanuel Jakobovits a spus că „şi domnul Rushdie, şi ayatollahul Khomeini au abuzat de libertatea de expresie” 12. Luări de poziţie similare au avut şi conducerea Bisericii Catolice, şi conducerile altor culte.

Din tabăra de stânga a politicii, scriitorul John le Carré a declarat că „nu există nicio lege în viaţă ori în natură care să afirme că marile religii pot să fie insultate fără să păţească nimeni nimic” 13. Iar deputatul laburist Bernie Grant – unul dintre primii deputaţi de culoare din Camera Comunelor a Parlamentului britanic – a spus, într-o reuniune parlamentară, că albii încercau să-şi impună valorile asupra întregii lumi şi că, deşi nu era de acord cu

ayatollahii, musulmanii din Iran ar fi trebuit să aibă dreptul de a-şi duce viaţa cum îşi doreau. În plus, „arderea cărţilor nu constituie cine ştie ce problemă pentru negri”, a adăugat el.14

Totuşi, un grup mic, dar hotărât, de persoane a înţeles ce însemna *fatwa* şi l-a sprijinit pe romancierul pe care ayatollahul Khomeini îl numise „blasfematorul acela nenorocit” 15. Romanciera Fay Weldon, care a asistat din studio la comentariile făcute de cât Stevens, s-a declarat uimită de faptul că un comisar-şef de poliţie, prezent şi el în acea emisiune, nu s-a ridicat de pe scaun ca să-l aresteze pe loc pe interpret pentru incitare la omor, într-o broşură publicată ulterior, Fay Weldon afirma că Marea Britanie plătea preţul pentru faptul că prea puţini britanici îşi bătuseră capul să citească efectiv Coranul şi se mulţumiseră, în schimb, să preia de-a gata „platitudini despre «marile religii ale lumii»” 16. Unii musulmani britanici au considerat acest atac drept instigare la ură, chiar şi un autor musulman moderat al vremii, Ziauddin Sardar, scriind că: „S-ar fi zis că Fay Weldon era capabilă să inventeze ce vrea ea şi să producă o diatribă plină de prejudecăţi numai fiindcă musulmanii erau ţinte uşoare” 17. În realitate, numai persoanele asociate cu Salman Rushdie erau „ţinte uşoare”. În 1991, traducătorul în italiană al cărţii lui Rushdie a fost înjunghiat şi bătut măr în apartamentul său de la Milano. În 1993, editorul norvegian al *Versetelor satanice*, William Nygaard, a fost împuşcat de trei ori, în faţa casei sale din Oslo. În Marea Britanie, două librării au fost atacate cu bombe incendiare, pentru că aveau cartea în stoc. În alte magazine, inclusiv într-unul universal din Londra, unde se afla şi o librărie Penguin, au fost amplasate bombe. Iar în 1989, un tânăr pe nume Mustafa Mahmoud Mazeh s-a aruncat în aer, distrugând şi câteva etaje ale unui hotel din Londra, în timp ce construia o bombă artizanală destinată lui Rushdie.

Unii oameni – deopotrivă din America şi din Europa –

şi-au dat seama că aici era o problemă care ţinea de libertatea de expresie. De exemplu, preşedinta din acel an a clubului scriitorilor PEN, Susan Sontag, a organizat un eveniment literar la care autori de prim rang urmau să citească din romanul lui Rushdie – „De un pic dârzenie civică e nevoie aici” 18, după cum s-a exprimat ea. Însă deşi a existat ceva dârzenie civică, dar şi guvernamentală, abia dacă a existat o perspectivă mai largă asupra celor ce se petreceau. Atacuri dure ca al lui Fay Weldon erau foarte neobişnuite în perioada aceea, puţini înţelegând că Rushdie nu avusese doar ghinionul de a stârni un cuib de viespi. Stârnise un cuib de viespi care fusese recent importat şi care mai şi creştea în dimensiuni. Când a publicat, în 1938, cartea *The Great Heresies*, Hilaire Belloc a dedicat un capitol „Marii şi durabilei erezii a lui Mahomed”, fragment care face ca *Versetele satanice* să pară de-a dreptul benigne. Dar asta nu l-a obligat pe autor să se ascundă ca să-şi salveze viaţa ori să trăiască sub protecţia poliţiei timp de un deceniu, pentru că, în anii 1930, numărul musulmanilor din Marea Britanie era neglijabil. La vremea scandalului cu Salman Rushdie, în Marea Britanie se aflau aproape un milion de musulmani, număr care avea să se tripleze în decurs de două decenii. Marea Britanie urma un curs intensiv de reguli ale islamului, aşa cum avea să urmeze practic oricine altcineva în anii următori.

Graţie măsurilor de protecţie pe care i le-a asigurat guvernul britanic, Salman Rushdie a supravieţuit controversei *Versetelor satanice*. Dar, aşa cum s-a exprimat scriitorul Kenan Malik mult mai târziu, societatea în ansamblul ei – şi mai ales industria editorială – şi-a însuşit *acea fatwa.’9* Texte care fuseseră publicate înainte de 1989 n-au mai fost publicate după aceea. „Vetoul asasinului” a preluat controlul şi curând au fost considerate de nepublicat nu numai romane care ar fi putut fi considerate critice la adresa islamului, ci şi romane lipsite până la slugărnicie de nuanţe critice.

Editura care publicase cartea lui Rushide a decis, în 2008, din motive de securitate, să retragă un roman de dragoste despre fondatorul islamului, cu titul *The Jewel of Medina*[59]. O mică editură independentă londoneză care a preluat romanul, pentru a se poziţiona împotriva cenzurii de orice fel, a fost ulterior atacată cu bombe incendiare de trei musulmani britanici.

Pe lângă faptul că a obligat o societate întreagă să asimileze ameninţarea cu violenţa, scandalul Rushdie a mai avut un efect important în Marea Britanie. A inoculat ideea „politicii comunitare" duse după criterii bazate pe credinţă, pentru că, de îndată ce musulmanii furioşi au ieşit pe străzile britanice, s-a pus întrebarea cine vorbea în numele lor. În Marea Britanie, scandalul Rushdie a dus la crearea celei dintâi organizaţii musulmane „reprezentative" oficiale. Comitetul de Acţiune pentru Afaceri Musulmane din Regatul Unit (UK Action Committee on Islamic Affairs – UKACIA) s-a constituit ca un efort direct de canalizare a nemulţumirii legate de controversa *Versetelor Satanice* şi de prevenire a unor situaţii similare. În anii următori, a fost înfiinţat Consiliul Musulman din Marea Britanie (Muslim Council of Britain – MCB), cea mai mare grupare-umbrelă care susţine că-i reprezintă pe musulmanii britanici. Organizaţia nu era numai politică, era şi partizană. Deşi era sprijinită de Arabia Saudită, care pe atunci rivaliza cu Iranul pentru poziţia de putere musulmană dominantă, era formată aproape numai din membri ai grupării pakistaneze islamiste Jamaat-e-Islami[60]. Crearea unei asemenea entităţi i-a avantajat, evident, pe aceia care s-au văzut, aproape de

59 The Jewel of Medina, roman istoric al jurnalistei americane Sherry Jones (n. 1961), despre Aișa, una dintre soțiile profetului Mahomed, carte care ar fi trebuit să apară la Random House în 2008, dar a fost publicată, până la urmă, în Statele Unite (n.tr.).

60 Mișcare politică și naționalistă de dreapta, islamistă, fondată în India britanică în 1941, care apoi s-a scindat în două ramuri, una indiană și alta pakistaneză, după desprinderea Pakistanului de India, în 1947 (n.tr.).

la o zi la alta, promovaţi dintr-o totală obscuritate în poziţia de „purtători de cuvânt comunitari” (exclusiv bărbaţi). Era şi în avantajul propriei lor variante dure de islam, fiecare escaladare a crizei, reală sau numai aparentă, consolidându-le poziţia şi marginalizând elementele mai liberale şi mai independente din comunitate.20

Pe termen scurt, apariţia unor asemenea grupuri a părut utilă pentru autorităţi. Se spune că Henry Kissinger ar fi întrebat cândva „Ce număr trebuie să formez, ca să vorbesc în Europa?”; la fel a întrebat şi guvernul britanic, în urma scandalului Rushdie: „Ce număr trebuie să formez, ca să vorbesc în comunitatea musulmană?” Cei care pretind că acesta era un tic al politicii de stânga uită că secretarul pentru afaceri interne de pe atunci – conservatorul Michael Howard – a fost cel care a încurajat crearea Consiliului Musulman din Marea Britanie şi care a făcut din acesta partenerul de dialog al guvernului. Aşa-zisul succes al modelului a determinat exportul său în alte ţări vest-europene, până şi Franţa – în ciuda propriilor tradiţii – optând să încurajeze organizaţiile reprezentative pentru musulmanii francezi, în special Consiliul Francez al Cultului Musulman (Conseil Français du Culte Musulman – CFCM). În Franţa, ca şi în Marea Britanie, acest consiliu a reprezentat creaţia unui guvern de dreapta şi a unui politician de dreapta în mod special – Nicolas Sarkozy.

Dezavantajele ar fi trebuit să fie perfect vizibile de la bun început, dar n-a fost aşa. Printre acestea, şi faptul că musulmanii de rând s-au trezit dintr-odată cu o ramificaţie religioasă interpusă între ei şi reprezentanţii lor politici. De asemenea, modelul îi favoriza pe cei care deja erau activi şi angajaţi politic, defavorizându-i pe cei mult prea ocupaţi cu propriile vieţi şi cariere ca să-şi mai bată capul cu politica de la nivelul comunităţii, ca să nu mai vorbim despre această politică de la nivelul comunităţii deja împărţite în facţiuni partizane. Modelul îi favoriza pe cei sonori, extremi, ofensaţi şi pe cei cum erau membru

grupării Jamaat, deja organizaţi – ceea ce însemna că varianta lor de politică partizană, adesea prost văzută chiar şi în ţara de origine, a devenit vocea de bază a reprezentării musulmanilor din Europa. La patru ani după atentatele de la 11 septembrie 2001, Salman Rushdie a dat un interviu în care a vorbit despre eforturile islamiste de dominaţie în siajul scandalului *Versetelor satanice* şi, în particular, de excludere a vocilor musulmane „progresiste”: „Lumea nu era interesată, pe atunci, să audă aşa ceva”, sublinia el. „După care vine 11 septembrie şi acum multă lume spune că, retrospectiv, *fatwa* a fost un prolog şi acesta este de fapt evenimentul principal”.21

Chiar şi înaintea „evenimentului principal” au existat semnale de avertizare în toată Europa, care sugerau că în secolul XXI continentul avea să fie prins în plasa pretenţiilor unei anumite religii, pentru că adepţii acesteia fuseseră aduşi în număr atât de mare în Europa. O ţară care a avut parte de un avantaj considerabil la start a fost Olanda.

Capitolul 8

Profeţi lipsiţi de onoare

Când forţa de muncă era la mare căutare în Ţările de Jos, în anii 1960, imigraţia către această ţară provenea mai ales din Maroc şi din Turcia. Imigranţii şi-au adus nevestele şi familiile, aşa că, până în anii 1990, imigraţia neîntreruptă şi nivelurile mai ridicate ale natalităţii în rândurile acestor comunităţi au făcut ca ele să crească într-un ritm mai susţinut decât oricare altă comunitate din ţară. Guvernul olandez adoptase politica de încurajare a „integrării fiecăruia, fără prejudecăţi, în funcţie de propria identitate”. Puţinele voci din rândurile opiniei publice care au ridicat obiecţii faţă de politicile guvernamentale privind imigraţia şi integrarea din această perioadă nu au fost deloc tratate cu blândeţe. În anii 1980, un politician rebel, Hans Janmaat, a proclamat că Ţările de Jos erau pline ochi şi s-a declarat împotriva modelului multicultural, insistând ca imigranţii ori să se lase asimilaţi de modul de viaţă

olandez, ori să plece. Nu numai că Janmaat a fost marginalizat politic, dar, în 1986, hotelul din Kedichem unde se desfăşura o reuniune a partidului său a fost incendiat de activişti de stânga. Soţia lui Janmaat s-a numărat printre cei obligaţi să sară pe fereastră, ca să scape cu viaţă. Femeia şi-a pierdut un picior, în urma căzăturii.

Poate că în parte datorită reputaţiei sale de a fi fost cea mai liberală ţară din Europa (de vreme ce legalizase drogurile uşoare şi adoptase atitudini liberale în privinţa minorităţilor sexuale), în anii 1990 Olanda începea deja să resimtă unele tensiuni în relaţia cu minoritatea sa aflată în cel mai rapid proces de creştere. În perioada respectivă, o serie de politicieni au căzut de acord, în particular, că numărul tot mai mare de musulmani din Ţările de Jos punea probleme prea dificile ca să fie rezolvate de un singur partid, că imigraţia în masă şi integrarea imigranţilor în Olanda nu funcţionau şi că simplele atacuri la adresa celor care îşi exprimau îngrijorarea nu mai reuşesc să rezolve problema în sine. Libertatea de expresie s-a constituit, încă de timpuriu, într-un punct de ciocnire. Pe 5 octombrie 1990, un lider religios musulman a spus, într-o emisiune a unui post de radio de la Amsterdam subvenţionat de statul olandez: „Pe cei care opun rezistenţă islamului, ordinii islamice sau care-i combat pe Allah şi pe Profetul său, aveţi permisiunea să-i ucideţi, să-i spânzuraţi, să-i măcelăriţi ori să-i alungaţi, aşa cum se spune în legea *sharia*”.

În 1991, Frits Bolkestein, şeful Partidului Poporului pentru Libertate şi Democraţie (Volkspartij voor Vrijheid en Democraţie – WD), partid liberal olandez, a ţinut un discurs şi a scris un articol în continuarea lui, în care exprima ceva ce începuse să-i îngrijoreze şi pe alţi lideri, din tot spectrul politic. Bolkestein a explicat că islamul „nu e numai o religie, este un mod de viaţă, în acest sens, viziunea lui se opune separaţiei liberale dintre Biserică şi Stat”. A subliniat şi diferenţele dintre atitudinea islamică

faţă de femei şi cea a legislaţiei şi cutumei olandeze. Recunoscând că noile populaţii din Olanda, în mod evident, nu aveau de gând să mai plece nicăieri, Bolkestein conchidea că integrarea lor deplină şi autentică în viaţa olandeză era unicul răspuns la întrebările pe care tot el le formula. Dar exista o ultimă problemă: „Problema este că nu ne putem permite să greşim" 1. Atât discursul, cât şi articolul au fost întâmpinate cu nenumărate critici. Prim-ministrul Ruud Lubbers a apreciat că articolul este „periculos", în timp ce un alt ministru l-a acuzat pe autorul acestuia de „insultă adusă comunităţii musulmane". Un jurnalist de prim-plan, autor de editoriale, a susţinut că Bolkestein „stârneşte sentimente rasiste" 2.

Într-o cultură în care ideile încă mai contează, cartea din 2000 a sociologului Paul Schnabel, intitulată *The Multicultural Illusion*: *A Plea for Adaptation and Assimilation*, aducea multe dintre aceste chestiuni mai în centrul discuţiei acceptabile, aşa cum făcea, de altfel, şi un alt studiu, „The Multicultural Drama", al profesorului universitar Paul Scheffer, membru al partidului laburist olandez.3 Dar publicul şi politicienii se aflau încă pe poziţii radical divergente. Un sondaj de opinie întreprins în 1998 descoperise că jumătate dintre olandezi considerau că „modurile de viaţă vest-european şi musulman sunt ireconciliabile" 4. Avându-i în frunte pe Bolkestein şi alţi câţiva ca el, ţ ara s-a bucurat de avantajul de a fi trecut relativ devreme prin dificultăţile de care orice altă ţară vest-europeană avea să se împiedice în deceniul următor. Chiar şi aşa, în rândurile clasei politice s-a menţinut o reticenţă serioasă în privinţa tratării directe a problemei. Până la urmă, a fost nevoie de un expert şi profesor cunoscut dintr-un partid de stânga ca discuţia să devină firească.

Până nu şi-a îndreptat el atenţia către subiectul islamului, nu era nici cea mai vagă legătură între „aripa dreaptă" şi Pim Fortuyn[61]. Profesor universitar de

61 Pseudonimul lui Wilhelmus Simón Petrus Fortuijn (1948-2002), care

orientare marxistă şi homosexual, Fortuyn era şi un avocat de prim-plan al promiscuităţii şi al aproape oricărei alte atitudini libertarianiste. Abia în momentul în care a venit în contact cu islamul a devenit reprezentant al „aripii de dreapta”. Cartea sa din 1997, *Against the Islamisation of our Culture*, se axa pe gama de provocări pe care spunea el că le prezenta islamul pentru societatea olandeză.5 Toate erau chestiuni care constituiseră, până atunci, teme de campanie electorală pentru stânga politică.

Printre acestea se număra şi faptul că islamul nu ajunsese încă la separaţia dintre Biserică şi Stat, o realizare importantă a creştinismului în Olanda – separaţie care le dăduse olandezilor nu numai libertatea cuvântului, libertatea presei şi alte drepturi ale omului, dar în lipsa căreia spaţiul public n-ar fi avut nicio pavăză împotriva intruziunii clericale bazate pe „texte sacre”. O altă obiecţie importantă adusă de Fortuyn islamului se referea la diferenţa de atitudine faţă de cele două sexe. El susţinea că s-ar fi cuvenit ca femeile musulmane din Olanda să aibă acelaşi drept la emancipare ca toate celelalte femei olandeze. Şi s-a năpustit cu furie asupra atitudinilor islamice faţă de minorităţile sexuale. Societatea olandeză fusese cea dintâi, în toată lumea, care adoptase o legislaţie şi crease o cultură ale egalităţii între bărbaţi şi femei şi între homosexuali şi heterosexuali, iar această egalitate devenise norma. Practicile ţărilor majoritar musulmane demonstraseră, cu diverse grade de rigiditate, că asemenea principii erau incompatibile cu islamul. Şi totuşi, în ciuda unor nepotriviri evidente, societatea olandeză încerca să mimeze faptul că propria-i toleranţă putea coexista cu intoleranţa segmentului social care înregistra cea mai rapidă creştere numerică. Fortuyn era de părere că nu putea.

Prin rubricile sale din gazete şi la emisiuni de

și-a creat în 2002 propriul partid politic, denumit „Lista lui Pim Fortuyn”, cu puțin timp înainte să fie asasinat de un cetățean olandez, care a vrut să-l împiedice să-i mai facă „țapi ispășitori” pe musulmani și alți imigranți (n.tr.).

televiziune populare, Pim Fortuyn a devenit un maestru nu numai când era vorba să-şi exprime propriile opinii, ci şi când voia să afle opiniile celorlalţi. Într-o discuţie televizată s-a comportat cât de bombastic a putut în faţa unui imam olandez, până când acesta a avut o izbucnire de furie legată de homosexualitatea lui Fortuyn. Şi unii politicieni olandezi din partidele tradiţionale îi spuneau ce cred despre el. Într-o dezbatere televizată din 1997, pe marginea cărţii sale despre „islamizare", Marcel van Dam, politicianul laburist cel mai cunoscut şi fost membru al cabinetului, i-a spus lui Fortuyn: „Sunteţi o fiinţă umană din cale-afară de inferioară" 6. Dar asta nu era decât un strop din vitriolul care avea să urmeze.

Când s-au petrecut atacurile de la 11 septembrie 2001 din America, societatea olandeză trecuse deja de mai multe ori peste părţile centrale din toată această discuţie, şi Pim Fortuyn începuse să-şi dedice toată energia politicii. Fiind exclus din partidul al cărui membru era, după ce descrisese islamul drept o cultură *achterlijk* („înapoiată"), îşi lansase de îndată propriul partid politic, Liist Pim Fortuyn (LPF). Datorită sistemului naţional de vot, politica olandeză, poate mai mult decât cea din oricare altă ţară europeană, oferă partidelor noi şi marginale şanse incomparabil mai mari de a se afirma. În răstimp de câteva săptămâni, chiar în perioada premergătoare scrutinului naţional din 2002, Fortuyn a întors cu fundul în sus toată lumea politică olandeză.

Nemaifiind ţinut în frâu de colegi, el a început să avertizeze din ce în ce mai vehement asupra ameninţării la adresa identităţii naţionale şi în special a identităţii liberale a Olandei. A atras atenţia că multiculturalismul nu funcţiona şi că nu făcea, în schimb, decât să alimenteze nişte societăţi paralele, în special prin amploarea pe care o căpătau ghetourile musulmane. A avertizat că mai erau „cinci minute până la miezul nopţii" şi că doar atât mai avea la dispoziţie Olanda pentru a se întoarce din drumul pe care se angajase. Cum el combina toate acestea cu

talentul său înnăscut de a face spectacol şi refuzul de a se angaja în jocurile mass-mediei în condiţiile puse de aceasta, înaintea alegerilor din 2002 se părea că populaţia ar fi dispusă să-i încredinţeze conducerea ţării. Adversarii săi politici au aruncat în luptă toate armele de care dispuneau. L-au acuzat c-ar fi fost rasist. L-au acuzat c-ar fi fost un Hitler. Cei mai moderaţi dintre adversari l-au comparat cu Mussolini. Într-un interviu televizat pe care l-a acordat cu puţin timp înainte să moară, Fortuyn a vorbit despre ameninţările cu moartea pe care le primea şi a spus că, dacă i se întâmpla ceva rău, adversarii săi politici care-l demonizaseră în aşa măsură ar fi făcut bine să-şi asume fie şi o parte a responsabilităţii de a-i fi pus arma în mână asasinului.

Bineînţeles că n-au făcut aşa ceva. Cu numai o săptămână şi câteva zile înaintea scrutinului, în timp ce Fortuyn pleca de la un interviu pe care-l dăduse unui post de radio în oraşul Hilversum, un bărbat trecut de 30 de ani l-a împuşcat de mai multe ori în cap, de la mică distanţă. Naţiunea şi-a ţinut respiraţia, de teamă că ucigaşul ar fi putut fi musulman. Dar vinovatul s-a dovedit a fi un extremist de stânga, vegan, care a declarat la proces că-l omorâse fiindcă i se părea că Fortuyn îi ataca pe musulmani. Ca o imediată consecinţă a omorului, Ţările de Jos au intrat în doliu; în scrutinul care a urmat, votanţii au acordat Listei nou-înfiinţate a lui Pim Fortuyn cel mai mare număr de locuri în Parlament, generozitate pe care partidul a răsplătit-o prin lupte interne meschine şi o totală incapacitate – probabil inevitabilă, dată fiind graba cu care se constituise – de a-şi onora mandatul primit.

Dorinţa opiniei publice olandeze de a-şi rezolva la urnele de vot problemele a fost contracarată. Şi, cu toate că printre cei care i-au preluat ştafeta politică s-a numărat şi Geert Wilders, care a părăsit principalul partid „liberal” – WD – şi, la fel, şi-a constituit un partid propriu, niciunul dintre succesorii lui Pim Fortuyn nu s-a dovedit capabil să obţină voturile clasei muncitoare şi ale tinerilor

antreprenori pe care reuşise să-i atragă acesta. Deşi asasinarea omului care avea să fie votat, mai târziu, drept cel mai mare olandez al tuturor timpurilor a blocat o parte a politicii electorale, a permis totuşi ca dezbaterea să se extindă în întreaga societate. Nu puteai susţine convingerea că Fortuyn fusese fascist şi că o mare parte din opinia publică olandeză sprijinise un fascist.

Unul dintre cei care au continuat să se exprime în spaţiul rămas vacant după dispariţia lui Pim Fortuyn a fost realizatorul de film Theo van Gogh[62]. Cei doi nu numai că fuseseră prieteni, dar apăruseră împreună la televiziune de multe ori, nu în ultimul rând în emisiunea lui Van Gogh, intitulată „O conversaţie plăcută", la finalul căreia prezentatorul îi înmâna invitatului său câte un cactus. După asasinarea lui Fortuyn, van Gogh a realizat un film despre crimă şi a continuat, în paralel, să scrie cărţi şi articole. Cartea sa din 2003, *Allah weet het beter*, avea pe copertă o imagine care-l înfăţişa pe van Gogh însuşi purtând un acoperământ de cap musulman şi având o privire fixă, imitându-i pe fundamentaliştii islamului.

În apariţiile sale de la televiziune şi în dezbaterile publice, van Gogh i-a criticat pe cei mai vehemenţi islamişti din Ţările de Jos, inclusiv, la un moment dat, pe Dyab Abu Jahjah, un extremist antrenat de organizaţia Hezbollah din Orientul Mijlociu, pe care l-a descris ca fiind „peştele profetului". După acel episod (care s-a sfârşit brusc, personajul vizat refuzând să stea pe aceeaşi scenă cu van Gogh), suita lui Jahjah a fost auzită spunând: „Las că punem noi mâna pe porcul ăla gras şi-l spintecăm" 7. Cam în această perioadă, la evenimentele publice, inclusiv la sesiunile de autografe pentru *Allah weet het beter*, van Gogh a început să devină agitat în privinţa siguranţei personale. Apoi, în 2004, a realizat un scurtmetraj intitulat *Submission*, pe tema relelor tratamente aplicate femeilor

62 Theo(door) van Gogh era strănepot al comerciantului de obiecte de artă, Theo(dorus) van Gogh (1857-1891), fratele pictorului Vincent Willem van Gogh (1853-1890) (n.tr.).

în lumea islamică. Scenariul a fost scris de o tânără imigrantă somaleză în Ţările de Jos, pe nume Ayaan Hârşi Ali; cam la vremea când a fost difuzat de televiziunea olandeză, la sfârşitul lui august, ameninţările împotriva celor care lucraseră la film s-au înmulţit. Van Gogh a refuzat să accepte măsurile de securitate care i-au fost oferite. După el – şi după cum au atestat ulterior apropiaţii lui –, era foarte puţin probabil ca vreun asasin islamist să-l ia drept ţintă pe „prostul satului” 8.

Prostul satului sau nu, un asasin i-a ţinut calea, la Amsterdam, în dimineaţa zilei de 2 noiembrie 2004, în timp ce el se îndrepta spre serviciu cu bicicleta. Mohammed Bouyeri l-a împuşcat pe Theo van Gogh, i-a tăiat beregata şi l-a înjunghiat în piept. În momentele dinaintea morţii, victima i-ar fi spus lui Bouyeri: „Nu putem să stăm de vorbă?”. Cuţitul înfipt în pieptul lui van Gogh purta şi o ameninţare cu moartea pentru Ayaan Hârşi Ali. Ea a fost imediat scoasă din ţară pe ascuns de serviciile de securitate olandeze, iar mai mulţi critici olandezi ai islamului, printre care şi profesorul universitar de origine iraniană Afshin Ellian, au fost puşi sub protecţia poliţiei. O vreme, chiar şi cei mai prudenţi critici ai unor elemente ale islamului – de pildă, universitarul olandez Paul Cliteur – şi-au impus tăcerea. Politicieni, cadre universitare, jurnalişti şi alţii îşi învăţaseră lecţia dură: dacă societatea olandeză putea critica orice altă religie, criticile aduse islamului riscau să atragă cel puţin aspecte care să-ţi schimbe viaţa şi aveau şanse să devină letale, dacă nu bénéficiai de protecţia poliţiei. Ţara care încurajase, în trecut, îndoiala în materie de religie şi care dăduse gânditori raţionalişti ca Spinoza devenise de-acum foarte precaută în tot ce ţinea de religie.

Acest lucru a sporit presiunile asupra celor câţiva care nu acceptau să joace după regulile asasinilor. Printre cei dispuşi, în continuare, să-i sfideze pe extremişti se număra şi tânăra de origine somaleză care fugise în Olanda cu zece ani înainte, pentru a scăpa de o căsătorie

forţată. Ayaan Hârşi Ali era, din toate punctele de vedere, o imigrantă-model. Odată sosită în Olanda, ceruse şi primise azil; apoi, în timp ce lucra ca muncitoare necalificată în fabrică, învăţase limba olandeză, ceea ce-i dăduse posibilitatea, curând, să se înscrie la facultate. Studiase la Universitatea din Leiden, lucrând între timp cu alţi imigranţi, ca interpretă. La doar un deceniu după ce ajunsese întârile de Jos, îşi luase masteratul în Ştiinţe Politice, lucrase în cercetare şi fusese aleasă deputată în Parlament, din partea Partidului Liberal. Era povestea succesului meteoric al unui imigrant. Reuşita ei se datora faptului că era inteligentă, charismatică, muncitoare şi dădea dovadă de o excepţională bravură personală. Dar celeritatea cu care-şi căpătase recunoaşterea se mai datorase şi nevoii disperate a societăţii olandeze de asemenea poveşti de succes ale unor imigranţi. Şi totuşi, mai ales unii dintre adepţii stângii erau de-a dreptul şocaţi văzând că această imigrantă refuza să spună lucrurile pe care le aşteptau din partea ei.

Ayaan Hârşi Ali avea să scrie, mai târziu, că atacurile de la 11 septembrie 2001 au determinat-o să cerceteze „în ce măsură pot fi legate rădăcinile răului de credinţa în care am fost crescută: era posibil ca ura şi agresivitatea să fie inerente islamului însuşi?”.9 După şase luni, spunea ea, citise o carte despre ateism, pe care o primise cu câţiva ani mai înainte, şi mersese până acolo încât recunoscuse că nu mai era credincioasă.10 Când socotise ea potrivit, îşi anunţase public evoluţia în gândire. Dar mai ales mass-media olandeză părea hotărâtă să insiste, încercând s-o facă să spună lucruri pe care oamenii de presă înşişi refuzau să le spună. Un ziarist care o intervieva a tot insistat s-o facă să spună cuvântul esenţial pe care-l folosise Pim Fortuyn – *achterlijk*. Era islamul „înapoiat” prin comparaţie cu societatea olandeză? Două tendinţe păreau s-o preseze pe Ayaan Hârşi Ali. Una provenea dinspre stânga politică – oamenii voiau s-o audă spunând lucruri pentru care ar fi putut s-o atace ulterior. Alta venea

şi dinspre stânga, şi dinspre dreapta: se aştepta de la ea să spună lucruri care să limpezească apele pentru toată lumea. Era mai greu să acuzi de rasism o femeie de culoare decât un bărbat alb. Şi totuşi adepţii păstrării unui statu-quo au găsit o cale prin care să evite acest lucru: au pretins că Ayaan Hârşi Ali nu ştia ce spune, pentru că fusese „traumatizată" de propriile experienţe – despre care insistau că fuseseră cu totul ieşite din comun.

Fiind ea însăşi o victimă a mutilării genitale a femeilor (subiect despre care avea să scrie în termeni expliciţi în autobiografia ei) 11, o persoană care, în adolescenţă, crezuse că lui Salman Rushdie i se cuvenea pedeapsa cu moartea, care fugise de o căsătorie forţată şi cunoştea din proprie experienţă provocările integrării, Ayaan Hârşi Ali s-a pronunţat în chestiunile cele mai delicate. Semn că anii următori nu se arătau buni pentru această imigrantă-model, ea s-a trezit asaltată nu numai de o mare parte a clasei politice olandeze, ci şi criticată extraordinar de agresiv de către comunitatea musulmană din Olanda.

Pe vremea când cariera ei de persoană publică abia demara, o prietenă o întrebase pe Ayaan Hârşi Ali: „Tu nu realizezi cât de mică eţ ara în care trăieşti şi ce potenţial exploziv au lucrurile pe care le spui?" Ea rememorează, în autobiografie, răspunsul pe care-l dăduse: „Potenţial exploziv? într-o ţară în care prostituţia şi drogurile uşoare sunt legalizate, unde se practică eutanasia şi avortul, unde bărbaţii plâng la televizor şi oamenii umblă goi puşcă pe plaje, iar papa e subiect de glume la televiziunea naţională? O ţară în care cunoscutul autor Gerard Rêve este renumit pentru declaraţia că are fantezii despre cum face el amor cu un catâr, animal prin care-l substituie metaforic pe Dumnezeu? Cu siguranţă că nimic din ce-aş putea spune eu n-are cum să treacă drept «exploziv» într-un asemenea context". 12 Dar iată c-a trecut. Ayaan Hârşi Ali atinsese punctul cel mai nevralgic al societăţii olandeze. Un popor căruia îi plăcea să se considere

deschis, decent şi tolerant se întreba acum dacă nu cumva mersese prea departe cu atâta deschidere, decenţă şi toleranţă. Cum ar fi putut impune anumite limite? De la Ayaan Hârşi Ah, concetăţenii ei olandezi aflau că asemenea limite chiar existau, iar ea însăşi era dovada vie a existenţei câtorva dintre ele. Iată motivul pentru care, cu toate ameninţările la adresa vieţii ei, primite şi înainte, şi după ce fusese ucis colegul ei Theo van Gogh, credea că „unele lucruri se cer spuse şi există momente în care tăcerea devine complice cu nedreptatea” 13.

Peste tot în Europa, se amplificau îngrijorări de acelaşi tip. În deceniile în care guvernele europene au permis imigraţiei să atingă nivelurile la care s-a ajuns, abia dacă au existat câţiva care să se aştepte ca una dintre consecinţe să fie că îşi vor petrece viitorul previzibil încercând să echilibreze legile şi cerinţele islamice cu tradiţiile şi cultura europene. Şi totuşi, pe măsură ce populaţiile de imigranţi deveneau tot mai numeroase, se iveau peste tot probleme de aceeaşi natură. Uneori se produceau când se descoperea ce se întâmpla în interiorul acelor comunităţi, în Franţa, în 2004, o tânără musulmană pe nume Ghofrane Haddaoui a fost ucisă cu pietre la Marsilia, pentru că refuzase avansurile unui tânăr, tot musulman. În Marea Britanie, poliţia a recunoscut că nu investigase o mulţime de decese suspecte ale unor tinere, considerând că erau potenţiale „crime în numele onoarei”, care priveau strict comunitatea musulmană. În 2006, Asociaţia Medicilor Britanici a raportat că un număr de cel puţin 74.000 de femei din Marea Britanie fuseseră supuse mutilărilor genitale.

Totodată, membri ai comunităţilor musulmane din Europa care se pronunţaseră public despre oricare dintre aspectele negative ale culturii lor sau care păruseră să-şi înfrunte comunităţile sub orice formă cădeau, din ce în ce mai mult, victime intimidării şi violenţelor fizice. De la cazul cântăreţei de muzică pop norvegiene Deepika

Thathaal[63], care a fost atacată chiar pe scenă, la Oslo, pentru că dădea dovadă de „indecenţă”, până la cel al jurnalistei şi activistei pentru drepturile femeilor Nosheen Ilyas, din Italia, care a primit ameninţări cu moartea, minorităţile din rândurile minorităţilor s-au dovedit a fi categoriile poate cele mai ameninţate. Şi a existat permanent sentimentul tot mai răspândit că ultimii veniţi în Europa nu-i priveau întotdeauna cu ochi buni pe unii dintre cei ajunşi printre primii. Pe tot parcursul erei multiculturalismului, se presupusese că minorităţile urmau să aibă în comun cu alte minorităţi tocmai statutul acesta de minoritate. Ideea că ele ar fi putut aduce cu sine vechile lor animozităţi păruse a nu-i trece prin minte absolut nimănui dintre cei aflaţi la putere. Dar, pe măsură ce minorităţile deveneau tot mai numeroase, această prezumţie a început să se fisureze.

În anul 2003, un raport privind antisemitismul elaborat de Centrul European de Monitorizare a fost pus cu discreţie deoparte când autorii au descoperit că amplificarea activităţilor antisemite în Europa se datora creşterii numărului atacurilor comise de tineri musulmani asupra evreilor. În ciuda unor asemenea tentative de muşamalizare, realitatea s-a încăpăţânat să iasă la iveală – adeseori, în cele mai brutale moduri cu putinţă. În 2006, Franţa a fost îngrozită când Ilan Halimi, un evreu francez, a fost ucis după ce fusese torturat trei săptămâni de o bandă de musulmani din Paris care-şi spuneau „barbarii”. Torţionarii crezuseră că puteau stoarce bani de la Halimi şi de la familia lui, pentru că „evreii au bani”. În toţi anii de imigraţie în masă, atacurile împotriva evreilor s-au înmulţit peste tot Potrivit Biroului Naţional de Vigilenţă împotriva Antisemitismului (BNVCA – Bureau Naţional de Vigilance Contre EAntisemitisme), organismul care monitorizează agresiunile de acest fel din Franţa, numărul atacurilor

63 Numele de scenă sub care cântă activista pentru drepturile omului Deeyah Khan (n. 1977), de naționalitate norvegiană și britanică, născută la Oslo dintr-un tată pakistanez și o mamă afgană (n.tr.).

antisemite înregistrate s-a dublat din 2013 până în 2014, ajungând la 851 de incidente numai în acel an. Deşi reprezintă mai puţin de 1% din populaţie, evreii au fost victimele în aproape jumătate dintre toate atacurile rasiste înregistrate în Franţa: în 2014, de Ziua Bastiliei, credincioşii care se rugau într-o sinagogă din Paris au fost sechestraţi înăuntru de imigranţi protestatari, care scandau, printre altele, şi „Moarte evreilor!”; în 2012, un musulman înarmat a împuşcat şi ucis trei copii şi un profesor la şcoala evreiască din Toulouse; în 2014, un alt musulman înarmat a împuşcat şi omorât patru persoane la muzeul evreiesc din Bruxelles; în 2015, tot un musulman înarmat a împuşcat şi ucis patru evrei la un magazin Hypercacher cu produse cuşer din Paris; şi un alt musulman înarmat a împuşcat şi ucis, în 2015, un bărbat evreu, care asigura paza la Marea Sinagogă din Copenhaga. Printre alte forme de atac, aceste asasinate au adus, în cele din urmă, în discuţie antisemitismul islamic.

Dar în cazul antisemitismului renăscut, la fel cum s-a întâmplat cu o serie întreagă de probleme noi sau readuse în actualitate, drumul până la recunoaşterea celor ce se petreceau a fost lent şi aproape înadins lungit. În Germania s-a format în 2013 un partid politic nou, Alternativa pentru Germania (AfD). Odată ce partidul şi-a clarificat poziţia antiimigraţionistă, mass-media şi clasa politică germane s-au grăbit să demonstreze că noua formaţiune politică era de orientare antisemită. Şi totuşi, în 2014, nu adepţi ai partidului AfD, ci mai ales imigranţi protestatari s-au adunat pe străzile oraşelor germane, inclusiv la Frankfurt, Dortmund şi Essen, şi au scandat: „Hamas, Hamas, la evrei, tu dă-le gaz” şi „Rahaţi evrei”. Nu vreun politician de la AfD, ci un imam al comunităţii musulmane din zona berlineză Neukolln a luat cuvântul în moschee, în 2014, şi i-a cerut lui Allah: „Distruge-i pe evreii sionişti! Omoară-i, să nu mai rămână niciunul!” 14.

În fiecare ţară au existat persoane care încercaseră să formuleze avertismente. Unii, precum Ayaan Hârşi Ali,

erau persoane crescute în religia musulmană, dar care o abandonaseră. Alţii se născuseră musulmani şi erau hotărâţi să rămână credincioşi acestei religii, promovând din interior o agendă de reformă liberală. Alte avertismente au venit din partea unor europeni nemusulmani, care au insistat în privinţa dreptului lor de a vorbi în numele propriului continent.

Puţini au vorbit cu mai multă ardoare decât celebra jurnalistă şi scriitoare italiană Oriana Fallaci. Unica ziaristă occidentală care a reuşit să-l intervieveze pe prigonitorul lui Salman Rushdie chiar în Iran, Oriana Fallaci era deja trecută de 70 de ani la schimbarea de milenii. În tinereţe, interviurile ei devenite celebre cu ayatollahul Khomeini, cu colonelul Gaddafi, cu şahul Iranului, cu Henry Kissinger şi alte personalităţi făcuseră din ea poate cea mai temută autoare de interviuri.15 Asemenea întâlniri faţă-n faţă cu puterea, precum şi călătoriile ei prin toate zonele de război ale globului, îi induseseră o furie cumplită împotriva multor lucruri – iar furia împotriva islamului se număra printre acestea.

Fiică de antifascişti, Oriana Fallaci crescuse în Italia lui Mussolini. Prin tatăl ei, se implicase în activităţi antifasciste, iar la sfârşitul vieţii rememora comisioanele care i se încredinţau când era doar o fetişcană – să ducă la cartierul general al opoziţiei salate în care fuseseră ascunse grenade de mână, să introducă fraudulos arme în diverse zone şi să afişeze materiale de propagandă ale partizanilor.16 Ţara ei şi oraşul natal – Florenţa – s-au aflat sub ocupaţie nazistă în anii 1943 – 1944 şi, cu toate că avea doar 14 ani la vremea respectivă, şi ea, şi familia ei luptaseră să-şi recucerească oraşul şi ţara. Când vorbea despre fascism, Oriana Fallaci propria experienţă şi-o evoca.

După toţi anii aceia de interviuri brutale şi fără compromisuri, a trecut la relatări de ficţiune pe baza vieţii sale, printre care şi un roman (*Insciallah*[64]), bazat pe

64 Sau Inshallah, expresie din limba arabă, cu sensul „Dacă vrea

experienţa proprie din războiul civil din Liban. În anii 1990, s-a retras într-o solitudine încă şi mai mare, locuind la New York, într-un apartament situat deasupra librăriei propriului editor şi lucrând la un roman despre familia şi copilăria ei. Când s-au petrecut atacurile de la 11 septembrie 2001, printre efectele lor s-a numărat şi acela c-au deşteptat în ea un vulcan literar adormit, chiar acolo, în Manhattan. În răstimp de două săptămâni, Oriana Fallaci a scris un lung eseu, care a fost publicat sub formă de supliment special al ziarului italian Il *Corriere della Sera*. Era vorba de un asalt caracteristic, tumultuos, pătimaş, torenţial, îndreptat împotriva celor care doborâseră turnurile gemene de la World Trade Center, a celor care se făcuseră că nu vedeau ameninţarea, împotriva musulmanilor din întreaga lume care celebraseră actul criminal şi împotriva religiei islamice însăşi – un produs cu totul aparte, plin de pasiune.17

Numărul respectiv din *Corriere della Sera* s-a epuizat, iar autoarea şi-a transformat rapid polemica din acel text într-o carte publicată în acelaşi an, *Mânia şi orgoliul*[65], din care s-au vândut peste un milion de exemplare în Italia şi sute de mii de exemplare în traducere în alte ţări. Încă de la început, în ţara ei natală cartea a fost ţinta unor contraatacuri năprasnice, dar a atras şi pledoarii aprige, atât din partea unor persoane religioase, cât şi din partea unor atei ca şi ea. Printre suişurile şi coborâşurile modelor intelectuale şi politice, lucrări c*a Mania şi orgoliul* pot fi lesne uitate sau considerate simple „senzaţii efemere”. Dar aproape nicio altă scriere nu a cunoscut un asemenea impact vast şi solid asupra cititorilor ei, nici nu a dovedit un efect atât de

---

Domnul” sau „Să dea Domnul”. Romanul a fost publicat de Oriana Fallaci în 1990, după ce tot deceniul 1980 fusese corespondentă de război în Orientul Mijlociu (n.tr.).

65 Oriana Fallaci, Mânia și orgoliul (La rabbia e l’orgoglio), traducere de Mariana Adamești eanu; cuvânt înainte de Emil Hurezeanu, Editura Corint, București, 2011. Cartea a fost urmată de Laforza della ragione și Oriana Fallaci intervista se stessa. LApocalisse (n.tr.).

puternic în afara societăţii rafinate.

Cartea Orianei Fallaci lua, după cum ea însăşi mărturisea, forma unui *Acuz...!*[66], adică a unei predici adresate Occidentului, în care-i ataca pe cei ce răspândeau teroarea în numele islamului, vorbind despre numărul în continuă creştere al musulmanilor din Occident şi despre occidentalii care nu aveau „destul sânge în ei" ca să se ridice în nume propriu împotriva nou-veniţilor.18 „Sunt foarte, foarte, foarte furioasă. Furioasă şi plină de-o mânie rece, lucidă, raţională" – îşi începea ea diatriba. „O mânie care face imposibilă orice detaşare, orice indulgenţă, care-mi impune să le răspund şi să-i scuip între ochi". 19 Vigoarea discursului nu-şi reducea intensitatea în restul cărţii.

Scriind despre lupta în care fusese implicată în adolescenţă alături de familia ei, a făcut o comparaţie cu reacţia recentă a oficialităţilor publice faţă de „ocuparea" pieţei Domului din Florenţa, înconjurat de corturile ridicate de un grup de musulmani somalezi. Tabăra, care a fost menţinută acolo timp de trei luni, a creat o controversă majoră în oraş la vremea respectivă. Autoarea povestea, în diatriba ei, cum luase legătura cu toate oficialităţile publice de la Florenţa şi apoi şi din restul Italiei, cerând să i se spună de ce nu putea fi eliberat centrul oraşului – şi tot ce căpătase, în fiecare caz, fuseseră dovezi de incapacitate. Până la urmă, spune ea, îi telefonase unui poliţist local şi-i spusese că, dacă nu evacua toate corturile din zona Domului, le dă ea foc şi atunci ar fi trebuit s-o aresteze şi s-o întemniţeze în propriul ei oraş.

Asemenea indivizi fără bărbăţie – italieni, europeni şi occidentali în general – atrăgeau furia Orianei Fallaci în aceeaşi măsură ca şi musulmanii. Şi toţi cei capabili să

66 J'Accuse...! („Acuz...! ") este titlul unei scrisori deschise publicate în ziarul francez LAurore la 13 ianuarie 1898 de scriitorul Emile Zola, care i se adresa președintelui Republicii Franceze, Felix Faure (1895-1899), acuzând guvernul francez de antisemitism și de întemnițarea ilegală a ofițerului de origine evreiască Alfred Dreyfus (1859-1935) (n.tr.).

imagineze comparaţii ori să pună semnul egalităţii între lumea occidentală şi lumea islamului. Cu toate că recunoştea eşecurile şi păcatele Occidentului, autoarea insista că: „Vreau să apăr cultura mea, nu pe a lor, şi vă informez că-mi plac Dante Alighieri, Shakespeare, Goethe, Verlaine, Walt Whitman, Leopardi mult mai mult decât îmi place Omar Khayyam” 20. Spunea că venerează orice operă de artă la fel de mult cum declara orice musulman că venerează Meca.21 Se prea poate ca mândria culturală şi sfidarea ei să fi ieşit în evidenţă în asemenea măsură pentru că erau atât de rare în perioada respectivă.

Dar stilul înfocat al Orianei Fallaci, fără îndoială, s-a transformat câteodată în altceva. Descriind felul în care pângăreau musulmanii somalezi piaţa Domului din Florenţa, era preocupată de nevoile lor trupeşti, de mulţimea excrementelor şi, mai ales, de urmele de urină din tabără: „dârele gălbui de urină care profanează chiar şi dalele de marmură milenare ale Baptisteriului[67] şi porţile lui aurite (Doamne, iartă-mă! – da’ chiar că au vezicile pline, aceşti fii ai lui Allah!)”.22 Totuşi, abia când a trecut la obiceiurile în materie de reproducţie ale noilor musulmani din Italia a dat de necaz Oriana Fallaci.

Fixaţia ei legată de numărul musulmanilor care veneau în Europa şi al copiilor pe care-i aduceau cu ei ori îi făceau după sosire nu apăruse din senin. Şi nici ideea că fenomenul imigraţiei – *hijra*, în limba arabă – ar fi fost o intenţie declarată a unor lideri musulmani. În *Mânia şi orgoliul*, cita lideri islamici care se lăudau că intenţionează să facă exact ce descria cartea ei. Oriana Fallaci cita un istoric al islamului care ar fi spus, în cadrul unui sinod ţinut la Vatican, în 1999: „Prin democraţia voastră vă vom invada; prin religia noastră, vă vom domina”. Era vorba, în viziunea autoarei, de o „cruciadă inversată”.23 Toate acestea o conduceau la concluzia că musulmanii Europei

67 Baptisteriul Sfântului Ioan, clădire octogonală situată și în piața Domului, și în piața Sfântul Ioan din Florența, între catedrală și campanilă. Dante a fost botezat în Baptisteriul din Florența (n.tr.).

încercau să realizeze „nu numai o cucerire de suflete, ci şi o cucerire de teritorii”. După care: „Se şi înmulţesc exagerat. Italienii nu mai aduc pe lume copii – dobitocii. Sunt decenii de când au – şi acum au – cea mai scăzută natalitate din tot Occidentul”. 24 Aceasta, însă, este varianta uşor atenuată pe care au publicat-o editorii, după ce autoarea şi-a tradus propria carte în engleza ei caracteristică. În ediţia originală, cea italiană, în schimb, afirmaţia era condimentată cu observaţia că musulmanii „parc-ar fi şobolani, aşa se înmulţesc” 25.

Mai multe grupuri musulmane din Italia au insistat ca Oriana Fallaci să fie adusă în faţa justiţiei sub acuzaţia – printre altele – de „calomniere a religiei”. Tentative asemănătoare au avut loc şi în Franţa. Se întâmpla în 2002, când a existat un potop de încercări de declanşare a unei acţiuni similare în justiţie împotriva multor figuri publice. În Franţa, Brigitte Bardot, actriţa devenită activistă pentru drepturile animalelor, a fost dată în judecată pentru afirmaţiile şi atacurile ei referitoare la practica *halal*[68] de sacrificare a animalelor.26 Grupări musulmane din Franţa şi-au pus mintea să-l aducă în faţa tribunalului şi pe romancierul Michel Houellebecq, care spusese într-un interviu că el, unul, considera islamul „cea mai stupidă religie”, şi Coranul – „o carte scrisă prost”.27

Perspectivă de a fi urmărită penal chiar în ţara ei natală pentru ofense aduse islamului nu a fost singura ameninţare cu care s-a confruntat Oriana Fallaci după ce a publicat *Mânia şi orgoliul*. Când s-a întors în Italia, s-a dovedit necesar să fie păzită non-stop de carabinieri.28 Acestea şi alte jigniri care i-au fost aduse în propria ei ţară au incitat-o să scrie o lucrare mai puţin stăpânită decât *Mânia şi orgoliul*. Continuarea primei cărţi s-a intitulat *La Forza della Ragioni*, s-a vândut în aproape la fel de bine în Europa continentală şi a dus aceleaşi preocupări cu o

68 Halal și haram, „îngăduit”, respectiv „interzis”, constituie o pereche de noțiuni antagonice și se referă la ce este sau nu permis de religia islamică. Halal, mai ales, privește forma de preparare a mâncării, în funcție de regulile de dietă musulmane (n.tr.).

treaptă şi mai sus. Argumentaţia nu era lipsită de dovezi istorice sau din contemporaneitate. În sprijinul viziunii sale că musulmanii încercau să-i depăşească numeric pe europeni chiar în Europa, autoarea îl cita pe fostul preşedinte algerian Houari Boumedienne, care a spus în 1974, în Adunarea Generală a Organizaţiei Naţiunilor Unite, că: „Într-o bună zi, milioane de bărbaţi vor părăsi emisfera sudică a planetei şi vor da buzna în emisfera nordică. Dar nu ca prieteni. Pentru că vor da buzna ca să o cucerească şi o vor cuceri populând-o cu copiii lor. Victoria va fi a noastră şi va lua naştere din pântecele femeilor noastre". 29 A urmat o a treia şi ultimă carte, în acelaşi spirit.30

O aripă vehementă a stângii italiene a desfiinţat-o pe Oriana Fallaci pentru scrierile ei ultime. Dar milioane de alţi italieni au ascultat-o şi au apreciat-o. În anul 2005, la scurt timp după ce fusese ales papă, cardinalul Joseph Ratzinger a invitat-o să stea de vorbă la reşedinţa lui de vară, dându-i a înţelege că nimic din ce urmau să discute nu avea să fie făcut public, în anul următor Oriana Fallaci a murit de cancerul cu care se lupta deja de zeci de ani. Până în ziua morţii sale, încă mai erau declanşate acţiuni în justiţie împotriva ei, dar dezbaterea din jurul acestei Casandre a Italiei s-a potolit pentru câţiva ani, până când realitatea i-a readus în actualitate cărţile.

În anul în care a murit ziarista însuşi noul papă a intrat în conflict cu forţa zgândărită de Oriana Fallaci. Papa Benedict al XVI-lea nu s-a lansat într-o tiradă în stil Fallaci. În schimb, într-o alocuţiune cu tema „credinţă şi raţiune" pe care a susţinut-o la Universitatea din Regensburg, el s-a mulţumit să citeze o singură frază a împăratului bizantin Manuel al II-lea Paleologul[69]: „Arătaţi-mi ce anume a adus nou Mahomed şi veţi descoperi numai lucruri ticăloase şi inumane, ca de pildă porunca lui de a-i

69 Manuel al II-lea a domnit peste Imperiul Bizantin între anii 1391 și 1425, dar, cu puțin timp înainte să moară, s-a călugărit. Fraza citată i-ar fi spus-o, chiar în primul său an de domnie, unui savant persan (n.tr.).

fi răspândită cu sabia credinţa pe care o propovăduia”. Înainte să dea citire pasajului, papa Benedict şi-a luat precauţia să spună că fraza era „de-o bruscheţe pe care o găsim inacceptabilă” 31. Făcând această precizare, el a reiterat faptul că doar cita. Şi totuşi, în lumea întreagă s-a răspândit vestea că papa insultase islamul. În toată lumea musulmană s-au iscat răzmeriţe, iar o călugăriţă în vârstă de 65 de ani a fost ucisă în Somalia. Protestele şi violenţele motivate de caricaturile cu profetul Mahomed publicate în Danemarca doar cu câteva luni mai devreme deveniseră deja locuri comune. Acum, li s-au alăturat alte proteste şi violenţe, de astă dată legate de papă. Faptul că toată lumea, de la cei mai dedicaţi atei din Europa şi până la capul Bisericii Catolice, erau luaţi în colimator de aceleaşi forţe, în acelaşi timp, tot n-a părut un avertisment destul de clar.

Capitolul 9

Sirenele care au sunat din vreme

Şi alte sirene răsunau de-a lungul şi de-a latul Europei. În primul deceniu al anilor 2000, în Olanda şi apoi în Norvegia, scriitorul gay american Bruce Bawer a început să fie tot mai îngrijorat de faptul că din ce în ce mai mulţi bărbaţi homosexuali, cunoscuţi de-ai săi din cele mai liberale oraşe europene (inclusiv de la Amsterdam), erau bătuţi de bărbaţi musulmani. Bawer îşi părăsise ţara natală în anii 1990, în parte din cauza a ceea ce considera el a fi o influenţă crescândă a pastorilor creştini care se opuneau vehement recunoaşterii drepturilor homosexualilor. În Europa, a început să observe că exista un tip diferit de cleric, dintr-o altă religie decât cea cu care era obişnuit el, care nu considera doar că homosexualilor nu ar trebui să li se permită să se căsătorească, ci şi că ar trebui aruncaţi de pe acoperişul unor clădiri înalte. La fel ca Pim Fortuyn, Bawer s-a întrebat de ce o societate mândră de liberalismul ei părea să-şi facă mai multe griji să nu-i ofenseze pe musulmani decât pentru apărarea homosexualilor. Homofobia islamică – un subiect abia

abordat de presa specializată în drepturile comunităţilor gay şi cu atât mai puţin de presa tradiţională – a început să capete puţină atenţie. Dar grupările pentru drepturile homosexualilor, care atacaseră cu atâta virulenţă Biserica catolică şi alte biserici creştine, păreau dispuse nu numai să asiste nepăsătoare la evoluţia unei asemenea probleme chiar mai acute, ci şi să-i atace pe cei care, precum Bawer, aduceau în discuţie subiectul. În două cărţi şi o mulţime de articole, scriitorul american a căutat să sublinieze ciudăţenia faptului că societăţile liberale tăceau în legătură cu această intoleranţă numai şi numai pentru că era manifestată de o comunitate de imigranţi. Bawer a arătat că păreau să existe o serie de scenarii contradictorii ale victimelor, însă gay-ii erau depăşiţi de musulmani în aceste naraţiuni.

Ca şi toţi ceilalţi care au formulat avertismente timpurii, Bawer a fost considerabil defăimat pentru eforturile sale, adeseori de presa gay liberală şi de alţii, de la care s-ar fi putut aştepta să vină în întâmpinarea chemării sale. Cazul său n-a făcut decât să demonstreze că, atunci când mesagerul nu era împuşcat de-a dreptul, era redus la tăcere, pe cât posibil, prin alte mijloace.1 Dar pe tot parcursul primului deceniu al secolului XXI, sirenele care au sunat din vreme în legătură cu blasfemia şi libertatea cuvântului au fost cele care s-au făcut auzite cel mai tare în linia întâi.

Publicarea unei serii de caricaturi înfăţişându-l pe profetul islamului, într-o gazetă de circulaţie restrânsă din Danemarca – *Jyllands-Posten* –, a ilustrat unul dintre punctele nevralgice ale epocii. Aşa-numita „— criză a caricaturilor” a venit şi ea să demonstreze, la fel ca povestea cu Salman Rushdie cu 16 ani mai înainte, că dificultăţile provocate de imigraţia în masă aveau să-i ia în continuare prin surprindere pe locuitorii Europei. Dacă vreun danez din anii 1990 ar fi spus că episodul care avea să atragă cel mai mult atenţia opiniei publice asupra ţării sale în deceniul următor era, cel mai probabil, o „criză a

caricaturilor” – expresie pe care oamenii o pronunţau, din ce în ce mai mult, cu nişte feţe severe –, lumea l-ar fi considerat sărit de pe fix.

„Criza” cu pricina s-a declanşat în 2005, când un redactor de la *Jyllands-Posten* a aflat că un editor danez de cărţi pentru copii nu reuşea să găsească niciun caricaturist dispus să contribuie cu desene la un volum despre islam, inclus într-o serie de cărţi pentru copii dedicată religiilor lumii. Surprins de faptul că putea să existe un asemenea tabu într-o societate liberă, ziarul a vrut să verifice dacă acesta putea fi spulberat. A reuşit să demonstreze că se putea, dar cu un preţ uriaş. Pe lângă faptul că au izbucnit revolte şi au fost incendiate ambasade peste tot în lumea musulmană, a declanşat proteste ale musulmanilor şi în toată Europa[70]. La Londra, cei care au demonstrat în faţa sediului ambasadei daneze purtau pancarte pe care scria: „Libertate, du-te dracului!”, „7 iulie se apropie” şi „Decapitaţi cei ce insultă islamul!” După mai multe încercări nereuşite de a-l asasina pe Kurt Westergaard, unul dintre autorii caricaturilor, un musulman înarmat cu o secure, antrenat de organizaţia al-Shabaab[71] din Cornul Africii, i-a pătruns acestuia în casă, în ziua de Anul Nou 2010, cu intenţia de a-l decapita. O cameră de refugiu, pe care Westergaard se lăsase convins să şi-o amenajeze, a fost cea care i-a salvat viaţa. Curând, asemenea lucruri au devenit noua stare de normalitate din Europa. În siajul celei daneze, „crize ale caricaturilor” au început să izbucnească în tot mai multe locuri de pe continent.

În 2006, în Norvegia, editorul gazetei creştine *Magazinet* a reprodus caricaturile din ziarul danez, pentru a le arăta cititorilor săi care fusese toată povestea. Prim-ministrul norvegian de pe atunci, Jens Stoltenberg[72], nu

70 Caricaturile, aparținând mai multor autori, au fost publicate pe 30 septembrie 2005, iar protestele s-au desfășurat în lunile ianuarie-februarie 2006 (n.tr.).

71” Mișcare fiindamentalistă jihadistă, care acționează în țările din Africa de Est și este afiliată organizației al-Qaeda (n.tr.).

72 Jens Stoltenberg (n. 1959) a fost de două ori prim-ministru al

numai că l-a criticat pe editorul Vebjörn Selbekk pentru această decizie, dar l-a şi ameninţat cu cercetarea penală. Când o mulţime furioasă a dat foc ambasadei norvegiene de la Damasc, premierul l-a făcut pe Selbekk răspunzător în egală măsură pentru acel ultraj. Alte figuri politice şi culturale s-au aliniat să atace „provocarea” şi lipsa de respect de care dăduse dovadă ziarul, iar Selbekk însuşi s-a văzut silit să se ascundă şi să intre sub protecţia poliţiei.

În anul următor, a izbucnit şi în Suedia o criză a caricaturilor, când artistul Lars Vilks a desenat un portret al profetului Mahomed, iar apoi a fost nevoit să se ascundă. La fel cum s-a întâmplat şi cu caricaturiştii de la *Jyllands-Posten*, în anii următori au existat mai multe tentative teroriste de asasinare a lui. În 2011, birourile de la Paris ale revistei satirice franceze *Charlie Hebdo* – una dintre foarte puţinele publicaţii care au preluat caricaturile daneze – au fost atacate cu bombe incendiare. În 2013, jurnalistul şi istoricul danez Lars Hedegaard, un critic acerb al islamului, a fost atacat cu două focuri de armă trase în direcţia capului de un bărbat care i-a sunat la uşă într-o dimineaţă. Hedegaard, în vârstă de 70 de ani, a supravieţuit, pentru că pistolul asasinului s-a blocat la cel de-al doilea glonţ, iar el a reuşit să-şi îmbrâncească agresorul, care s-a speriat şi a fugit, găsindu-şi apoi refugiu în Turcia.

Iată doar câteva dintre atacurile care s-au petrecut în perioada ulterioară anului 2005. Dar multe altele abia urmau. Pe data de 7 ianuarie 2015, asasinii au avut noroc când au atacat redacţia *Charlie Hebdo*: au reuşit să treacă de paza clădirii, i-au executat pe cei desemnaţi de stat gărzi de corp ale redactorului-şef şi au masacrat cea mai mare parte a echipei editoriale, chiar la locurile de muncă ale redactorilor. Pe lângă anii îndelungaţi de ameninţări cu moartea pentru că-l înfăţişaseră pe profetul Mahomed[73],

Norvegiei, în anii 2000-2001 și 2005-2013, iar din 2014 este secretarul general al Organizației Tratatului Atlanticului de Nord (NATO) (n.tr.).

73 Islamul este în mod fundamental iconoclast, ceea ce presupune că nu admite reprezentări de niciun fel ale niciunei persoane importante

editorii săptămânalului *Charlie Hebdo* petrecuseră ani îndelungaţi şi prin tribunale, unde fuseseră târâţi de organizaţiile musulmane din Franţa. După o lună de la masacrul din redacţia *Charlie Hebdo*, pe 15 februarie, participanţii la o reuniune organizată la Copenhaga în sprijinul caricaturistului suedez Lars Vilks au fost atacaţi de un tânăr înarmat, născut în Danemarca, în vârstă de 22 de ani. La fel cum se întâmplase în cazul atacurilor de la Paris din luna precedentă, şi această izbucnire ucigaşă a început cu caricaturiştii şi s-a încheiat cu obiective evreieşti – la Paris, un magazin cu produse cuşer; la Copenhaga, o sinagogă.

S-ar fi zis că nu era de prevăzut vreun sfârşit al acestor agresiuni deopotrivă juridice şi fizice, aşa că nimeni n-a mai băgat de seamă, în 2015, o menţiune făcută în trecere, într-un articol din revista *The Atlantic*, despre „aceste războaie nesfârşite şi epuizante din Europa, legate de blasfemie” 2. Deşi avertismentele se făceau auzite deja de două decenii, începând cu cazul Salman Rushdie, nimeni dintre cei care aflaţi în poziţii de autoritate sau de putere nu prevăzuse această succesiune a evenimentelor. Nimeni dintre cei care deschiseseră larg frontierele Europei ca să permită imigraţia în masă din ţările Lumii a Treia nu se gândise măcar, vreodată, că totul avea să devină o chestiune legată de islam. Nu se pregătise nimeni pentru eventualitatea că nou-veniţii nu numai c-ar fi putut să nu se integreze, ci că ar fi putut aduce cu ei multe vederi de ordin social şi religios şi că alte minorităţi ar fi putut cădea victime primele unei asemenea lipse de prevedere. Nimeni aflat într-o poziţie de influenţă nu se aşteptase ca o creştere a nivelului imigraţiei să conducă la recrudescenţe ale antisemitismului şi persecutării homosexualilor. Nimeni dintre cei care încuviinţaseră, sub o formă sau alta, politicile atât de laxe de imigraţie nu prevăzuse vreodată că blasfemia, în felul în care era

---

din religia musulmană, cu atât mai puțin reprezentările caricaturale (n.tr.).

percepută şi tratată de musulmani, urma să devină una dintre problemele culturale şi de securitate majore ale secolului XXI european. În schimb, toţi cei care avertizaseră în acest sens fuseseră ignoraţi, defăimaţi, daţi la o parte, urmăriţi penal sau omorâţi. Şi foarte rar, chiar şi după ce realităţile s-au schimbat, victimele propriu-zise au fost privite, cât de cât, cu înţelegere.

Ceea ce făcuseră politicienii de prim-plan şi o mare parte a mass-mediei până la începutul noului mileniu şi în primul său deceniu fusese o încurajare a sentimentului că tocmai europenii care strigau: „Foc!” erau, de fapt, cei care puneau focul şi-l aţâţau. Eforturile de a reduce la tăcere pe oricine vorbea mai răspicat – indiferent cum: prin violenţă, intimidare sau acţiuni în instanţe – făceau ca, la 30 de ani după scandalul Salman Rushdie, aproape nimeni să nu mai îndrăznească, în Europa, să scrie un roman, să compună o piesă muzicală ori să schiţeze măcar vreun desen care le-ar fi putut stârni mânia musulmanilor. Ba chiar o lua la fugă în direcţia opusă. Politicienii şi aproape oricine altcineva se dădeau peste cap să-şi dovedească admiraţia faţă de islam.

Sigur că, în urma unor atacuri teroriste de amploare – cel de la Madrid, din 2004[74], cel de la Londra, din 2005, sau cel de la Paris, din 2015 – guvernele erau nevoite să întreprindă ceva şi să fie văzute că întreprindeau ceva. Majoritatea s-au dovedit capabile să facă faţă aspectelor de luptă antiteroristă ale situaţiei. Dar au rămas captive fără speranţă ale propriilor politici – şi ale politicilor guvernelor precedente prinse pe mai departe într-un joc lingvistic creat chiar de ele. În iunie 2007, un medic din Serviciul Naţional de Sănătate şi un alt musulman, doctorand, au lăsat în centrul Londrei două maşini-capcană. Una dintre maşini a fost parcată în faţa unui club de noapte foarte frecventat, în aşa-numita „seară a

74 în dimineața zilei de 11 martie 2004, în apropierea gării Atocha din Madrid, mai multe bombe au explodat în vagoanele a patru trenuri de navetiști, la intervale de câteva secunde una de alta, omorând 193 de oameni și rănind alți aproape 2 000 (n.tr.).

doamnelor”; se afla chiar în faţa vitrinei principale şi conţinea o bombă cu încărcătură de cuie. Cealaltă maşină fusese plasată puţin mai departe pe aceeaşi stradă, ca să-i prindă în explozia ei pe cei care fugeau după prima deflagraţie. Din fericire, un trecător a observat că din prima maşină ieşea fum, aşa încât ambele bombe au fost descoperite înainte să fie detonate. Noul ministru de interne, laburista Jacqui Smith, a apreciat că aceste atentate nu pot fi descrise drept „terorism islamist”, pentru că autorii se comportaseră contrar credinţei lor. Prin urmare, a spus ea, mai potrivit ar fi fost ca faptele să fi fost descrise drept „activităţi antiislamice” 3.

Şase ani mai târziu, după ce alţi doi musulmani britanici îl hăcuiseră, ziua-n amiaza mare, în districtul Woolwich din sud-estul Londrei, pe Lee Righy, toboşar în cadrul Regimentului Regal de Puşcași, prim-ministrul conservator David Cameron a ieşit pe treptele de la Downing Street nr. 10 şi a declarat că „Acesta nu e doar un atac împotriva Marii Britanii şi a stilului nostru de viaţă britanic. Este şi o trădare a islamului şi a comunităţilor musulmane, care dăruiesc atât de mult ţării noastre. Nu există nimic, în tot islamul, care să justifice un astfel de act realmente revoltător”. 4 în anul următor, ca reacţie după decapitarea unui asistent umanitar britanic din Siria de către un jihadist născut chiar în Marea Britanie, acelaşi prim-ministru a spus: „Unii pretind că fac asta în numele islamului. Ce prostie! Islamul este o religie a păcii. Asemenea oameni nu sunt musulmani, sunt nişte monştri”. 5

Şi mass-media s-a străduit din răsputeri să nu abordeze frontal cele întâmplate. A doua zi după ce Lee Righy fusese omorât în plină stradă la Londra de doi convertiţi care citau din Coran în timp ce-l înjunghiau, ziarul britanic *The Daily Telegraph*, principalul tabloid de centru-dreapta, a preluat linia de gândire a lui David Cameron. Un editorialist susţinea că: „Omul cu acel cuţit plin de sânge care a vorbit în faţa unei camere video din

Woolwich nu avea o agendă recognoscibilă (…) nimic din ce-a spus nu avea sens" 6. În acelaşi ziar, un alt autor a scris: „Pentru mine, barbaria gestului de teroare de ieri din Woolwich a fost lipsită de sens, nu altceva. Nimic din ce s-a întâmplat acolo nu a avut niciun sens… Am văzut cuţite, elicoptere, arme de foc şi cadavre. Efectiv, nu avea niciun sens". Urma o lungă listă de lucruri petrecute la faţa locului, despre care autorul declara că nu avuseseră niciun sens: „A zis: «pământurile noastre». Dar avea un accent din sud-estul Londrei. Şi asta n-avea niciun sens… Nimic din ce s-a întâmplat acolo nu avea niciun sens. Absolut nimic". Autorul trăgea concluzia grandilocventă că: „Ieri a fost ziua fără sens".7 La celălalt capăt al spectrului politic, în *The Guardian*, comentariile politice sugerau că tot ce se întâmplase nu fusese decât „un act de violenţă perfect lumesc" 8.

La fel ca politicienii, cea mai mare parte a mass-mediei din întreaga Europă a demonstrat în toţi aceşti ani foarte puţină dorinţă fie de a înţelege, fie de a spune public ce se petrecea. În cazul presei, motivele erau evidente: o combinaţie de teamă, laşitate şi o asimilare a ameninţării. În acelaşi timp, politicienii nu puteau trata direct problema, pentru că se făceau răspunzători de introducerea ei în Europa. Pe parcursul tuturor deceniilor care trecuseră, aproape nimeni nu se aplecase asupra ideologiilor sau credinţelor aduse de nou-veniţi în Europa – nici măcar nu arătase cine ştie ce curiozitate în sensul acesta. Politicienii şi mass-media, în general, minimalizaseră diferenţele dintre islam şi orice altă credinţă. Şi insistaseră tot timpul că soluţia problemei, dacă exista vreuna, consta în interconectarea viitorului societăţilor europene cu viitorul islamului, susţinându-i pe musulmanii „moderaţi", astfel încât să prevaleze un „islam reformat". Acest lucru, o ţineau politicienii una şi bună, avea să rezolve problema atât pentru Europa, cât şi pentru islam. Păreau să nu fie conştienţi de faptul că, de la

mutaziliţii[75] din secolul al X-lea până la iranianul Ali Dashti[76] din secolul XX, istoria islamului a fost martora multor mişcări de reformă şi a cunoscut multe persoane cu gândire reformatoare, dar toate acestea au fost învinse de forţa, de argumentele şi de apelurile la autoritate ale fundamentaliştilor. În toată această perioadă, politicienii europeni au încercat să lege viitorul securităţii europene de o mişcare de reformă care tot dăduse greş în decursul istoriei şi avea toate şansele să dea greş din nou. Şi totuşi au susţinut neabătuţi acest argument. Într-un discurs ţinut la conferinţa din 2014 a Partidului Conservator, Theresa May, pe atunci secretar pentru afaceri interne, a făcut ce făceau toţi politicienii, şi anume a subliniat cât de paşnic e islamul şi a citat câteva dintre versetele ei preferate din Coran. După ce fuseseră martorii intensităţii cu care erau dispuşi să-şi apere mulţi musulmani credinţa, s-ar fi zis că atitudinea prevalentă a majorităţii politicienilor din curentele tradiţionale devenise aceea de a pretinde că religia islamică era, cel puţin în parte, adevărată şi o sursă de înţelepciune şi îndrumare. În 2016, unul dintre principalii aliaţi politici ai Angelei Merkel, ministrul german de finanţe Wolfgang Schäuble[77], chema la crearea unui „islam german”.

Carierele celor care au exprimat vederi contrare nu au înflorit în egală măsură. În Olanda, spre exemplu, după ce fusese obligată să trăiască perioade îndelungate în cazărmi ale armatei şi case conspirative ale guvernului, serviciile de securitate îi permiseseră în sfârşit lui Ayaan Hârşi Ali să locuiască într-o clădire cu protecţie specială, situată pe teritoriul Olandei. Dar noii ei vecini se temeau aşa de tare pentru propriile vieţi, cu o femeie care face probleme locuind aşa de aproape, încât i-au cerut în

75 Școală raționalistă de teologie islamică din secolele VIII-X, care a înflorit mai ales în orașele Basra și Bagdad (n.tr.).

76 Filosof raționalist și senator iranian (1897-1982) (n.tr.).

77 Wolfgang Schäuble (n. 1942) a ocupat mai multe funcții în administrația germană. A fost ministru de finanțe între anii 2009 și 2017, apoi a devenit președintele Bundestagului (n.tr.).

justiţie să se mute de-acolo. La scurt timp după aceea, bazându-se pe acuzaţiile neîntemeiate ale unui post de televiziune, ministrul imigraţiei şi integrării (reprezentant al WD, partidul liberal din care făcea parte şi Ayaan Hârşi Ali) i-a retras cetăţenia. Cu alte cuvinte, ţara care primise pe teritoriul ei sute de mii de musulmani, fără să se aştepte ca aceştia să se integreze, ţara care adăpostea unii dintre cei mai radicali predicatori şi cele mai radicale celule din Europa i-a retras cetăţenia unuia dintre foarte puţinii imigranţi care dovediseră cu adevărat cum ar arăta un imigrant pe deplin integrat în Olanda. Ayaan Hârşi Ali s-a mutat în Statele Unite, devenind, aşa cum s-a exprimat Salman Rushdie mai târziu, „poate primul refugiat din Europa Occidentală, de la Holocaust încoace”.9

O vreme, Europa a părut să fi ajuns la concluzia că problemele pe care le provoca extremismul aveau să dispară dacă dispăreau cei ce le arătau cu degetul. Dar problema nu a dispărut, nici dacă au fost ucişi criticii, dacă au fost izgoniţi prin cine ştie ce ascunzători sau alungaţi din Europa. Nu în ultimul rând, bineînţeles, pentru că imigranţii au rămas şi nu aveau nicio intenţie să plece nicăieri. Mulţi dintre ei s-au ghidat după sfatul deopotrivă implicit şi explicit primit în ţările lor de origine: să rămână în Europa, dar să nu devină europeni. La un miting desfăşurat în 2008 la Köln, prim-ministrul de atunci (mai târziu preşedinte) al Turciei, Recep Tayyip Erdogan, a spus în faţa unei mulţimi de 20.000 de turci care trăiau în Germania, Belgia, Franţa şi Ţările de Jos: „Înţeleg prea bine că vă opuneţi asimilării. Nu se poate aştepta nimeni să vă lăsaţi asimilaţi. Asimilarea este o crimă împotriva umanităţii”. Chiar şi aşa, le-a spus celor care-l ascultau că trebuia să se implice în politică şi să câştige influenţă, astfel încât cele 5.000.000 de turci care trăiau atunci în Europa să ajungă să reprezinte un „element constituţional”, şi nu să rămână la stadiul de „oaspeţi”.10

În 2016, la Amsterdam, la fel ca în multe metropole europene, există suburbii care sunt enclave musulmane.

Într-o zi cu soare, clădirile din aceste zone nu arată mai rău decât cele din oricare altă suburbie europeană; de fapt, majoritatea caselor sunt de genul celor pe care cele mai multe cupluri tinere din Europa Occidentală s-ar lupta să şi le permită, ca un prim pas pe drumul ascendent al spaţiului locativ. Aici s-au adunat muncitorii-imigranţi încă de pe vremea când au venit în Olanda, în urmă cu 60 de ani. Astăzi, la fel ca multe alte zone suburbane din Amsterdam şi Rotterdam, şi acestea conţin câte o mini-Turcie şi un mini-Maroc. Magazinele alimentare sunt *halal*. Toate femeile poartă o formă sau alta de acoperământ al capului, iar viaţa comunităţilor se desfăşoară, în linii mari, la fel cum s-ar desfăşura dacă oamenii ar trăi în Turcia sau în Maroc. Una dintre casele înşiruite pe o stradă liniştită şi plăcută este cea în care locuia Mohammed Bouyeri – casa din care a plecat acesta, cu un deceniu în urmă, ca să-l găsească pe Theo van Gogh şi să-l măcelărească. Şi nu este o zonă exagerat de ameninţătoare. E doar o zonă diferită. Multe ferestre poartă afişe electorale şi toate îl înfăţişează pe Recep Tayyip Erdogan.

Capitolul 10

Tirania sentimentului de vinovăţie

Reacţia Europei a fost aproape unanimă în zilele acelea de septembrie când valurile au adus pe o plajă din Turcia trupul neînsufleţit al lui Aylan Kurdi, băieţelul sirian în vârstă de trei ani care se înecase în timpul traversării Mediteranei. Era, după cum au titrat mai multe ziare, „o ruşine pentru Europa”. Când presa a relatat că părinţii copilului voiau de fapt să ajungă la familia din Canada şi că le fusese deja refuzată o cerere de acordare a vizei, moartea lui Aylan Kurdi a devenit subiect de dezbatere şi în America de Nord. Parţial, campania pentru alegerile generale din Canada, programate în luna următoare, a fost suspendată. Adversarii politici ai guvernului în exerciţiu, condus de Stephen Harper, au exploatat aşa-zisul eşec al Canadei de a salva viaţa copilului de trei ani. Guvernul Harper a şi pierdut alegerile.

Sentimentul acesta general de vinovăţie şi ruşine s-a răspândit în toată Europa şi America de Nord, reducând la tăcere orice discuţii de ordin practic despre ce anume s-ar fi putut face pentru familia Kurdi sau pentru toate celelalte familii care ar fi dorit să urmeze acelaşi drum. Atât de puternică era toată această revărsare de vinovăţie, încât mai multe realităţi altminteri pertinente au fost omise cu desăvârşire. Nu în ultimul rând, faptul că familia Kurdi pornise dintr-o ţară considerată sigură – Turcia. Tatăl hotărâse să plece dinţ ară, deşi avea un serviciu plătit acolo, şi să-şi ducă familia în Europa. Trupul fără suflare al copilului fusese descoperit pe o plajă din Turcia, nu din Europa. Şi, cu toate că presa turcească a deplâns într-o oarecare măsură tragedia, în Turcia nu s-a înregistrat nimic care să se apropie măcar de nivelul introspecţiei şi al autoflagelării cărora li s-au dedat politicienii şi mass-media din Occident.

Cu toate că unele părţi ale lumii arabe şi musulmane au stăruit asupra tragediei, urmările nu au ajuns nici pe departe la nivelul contestării politicilor la care s-a ajuns în Occident. De fapt, tragedia copilului înecat a subliniat cel puţin o discrepanţă extraordinară nu numai între felurile de a reacţiona din Europa şi Orientul Mijlociu, ci şi între atitudinile faţă de azil din cele două regiuni. Deşi Libanul, Iordania şi Turcia primiseră nenumăraţi refugiaţi de pe urma războaielor din Irakul şi Siria vecine şi primiseră pentru aceasta un sprijin financiar substanţial din partea comunităţii internaţionale, atitudinea întregului Orient Mijlociu faţă de astfel de crize umanitare – ca să nu mai vorbim şi de alte crize umanitare şi economice din Africa şi Orientul îndepărtat – se afla în totală opoziţie cu atitudinea guvernelor şi a mass-mediei din Europa. Dacă ţările europene îşi încărcau conştiinţa cu moartea unui copil de trei ani care se înecase, lumea arabă din care provenea copilul – şi *ummah*, sau comunitatea musulmană, în sens mai larg – au fost surprinzător de puţin înclinate să acţioneze.

De exemplu, cele şase ţări membre ale Consiliului de Cooperare al Golfului – Kuweit, Bahrein, Qatar, Emiratele Arabe Unite, Arabia Saudită şi Oman – acordaseră azil, până în 2016, unui total general de zero refugiaţi sirieni. Iar atitudinea lor faţă de refugiaţii din Eritreea, Nigeria, Pakistan şi Bangladesh se dovedise încă şi mai puţin generoasă. Cu numai câteva luni înaintea morţii lui Aylan Kurdi, un oficial din Kuweit, pe nume Fahad al-Shalami, explicase, într-un interviu acordat postului de televiziune France24, de ce ţările din zona Golfului, cum era şi a lui, refuzau să le acorde azil chiar şi refugiaţilor sirieni: „Kuweitul şi ţările din zona Golfului sunt scumpe, nu sunt potrivite pentru refugiaţi”, zisese acesta. „Sunt potrivite pentru oamenii muncitori. Transportul e scump. Costul vieţii din Kuweit e ridicat, pe când în Liban sau în Turcia poate că e mai mic. Iată de ce e mult mai uşor ca refugiaţii să fie plătiţi [să rămână acolo]. La urma urmelor, nu poţi primi tot felul de oameni care provin dintr-o atmosferă diferită, dintr-un loc diferit. Sunt oameni cu tot felul de probleme psihologice, de traume”. Nu se putea chiar aşa, să-i aşezi, pur şi simplu, în societăţile ţărilor din zona Golfului, explica el.1

O astfel de atitudine nu e surprinzătoare. Al-Shalami încerca doar să apere societatea din propria-i ţară de dificultăţile cu care credea că s-ar alege dacă permitea intrarea unui mare număr de refugiaţi. Ciudat este că atitudinea standard europeană pare să accepte că ţările din Golf şi alte societăţi au un echilibru fragil, în timp ce Europa este infinit de maleabilă. Nimeni din Europa nu a dat vina pe Turcia sau pe Oman pentru moartea lui Aylan Kurdi. Şi, dacă prim-ministrul spaniol Mariano Rajoy a spus, referindu-se la o altă ambarcaţiune cu imigranţi care s-a scufundat în apele Mediteranei, că exista riscul „să ne pierdem credibilitatea, dacă nu suntem capabili să prevenim asemenea situaţii tragice”, puţini au fost cei care au pretins că în joc era credibilitatea unor ţări arabe sau africane. Ba chiar, în perioada în care criza refugiaţilor a

fost dominată de problema siriană, aproape nimeni nu a acuzat ţările implicate efectiv în războiul civil din Siria – incluzând aici Iranul, Arabia Saudită, Qatarul şi Rusia – pentru costurile umane ale conflictului. Nu a existat niciun demers la nivel european pentru a cere Iranului să primească refugiaţi, după cum n-au existat nici presiuni asupra Qatarului să accepte un număr echitabil de refugiaţi.

În spatele unei asemenea lipse de implicare stau multe premise politice şi strategice. Dar există şi o preocupare de sine morală care le depăşeştepe toate. Iar preocuparea de sine nu a început odată cu criza refugiaţilor. Mai degrabă, este una dintre temele pe care stă clădită întreaga Europă contemporană – un sentiment al vinovăţiei unic, stăruitor şi, poate, în ultimă instanţă, fatal, devenit obsesie.

În aprilie 2015, după ce încă o ambarcaţiune cu imigranţi se scufundase în apele Mediteranei, europarlamentara suedeză Cecilia Wilkstrom şi-a intensificat campania pentru asigurarea unor rute către Europa „sigure şi legale” pentru imigranţi. Dacă nu se întâmpla acest lucru, insista ea, situaţia creată avea să fie comparată de generaţiile viitoare cu Holocaustul.

Copiii şi nepoţii mei vor întreba, cred, de ce nu s-a făcut mai mult pentru a-i ajuta pe oamenii care fug de Statul Islamic, sau de violenţele din Eritreea, sau de pe unde şi de ce anume fug, dacă ştim că oamenii mor cu miile acolo. Se va pune aceeaşi întrebare care a fost pusă şi după război: „Dacă ştiaţi ce se întâmpla, de ce n-aţi făcut ceva?”. În Suedia, am permis ca liniile noastre de cale ferată să fie folosite pentru a-i transporta pe evrei către lagărele morţii naziste. Astăzi există în lume mai mulţi refugiaţi decât în timpul şi după al Doilea Război Mondial. În momentul de faţă, lumea arde şi noi trebuie să facem faţă acestei vâlvătăi.2

Politicienii din Germania nu aveau nevoie să fie chiar atât de expliciţi. Toţi germanii care au ascultat-o ştiau

precis la ce se referea cancelarul federal Angela Merkel în marele ei anunţ de pe 31 august 2015, când a spus: „Lumea vede Germania ca pe un pământ al speranţei şi al oportunităţilor. Ceea ce n-a fost întotdeauna la fel”. Se referea la ceva ce avea ecou în conştiinţele lor, ceva ce simţeau ca fiind profund relevant. În zilele acelea cruciale de la sfârşitul lui august, în oraşul est-german Heidenau avuseseră loc proteste în faţa unui centru de primire a refugiaţilor, iar o clădire fusese incendiată. Când şi-a făcut apariţia în oraş după aceea, Merkel s-a trezit în mijlocul huiduielilor şi al tirului cu întrebări din partea mulţimii. Unii germani au privit îngroziţi acele imagini şi erau pregătiţi să ia măsuri, pentru a arăta un chip diferit al ţării lor. În primele zile din septembrie, sute de mii de oameni au venit din sudul Europei în Germania, trecând prin Serbia, Ungaria şi Austria. Iar când cancelarul federal a deschis larg porţile ţării, conaţionalii ei au primit provocarea. La frontiere şi în gările din München şi Frankfurt s-au adunat sute de oameni ca să-i întâmpine pe imigranţi la sosire.

Secvenţele filmate au făcut înconjurul lumii. Iată mulţimi de germani care nu numai că le acordau asistenţă imigranţilor care veneau în ţara lor, ci le şi organizau ceva ce semăna adesea cu o petrecere de bun venit. Imigranţii, care străbătuseră cel puţin un continent, păreau năuciţi şi adeseori jubilau când se vedeau înconjuraţi de nenumăraţii nemţi care-i aplaudau şi-i ovaţionau din toate părţile. Comitetele de întâmpinare ţineau deasupra capetelor baloane şi pancarte cu sloganuri de genul: „Bine aţi venit!” şi „îi iubim pe refugiaţi!” După ce trenurile intrau în gări, iar imigranţii coborau din ele şi pătrundeau în mulţimile de germani, unii localnici fluierau cu degetele în colţurile gurilor şi-şi plesneau palmele de palmele nou-veniţilor. Lanţuri umane formate din voluntari împărţeau alimente şi daruri, inclusiv dulciuri şi ursuleţi de pluş pentru copii. Nu era doar o ilustrare a acelei *Willkommenkultur* (cultură a primirii ospitaliere) pe care spun germanii că le place s-o

manifeste. Imigranţii nu erau doar întâmpinaţi. Sosirea lor era celebrată, de parcă ar fi fost echipa locală de fotbal revenită acasă după cine ştie ce triumf sau nişte eroi care se întorceau dintr-un război. Dintre cei care beneficiau de o asemenea întâmpinare, unii s-au pătruns de spiritul ei, şi-au ridicat braţele şi au început să lovească aerul cu pumnul, în timp ce treceau pe dinaintea gărzii de onoare formate ad-hoc.

Şi nu numai germanii s-au lăsat afectaţi de acest spirit. Au venit oameni din toată Europa ca să ia parte la efortul germanilor şi peste tot erau vizibile explicit paralele istorice. Doi studenţi din Marea Britanie s-au dus cu maşina la graniţa dintre Austria şi Ungaria, ca să transporte imigranţi la München. La întrebările mass-mediei, unul dintre ei a spus că: „Suntem aici pentru c-am văzut la televizor scene care ne-au dus cu gândurile la anii 1940 şi pentru că paralelele istorice cu ceea ce se întâmplă aici amintesc atât de mult de lucruri precum linia ferată subterană[78]. Drept care te-ntrebi ce-ai fi făcut atunci, iar mie mi-ar plăcea să pot spune c-aş fi dat o mână de ajutor – de-asta ne aflăm azi aici”. 3

Fenomenul nu s-a rezumat la situaţiile petrecute pe teritoriul Germaniei. Peste tot în Europa au început să fie făcute paralele cu cel de-al Doilea Război Mondial. Din Danemarca veneau deja în Suedia numeroşi imigranţi, care treceau cu trenul podul Oresund în Suedia. Nu aveau nevoie de paşapoarte, pentru că nu exista frontieră între cele două ţări. Dar nu toată lumea găsea destul de puternică imaginea trenurilor pline cu imigranţi. În timpul războiului, când naziştii ordonaseră deportarea evreilor din Danemarca, rezistenţa locală daneză reuşise, într-o acţiune plină de eroism care a devenit faimoasă, să-i transporte în toiul nopţii pe aproape toţi cei 8.000 de membri ai comunităţii evreieşti în Suedia neutră. Iată de

78 „Linia ferată subterană” era o denumire codificată pentru sistemele de rute secrete și case conspirative din prima jumătate a secolului al XIX-lea folosite de sclavii de culoare din Statele Unite ca să ajungă în state libere de sclavie sau în Canada (n.tr.).

ce tânăra politiciană daneză Annika Holm Nielsen, pe atunci în vârstă de 24 de ani, a început să ducă imigranţi cu iahtul personal peste întinderea de 5 mile marine (9 kilometri) de apă care desparte Copenhaga de oraşul suedez Malmö. Un bărbat pe nume Abdul, care venise din Germania şi pe care-l cunoscuse la Gara Centrală din Copenhaga, s-a văzut şi el transportat de ea peste apele învolburate, într-o călătorie care a fost, inevitabil, comparată de mass-media cu acţiunile rezistenţei din 1943. Nielsen a negat c-ar fi fost vorba de un gest „simbolic" şi a ţinut să sublinieze că i se păruse, pur şi simplu, „mai sigur aşa".4

N-are importanţă că drumul lui Abdul către Suedia ar fi fost mai sigur, mai rapid şi mai confortabil dacă doamna Nielsen l-ar fi lăsat în pace, să se urce în trenul către Malmö, alături de toţi ceilalţi imigranţi ca şi el – în septembrie 2015, asemenea „gesturi" se încadrau în contextul general. Era un mod de prezentare a situaţiei pe care mulţi dintre cei care făceau parte din comitetele de primire din gările germane îl exprimau explicit: era un fel de remediu pentru ce se întâmplase în anii 1930 şi 1940. Comportamentul aproape isteric al mulţimilor nu degaja doar un sentiment de uşurare, ci unul similar extazului – pentru că oamenii aceia veneau în Germania, nu plecau de-acolo. În loc să fie o ţară din care oamenii fug pentru că viaţa lor e în pericol, Germania devenise un loc în care oamenii se refugiau, de fapt, ca să scape de războaiele şi persecuţiile din ţările lor.

Bineînţeles că aceste paralele ridicau o serie de probleme serioase. Comparaţia dintre imigranţii din 2015 şi evreii din epoca nazistă şchiopăta din mai multe puncte de vedere. În primul rând, evreii care fugeau de regimul hitlerist erau disperaţi să găsească orice altă ţară unde să stea. Cei care veneau în Germania în 2015 trecuseră prin mai multe ţări, inclusiv câteva europene, până să ajungă la destinaţie. În al doilea rând, cu toate că numeroşi sirieni, printre alţii, fugeau, într-adevăr, de războiul în care şi-ar fi

putut pierde vieţile, o comparaţie între toţi aceşti imigranţi (inclusiv cei care imigrau din motive economice) şi evreii din anii 1930 nu făcea doar să minimalizeze suferinţa celor exilaţi din Germania hitleristă. Era o modalitate de a insista că europenii nu aveau de ales şi trebuiau să-i primească pe toţi cei care voiau să vină în Europa. Altfel, însemna să fii nazist.

Indiferent dacă erau conştienţi sau nu, germanii şi ceilalţi care se îngrămădeau pe străzile şi peroanele gărilor ca să celebreze afluxurile de imigranţi luau parte la un proces istoric mult mai presus de ei. Chiar şi actul acesta emoţional aducea cu sine, tocmai când era nevoie, acelaşi balast intelectual ca orice altă argumentaţie din fenomenul postbelic al imigraţiei. Dintre cei intervievaţi de jurnalele de ştiri ale televiziunilor, unii au afirmat că, date fiind deficitele demografic şi de forţă de muncă înregistrate de Germania, era „perfect raţional" ca ţara să primească acele sute de mii de nou-veniţi. Dar asemenea raţionamente au părut a fi secundare – veneau doar să susţină o decizie care fusese deja luată. Instinctul primar al unei părţi a populaţiei şi al reprezentanţilor politici ai acesteia se dovedea mai semnificativ şi era expresia cea mai recentă şi mai vizibilă a unei poveri istorice a cărei apăsare o simţeau mulţi europeni.

Pata de pe obrazul Europei

Europenii contemporani poate că nu sunt singurii oameni din lume care simt că s-au născut în păcatul originar, însă cu siguranţă par să sufere de varianta cea mai gravă a acestei probleme. Înainte să ridice altcineva problema, europenii de astăzi se aşteaptă să poarte o vină istorică specifică, în care sunt incluse nu numai vinovăţia legată de război şi cea legată de Holocaust, ci o panoplie întreagă de vinovăţii care le-au precedat pe acestea. Lista include sentimentele de vinovăţie stăruitoare legate de colonialism şi de rasism, dar nu se limitează nicidecum la ele. Şi, chiar dacă toate acestea se adună şi rezultă o ditamai povara, nu mai este o povară pe care să considere

cineva că ar trebui s-o purtăm singuri în ultimele decenii, acelaşi tip de şantaj istoric care a afectat Europa modernă a fost admis şi de un grup de naţiuni remarcabil de omogene. Uimitor este că toate celelalte ţări care ar trebui să sufere de pe urma aceloraşi păcate sunt ţări pentru a căror creare este blamată Europa, de unde apare şi impresia că pata de pe obrazul Europei se regăseşte peste tot în lume.

Dacă pentru europenii contemporani colonialismul este numai unul dintre păcatele de nivel mediu şi de etapă, pentru australieni acesta a devenit păcatul originar, pe care e fondată naţiunea. Şi nu pentru că sunt acuzaţi, ca şi popoarele europene, că au prădat alte ţări în goana lor după îmbogăţire, ci pentru că simt acuzaţi că şi-au prădat propria ţară – că reprezintă un proiect colonial care încă îşi mai reprimă colonia. Se spune că în cazul Australiei colonialismul a început chiar acasă. Elevilor australieni li se spune că, indiferent de virtuţile ei din prezent, naţiunea lor a fost întemeiată pe genocid şi jaf. Iar faptul că forţele coloniale de la început mai erau şi formate din albi proveniţi din Europa face actul în sine incomparabil mai rău decât dacă ar fi fost vorba despre povestea la fel de familiară cu popoare de culoare care le iau pământurile altor popoare de culoare. Cucerirea teritoriului unui grup de către un alt grup şi persecutarea învinşilor de către învingători e povestea celor mai multe naţiuni de pe Pământ. În cazul australienilor însă, tratamentul aplicat în istorie aborigenilor şi altor „prime populaţii” constituie un subiect care s-a mutat în ultimele decenii de la periferia dezbaterii publice către miezul ei – şi a devenit cel mai crunt păcat, unul fondator, al naţiunii. Curios lucru, acest scenariu al vinovăţiei pare să fie, de fapt, dorit şi bine primit de societatea din Australia.

La fel cum se întâmplă cu orice alt lucru pe care şi-l doresc oamenii, şi aici adevărul are tendinţa de a fi amplificat în mod disproporţionat pe parcurs. Aşa se face că politica misionarilor şi a oficialităţilor din Australia, de a

lua de lângă părinţi o parte dintre copiii aborigeni (aşa-numita „generaţie furată”) a fost promovată la statutul de „genocid”.5 A făcut obiectul a numeroase cărţi şi filme intens popularizate, al unor anchete guvernamentale şi al unor nesfârşite scuze prezentate de politicieni, inclusiv de şefi de guvern.6 Respingeri ale unor asemenea poziţii sunt greu de susţinut, pentru că până şi pretenţiile cele mai exagerate sunt bine primite; în schimb, combaterea lor trece drept dovadă că autorul se află în stare de negare şi este rasist. Ca urmare, în prezent nu mai pare să fi rămas de discutat decât nivelul compensaţiilor care se cuvin distribuite comunităţilor de aborigeni pentru această mare traumă istorică. Efectul cumulativ al sentimentului de vinovăţie profund întipărit a provocat o schimbare deja palpabilă în impresia restului lumii despre Australia şi în imaginea ţării despre ea însăşi – de la o parte a lumii în general însorită şi optimistă, la una vizibil mai sumbră şi care mai are şi o atitudine plângăreaţă faţă de propriul trecut.

În ultimii ani, această situaţie a fost ilustrată prin gesturi de succes, precum expoziţiile intitulate „Mare de mâini”, în care sute de mii de cetăţeni au sponsorizat şi semnat câte o mână de plastic în culorile aborigenilor, mâinile fiind apoi aşezate ca să formeze diverse modele pe spaţiile verzi din faţa clădirilor publice, inclusiv în faţa Parlamentului de la Canberra. Un alt ritual, care a găsit mare trecere la mii de oameni, a fost acela de a semna în „Cărţi ale regretului” naţionale. Din 1998 încoace, în Australia, se ţine şi o „Zi naţională a regretului”.7 Fireşte, aşa cum se întâmplă în cazul oricărui păcat originar, şi acesta, pentru care australienii sunt invitaţi întruna să-şi ceară iertare, este imposibil de corectat Mulţi dintre oamenii care trăiesc în prezent în Australia poate că sunt descendenţi ai europenilor şi ai altor colonişti, dar ei înşişi nu au luat cu japca pământurile nimănui şi nu au furat nicio generaţie. Pentru pământurile pe care le-au moştenit, nu au persecutat pe nimeni şi nu au uzurpat drepturile

nimănui. Şi, cu toate că oportunităţile economice şi de angajare ale aborigenilor din ţară sunt evident rămase în urmă faţă de cele ale altor australieni – chiar departe în urmă –, această situaţie readuce în actualitate un cerc vicios de nedepăşit. Pentru că şi acum, ca şi în trecut, australienii care doresc să „corecteze" politicile destinate aborigenilor se lovesc de aceeaşi dificultate insurmontabilă: cum să „conserve" modul de viaţă al acestora, fără să-i încurajeze ori să-i forţeze să îmbrăţişeze tocmai modul de viaţă al celorlalţi australieni, anulându-şi astfel propria cultură.

Voga australiană a autoacuzării nici măcar nu mai este ceva neobişnuit. Cu doar câteva luni înainte ca prim-ministrul Kevin Rudd să prezinte, în 2008, scuze faţă de populaţiile indigene, prim-ministrul canadian Stephen Harper făcuse un gest similar la adresa popoarelor indigene din Canada.8 Ambele discursuri au fost primite pozitiv de mai toată lumea, fiind considerate o ispăşire la nivel de oameni de stat pentru o perioadă sumbră a istoriei celor două ţări. Puţine voci aflate în dezacord s-au putut face auzite, şi chiar datele istorice au părut, pentru o vreme, imposibil de invocat cu onestitate. În Canada, ca şi în Australia şi în toate cazurile similare, ar fi trebuit ca dorinţa de amplificare prin discurs a gravităţii crimelor pentru care se cerea iertare să fie o supapă de scăpare. La urma urmei, oricine s-ar înfăţişa înaintea unui tribunal ca să fie judecat pentru crime reale şi s-ar lăuda cu comiterea unor crime şi mai grave decât cele de care este acuzat ar fi considerat inapt de a fi supus judecăţii. În schimb, dacă nu te afli tu însuţi în boxa acuzaţilor sau nu eşti considerat direct vinovat, ci nu faci decât să vorbeşti în numele unor predecesori decedaţi, poate că tendinţa spre hiperbolizare sporeşte. Politicienii din ziua de azi nu au decât puncte politice de câştigat din asemenea declaraţii, şi, cu cât e mai mare păcatul, cu atât mai mare este indignarea şi cu cât e mai apăsată cererea de iertare, cu atât mai mare câştigul politic potenţial pentru toate regretele exprimate.

Prin asemenea declaraţii, liderii politici se pot bucura de toate beneficiile mărinimiei, fără să aibă obrazul propriu pătat de implicare: persoana care prezintă scuzele nu a greşit concret cu nimic şi toate persoanele cărora li se adresează acele scuze au murit de mult.

În mod evident, este o manie. O manie specifică şi comună a europenilor. Calculul politic pare să fie acela că astfel de declaraţii reprezintă exerciţii care nu prezintă niciun cost. Numai că nu este aşa. Pentru că naţiunile ai căror lideri oferă constant scuze pentru manifestările istorice ajung să pară în cele din urmă (într-o lume în care asemenea scuze revin cu obstinaţie din anumite ţări şi lipsesc, în schimb, cu desăvârşire din altele) naţiuni care au motive speciale pentru o asemenea vinovăţie. Dacă Australia se arată mereu atât de onestă şi-şi cere iertare întruna pentru propriul trecut, în timp ce China păstrează tăcerea, în cele din urmă copiii australieni, ca şi alţii, vor rămâne cu impresia că Australia este ţara cu cele mai multe motive de a-şi cere iertare. Şi, dacă amplificarea marilor greşeli istorice până la statutul de genocid poate părea un gest gratuit pentru istoricii angrenaţi în polemici sau pentru politicienii mânaţi de ambiţii, ea generează o impresie generală de fărădelege, care poate ajunge, în ultimă instanţă, să submineze profund nu numai viziunea lumii în privinţa unei întregi naţiuni, ci şi viziunea despre sine a naţiunii respective.9

Dincolo de un grad corespunzător de umilinţă istorică, oare ce se poate obţine, concret, din ducerea la extrem a unei asemenea tendinţe? Presupunând că Australia s-ar fi născut din păcat, nu se poate face nimic altceva pentru corectarea situaţiei, decât ca – după mai multe secole de la întemeierea statului australian modern – societatea australiană să fie împărţită după criterii rasiale, iar cei bănuiţi că sunt descendenţii primilor colonişti să fie obligaţi să-şi cedeze averile celor consideraţi a fi (după analize genetice elaborate) descendenţii populaţiilor indigene. Codurile genetice ale celor de origine rasială

combinată ar fi, probabil, evaluate de un tribunal specializat în genetică şi care, în funcţie de *ce* descoperă, ar putea decide că aceştia trebuie să renunţe la o parte din avere, să primească o sumă neaşteptată sau să păstreze o anumită sumă, în funcţie de rezultatele analizelor ADN. Dacă infracţiunea este jaful, atunci nu poate exista altă pedeapsă decât restituirea.

În absenţa unei asemenea soluţionări puţin probabile a chestiunii, acordul provizoriu între părţi pare a fi acela că australienii pot să-şi păstreze rezidenţa în Australia, cu condiţia să trăiască într-o stare de perpetuă remuşcare. Acesteia i se adaugă tributul adus în mod regulat culturii aborigenilor, inclusiv artei aborigene, şi prezentarea generalizată a culturii indigene ca fiind posesoarea unei purităţi ori a unui adevăr speciale, care apoi să fie comparată cu Australia contemporană doar în termeni defavorabili acesteia din urmă. În ultimii ani, această abordare a condus la dezvoltarea unei variante australiene a celebrului mit al „nobilului sălbatic”.10 Mitul acesta pretinde că orice exista înaintea epocii prezente era mai bun sau mai pur, chiar şi atunci când era – demonstrabil cu probe – mai rău. Descrie ca stârnind simpatia lucruri şi comportamente care, în mod normal, i-ar determina pe oameni să nu mai resimtă nicio simpatie. Este o modă a primitivismului romantic ajuns, poate, să înflorească în Australia modernă, dar nu este prezent numai acolo.

O altă ţară care poate fi arătată cu degetul ca fiind un produs de export al europenilor este şi cea care, după standardele economice, a devenit cea mai de succes ţară din lume.

Timp de câteva secole după ce Cristofor Columb a debarcat undeva în arhipelagul Bahamas, „descoperirea” continentului american a fost considerată un lucru bun, iar navigatorul însuşi, celebrat pentru faptele lui de eroism. La 400 de ani după sosirea lui, imigranţii din America îi mai ridicau încă statui, prin subscripţii publice.11 Dar, până la împlinirea celui de-al cincilea secol de la

eveniment, în 1992, socotelile se schimbaseră. Columb nu mai era descoperitorul Americii – devenise distrugătorul ei, de fapt. America era acum tot mai populată cu oameni care ar fi preferat ca el să nu fi descoperit deloc acest teritoriu. Din explorator de succes şi aventurier, Columb se transformase într-un colonialist şi, bineînţeles, autorul unui genocid.

O puzderie de cărţi publicate la împlinirea a 500 de ani de la descoperirea Americii veneau cu pretenţia, de-acum obligatorie, că acţiunile lui Columb fuseseră, de fapt, precursoarele acţiunilor de mai târziu ale naziştilor: „Pe drumul către Auschwitz, calea trecea nemijlocit prin inima Indiilor şi a Americii de Nord şi de Sud", după cum formula unul dintre autori.12 Un alt autor de mare popularitate a scris o carte intitulată *The Conquest of Paradise*, care vorbea despre America de dinaintea lui Columb ca fiind, literalmente şi metaforic, o grădină a Edenului, un loc în care omul şi natura coexistau, pasămite, într-o armonie perfectă. În schimb, ţara care luase naştere ca urmare a sosirii lui Columb era groaznică în aşa măsură, încât părea să se facă răspunzătoare de „probabila distrugere a întregii planete" 13.

În anii următori, în America, tot ce era legat de Columb a intrat într-un proces de revizuire. A fost vizată până şi sărbătoarea naţională Ziua lui Columb[79]. Astăzi, multe oraşe, începând cu Seattle şi Minneapolis, au decis prin lege să redenumească Ziua lui Columb, spunându-i „Ziua Populaţiilor Indigene" şi oferind astfel posibilitatea de a pune accentul pe cei care se aflau deja în America înaintea venirii exploratorului. După cum s-a exprimat în timpul acestei dezbateri o descendentă a populaţiilor indigene, la un post local de radio din Oklahoma City: „Cu aşa ceva mă lupt de multă vreme. Faptul că ţara noastră, statul nostru şi oraşul nostru marchează această

79 Comemorează data de 12 octombrie 1492, când cele trei corăbii ale lui Cristofor Columb au ancorat la țărmul insulei San Salvador din arhipelagul Bahamas (n.tr.).

sărbătoare, legată de omul care i-a ucis, i-a înrobit şi i-a violat pe indigeni şi care a decimat o întreagă populaţie”. 14 Sigur că nimic din toate acestea nu se petrecuse în timpul vieţii ei, nici în timpul vieţii vreuneia dintre persoanele pe care le cunoscuse ea vreodată.

O dată în plus, atât făptaşii, cât şi victimele au murit de mult şi sunt prea puţine căi – dacă există vreuna – de atenuare a resentimentelor. Cu toate că rămâne opţiunea, la fel ca în Australia, de a susţine aceste mituri pastorale şi poveşti romantice care circulă prin toată lumea, dar ocupă o nişă atât de îngustă în societăţile postindustriale din Occident. Acestea văd constituirea civilizaţiei moderne ca pe un proces care a dus nu numai la distrugerea unor peisaje odinioară minunate, ci şi la pângărirea unor fiinţe umane, până atunci neatinse de rău, cu cele mai grele păcate de moarte ale lăcomiei omeneşti. Este o viziune rezumată, deşi nu inventată, de Jean-Jacques Rousseau, care, însă, a căpătat o popularitate nebănuită la sfârşitul secolului XX şi începutul secolului XXI. Potrivit acestei concepţii, europenii, care s-au apucat să călătorească prin toată lumea şi să colonizeze, s-au transformat într-o specie de distrugători ai Edenului.

Printre păcatele pe care sunt acuzaţi acum europenii că le-ar fi răspândit în toată lumea se numără şi acela care constituie păcatul fondator al Americii – sclavia şi, ca un corolar al sclaviei, rasismul. Este un eufemism să spin că preşedinţii americani îşi cer scuze, de zeci de ani, pentru aceste păcate. Cu aproape două secole în urmă, ţara a dus şi a câştigat un război civil din acest motiv. Şi totuşi, în 1998, în timpul unei vizite în Uganda, preşedintele Clinton a mai prezentat o dată scuze din belşug pentru comerţul cu sclavi. Dacă el însuşi sau vreunul dintre consilierii lui a crezut că putea rezolva lucrurile în felul acesta, s-a înşelat amarnic. Deşi comerţul cu sclavi a implicat cel puţin la fel de mulţi oameni la capătul ugandez al lanţului ca şi la cel american, ideea că numai descendenţii europenilor trebuie să se simtă permanent vinovaţi pentru acţiunile

strămoşilor este acum profund înrădăcinată şi este utilă pentru toată lumea în afară de cei care fac parte din poporul acuzat. În ultimele două decenii, deşi situaţia negrilor americani s-a îmbunătăţit încetul cu încetul, retorica vinovăţiei n-a făcut altceva decât să se amplifice. Statele Unite au avut secretari de stat de culoare[80] – din ambele partide –, au avut judecători de culoare la Curtea Supremă[81] şi un preşedinte de culoare, dar până şi în al doilea mandat al lui Barack Obama s-au făcut auzite cereri tot mai vehemente de acordare a unor „reparaţii" pentru americanii de culoare. Ba chiar disputa s-a mutat în prim-planul politicii, cum nu fusese timp de generaţii întregi.15 Parcă pentru a dovedi că într-adevăr nu se poate face nimic pentru a mai atenua păcatele trecutului, în cel de-al şaselea an al administraţiei Obama a devenit larg răspândită ideea că acţiunile strămoşilor multora dintre americanii albi trebuie să-i determine pe descendenţii lor să le acorde majorităţii americanilor de culoare despăgubiri băneşti pentru fapte comise cu câteva secole în urmă. Chestiunea reparaţiilor cuvenite altor grupuri etnice, care au suferit persecuţii pe parcursul istoriei, nu şi-a găsit locul în dezbaterea care a urmat. Numai europenii şi descendenţii lor simt bântuiţi de sentimentul vinovăţiei. Deci numai acestora li se cuvine să-şi ispăşească întruna vinovăţia.

În America, la fel ca în Australia, o asemenea pledoarie zgomotoasă care clamează vinovăţia ajunge să modifice sentimentele fireşti ale unui popor pentru istoria

80 Colin Luther Powell (n. 1937), general de rang înalt în Armata Statelor Unite și secretar de Stat în perioada 2001-2005, în primul mandat al președintelui George Bush-fiul, din partea Partidului Republican; și Condoleezza Rice (n. 1954), secretar de Stat în perioada 2005-2009, în al doilea mandat al aceluiași președinte, tot din partea Partidului Republican; Rice a fost afiliată Partidului Democrat, dar numai până în anul 1982 (n.tr.).

81 Primul a fost Thurgood Marshall (1908-1993), numit de președintele Lyndon B. Johnson în 1967; al doilea, Clarence Thomas (n. 1948), numit de președintele George Bush-tatăl în 1991, ca succesor al lui Marshall (n.tr.).

sa proprie. Îi transformă patriotismul într-un sentiment al ruşinii sau, în cel mai bun caz, într-un amestec profund eterogen de emoţii, cu efecte îngrijorătoare. O ţară care crede că nu a făcut niciodată nimic rău este o ţară care ar putea face rău în orice moment. Dar o ţară care crede c-a făcut numai rău, sau c-a făcut un rău teribil în trecut, rămas deocamdată neispăşit, este susceptibilă să devină o ţară care tinde să se îndoiască de propria-i capacitate de a mai face vreun bine în viitor. Devine o ţară neliniştită în privinţa ei însăşi, oricât de înţelepte i-ar fi acţiunile. Inocularea ideii păcatului originar în conştiinţa unei naţiuni este calea cea mai indicată de a hrăni îndoiala de sine. Păcatul originar naţional sugerează că prea puţin poţi face în direcţia binelui, de vreme ce ai cunoscut putreziciunea de la bun început.

O altă ţară pentru care tot europenii „se fac vinovaţi”, în general, şi care este deci adeseori privită ca fiind întemeiată pe acelaşi „păcat originar” este Israelul. De la întemeierea statului Israel, în 1948, „păcatul” său fondator nu face decât să se amplifice. Nu contează că întemeierea Pakistanului, în acelaşi an, a provocat masacre de neînchipuit şi a necesitat strămutarea forţată a milioane de oameni.[82] Dar nu, strămutarea unor mii de palestinieni – uneori, şi expulzarea lor – în vederea creării statului Israel în 1948 a devenit „păcatul originar” al apariţiei singurului stat al evreilor din lume. Odată cu trecerea anilor, a devenit foarte răspândit un termen din limba arabă care desemnează acest fapt istoric – *nakba*, sau „nenorocire”. Foarte puţine state au fost create vreodată fără să fie necesară strămutarea unor populaţii. Multe

82 India și-a obținut independența față de Coroana Britanică în 1947. Cu această ocazie, teritoriile din nord-vest s-au separat de India, sub denumirea de Pakistan („Țara celor puri”, în limbile urdu și persană), unde trăiau mai ales populații de religie musulmană și unde au fost strămutate mase mari de musulmani de pe teritoriul Indiei în același timp în care mase mari de ne-musulmani erau strămutate din noul Pakistan în India (n.tr.).

dintre cele întemeiate în secolul XX (Bangladeshul[83], de exemplu) au fost scena unor mişcări de populaţie şi a unor băi de sânge care depăşesc cu mult orice fenomen înregistrat în Israel în oricare zece ani consecutivi de după înfiinţarea statului. Dar Israelul este cel despre care se spune astăzi, cu obstinaţie, că s-a născut în condiţiile acestui „păcat originar”. Cetăţenii Pakistanului sau ai Bangladeshului pot să dea vina pe britanici pentru tot ce s-a întâmplat în ţările lor, dar nu se aşteaptă nimeni din partea lor la sentimentul de vinovăţie pe care-l au toţi europenii şi descendenţii lor.

Bineînţeles că, în cazul Israelului, stat relativ nou, sugestiile duse până la extrem privind posibila remediere a situaţiei par mai plauzibile. Chiar dacă puţină lume vorbeşte serios despre expulzarea din Americi a persoanelor cu descendenţă europeană, nu este deloc neobişnuit (ba chiar este o politică în unele ţări din Orientul Mijlociu) să apară apeluri pentru expulzarea din Israel a descendenţilor europenilor şi „returnarea” pământurilor în proprietate exclusivă triburilor arabe care au locuit iniţial în zonă (şi în multe cazuri încă mai locuiesc). Şi deşi istoria Orientului Mijlociu este, poate mai mult decât în alte cazuri, o istorie a triburilor şi popoarelor care şi-au uzurpat drepturile şi şi-au luat locul unele altora fără a recurge la nicio instanţă de investigaţie de tip istoric care să aplice corecţii, când vine vorba despre „populaţia indigenă” palestiniană se pleacă de la premisa că există un răspuns. Asta, pentru că motivele victimizării le pot fi puse în cârcă europenilor. Aşa cum a realizat oricine a călătorit în zonă, cea mai binevoitoare viziune despre cum a apărut statului Israel este c-au făcut europenii ceva rău în timpul Holocaustului, iar acum arabii trebuie să plătească.

Australia, Statele Unite şi Israelul sunt trei ţări foarte

83 Sub denumirea de Bangladesh („Țara Bengalului”) s-au separat de India independentă, în 1947, teritoriile din partea de nord-est a fostei colonii britanice. La început, între Pakistan și Bangladesh s-a constituit o uniune, dar, în 1971, în urma unui război civil, Bangladeshul a devenit națiune independentă (n.tr.).

diferite, situate pe trei continente cu totul diferite, dar toate au legătură cu Europa. Coloniştii din Australia proveneau din Europa. Coloniştii din America proveneau tot din Europa. Şi, cu toate că jumătate din populaţia statului Israel este formată din evrei care s-au refugiat acolo din ţările arabe, despre toţi evreii din statul Israel se crede c-au imigrat acolo exclusiv din Europa. Drept care, în cazul europenilor nu e mania persecuţiei, ci o simplă observaţie că „răul" care uneşte toate aceste cazuri, printre multe altele, nu sunt doar nişte oameni care au făcut lucruri rele de-a lungul istoriei, ci nişte europeni care au făcut lucruri rele. Şi, luând în considerare un popor care a făcut atâtea lucruri rele şi la o asemenea scară, cine n-ar bănui că e vorba pur şi simplu de nişte oameni răi?

E de înţeles că europenii moderni simt ei înşişi că suferă de o anumită toxicitate Aproape singurii dintre toate popoarele lumii, europenii par capabili să facă lucruri îngrozitoare nu numai pe continentul lor, ci şi să-şi răspândească relele în toată lumea. Şi, când apar metastaze, răul se şi generalizează. Puţine sunt în Europa crimele intelectuale mai grave decât „generalizarea" sau „esenţializarea" unui alt grup de oameni din lume. În schimb, generalizării şi esenţializării li se îngăduie să înflorească atunci când europenii devin subiectul despre care vorbeşte restul lumii. Un european ar fi luat la rost dacă ar acuza fiecare african în parte pentru infracţiuni comise de orice african sau pe fiecare asiatic în parte pentru infracţiunile oricărui asiatic. Însă sunt normale şi acceptabile generalizările şi aruncarea responsabilităţii pentru greşelile şi crimele istorice comise de europeni asupra europenilor în general.

De aceea, nu e deloc surprinzător să auzi, într-o dezbatere pe tema culturii occidentale, ţinută chiar şi la Londra, cum unii vorbitori le spun celor care-i ascultă că „noi" – nu doar din Europa, ci din tot Occidentul – purtăm răspunderea pentru ce au însemnat nazismul şi Holocaustul.16 Faptul că un public londonez are mai multe

şanse să fie format din descendenţi ai unor oameni – sau chiar să includă persoane – care au luptat împotriva Germaniei naziste (mai degrabă decât să se facă vinovaţi de complicităţi ori să poarte răspunderi istorice) devine un detaliu de fundal, dacă nu este cu desăvârşire neglijat. Lumea întreagă poate generaliza în voie în privinţa Occidentului, şi mai ales a europenilor, atâta timp cât generalizarea se referă la momentele cele mai penibile din istoria Occidentului. Şi, cu toate că oricine studiază istoria cu onestitate nu are cum să nu ajungă la concluzia că orice comunitate, rasă ori grup uman nu numai că este în stare să comită lucruri îngrozitoare, dar a şi comis aşa ceva, ceea ce hotărăşte o entitate sau epocă anume să scoată în evidenţă spune multe despre ea însăşi. La fel cum spune şi ceea ce nu capătă un accent aparte şi nici prea multă atenţie ori însemnătate.

Standardele duble şi triumful masochiştilor

Imperiul Otoman a fost unul dintre cele mai mari şi mai durabile imperii din istoria omenirii. Mai bine de 600 de ani, a stăpânit un teritoriu vast, le-a impus religia şi concepţiile culturale islamice popoarelor pe care le-a subjugat şi, aplicând propriul sistem de legi, i-a pedepsit pe cei care i se opuneau. A avansat cu armatele sale până în sud-estul Europei, în Orientul Mijlociu şi în Africa de Nord, iar Europa a reuşit să evite ocupaţia musulmană numai datorită forţei unei coaliţii de armate europene care i-a ţinut piept în bătălia de la Viena din 1683.

În urma Primului Război Mondial, desigur, Imperiul Otoman s-a dezmembrat. Dar, în acelaşi timp, a comis şi una dintre cele mai mari atrocităţi din istorie şi, de fapt, primul genocid al secolului XX. Eliminarea populaţiei armeneşti din Anatolia turcească a însemnat că mai mult de 1.000.000 de oameni au fost masacraţi într-un interval de câţiva ani, iar alte sute de mii au rămas apatrizi. În 1973, la cinci decenii după dezintegrarea Imperiului Otoman, Turcia modernă a invadat Ciprul, un stat naţional european. Ocupând o jumătate de insulă, armatele turceşti

au măcelărit mulţi ciprioţi greci, iar pe alţii i-au alungat de la casele lor. Ocupaţia continuă şi astăzi, cu toate că Turcia face parte din NATO, iar porţiunea sudică a Ciprului, cea grecească – din Uniunea Europeană. Se poate spune că Turcia, ca forţă istorică, n-a fost nici mai rea, chiar dacă în mod cert n-a fost mai bună decât orice altă ţară din lume. Cine n-a comis un genocid, n-a menţinut un imperiu de două ori mai mult timp decât britanicii şi n-a invadat în ultimele câteva zeci de ani o naţiune suverană? Nu asta este frapant. Frapant este că acest subiect abia dacă este discutat, iar turcii abia dacă simt vreo urmă de vinovăţie pentru rolul jucat de ţara lor în istorie.

În parte, se întâmplă aşa pentru că guvernul turc se asigură că lucrurile stau aşa. Turcia modernă se află pe primele locuri în lume la numărul de ziarişti condamnaţi la închisoare, iar unul dintre motive este că articolul 301 din Codul penal incriminează „insultarea naţiunii turce”. Orice menţionare a genocidului armean încalcă legea şi determină condamnarea la închisoare a făptaşului. Şi deşi un grup de greci ciprioţi se plânge în continuare de ocupaţia din jumătatea de nord a insulei, acest lucru ri-a împiedicat guvernul britanic (printre alţii) să facă apel la integrarea Turciei în Uniunea Europeană, cu statut de membru deplin.17

Poate că nu e surprinzător faptul că guvernul turc nu a prezentat niciodată scuze pentru excesele Imperiului Otoman. Şi poate că nu e surprinzătoare nici interdicţia stabilită prin lege, în Turcia, de a menţiona, sub orice formă, istoria recentă de ocupaţie şi epurare etnică. Mult mai surprinzător este că sunt atât de puţini cei care s-ar folosi de aceste lucruri împotriva turcilor ca popor. Dacă istoria de genul celei predate şi asimilate în şcoli astăzi într-o mare parte a Europei are menirea de a preveni, pur şi simplu, repetarea celor mai negre aspecte ale istoriei popoarelor europene, atunci merită pusă întrebarea cine ar mai trebui supus aceluiaşi tratament. Ce alte naţiuni ar trebui să fie încurajate să se ruşineze de propriul trecut?

Şi, dacă nimeni altcineva n-ar mai trebui tratat astfel, nu numai ţinând cont de mândria naţională, ci şi scoţând în afara legii cercetarea istorică, nu ajunge Europa în situaţia stranie de a se simţi nefiresc de vinovată doar pentru că e la fel cu toată lumea?

Problema este mai gravă. Pentru că, dacă toate greşelile istorice se cer ispăşite în prezent, atunci legea prescripţiei ce mai este şi în ce cazuri se mai aplică ea? La fel cum se întâmplă cu teoria „imperiului care contraatacă”, se afirmă ori se sugerează adesea că Europa trebuie să sufere toate consecinţele imigraţiei în proporţii de masă, pentru că este o parte integrantă din procesul de ispăşire a greşelilor istorice. Dar, dacă imigraţia în masă este, fie şi parţial, o ispăşire a unui rău istoric precum imperialismul, de ce nu tratăm ca atare şi Turcia modernă? Ar trebui să fie şi Turcia o ţară care merită să fie modificată pe de-a întregul? Dacă da, valurile de imigraţie de unde ar trebui încurajate să se reverse peste ea? Şi n-ar trebui ca toţi turcii nemulţumiţi de procesul respectiv să fie reduşi la tăcere cu acuzaţii de „rasism”? Şi când s-ar cuveni pusă o stavilă procesului de imigraţie în masă, presupunând că i s-ar pune vreodată? Ba chiar, dacă e vorba să ajungem într-o fază în care popoarelor li se impune „diversitatea” pentru ispăşirea marilor abuzuri istorice, de ce nu i s-ar impune aceeaşi „diversitate” şi Arabiei Saudite? De ce n-ar putea fi obligat Iranul să-şi ispăşească păcatele istoriei proprii, încurajând unele minorităţi din toată lumea să se îndrepte către teritoriul său? Din moment ce toate ţările, popoarele, religiile şi rasele au săvârşit câte ceva cumplit la vremea lor şi din moment ce majoritatea raselor şi culturilor nu sunt pedepsite în acest fel, de ce să nu vedem o motivaţie specific antioccidentală şi, mai ales, antieuropeană, în spatele tuturor acestor mişcări de populaţii din ultima perioadă? în spatele acestei situaţii se află o idee ciudată şi îngrijorătoare.

Pentru că, dacă înseamnă ceva, conceptul de

vinovăţie istorică înseamnă că s-ar putea spune că pata ereditară a complicităţii se transmite de la o generaţie la alta. Ce-i drept, secole întregi, din cauza unui singur verset din evanghelii, unii creştini i-au considerat răspunzători pe evrei, exact în acest sens.18 Şi abia în 1965, un papă catolic a ridicat la modul formal această povară istorică.19 Dar, în acest caz şi în aproape oricare altul asemănător, epoca modernă priveşte blamarea descendenţilor ca fiind respingătoare din punct de vedere moral Cazul evreilor este cu atât mai tulburător, cu cât sugerează că o asemenea vendetă poate dura extrem de mult. În schimb, vina cu care se trezesc împovăraţi acum europenii a început să se contureze abia în ultimele câteva decenii. Este o anomalie care a apărut la sfârşitul secolului XX. Aşa că ar putea să dureze câteva milenii – precum ideea creştină a vinovăţiei ereditare a evreilor. Şi e greu de imaginat cum ar putea fi eliminată, chiar şi atunci.

În primul rând, pentru că atât de mulţi europeni par să vrea s-o vadă perpetuată. Vinovăţia, după cum a diagnosticat-o filosoful francez Pascal Bruckner în cartea sa, *Tirania penitenţei*, a devenit un fel de narcotic moral în Europa Occidentală.20 Oamenii şi-o inoculează pentru că le place – îi ajută să devină euforici. Li se pare că-i înalţă şi-i exaltă. În loc să fie persoane responsabile pentru propriile fapte şi să răspundă în faţa cunoscuţilor, devin reprezentanţi autoproclamaţi ai celor vii şi ai celor morţi, purtători ai unei istorii îngrozitoare, dar şi potenţiali mântuitori ai omenirii. De unde erai un nimeni, devii cineva. În 2006, Marea Britanie a scos pe tapet un specimen deosebit de ciudat de asemenea om – pe un anume Andrew Hawkins.

Domnul Hawkins este un regizor de teatru care a descoperit, în floarea vârstei, că e descendentul unui negustor de sclavi din secolul al XVI-lea, pe nume John Hawkins. În 2006, a fost invitat de organizaţia de caritate Lifeline Expedition (care organizează expediţii de „ispăşire a trecutului”) într-o călătorie „de iertare” în Gambia.21

Rezultatul a fost că, în iunie 2006, Hawkins şi alţi 26 de urmaşi ai unor negustori de sclavi au mărşăluit pe străzile capitalei gambiene, Banjul, cu lanţuri de mâini şi cu gâturile vârâte în juguri. S-au îndreptat spre stadionul cu 25.000 de locuri purtând tricouri pe care aveau inscripţionate cuvintele: „Ce rău îmi pare!” Plângând şi stând în genunchi, grupul şi-a cerut iertare, în engleză, franceză şi germană, de la cei vreo 18.000 de ocupanţi ai tribunelor stadionului, după care au fost „eliberaţi” din lanţuri, foarte ceremonios, de însăşi vicepreşedinta ţării, Isatou Njie-Saidy.22

Se cuvine spus că participarea la o asemenea ceremonie demonstrează o suferinţă deopotrivă psihologică şi morală. Hawkins şi prietenii săi au fost norocoşi să dea peste nişte beneficiari atât de binevoitori ai turneului lor de penitenţă cum au fost gambienii nedumeriţi în faţa cărora s-au manifestat. Nu toată lumea e la fel de blândă în faţa obiceiul occidental al autoflagelării. Cu mulţi ani în urmă, în timpul unuia dintre destul de frecventele blocaje din tratativele de pace israeliano-palestiniene, un jurnalist i-a luat un interviu lui Yasser Arafat[84], în birourile acestuia de la Ramallah. Către finalul interviului, unul dintre asistenţii lui Arafat a intrat în biroul şefului său, ca să-l anunţe că sosise delegaţia americană. Jurnalistul, întrebându-se dacă nu cumva dăduse peste vreo mină de aur, s-a interesat cine erau americanii din camera de alături. „E o delegaţie americană care face un tur al regiunii ca să-şi ceară iertare pentru cruciade”, a răspuns Arafat. După care, şi el, şi oaspetele lui au izbucnit în râs. Ştiau prea bine, amândoi, că americanii practic nu avuseseră nicio implicare în acele războaie religioase din secolele XI-XIII. în tot cazul, Arafat era foarte mulţumit să facă pe placul oricui credea că avuseseră şi să folosească această convingere în propriul

84 Yasser Arafat (1929-2004), zis Abu Ammar, a fost președintele Organizației pentru Eliberarea Palestinei între anii 1969 și 2004 și al Autorității Naționale Palestiniene din 1994 până în 2004 (n.tr.).

său avantaj politic.

Dorinţa de a te simţi întruna vinovat îşi atinge probabil obiectivul în societăţile moderne şi liberale europene – cele dintâi societăţi din istoria omenirii care, atunci când sunt lovite, întreabă ce au greşit ca să merite lovitura. Pentru că vinovăţia istorică imposibil de atenuat se transferă în prezent, din cauza ei europenii devenind partea vinovată, chiar şi când în realitate ei sunt cei loviţi, dacă nu mai rău. Cu câţiva ani înaintea celei mai recente răbufniri a crizei imigranţilor, un politician de stânga norvegian, pe nume Karsten Nordal Hauken (autocaracterizat ca „feminist", „antirasist" şi heterosexual), a fost violat cu brutalitate, în propria locuinţă, de un refugiat somalez. Atacatorul a fost prins şi condamnat, cu ajutorul probelor de ADN. După ce şi-a ispăşit condamnarea la patru ani şi jumătate de închisoare, el a fost programat pentru deportare în Somalia.

Într-un articol pe care l-a publicat ulterior în presa norvegiană, Hauken a descris vinovăţia pe care o resimţea din acest motiv. Ba chiar a spus că la început, din instinct, se simţise „răspunzător" de returnarea violatorului său către Somalia: „Mă încerca un puternic sentiment de vinovăţie şi responsabilitate. Din cauza mea, omul acela urma să nu se mai afle în Norvegia şi să fie trimis, în schimb, către un viitor întunecat şi nesigur în Somalia". 23 Una este să încerci să-ţi ierţi duşmanii. Dar este cu totul altceva să fii violat cu brutalitate, după care să-ţi faci griji în legătură cu viitoarele condiţii de viaţă ale violatorului. Poate că există în orice moment un anumit număr de persoane afectate de masochism. Poate că masochiştii, ca şi săracii, nu vor lipsi niciodată dintre noi. Dar o societate care-i recompensează pe cei ce demonstrează asemenea tendinţe, ba chiar le spune că tendinţele lor nu sunt numai fireşti, ci şi un semn de virtute, este o societate susceptibilă să producă o concentraţie de masochişti mai mare decât oricare alta.

Sigur că toţi masochiştii, oricât de mulţi sau de puţini

ar fi, au o problemă unică şi se confruntă cu ea permanent: ce se întâmplă când dau peste un sadic autentic, când se întâlnesc cu cineva care spune: „Crezi că eşti nenorocit, îngrozitor şi nu eşti bun de nimic? Ei bine, aşa zic şi eu”. Poate că Europa şi ţările pentru care se simt răspunzători europenii de astăzi nu duc lipsă de masochişti. Dar nu duc lipsă nici de sadici, gata oricând să reafirme şi să ne bage pe gât fiecare idee pe care o nutrim despre propria noastră nefericire. Este celălalt motiv pentru care, deocamdată, vinovăţia existenţială funcţionează într-un singur sens. Cei mai mulţi nu vor să se simtă vinovaţi şi nu vor nici să fie acuzaţi de alţii că s-ar face vinovaţi de ceva, cu atât mai puţin de cei mânaţi de rele intenţii faţă de ei. Singuri europenii moderni par fericiţi când se autodenigrează în mijlocul unei întregi pieţe internaţionale de sadici.

În timp ce naţiunile occidentale, şi mai ales cele europene, s-au sfâşiat singure şi s-au aşteptat ca lumea întreagă să le sfâşie pentru comportamentul strămoşilor, nicio autoritate sau guvern serios nu a recomandat ca vreo altă naţiune să fie făcută răspunzătoare de crimele ereditare ale propriului popor. Nici măcar pentru crimele comise de când se ştiu cei care mai sunt încă în viaţă. Motivul ar putea fi acela că, în Occident, sunt destul de puţini sadici. Sau, mai degrabă, că nu sunt destui masochiştii prin alte ţări, pentru ca o asemenea misiune să aibă vreo şansă de reuşită. Invaziile mongole în Orientul Mijlociu, din secolul al XIII-lea, rămân printre cele mai crunte brutalităţi din toată istoria consemnată. Masacrele de la Nişapur, din anul 1221, de la Alep şi Harem, şi prădarea Bagdadului în 1258 au însemnat nu numai uciderea câtorva sute de mii de bărbaţi, femei şi copii, ci şi spolierea unor cantităţi inimaginabile de produse ale ştiinţei şi cunoaşterii umane. Dacă astăzi, despre cruciade, auzim atât de multe, iar despre aceste violenţe, atât de puţine, problema nu este numai c-ar fi destul de greu de stabilit care simt descendenţii acelor mongoli, pentru a-i putea trage la răspundere, ci şi că niciun descendent al

mongolilor de atunci nu ar fi receptiv la ideea de a primi blamul pentru nişte atrocităţi comise de strămoşii lui din urmă cu aproape 800 de ani.

Numai naţiunile din Europa şi descendenţii lor îşi îngăduie să se lase judecaţi în funcţie de momentele lor cele mai josnice. Dar acest proces este cu atât mai sinistru, cu cât se desfăşoară în acelaşi timp în care se aşteaptă ca europenii să trateze pe oricine altcineva în funcţie de momentele sale cele mai lăudabile. Deşi este ceva destul de obişnuit să auzi menţionate Inchiziţia spaniolă sau cruciadele în orice dezbatere pe marginea extremismului religios, la fel de obişnuit este să auzi, în acelaşi context, cum simt lăudate califatul din Andaluzia sau neo-platonicienii de religie islamică. Nu poate fi o simplă coincidenţă faptul că aceste două lucruri – să ne judecăm pe noi înşine după momentele noastre cele mai proaste şi pe oricine altcineva, după cele mai bune – au mers întotdeauna mână-n mână. Este o demonstraţie a faptului că fenomenul care se desfăşoară în Occident constituie o afecţiune politică şi psihologică deopotrivă.

Chiar şi aşa, cu toate că sentimentul de vinovăţie modern european este descris în prezent ca fiind într-un stadiu terminal, nu există nicio certitudine că va fi chiar aşa. Oare tinerii germani, sau nepoţii, strănepoţii şi, până la urmă, stră-strănepoţii celor care au trăit în anii 1940 îşi vor simţi obrajii pe vecie pătaţi de propria ereditate istorică? Sau este posibil ca, la un moment dat, să vină o vreme în care tinerii care n-au făcut nimic rău ei înşişi, să spună: „Ajunge!” cu toată această vinovăţie? „Ajunge!” cu sentimentele de slugărnicie pe care li le impune vinovăţia; „ajunge!” cu ideea că a existat un rău absolut undeva în trecutul lor; şi „ajunge!” cu folosirea unei istorii cu care n-au avut niciodată nimic de-a face personal pentru a li se spune care pot fi sau nu pot fi prezentul şi viitorul lor. E posibil. Poate că industria vinovăţiei nu e decât un fenomen care va dura o singură generaţie şi va fi înlocuit de cine ştie ce.

Capitolul 11

Amăgirea repatrierii în 1795, Immanuel Kant scria că prefera statele în locul unei „monarhii universale”. Pentru că, recunoştea el, „cu cât este mai amplă sfera jurisdicţiei lor, cu atât legile îşi pierd mai mult din forţă; iar despotismul fără suflet, după ce sugrumă binele incipient, se scufundă, până la urmă, în anarhie”.1 Nu i-au împărtăşit viziunea şi oamenii politici care au condus Europa în ultimul sfert de secol. „Frontierele sunt cea mai proastă invenţie cu care au venit vreodată politicienii”, proclama preşedintele Comisiei Europene, Jean-Claude Juncker, în august 2016. Chiar dacă era cel puţin discutabilă afirmaţia că politicienii au „inventat” frontierele, până în momentul în care Juncker a declarat aşa ceva devenise deja clar că politicienii erau în stare, fără niciun dubiu, să le facă să dispară.

În 2015, când Angela Merkel a deschis larg uşa care era deja întredeschisă, prin aranjamentele făcute pe continent au ajuns cu siguranţă să prevaleze vederile lui Juncker, şi nu cele ale lui Kant. Oricine a venit în Europa în acel an a descoperit că, odată ce pusese piciorul pe pământ european, gata cu frontierele. Începând cu anul 1995, 26 de ţări au aderat la Acordul de la Schengen, care stabilea crearea unei zone lipsite de frontiere. Din Portugalia, Spania, Italia şi Grecia, aflate în sudul continentului, până în Suedia, Finlanda şi Estonia, în partea lui de nord, trecând prin

Ungaria, Slovacia, Austria, Franţa şi Ţările de Jos, acordul însemna că peste 400 de milioane de persoane aflate în Europa se bucurau de dreptul de a se deplasa în deplină libertate pe continent, fără să mai trebuiască nici măcar să-şi arate paşaportul. Una dintre condiţii era ca ţările membre să-şi asume responsabilitatea comună de a controla frontierele externe. Altminteri, însă, excepţie făcând Regatul Unit al Marii Britanii şi alte cinci state mai mici membre ale Uniunii Europene, care au refuzat să se implice în proiectul Schengen, continentul întreg a

devenit, din anul 1995, un singur spaţiu vast şi lipsit de frontiere. Era materializarea visului european de integrare şi armonizare.

Acordul de la Schengen era menit să devină semnul unei noi ere a unităţii şi păcii. Îţi venea şi greu să-ţi imaginezi care ar fi putut fi dezavantajele unei asemenea „circulaţii libere şi nerestricţionate a oamenilor, bunurilor, serviciilor şi capitalului”. Era un lucru bun pentru comerţ şi perfect pentru francezul care ar fi vrut să-şi petreacă seara la Bruxelles. Oricare i-ar fi fost punctele nevralgice, Acordul de la Schengen nu implica doar facilitarea practică a călătoriilor pe care o aducea, ci şi mesajul pe care-l transmitea. Dacă a existat vreodată un continent a cărui populaţie să poată fi convinsă că frontierele sunt adevărata lui problemă, acela este Europa. O interpretare dată secolului XX este aceea că, de două ori într-un sfert de secol, întregul continent a declanşat războaie din cauza graniţelor. În 1914 şi încă o dată la sfârşitul anilor 1930, chestiunea frontierelor vestise catastrofa Europei. Dacă aceste conflicte, în care Europa şi-a pierdut de două ori câte o generaţie de bărbaţi tineri, au fost într-adevăr provocate de existenţa frontierelor, cine nu şi-ar dori să le desfiinţeze? în acelaşi sens, dacă statul-naţiune este cauza războiului, cine nu şi-ar dori să scape de o asemenea organizare statală?

Printre fisurile acestei argumentaţii se numără ideile greşite că Primul Război Mondial ar fi fost provocat de frontiere, şi nu, mai degrabă, de militarismul german (dintr-o serie de factori complecşi) şi că al Doilea Război Mondial a fost declanşat de orice altceva, numai de agresiunea nazistă nu. Le-ar putea conveni unora – nu în ultimul rând, unora dintre germani – să adopte motivaţii alternative, dar să dai vina pe frontiere pentru conflagraţiile secolului XX este ca şi cum ai da vina pe maşini pentru toate accidentele de circulaţie. Dacă este adevărat că frontierele pot provoca, uneori, conflicte, nu înseamnă că o lume fără frontiere ar deveni, automat, o

lume iară conflicte. La urma urmelor, înaintea războaielor dintre statele-naţiuni europene, continentul a fost devastat de războaiele motivate religios.

Dar cusururile Acordului de la Schengen rezidau nu numai în prezumţiile de natură istorică de la care pleca. Deficienţa sa gravă era modul de punere în practică a principiilor. De exemplu, cu toate că statele membre se angajau să coopereze pentru controlul graniţelor externe ale continentului, în realitate greul a fost lăsat în seama statelor frontaliere. În anii 1990 şi în primul deceniu al anilor 2000, Italia, Spania şi Grecia au fost lăsate să se descurce singure cu afluxul de imigranţi. Chiar şi după crearea structurii Frontex, în 2004, statele din sudul Europei au continuat să suporte povara. Aşa cum a fost nevoit să le reamintească exasperat omologilor săi europeni ministrul italian de interne Angelino Alfano, în timpul crizei din Lampedusa din 2014, „frontiera mediteraneeană este o frontieră europeană”.

Dar nu numai povara pazei la frontierele întregului continent a solicitat statele mediteraneene în această perioadă. Au mai fost şi cele trei (până acum) variante ale Acordului de la Dublin privind azilul, o înţelegere instituită începând cu anii 1990 la nivelul Uniunii Europene. Versiunile succesive ale Acordului îşi propuneau să asigure faptul că statul în care solicita azil un imigrant era şi cel care era obligat din punct de vedere legal să înregistreze cererea. Teoretic, scopul era să împiedice depunerea unor solicitări multiple şi să prevină deplasarea imigranţilor de colo până colo prin statele membre. În practică, Acordul de la Dublin a plasat sarcina în seama statelor din sudul Europei. Dat fiind că mulţimea de imigranţi veniţi pe mare, cu sau fără acte, ajungeau şi solicitau azil mai degrabă în Italia şi Grecia, şi nu în Olanda sau Germania, Acordul de la Dublin lăsa puţine posibile opţiuni unor ţări ca Italia şi Grecia.

Se puteau simţi obligate să soluţioneze cererile de azil ale tuturor imigranţilor care debarcau pe ţărmurile lor.

Sau îi puteau încuraja pe imigranţi să nu ceară azil unde debarcau, ci să se îndrepte spre nord, către alte state membre, şi să-şi depună solicitările acolo. Începând cu Acordul Dublin III (care a intrat în vigoare în 2013), ţara în care sunt arhivate amprentele şi cererile de azil este cea obligată să ducă la bun sfârşit întregul proces şi să şi ofere azil. Cu miile de oameni care ajungeau zilnic în sudul Europei, la vremea când a intrat în vigoare această prevedere părea cu totul extraordinar că statele nordice chiar se aşteptau ca ţările din sud să nu încerce să găsească metode de a ocoli această obligaţie. Una dintre acestea a fost să aibă grijă ca ţara în care soseau imigranţii să nu le înregistreze amprentele tuturor nou-veniţilor. Dacă le luau amprentele, aveau apoi obligaţia de a finaliza întregul proces şi, foarte probabil, de a oferi azil. Mult mai simplu era să-i îndrume pe imigranţi mai departe spre nord, fără să fie înregistraţi, fără să li se preleve amprentele şi fără să fie identificaţi. Numărul celor care au avut parte de un astfel de tratament nu este cunoscut şi nu poate fi cunoscut, dar cei care lucrau în prima linie recunosc, în particular, că se întâmpla tot timpul. Aşa încât Acordul Dublin III, conceput pentru a limpezi întregul proces, a împins, practic, statele să nu participe nicicum la desfăşurarea procesului.

Mai mult decât atât, imigranţii care au sosit în 2015 ştiau că, dacă acceptă să li se ia amprentele ar fi fost obligaţi să rămână în ţara unde se aflau, astfel că şi ei se opuneau tot mai des. Autorităţile italiene şi greceşti nu-i puteau obliga, aşa încât, pe măsură ce afluxul de oameni sporea, şi imigranţii, şi statele din sudul Europei aveau motive similare pentru a evita să urmeze procedurile. Dacă un imigrant îşi exprima dorinţa de a se îndrepta către nordul Europei, atunci pentru Italia şi Grecia era mai bine să nu-i ia amprentele. Altminteri, atât imigrantul, cât şi ţara în care ajungea acesta se vedeau constrânşi să urmeze o procedură de obţinere de azil, în condiţiile în care nici ţara respectivă nu-l dorea pe imigrant, nici el nu

dorea să rămână pe teritoriul ei.

Acordul de la Dublin, ca şi Acordul de la Schengen, s-a dovedit a fi atractiv când fenomenul imigraţiei către Europa se desfăşura la nişte niveluri care până atunci deveniseră ceva normal. Dar au devenit catastrofice când imigraţia s-a transformat în fenomenul de proporţii biblice din 2015. Peste tot, sentimentele păreau să prevaleze în faţa realităţii. Cancelarul federal german, care, cu numai câteva luni mai devreme, îi explicase fetiţei venite din Liban că „politica e dură", pare-se c-ar fi fost „mişcată" de un grup de albanezi, irakieni şi sirieni, filmaţi la gara din Budapesta, pe 1 septembrie, în timp ce strigau: „Germania, Germania! Mer-kel, Mer-kel!" Mai târziu, când s-a dus ea însăşi să-i întâmpine pe imigranţii care soseau, Merkel a zâmbit, părând relaxată şi fericită când s-a lăsat fotografiată împreună cu ei, în poze de tip *selfie* făcute cu telefoanele lor celulare.

Dar, ce-i drept, existau numeroase rute posibile. Din Grecia, imigranţii puteau să călătorească prin Macedonia şi, de acolo, mai departe spre nord, prin Serbia. De aici, puteau fie să meargă direct prin Ungaria şi apoi prin Austria, până când ajungeau în cele din urmă în Germania, fie să ajungă tot acolo, dar luând-o prin Bosnia, Croaţia, Slovenia şi Austria. Cei care sperau să ajungă din Italia în Germania sau până în ţările nord-europene aveau de ales: fie străbăteau Italia, mergând spre nord şi apoi spre vest, pe la Genova şi prin Ventimiglia, sau pe alte rute de-a lungul coastelor franceze; fie se îndreptau spre cealaltă parte a Italiei şi treceau graniţa în Austria.

La începutul lui septembrie 2015, autorităţile ungare, printre alţii, s-au declarat copleşite de numărul imigranţilor încurajaţi să vină şi au anunţat că situaţia din ţara lor scăpase de sub control. Guvernul ungar a încercat să stopeze afluxul, împiedicând trenurile să părăsească Ungaria şi să se îndrepte spre Germania. În jur de 14.000 de oameni ajungeau la München zilnic. La sfârşitul unei singure săptămâni, erau aşteptaţi 40.000 de nou-veniţi.

Cancelarul federal german l-a pus pe adjunctul purtătorului său de cuvânt să anunţe că Germania nu avea de gând să-i întoarcă din drum pe refugiaţi. Aşa că imigranţii au luat-o pe jos, urmând autostrăzile şi liniile de cale ferată ale Ungariei. Lumea întreagă a urmărit cum nişte coloane parcă fără capăt de imigranţi, aproape numai bărbaţi, îşi croiau drum prin Europa. În acea toamnă a anului 2015 a început să se năruie visul european al unui continent fără frontiere. După ce durase câteva decenii bune ca frontierele din Europa să fie desfiinţate pentru europeni, sosirea unui număr necunoscut de oameni din afara Europei însemna că frontierele Europei începeau să se instaleze la loc.

Ungaria, printre alte state, a devenit ţinta criticilor cancelarului federal german şi ale altor lideri ai Uniunii Europene, pentru că părea să se întoarcă la vechile frontiere naţionale. Dar ţara central-europeană se aflase, o vreme, sub o presiune considerabilă, pentru care nu avea nicio vină. În 2013, înregistrase circa 20.000 de solicitanţi de azil. În 2014, numărul acestora se dublase, ajungând la 40.000. În primele trei luni ale anului 2015, în Ungaria intraseră mai multe persoane decât pe parcursul întregului an anterior. La sfârşitul lui 2015, poliţia înregistrase în jur de 400.000 de nou-veniţi. Imigranţii, care se îndreptau, aproape toţi, către Germania sau Scandinavia, intrau în Ungaria dinspre Serbia sau Croaţia, într-un ritm de până la 10.000 pe zi. Majoritatea veniseră prin Grecia şi, deci, ar fi trebuit să fie luaţi în primire acolo. Autorităţile ungare erau de părere că, din numărul total al celor care circulau pe teritoriul ţării, poate unul din zece fusese înregistrat corect în Grecia. În opinia ungurilor, grecii, pur şi simplu, nu respectaseră Acordul de la Schengen şi legislaţia Uniunii Europene.

Până în luna iulie, guvernul ungar începuse să construiască un gard metalic de protecţie de-a lungul frontierei cu Serbia, ceea ce a însemnat o creştere a afluxului la graniţa cu Croaţia. Aşa că autorităţile ungare

au construit un gard şi pe această graniţă. Afluxul s-a mutat şi mai departe, concentrându-se în zona frontierei cu Slovenia. Aceste garduri lungi de sute de kilometri au fost unica metodă prin care guvernul ungar a putut stăvili numărul din ce în ce mai mare de imigranţi. Dar şi motivul pentru care a fost condamnat vehement de autorităţile austriece – şi nu numai. Dar n-a trecut mult şi toată lumea a urmat exemplul Ungariei, în august, Bulgaria s-a apucat să construiască un gard asemănător de-a lungul frontierei sale cu Turcia. În septembrie, Austria a impus controale la graniţa cu Ungaria, în timp ce Germania a introdus temporar controlul la frontiera cu Austria. Când ministrul de interne german, Thomas de Maizière, a anunţat, pe 13 septembrie, că ţara sa urma să reintroducă procedura de control la graniţe, s-ar fi zis că nu ştia nimeni în numele cui vorbea. Chiar şi membrii guvernului german păreau să fie înspăimântaţi de ce mecanism pusese în mişcare cancelarul federal.

La mijlocul lui septembrie, guvernul ungar a declarat stare de urgenţă şi a închis frontiera cu Austria. Pe urmă, Croaţia şi-a închis frontiera cu Serbia. Curând, Austria a început construcţia unei bariere la frontiera cu Slovenia. Cu ce era diferit gardul austriac de cel pe care-l ridicaseră autorităţile ungare? Potrivit guvernului vag ruşinat al Austriei, diferenţa consta în faptul că ei construiseră, de fapt, „o uşă cu intrări laterale”. Curând, Slovenia a început şi ea să construiască un gard pe toată lungimea graniţei cu Croaţia, în timp ce Macedonia ridica o barieră de-a lungul graniţei sale cu Grecia. La momentul respectiv, Comisia Europeană însăşi îndemna Macedonia să-şi închidă frontiera cu Grecia, în numele întregii Uniuni Europene, scoţând practic Grecia, în mod unilateral, din spaţiul Schengen.

Fiecare acţiune iniţiată la Berlin declanşa o reacţie în lanţ pe tot restul continentului. Sosirea câtorva sute de mii de oameni, dintre care mulţi nu aveau cum şi cu ce să se întreţină, a generat consecinţe absolut predictibile. Unele

erau de ordin practic – unde să cazezi şi cum să îmbraci şi să hrăneşti atât de mulţi nou-veniţi. În Germania, guvernul a început să amenințe că va rechiziţiona clădirile neocupate dacă proprietarii nu le închiriau statului, pentru găzduirea imigranţilor. La nivelul întregului continent, s-a creat o preocupare din ce în ce mai serioasă, legată de cine anume erau de fapt nou-veniţii. Oficialităţile ungare au estimat că aproximativ jumătate dintre nou-veniţii înregistraţi în primele luni ale anului 2015 proveneau din Balcanii de Vest, mai ales din Kosovo. La fel ca peste tot, majoritatea nu aveau acte de identitate. Circa jumătate dintre cei care aşteptau la gara Keleti din Budapesta se prezentau ca fiind sirieni, dar oficialităţile şi voluntarii care le-au pus întrebări despre Siria au constatat în multe cazuri că imigranţii nu ştiau nimic – sau mai nimic – despre această ţară. Şi aici, ca peste tot, marea majoritate a refugiaţilor (întotdeauna peste 60%) erau bărbaţi tineri.

Până şi cancelarul federal german a început să dea semne de îngrijorare în privinţa mecanismului pe care-l pusese în mişcare. Atât ea, cât şi preşedintele francez Hollande au mers înainte cu singura soluţie care putea reduce o parte din presiunea tot mai mare exercitată asupra Germaniei. împreună cu Comisia Europeană, au încercat să convingă toate celelalte state membre UE să primească o cotă-parte din numărul total de imigranţi. Dar statele membre au refuzat – din Marea Britanie până în Ungaria. Unul dintre motivele refuzului a fost acela că-şi dădeau seama că numărul de imigranţi pe care li se cerea să-i primească nu reflecta cifrele reale. Comisia Europeană şi Merkel căutau să convingă statele membre să se angajeze să respecte un sistem de cote-părţi care era deja inadecvat pentru numărul de imigranţi care ajunsese deja în Europa.

Guvernele care au refuzat să facă jocul cancelarului german şi al Comisiei Europene reflectau şi voinţa propriilor popoare. Un procentaj substanţial, de două treimi dintre ungurii chestionaţi în această perioadă, era

de părere că guvernul acţionase corect refuzând să accepte nivelul cotelor stabilit la Bruxelles sau Berlin. Şi totuşi, unul dintre cei mai cunoscuţi unguri din lume nu era de acord. Finanţistul miliardar George Soros a cheltuit sume considerabile de bani în 2015, sponsorizând grupuri de presiune şi diverse instituţii care să militeze pentru deschiderea graniţelor şi libera circulaţie a imigranţilor către şi prin Europa. Pe lângă site-ul Welcome2EU, Fundaţia pentru o Societate Deschisă, patronată de Soros, a publicat milioane de broşuri, în care imigranţii erau informaţi despre ce aveau de făcut. Aflau din ele cum să ajungă în Europa, ce drepturi aveau odată ajunşi pe continent şi ce puteau sau nu puteau să facă autorităţile. Gruparea din jurul lui Soros a susţinut făţiş „rezistenţa împotriva regimului frontalier european”.

În octombrie 2015, prim-ministrul Ungariei, Viktor Orbân, l-a criticat la scenă deschisă pe Soros, afirmând că face parte dintr-un cerc de activişti care „susţine orice e de natură să slăbească statele-naţiuni”. Soros i-a răspuns tot public şi a confirmat că numeroasele grupuri pe care le finanţa lucrau, într-adevăr, în scopurile descrise de Orbân. Într-un e-mail adresat companiei media Bloomberg, Soros a spus că fundaţia lui era cea care căuta să „sprijine valorile europene”, acuzându-l pe Orbân că „submina aceste valori”. „Planul său – afirma Soros despre Orbân – face din apărarea frontierelor naţionale un obiectiv şi din refugiaţi, un obstacol. Planul nostru, dimpotrivă, tratează protecţia refugiaţilor ca fiind obiectivul şi frontierele naţionale, ca fiind obstacolul”. 2 Dialogul a luat sfârşit înainte să apuce cineva să-l întrebe pe Soros cât ar mai rezista aceste valori europene din momentul în care în Europa puteau intra oameni din toată lumea.

Dar apoi argumentele s-au schimbat. Mass-media de pe tot globul ajunsese deja să spună că Europa se „încovoia” sub apăsarea fluxului de nou-veniţi, când, în seara zilei de vineri, 13 noiembrie, Parisul a fost zguduit de trei ore de atacuri teroriste coordonate. Bărbaţi

înarmaţi cu arme de asalt, aflaţi la bordul unei maşini, au deschis focul asupra parizienilor care mâncau şi beau în baruri şi restaurante. În acelaşi timp, mai mulţi atentatori sinucigaşi şi-au detonat încărcăturile la Stade de France din Saint-Dénis, unde se desfăşură un meci de fotbal şi printre spectatori se afla şi preşedintele François Hollande. Pe lângă alte atacuri armate şi un atentat sinucigaş comise la câteva restaurante, trei bărbaţi înarmaţi au pătruns în sala de concerte Bataclan, aflată pe bulevardul Voltaire. În timp ce peste 1.000 de persoane asistau la un concert de muzică heavy metal, atacatorii au deschis focul la întâmplare, doborând cât de mulţi spectatori puteau Pe cei aflaţi în scaune cu rotile i-au aliniat în secţiunea pentru persoane cu dizabilităţi şi i-au împuşcat unul câte unul. Alţii cutreierau prin clădire, urmărindu-i pe cei care erau răniţi sau se ascundeau. O tânără care a supravieţuit atacului a scris după aceea: „Când zăceam în sângele unor necunoscuţi şi aşteptam glonţul care să pună capăt celor doar 22 de ani ai mei, mi-au trecut prin faţa ochilor toate chipurile pe care le-am iubit vreodată şi am şoptit «te iubesc», iar şi iar, gândindu-mă la cele mai frumoase momente din viaţă”. Asasinii au continuat să împuşte spectatori în toată clădirea, până la sosirea poliţiei, când şi-au detonat vestele explozive. Până la încheierea evenimentelor, la Paris fuseseră ucise 129 de persoane şi alte câteva sute fuseseră rănite.

Statul Islamic din Siria şi-a asumat responsabilitatea pentru aceste atacuri. La fel ca în cazul tuturor atacurilor teroriste produse până atunci în Europa, continentul şi-a ţinut răsuflarea şi a luat în considerare scenariul cel mai sumbru. Cu timpul, s-a dovedit că vinovăţii erau de fel din Franţa şi Belgia. Dar unul dintre liderii grupului reuşise, după atacuri, să se întoarcă nestingherit în Belgia. La fel de important era şi faptul că unul dintre atentatorii sinucigaşi de la Stade de France avea un paşaport sirian fals, pe numele „Ahmad al-Mohammad”. Oficialităţile au recunoscut că o persoană cu acest nume intrase în Europa

ca solicitant de azil, cu o lună înainte de atentate. Amprentele corespundeau cu cele ale unui bărbat care se folosise de acelaşi nume ca să intre în Grecia în octombrie. Acesta fusese recuperat de paza de coastă grecească, la începutul acelei luni, dintr-o barcă aproape scufundată, pe care se mai aflau şi alţi 70 de imigranţi. După toate aparenţele, în luna noiembrie, călătorise de pe insula Leros, prin Serbia, Croaţia, Austria şi Ungaria, până ajunsese la Saint-Dénis. Cu toate că informaţiile au apărut extrem de greoi, la un an după atentate era deja clar că majoritatea atacatorilor, inclusiv liderii lor, nu numai că fuseseră în Siria pentru instructajul terorist, dar se şi strecuraseră în şi din Europa prezentându-se drept imigranţi.

Orice apetit public pentru frontiere externe atât de permeabile a început să pălească. La fel şi apetitul pentru o lipsă totală de frontiere la interiorul continentului european, după vestea că membrii celulei teroriste se mişcaseră neîngrădit, intrând şi ieşind din Franţa în seara atacurilor. Şi totuşi, la doar două zile după atentate, Jean-Claude Juncker insista, la o conferinţă de presă desfăşurată în staţiunea turcească Antalya, că „nu există motive pentru a revizui politicile europene în materie de refugiaţi”. În continuare a explicat că atacatorii de la Paris fuseseră nişte „criminali”, nu „refugiaţi ori solicitanţi de azil”, adăugând: „Aş vrea să le transmit un lucru acelora care încearcă să modifice agenda pe care am adoptat-o în privinţa imigraţiei. Aş vrea să le reamintesc să trateze cu seriozitate subiectul şi să nu cedeze acestor reacţii instinctuale, pe care eu, unul, nu le agreez”. Indiferent dacă-i plăcea sau nu, atitudinile publicului şi ale clasei politice erau în schimbare. Dacă pentru un parizian care se ducea să-şi petreacă noaptea la Bruxelles avantajele fuseseră dintotdeauna evidente, lumea recunoştea acum şi riscurile unui sistem care-i permisese unui musulman belgian să plece seara la Paris şi să se întoarcă, nestingherit, în aceeaşi noapte. Atacurile de la Paris au

accelerat un proces de inversare a atitudinilor care se desfăşură deja cu repeziciune. Norvegia a început să-şi modifice în grabă politica de azil, iar în două săptămâni de la atacuri chiar şi Suedia a anunţat că introduce controlul la frontieră. Din acel moment, cei care intrau în ţară trebuiau să prezinte un act de identitate. Totul a fost anunţat pe un ton care sugera că nu mai auzise nimeni vreodată de aşa ceva. Când a făcut anunţul, viceprim-ministrul Aşa Romson, din Partidul Verzilor, a izbucnit în plâns.

Preşedintele Hollande, pe de altă parte, a declarat că Franţa se afla în război, „în ţară şi în străinătate”. Franţa a intensificat imediat campania de bombardamente aeriene asupra poziţiilor Statului Islamic de pe teritoriul Siriei. Dar partea din străinătate a fost cea mai uşoară. Partea dificilă era cea din ţară. A fost declarată imediat starea de urgenţă, care a fost menţinută pe termen nedeterminat[85]. Ca urmare a atacurilor, poliţia franceză a efectuat 168 de raiduri în două zile, pe tot teritoriul ţării. Un asemenea raid a condus la descoperirea unui lansator de rachete la Lyon. Un altul, de la Saint-Dénis, a culminat cu gestul unei femei de a se arunca singură în aer, detonând o vestă cu explozibili. S-a dovedit că unul dintre autorii atacului de la Bataclan locuia lângă catedrala din Chartres. La fel ca în urma atacurilor din ianuarie 2015, de la redacţia săptămânalului *Charlie Hebdo* şi de la magazinul cu produse cuşer, politicienii francezi erau conştienţi că era unul dintre momentele în care votanţii erau preocupaţi de o anumită problemă de securitate. Dar erau conştienţi şi de faptul că publicul francez ar fi putut foarte bine să meargă şi mai adânc şi să-şi pună problema cum făcuse ţara lor, de ajunsese într-o asemenea situaţie.

La nici două săptămâni după atacuri, prim-ministrul francez, Manuel Valls, a spus că Franţa nu va mai accepta

85 După ce a fost prelungită de mai multe ori, starea de urgență a fost ridicată în cele din urmă in 2017, la doi ani după atentate, fiind înlocuită cu o lege antiteroristă care acordă puteri sporite forțelor de securitate (n.red.).

decât cel mult 30.000 de solicitând de azil în următorii doi ani. După o întâlnire avută la Paris cu cancelarul federal german Angela Merkel, Valls a spus tăios: „Nu Franţa le-a spus: «Veniţi!»” în timp ce Merkel insista în continuare pe importanţa menţinerii unui sistem de cote de refugiaţi pentru fiecare ţară, Valls le-a spus jurnaliştilor că: „Nu mai putem primi alţi refugiaţi în Europa, este imposibil!” De la cabinetul său, mai târziu, s-a spus că intervenise o eroare de traducere, fiindcă prim-ministrul intenţionase, de fapt, să spună că Europa nu mai putea primi „atât de mulţi refugiaţi”.

La fel ca în Marea Britanie şi în alte ţări europene, şi publicul francez avea dreptate să se arate sceptic în legătură cu asemenea retorică şi declaraţii oficiale. În tot ce ţinea de imigraţie şi de integrare, nimeni nu auzise decât aceleaşi lucruri, decenii la rând. În timp ce în rândul populaţiei franceze creştea ponderea persoanelor născute în alte ţări, politicienii francezi, ca şi omologii lor din restul Europei, se luau la întrecere să pară mai duri pe această temă. Pe tot parcursul anilor 1970 şi 1980, preşedinţii francezi Valéry Giscard d’Estaing şi François Mittenând, împreună cu echipele lor, se întrecuseră să facă în aşa fel încât să pară unul mai sever decât celălalt în privinţa refugiaţilor. În 1984, Jacques Chirac, pe atunci primar al Parisului, lansase un avertisment public: „Rămâi îngrozit când compari Europa cu celelalte tontinente. În termeni demografici, Europa dispare. Peste vreo 20 de ani, ţările noastre se vor fi golit şi nu va mai conta forţa noastră tehnologică, pentru că nu va mai avea cine să se folosească de ea”.

În 1989, un prim-ministru socialist, Pierre Rocard, spusese, într-un interviu televizat pe marginea chestiunii azilului, că Franţa „nu poate primi cu braţele deschise toată nefericirea lumii”. Mai departe, Rocard se lăudase cu câţi oameni returnase guvernul său către ţările de origine şi promisese în van şi mai multe expulzări în anii care urmau. La fel ca Mittenând înaintea sa, Rocard punea în

practică o manevră electorală inteligentă a stângii franceze înainte de alegeri. Toate acele declaraţii sforăitoare făceau parte dintr-un joc politic. Prea puţine dintre ele se transformau, cât de cât, în realitate.

În 1985, când Jean Raspail şi Gérard Drumont publicaseră articolul în care se întrebau cum avea să arate Franţa în 2015, stânga franceză condusă de Mitterand era dezorganizată. Trecerea de la politicile economice tipic socialiste la unele mai orientate către piaţa liberă se dovedise un adevărat dezastru politic, înstrăinând clasa muncitoare sindicalizată care forma cel mai vast bazin electoral al său. Stânga era deja împărţită între socialişti şi comuniştii lui Georges Marchais, iar înaintea alegerilor parlamentare din 1986 se părea că socialiştii n-aveau cum să câştige în sistemul electoral al celei de-a Cincea Republici franceze. Experienţa sa de fost ministru al celei de-a Patra Republici îl învăţase pe preşedintele Mittenând tehnica manevrelor electorale, aşa încât, la mijlocul anilor 1980, a conceput un plan de neutralizare a dreptei şi de recâştigare a preşedinţiei în alegerile din 1988.[86] Planul îşi propunea să determine parlamentul socialist să voteze o nouă lege electorală, bazată pe reprezentarea proporţională, şi să facă în aşa fel încât imigraţia să devină o problemă uriaşă.

În acel moment, Jean-Marie Le Pen şi partidul său antiimigraţie, Frontul Naţional, s-au dovedit a fi excepţional de utili pentru Mittenând, care s-a străduit să asigure taberei lui Le Pen, marginalizată cât mai mult cu putinţă până atunci, o expunere cum nu avusese niciodată. Pentru prima oară, Le Pen a început să primească invitaţii de participare la emisiuni de televiziune şi a fost încurajat să-şi exprime vederile în mod făţiş. Reversul monedei a fost acela că o mişcare antirasistă, susţinută de socialişti

86 Durata unui mandat prezidențial a fost de șapte ani (Septennat) în Franța, până în 2002, când a fost redusă la cinci ani. François Mitterrand (1916-1996) a avut două mandate consecutive de câte șapte ani (1981-1995), iar Jacques Chirac (n. 1932), două mandate consecutive, unul de șapte și unul de cinci ani (1995-2007) (n.tr.).

(Touché pas à mon poate – „Nu te-atinge de amicul meu”), avea să capete şi ea o expunere maximă. În felul acesta, Mittenând a făcut ca o stângă în vrie să creeze şi o dreaptă în vrie. Ştia că Frontul Naţional nu putea decât să aducă prejudicii dreptei, împingând voturile în direcţia opusă, şi că niciunul dintre partidele de dreapta n-ar fi format în veci o alianţă cu Frontul Naţional – iar acum, nici n-ar fi îndrăznit să adopte vreo poziţie cât de cât apropiată de-a Frontului Naţional în privinţa imigraţiei, a identităţii naţionale şi a patriotismului. Dacă ar fi făcut aşa ceva, Mittenând ştia că şi acele partide ar fi fost etichetate drept fasciste, rasiste şi trădătoare ale valorilor Republicii.

Planul lui Mittenând a funcţionat atât de bine în 1986 şi 1988, încât a fost păstrat ca strategie a stângii în toată perioada următoare. La fiecare scrutin, o prestaţie bună a Frontului Naţional s-a dovedit a fi cea mai bună metodă de a ţine dreapta departe de putere şi de a se asigura că aceasta nu poate decât cel mult să dea aprobator din cap în faţa preocupărilor legate de imigraţie şi de identitate, dar iară a reuşi să devină şi toxică. În paralel, Mittenând şi succesorii lui de stânga subliniau cât de duri aveau să se arate ei în privinţa imigraţiei, dar, concomitent, numărul imigranţilor din Franţa creştea întruna. Până la urmă, şi politicienii dreptei tradiţionale au încercat să-şi facă un nume adoptând o duritate retorică în privinţa imigraţiei.

În 1993, când avea responsabilităţi ministeriale în zona imigraţiei, Charles Pasqua a anunţat că Franţa urma să-şi închidă frontierele şi să devină o ţară cu „zero imigraţie”. În acelaşi an, s-a lăudat cu măsuri iminente împotriva imigranţilor ilegali: „După ce vom fi trimis pachet acasă mai multe avioane, sau chiar vapoare şi trenuri pline cu imigranţi, lumea va pricepe mesajul”. Greu de crezut că el însuşi lua în serios aşa ceva, chiar şi la vremea respectivă. „Problemele imigraţiei se află înaintea noastră, nu le-am lăsat în urmă”, a spus acelaşi Pasqua puţin mai târziu, recunoscând că în viitorul nu foarte îndepărtat zecile de milioane de tineri africani,

deocamdată „fără niciun viitor”, aveau să ia, mai mult ca sigur, calea nordului.3

Dezbaterea politică franceză din toţi aceşti ani a fost deopotrivă unică şi perfect reprezentativă pentru Europa. De-a lungul atâtor decenii, în loc să se arate capabile să facă faţă marilor dificultăţi generate de imigraţia în proporţii de masă, principalele partide vest-europene s-au concentrat pe chestiuni mărunte, simbolice. Uneori, nu era decât lăudăroşenie. Alteori, era o acţiune special regizată împotriva unor imigranţi ilegali. Ideea părea să fie că astfel de subiecte nu numai că le permiteau politicienilor să pară că ar fi avut o atitudine dură într-o anumită privinţă, ci erau şi o supapă pentru presiunea publică. Dată fiind tradiţia seculară a Franţei, dezbaterile privind stilul vestimentar au devenit un criteriu special.

Aşa se face că prima dezbatere din Franţa pe tema vălului islamic s-a iscat în 1989, când elevele din oraşul Creil, aflat la nord de Paris, au început să-şi acopere capetele la şcoală, iar conducerea şcolii le-a interzis aşa ceva. În dezbaterea ulterioară, guvernul de pe atunci a recomandat ca fiecare şcoală să decidă o politică proprie în legătură cu vălul islamic. Subiectul a revenit în atenţie la începutul anilor 2000, când, deoarece în societatea franceză erau tot mai vizibile vălurile islamice, iar guvernul trebuia să fie văzut luând măsuri, preşedintele Chirac a promulgat o lege care interzicea afişarea în clădirile publice a unor simboluri religioase evidente. Statul francez nu interzisese purtarea unor asemenea simboluri în şcolile publice sau în tribunale pentru că erau prea mulţi evreii francezi care purtau pe capete kipa[87] sau creştinii care purtau cruciuliţe prinse cu lănţişoare la gât. Mai degrabă, decizia fusese luată din cauza creşterii numărului de femei care se afişau în spaţiul public având capetele acoperite cu vălul islamic. Admiţând că numărul

87 Sau iarmulka, șepcuță fără cozoroc și fără boruri, de obicei făcută din stoß, pe care o poartă bărbații evrei pe creștetul capului, pentru a respecta, fie și simbolic, obligația rituală de a-și acoperi capetele (n.tr.).

tot mai mare de femei care purtau văl semnala o intensificare a conservatorismului musulman în orice loc se înregistra, guvernul francez a stabilit o limită clară, încercând să pună capăt unei tendinţe. Faptul că erau afectate şi toate celelalte religii era considerat un sacrificiu care merita făcut.

După câţiva ani, în 2009, elveţienii au consfinţit ceea ce considerau ei a fi un jalon rezonabil, într-un sens asemănător. Amendamentul constituţional care interzicea construcţia de minarete pe teritoriul ţării a fost supus unui referendum şi aprobat cu 57, 5% de voturi pentru şi 42, 5% contra. În anul următor, Nicolas Sarkozy, succesorul lui Jacques Chirac la preşedinţia Franţei, a avut ocazia să aducă în dezbatere veşmintele care acoperă complet faţa. În 2010, a fost adoptată o lege care interzice purtarea unor veşminte care acoperă complet chipul în locuri publice cum simt străzile sau centrele comerciale. În fine, în vara lui 2016, mai multe oraşe franceze au interzis aşa-numitele costume *burkini*[88] pe plajele lor. Deşi această interdicţie a fost suspendată de instanţa administrativă supremă din Franţa, subiectul a dominat copios jurnalele de ştiri din august 2016. Unul dintre oraşele unde a fost interzis *burkini* (care lasă la vedere faţa, dar nu şi corpul) a fost Nisa. Într-un fel, aceasta a reprezentat o distilare a soluţiei găsite de Franţa pentru a trata marile probleme ridicate de imigraţia în masă.

Cu o lună înainte de decizia privind interdicţia legată de *burkini* la Nisa, un tunisian pe nume Mohamed Lahouaiej-Bouhlel a intrat cu un camion în mulţimea adunată pe faleza oraşului pentru a sărbători Ziua Bastiliei. În seara aceea, pe Promenade des Anglais au fost ucise 86 de persoane şi multe altele au fost rănite. Statul Islamic a pretins ulterior că teroristul săvârşise atacul ca

88 Sau burqini, termen compus, care trimite la burka, veșmânt tradițional pentru femeile musulmane, care acoperă tot corpul, și bikini, costumul de baie pentru femei format din două piese, desemnând un costum de baie destinat femeilor musulmane, conceput în Australia (n.tr.).

răspuns la apelul organizaţiei, care ceruse comiterea unor astfel de atentate în toată Europa. Guvernul francez a prelungit din nou starea de urgenţă care se afla în vigoare pe tot teritoriul ţării încă din noiembrie 2015. Tipic a fost însă faptul că, în săptămânile de după această atrocitate, cea mai aprinsă dezbatere publică s-a referit la un costum de baie pentru femeile musulmane, inventat cu doar zece ani în urmă. Era chiar ispititor să te cramponezi de asemenea mărunţişuri, pentru că devenise imposibil de răspuns la întrebările majore. Poate că există metode să-i împiedici pe oameni să facă rost de pistoale-mitralieră Kalaşnikov, dar cum îi poţi împiedica să-şi facă rost de camioane? Şi poate că poţi împiedica alţi extremişti să intre în ţară, dar ce faci cu extremiştii care au deja cetăţenie?

Capitolul 12

Cum te înveţi că asta e, şi gata

Carnajul de la Nisa nu a fost decât primul dintr-o serie de atacuri petrecute aproape zilnic, în vara lui 2016. În lunea următoare, într-un tren din landul german Bavaria, un solicitant de azil pe nume Mohammad Riyad, în vârstă de 17 ani, a scos o secure şi un cuţit, a strigat: *Allahu akbar*! („Dumnezeu e cel mai mare!”) şi a început să-i înjunghie pe ceilalţi pasageri. A rănit grav cinci persoane până să fie împuşcat şi omorât de poliţişti. Ulterior, s-a aflat că tânărul agresor jurase credinţă Statului Islamic. S-a mai aflat şi că, deşi prelinsese c-ar fi fost din Afghanistan când ceruse azil în Germania, înregistrările cu vocea lui sugerau că era, de fapt, din Pakistan. Dacă în Franţa cu greu se putea discuta despre asemenea lucruri, în Germania era mai rău ca oriunde altundeva. În discuţia publică de după agresiunea din tren, parlamentara germană Renate Kiinast, reprezentând Partidul Verzilor, a vrut să ştie de ce poliţia feroviară îl omorâse pe atacator în loc să tragă doar ca să-l rănească.

În ziua următoare, lângă Montpellier, în Franţa, un anume Mohamed Boufarkouch, născut în Maroc, a strigat

Allahu akbar! după care a înjunghiat o franţuzoaică şi pe cele trei fiice ale ei, de 8, 12, şi 14 ani, pare-se fiindcă erau îmbrăcate „necuviincios”. După alte câteva zile, fiul unor imigranţi iranieni de la München, Ali David Sonboly, a omorât nouă persoane într-un atac armat, începând cu şapte adolescenţi aflaţi într-un restaurant McDonald’s. Motivaţiile acestuia rămân obscure. După alte două zile, un solicitant de azil de origine siriană, înarmat cu o macetă, a hăcuit şi omorât o femeie însărcinată la Stuttgart, într-un atac despre care s-a relatat c-ar fi fost o crimă pasională. A doua zi, un alt solicitant de azil sirian, pe nume Mohammad Daleel, nu a fost lăsat să intre la un concert de muzică organizat la Ansbach, în Bavaria, pentru că nu avea bilet. S-a dovedit apoi că avea la el o bombă cu încărcătură de şuruburi şi cuie, pe care a detonat-o, până la urmă, în faţa unei vinării. Cu puţin peste 24 de ore mai târziu, doi bărbaţi au dat buzna într-o biserică din Rouen în timpul liturghiei catolice, strigând în gura mare numele Statului Islamic, au luat ostatice călugăriţele şi congregaţia prezentă şi l-au măcelărit pe preot, părintele Jacques Hamel. O călugăriţă, care era de faţă, a povestit cum cei doi ucigaşi – Adel Kermiche şi Abdel Malik Petitjean –, ambii în vârstă de 19 ani, zâmbeau când i-au tăiat preotului beregata cu un cuţit, l-au lăsat să zacă în propriu-i sânge până a murit şi s-au înregistrat scandând sloganuri în limba arabă, deasupra victimei. Ultimele cuvinte ale preotului muribund au fost: „Piei, satano!”

Dintre aceste atacuri, unele au fost comise de oameni care veniseră în Europa odată cu valurile de imigranţi din ultimii ani. Altele – de persoane născute pe continentul european. Căutarea de răspunsuri simple s-a dovedit mai dificilă ca niciodată. Cei care şi-ar fi dorit să pună terorismul pe seama lipsei unor strategii europene de integrare s-au găsit în imposibilitatea de a explica logica primirii unui număr atât de mare de nou-veniţi pe un continent care nu se descurcase deloc bine în privinţa integrării celor veniţi mai demult. Cei care ar fi vrut să

vorbească numai despre valul de imigraţie cel mai recent s-au găsit şi ei în imposibilitatea de a explica de ce până şi oameni care se născuseră şi crescuseră în Europa ar comite astfel de atacuri. Cei care au căutat să minimalizeze motivaţiile s-au împiedicat de simpla diversitate a ţintelor. Cei care considerau că redactorii unei reviste precum *Charlie Hebdo*, atât de secular-exuberantă şi antiteistă, „o căutaseră cu lumânarea" oarecum n-au putut să explice cu ce greşise un preot care-şi ţinea liturghia, ca să merite să fie ucis chiar lângă propriul altar, un an şi jumătate mai târziu. O pariziancă de 46 de ani, intervievată după atacurile teroriste din noiembrie 2015 din capitala Franţei, a schiţat, fără să vrea, traiectoria de acceptare a răului pe care se înscrisese propria ei societate. Folosind cuvântul *numai* de o manieră neinspirată, ea a spus că: „Fiecare parizian a fost vizat de aceste atacuri. Până acum, ţinte erau numai evreii, scriitorii sau caricaturiştii". 1

Dacă toate acestea erau cumplite pentru viziunea Europei despre sine şi despre viitorul ei, urmau lucruri şi mai rele. Poate că atacurile teroriste le furnizaseră oamenilor cele mai clare motive de îngrijorare crescândă. Însă au apărut şi alte preocupări, cel puţin la fel de profunde, în legătură cu ceva poate şi mai greu de menţionat. Aproape oricine era în stare să recunoască un atac terorist atunci când se petrecea, chiar dacă se mai eschiva eventual în privinţa cauzelor. Dar alături de preocupările tot mai însemnate legate de securitate, despre care toată lumea începea să fie de acord că trebuie abordate cumva, a mai apărut un subiect pe care nu voia nimeni să-l discute şi pe care toată lumea era îngrozită să-l abordeze.

În tot primul deceniu al anilor 2000, agresiunile sexuale comise de bande de imigranţi asupra unor femei localnice deveniseră un secret pe care-l ştia toată lumea. Erau ceva despre care nu voia să vorbească nimeni şi nimeni nu voia nici măcar să audă. Chiar şi simpla

menţionare era ceva mult prea josnic şi cumva pestilenţial. Simpla sugestie că bărbaţii cu pielea tuciurie ar avea o predilecţie pentru maltratarea femeilor albe părea să provină din cine ştie ce text rasist odios, încât nu-ţi venea, în primul rând, să-ţi imaginezi că se poate întâmpla aşa ceva, iar, în al doilea rând, să crezi că subiectul merita pus în discuţie. Oficialităţile britanice erau atât de îngrozite şi să pomenească despre asemenea infracţiuni, încât absolut niciuna dintre instituţiile statului nu a reacţionat de-a lungul anilor. Când acelaşi fenomen s-a petrecut şi în alte părţi de pe continent, au fost întâmpinate exact aceleaşi îngrijorări şi dificultăţi.

În 2015, simpla menţionare a faptului că majoritatea nou-veniţilor în Europa erau, după toate aparenţele, bărbaţi tineri, însemna să-ţi atragi oprobriul. Să te întrebi dacă toţi aceşti indivizi vor fi adus cu ei nişte vederi moderne în privinţa femeilor – şi asta era ceva de nerostit (cu predilecţie în Marea Britanie), pentru că părea să sune ca un fel de cleveteală josnică, rasistă. Iar teama de a cădea în capcana clişeelor rasiale sau de a suferi acuzaţii de rasism a împiedicat autorităţile şi opinia publică europeană să admită existenţa unei probleme care se răspândise deja la nivelul continentului întreg. Şi, cu cât o ţară accepta mai mulţi refugiaţi, cu atât problema se amplifica.

Încă din 2014, în Germania crescuse numărul agresiunilor sexuale împotriva femeilor şi a băieţilor. Iată câteva dintre ele: o femeie germană de 20 de ani a fost violată, la München, de un solicitant de azil somalez, în vârstă de 30 de ani; o femeie de 55 de ani a fost violată de un marocan de 30, la Dresda; o fată germană de 21 de ani a fost la un pas de a fi violată, la München, de un solicitant de azil senegalez, în vârstă de 25 de ani; o fată de 17 ani din Straubing a fost violată de un solicitant de azil irakian, care avea 21 de ani; o femeie germană de 21 de ani a fost violată, în apropiere de Stuttgart, de doi solicitanţi de azil afghani; şi o femeie germană de 25 de ani din Stralsund a

fost violată de un solicitant de azil eritreean, în vârstă de 28 de ani. Toate aceste cazuri şi multe altele au ajuns în sălile de tribunal, dar multe altele, nu.

Odată cu creşterea numărului cazurilor de viol asupra germanilor, a crescut şi numărul violurilor şi al agresiunilor sexuale în adăposturile pentru refugiaţi. În 2015, guvernul german ducea o asemenea lipsă de spaţii pentru adăpostirea imigranţilor, încât iniţial nu a reuşit să le asigure femeilor adăposturi separate de cele ale bărbaţilor. Mai multe grupuri pentru drepturile femeilor au scris parlamentului regional din landul Hesse, afirmând că acest lucru a avut drept consecinţă „numeroase violuri şi agresiuni sexuale. Primim şi tot mai multe informaţii despre cazuri de femei obligate să se prostitueze. Dar este obligatoriu de subliniat că nu e vorba de cazuri izolate”. În săptămânile următoare, au fost raportate violuri în adăposturile pentru refugiaţi din toată Bavaria. Şi, la fel ca în Marea Britanie cu zece ani înainte, autorităţile au fost atât de preocupate de implicaţiile acelor fapte, încât, în multe dintre cazuri, s-a descoperit ulterior că făcuseră tot posibilul să le muşamalizeze. La Detmold, unde un solicitant de azil a violat o fată musulmană de 13 ani, poliţia locală a trecut sub tăcere agresiunea. O investigaţie a ziarului *Westfalen-Blatt* a descoperit că poliţia locală muşamaliza în mod curent cazurile de agresiuni sexuale în care erau implicaţi imigranţi, ca nu cumva să alimenteze criticile la adresa politicii „uşilor deschise”. Chiar şi aşa, în multe oraşe au fost înregistrate violuri comise asupra copiilor, inclusiv într-o instituţie de cazare a imigranţilor din Bremen.

Deoarece numărul cazurilor a crescut pe parcursul anului 2015, în cele din urmă autorităţile germane n-au mai putut trece sub tăcere informaţiile tot mai numeroase despre violuri comise de refugiaţi nou-veniţi asupra femeilor şi băieţilor germani. Printre acestea, se numărau violurile cărora le căzuseră victime o fată de 16 ani la Mering, una de 18 ani la Hamm, un băiat de 14 ani la

Heilbronn şi o tânără de 20 de ani la Karlsruhe. În câteva dintre aceste cazuri, inclusiv cel de la Karlsruhe, poliţia a păstrat tăcerea până la publicarea informaţiei într-un ziar local. Nenumărate alte agresiuni sexuale şi violuri au fost raportate la Dresda, Reisbach, Bad Kreuznach, Ansbach, Hanau, Dortmund, Kassel, Hanovra, Siegen, Rinteln, Mönchengladbach, Chemnitz, Stuttgart şi în alte oraşe din toată Germania.

În ultimă instanţă, subiectul acesta de nepus în discuţie a devenit atât de grav, încât, în septembrie 2015, oficialităţile bavareze au început să-i avertizeze pe părinţi, sfătuindu-i să se asigure că fiicele lor nu poartă o vestimentaţie prea sumară în public. „Tricourile sau bluzele decoltate, şorturile foarte scurte şi fustele mini pot da naştere unor interpretări greşite”, potrivit unei scrisori adresate localnicilor. În anumite oraşe bavareze, de pildă la Mering, poliţia i-a sfătuit pe părinţi să nu-şi lase copiii să iasă din casă singuri. Femeile erau sfătuite să nu se ducă neînsoţite la gară. Începând cu anul 2015, s-au înregistrat practic în fiecare zi violuri comise pe străzile oraşelor germane, în clădirile comunitare, la piscinele publice şi în multe alte locuri. Evenimente similare au fost raportate şi în Austria, Suedia şi în alte părţi. Dar, peste tot, subiectul violurilor a fost ţinut sub obroc, muşamalizat de autorităţi şi neluat în seamă de majoritatea presei europene.

În mod cu totul neobişnuit, în decembrie 2015, cotidianul *The New York Times* a relatat despre cursurile organizate în Norvegia pentru imigranţii care erau dispuşi să înveţe cum să le trateze pe femei. Cursurile îşi propuneau să răspundă problemei tot mai serioase a violurilor, explicându-le refugiaţilor că, de exemplu, dacă o femeie le zâmbea ori era îmbrăcată astfel încât să i se vadă şi ceva piele nu însemna că puteau s-o violeze. Iniţiativa norvegiană a creat confuzie, într-adevăr, în rândurile unor oameni care – aşa cum s-a exprimat unul dintre organizatori – nu văzuseră în viaţa lor o femeie care să poarte o fustă mini, ci numai îmbrăcată cu *burka*. Un

solicitant de azil în vârstă de 33 de ani a explicat: „Bărbaţii au slăbiciuni, şi le vine greu să se controleze când văd pe cineva zâmbindu-le”. În Eritreea, ţara lui de proveniență, „cine-şi doreşte o femeie poate s-o ia, pur şi simplu, şi nu-l pedepseşte nimeni”.2 Această ciocnire de culturi în materie de sex mocnise ani de zile în toată Europa, dar era considerată un subiect prea nedelicat, de-a dreptul nociv, pentru a fi discutat în prim-planul politico-mediatic. Abia în ultima zi din 2015 scandalul a răbufnit cu o asemenea forţă, încât n-a mai putut fi trecut cu vederea.

Dar până şi evenimentele petrecute la Köln în ajunul Anului Nou au ieşit cu greu la iveală. Iniţial, principalele medii de informare nici măcar n-au relatat despre ce se întâmplase, şi numai după câteva zile şi graţie mai ales blogosferei, a aflat continentul, ca să nu mai vorbim de restul lumii, ce s-a întâmplat. Într-una dintre cele mai aglomerate seri ale anului, în timp ce oraşul sărbătorea venirea noului an, o mulţime de până la 2000 de bărbaţi a agresat sexual şi a jefuit în jur de 1 200 de femei, în piaţa mare din faţa Gării Centrale şi a Domului din Köln şi pe străzile din jurul acestora. Curând, s-a aflat că atacuri asemănătoare avuseseră loc şi în alte oraşe germane, de la Hamburg, în partea de nord, până la Stuttgart, în sud. În zilele de după agresiuni, pe măsură ce începeau să devină clare amploarea şi gravitatea faptelor, departamentele de poliţie din Köln şi de prin alte oraşe s-au străduit din răsputeri să ascundă identităţile făptaşilor. Poliţia a recunoscut că suspecţii au înfăţişare tipică Africii de Nord şi Orientului Mijlociu abia după ce în social media au apărut înregistrări video şi fotografii, care au fost ulterior confirmate de mass-media. În Germania anului în 2016, la fel ca în Marea Britanie la începutul anilor 2000, teama de consecinţele pe care le-ar fi putut avea de suportat dacă precizau proveniența rasială a suspecţilor de agresiune sexuală a prevalat asupra obligaţiei forţelor de ordine de a-şi face datoria.

Totul făcea parte dintr-o schemă, care avea să

continue şi părea fără sfârşit. Pe tot parcursul anului 2016, potopul de violuri şi agresiuni sexuale s-a răspândit în toate cele 16 landuri germane, fără nicio excepţie. Atacurile aveau loc efectiv zilnic, iar cei mai mulţi dintre făptaşi nu erau găsiţi niciodată. Potrivit ministrului german al justiţiei, Heiko Maas, numai o zecime dintre violurile din Germania sunt reclamate, iar dintre cazurile care ajung în faţa justiţiei, numai opt procente se încheie cu o condamnare. Mai mult decât atât, au apărut câteva probleme suplimentare în aceste cazuri, în special faptul că părea să existe un efort concertat la nivel oficial de a ţine secrete informaţiile despre infracţiuni cu suspecţi care ar putea fi imigranţi. Era, după cum a recunoscut, până la urmă, cotidianul *Die Welt*, „un fenomen la nivelul Germaniei întregi” 3. La fel ca în Marea Britanie cu un deceniu înainte, s-a dovedit că fuseseră implicate grupurile „antirasism” locale. De data aceasta, exercitaseră presiuni pentru a convinge poliţia germană să omită factorii de identificare a rasei din orice reclamaţii privitoare la suspecţi, din cauza riscului de „stigmatizare” a unor grupuri întregi de oameni.

Şi mai exista o problemă ciudată, care nu se limita la Germania – şi anume că unele femei şi chiar fete care fuseseră agresate sexual încercau să ascundă identităţile celor care abuzaseră de ele. Unul dintre cazurile cele mai surprinzătoare a fost al unei femei de 24 de ani, violată de trei imigranţi la Mannheim, în ianuarie 2016. Ea însăşi pe jumătate turcoaică, a pretins, imediat după agresiune, că făptaşii ar fi fost etnici germani. Abia mai târziu, victima – care era şi purtătoare de cuvânt a unei mişcări de tineret de stânga germane – a recunoscut că minţise în legătură cu identitatea agresorilor, pentru că nu voia „să alimenteze rasismul agresiv”. Într-o scrisoare deschisă adresată celor care abuzaseră de ea, femeia le-a prezentat scuze şi a scris:

Am vrut o Europă deschisă şi prietenoasă. Una în care să pot să trăiesc bucuroasă şi una în care să fim în

siguranţă şi eu, şi tu. Îmi pare rău. Incredibil de rău îmi pare şi pentru mine, şi pentru tine. Tu nu eşti în siguranţă aici, pentru că trăim într-o societate rasistă. Eu nu sunt în siguranţă aici, pentru că trăim într-o societate dominată de sexism. Dar ceea ce mă face să-mi pară cu adevărat rău este că, din cauza circumstanţelor în care eu am căzut victima unor acte misogine şi care au depăşit limitele convieţuirii, tu eşti lovit de un rasism în creştere, din ce în ce mai agresiv. Îţi promit că voi striga din răsputeri. Nu voi îngădui ca lucrurile să continue în acelaşi fel. Nu voi sta nepăsătoare, să mă uit când rasiştii şi cetăţenii îngrijoraţi spun că tu eşti o problemă. Nu tu eşti problema. Nu eşti câtuşi de puţin o problemă. De cele mai multe ori, eşti o fiinţă umană minunată, care merită să trăiască liberă şi în siguranţă, ca oricine altcineva.4

Nu numai în Germania se petreceau astfel de lucruri. În vara lui 2015, o tânără activistă care lucra pentru mişcarea „No Borders” la punctul de trecere dintre Italia şi Franţa de la Ventimiglia, a fost victima unui viol în grup comis de nişte imigranţi sudanezi. Ceilalţi activişti, colegii ei de la „No Borders”, au convins-o să păstreze tăcerea în legătură cu agresiunea, ca să nu-şi saboteze propria cauză. Când, în cele din urmă, femeia a recunoscut că fusese atacată, ceilalţi au acuzat-o că reclamase violul „de ciudă” 5.

În toată situaţia creată, în Germania ca şi în restul Europei, adeseori a fost lăsat pe seama oficialităţilor locale să încerce găsirea de răspunsuri la provocările ivite în existenţa lor. Asta nu însemna doar că le revenea sarcina de a găsi posibilităţi de cazare, ci şi să vină cu politici corespunzătoare. Un primar din Tübingen a rezolvat problema numărului tot mai mare de violuri comise la piscinele locale asupra femeilor şi copiilor cerându-le imigranţilor să vină în număr mai mare şi să se angajeze la piscine. După cum a scris el pe Facebook, „Municipalitatea noastră a luat o măsură preventivă şi de integrare grozavă. Avem un salvamar sirian, care poate face cunoscut în

limba arabă şi cu autoritate ce comportamente sunt permise şi care nu sunt”. 6 Opinia publică a trebuit să vină cu soluţii la problema cu care o obligaseră politicienii să se confrunte – şi asta, ştiind cu certitudine că efectul asupra societăţii era unul ireversibil, chiar şi în eventualitatea că politica respectivă s-ar fi schimbat brusc.

La urma urmelor, ce poate face un guvern, odată ce realizează că politicile sale au asemenea efecte? Răspunsul german, ca şi cele ale guvernelor de pe tot continentul, timp de ani buni, a fost să atace o parte anume a problemei, dar numai pe aceea. La fel cum guvernele Franţei scoseseră în afara legii vălul, veşmintele *burka* sau costumele de baie *burkini*, autorităţile germane s-au concentrat asupra subiectului limitat al măsurilor antiteroriste. În perioadele dinainte şi de după criza imigranţilor, serviciile de informaţii germane utilizaseră capacităţi de supraveghere impresionante în cazul unor persoane bănuite de implicare în cele mai radicale mişcări. Prin comparaţie cu francezii sau belgienii, abilităţile germanilor în acest domeniu se bucurau de admiraţia întregii Europe. Dar o asemenea reuşită a fost de natură să menţină dezbaterea într-o zonă inevitabil foarte îngustă. Politicienii germani, la fel ca şi cei implicaţi direct în lupta antiteroristă, s-au axat pe chestiuni fantastic de restrânse, cum ar fi aşa-numitele „căi ale radicalizării”, care fuseseră discutate în fiecare ţară, dar în Germania se aflau practic în centrul discuţiei. S-a dezvoltat astfel o pseudoştiinţă, în timp ce strategii politici pierdeau din vedere în mod constant întrebările mai serioase din spatele acesteia, întrebări pe care opinia publică şi le punea de multă vreme. Asta, pentru că publicul părea să ştie deja ceea ce oficialităţile nu-şi permiteau să recunoască, şi anume că „radicalizarea” îşi avea originile într-o comunitate anume şi că, atâta timp cât această comunitate sporea numeric, „radicalizarea” se amplifica şi ea. Până la urmă, exista un motiv pentru care ţara europeană cu cea mai mare comunitate musulmană raportată la totalul populaţiei –

Franţa – suferise cele mai multe atacuri comise de „radicali”, pe când o ţară ca Slovacia, de exemplu, nu se confruntase cu asemenea probleme.

În astfel de momente, prăpastia dintre ceea ce vedea populaţia cu ochii ei şi ce-şi permiteau politicienii – că de făcut ceva, nici nu se punea problema – s-a lărgit primejdios de mult. Un sondaj de opinie realizat de compania Ipsos şi publicat în iulie 2016 a testat atitudinile publicului faţă de imigraţie. Astfel a ieşit la iveală faptul că foarte puţini erau cei care considerau că imigraţia le influenţase în bine societatea. La întrebarea: „Consideraţi că imigraţia a avut, în general, un impact pozitiv sau negativ asupra ţării dvs?”, numai un procent extraordinar de scăzut din cei chestionaţi în fiecare ţară a apreciat că imigraţia avea un efect pozitiv. Marea Britanie avea o atitudine pozitivă, prin comparaţie cu a celorlalte ţări, 36% dintre britanici considerând că imigraţia avusese un impact foarte sau relativ pozitiv asupra ţării. În schimb, numai 24% dintre suedezi şi 18% dintre germani au fost de aceeaşi părere. În Italia, Franţa şi Belgia, numai 10 – 11% din populaţie considera că imigraţia avusese o influenţă cât de cât pozitivă asupra ţării.7

În urma unei asemenea explozii a fenomenului imigraţiei, după decenii întregi de variaţiuni pe una şi aceeaşi temă, cum ar fi putut guvernele europene să se aştepte să fie ascultate, chiar dacă vorbeau cu mare forţă şi hotărâre despre chestiunea imigraţiei şi a integrării? Lăsând la o parte faptul că, în cazul unui guvern cum era cel german, ar fi implicat repudierea unor politici decise cu doar câteva luni înainte, mai era şi problema că retorica îşi pierduse de mult din puterea de convingere. Fusese uzată de politicieni din toată Europa, şi de dreapta, şi de stânga – de oameni ca Michael Howard şi Gordon Brown în Marea Britanie, sau ca Michel Rocard şi Nicolas Sarkozy în Franţa. Europenii văzuseră cu ochii lor, zeci de ani, prăpastia dintre retorică şi realitate – afirmaţiile pompoase, de-o parte, iar de cealaltă parte, concomitent,

neverosimilul acelor afirmaţii. Auziseră chiar şi o retorică de genul „trimiteţi-i înapoi” – oricât de penibilă ar fi fost – şi realizaseră că era la fel de găunoasă ca toate celelalte afirmaţii.

În 1992, crescuse spectaculos numărul bărcilor cu imigranţi care acostau ilegal pe ţărmurile sudice ale Spaniei. Politica de atunci a guvernului spaniol era să-i returneze pe marocanii care intraseră în Spania fără forme legale, iar acordurile cu omologii din Maroc, relativ cordiali şi îndatoritori, erau încă în vigoare. Dar guvernul de la Rabat refuza să primească persoane de altă naţionalitate, chiar dacă plecaseră de pe ţărmurile Marocului. Şi, cu toate că asemenea imigranţi aflaţi ilegal în ţară puteau fi reţinuţi în Spania până la 40 de zile, li se înmânau documentele şi li se cerea să părăsească ţara în decurs de 30 de zile. La fel ca în anii dinainte şi în cei de după, covârşitoarea majoritate au rămas în Spania, cu sau fără documente de expulzare eliberate pe numele lor. Un reporter care s-a ocupat de acest subiect în 1992 a intervievat un tânăr de 19 ani, de origine algeriană. Încotro avea să se îndrepte? „Am o mulţime de rude în Franţa”, i-a răspuns tânărul. Şi cum avea de gând să ajungă până la ele? „Peste munţi, bineînţeles”. Le trimisese rudelor paşaportul prin poştă, ca să nu-i fie confiscat pe drum. Printre toate celelalte persoane pe care le reţinuseră temporar autorităţile spaniole se numărau şi africani dinţările subsahariene, şi toţi spuneau acelaşi lucru – că, de îndată ce-ar fi fost eliberaţi din arest, intenţionau să se îndrepte spre nord.8 Atunci, ca şi acum, autorităţile spaniole şi marocane au anunţat noi acorduri, cadre de lucru şi soluţii. Atunci, ca şi acum, toate aceste acorduri şi soluţii erau aproape lipsite de conţinut, din cauza capacităţii multor oficialităţi din ambele tabere de a închide ochii la traficul de persoane şi a deciziei că, odată ce imigranţii ajungeau în Europa, era mai simplu să fie lăsaţi să meargă mai departe pe continent.

Acelaşi lucru se întâmplase peste tot în Europa. Chiar

în timp ce ducea imigraţia la nivelul de fenomen care modifica ţara din temelii, Tony Blair şi-a dorit uneori să pară dur în privinţa imigraţiei. În anul 2000, în Marea Britanie se aflau 30.000 de solicitanţi de azil ale căror cereri fuseseră respinse – o treime din numărul total de 90.000 de persoane care formulaseră cereri în 1999. În anul respectiv, numai 7 645 de solicitanţi de azil fuseseră expulzaţi din ţară efectiv. Fusese luată decizia că obiectivul era imposibil de atins, iar îndeplinirea acestuia risca să creeze dispute, era dificilă din punct de vedere politic şi prea costisitoare din punct de vedere financiar.9 Partidelor de dreapta – care se temeau să nu le fie atribuite motivaţii josnice – le venea şi mai greu să abordeze problema. Într-o operaţiune spectaculoasă organizată în 2013, în condiţiile unei majorităţi conservatoare aflate la guvernare, Oficiul pentru Afaceri Interne a adus mai multe furgonete cu postere publicitare pe ele, care să circule prin şase cartiere din Londra unde locuiau imigranţi aflaţi ilegal în ţară. Pe afişele respective scria: „Te afli în Marea Britanie ilegal? Du-te acasă, dacă nu vrei să fii arestat”, după care urma un număr de telefon guvernamental. Imediat, posterele au devenit toxice din punct de vedere politic. Secretarul pentru afaceri interne al cabinetului laburist din umbră, Yvette Cooper, a spus despre ele că erau „învrăjbitoare” şi „ruşinoase”. Grupul militant

Liberty a afirmat că mesajele erau nu doar „rasiste”, ci şi „ilegale”. După câteva luni, s-a descoperit că proiectul-pilot reuşise să convingă doar 11 imigranţi ilegali să părăsească de bunăvoie ţara. Theresa May, atunci secretar pentru afaceri interne, a recunoscut că programul fusese o greşeală şi prea „direct” şi nu a mai fost reluat. Bineînţeles, programul nu-şi propusese sincer să convingă până la un milion de imigranţi aflaţi ilegal în Marea Britanie să se întoarcă acasă, ci să dea asigurări restului populaţiei că guvernul are o poziţie dură. Eforturile ulterioare de arestare a imigranţilor care lucrau ilegal în ţară au fost întâmpinate de militanţii de stânga cu proteste

de stradă violente şi energice. Că totul nu a fost decât o farsă o demonstrează foarte clar faptul că Marea Britanie nu avea la dispoziţie decât în jur de 5.000 de locuri de detenţie disponibile în toată ţara, iar cazurile de expulzare forţată nu se ridicau la mai mult de 4.000 într-un singur an, număr care includea proporţii aproximativ egale de deţinuţi, solicitanţi de azil ale căror cereri fuseseră respinse şi imigranţi care săvârşiseră diverse infracţiuni.

Cu mult înaintea punctului culminant al crizei imigraţiei, oficialităţile renunţaseră deja chiar şi la ideea deportării solicitanţilor de azil cu cele mai serioase motive de respingere. Aşa încât n-a fost deloc surprinzător că, odată ce criza era în plină desfăşurare, chiar şi cei care nu aveau niciun motiv legitim să primească azil puteau spera să rămână în ţară. Implicaţiile crizei începând să le copleşească, guvernele Germaniei şi Suediei au pretins în 2016 că dispuneau de un sistem capabil să-i înregistreze pe nou-veniţi şi pe solicitanţii de azil şi să determine cine putea să rămână şi cine trebuia să plece. Nu numai că nu exista un sistem fiabil care să ţină evidenţa nou-veniţilor, dar nu reuşiseră nici măcar să se ocupe de cazurile celor cărora li se respinseseră cererile de azil. Mohammad Daleel, autorul primului atentat sinucigaş cu bombă din Germania, comis în faţa unei vinarii din Ansbach în iulie 2016, se înregistrase ca refugiat în Bulgaria, iar autorităţile germane dispuseseră deja întoarcerea lui în această ţară în 2014 şi apoi în 2016. Iar în Suedia, unde grupări de stânga încercau să împiedice deportarea oricărui solicitant de azil, un reprezentant al partidului de stânga Die Linke a recunoscut ulterior că intervenise în favoarea lui Daleel, pentru a împiedica deportarea sa din Germania în Bulgaria.

În august 2016, două poliţiste belgiene au fost atacate în plină stradă, la Charleroi, de un algerian care flutura o macetă, strigând: *Allahu akbar*! Agresorul avea legături cu Statul Islamic, după cum s-a dovedit ulterior. După atac, secretarul de stat belgian pentru azil, imigraţie

şi simplificare administrativă, Theo Francken, a dezvăluit că algerianul se afla în Belgia din anul 2012. Primise ordin de expulzare de două ori, dar Belgia şi Algeria nu dispun de niciun acord de repatriere, iar în centrele de detenţie din Belgia nu mai erau locuri.

Poveştile de acest fel – ale unor oameni despre care se ştie că au fost implicaţi în atacuri teroriste – sunt uşor de identificat. Dar poveştile imigranţilor obişnuiţi, care au rămas, pur şi simplu, şi au fost uitaţi printre alţi sute de mii reprezintă adevăratul subiect din spatele acestor titluri de presă. În ianuarie 2016, doi politicieni au dezvăluit adevăratele dimensiuni ale dezastrului. Într-un interviu la televiziunea olandeză, Frans Timmermans, vicepreşedintele Comisiei Europene, a recunoscut că majoritatea celor care veniseră în Europa în anul precedent nu fuseseră solicitanţi de azil, ci refugiaţi cu motivaţie economică. Cel puţin 60% dintre cei sosiţi în 2015 erau de fapt imigranţi cu motivaţie economică şi nu aveau mai multe drepturi de a se afla în Europa decât oricine altcineva din lume, a spus Timmermans, citând statistici ale agenţiei UE pentru frontiere Frontex. Cât despre cei proveniţi din ţări ale Africii de Nord, cum ar fi Marocul şi Tunisia, Timmermans a spus că „sunt oameni despre care poţi presupune că nu au niciun motiv să solicite azil”.

Apoi, ministrul suedez de interne, Anders Ygeman, a recunoscut şi el că, din cei aproximativ 163.000 de oameni care veniseră în Suedia în anul precedent, cel mult jumătate aveau motive legitime de a se afla în ţara sa. Ygeman a vorbit despre câte avioane va trebui să închirieze guvernul suedez şi a avertizat că procesul de repatriere ar putea dura câţiva ani. Referindu-se la cei care intraseră în ţară în 2015, dar guvernul stabilise că nu au ce căuta în Suedia, el a spus că: „Vorbim aici despre 60.000 de oameni, dar numărul ar putea ajunge la 80.000”. Este înspăimântător să te gândeşti că un guvern poate să conştientizeze o asemenea situaţie numai după ce a permis

unui număr atât de mare de oameni să intre în propria lui ţară.

Guvernul german s-a văzut nevoit, până la urmă, să angajeze firma privată de consultanţă McKinsey’s, care să încerce să-i analizeze programul de repatrieri. Probabil că avea nevoie de o perspectivă nouă asupra haosului pe care-l crease. Şi ce program exista avea tendinţa să dea greş. Când autorităţile încercaseră să repatrieze 300 de pakistanezi cărora li se refuzase statutul de azilanţi, Pakistanul refuzase, pur şi simplu, să-i primească, aşa că Germania i-a luat înapoi. La sfârşitul lui mai 2016, în Germania se aflau peste 220.000 de persoane pe numele cărora fuseseră emise ordine de deportare. Numai 11 300 dintre ei au fost deportaţi către alte ţări, inclusiv către ţările prin care intraseră în Europa (cum era Bulgaria). Şi totuşi, când ministrul german de interne, Thomas de Maizière, s-a lăudat în parlament spunând că „sunt mult mai mulţi decât în anii trecuţi” el n-a făcut decât să scoată în evidentă cât de neînsemnate fuseseră eforturile din anii precedenţi.

Pentru că, presupunând că datele lui Timmermans şi ale agenţiei Frontex erau corecte şi că estimările guvernului german cu privire la afluxul de imigranţi din 2015 erau şi ele corecte, atunci însemna că Germania trebuia să se pregătească să deporteze circa 750.000 de persoane care veniseră numai în 2015. Dar absolut nimeni, din toată birocraţia guvernamentală germană, nici n-a fost, nici nu va fi vreodată pregătit să execute o asemenea operaţiune. După cum nici guvernul suedez nu avea să deporteze 80.000 de falşi solicitanţi de azil ajunşi în Suedia numai în anul 2015. Oricine ştia, în Suedia sau în restul Europei, că nici nu s-ar fi încercat vreodată aşa ceva. Deportările în masă din Europa nu se aflau pe agendă nici în 2015, nici în 2016, după cum nu s-au aflat în niciun alt moment al perioadei postbelice. Politicienii europeni nu puteau recunoaşte un lucru ştiut de orice imigrant care traversa Mediterana, un lucru pe care cea

mai mare parte a opiniei publice europene ajunsese, cumnecum, să-l priceapă – şi anume că, odată ce ajungeai în Europa, acolo rămâneai.

Mai mult, Europa mai e lider mondial într-un domeniu: nu numai că le permite oamenilor să rămână, dar îi mai şi ajută să opună rezistenţă statului, chiar dacă se află acolo ilegal. În 2016, Marea Britanie nu reuşise încă să deporteze un bărbat urmărit în India pentru două atacuri cu bombă comise în 1993. Băcanul Tiger Hanif din Bolton a sosit ilegal în Marea Britanie în 1996 şi a reuşit să primească asistenţă legală în valoare de peste 200.000 de lire sterline din partea contribuabililor britanici, pentru a evita să fie repatriat.10 Şi nebunia întregului continent nici măcar nu se opreşte aici. Când anchetatorii din Belgia i-au cercetat pe autorii multor atentate teroriste comise de cetăţeni belgieni, au descoperit că mulţi dintre aceştia îşi plănuiseră atacurile în timp ce trăiau pe socoteala statului. De exemplu, Salah Abdeslam, principalul suspect supravieţuitor al atacurilor de la Paris din noiembrie 2015, încasase ajutoare de şomaj în valoare totală de 19.000 de euro chiar în perioada premergătoare atacurilor. Ultimele tranşe le primise cu numai câteva săptămâni înainte de atentate, astfel încât societăţile europene au devenit primele din istorie care plătesc oameni să le atace.

Sigur că asemenea cazuri nu sunt decât cele mai răsunătoare – oameni despre care se află doar pentru că se implică în acte de terorism. Dintre sutele de mii de persoane care au ajuns în Italia în 2015, cam jumătate au cerut azil în această ţară. Au fost emise în jur de 30.000 de ordine de expulzare, dar au avut loc încercări de punere în aplicare în mai puţin de jumătate din cazuri. Acestea sunt situaţiile despre care există informaţii în Italia. În Europa însă nu ştie nimeni unde se află acum cei 50% care nu au solicitat azil în Italia în 2015. Odată ce frontierele au început să se închidă, au început să se amplifice şi presiunile asupra acestora. La graniţa dintre Italia şi Austria, oameni care, în mod evident, nu erau italieni au

fost împiedicaţi să intre în Austria, împotriva tuturor protocoalelor, dar în conformitate cu standardul noii Europe. În schimb, alţii au continuat să încerce să ocolească forţele de ordine şi să pătrundă în Franţa. Cele două rute fiind blocate, a reapărut opţiunea de a trece peste munţi în Elveţia. Dar, altfel, blocajele au existat în continuare – şi au rămas problema Italiei. Şi Grecia s-a trezit sufocată de imigranţii care soseau întruna. Dacă înainte imigranţii debarcau şi plecau mai departe nestingheriţi, acum, începând din Bulgaria şi mergând mai departe spre nord, guvernele căutau să-şi inverseze politicile. Totuşi, Grecia şi celelalte ţări de primire se luptau cel mai mult cu efectele acelor inversări de politici. Grecia era cea care nu-i mai putea împinge pe imigranţi către nord şi nu-i putea nici trimite înapoi de unde veniseră.

Şi ce avea de spus femeia care era, în cel mai înalt grad, răspunzătoare de toată această imensă încurcătură? în septembrie 2015, cancelarul federal german a primit un doctorat onorific din partea Universităţii din Berna, capitala Elveţiei. După o scurtă alocuţiune, cei prezenţi au fost invitaţi să pună întrebări. O femeie, cam de vârsta Angelei Merkel, a întrebat-o politicos despre ceva ce vorbitoarea tocmai menţionase. Cu doar un minut mai înainte, cancelarul federal vorbise despre ce responsabilitate aveau europenii faţă de refugiaţi. Dar cum rămânea cu responsabilitatea europenilor de a proteja bunăstarea celorlalţi europeni? Creşterea numărului de persoane din ţări islamice care veneau chiar în acel moment în Europa era, cu siguranţă, o preocupare pentru mulţi europeni, a spus femeia respectivă. Cum îşi propunea cancelarul federal să-i apere pe europeni şi cultura europeană de acest aflux?

Angela Merkel şi-a dres glasul şi a spus că, dat fiind numărul de europeni care se alăturaseră unor grupări ca Statul Islamic, europenii nu puteau spune că n-au nimic de-a face cu această situaţie. Dar nu asta o întrebase

interlocutoarea. Totuşi, cancelarul federal a insistat: „Frica e un sfetnic prost, şi în viaţa personală, şi în cea socială”. Apoi, referindu-se la remarcile pe care le făcuse mai devreme despre islamul care este parte a Germaniei, Merkel a spus: „Avem această dezbatere acum, dacă islamul este parte a Germaniei. Când ai 4.000.000 de musulmani în ţara ta, cred că nu mai are niciun rost să discuţi dacă musulmanii sunt acum parte a Germaniei, dar islamul nu este, sau dacă islamul este şi el parte a Germaniei”. Ceea ce a urmat, însă, a fost de-a dreptul extraordinar.

„Bineînţeles că avem cu toţii posibilităţile şi libertăţile noastre de a practica religiile pe care ni le dorim”, a spus cancelarul federal, adăugând:

Şi, dacă mi se pare că lipseşte ceva din toată această discuţie, nu e vorba de faptul c-aş reproşa cuiva că-şi urmează propria credinţă musulmană, ci mai degrabă c-ar trebui, atunci, să fim noi suficient de curajoşi încât să spunem că suntem creştini, suficient de curajoşi încât să spunem că vrem să intrăm într-un dialog. Dar atunci, vă rog, să facem asta pe baza tradiţiilor pe care le avem – să mergem, din când în când, la câte o slujbă de rugăciune, să cunoaştem Biblia cât de cât şi poate chiar să ştim să explicăm ce reprezintă câte o pictură din biserică. Dac-ar fi să cereţi cuiva din Germania să scrie vreo compunere despre ce semnificaţie au Cincizecimile, mă tem că s-ar dovedi că ştiinţa oamenilor despre creştinismul occidental nu e cine ştie ce. Şi să te plângi, după aceea, că musulmanii îşi cunosc mai bine Coranul – asta mi se pare destul de ciudat. Poate că o asemenea dezbatere ne va determina, câteodată, să ne gândim la propriile noastre rădăcini şi să mai acumulăm puţină cunoaştere în legătură cu ele.

Istoria Europei este atât de bogată în conflicte dramatice şi groaznice, încât am face bine să fim foarte atenţi şi să nu ne plângem chiar imediat dacă se întâmplă câte ceva rău prin alte părţi. Trebuie să combatem acest

lucru, să încercăm să luptăm împotriva lui, dar nu avem absolut niciun motiv să fim aroganţi, zic eu. Şi spun acum asta în calitate de cancelar federal german.11

În mass-media germană, Merkel a fost mult elogiată pentru curajul şi înţelepciunea unui asemenea răspuns.

Capitolul 13

Saturaţie

Aşa cum se întâmplă adesea, germanii au şi pentru asta un cuvânt: *Geschichtsmüde*, care înseamnă „sătul de istorie”. Este ceva ce pot resimţi europenii moderni aproape în orice moment. Unii pot resimţi fără întrerupere acest sentiment, în timp ce alţii sunt copleşiţi de el în valuri, adesea în momente dintre cele mai surprinzătoare. În cursul unui zbor pe care l-am făcut recent către Budapesta, m-a lovit brusc un asemenea val, după ce am afişat, pe monitorul din faţa mea, harta de navigare a rutei acelui avion. Zburam pe deasupra Germaniei, şi harta mişcătoare ne plasa în centrul unui triunghi ale cărui colţuri erau oraşele Nürnberg, Regensburg şi Bayreuth.

Mi-a fost uşor atunci să identific orizonturile minţii: la Nürnberg, evident, au fost procesele postbelice, dar şi *Maeştrii cântăreţi*[89]; la Regensburg, acea recentă alocuţiune, deopotrivă precaută şi profetică, pe care a ţinut-o papa Benedict al XVI-lea la universitatea din oraş; iar la Bayreuth, ce înălţimi şi profunzimi culturale! Dar o asemenea răbufnire de gânduri stratificate a scos la suprafaţă două lucruri, mai presus de tot restul: mi-a readus în minte vechimea continentului nostru şi nenumăratele lui straturi de istorie. Şi-apoi, îndată, cauza sentimentului de saturaţie: teama că nu există scăpare de niciunul dintre acele straturi de istorie şi că ele, toate, sunt prezente întruna şi capabile nu numai să erupă, dar şi să ne tragă la fund. Nu trebuie neapărat să fii german ca să trăieşti această experienţă, deşi e de ajutor.

---

89 Die Meistersinger von Nürnberg (Maeștrii cântăreți din Nürnberg), titlul unei opere de Richard Wagner (1813-1883), a cărei premieră a avut loc la Teatrul Regal din München, în 1868 (n.tr.).

Nu-i un fenomen pe de-a întregul nou. Timp de secole, au existat în Europa termeni, chiar unii pseudomedicali, care au descris apatia şi extenuarea, inclusiv diverse forme de epuizare nervoasă. În secolul al XIX-lea, era în vogă diagnosticul de „neurastenie”. Dar nici măcar extenuarea de secol al XIX-lea nu se referea numai la nervii întinşi, ci şi la oboseala existenţială. Era un subiect al gândirii şi literaturii germane cu mult înaintea catastrofelor din secolul XX. La trecerea dintre secolele al XIX-lea şi al XX-lea, Friedrich Nietzsche, Sigmund Freud, Thomas Mann şi Rainer Maria Rilke au scris cu toţii despre ea. La vremea respectivă, s-a creat un consens în legătură cu faptul că repeziciunea şi diversitatea presiunilor exercitate asupra existenţei însemnau, printre alte lucruri, că avea loc o secătuire a spiritului, care era specifică vieţii moderne. Cei care s-au aplecat asupra chestiunii oricare sufereau de acest sindrom au căutat soluţii de vindecare sau diagnosticare şi le-au găsit într-o panoplie întreagă de schimbări ale stilului de viaţă, care încorporau totul, de la practicarea exerciţiilor fizice până la apariţia unei culturi a sanatoriului, trecând prin modificări de dietă şi printr-un cult al consumului de muşii. Alţii au căutat o soluţie în străinătate, identificând originile propriei apatii într-o „Euro-saturaţie” caracteristică. Dintre aceştia, unii au căutat în Orient răspunsurile la problemele lor. Acolo, europenii obosiţi îşi puteau purifica sufletele cuprinse de anxietate, ca să scape de povara zdrobitoare a trecutului şi prezentului lor.

Refugiaţi sosiţi pe insula Lampedusa din sudul Italiei, august 2007. Sara Preştianni/Noborder Network

Nava irlandeză *LE Eithne* a salvat câteva sute de refugiaţi din Libia în iunie 2015.

https://www.flickr.com/photos/dfmagazine/18833934641 /în/lbum-72157654599285615/

Imagine din timpul *Operaţiunii Triton*, a agenţiei pentru paza coastelor şi frontierelor Uniunii Europene, Frontex, iunie 2015.https://www.flickr.com/photos/dănagazine/18898637736

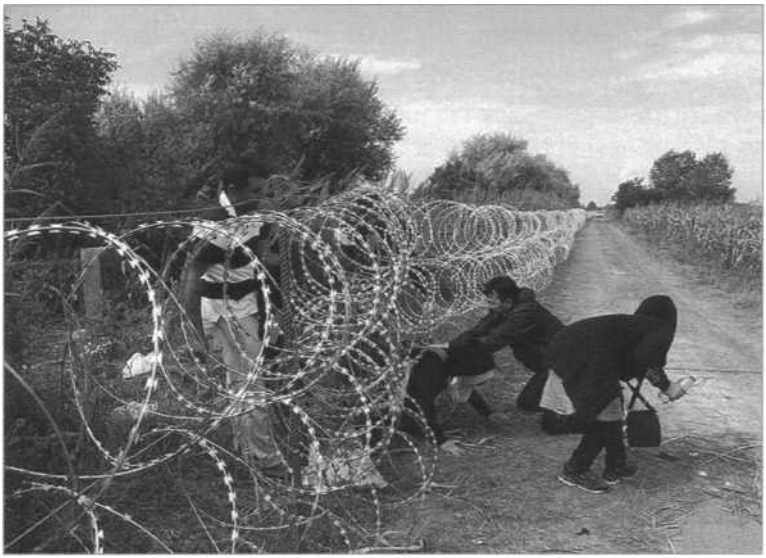

Pe parcursul anului 2015, în jur de 400.000 de imigranţi au străbătut teritoriul Ungariei. Imagine din apropierea graniţei cu Serbia, 18 august 2015.

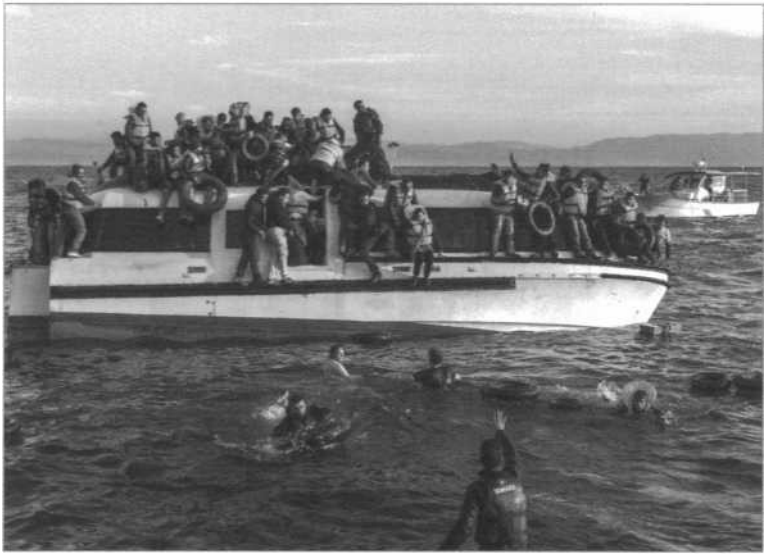

Refugiaţi din Siria şi Irak ajunşi în Skala Sykamias, un sat de pescari din insula greacă Lesbos, 30 octombrie 2015.

Tabăra de refugiaţi din Lesbos, 20 iulie 2015. https://web.archive.org/web/20161101143927/http://www.panoramio.com/ photo/121833823

Locul în care a fost găsit trupul lui Aylan Kurdi, un băieţel kurd în vârstă de 3 ani, plecat cu familia lui din Siria cu o ambarcaţiune din plastic de la Bodrum (Turcia) spre insula Kos (Grecia). Fotografie din septembrie 2015. http://defendintemational.org/minute-of-moum-for-aylan-kurdi-and-others/

În august 2015, cancelarul Angela Merkel a anunţat deschiderea frontierelor Germaniei pentru refugiaţi. În imagine, Angela Merkel (*în dreapta*), cu prilejul sosirii la conferinţa Supporting Syria and the Region, 4 februarie 2016.

Adam Brown/Crown Copyright

Preşedintele francez François Hollande şi cancelarul german Angela Merkel în Parlamentul European, 7 octombrie 2015.

https://web. archive. Org/web/20161030202917/http://www.panoramio.com/

photo/127437231

Imagine din timpul manifestaţiilor de simpatie pentru victimele atentatului comis de islamişti împotriva redactorilor revistei franceze *Charlie Hebdo*, Luxemburg, 7 ianuarie 2015.

Flori depuse pe Borough High Street, în amintirea victimelor atentatului terorist de la London Bridge, din iunie 2017.

John Lubbock.

Salman Rushdie, la cea de-a zecea aniversare a

Festivalului de Film TriBeCa, 2011. David Shankbone

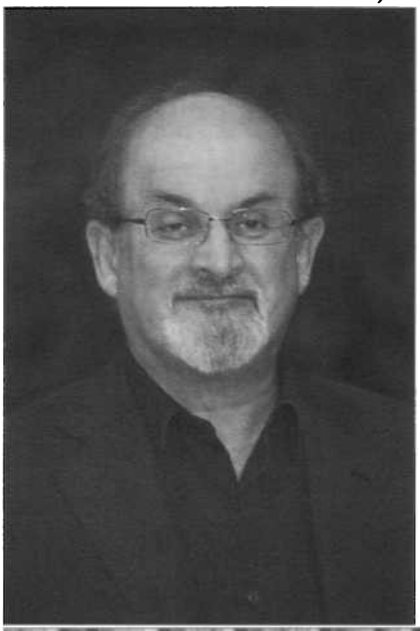

Ayaan Hârşi Ali, în timpul discursului de la Congresul Naţional al Ateiştilor Americani, 29 iunie 2015. American Atheists

Marş organizat de English Defence League la Newcastle, 29 mai 2010.

Gavin Lynn

Bundesanwaltschaft
und Bundeskriminalamt
bitten um Ihre Mithilfe
TERRORISMUS
VORSICHT! Person könnte gewalttätig und bewaffnet sein!
Name: AMRI
Vorname: Anis
Alter: 24 Jahre
Geburtsland: Tunesien
Größe: 178 cm
Gewicht: ca. 75 kg
Augen: braun
Haare: schwarz
Der Gesuchte ist im Zusammenhang mit dem Anschlag auf den Weihnachtsmarkt an der Gedächtniskirche in Berlin am 19.12.2016 dringend tatverdächtig.
Wer kann Angaben zu gegenwärtigen oder früheren Aufenthaltsorten der abgebildeten Person machen?
Für Hinweise, die zur Ergreifung des Beschuldigten führen:
Belohnung bis zu 100.000 Euro*
Hinweise können auf Wunsch vertraulich behandelt werden!

Anunţ prin care autorităţile germane l-au dat în urmărire generală pe Anis Amn, un tunisian în vârstă de 24 de ani, care, la 19 decembrie 2016, a ucis 12 persoane

într-un atentat terorist în Berlin. După câteva zile, a fost împuşcat mortal lângă Milano.

În deceniile următoare, atenţia care i-a fost acordată acestei probleme s-a văzut adesea reconsiderată, dar nu a dispărut nicio clipă. Astăzi, în contextul locului de muncă global tehnologizat, o descriere modernă a epuizării existenţiale a fost repusă în context, în Germania, ca „burnout”, o istovire profesională. Poate că termenul a prins, pentru că e mai măgulitor decât „epuizarea” şi-l absolvă pe cel care suferă de ea de indulgenţa implicită care-i însoţeşte pe cei bănuiţi a suferi de „oboseală” ori de „plictis”. La urma urmelor, „istovirea” sugerează, printre alte lucruri, că persoana care suferă de ea s-a dăruit pe sine prea mult, eventual, cu prea mult altruism, lăsând să se înţeleagă c-a făcut acest lucru pentru binele general. Şi totuşi, chiar dacă termenul s-a schimbat, simptomele şi cauzele vechii epuizări şi ale noii istoviri au rămas aceleaşi. Printre ele se numără o anumită saturaţie, provocată de celeritatea şi complexitatea schimbărilor din lumea modernă şi din conduita muncii, care sunt rezultatele capitalismului modern şi ale tehnologiei informaţiei. Dar aceeaşi istovire a fost asociată şi cu dislocarea provocată de secularismul contemporan. În ultimii ani, au apărut atâtea cărţi şi articole despre „burnout” în Germania, încât unii oameni au ajuns chiar să se plângă de o „istovire a istovirii”.1

Dacă se acceptă, în prezent, că o persoană poate suferi de istovire existenţială, pare mai puţin obişnuit, în ziua de astăzi, ca societăţile să sufere şi ele de ceva similar. Dacă despre povara de a munci pentru o răsplată meschină, într-o societate care alienează, lipsită de orice scop dominant se poate spune că are un efect asupra indivizilor, cum să nu se poată spune c-ar avea un efect asupra societăţii în ansamblu? Sau, pentru a pune problema în sens invers, dacă suficiente persoane dintr-o societate suferă de diverse forme de epuizare, nu cumva societatea în care trăiesc a devenit şi ea epuizată?

Scriitorii şi gânditorii nu au fost întotdeauna la fel de reticenţi cum sunt astăzi când a fost vorba să accepte o asemenea posibilitate. Una dintre cele mai revigorante prin pesimismul ei scrieri din gândirea germană de la începutul secolului XX, *Declinul Occidentului*, de Oswald Spengler, tocmai asta susţinea. Că şi civilizaţiile, ca şi oamenii, se nasc, înfloresc, decad şi mor, şi că Occidentul s-ar afla undeva, în stadiile avansate ale acestui proces. Chiar dacă ar fi adevărat argumentul standard folosit împotriva concepţiei lui Spengler – că una dintre caracteristicile remarcabile ale culturii occidentale e tocmai aceea că se teme permanent că se află în declin –, nu înseamnă că, la un moment dat al existenţei sale şi tot autocompătimindu-se, Occidentul n-ar putea să aibă şi dreptate. Cu o generaţie mai devreme, Nietzsche avea în vedere aceeaşi posibilitate şi întrezărea unele dintre aceleaşi semnale de avertizare: „Nu mai acumulăm”, scria el, în carnetele de însemnări din ultima parte a vieţii. „Risipim capitalul adunat de strămoşii noştri, chiar şi prin felul în care ne manifestăm cunoaşterea”. 2

Cu ajutorul unor asemenea gânditori, e mai uşor de recunoscut: ceea ce afecta deja Germania la sfârşitul secolului al XIX-lea nu era o istovire provocată de lipsa de muşii sau de aer curat, ci o epuizare datorată pierderii de sens, o conştiinţă a faptului că întreaga civilizaţie a vremii „nu mai acumula”, ci trăia de pe urma unui capital cultural care se împuţina văzând cu ochii. Dacă aceasta era situaţia la sfârşitul secolului al XIX-lea, atunci cu cât este mai gravă cea de astăzi, când trăim din bucăţele şi mai mici ale acelei moşteniri şi ne ducem existenţa şi mai departe de sursele din care acea cultură îşi lua energia?

Timp de secole, în Europa, una dintre cele mai puternice – dacă nu cumva cea mai puternică – surse de asemenea energie o dădea spiritul religiei continentale. Acesta îi mâna pe oameni în războaie şi-i îmbărbăta când venea vorba să se apere. La fel cum a împins Europa spre cele mai înalte culmi ale creativităţii umane. I-a determinat

pe europeni să edifice catedrala Sfântul Petru de la Roma, pe cea de la Chartres, Domul din Florenţa şi bazilica San Marco de la Veneţia. Tot el a inspirat lucrările lui Bach, Beethoven şi Messiaen, altarul lui Grünewald de la Isenheim şi *Madona de pe stânci* a lui Leonardo.

Şi totuşi, în secolul al XIX-lea, această sursă a primit două lovituri de proporţii seismice, din care nu şi-a mai revenit, lăsând în urmă un hău care nu a mai fost umplut. Efectele valului de critică a preceptelor biblice care a cuprins universităţile germane în prima parte a secolului al XIX-lea încă se mai resimt două secole mai târziu. Când Johann Gottfried Eichhorn, de la Göttingen, s-a apucat să trateze textele *Vechiului Testament* cu aceeaşi meticulozitate care ar fi putut fi aplicată oricărui alt text istoric, demersul a avut un efect care şi azi e rareori recunoscut. Europa avea cunoştinţă de mari mituri, dar naraţiunea creştină constituia mitul fondator al continentului şi, ca atare, fusese inviolabilă până atunci.

În 1825, când Edward Pusey a fost trimis de universitatea Oxford să afle cu ce se ocupau acei critici germani, tânărul englez şi-a dat seama fără întârziere de importanţa muncii respective. Târziu în viaţă i-a destăinuit biografului său ce impact avuseseră asupra lui descoperirile pe care le făcuse în Germania:

Ţin minte şi acum camera de la Göttingen în care mă aflam când am realizat care era cu adevărat condiţia gândirii religioase din Germania. Mi-am spus, în sinea mea: „Toată povestea va da buzna peste noi, în Anglia; şi cât de nepregătiţi suntem s-o întâmpinăm!” 3

Pusey a fost uimit de „absoluta insensibilitate” a lui Eichhorn faţă de ceea ce el însuşi vedea ca fiind „importanţa religioasă autentică a naraţiunii”. Cu timpul, acest val de insensibilitate, sau de sensibilitate, s-a extins şi către *Noul Testament*, nu în ultimul rând prin cartea din 1835 a lui David Friedrich Strauss, *Das Leben Jesu, kritisch bearbeitet*. În cele din urmă, chiar s-a răspândit în Anglia, la fel cum s-a răspândit peste tot în aceeaşi măsură

în care clericii musulmani de astăzi se luptă pentru a ţine orice critică la distanţă de fundamentele credinţei lor, ştiind foarte bine ce efecte ar putea avea asupra întregului, şi clerul creştin din toată Europa s-a străduit să ţină rezultatele unei asemenea critici la distanţă de turma credincioşilor. Doar că n-a putut, la fel cum clerul de astăzi nu e capabil să stăvilească pe de-a întregul valul de critici îndreptat asupra lor. Val care s-a revărsat de-a lungul şi de-a latul continentului, exact cum întrevăzuse Pusey.

Nu era vorba numai de faptul că investigaţiile savanţilor germani descoperiseră noi căi de atingere a cunoaşterii. Încercarea de a menţine Biblia imună în faţa criticilor a eşuat, dar nu pentru că întrebările ivite în minţile scepticilor germani de înaltă clasă le aparţineau exclusiv acestora, ci tocmai pentru că erau întrebări ivite în minţile multor oameni. De-acum, ele fuseseră formulate, iar Biblia devenise obiect de cercetare şi analiză critică, la fel ca oricare alt text. Sfâşiate de comparaţiile istorice, de problemele de paternitate a textelor şi de failibilitate, generaţiile de credincioşi de după Strauss aveau să fie obligate să găsească noi metode prin care să se adapteze la aceste descoperiri. Unii au pretins că respectivele schimbări nici nu avuseseră loc, nu aveau relevanţă sau că la toate întrebările se răspunsese deja. Dar o mare parte a clerului a început să-şi dea seama că se petrecuse o mutaţie fundamentală şi că era nevoie să se transforme, la rândul său.

Bineînţeles, erudiţia textuală nu a reuşit această performanţă de una singură. În 1859, i s-a alăturat şi cealaltă parte a dublei pieze rele pentru credinţa creştină, cartea lui Charles Darwin, *Originea speciilor*. Şi poate mai important decât conţinutul propriu-zis al cărţii a fost procesul pe care l-a grăbit Darwin. Dacă până atunci intervenţia divină explicase tot ceea ce inspira teamă şi uimire, Darwin a venit cu o propunere pe de-a întregul nouă – anume că, aşa cum rezuma Richard Dawkins:

Cu condiţia să aibă destul timp la dispoziţie,

supravieţuirea nealeatorie a unor entităţi ereditare (care câteodată se copiază eronat) este capabilă să genereze o complexitate, o diversitate, o frumuseţe şi o iluzie a intenţionalităţii atât de convingătoare, încât este aproape imposibil de făcut distincţie între acestea şi un proiect inteligent deliberat.4

Descoperirea lui Darwin a generat o dezbatere feroce la vremea respectivă, aşa cum încă mai generează. Însă reacţia ostilă era condamnată la eşec. După Darwin, argumentele în favoarea planului divin se aflau într-o stare precară. La mijloc nu era o descoperire singulară – nu era vorba de umplerea unui anumit gol de mari dimensiuni în cunoaşterea omenească. Pur şi simplu, era prima explicaţie atotcuprinzătoare a lumii în care trăim, o explicaţie care se putea dispensa de Dumnezeu. Şi, cu toate că originea vieţii rămânea un mister, ideea că întregul mister îşi găsea rezolvarea prin aserţiunile religiei părea tot mai puţin plauzibilă, încă se mai puteau găsi înţelepciune şi semnificaţii în Scripturi, dar Biblia devenise, în cel mai bun caz, precum scrierile lui Ovidiu sau Homer – conţinea mult adevăr, fără să fie, în sine, adevărată.

Deşi aproape oricine din Europa cunoaşte, în prezent, o versiune oarecare a tuturor acestor fapte, încă nu s-a găsit o cale de convieţuire cu ele. Realitatea pierderii credinţei şi încrederii în religie pe un continent întreg este discutată adesea şi considerată de fapt de la sine înţeleasă. Dar efectele acestei realităţi nu sunt la fel de frecvent luate în considerare. Foarte rar se recunoaşte – dacă se recunoaşte vreodată – că procesul tocmai descris a însemnat un lucru, mai presus de orice altceva: că Europa şi-a pierdut naraţiunea întemeietoare. Iar faptul că Europa şi-a pierdut religiozitatea nu a lăsat doar un gol în concepţiile de ordin moral sau în atitudinea etică a unui continent – a creat un hău în chiar geografia acestuia. Spre deosebire, să zicem, de Statele Unite, în Europa geografia înseamnă o colecţie de orăşele şi sate. Ieşi dintr-un sat şi

dai într-altul până la urmă. Şi, în orice asemenea zonă cu clădiri joase, primul edificiu pe care-l observi este biserica, de obicei plasată în inima comunităţii. Astăzi, chiar şi acolo unde aceste inimi ale comunităţilor nu sunt cu desăvârşire moarte şi convertite în spaţii cu alte destinaţii, în tot cazul sunt muribunde, iar oamenii care se mai adună încă în ele ştiu că fac parte dintr-o mişcare pe cale de extincţie.

Acolo unde credinţa încă mai există, este fie complet neinformată – precum în comunităţile evanghelice –, fie lezată şi slăbită. În foarte puţine locuri mai beneficiază de încrederea de care se bucura în vremuri apuse, şi niciuna dintre tendinţele prevalente nu favorizează asemenea ultime bastioane. Curentul se manifestă într-o singură direcţie, şi nu există contracurenţi importanţi care să-i ţină piept. Chiar şi în Irlanda, care tot a mai avut, în ultimele decenii, unul dintre cele mai religioase şi pioase medii politice din Europa, s-a trecut, în mai puţin de zece ani – în parte, din cauza unui scandal major din rândurile clerului –, la o situaţie în care opoziţia faţă de credinţă a devenit tendinţa naţională dominantă.

Visele pe care le visăm

Chiar şi aşa, cu toate că ne-am pierdut naraţiunea, mai suntem încă prezenţi. Mai trăim încă printre rămăşiţele concrete ale acelei credinţe. Puţini oameni, din mulţimile care se revarsă pe străzile Parisului, se îndreaptă către Notredame ca să se roage, dar catedrala e tot acolo. Abaţia Westminster şi Domul din Köln domină în continuare locurile în care se înalţă şi, cu toate c-au încetat să mai fie locuri de pelerinaj, încă mai posedă o semnificaţie, chiar dacă nu mai ştim foarte bine care este aceea. Suntem în stare să fim turişti ori savanţi, să studiem istoria unor asemenea monumente în calitate de amatori sau de profesionişti. Dar semnificaţia lor s-a pierdut ori a fost deturnată. Şi, desigur, splendidele rămăşiţe printre care trăim nu sunt numai de ordin fizic – ţin şi de morală, şi de imaginaţie. Teologul ateu englez Don Cupitt scria, în 2008, că: „Nimeni din Occident nu poate fi pe de-a întregul

necreştin. Poţi foarte bine să te dai necreştin, dar visurile pe care le ai tot visuri creştine sunt”. 5

Nicăieri altundeva nu este frica legată de consecinţele acestui fapt resimţită mai clar decât frica de ceea ce ţine loc de fundamente – în locul credinţei – ale aşa-numitelor „valori europene”. Se poate foarte bine, cum tot Cupitt spunea, ca „lumea seculară occidentală modernă să fie o creaţie creştină *ea însăşi*? *6* După o perioadă de respingere adesea frenetică, un număr semnificativ de filosofi şi istorici au reînceput, în ultimii ani, să accepte ideea. Dacă este aşa, implicaţiile acestei realităţi rămân profund neliniştitoare. Cultura postbelică a drepturilor omului, care insistă asupra sieşi şi despre care adepţii vorbesc de parcă ar fi o credinţă, pare că însăşi o încercare de a pune în practică o variantă seculară a conştiinţei creştine. Ar putea chiar să reuşească, fie şi parţial, să realizeze acest lucru. Dar este o religie care, în mod inevitabil, nu se simte în largul său, pentru că nu e deloc sigură pe propriile-i ancoraje. Limbajul o dă de gol. Cu cât limbajul drepturilor omului devine mai preţios, iar pretenţiile în legătură cu sine – din ce în ce mai insistente, cu atât incapacitatea sistemului de a realiza ceea ce aspiră să realizeze li se vădeşte mai clar tuturor.

Un asemenea eşec vizibil şi un sentiment al ancorelor pierdute pot fi – pentru individ în egală măsură ca şi pentru societate – nu numai motiv de îngrijorare, ci şi un proces emoţional epuizant. Unde odată exista o explicaţie atotcuprinzătoare (indiferent de câte necazuri provoca ea), nu mai sunt acum decât o incertitudine şi un dubiu atotcuprinzătoare. Şi nu putem dezînvăţa ceea ce ştim. Nici măcar cineva care acum îşi regretă incapacitatea de a se mai conecta la credinţa care-l punea în mişcare nu poate crede din nou numai şi numai pentru a-şi recâştiga energia de propulsie. Aşa cum a învăţat Europa de la filosofi precum John Locke, nu este posibil să-ţi „forţezi credinţa”.7 Cu toate acestea, societăţile noastre merg mai departe, în linii mari evitând să abordeze aceste chestiuni

şi altele care provoacă fisuri abisale sau pretinzând că ele nici nu contează.

În Germania, mai mult decât în majoritatea celorlalte societăţi, pierderea lui Dumnezeu nu a survenit fără să existe ceva care să-l înlocuiască. Parţial, scopul religiei – mai cu seamă căutarea adevărului şi conştiinţa faptului că el se cere căutat – a fost dus mai departe, într-o formă oarecare, prin intermediul filosofiei şi al culturii naţiunii germane. Dar şi aceasta s-a prăbuşit, încă şi mai spectaculos decât religia însăşi. De la Ludwig Feuerbach şi alţii, Richard Wagner a preluat ideea că arta duce mai departe ştafeta pe care i-o pasează religia, considerând că arta poate reprezenta mai mult decât o simplă înlocuitoare a religiei – că poate fi chiar mai bună decât religia. Şi asta, nu în ultimul rând, pentru că arta poate să trăiască şi fără „piedicile" religiei. Cum spunea Wagner la începutul studiului său din 1880, *Religion und Kunst*: „În timp ce preotul mizează totul pe faptul că alegoriile religioase vor fi acceptate ca stări de fapt, pe artist nu-l interesează deloc aşa ceva, de vreme ce el, din proprie iniţiativă şi fără nicio reţinere, dă drumul în lume lucrărilor sale ca fiind propriile invenţii". În felul acesta, Wagner îşi asuma rezolvarea marii enigme a lui Arthur Schopenhauer (din *Dialogul despre religie*), cu situaţia tragică a preotului care nu poate admite că totul e doar metaforă, nimic altceva.

Pentru Wagner, rolul artei era „să salveze spiritul religiei". Elementul căruia încerca el să-i vorbească, în muzica şi eseurile sale, era izvorul acelei voci subconştiente, de pe lumea cealaltă, care ne strigă, ne pune întrebări şi caută să obţină răspunsuri de la noi. De la *Tannhäuser* până la *Parsifal*, prin ambiţia şi desăvârşirea sa, Wagner a creat un soi de religie, care putea foarte bine să stea pe propriile-i picioare şi să se sprijine pe sine. Poate mai mult decât oricare alt compozitor, el a fost cel care a reuşit să atingă această ţintă. Şi totuşi, n-a fost suficient – bineînţeles că şi ea s-a prăbuşit. Nu a reuşit să

ofere o stare pe deplin religioasă la nivel individual: cei care încearcă să trăiască după religia wagneriană îşi dau seama că duc nişte vieţi foarte nefericite. Şi a eşuat cu atât mai făţiş, cu cât lumii întregi – indiferent dacă pe drept sau altcumva – i-a fost dat să afle într-o bună zi de la Wagner însuşi că, de una singură, cultura nu poate face pe nimeni mai bun sau fericit.

Mai rămânea filosofia. Dar filosofia germană se afla, practic, la originea problemei. Starea de neurastenie resimţită la sfârşitul secolului al XIX-lea se datora, în parte, unei saturaţii de filosofic. Şi asta nu numai pentru c-ar fi existat, dintr-odată, o foarte acută conştiinţă a mulţimii de lucruri la care se cerea cugetat, ci pentru că gândirea germană se caracteriza deja printr-o încărcătură care se transforma prea uşor în saturaţie şi chiar fatalism. Sigur că sunt multe motive pentru o asemenea mutaţie. Printre ele, se numără, însă, obiceiul tipic german de a urmări, întruna şi neobosit, ideile, până la ultimele lor consecinţe – indiferent încotro şi până unde ar putea duce asta.

Şi această tendinţă are o denumire în limba germană – *Drang nach dem Absoluten* („elanul către absolut”). Nu este o expresie pe care ar utiliza-o limba sau filosofia engleză, dar surprinde foarte potrivit acel obicei de a forţa şi iar a forţa ideile, până când ajung la ceea ce pare să fie un punct final inevitabil şi chiar aparent predeterminat. Odată devenită clară acea ultimă consecinţă, ce se mai poate face pentru a o evita? Există o interpretare a lui Hegel, care-i poate conduce pe oameni la aşa ceva – la ideea că istoria în sine este o forţă căreia trebuie, pur şi simplu, să i ne supunem. Din această perspectivă asupra filosofiei – şi asupra politicii poate c-ar fi mai corect să descriem nu atât un elan, cât o *atracţie* către absolut. Cel puţin din secolul al XIX-lea încoace, filosofia germană a înclinat să prezinte anumite idei şi teorii ca pe nişte adevăruri revelate, ce exercită o forţă aproape gravitaţională căreia nu-i poţi opune rezistenţă, indiferent

cât de greu ar fi de acceptat aceste adevăruri. Tenacitatea în urmărirea ideilor până la consecinţele ultime a adus filosofia germană mult înaintea celorlalte filosofii ale vremii. Iată de ce s-a răspândit nu doar în toată Europa, ci şi în toată Rusia şi, până la urmă, şi în universităţile din America. Cert este că filosofia germană aproape c-a stăpânit lumea întreagă o vreme. Şi a pus umărul şi la zdrobirea ei.

Adevărurile au fost puse pe masă, şi oamenii au fost obligaţi, pur şi simplu, să găsească o cale de a le accepta. Despre Martin Heidegger se spune adesea c-ar fi indicat nadirul în 1933, când a profitat de alocuţiunea sa de rector al Universităţii din Freiburg pentru a-i anunţa pe cei din publicul său că deciziile cruciale cu privire la viitorul ţării în care trăiau fuseseră de-acum luate în locul lor. Deciziile erau de domeniul trecutului, în viziunea lui, pentru că în toate chestiunile importante „se decisese” deja. Tot ce mai rămăsese de făcut era ca toată lumea să se supună acestor decizii.

Numai că una dintre marile probleme legate de absoluturi şi de căutarea lor este ce se petrece atunci când absoluturile se spulberă. Spre deosebire de atitudinea evazivă a liberalismului, care permite oricui să dea vina, într-un mod plauzibil, pe orice, un absolut, atunci când se spulberă, lasă totul în stare de ruină – şi nu doar oameni şi ţări, ci şi toate ideile şi teoriile dominante. Din ruinele teoriilor care se prăbuşesc întruna, este nu doar plauzibil, ci şi inevitabil să ia naştere o anumită saturaţie. În secolul al XIX-lea şi la începutul secolului XX, de la Bismarck la Primul Război Mondial, Germania a trecut în repetate rânduri prin asemenea prăbuşiri. Una dintre urmările importante ale fiecărei catastrofe în parte a fost că următoarea devenea cu atât mai probabilă. Scriitorul britanic Stephen Spender şi-a petrecut o parte din anii 1930 la Berlin şi a reflectat asupra acestei perioade în jurnalul său, în 1939. Înainte să înceapă catastrofa supremă, el cugeta în privinţa germanilor pe care-i

cunoscuse cât stătuse în ţara lor. După cum scria el, „Problema era că toţi oamenii buni pe care i-am cunoscut în Germania erau fie obosiţi, fie slabi” 8. De ce erau atât de obosiţi oamenii buni? Epuizarea existenţială nu este o problemă numai pentru că produce un tip de viaţă apatic. Este o problemă pentru că poate îngădui să fie urmată de aproape orice.

Unora li s-ar putea părea neplauzibil ca filosofia, care nu va fi niciodată decât preocuparea celor foarte puţini aleşi, să aibă efecte atât de răspândite. Dar eşecul ideilor şi al sistemelor pe care le creează acele idei are efect. Ideile religioase şi cele seculare pornesc de la un număr restrâns de persoane, dar au talentul să se infiltreze într-o naţiune întreagă. O atitudine bine cunoscută în privinţa întrebărilor ivite în cursul vieţii este aceasta: chiar dacă tu personal nu ştii răspunsul, undeva există cineva care-l ştie. Când se dovedeşte că oamenii care ştiu răspunsurile, fie ei artişti, filosofi sau clerici, dau greş întruna, efectul nu-i câtuşi de puţin stimulator. Şi, chiar dacă unele sisteme se pot eroda cu timpul, aşa cum s-a întâmplat cu monoteismele în cea mai mare parte a Europei Occidentale moderne, ele pot fi demontate şi relativ rapid, aşa cum s-a întâmplat cu eugenia şi teoriile rasiale. Ideile filosofice şi politice pot fi născute de un număr mic de oameni, dar, când se prăbuşește fundaţia, cu cât au fost mai răspândite, cu atât mai multă pustiire lasă în urmă. Aşa cum s-a întâmplat cu cele mai bine primite filosofii dintre toate – filosofiile care au putut fi transformate în viziuni politice totalitare.

O mare parte a nenorocirii politice europene din secolul XX a fost rezultatul unui efort contemporan secular de atingere a unui absolut politic. În realitate, marxismul nu s-a apropiat aşa de mult de o religie doar pentru că s-a bazat pe texte sacre proprii şi o succesiune de profeţi, ci şi din cauza obiceiurilor sale schismatice şi a războaielor interne. Lupta pentru postura celui care deţine adevărata înflăcărare şi este cel mai autentic interpret al credinţei a

constituit unul dintre punctele sale de atracţie, precum şi una dintre slăbiciunile majore. Dar visul lui Marx şi, de la Marx, visurile comunismului şi socialismului, au reprezentat cele mai sincere tentative ale vremii de a formula şi pune în practică o teorie unificatoare. Nesfârşitele scrieri, şi broşuri, şi catehisme din fiecare ţară a Europei nu au fost decât încă o încercare de a visa ceva plin de semnificaţie, un vis capabil să rezolve totul şi să soluţioneze problemele tuturora. Cum atât de memorabil a descris T.S. Eliot întregul fenomen, a fost un efort „de a visa nişte sisteme în aşa măsură perfecte, încât niciunul nu avea nevoie să fie şi bun” 9.

Ca întotdeauna, procesul disoluţiei acestei credinţe s-a manifestat în etape: erezia lui Leon Troţki[90], foametea din Ucraina[91] şi momentul în care mulţi comunişti au înţeles treptat, în anii 1930, că societăţile-model nu numai că nu erau modele, dar abia dacă erau societăţi. Eforturile de epurare a disidenţilor şi a tuturor acelor elemente bănuite că stau în calea forţelor adevărului au reuşit o vreme nu numai să-i impulsioneze pe unii dintre credincioşi, ci şi să convingă lumea că exista o puritate sufletească la care se putea reveni. În perioada proceselor publice orchestrate de Ghenrih Iagoda[92] la sfârşitul anilor 1930, scuza că ar mai fi rămas şi altceva în afara dorinţei de putere s-a evaporat şi i-a determinat pe comuniştii rezonabili să plece.

---

90 Leon Troțki (Lev Davidovici Bronștein, 1879-1940) a creat un sistem propriu de interpretare a comunismului, paralel cu cele ale lui Lenin și Stalin. A ocupat mai multe funcții în primii ani ai puterii bolșevice, fiind ulterior exclus din partid și expulzat din URSS; a fost asasinat asasinat în Mexic de un agent al lui Stalin (n.tr.).

91 în 1932 și 1933, Ucraina a suferit două crize de foamete provocată deliberat de sovietici, soldate cu milioane de morți (n.tr.).

92 Ghenrih Grigorievici Iagoda (Ienoh Gherșevici Ieguda, 1891-1938), director al serviciului de securitate sovietic NKVD, a supervizat arestarea, simulacrul de proces și execuția vechilor membri ai partidului bolșevic Lev Borisovici Kamenev (1883-1938) și Grigori Ievseievici Zinoviev (născut Hirsch Apfelbaum - 1883-1936), căzuți în dizgrația lui Stalin (n.tr.).

Cei care au rămas aveau să se desprindă după război, la invadarea Ungariei în 1956 şi înăbuşirea Primăverii de la Praga, în 1968. Aceste evenimente le-au dovedit tuturor comuniştilor care mai rămăseseră şi care aveau ochi să vadă şi urechi să audă că până şi cele mai îngrozitoare lucruri pe care le auzeau, şi nu numai acestea, erau adevărate. Tot ce răzbătea din Rusia şi din restul blocului comunist – poveştile care se completau atât de bine şi se asemănau atât de tare încât nu puteau fi respinse decât de cel mai bătăios dintre credincioşi – arăta că, dacă fusese un coşmar pentru întreaga lume, comunismul fusese o catastrofă pentru cei pe care şi-i revendicase pentru a-i guverna. Încă din anul 1970, Jean-François Revel putea afirma sigur pe el, în cartea sa *Ni Marx ni Jésus*, că: „nimeni nu mai susţine serios astăzi, nici chiar în partidele comuniste din lumea occidentală, că Uniunea Sovietică ar fi un model revoluţionar pentru alte ţări” 10. Dacă s-au îndepărtat treptat o vreme, drept-credincioşii au dispărut aproape până la ultimul când a căzut Zidul Berlinului, în 1989, iar lumea întreagă le-a confirmat ce încercaseră să le transmită ani de zile propriile semnale de avertizare. Confirmarea ororilor comise de adepţii propriei credinţe în efortul de a crea sistemul perfect era greu de crezut. Dar nenumăratele milioane de cadavre şi vieţile irosite – ale viilor şi morţilor deopotrivă – lăsate în urma sa de comunism ca mărturie a principalei sale realizări, erau suficiente pentru a determina orice adept raţional să cadă pe gânduri. Au mai rămas câţiva drept-credincioşi autentici, precum istoricul britanic Eric Hobsbawm, dar reacţia generală a fost de scepticism cuvenit unei persoane căţărate pe un morman de cadavre, care promite că nu mai trebuie să moară decât câţiva oameni şi o să poată îndrepta lucrurile.

Pe tot parcursul etapelor prăbuşirii sale, comunismul nu numai că-şi dezvăluise ororile, dar scosese la iveală şi nesăbuinţa câtorva generaţii de oameni care ar fi trebuit să se numere printre cei mai inteligenţi şi informaţi din

Europa. Din epoca lui Marx şi până în 1989, mulţi dintre cei mai culţi oameni ai vremii s-au lăsat contaminaţi de faptul că aprobaseră sistemul comunist. De la George Bernard Shaw la Jean-Paul Sartre, aproape toţi profeţii seculari s-au dovedit a fi apologeţii celui mai rău sistem al timpurilor lor.

Dacă exista o explicaţie fie şi pe jumătate rezonabilă pentru faptul că atât de mulţi dintre ei nu se îndepărtaseră de comunism, iar întregul experiment reuşise să supravieţuiască atât de mult timp, aceasta se bazează în parte pe forţa politică împotriva căreia păruse să i se împotrivească o vreme comunismul. Visul fascist, la fel ca vărul său comunist, a început ca un efort sincer de a găsi răspunsuri la problemele grave ale vremii – mai ales la problema şomajului şi a lipsurilor generalizate din Europa devastată după Primul Război Mondial. Fascismul nu a înregimentat niciodată clasa intelectualilor, aşa cum a făcut comunismul, dar a fost capabil să-i vrăjească într-un mod asemănător pe unii romantici şi sadici. Şi, cu toate că s-a prăbuşit după mai puţin timp decât omologul său comunist, în bună măsură cu ajutorul acestuia, dezastrul rămas după el a fost la fel de mare.

Italia a reuşit să supravieţuiască acestei catastrofe în parte pentru că fascismul local a fost oarecum diferit de cel din Germania şi în parte pentru că drept-credincioşii nu au fost niciodată la fel de convinşi în număr la fel de mare ca în cazul aliaţilor lor din nord. De asemenea, fascismul italian a putut fi minimalizat şi considerat o reacţie faţă de haosul omniprezent în ţară, haos pe care planificatorii statului italian postbelic au făcut tot ce-au putut pentru a-l prelungi. Însă deşi italienii au recurs intens la izvorul istoriei Italiei şi a Romei pentru a-şi justifica starea şi rolul, izvorul în sine nu a părut să fi fost contaminat – sau otrăvit de la bun început – cum a părut în cazul Germaniei. Întrebarea devenită celebră şi pusă frecvent în legătură cu Germania – şi anume cum a fost posibil ca o asemenea cultură, cea mai sofisticată din punct de vedere artistic din

întreaga lume, să devină cea mai barbară – era cu dus şi întors. Asta, pentru că imediat apărea posibilitatea ca tocmai cultura şi gradul de sofisticare să fi permis barbaria: nu cultura şi filosofia germane fuseseră cele contaminate de nazism, ci fuseseră chiar cele care-l alimentaseră. Izvorul fusese dintotdeauna contaminat.

Urmările au fost numeroase, unele dintre ele devenind evidente numai în timp. De exemplu, acum, după zeci de ani, e mai uşor de înţeles lupta din secolul XX între două viziuni totalitare concurente, care îşi disputau o lume din ce în ce mai lipsită de credinţă. Dar este şi mai uşor decât a fost oricând să resimţim o teamă nu numai de aceste ideologii, ci de orice ideologie. Dacă două doctrine opuse (cum păreau la vremea aceea) au putut duce unde au dus, atunci poate că orice lucru similar poate duce în acelaşi punct. Este posibil, oare, ca orice ideologie sau certitudine să fie problema?

E posibil ca poluarea intelectuală şi politică a Europei secolului XX să nu dispară niciodată. Poate că este un păcat care nu poate fi spălat. Dar numărul forţelor pe care le-a contaminat pe parcurs încă nu e stabilit definitiv. Unele dintre ele nu pot trece neobservate. Cele care ies cel mai mult în evidenţă sunt teoriile rasiale care i-au fascinat pe unii scriitori şi geneticieni europeni înainte de anii 1940, dar care şi-au pierdut savoarea după Bergen-Belsen[93]. Alte forţe prinse în vârtej erau lucruri de care europenii ar fi putut avea nevoie în anii următori. De exemplu, chiar conceptul de stat-naţiune şi sentimentul naţionalităţii, precum şi ideologiile naţionalismului. Fiind o formă de hipemaţionalism, nazismul le-a distrus odată cu el însuşi. Undeva, în aval de acest punct, a rămas înghiţită de şuvoi şi posibilitatea patriotismului. Catastrofa pe care a reprezentat-o Primul Război Mondial făcuse deja ca patriotismul să pară de neiertat şi fără sens. Catastrofa pe care a reprezentat-o al Doilea Război Mondial a lămurit

93 Lagăr de concentrare nazist, amplasat lângă orașul Bergen, din landul Saxonia Inferioară (n.tr.).

faptul că patriotismul putea fi sursa răului însuşi.

Ce altceva au mai distrus aceste conflicte şi ciocnirea ideologiilor? Dacă nu cele din urmă vestigii ale religiei, atunci, cu siguranţă, ultimul refugiu al ideii unui Dumnezeu milostiv. Dacă asta nu se realizase în noroaiele Flandrei, a fost dusă până la capăt în felul în care Dumnezeu a fost pus la încercare la Auschwitz, aşa cum îşi descria experienţa de acolo Ehe Wiesel. Evreii, ca popor, şi-au putut continua tradiţiile şi au putut crede mai departe în oameni, chiar dacă îşi pierduseră credinţa în propriul Dumnezeu. Dar Europa creştină îşi pierduse credinţa nu numai în Dumnezeul ei, ci şi în oamenii ei. Orice urmă de credinţă pe care omul o mai avea în om a fost făcută praf şi pulbere în Europa. Din perioada Iluminismului începând, pe măsură ce slăbiseră în intensitate, credinţa şi încrederea în Dumnezeu fuseseră înlocuite parţial de credinţa şi încrederea în om. Credinţa în omul autonom sporise în ritm accelerat după ce Iluminismul pusese accentul pe înţelepciunea potenţială a omenirii luate separat. Şi totuşi, cei care se lăsau conduşi de raţiune păreau acum la fel de caraghioşi ca şi restul lumii. „Gândirea” şi „raţionalismul” îi împinseseră pe oameni să facă lucruri dintre cele mai negândite şi mai iraţionale. Nu fusese nevoie decât de un sistem folosit de oameni pentru a ţine sub control alţi oameni. Credinţa în autonomia omului oamenii o spulberaseră.

Aşa se face că, până la sfârşitul secolului XX, europenii puteau fi iertaţi dacă fie resimţeau, fie moşteniseră o anumită saturaţie. Încercaseră deopotrivă religia şi anti-religia, credinţa şi necredinţa, raţionalismul omului şi o credinţă în raţiune. Fuseseră la originea mai tuturor marilor proiecte politice şi filosofice. Şi Europa nu numai că le încercase pe toate şi le suferise pe toate, dar – poate că acesta era faptul cel mai devastator – le şi supravieţuise tuturor. Aceste idei, la un loc, omorâseră sute de milioane de oameni, nu numai în Europa, ci peste tot în lume, oriunde fusese încercată vreo variantă a

vreuneia dintre ele. Ce poţi face când ai asemenea regrete sau ştii aşa ceva? Un individ răspunzător de greşeli atât de mari n-ar putea decât ori să le nege, ori să moară de ruşine. Dar o societate ce face?

În primul deceniu al acestui secol, s-ar fi zis, pentru o clipă, că toată sastiseala europeană şi-ar fi putut găsi o formă de destindere în ceea ce s-a numit „liberalism de forţă”: o apărare concertată şi, uneori, chiar brutală a drepturilor liberale în întreaga lume. Mai ales Marea Britanie s-a înscris pe această linie, la fel cum au făcut mai multe ţări europene, printre care – câteodată – şi Franţa. Dar după intervenţiile din Irak, Afghanistan şi Libia, toate întreprinse în numele apărării drepturilor omului, am remarcat că lăsaserăm în urmă numai state eşuate. Înainte să ne fi dat seama pe deplin de acest fapt, un ministru din guvernul german mi-a spus odată că şi ţara lui avea să fie pusă cândva în situaţia să accepte faptul că există valori pentru s-ar putea să fie dispusă nu numai să lupte şi să moară, ci şi să ucidă. O recunoaştere uimitoare chiar şi aceasta, într-o ţară care este încă atât de răspicat antimilitaristă. Puteam să-l citez în această privinţă? Chiar şi neoficial şi sub protecţia anonimatului? Bineînţeles că nu, mi-a răspuns el, şi m-a lăsat să meditez la eficacitatea unei politici care permite unui popor să se declare eventual dispus să lupte, să moară şi să ucidă pentru convingerile sale – dar numai neoficial. Momentul liberalismului de forţă a venit şi a trecut şi, până să se destrame Siria fără vreo intervenţie occidentală, am recunoscut, aparent, că nu puteam controla situaţia globală şi că, dacă era vorba să fim acuzaţi şi dacă acţionam, şi dacă nu acţionam, atunci era cel mai bine să nu facem nimic. De orice atingeam noi, europenii, se alegea praful.

Icar căzut

După căderea Uniunii Sovietice, gânditoarea franceză Chantal Delsol a formulat cea mai obsedantă analogie pentru starea în care se găsesc în prezent

europenii moderni. În cartea ei din 1996, intitulată *Le Souci contemporain*, tradusă în engleză sub titlul *Icarus Fauen*, autoarea compară condiţia europeanului modern cu cea a lui Icar, dacă ar fi supravieţuit căderii. Noi, europenii, am căutat întruna să ajungem la soare, am zburat prea sus şi aproape de el, drept care ne-am prăbuşit înapoi pe pământ. Chiar dacă am eşuat – e cert –, chiar dacă suntem năuciţi, totuşi am supravieţuit, cum necum, şi mai suntem încă prezenţi. Ne înconjoară ruinele – metaforice şi reale – ale vişinilor, religiilor şi ideologiilor noastre politice şi ale altor o mie de aspiraţii care, rând pe rând, s-au dovedit toate false. Şi, cu toate că nu ne-au mai rămas iluzii şi aspiraţii, suntem încă prezenţi. Bun, şi ce avem de făcut?

Există un număr de posibilităţi. Una – şi cea mai evidentă – este ca toţi Icarii căzuţi să se dedice unor vieţi rezervate în mod exclusiv plăcerii. Aşa cum observa Chantal Delsol, nu este ceva neobişnuit pentru cei care şi-au pierdut zeii: „Marea prăbuşire a idealurilor atrage adesea după sine un fel de cinism: dacă tot ne-am pierdut orice speranţă, măcar să ne distrăm!” Aşa cum arată ea, este ceea ce au făcut, printre alţii, şi liderii sovietici odată ce şi-au pierdut credinţa în idealul lor remarcabil de utopic. Văzând că sistemul în care se presupunea că aveau o credinţă absolută şi căruia îşi dedicaseră vieţile în întregime nu era doar nefuncţional, ci şi o minciună sfruntată, o castă elitista din imperiul sovietic a făcut faţă situaţiei bucurându-se, în ciuda mizeriei de nedescris din jurul ei, de o existenţă dedicată confortului şi bunăstării proprii. Dar, aşa cum arată Delsol, situaţia noastră e mai rea chiar şi decât cea a liderilor sovietici, care au preferat să trăiască numai pentru plăcerea personală după ce divinitatea lor a dat greş: „Pe noi nu numai neputinţa de a ne atinge diversele certitudini ne-a îndemnat să le abandonăm”. Nu ne-am transformat în cinici „absoluţi”, dar am devenit profund „bănuitori” în privinţa tuturor adevărurilor.11 Faptul că toate utopiile noastre au eşuat

într-un asemenea hal nu numai că ne-a spulberat încrederea în ele, ci ne-a spulberat inclusiv încrederea în absolut toate ideologiile.

Dacă trăieşti în orice societate din Europa de astăzi, pare că această viziune aparte asupra lumii a prins la public. Nu doar industriile divertismentului, ci şi ale informaţiei se adresează unor populaţii pe care nu le interesează decât un gen destul de superficial de plăcere personală. După cum suna un celebru slogan ateu dintr-o campanie publicitară cu afişaj pe autobuzele din Marea Britanie, „Probabil că nu există Dumnezeu. Aşa că nu vă mai faceţi griji şi bucuraţi-vă de viaţă”. La întrebarea cum ar trebui să ne bucurăm de viaţă, singurul răspuns este „Cum vă convine”. Nu se ştie ce va umple acest gol, dar, deocamdată, consensul pare să fie că răspunsul ar fi să ne bucurăm de cultura noastră consumeristă, cumpărând frecvent lucruri care nu ţin prea mult şi apoi cumpărând versiuni mai noi ale aceloraşi lucruri ca să le înlocuim. Putem să mergem în vacanţă, bineînţeles, şi, în general, să căutăm să ne petrecem timpul cât mai plăcut cu putinţă.

Oricare i-ar fi beneficiile, un asemenea stil de viaţă se bazează pe câteva lucruri. Unul este numărul maxim posibil de oameni dintr-o societate care se simt mulţumiţi de ea şi nu caută alte valori. Un altul este că trebuie să continue pe termen nedefinit, pentru că aproape sigur nu poate fi susţinut decât câtă vreme economia se află pe un trend ascendent. Dacă una dintre condiţiile necesare pentru a evita extremismul politic este aceea ca economia să n-o ia pe o cale greşită, atunci europenii vor trebui să trudească din greu ca să se asigure că economia merge bine. Iată unul dintre motivele pentru care este atât de răspândit argumentul că imigraţia în proporţii de masă reprezintă un câştig economic net. Dacă imigranţii ne ajută să ne păstrăm stilul de viaţă cu care ne-am obişnuit atât de mult, furnizându-ne un aport constant de forţă de muncă tânără şi ieftină, atunci poate că ne vom arăta dispuşi să acceptăm o serie întreagă de potenţiale

neajunsuri. Dacă, în schimb, economia nu merge bine şi standardul de viaţă al europenilor scade, atunci orice lider politic înţelept va trebui să cunoască numărul de coborâşuri care pot fi atinse o dată sau de mai multe ori. Deocamdată, însă, plutitul pe deasupra tuturor acestor temeri şi încercarea de a ne simţi bine este un răspuns, chiar dacă nu e cel mai interesant pe care a fost capabilă să-l formuleze specia noastră.

Ar putea însemna o generalizare îngrozitoare, dar trebuie spus că, sub această existenţă de suprafaţă, tot restul gândirii şi filosofici europene este în haos. Într-o asemenea măsură încât, şi când ne dăm seama unde au greşit unii dintre filosofii secolelor al XIX-lea şi XX, tot s-ar putea să ne uităm la ideile lor cu un sentiment care aduce cu invidia. Cât de siguri erau pe ei! Cât de infinit mai siguri pe ei păreau, totuşi, predecesorii lor! Imensitatea hăului căscat între ei şi noi ne izbeşte în anumite momente. Iată, de pildă, biografia lui John Donne (1640), de Izaak Walton. La finalul acestei scurte scrieri, Walton descrie ultimele zile din viaţa prietenului său şi, apoi, trupul neînsufleţit al acestuia, „care a fost odată un templu al Sfântului Duh, iar acum nu mai e decât o brumă de ţărână creştină”. Iar ultimul rând sună astfel: „Dar îl voi vedea reînsufleţit”.

Uneori, ne comportăm de parcă am avea şi noi certitudinile strămoşilor noştri, numai că nu avem nimic de felul acesta şi nici vreuna dintre consolările lor. Până şi cei mai sumbri filosofi din Germania secolului al XIX-lea par asaltaţi de certitudine şi consolare în comparaţie cu descendenţii lor din ziua de astăzi. Filosofia germană contemporană, la fel ca filosofia din restul continentului, a fost devastată nu numai de îndoială (cum şi trebuia să fie), ci şi de întregi decenii de deconstrucţie. S-a sfâşiat pe sine şi orice altceva, fără să aibă habar de cum s-ar cuveni să pună iarăşi laolaltă orice – şi cu atât mai puţin pe sine, în loc să se lase cuprinşi de spiritul adevărului şi preocupaţi de cercetarea marilor întrebări, filosofii continentului

european au fost cuprinşi, în schimb, de transa evitării întrebărilor. Faptul că au deconstruit nu doar ideile, ci şi limbajul, a condus la un efort concertat de a nu trece niciodată dincolo de instrumentele filosofiei. Ba chiar, evitarea marilor întrebări pare uneori să fi devenit singura treabă care priveşte filosofia. Locul pare să-i fi fost luat de o preocupare obsesivă legată de dificultăţile de limbaj, dublată de o neîncredere în toate lucrurile fixe. Dorinţa de a pune totul sub semnul întrebării pentru a ajunge oriunde pare să fie scopul, eventual pentru a demonetiza cuvintele şi, deopotrivă, ideile, de teama direcţiei în care ar putea duce. Şi aici există o vastă lipsă de încredere în sine.

În urmă cu câţiva ani, în timpul unei conferinţe desfăşurate la Universitatea din Heidelberg, am avut o bruscă revelaţie a întregii nenorociri a gândirii moderne germane. Un grup de universitari şi nu numai se adunase să discute pe tema istoriei relaţiilor Europei cu Orientul Mijlociu şi Africa de Nord. Mi-a fost clar, nu după mult timp, că nu se va putea afla nimic, pentru că nu se putea spune nimic. O serie de filosofi şi de istorici îşi petreceau sârguincios timpul încercând cât mai strălucit să nu spună nimic. Cu cât reuşeau să spună mai puţin, cu atât erau sentimentul de uşurare şi aplauzele mai intense. Nicio încercare de a aborda vreo idee, istorie sau fapt nu reuşea să scape fără treacă prin halta de ajustare a mediului academic modern. Nu putea fi făcută nicio încercare de generalizare şi nu putea fi rostit nimic concret. Nu erau suspecte doar istoria şi politica. Filosofia, ideile şi limbajul însuşi fuseseră despărţite de restul lumii printr-un cordon, de parcă ar fi fost locul crimei. Pentru oricine venea din afara mediului respectiv, limitele locului crimei erau perfect vizibile. Treaba universitarilor prezenţi era să stea de pază lângă cordon, totodată păstrând în funcţiune anumite mijloace de distragere a atenţiei, ca să-i împiedice cu orice preţ pe hoinari să nimerească pe tărâmul ideilor.

Toate cuvintele relevante erau imediat marcate cu steguleţe roşii şi contestate. Cuvântul „naţiune” constituia

o problemă evidentă. Un alt cuvânt care provoca imediat o întrerupere era „istorie”. Când se mai dovedea câte cineva suficient de nechibzuit încât să folosească termenul „cultură”, lucrurile se împotmoleau. Cuvântul avea prea multe conotaţii diferite şi motive de controversă pentru a putea fi permisă folosirea lui. În sine, termenului nu i se putea îngădui să însemne absolut nimic. Scopul acestui joc – pentru că asta era, un joc – era să menţină iluzia unei cercetări academice, totodată făcând imposibilă orice discuţie rodnică. La fel ca în atâtea universităţi şi colegii din toată Europa, jocul continuă, spre satisfacţia ori uşurarea celor care iau parte la el şi spre frustrarea sau indiferenţa oricui altcuiva.

Dacă rămâne vreo idee precumpănitoare, este că ideile în sine constituie o problemă. Dacă rămâne vreo judecată de valoare pe care s-o împărtăşească toată lumea, aceasta este că judecăţile de valoare sunt greşite. Dacă rămâne vreo rămăşiţă de certitudine, aceea este o neîncredere în certitudine. Iar dacă toate acestea la un loc nu se adună într-o filosofie, cu siguranţă se adună într-o atitudine superficială, prea puţin susceptibilă să supravieţuiască oricărui asalt susţinut, dar destul de uşor de adoptat.

Şi totuşi cei mai mulţi oameni caută în viaţă o formă oarecare de certitudine. Religia, politica şi relaţiile personale se numără printre foarte puţinele căi de a încerca să creăm o asemenea certitudine în faţa haosului pe care-l vedem de jur-împrejurul nostru. Cei mai mulţi oameni din afara Europei – sau din culturile pe care le-am influenţat – nu împărtăşesc niciuna dintre aceste spaime, neîncrederi sau îndoieli. Nu duc lipsă de încredere în propriile instincte sau acţiuni. Nu se tem să acţioneze în interesul propriu, nici nu consideră că propriul interes – al lor sau al celor ca şi ei – nu se cuvine să fie urmărit. Caută să-şi promoveze propriile vieţi şi aspiră să atingă şi ei niveluri de trai pe care i-au văzut pe alţii atingându-le. Şi au, totodată, o serie întreagă de idei, adeseori la fel de

numeroase cum le au şi europenii, care-i conduc, însă, către alte concluzii.

Care este efectul sosirii în Europa a unui mare număr de persoane care n-au moştenit îndoielile şi intuiţiile europenilor? Nu ştie nimeni şi nici n-a ştiut vreodată. Dar putem fi siguri de un singur lucru: că un efect va avea. Aducerea câtorva zeci de milioane de oameni, cu propriile lor seturi de idei şi contradicţii, pe un continent care are deja propriul lui set de idei şi contradicţii este condamnată să aibă anumite consecinţe. Prezumţia celor care au crezut în integrare era că, odată cu trecerea timpului, nou-veniţii aveau să devină la fel ca europenii – o prezumţie puţin probabil să fie confirmată, pentru că atât de mulţi europeni nu sunt siguri că vor să fie europeni. Este extrem de puţin probabil ca o cultură a îndoielii de sine şi a lipsei de încredere în sine să fie în stare să-i convingă pe alţii să-i adopte atitudinea. În acelaşi timp, este posibil ca mulţi – cel puţin – dintre nou-veniţi fie să se cramponeze de propriile certitudini, fie chiar – şi foarte plauzibil – să-i atragă pe viitorii europeni, în decursul generaţiilor care vor veni, cu aceste certitudini. Este la fel de plauzibil şi ca mulţi dintre nou-veniţi să se bucure de stilul de viaţă, să participe la toate aspiraţiile şi la roadele creşterii economice atâta vreme cât aceasta se menţine, şi totuşi să dispreţuiască ori să desconsidere cultura în care au venit. Ar putea să se folosească de ea ca de un autobuz – cum atât de memorabil s-a exprimat preşedintele turc Erdogan în privinţa democraţiei –, din care să coboare de îndată ce i-a dus la destinaţia unde voiau să ajungă.

Sondajele care abordează atitudinile sociale arată, în mod constant, că în cadrul comunităţilor de imigranţi veniţi din afara Europei există vederi cu privire la liberalismul social, ca să nu mai vorbim despre libertarianismul din Europa, care i-ar îngrozi de-a dreptul pe europeni dacă acestea ar proveni din propriile lor comunităţi. Liberalismul Europei moderne le şi furnizează acestor nou-veniţi unele justificări de suprafaţă pentru

atitudinile lor. Dacă tatăl este musulman, el nu vrea ca fata lui să devină precum femeile occidentale, pentru că vede unele femei occidentale şi ştie ce fac ele. Nu vrea ca fata lui să devină obsedată de cultura consumeristă când vede ce produce aceasta din urmă. Ceea ce respinge el se află în toată societatea din jurul său. Cu timpul, poate că asemenea oameni, în loc să se adapteze din ce în ce mai mult la societatea în care s-au stabilit, se vor adânci tot mai mult în propriul fel de a fi, tocmai din cauza societăţii în care s-au stabilit. În acelaşi timp, dovezile, atâtea câte avem deocamdată, sugerează că este puţin probabil ca europenii să se străduiască prea tare să-şi apere propriile valori în faţa unor asemenea oameni. Într-o ţară ca Marea Britanie, a durat decenii întregi până când opoziţia faţă de mutilarea genitală a femeilor să devină atitudinea generală. Cu toate că este ilegală deja de 30 de ani şi că peste 130.000 de femei din Marea Britanie au avut de suferit de pe urma unui asemenea tratament barbar, nici până în ziua de astăzi nu au fost pronunţate condamnări pentru această infracţiune. Dacă Europei Occidentale îi vine atât de greu să facă faţă unui lucru atât de evident ca mutilarea genitală, pare puţin probabil că va fi în stare să-şi apere valorile mai subtile în anii următori.

Şi totuşi, chiar dacă nou-veniţii s-ar dovedi o ameninţare clară, chiar dacă europenii ar considera întreaga imigraţie viitoare ca fiind compusă exclusiv din oameni care ar ajunge să-i displacă – până şi atunci, sentimentul de saturaţie ar fi prezent. Pentru că, dacă ar fi aşa, înseamnă c-ar trebui luată atitudine în această privinţă şi ar trebui să se manifeste o anumită reacţie sau chiar o rebeliune. Iar înainte de aşa ceva, s-ar manifesta o saturaţie pe care au mai resimţit-o europenii şi înainte – cel mai evident, după Primul Război Mondial. Să fie oare posibil ca, după ce am pierdut atât de mult, să se ivească o altă problemă, eventual de o anvergură şi mai mare? Şi noi, care credeam că un asemenea sacrificiu, o nenorocire atât de mare ne îngăduie măcar să ne luăm puţin timp

liber din marele calendar al istoriei!

Lipsa întrebărilor şi a discuţiei pe marginea schimbării care se petrece în Europa s-ar putea rezuma, în linii mari, astfel: mai bine să nu fie puse întrebările, pentru că răspunsurile la ele sunt rele. Cu siguranţă aşa s-ar putea explica nivelurile extraordinare de oprobriu îndreptat împotriva oricui a făcut opinie separată în era imigraţiei în proporţii de masă. Aşa se explică, mai ales, credinţa de neclintit potrivit căreia, dacă li se închide gura celor care strigă: „Foc!”, sau dacă sunt împiedicaţi să mai strige, problema identificată de ei dispare, pur şi simplu. După atacul cu bombe incendiare din 2011 de la redacţia *Charlie Hebdo*, ministrul de externe francez, Laurent Fabius, a criticat revista. „Oare chiar este înţelept să torni gaz peste foc?”, s-a întrebat el. Pe el însă nu l-a întrebat nimeni cine dăduse foc societăţii franceze.

O eră care nu se teme de consecinţele deciziilor sale n-ar fi încercat să reducă la tăcere toate vocile care au spus fie şi numai „pauză!” Şi totuşi, povara saturaţiei poate cădea chiar şi pe cei – sau poate tocmai pe cei – care au tras cele mai critice semnale de alarmă. Într-un interviu acordat în 2016 unui ziar italian, Ayaan Hârşi Ali a fost întrebată despre situaţia din Olanda, fosta ei ţară de adopţie. După plecarea ei, ce se mai alesese de oamenii care au continuat să vorbească despre lucrurile pe care şi ea le arătase cu degetul, înainte să fie gonită? De scriitori, artişti, caricaturişti, intelectuali şi jurnalişti? Amuţiseră chiar de tot, cu toţii? „în Ţările de Jos, oamenii care scriu şi discută despre islam şi toate aceste chestiuni au obosit” 12, a răspuns ea.

De ce e diferit Estul?

Toate acestea, conduc la o altă întrebare. De ce este atât de diferită Europa de Est? De ce, pe tot parcursul crizei imigranţilor, atitudinea ei în legătură cu frontierele, cu suveranitatea naţională, cu coeziunea culturală şi cu multe alte chestiuni a fost în aşa măsură contrară celei a Europei Occidentale? De-a lungul crizei, ca şi în anii

anteriori, era de neînchipuit ca un lider vest-european de dreapta să fi spus măcar jumătate din ce spunea un lider est-european de stânga. Din vara lui 2015 până în prezent, indiferent de ameninţările şi ocările venite dinspre guvernul Germaniei şi Comisia Europeană, grupul de la Vişegrad[94], format din Slovacia, Polonia, Ungaria şi Republica Cehă, a adoptat o poziţie absolut contrară celei a cancelarului federal german Angela Merkel şi a organismelor europene. Aceste ţări au criticat miopia politică a Angelei Merkel şi au refuzat cu obstinaţie să preia cotele-parte de imigranţi dictate de la Berlin şi la Bruxelles.

În ianuarie 2016, când autorităţile suedeze, Comisia Europeană şi alţii au început să recunoască public faptul că majoritatea celor pe care-i primiseră în anul precedent nu aveau niciun drept să solicite azil în Europa, Jean-Claude Juncker a continuat să insiste asupra aplicării sistemului de cote propus de Comisie pentru distribuirea imigranţilor între toate ţările membre. Slovacia a refuzat în continuare să se implice în ceea ce guvernul ţării central-europene a caracterizat drept „o prostie” şi „un fiasco absolut”. Deşi s-a declarat gata să contribuie cu 300 de grăniceri la asigurarea controlului asupra frontierelor externe ale spaţiului Schengen, Slovacia a refuzat în continuare să accepte orice cote de imigranţi. Prim-ministrul de stânga Robert Fico a spus, pe un ton de disperare: „Am impresia că noi, cei din Uniunea Europeană, comitem o sinucidere rituală şi nu facem nimic s-o împiedicăm, doar stăm şi privim” 13. Celelalte ţări din grupul de la Vişegrad aveau acelaşi punct de vedere. N-ar fi putut fi mai radicală diferenţa dintre ele şi partenerii lor vest-europeni. Ce anume determina Estul şi Vestul aceluiaşi continent să gândească în aşa măsură diferit în

94 Oraș din Ungaria unde s-a format, în 1991, o triaterală culturală și politică între Ungaria, Cehoslovacia și Polonia, ca un ecou al Congresului de la Vișegrad, din anul 1335, între regii Ungariei, Boemiei și Poloniei. în 1993, când Cehoslovacia s-a scindat în Republica Cehă și Slovacia, numărul țărilor care formau grupul a crescut la patru (n.tr.).

chestiuni esenţiale?

Chantal Delsol observase germenii acestei diferenţe încă de la mijlocul anilor 1990. Petrecând un timp în Europa de Est după căderea Zidului Berlinului, ea văzuse că europenii din est „ne considerau, din ce în ce mai mult, nişte fiinţe de pe altă planetă, chiar dacă, la un alt nivel, visau să devină ca noi. Mai târziu, m-am convins că în aceste societăţi est-europene trebuia să caut unele răspunsuri la întrebările noastre (…) divergenţele dintre noi şi ei m-au condus la credinţa că ultimii 50 de ani de bunăstare ne şterseseră cu totul sentimentul dimensiunii tragice a vieţii”. 14 Acea dimensiune tragică a vieţii nu fusese ştearsă cu totul din Est. Şi nicăieri nu s-au văzut mai clar afişate consecinţele acestui fapt decât în atitudinile conducătorilor din ţările est-europene, care s-au bucurat de sprijinul opiniei publice din ţările lor în privinţa crizei imigranţilor.

Toate aceste ţări şi-au dorit să se alăture Uniunii Europene şi toate au vrut cea mai mare integrare posibilă a ţărilor europene, cu libertatea de mişcare şi toate beneficiile economice pe care le presupunea calitatea de stat membru. Dar atunci când cancelarul federal german Angela Merkel a deschis larg frontierele externe ale Europei, toate aceste ţări s-au revoltat – şi nu numai că s-au revoltat, ci şi-au şi exprimat punctul de vedere. Pe 15 martie 2016, prim-ministrul Ungariei s-a folosit de discursul său ceremonial de Ziua Naţională pentru a explica modul cu totul diferit în care abordează Estul imigraţia, graniţele, cultura şi identitatea. Viktor Orbăn le-a spus ungurilor că noii duşmani ai libertăţii erau alţii decât sistemele imperial şi sovietic din trecut, că astăzi nu mai ajungeai să fii bombardat sau trimis în închisoare, ci doar ameninţat şi şantajat. Dar „se prea poate ca popoarele Europei să fi înţeles, până la urmă, că miza este viitorul lor”. Iată ce a spus el:

În cele din urmă, popoarele Europei, care au dormit liniştite în abundenţă şi prosperitate, au înţeles că

principiile de viaţă pe care s-a construit Europa se află într-un pericol de moarte. Europa este comunitatea naţiunilor creştine, libere. şi independente; a egalităţii între bărbaţi şi femei; a competiţiei corecte şi a solidarităţii; a mândriei şi umilinţei; a dreptăţii şi compasiunii.

De astă dată, pericolul nu ne atacă la fel ca războaiele şi dezastrele naturale, trăgându-ne covorul de sub picioare brusc. Imigraţia în masă este ca un şuvoi de apă lent, care erodează stăruitor malurile. Ea se prezintă sub masca unei cauze umanitare, dar adevărata ei vocaţie este ocuparea de teritorii. Iar ceea ce înseamnă câştig de teritorii pentru acei oameni înseamnă pierderi de teritorii pentru noi. Cârduri întregi de apărători obsedaţi ai drepturilor omului simt nevoia de neoprit să ne dojenească şi să facă afirmaţii nedovedite despre noi. Afirmă că suntem nişte xenofobi ostili, dar adevărul este că istoria naţiunii noastre este şi una de incluziune, este şi o istorie a împletirii culturilor. Cei care au vrut să vină aici ca noi membri ai familiei noastre, ca aliaţi sau ca persoane strămutate care se temeau pentru vieţile lor au fost primiţi ca să-şi facă aici un nou cămin. Dar celor care au venit aici cu intenţia de a ne schimba ţara, de a ne remodela naţiunea după chipul şi asemănarea lor, cei care au venit la noi cu violenţă şi împotriva voinţei noastre le-am opus întotdeauna rezistenţă.

Pentru cea mai puternică ţară din Europa, era inacceptabilă o asemenea viziune diferită venită din partea Ungariei. Această ţară mică nu se plasa numai în opoziţie faţă de politica guvernului german din acel moment, ci şi faţă de toate politicile în materie de imigraţie ale tuturor guvernelor germane de după al Doilea Război Mondial. Presiunea exercitată de la Berlin a fost neînduplecată. Şi totuşi, diferenţele ireconciliabile de viziune dintre Est şi Vest au persistat. În luna mai a aceluiaşi an, cu numai o lună înainte ca ţara lui să preia preşedinţia rotativă semestrială a Consiliului Uniunii Europene, Robert Fico a

susţinut refuzul Slovaciei de a primi cotele de imigranţi dictate de la Bruxelles şi Berlin. Cu toate ameninţările unor amenzi uriaşe pentru fiecare imigrant neacceptat, prim-ministrul slovac a insistat, spunând că „Islamul nu are ce căuta în Slovacia" şi că „Imigranţii vin să modifice caracterul ţării noastre. Nu vrem să vedem schimbat caracterul ţării". 15

De-a lungul celei mai mari părţi a istoriei, aceste ţări se alimentaseră din aceleaşi izvoare ca şi ţările Europei Occidentale, însă era evident că pe teritoriul lor se împământenise o atitudine diferită. Poate că nu împărtăşeau sau nu asimilaseră sentimentul de vinovăţie al Europei Occidentale şi nu considerau că li se pot imputa toate greşelile întregii lumi. Sau poate că nu sufereau de moleşeala şi saturaţia care afectau ţările vest-europene. Sau poate că, neavând parte în perioada postbelică de o imigraţie în proporţii de masă (deşi avuseseră parte de multe altele), îşi păstraseră un simţ al coeziunii naţionale pe care vest-europenii se străduiau să şi-l închipuie sau amintească. Poate se uitau la ce se întâmpla în Europa Occidentală şi deciseseră, pur şi simplu, că nu voiau ca şi pe teritoriile lor să se întâmple aceleaşi lucruri.

Poate c-a fost vorba de toate aceste lucruri la un loc. Şi poate că la baza lor a stat faptul că ţările grupului de la Vişegrad mai suferiseră o dată din cauza efectelor apatiei occidentale. Cu siguranţă că, dintre toate naţiunile europene, numai ele trăiseră, într-o perioadă încă vie în memoria oamenilor, dimensiunile tragice ale existenţei pe care le uitaseră aliaţii lor occidentali. Ştiau că tot ce aveau le putea fi smuls dintr-o direcţie şi apoi, la fel de uşor, le putea fi smuls din altă direcţie; că istoria nu le dă oamenilor vreun moment de respiro, nici chiar când lor li se pare că li s-ar cuveni.

Între timp, restul continentului a rămas, mai mult ca niciodată, prizonierul istoriei. În vara lui 2016, autorităţile austriece şi franceze au încercat să-şi închidă frontierele în faţa valurilor succesive de imigranţi care veneau către

nord, prin Italia, de la punctele de acces în Europa de pe insulele Lampedusa şi Sicilia. Când restricţiile au intrat în vigoare, şi mai mulţi imigranţi hotărâţi să se îndrepte către nord au recurs la opţiunea elveţiană. Pe timp de iarnă, trecătorile dintre munţi pot fi mortale, dar vara potecile înguste, izolate, care traversează graniţa dintre Italia şi Elveţia sunt accesibile. În vara acelui an, trimişii ziarului italian *La Stampa* au stat de vorbă cu localnicii din satul Dumenza, situat între lacul Maggiore şi graniţa elveţiană. Au văzut potecile folosite de imigranţi, iar un bătrân localnic a comentat, în trecere: „Sunt aceleaşi poteci pe unde au fugit evreii italieni în pe timpul războiului” 16.

Dacă te gândeai la imigranţi, te gândeai şi la imigranţii dinainte. Dacă-i aveai în vedere pe oamenii care o luau pe acele poteci ca să ajungă în Germania, îţi veneau în minte şi ceilalţi refugiaţi, care o luaseră în sens invers mai demult. Dacă te gândeai la imigranţii de azi, te gândeai automat la evreii de odinioară – un punct de trecere inevitabil.

Capitolul 14

A rămas pe capul nostru

Pe 19 mai 2016, poliţia belgiană a împuşcat şi arestat un cetăţean francez de origine marocană născut în Belgia, care jucase rol de lider al autorilor atacurilor de la Paris din noiembrie 2015. După atacuri, Salăh Abdeslam plecase în Belgia, iar amprentele sale au fost identificate în cel puţin două apartamente din Bruxelles, aflate în Molenbeek, un cartier cu o mare concentraţie de populaţie musulmană. A fost arestat, în cele din urmă, într-o altă locuinţă, tot din Molenbeek, unde stătea cu o familie locală. Imediat după arestarea sa, jandarmeria belgiană a fost obligată să trimită trupe în zonă, ca să se confrunte cu „tinerii” din cartier, care-l aclamau pe Abdeslam ca pe un erou şi aruncau pietre şi sticle în poliţişti, în semn de protest faţă de arestarea lui. Trei zile mai târziu, trei atentatori sinucigaşi şi-au detonat încărcăturile explozive în capitala Belgiei. Năjim Laachraoui şi Ibrahim el-

Barkaoui s-au aruncat în aer la terminalul de plecări al aeroportului din Bruxelles, în timp ce fratele lui Ibrahim, Kalid el-Barkaoui, şi-a detonat încărcătura la staţia de metrou Maelbeek, în imediata vecinătate a sediului Comisiei Europene. Toţi cei trei făptaşi erau „localnici” – o dată în plus. Printre victimele lor s-au numărat 32 de persoane, de vârste şi naţionalităţi dintre cele mai diferite.

De-a lungul şi de-a latul continentului a început căutarea de explicaţii, devenită deja tradiţională. Unii au dat vina pentru atacuri – comise de cetăţeni belgieni din cartierul Molenbeek – pe sistematizarea urbană; alţii, pe lipsa „centrificării” zonei. Au mai fost şi alţii, care au dat vina pe politica externă belgiană, pe istoria Belgiei, care includea şi colonialismul belgian, sau pe „rasismul” societăţii belgiene. După cea dintâi rundă a dezbaterii publice, *The New York Times* a publicat un articol care nu ieşea în evidenţă prin nimic, dar arăta cu degetul diverse nereuşite ale politicii belgiene. În articol, era intervievat un anume Yves Goldstein, în vârstă de 38 de ani, fiul unor refugiaţi evrei, care acum era consilier local în zona Schaerbeek şi şef de cabinet al ministrului-preşedinte al Regiunii Metropolitane Bruxelles. Acesta insista că era greşit să fie învinovăţit islamul pentru atacuri, dar critica faptul că oameni ca el nu reuşiseră să prevină o asemenea recrudescenţă a „radicalismului printre tineri”. „Oraşele noastre se confruntă cu o problemă uriaşă, poate cea mai amplă de după al Doilea Război Mondial. Cum se poate ca nişte oameni care s-au născut aici, la Bruxelles, sau la Paris să-i numească eroi pe alţi oameni, care comit violenţe şi răspândesc teroarea? Iată adevărata problemă cu care ne confruntăm”, spunea el.

Pe urmă, în trecere, Goldstein a lăsat să-i scape şi lucrul cu adevărat interesant. Prieteni de-ai săi, care predau la licee din zonele predominant musulmane Molenbeek şi Schaerbeek, îi spuseseră că, în privinţa atitudinii elevilor faţă de teroriştii care tocmai comiseseră atacuri în oraşul lor, „90 la sută dintre ei, elevi de 17 – 18

ani, îi numeau eroi" 1. În altă parte, într-un interviu acordat ziarului *de Standaard*, ministrul belgian al siguranţei, Jan Jambon, spunea că „un segment semnificativ al comunităţii musulmane a dansat când au avut loc atacurile". După cum a devenit o normă, pentru această declaraţie Jambon a fost criticat de către colegii săi parlamentari şi de mass-media. El a replicat că primise informaţia de la mai multe servicii de siguranţă belgiene. Dar afirmaţia lui, ca şi dezvăluirea lui Goldstein, era, de fapt, ca o privire aruncată sub nivelul de suprafaţă îngăduit publicului în toate ştirile de după orice act de terorism comis în Europa. Poveştile acestea sunt răspunzătoare, în cel puţin aceeaşi măsură ca şi atacurile propriu-zise, pentru mutaţia decisivă petrecută în starea de spirit a europenilor. Pentru că, deşi atentatele teroriste cu bombe, arme de foc şi arme albe provoacă, toate, îngrijorări maxime, o îngrijorare secundară (dar care, pe termen lung, se dovedeşte a fi mai gravă) este problema relaţiilor dintre numărul totuşi mic al extremiştilor care comit asemenea gesturi brutale şi restul populaţiei de aceeaşi origine.

Un sondaj de opinie realizat în Marea Britanie în 2006, în anul de după publicarea caricaturilor din ziarul danez, arăta că 78% dintre musulmanii britanici erau de părere că toţi cei implicaţi în publicarea desenelor ar fi trebuit să fie urmăriţi în justiţie. O proporţie puţin mai mică (68%) considera că oricine insulta islamul ar fi trebuit să fie urmărit în justiţie. Acelaşi sondaj de opinie a scos la iveală faptul că aproape o cincime dintre musulmanii britanici (19%) îl respectau pe Osama bin Laden, iar 6% – că aveau „un profund respect" pentru el.2 După nouă ani, când doi membri ai reţelei al-Qaeda din Peninsula Arabică au intrat în redacţia din Paris a săptămânalului *Charlie Hebdo* şi au masacrat aproape întreaga echipă editorială, pentru publicarea de caricaturi cu profetul Mahomed, 27% dintre musulmanii britanici au declarat că resimţeau „o anumită înţelegere" faţă de motivele atacatorilor. Aproape

un sfert (24%) au răspuns că, în opinia lor „violenţa împotriva unor oameni care publică reprezentări ale profetului are o anumită justificare.3 Postul BBC, pentru care a fost realizat sondajul, l-a făcut public sub un titlu ca de veste bună: „Majoritatea musulmanilor britanici «se opun represaliilor faţă de publicarea caricaturilor cu profetul Mahomed»”.

Combinaţia dintre evenimentele care atrag atenţia şi conştientizarea faptului că aspectele aflate în spatele terorismului reprezintă de fapt o problemă chiar şi mai mare înseamnă că în ultimii ani punctul de vedere al opiniilor publice din Europa s-a îndepărtat tot mai mult de cel al liderilor. După aproape fiecare atac terorist, liderii politici din Europa au anunţat public că atentatele n-au nicio legătură cu islamul şi că islamul este oricum o religie paşnică. Opinia publică a părut să nu fie de acord.

În iunie 2013, firma de sondare a opiniei publice ComRes a realizat un sondaj pentru postul BBC Radio 1, întrebând 1.000 de tineri britanici despre atitudinea faţă de principalele religii ale lumii. Când au fost făcute publice rezultatele, după trei luni, ele au iscat o mică furtună. Dintre cei chestionaţi, 27% au spus că nu aveau încredere în musulmani, iar 44% au apreciat că musulmanii nu împărtăşesc vederile restului populaţiei. BBC şi alte media britanice s-au pus imediat pe treabă, încercând să descopere ce nu mersese şi cum poate aborda Marea Britanie faptul că acesta era punctul de vedere al unui număr atât de mare de persoane. Reacţia copleşitoare faţă de sondajul de opinie a fost de îngrijorare în legătură cu faptul că tinerii britanici gândeau astfel – ceea ce a dat naştere unei dezbateri despre cum ar fi putut fi răsturnate asemenea percepţii. Şi mai erau şi alte lucruri surprinzătoare în rezultatele acelui sondaj de opinie, nu în ultimul rând faptul că 15% dintre cei chestionaţi au răspuns că nu aveau încredere în evrei, 13% nu aveau încredere în budişti şi 12% nu aveau încredere în creştini. Întrebarea ce anume făcuseră budiştii în ultimele luni ca

să supere chiar atât de mulţi tineri britanici a fost trecută cu vederea.

Dar, mai degrabă decât să fie declanşat un program de reeducare a tineretului britanic, un indiciu privind motivele răspunsurilor date de tinerii britanici ar putea fi legat de perioada de desfăşurare a sondajului – între 7 şi 17 iunie 2013.4

Cu doar câteva săptămâni înainte, Lee Righy, un tânăr soldat întors din Afghanistan, fusese izbit de o maşină, ziua în amiaza mare, în faţa unei cazărmi din sudul Londrei[95]. Din maşină coborâseră Michael Adebolajo şi Michael Adebowale, îşi târâseră victima în mijlocul drumului şi acolo îi hăcuiseră trupul cu două macete. Încercaseră să-l decapiteze, dar nu reuşiseră să-i desprindă capul de trup în întregime. Aşteptând să sosească poliţia înarmată, cu mâinile năclăite de sânge şi ţinând încă strâns mânerul macetei, Adebolajo se răstise în faţa unei camere de luat vederi, încercând să explice de ce comiseseră fapta. După ce a fost arestat, poliţiştii au găsit asupra lui o scrisoare, şi aceea stropită cu sânge, în care li se adresa propriilor copii şi oferea o justificare pentru acţiunile sale. Scrisoarea a fost prezentată ca probă la procesul care a urmat. Printre altele, Adebolajo spunea: „iubiţii mei copii, aflaţi că este obligaţia voastră să luptaţi împotriva duşmanilor lui Allah”. Şi, mai departe: „Nu vă petreceţi zilele în controverse nesfârşite cu toţi laşii ori proştii, dacă asta înseamnă să amânaţi confruntarea cu duşmanii lui Allah pe câmpul de luptă”. Scrisoarea se încheia cu o notă de subsol, conţinând peste 20 de trimiteri la pasaje din Coran, pe care Adebolajo le vedea în mod evident ca justificare scriptică a conţinutul epistolei.5

Se prea poate ca tinerii chestionaţi în cadrul sondajului de opinie de la postul BBC Radio 1 să nu fi fost neapărat nişte bigoţi, care făceau aserţiuni despre mase

95 Lee James Rigby era toboșar și mitralior în cadrul Batalionului nr. 2 al Regimentului Regal de Pușcași. La data morții, avea 25 de ani și fusese repartizat în trupele care deserveau Turnul Londrei (n.tr.).

mari de oameni fără să aibă nicio dovadă, ci, pur şi simplu, erau vinovaţi că urmăriseră ştirile. La urma urmelor, cât de mult ar fi diferit rezultatele sondajului în privinţa neîncrederii faţă de evrei sau creştini, dacă doi extremişti evrei sau doi creştini fundamentalişti ar fi măcelărit un soldat britanic în plină zi, cu doar câteva zile înainte? Oricât de mult s-ar lamenta unii, oamenii cărora li s-a cerut opinia şi care au legat islamul şi comunitatea musulmană de violenţă au procedat astfel pentru că islamul fusese asociat foarte recent, chiar pe străzile lor, cu un gest de violenţă extremă.

O poveste similară s-a petrecut la scurt timp după aceea, când elevilor unei şcoli din oraşul scoţian Dundee li s-a cerut să facă o listă de cuvinte pe care le asociau cu musulmanii. Printre cuvintele şi expresiile pe care le-au avansat şcolarii s-au numărat „înfricoşător”, „terorişti” şi „11 septembrie”. Profesorii şocaţi au reacţionat sunând la un centru musulman local şi cerând să trimită pe cineva care să îndrepte percepţia elevilor. În scurt timp, era înfiinţată o organizaţie de caritate care trimitea prin şcolile scoţiene femei musulmane care să le „corecteze” copiilor vederile în privinţa islamului şi a musulmanilor. Relatarea unei astfel de acţiuni precizează că două femei musulmane, care purtau acoperăminte de cap, le-au explicat elevilor că teroriştii care deturnaseră avioanele de la 11 septembrie 2001 nu aveau „nimic de-a face cu islamul” 6.

Din păcate pentru cei care s-au implicat în reeducarea publicului, eforturile lor au fost mult depăşite de conştientizarea tot mai acută în rândurile opiniei publice a existenţei unei probleme. Aproape întregul sistem politic şi mass-media din Europa au eşuat în încercarea de a convinge publicul că problema era una exagerată. Acest lucru s-a datorat, în parte, faptului că internetul a diversificat sursele de informare, dar, în principal, faptului că evenimentele s-au desfăşurat sub ochii oamenilor. Dacă-ţi propui să compari ceea ce spun şi

fac liderii politici europeni cu ceea ce gândeşte opinia publică din ţările lor, discrepanţele sunt uluitoare.

Un sondaj de opinie întreprins în Ţările de Jos în 2013 a arătat că 77% dintre cei chestionaţi considerau că islamul nu le îmbogăţea cu nimic ţara; în jur de 73% – că „exista o relaţie" între islam şi atacurile teroriste; iar 68% – că, în opinia lor, exista „suficient" islam în Ţările de Jos. Această poziţie nu se limita la votanţii vreunui partid anume, ci era împărtăşită de o majoritate de alegători ai tuturor partidelor politice.7 Aceleaşi puncte de vedere au rezultat pe tot continentul. În Franţa, în acelaşi an – cu doi ani înainte de atacurile teroriste de la Paris din 2015 –, 73% dintre cetăţenii chestionaţi au răspuns că aveau o percepţie negativă asupra islamului8, în timp ce 74% îl considerau o religie intolerantă9. Merită reamintit că musulmanii reprezintă aproximativ zece procente din populaţia Franţei.

În aceleaşi sondaje de opinie, 55% dintre votanţii olandezi au spus că nu mai voiau şi alţi musulmani în ţara lor; 56% dintre germani – că asociau islamul cu o luptă pentru influenţă politică, iar 67% dintre francezi – că valorile islamice sunt incompatibile cu societatea franceză.10 În 2015, un sondaj de opinie arăta că numai 30% din populaţia generală a Marii Britanii mai considerau că valorile islamului sunt „compatibile" cu valorile societăţii britanice.11 Un alt sondaj de opinie, realizat cam în aceeaşi perioadă, a arătat că numai o cincime (22%) dintre britanici mai susţineau afirmaţia că valorile islamice şi valorile britanice sunt „în general compatibile".12

Acelaşi lucru se întâmplă peste tot. Un sondaj de opinie realizat în 2012 în Germania arăta că 64% din totalul celor chestionaţi asociau islamul cu violenţa, în timp ce 70% îl asociau cu fanatismul şi radicalismul. Numai 7% dintre germani asociau această religie cu deschiderea, toleranţa sau respectul faţă de drepturile omului.13 Aşa cum observa Daniel Pipes, istoric american al islamului contemporan, sondajele de opinie asupra unor

asemenea chestiuni indică, în mod constant, o traiectorie ascendentă. Sondajele realizate în Europa nu indică niciodată o diminuare a preocupării legate de aceste subiecte. Este o stradă cu sens unic. De exemplu, în 2010, mai puţin de jumătate (47%) dintre germani se declarau de acord cu afirmaţia că „islamul nu are ce căuta în Germania”. În mai 2016, procentajul germanilor care susţineau această afirmaţie crescuse la 60%.14

Această realitate se perpetuează, în ciuda faptului că toţi guvernanţii vest-europeni le spun întruna oamenilor că nu au dreptate. De fapt, până în prezent, cea mai răspândită replică a tuturor celor aflaţi la putere în Europa Occidentală a fost că oamenii care gândesc în acest fel nu au trăit, evident, experienţa unei diversităţi suficiente, mai precis nu au trăit suficient experienţa convieţuirii cu islamul, şi că, dacă ar fi trăit-o pe deplin, atunci ar gândi altfel. Sondajele de opinie demonstrează exact contrariul. Cu cât există mai mult islam într-o societate, cu atât se răspândesc mai mult, în respectiva societate, aversiunea faţă de islam şi neîncrederea în el. Dar reacţia politicienilor a mai avut ceva în comun, şi anume insistenţa lor că, pentru a rezolva problema, trebuie să rezolve această exprimare a opiniei publice. Prioritatea a fost nu să stabilească nişte limite în cazul problemei la care ridica obiecţii publicul, ci mai degrabă în cazul publicului care obiecta. Ei bine, dacă doreşte cineva un caz de manual despre cum poate să greşească politica, iată unul, în ceea ce urmează.

În anul 2009, Regimentul Regal de Angli[96], care se întorcea din Afghanistan, a fost întâmpinat cu o paradă de bun venit în oraşul Luton. Este unul dintre oraşele din Anglia în care „britanicii albi” se află în minoritate (45%) şi unde există o comunitate musulmană deosebit de mare. Mulţi localnici s-au adunat ca să asiste la paradă şi au fost

96 The Royal Anglian Regiment, unitate de infanterie a Armatei britanice, constituită ca atare în 1964, dar ale cărei rădăcini pot fi urmărite în timp până în anul 1685 (n.tr.).

deranjaţi la vederea extremiştilor din gruparea islamistă Al-Muhajiroun[97], care-i hărţuiau cu strigăte şi proteste pe militari, în timpul marşului acestora prin centrul oraşului. Printre altele, gruparea îi numea pe soldaţi „criminali” şi „ucigaşi de bebeluşi”. Unii spectatori, înfuriaţi, au încercat să-i ia la rost pe protestatari, însă poliţia britanică i-a protejat pe aceştia, ameninţând în schimb să-i aresteze pe localnici. În săptămânile următoare, unii dintre localnici au încercat să organizeze un protest împotriva islamiştilor, dar au fost împiedicaţi să se îndrepte către aceeaşi Primărie la care ajunseseră nestingheriţi membrii Al-Muhajiroun. Şi, deşi aceştia din urmă îşi împărţiseră manifestele de protest în moschei fără probleme, poliţia le-a interzis localnicilor să împartă orice fel de fluturaşi.

Scandalizaţi de standardele duble pe care le percepeau, în săptămânile următoare locuitorii din Luton au înfiinţat un grup care a devenit cunoscut sub denumirea de Liga Engleză pentru Apărare (English Defence League – EDL). În anii care au urmat, membrii Ligii au organizat proteste în multe oraşe din tot Marea Britanie, care adeseori au degenerat în violenţe. Acest lucru se întâmpla, cum a recunoscut organizatorul principal (căruia i se spune „Tommy Robinson”[98]), în parte din cauza oamenilor pe care îi atrăgeau asemenea proteste, dar şi pentru că, oriunde mergeau aceştia, îşi făceau apariţia de îndată grupuri de „antifascişti”, bine organizate şi adesea formate preponderent din musulmani, ceea ce ducea la confruntări violente. Aceste grupări „antifasciste” aveau, toate, sprijinul politicienilor de vârf, inclusiv al prim-ministrului. Organizaseră, mai înainte, mitinguri „antifasciste”, la care unul dintre ucigaşii lui Lee Righy se adresase mulţimii de

97 „Emigranții”, organizație islamistă militantă, întemeiată de Omar Bakri Muhammad (n. 1958), care a fost dezmembrată în Marea Britanie în anii 2004-2005, dar a continuat să militeze sub diverse denumiri (n.tr.).

98 Nume tipic britanic, unul dintre cele sub care se prezintă Stephen Christopher Yaxley-Lennon (n. 1982), activist al extremei drepte britanice (n.tr.).

susţinători ai „antifasciştilor”. Dar lucrul cel mai important în privinţa Ligii Engleze pentru Apărare a fost legat nu atât de activităţile ei, cât de atitudinea autorităţilor faţă de aceasta. În niciun moment, poliţia sau autorităţile locale ori naţionale nu au dat câtuşi de puţin dreptate EDL. Pe lângă faptul că s-au aliat cu acele grupări care se opuneau Ligii, chiar şi atunci când acestea erau implicate în acţiuni violente sau extremiste, eşaloanele superioare ale puterii au dat, în mod clar, ordine ca Liga Engleză pentru Apărare să fie destructurată, iar conducătorii ei, cercetaţi penal.

La un moment dat, liderul Ligii a fost arestat pentru c-ar fi încercat să străbată pe jos, însoţit de o altă persoană, zona Tower Hamlets din Londra, în care populaţia este formată aproape numai din musulmani. Altă dată, a fost arestat după ce un protest organizat a depăşit cu trei minute intervalul de timp alocat şi aprobat. Şi, de la bun început, autorităţile au făcut orice le stătea în putinţă ca să facă viaţa grea, dacă nu chiar imposibilă, conducerii colective a Ligii. Din momentul în care a pus bazele organizaţiei, conturile bancare ale lui Robinson au fost blocate. Au fost făcute percheziţii la domiciliile lui şi ale membrilor apropiaţi ai familiei şi au fost confiscate dosare şi calculatoare. Până la urmă, a fost găsită o neregulă la ipoteca lui Robinson, iar el a fost judecat, condamnat şi trimis la închisoare pentru aceasta.15 Concomitent, au existat ameninţări permanente venite din partea grupărilor extremiste. Pe lângă atacurile repetate comise de bande de musulmani asupra conducătorilor Ligii, au existat şi eforturi serioase de a-i omorî. În iunie 2012, poliţia a oprit o maşină în care se aflau câţiva membri ai unei celule formate din şase islamişti. La bordul maşinii se mai aflau şi bombe, arme de asalt cu ţevile tăiate, cuţite şi un mesaj împotriva reginei Elizabeta. Suspecţii se întorceau de la o demonstraţie organizată de Liga Engleză pentru Apărare, la care plănuiseră să lanseze un atac, dar care se încheiase mai devreme, din cauza prezenţei scăzute. Ca şi cu alte ocazii, a existat prea puţină susţinere publică, din cauza

sentimentului generalizat că Liga îşi atrăgea astfel de atacuri. Ca reacţie faţă de lumina problematică sub care apărea oraşul, din cauza bandelor musulmane şi a Ligii, consiliul local a organizat un eveniment sub titulatura „Te iubesc, Luton”, care era, de fapt, o celebrare a „diversităţii” şi „multiculturalismului” în oraş, cu tot felul de mâncăruri servite şi cu numere de echilibristică pe picioroange.

În diferite versiuni, aceeaşi poveste s-a repetat peste tot în Europa. În 2014, în Germania a fost formată, la Dresda, o mişcare autointitulată Pegida, cu o agendă similară celor ale Ligii Engleze pentru Apărare şi ale altor mişcări populare de protest din Europa. Acestea se declarau adversari ai musulmanilor radicali şi ai imigraţiei în proporţii de masă, cu toate că-şi subliniau deschiderea faţă de imigraţie în general (mai ales faţă de solicitanţii de azil autentici, în cazul organizaţiei Pegida). La fel cum se întâmpla cu Liga din Anglia, în componenţa lor se regăseau membri de frunte ai minorităţilor etnice şi sexuale, chiar dacă acestea rareori se vedeau menţionate în mass-media. Protestele celor de la Pegida s-au axat pe obiecţii faţă de primirea fără discernământ a imigranţilor musulmani şi pe obiecţii faţă de predicatorii urii – salafişti[99] şi alte categorii de extremişti. La fel ca şi în cazul EDL, simbolurile fondatoare nu erau numai antiislamiste, ci şi antinaziste, într-o încercare de a se distanţa de la bun început de orice legătură posibilă cu ororile trecutului. Cu toate că asemenea conexiuni se făceau în mod constant în mass-media, până în decembrie 2014 numărul participanţilor la protestele organizate de Pegida se ridica la peste 10.000, şi fenomenul a început să se răspândească în toată Germania. Spre deosebire de Liga Engleză pentru Apărare, care atrăsese în Marea Britanie aproape exclusiv susţinători din rândurile clasei

99 Mișcarea salafistă este o ramură reformistă a islamului sunnit, apărută în Egipt, la finele secolului al XIX-lea, ca reacție față de imperialismul britanic (n.tr.).

muncitoare, Pegida părea capabilă să mobilizeze o varietate mai mare de categorii în Germania, inclusiv profesionişti din clasa de mijloc. În cele din urmă, mişcarea s-a răspândit şi în alte părţi ale Europei, chiar dacă a atras mai puţini susţinători.

Autorităţile germane au reacţionat la fel ca omoloagele lor britanice. În ciuda – sau poate chiar din cauza – sondajelor de opinie, care arătau că nici mai mult, nici mai puţin, decât un german din opt s-ar fi alăturat unui marş al organizaţiei Pegida în oraşul său, întregul stat german s-a năpustit asupra mişcării. La momentul său culminant, în jur de 17.000 de protestatari au ieşit în stradă la Dresda să sprijine Pegida în lunea dinaintea Crăciunului. În mod cu totul extraordinar în cazul uneimişcări de protest care atrăsese o porţiune atât de firavă din opinia publică germană, cancelarul federal german s-a folosit de mesajul de Anul Nou pentru a da o replică fenomenului Pegida. Anul 2014 fusese unul extraordinar pentru Germania, deşi nu atât de ieşit din comun cum avea să fie anul pe care se pregătea să-l întâmpine Merkel. Dar în 2014 cifrele oficiale în privinţa solicitanţilor de azil (la nivelul de 200.000) erau de circa patru ori mai mari decât cu numai doi ani înainte şi reprezentau deja un maxim al ultimilor 20 de ani.

Cancelarul federal a profitat de ocazia mesajului de Anul Nou nu pentru a risipi aceste temeri, ci pentru a-i critica pe cei care le resimţeau: „Se înţelege de la sine că-i ajutăm şi-i primim pe oamenii care caută refugiu la noi”, a spus ea. După care a avertizat opinia publică în legătură cu Pegida. În opinia ei, asemenea mişcări făceau discriminări între oameni în funcţie de culoarea pielii sau de religie: „Nu-i urmaţi pe cei care organizează aşa ceva – i-a îndemnat ea pe germani –, pentru că sunt lipsiţi de sentimente, cu inima adesea plină de prejudecăţi şi chiar de ură”. A doua zi, a avut loc un protest organizat de Pegida la Köln. Administraţia catedralei a făcut cunoscut dinainte că avea să stingă luminile în semn de protest faţă

de mitingul din oraş. Puţini au fost locuitorii Kölnului cărora le-a scăpat simbolistica faptului că, după exact un an, luminile catedralei ardeau orbitor în timp ce sute de femei din oraş erau molestate, violate şi jefuite de imigranţi, chiar pe străzile unde administraţia catedralei nu fusese de acord să manifesteze susţinătorii Pegida.

Acest obicei de a trata simptomele secundare ale unei probleme în locul problemei în sine are multiple cauze. Una dintre ele, dar nu cea mai puţin importantă, ar fi că este infinit mai simplu să critici în general persoane cu pielea albă, în special dacă aparţin clasei muncitoare, decât să critici oameni în general cu pielea mai închisă la culoare, indiferent de unde ar proveni ei. Şi nu numai că e mai uşor – îi şi ridică statutul celui care critică. Orice critică adusă islamismului sau imigraţiei în masă – chiar şi cele aduse terorismului sau agresiunilor sexuale – poate fi preluată de oricine şi prezentată drept demonstraţie de rasism, de xenofobie sau de bigotism. Oricât de neadevărată ar fi, acuzaţia poate veni din orice direcţie şi poate aduce întotdeauna o oarecare contaminare morală. Dimpotrivă, oricine înfierează pe altcineva drept rasist sau nazist este, cum necum, înălţat la rangul de judecător şi juriu deopotrivă, tocmai pentru că este antirasist şi antinazist. Standardele diferite se aplică şi în cazul dovezilor.

De exemplu, preşedintele Centrului Islamic din Luton, Abdul Qadeer Baksh, este şi directorul unei şcoli din zonă, are legături cu politicieni locali, inclusiv membri ai parlamentului, şi colaborează cu oficialităţile locale în cadrul reţelei interconfesionale numite „Consiliul Credinţelor de la Luton”. El consideră şi că islamul se află deja de 1 400 de ani în război cu „evreimea”, că într-o societate ideală homosexualii ar fi lichidaţi şi este un susţinător al pedepselor cu tăierea mâinilor, în cazul hoţilor, şi cu biciuirea femeilor, în baza legilor islamice *hudud* – de „limitare”, adică de pedepsire. Totuşi, niciunul dintre aceste fapte – chiar dacă sunt foarte uşor accesibile,

toate cunoscute sau cognoscibile – nu face din el vreun paria sau vreun intangibil. Poliţia locală nu a percheziţionat niciodată casele rudelor sale, în căutarea oricărei scuze posibile pentru a-l aresta. În schimb, din momentul în care şi-a făcut apariţia Tommy Robinson, s-a manifestat şi dorinţa de a-i asocia acuzaţii de „rasism” sau de a-l eticheta drept „nazist”, indiferent ce făcea. Islamiştii împotriva cărora protestau Liga Engleză pentru Apărare sau alte mişcări asemănătoare erau nevinovaţi chiar şi când li se demonstra vinovăţia, în schimb cei care-i combăteau se făceau vinovaţi, chiar şi când nu aveau nicio vină. Guvernele europene încercau să evite stabilirea vinovăţiei islamiştilor, dar se dădeau peste cap să stabilească vinovăţia mişcărilor care le ripostau acestora. Cea mai mare parte a mass-mediei a demonstrat o ierarhie a priorităţilor similară, cel mai frapant exemplu fiind obsesia de a dovedi antisemitismul oricărei mişcări de contestare, dar ignorând în acelaşi timp antisemitismul autentic al mişcării iniţiale, faţă de care obiectau contestatarii. Mai exact, cu toate că s-a repezit să demonstreze că liderii sau membrii mişcării Pegida erau antisemiţi, întreaga mass-media germană s-a dovedit la fel de lentă ca şi guvernul german în privinţa identificării antisemitismului în rândurile salafiştilor şi ale celorlalte grupări împotriva cărora protesta Pegida. Numai după ce autorităţile au permis declanşarea afluxului de imigranţi din 2015, reprezentanţi ai guvernului şi mass-mediei germane au început să admită că antisemitismul din rândurile imigranţilor, mai ales ale celor din Orientul Mijlociu, ar fi putut constitui o problemă.

Dar acesta nu e numai un eşec al clasei politice, este şi unul al opiniei publice. Atunci când vine vorba despre antifascism, în cea mai mare parte a Europei Occidentale s-ar putea spune că este de-acum o problemă care ţine de cerere şi ofertă: cererea de fasciști depășește cu mult oferta propriu-zisă. Unul dintre puţinele fundamente solide ale politicii postbelice a fost antifascismul, adică hotărârea

de a nu mai permite niciodată reapariţia fascismului. Şi totuşi, pe măsura trecerii timpului, această certitudine a rămas şi singura. Cu cât s-a îndepărtat mai mult fascismul de prezentul istoric şi cu cât mai puţini fascişti au rămas la vedere, cu atât mai multă nevoie au avut de fascism antifasciştii autoproclamaţi, pentru a-şi păstra orice aparenţă de virtute sau finalitate politică. S-a dovedit folositor din punct de vedere politic să fie catalogaţi drept fascişti oameni care nu erau aşa ceva, la fel cum s-a dovedit folositor din punct de vedere politic să fie acuzaţi de rasism oameni care nu erau câtuşi de puţin rasişti. În ambele cazuri, termenii respectivi au fost aplicaţi unui spectru cât mai larg de persoane. În ambele cazuri, indiferent cine a fost acuzat de aceste rele a fost obligat să plătească un preţ politic şi social uriaş. În schimb, acuzarea pe nedrept a unei persoane de cele două rele nu a implicat niciun preţ politic sau social pentru cel sau cea care a lansat acuzaţia. Era un exerciţiu fără niciun cost, care nu aducea decât avantaje politice şi personale.

Cu toate acestea, deşi se poate observa şi că în Europa Occidentală nu a existat vreodată un asemenea zel şi în privinţa „anticomunismului” sau, în cazurile în care au apărut bănuieli că ar fi existat, a fost respins ca „vânătoare de vrăjitoare”, antifasciştii europeni n-au fost întotdeauna lipsiţi de indicii – ceea ce adaugă încă un nivel de complexitate problemelor sociale din Europa. În Statele Unite, o mişcare populară de protest de orice fel, inclusiv una care ar avea de-a face cu imigraţia sau cu islamul, este susceptibilă să atragă tot felul de inşi excentrici, dacă nu chiar nebuni, cu sloganuri bizare. Însă rareori ar fi formată în primele etape, şi cu atât mai puţin chiar de la bun început, din naziști autentici. Parlamentarul olandez Geert Wilders şi-a format propriul partid în 2004, când a părăsit partidul liberal din Olanda (WD), nemulţumit că acesta sprijinea intrarea Turciei în Uniunea Europeană. În 2006, la primul scrutin la care a participat, Partidul Libertăţii (PVV), a obţinut nouă din cele 150 de locuri din

parlamentul olandez. Sondajele de opinie din 2016 arătau că este partidul care se bucură de cea mai mare popularitate. În ciuda unui număr tot mai mare de parlamentari, Wilders a rămas, până astăzi, unicul membru propriu-zis al partidului său. Când partidul i-a fost înscris, iniţial, în registrul partidelor politice, Wilders personal s-a asigurat că lucrurile aşa stăteau şi aşa rămâneau, în PPV nu s-au putut înscrie nici persoane din public, nici măcar parlamentarii propriului partid. Procedând astfel, Wilders a renunţat la sume considerabile, reprezentând finanţare din partea statului (care în Olanda este cu atât mai mare, cu cât partidul are mai mulţi membri). Unicul motiv pentru care Geert Wilders a preferat să-şi organizeze astfel partidul a fost cel explicat de el însuşi, la vremea respectivă: dacă ar fi fost vorba de un partid cu membri, primii care s-ar fi înscris ar fi putut fi puţinii skinhead din Olanda şi, din cauza lor, nu s-ar mai fi înscris şi alte grupuri.16 Iar el nu era dispus să permită unui grup marginal de neonazişti autentici să spulbere perspectivele politice ale unei ţări întregi.

Acest lucru indică o problemă adânc înrădăcinată în Europa modernă şi lansează o provocare serioasă oricărei mişcări care-şi propune să atace frontal chestiunile aflate în prim-planul preocupărilor europene. Aceeaşi poveste se repetă în partidele parlamentare şi în mişcările de stradă. La scurt timp după ce a înfiinţat Liga Engleză pentru Apărare, Tommy Robinson a fost înştiinţat că un nazist autentic, care locuia în străinătate, insista să se implice şi să preia organizaţia. Robinson a refuzat, asumându-şi un risc, după care şi-a petrecut o mare parte a timpului cât a condus Liga încercând să ţină la distanţă de mişcarea sa astfel de oameni – lucru pentru care nu s-a bucurat de niciun fel de recunoştinţă, de altfel. După cum nu se spunea prea des nici că motivul pentru care fusese condamnat pentru agresiune în 2011 era că îi dăduse un cap în gură unui individ despre care susţinea că era neonazist. Dacă mass-media şi politicienii susţin că o

mişcare se situează la extrema dreaptă, bineînţeles că aceasta va atrage oameni de extremă dreapta, chiar dacă promotorii ei se străduiesc sincer să scape mişcarea de asemenea oameni.17 Dar este adevărat că există în ţările europene şi mişcări de mici dimensiuni formate din rasişti şi fascişti autentici.

Toate acestea ridică semne de întrebare numeroase în legătură cu Europa. Răspunsul dat pe termen scurt celor care formulau obiecţii faţă de consecinţele imigraţiei în masă a fost ostracizarea lor din întreaga dezbatere, prin aplicarea etichetelor de rasişti, nazişti şi fascişti. Dacă se recunoştea că măcar unii dintre cei astfel etichetaţi nu meritau aceste etichete, acesta era în mod clar considerat un preţ care merita plătit. Dar ce se fac toată clasa politică şi mass-media când realizează că vederile pe care s-au străduit să le prezinte ca fiind în afara spectrului politic sunt, de fapt, ale majorităţii opiniei publice?

Capitolul 15

Cum se ţine sub control reacţia negativă

O cale spre găsirea unui răspuns la întrebarea de la finele capitolului precedent ar fi aceea de a lua în considerare ce anume ar putea – dacă ar putea – spune sau face oamenii „obişnuiţi” care obiectează faţă de imigraţia în proporţii de masă către societăţile lor şi faţă de unele consecinţe negative ale acesteia. Cum ar trebui să arate o mişcare decentă, care să exprime asemenea îngrijorări? Ar avea voie să includă şi oameni din clasa muncitoare? S-ar cuveni ca toţi cei implicaţi în mişcare să deţină diplome universitare sau li se permite şi oamenilor care nu au studii superioare să aibă, în schimb, îngrijorări în privinţa direcţiei în care se îndreaptă ţara lor, fără să fie neapărat „nazişti”? în 2014, cancelarul federal german Angela Merkel ar fi putut declanşa ea însăşi un asemenea proces. În loc să se folosească de mesajul de Anul Nou ca să acuze organizaţia Pegida că membrii ei sunt lipsiţi de sentimente, ar fi putut să spună poporului german că salafâştii şi alţi radicali, faţă de care membrii mişcării Pegida se declarau

adversari, sunt cu totul lipsiţi de sentimente – o problemă pentru care germanii erau chemaţi să găsească o soluţie, fără să-i respingă din principiu pe toţi refugiaţii lumii. La fel s-a întâmplat şi cu reacţia lumii politice germane faţă de recent înfiinţata Alternativă pentru Germania. Clasa politică a recurs la o politică pe termen foarte scurt, concentrându-se asupra atacurilor împotriva punctelor de vedere şi a susţinătorilor AfD şi, în acelaşi timp, sporind masiv cauzele preocupărilor exprimate de aceştia. În tot cazul, asaltul împotriva oricărei forme de exprimare a îngrijorării şi lipsa oricărei acţiuni de rezolvare sau măcar de stopare a cauzelor care o produceau – altfel spus, abordarea problemei secundare, şi nu a celei primare – au devenit cutumă la nivel european în aceşti ani şi un semn al apariţiei iminente a unor noi şi dificile probleme.

Mass-media europeană tradiţională suferă de aceeaşi boală. După ce a asimilat, ca toată lumea, dacă nu chiar mai mult, *fatwa* împotriva lui Salman Rushdie şi lecţiile *Charlie Hebdo* şi ale caricaturilor daneze, media din Europa ştie că investigarea unor aspecte legate de islam este unul dintre subiectele care implică printre cele mai mari riscuri fizice, dar şi de distrugere a reputaţiei. În timp ce se ascunde în spatele pavezei „bunului gust”, există întotdeauna teme mai simple la care poate recurge. „Ascensiunea extremei dreapta”, în mod special, are un asemenea sens figurat în domeniul jurnalismului, încât se spune că extrema dreaptă este în ascensiune chiar şi atunci când ea, de fapt, se prăbuşeşte, aşa cum s-a întâmplat în Marea Britanie în ultimul deceniu. Oricum ar fi, un trop atât de puternic mai capătă, adesea, şi un plus de culoare, de exemplu atunci când se spune că dreapta, sau extrema dreaptă, se află „pe val”. Titlul „Extrema dreaptă se află pe val peste tot în Europa” a fost utilizat fără discernământ în ultimii ani, indiferent dacă persoanele cărora li se aplică erau de dreapta sau nu. După cum afirma scriitorul Mark Steyn, pe vremea când Pim Fortuyn era în plină ascensiune, în 2002, formularea

„Profesorii homosexuali se află pe val” pur şi simplu nu sună la fel de bine.1

În acelaşi timp, obsesia unei aşa-zise prevalenţe a rasismului la nivel european are efectul că ştirile oricărei zile sunt dominate de asemenea chestiuni. O zi oarecare, luată aleatoriu, indiferent în ce ţară a Europei, va înregistra titluri precum cel de pe prima pagină a cotidianului olandez *de Volkskrant* din vara lui 2016: „Hoe racistisch is Nederland” 2. Răspunsul la întrebarea „cât de rasistă e Olanda” este de obicei „foarte” şi pune direct pe umerii europenilor povara responsabilităţii pentru orice eşec de integrare sau asimilare. Aşa se face că europenii sunt de vină pentru ceea ce li se întâmplă, li se interzice orice cale legitimă de a obiecta, iar vederile majorităţii sunt făcute să pară nu doar periculoase, ci şi marginale. Dintre toate ţările din Europa care au încercat acest experiment, Suedia este cea mai interesantă, nu în ultimul rând pentru că acolo funcţionează consensul politico-mediatic cel mai rigid din toate ţările europene. Cu toate acestea, sau poate chiar din această cauză, în Suedia politica se modifică parcă mai repede ca oriunde altundeva.

La o primă vedere, situaţia din Suedia poate părea diferită de cea din oricare altă ţară europeană. Deşi a fost singura ţară în care s-au înregistrat în 2015 niveluri ale imigraţiei comparabile cu ale Germaniei, Suedia, spre deosebire de Germania, nu pare încovoiată de povara propriei istorii. Dimpotrivă, ea se prezintă, în termenii clasei politice suedeze, ca fiind o „supraputere umanitară” binevoitoare şi liberală. Având sub zece milioane de locuitori, acest cel mai nordic avanpost al Europei a devenit celebru pentru cheltuielile sale pentru asistenţă socială, impozitele mari şi înalta calitate a vieţii. Dar problemele cu care s-a confruntat când a venit vorba despre imigraţie au fost şi sunt aceleaşi ca peste tot.

Ca oricare altă ţară din Europa, şi Suedia s-a văzut nevoită să primească forţă de muncă din străinătate după

cel de-al Doilea Război Mondial. Valurile sporadice de refugiaţi din anii regimurilor comuniste din Europa de Est (în special în 1956 şi 1968) i-au convins pe mulţi suedezi că puteau nu numai să-i primească pe acei oameni, dar să şi reuşească să-i vadă integraţi în societate. În toată această perioadă, reputaţia Suediei de refugiu pentru solicitanţii de azil din lumea întreagă a sporit şi a contribuit la şlefuirea imaginii ţării nu numai în ochii propriilor cetăţeni, ci şi în ochii omenirii în ansamblu.

Şi totuşi, dedesubtul acestei spoieli se află un adevăr diferit. Pentru că, deşi la prima vedere Suedia poate pretinde că primeşte imigranţi din motive de mărinimie, autentice şi neprefăcute, sentimentul european de vinovăţie este prezent şi în Suedia, însă într-un mod mai subtil decât în ţările vecine dinspre sud. Având un istoric minimal în materie de colonialism, această ţară nu suferă povara unei moşteniri serioase de vinovăţie colonialistă.[100] Apoi, de vreme ce Suedia şi-a păstrat neutralitatea în cel de-al Doilea Război Mondial, nici nu suferă de vinovăţia vreunei acţiuni militare în acea conflagraţie mondială. Şi totuşi, există o vinovăţie colectivă legată de anii respectivi. Cu toate că Suedia îşi prezintă statutul de neutralitate ca pe un exemplu de altitudine morală, cu cât se îndepărtează mai mult anii 1940, cu atât devine mai ruşinoasă acea neutralitate bine studiată. Şi cu atât devine mai clar faptul că Suedia nu a rămas, de fapt, chiar aşa de neutră cum pretinde. Nu numai fiindcă a permis trecerea pe teritoriul său a trenurilor cu soldaţi şi provizii naziste în perioada ocupaţiei Norvegiei vecine, ci şi pentru că a furnizat Germaniei materii prime, care le-au permis naziştilor să poarte războiul în continuare.

Şi perioada postbelică a provocat o serie de pete pe imaginea despre sine a ţării. Extrădarea de pe teritoriul suedez a soldaţilor dinţările baltice care luptaseră

100 Posesiunile coloniale suedeze au fost puține, vremelnice și de mică întindere. Cel mai mult a durat posesiunea asupra insulei Saint-Barthélémy (1784-1878), care a fost vândută Franței (n.tr.).

împotriva Uniunii Sovietice a constituit un episod mic la nivelul istoriei, dar semnificativ.

Lecţia învăţată de suedezi a fost că refugiaţii returnaţi pot deveni o pată pe reputaţia unei ţări în aceeaşi măsură ca şi refugiaţii respinşi de la bun început, în timp ce refugiaţii care rămân în Suedia odată ajunşi trebuie să fie consideraţi un bine nepătat. Sau cel puţin aşa li s-a părut suedezilor o vreme.

Mândria lor în legătură cu capacitatea Suediei de a fi un port de refugiu pentru solicitanţii de azil din lumea întreagă a început să se clatine în anii 1990, când în ţară au ajuns zeci de mii de refugiaţi care fugeau din calea războaielor din Balcani. Pentru prima dată, aceşti refugiaţi au adus cu ei şi probleme sociale deloc de neglijat. Bandele de bosniaci au devenit un subiect constant al ştirilor din mass-media suedeză. În ciuda acestui semnal de avertizare, pe parcursul primului deceniu şi jumătate al secolului XXI, afluxul de imigranţi a sporit exponenţial. Creşterea în ritm accelerat a populaţiei suedeze – inclusiv un spor demografic adus numai de imigraţie – a condus la obişnuitele presiuni asupra serviciilor publice. Statisticile oficiale prezintă o populaţie de 8.000.000 de locuitori în 1969 şi o creştere prognozată a populaţiei până la 10.000.000 în 2017, urmând să se ajungă la 11.000.000 până în 2024, la ritmul de creştere demografică din prezent. Această situaţie impune Suediei, la nivelurile normale de spor al populaţiei, să construiască 71.000 de noi locuinţe pe an până în 2020, pentru a satisface nevoile de cazare la nivel naţional, adică, în total, 426.000 de noi locuinţe până atunci.3

Deşi premisa de la care se pleacă este aceea că poporul suedez, la fel ca elitele sale politice, a fost întotdeauna favorabil unei asemenea imigraţii, faptele sugerează că nu e chiar aşa. În 1993, ziarul *Expressen* a spulberat unul dintre marile tabuuri ale politicii suedeze şi a publicat un sondaj de opinie rarisim, despre adevăratele puncte de vedere ale naţiunii. Sub titlul „Trimiteţi-i

înapoi!”, ziarul a dezvăluit că 63% din populaţia Suediei ar fi vrut ca imigranţii să se întoarcă în ţările lor de origine. Un articol însoţitor, semnat de redactorul-şef al publicaţiei, Erik Mânsson, afirma că: „Poporul suedez are opinii ferme în privinţa imigraţiei şi a politicilor de primire a refugiaţilor. Cei de la putere întreţin opinii contrare. Socoteala nu iese. Opinia publică este ca o bombă pe cale să explodeze. Iată de ce scriem despre aceste lucruri, începând de astăzi. Spunem lucrurilor pe nume. Negru pe alb. Înainte să explodeze bomba”. De parcă ar fi vrut să confirme punctul de vedere pe care-l exprima redactorul-şef, unicul rezultat al sondajului de opinie a fost acela că patronii ziarului *Expressen* şi-au concediat redactorul-şef.

Când imigraţia către Suedia s-a intensificat considerabil, în primul deceniu al anilor 2000, dezbaterea publică a fost ţinută în frâu, deopotrivă prin consensul de opinie al clasei politice şi prin consensul politic al presei suedeze. Poate mai mult decât în oricare altă ţară din Europa, mass-media suedeză a privit discuţiile pe marginea imigraţiei nu numai cu un sentiment de dispreţ, dar şi ca pe un potenţial pericol. O cercetare pe tema simpatiilor politice ale jurnaliştilor suedezi a scos la iveală faptul că, în 2011, aproape jumătate dintre ei (41%) erau susţinători ai Partidului Verzilor. Singurele partide care se mai apropiau de o asemenea susţinere în rândurile jurnaliştilor erau Partidul de Stânga, socialist (15%), Partidul Social-Democrat (14%) şi Partidul Moderat, liberal-conservator (14%). Abia în jur de un procent dintre jurnalişti şi-au exprimat susţinerea pentru partidul Democraţilor Suedezi – procent care intra în marja de eroare a sondajului de opinie.4

Şi totuşi, în 2016, acest partid, atât de criticat de clasa jurnalistică, era cel mai bine cotat în sondajele de opinie suedeze. Povestea felului în care ajunsese într-o asemenea poziţie de frunte este un exemplu reprezentativ pentru dilemele Europei moderne. Când a fost înfiinţat, în anii 1980, partidul Democraţilor Suedezi

(Sverigedemokratema – SD) era, fără îndoială, o mişcare şi rasistă, şi naţionalistă. Alianţele şi politicile sale mergeau mână-n mână cu mişcările autentice de extremă dreapta din toată Europa, inclusiv cu cele care pledau pentru supremaţia rasei albe. Era văzut la fel cum este privit astăzi Partidul Naţional Britanic şi nu avea niciodată vreun cuvânt semnificativ de spus în politică. În anii 1990, a existat un efort conştient de reformare a partidului, care a inclus îndepărtarea membrilor implicaţi în mişcări neonaziste. Apoi, în primul deceniu al anilor 2000, un grup de patru tineri, aproape toţi născuţi după 1970, a căutat o metodă prin care să destrame statu-quo-ul suedez.

Jimmie Ăkesson şi colegii săi au avut de ales între a forma un partid nou şi a prelua unul deja existent Au ales ultima variantă şi, de-a lungul întregului prim deceniu din anii 2000, s-au ocupat de excluderea elementelor de extremă dreapta care mai rămăseseră printre Democraţii Suedezi, transformând partidul într-o mişcare naţionalistă, fără a fi şi rasistă. Nimeni nu le-a recunoscut meritele. Mass-media şi alţi politicieni din Suedia au continuat să-i descrie pe Democraţii Suedezi drept „extremişti de dreapta”, „rasişti” şi „xenofobi”, neuitând nici să-i eticheteze drept neonazişti. În alegerile generale din 2010, partidul a obţinut mai mult de 5% din voturi şi a intrat pentru prima oară în Parlament. Celelalte partide parlamentare au fost înspăimântate şi i-au tratat pe noii deputaţi ca pe nişte paria, refuzând să aibă de-a face cu ei, să coopereze sau chiar să stea de vorbă cu ei.

Cu toate acestea, în anii de după acele alegeri, chestiunea imigraţiei şi a identităţii, pe care le ridicau Democraţii Suedezi, au ajuns în prim-plan. Până atunci, ţara se confruntase cu aceleaşi simptome ca tot restul Europei, deşi probabil că mai grave ca oriunde altundeva. Cultura negării de sine era deosebit de puternică. În 2006, prim-ministrul suedez Fredrik Reinfeldt, reprezentând Partidul Moderat, de orientare conservatoare, a proclamat că: „Numai barbarismul este autentic suedez. Orice altă

dezvoltare a fost adusă din afară”. Bisericile din Suedia susţineau şi ele toate vederile politice tradiţionale. Antje Jackelen, de exemplu, arhiepiscop de Uppsala şi întâi-stătătoare a Bisericii Suediei, a insistat, alături de alţi clerici de frunte, că politicile ţării în materie de imigraţie trebuie să plece de la premisa că „însuşi Iisus a fost refugiat”.

Cu o predictibilitate deja obositoare, această epocă a fost şi martora unei creşteri exponenţiale a numărului de atacuri antisemite în Suedia. Pe măsură ce sporea populaţia de imigranţi musulmani de la Malmb, numărul evreilor din oraş (care fusese pentru ei, odinioară, un refugiu salvator) a început să se diminueze. Clădiri de interes pentru comunitatea evreiască – de exemplu, camera mortuară a cimitirului evreiesc de la Malmö – au fost atacate cu bombe incendiare, şi, în 2010, când numărul evreilor din comunitate scăzuse la mai puţin de 1.000, anual sufereau hărţuiri unul din zece localnici evrei. Ceilalţi locuitori au început să-i escorteze pe aceştia când se duceau sau se întorceau de la slujbe şi alte evenimente comunitare purtând kipa.

În ciuda unor semnale de avertizare – aceleaşi ca peste tot –, începând cu anul 2010 ritmul imigraţiei către Suedia a fost accelerat. Imigranţii potenţiali din întreaga lume au văzut în această ţară o destinaţie cu asupra de măsură dezirabilă, care le oferea nou-veniţilor nu numai un spaţiu de locuit şi asistenţă socială, ci şi un program de reîntregire a familiilor deosebit de atrăgător. La alegerile din 2014, Democraţii Suedezi au reuşit să obţină un procent din sufragii mai mult decât dublu faţă de scrutinul anterior – aproape 13% din voturi –, devenind al treilea partid al ţării ca pondere parlamentară. Şi, cu toate că oricine vedea ce şi cum se întâmpla, presa din Suedia şi-a înteţit eforturile de a ocoli toate ştirile care ar fi putut alimenta naraţiunea Democraţilor Suedezi şi le-ar fi putut consolida acestora susţinerea populară. Cum era şi previzibil, rezultatele au fost unele tragice.

În vara lui 2014, a fost organizat, ca de obicei, festivalul muzical „Noi suntem Stockholm”. Doar că, de astă dată, zeci de fete participante la eveniment, unele neavând mai mult de 14 ani, au fost înconjurate de bande de imigranţi originari mai cu seamă din Afghanistan, molestate şi violate. Poliţia locală a muşamalizat cazul, nefăcând nicio referire la el în raportul privind festivalul care durase cinci zile. Nu au existat condamnări, iar presa a evitat orice menţionare a violurilor. Situaţii similare, cu violuri organizate comise de grupuri de imigranţi, s-au petrecut şi la alte festivaluri care au avut loc în 2015, la Stockholm şi Malmö, printre alte oraşe. Cifrele s-au dovedit extraordinare. Dacă în 1975 fuseseră reclamate 421 de violuri, în 2014 numărul violurilor reclamate ajunsese la 6 620.5 în 2015, Suedia era depăşită doar de Lesotho în ceea ce priveşte numărul de violuri raportat la întreaga populaţie. Când mass-media suedeză relata totuşi evenimentele, transmitea cu bună ştiinţă informaţii eronate. De exemplu, când o fată a fost victima unui viol în grup comis pe un feribot care mergea de la Stockholm până la Turku, în Finlanda, presa a relatat că făptaşii erau „bărbaţi suedezi”, când ei, de fapt, erau somalezi – aceeaşi poveste ca în toate ţările vecine. O cercetare publicată în Danemarca în 2016 arăta că bărbaţii somalezi erau de circa 26 de ori mai susceptibili să comită violuri decât bărbaţii danezi, la categorii de vârstă similare.6 Şi totuşi, în Suedia, ca oriunde altundeva, subiectul a rămas unul de neabordat.

Abia după atacurile din ajunul Anului Nou din 2015 de la Köln şi dezvăluirea scandalului muşamalizării din Germania a început să relateze presa suedeză despre ceea ce se petrecuse timp de ani de zile la festivalurile de muzică şi alte evenimente din Suedia. Datorită eforturilor unor reviste electronice şi bloguri, au ieşit la lumină tentativele poliţiei şi presei de a trece sub tăcere aceste cazuri. Totul se întâmpla pe fundalul unui aflux cotidian de nou-veniţi, chiar şi în august 2014, când prim-ministrul

suedez a recunoscut că, dacă solicitanţii de azil continuau să vină în ţara sa în acelaşi ritm, „nu vom mai reuşi să mai facem şi altceva”. Dar acelaşi Reinfeldt a refuzat să modifice politicile guvernului său, spunând că „e vorba de oameni care fug, realmente, ca să scape cu viaţă”. În Ajunul Crăciunului din acel an, deja fostul prim-ministru a dat un interviu la un post de televiziune, în care a spus că poporul suedez, în sine, este „neinteresant”, că frontierele sunt nişte constructe „ficţionale” şi că Suedia le aparţine mai degrabă celor care au venit acolo în căutarea unei vieţi mai bune, decât celor care locuiesc în ea de mai multe generaţii.

Chiar şi după asemenea standarde, experienţele prin care a trecut Suedia în cursul anului 2015 au fost fără precedent în toată istoria ţării. În septembrie 2015, după anunţul făcut de cancelarul german, au fost zile în care intrau în Suedia până la 10.000 de oameni, iar ţara a fost practic paralizată o perioadă. Cu toate că 163.000 de persoane au cerut azil numai în acel an, este imposibil de ştiut câţi alţii au intrat şi s-au făcut pierduţi fără urmă pe teritoriul suedez. În Malmö, oameni care se duceau în spălătoria blocului găseau imigranţi instalaţi acolo. Oraşul avea deja cea mai redusă bază de impozitare din ţară, cu cartiere ca Rosengând, unde deja nu mai rămăseseră decât câţiva locuitori care să nu fie imigranţi, iar alte cartiere unde numai 15% dintre locuitori aveau locuri de muncă. Totuşi, acestea nu sunt zone în care să nu fie plăcut să trăieşti. Sunt mai bine întreţinute decât cartierele muncitoreşti dintr-o mulţime de alte oraşe europene şi, până când au ajuns să aibă populaţie formată aproape exclusiv din imigranţi, mulţi suedezi economiseau pentru a-şi cumpăra case aici. Însă orice perspective de integrare erau deja foarte slabe. Chiar şi înainte de 2015, la şcoala locală din Rosengând nu mai fusese înregistrat de 14 ani nici măcar un singur copil care să fi vorbit suedeza ca limbă maternă. Chiar şi înainte de 2015, serviciile de urgenţă refuzau să intre în aceste zone fără escortă din

partea poliţiei, pentru că localnicii atacau ambulanţele sau maşinile de pompieri.

Alarmate oarecum de marile concentraţii de imigranţi din anumite oraşe, autorităţile suedeze au încercat, în 2015, să aplice o tactică diferită. Au decis ca nou-veniţii cei mai recenţi să fie repartizaţi în oraşe mai mici şi în sate îndepărtate, mai cu seamă în partea de nord a ţării. Au plasat 200 de imigranţi în satul Undrom (85 de locuitori), din regiunea Solleftcă. Pe urmă, 300 de imigranţi au fost plasaţi în satul Trensum (106 locuitori), din regiunea Karishamn. Şi alte sate mai mult sau mai puţin izolate şi-au triplat populaţia peste noapte. Sigur că imigranţii nu veniseră în Suedia ca să trăiască în asemenea zone îndepărtate şi străine lor, aşa că poliţiştii au fost obligaţi să-i coboare pe mulţi dintre ei cu forţa din autobuzele care-i transportaseră până acolo. Dar politicienii suedezi insistau că ţara lor avea suficient spaţiu ca să cazeze imigranţi. Atâta doar că abia după ce şi-au accelerat politicile de primire de imigranţi au înţeles capcanele ascunse ale acestei idei. Bugetul anului următor anticipa un cost al imigraţiei de circa 50, 4 miliarde de coroane suedeze, reprezentând exclusiv costuri directe – aşadar, numai o fracţiune din costurile totale. Pentru a pune această cifră în context, bugetul pentru 2016 al Departamentului Justiţiei era de 42 de miliarde de coroane, iar cel al Apărării, de 48 de miliarde. Suedia constituie un exemplu rar de ţară, în această privinţă. În vremuri de recesiune globală, a reuşit să aibă surplus bugetar. Acum, într-o perioadă de creştere economică, se confruntă cu posibilitatea unui deficit economic.

În faţa unor asemenea realităţi, chiar şi cele mai clare justificări de ordin umanitar ale fenomenului au început să pălească.

Printre nou-veniţii din 2015 se aflau remarcabil de mulţi minori neînsoţiţi şi fără documente. Cu toate că erau şi copii în rândurile lor, asistenţii sociali au declarat că în jur de trei din cinci dintre aceşti „copii” pretindeau că ziua

lor de naştere era pe 1 ianuarie. Şi, bineînţeles, marea majoritate (92%) dintre ei erau de sex bărbătesc. Politica oficialităţilor suedeze era de a ignora aceste lucruri, chiar şi când le aveau sub nas. Dar în august 2015, un solicitant de azil a cărui cerere fusese respinsă a omorât doi suedezi cu cuţitul, într-un magazin IKEA din Vasterâs. Pe măsură ce se scurgeau lunile, unii suedezi au ajuns la capătul răbdării.

În octombrie 2015, localnicii au incendiat centrele de azilanţi de la Mundekai, Lund şi dintr-alte cel puţin zece oraşe din toată ţara. Guvernul a luat măsura de a ţine secrete, pe viitor, amplasamentele tuturor acestor unităţi. Însă în luna ianuarie a anului următor, un copil imigrant, care s-a dovedit ulterior a fi adult, a înjunghiat şi ucis o tânără asistentă socială într-un adăpost pentru refugiaţi, iar opinia publică a devenit şi mai iritată. Problema „zonelor inaccesibile" de pe teritoriul ţării a devenit subiect de dezbatere intensă, oficialităţile negând că ar exista în Suedia zone unde autorităţile nu au acces, deşi locuitorii şi serviciile de intervenţie, care erau atacate frecvent în aceste cartiere, ştiau foarte bine care este situaţia.

În lima august, un băiat în vârstă de opt ani din oraşul englez Birmingham, a cărui familie provenea din Somalia şi care se afla în vizită la rudele sale de la Göteborg, şi-a pierdut viaţa într-un atac cu grenade între bande rivale. La fel cum se întâmplase cu explozia unei maşini-capcană, tot la Göteborg, din urmă cu un an, în care fusese ucisă o fetiţă de trei ani, violenţele de acest fel, comise de bande constituite pe criterii etnice, deveniseră obişnuinţă. În 2016, a apărut informaţia că până la 80% dintre poliţiştii suedezi se gândeau să renunţe la slujbe din cauza pericolului pe care-l implicau intervenţiile în zonele dominate de imigranţi, tot mai puţin controlate.

La fel ca în toate celelalte ţări, aceşti imigranţi fuseseră înfăţişaţi de guvernul şi de mass-media suedeze ca fiind, aproape toţi, numai doctori şi cadre universitare.

În realitate, un număr uriaş de persoane fără calificare, care nu vorbeau suedeză, fuseseră importate într-o ţară care nu avea aproape deloc nevoie de muncitori necalificaţi. Şi, în timp ce guvernul, fie şi contra voinţei sale, înăsprea procedurile de la frontiere, liderii politici şi comunitari insistau în continuare că n-ar trebui să existe frontiere şi că imigraţia n-ar trebui limitată. Arhiepiscopul Antje Jackelen insista şi ea că Iisus ar fi dezaprobat restricţiile guvernamentale impuse imigranţilor.

În vara lui 2016, aflându-mă în Suedia, m-am dus la Västerâs, în centrul ţării, să asist la o conferinţă regională a partidului Democraţilor Suedezi. La fel ca la o conferinţă universitară, câteva sute de membri de partid s-au adunat să asculte, o zi întreagă, discursuri. Liderii au socializat cu membrii partidului, şi, cu toate că recunoşteau cu toţii că erau naţionalişti, nu dădeau nici cel mai mic semn de rasism ori extremism. Deopotrivă lideri şi membri au vorbit mult despre cum ar fi putut pune capăt politicilor guvernului în materie de imigraţie, dar conducerea, formată mai ales din oameni tineri, s-a dovedit izbitor de moderată şi în declaraţiile publice, şi în cele private. În particular, au vrut să afle părerea musafirului lor despre Viktor Orbăn şi alţi lideri europeni, care, ca şi ei, obiectau faţă de politica imigraţiei în proporţii de masă. Cât de frecventabili erau? Care le erau aliaţii şi care dintre ei aparţineau, cu adevărat, „extremei”? Partidul acesta, pe care mass-media suedeză şi din străinătate îl prezintă în continuare ca fiind „fascist” şi de „extremă dreapta”, părea la fel de îngrijorat ca toată lumea în privinţa extremiştilor de dreapta şi a fasciştilor autentici.

Orice concepţii ar promova, succesul recent al Democraţilor Suedezi nu e câtuşi de puţin surprinzător. Politica ţării s-a schimbat rapid, pentru că şi demografia ei s-a schimbat într-un ritm alert. Potrivit economistului suedez dr. Sanandaji (el însuşi de origine kurdo-iraniană), în 1990 imigranţii ne-europeni constituiau numai 3% din populaţia Suediei. În 2016, procentajul crescuse la circa

13 – 14%, iar astăzi creşte în continuare cu un punct procentual sau două pe an. La Malmó – al treilea oraş al Suediei, ca mărime –, aproape jumătate din populaţie nu mai este constituită din etnici suedezi. Potrivit lui Sanandaji, în decurs de o generaţie, şi alte oraşe vor ajunge în aceeaşi situaţie, iar etnicii suedezi vor deveni minoritari în toate oraşele mari – în parte ca rezultat al imigraţiei, în parte ca rezultat al unei natalităţi mai mari în cazul imigranţilor şi în parte ca rezultat al faptului că etnicii suedezi părăsesc zonele în care imigranţii devin majoritari. Nu este lipsit de interes un aspect conţinut în sondajele de opinie despre atitudinile suedezilor: chiar în timp ce are loc aşa-numita „dezertare albă", suedezul mediu tot mai spune că este important pentru el să trăiască într-un cartier multicultural. Ba chiar, tocmai aceia care se mută din zonele „multiculturale" sunt cei mai susceptibili – într-o proporţie cu totul ieşită din comun – să spună cât de important este pentru ei să trăiască într-o asemenea zonă.7

Şi în Suedia, ca peste tot altundeva pe continent, există un decalaj clar între ceea ce gândesc oamenii şi ce cred că se aşteaptă de la ei să gândească. Şi, în timp ce atitudinile europenilor continuă să evolueze în aceeaşi direcţie, chiar dacă în ritmuri diferite, liderii lor politici tot mai iau decizii care vor determina o evoluţie şi mai rapidă a acestora. Suedia nu e decât o ilustrare la modul extrem a unei tendinţe.

Pe tot parcursul anului 2016, în timp ce plăcile tectonice europene din politică şi societate se mişcau, conducătorii Europei au menţinut acelaşi curs inexorabil. Până în vara din acel an, acordul cu Turcia stăvilise întrucâtva imigraţia pe ruta grecească, rezultatul fiind că mişcarea pe ruta italiană cunoscuse o creştere bruscă. În august, într-o singură zi, garda de coastă italiană a recuperat din largul coastelor libiene 6.500 de imigranţi. Navele de patrulare italiene au îndeplinit peste 40 de misiuni de salvare, ajungând până la o distanţă de numai

12 mile marine – 22 de kilometri – de oraşul de coastă libian Sabratha. Imigranţii, majoritatea din Eritreea şi Somalia, ovaţionau când erau recuperaţi. De-acum, traficanţii nu-şi mai băteau capul să alimenteze ambarcaţiunile cu suficient combustibil ca să ajungă nici măcar până la jumătatea drumului spre Lampedusa. Ştiind că bărcile aveau să fie interceptate înainte de navele europene, traficanţii le umpleau rezervoarele doar cât să ajungă la vasele de salvare. De-acolo, se ocupau europenii.8

Politicienii au continuat să promoveze aceleaşi politici, importând tot mai mulţi oameni, după un model despre care chiar ei recunoscuseră că era greşit. Dar peste tot în Europa opinia publică începuse deja să-şi schimbe atitudinea. În iulie 2016, la mai puţin de un an după gestul de mărinimie al cancelarului federal german Angela Merkel, un sondaj de opinie a descoperit că nici măcar o treime dintre germanii autohtoni (32%) nu mai credeau în conceptul de *Willkommenkultur* şi în imigraţia în masă continuă către ţara lor. O treime din totalul germanilor afirmau că viitorul însuşi al ţării era pus în primejdie de afluxul de imigranţi, iar o altă treime considerau că marea majoritate a imigranţilor erau refugiaţi economici, nu solicitanţi de azil autentici. Chiar înaintea primului atentat sinucigaş cu bombă din Germania şi a altor atacuri teroriste din vara lui 2016, jumătate dintre germani se temeau din plin de terorism ca rezultat al afluxului de imigranţi. Poate cea mai interesantă concluzie a sondajului a fost că, dintre germanii născuţi în străinătate, numai 41% îşi doreau să vadă continuând fenomenul imigraţiei în masă, în timp ce 28% ar fi vrut să-l vadă încetat definitiv. Cu alte cuvinte, Angela Merkel pierduse până şi sprijinul imigranţilor pentru politica ei în privinţa imigraţiei.9

Până în luna următoare, rata de susţinere a Angelei Merkel scăzuse de la 75% (cât fusese în aprilie 2015) la doar 47%.10 O majoritate a germanilor ajunsese, de-acum, în dezacord cu politicile cancelarului lor federal. La

alegerile regionale din Pomerania, desfăşurate în septembrie, Alternativa pentru Germania, cu toate că nu apăruse pe scena politică decât de trei ani, a depăşit partidul Angelei Merkel, care s-a clasat pe locul al treilea. Rezultatele de acest fel au fost prezentate ca nişte cutremure metaforice, dar nu erau, în realitate, nimic altceva decât nişte trepidaţii mărunte, care nu însemnau neapărat vreo schimbare majoră iminentă. Opinia publică din toate ţările europene se opusese imigraţiei în proporţii de masă încă din momentul în care aceasta începuse să se manifeste. Dar niciunul dintre liderii politici, indiferent de orientarea sa politică, nu-şi bătuse capul vreodată să reflecteze măcar asupra faptului sau să-şi modifice politicile în funcţie de el. Merkel accelerase un proces, ce-i drept, dar acesta nu era decât parte a unui fenomen continuu, pe care continentul îl încerca deja de mai multe decenii. Efectele întregului fenomen deveneau câteodată uimitor de clare.

Pe 19 decembrie 2016, în ultimele zile de cumpărături dinaintea Crăciunului, Anis Amn, un tunisian în vârstă de 24 de ani, a deturnat un camion de marfa, l-a ucis pe şoferul polonez şi a pătruns cu vehiculul de mare tonaj, în plină viteză, printr-un târg de Crăciun amenajat pe Kurfürstendamm, principala arteră comercială din Berlinul de Vest. Doisprezece oameni şi-au pierdut viaţa în acel măcel şi mult mai mulţi au fost răniţi. După ce a părăsit camionul în grabă, Amn a scăpat cu fuga prin Europa.

Deşi era cel mai căutat om de pe întregul continent, a reuşit să treacă mai întâi în Olanda, pe urmă să intre şi să se deplaseze prin Franţa, o ţară care ar fi trebuit să se afle în stare de alertă maximă, în cel de-al doilea an al stării de urgenţă. Apoi Amn a trecut în Italia, unde a fost oprit, la Milano, de doi poliţişti care i-au cerut actele de identitate. A scos pistolul şi l-a împuşcat pe unul dintre poliţişti, înainte să fie împuşcat mortal de colegul acestuia. S-a aflat ulterior că Amn – care jurase credinţă Statului Islamic

înaintea atacului – debarcase pe ţărmul insulei Lampedusa, ca imigrant, în 2011. După ce i se refuzase eliberarea unui permis de rezidenţă italian, ajunsese la închisoare în Sicilia, pentru că incendiase un adăpost amenajat de guvern. În 2015, după ce fusese eliberat, plecase în Germania şi se înregistrase acolo ca solicitant de azil sub cel puţin nouă identităţi diferite. Incapacitatea autorităţilor locale germane de a comunica între ele, plus permeabilitatea frontierelor externe ale Europei şi absenţa totală a celor interne serviseră de minune scopurilor lui Amn. Aceleaşi realităţi le serviseră mai puţin bine celor ieşiţi la cumpărături la târgul de Crăciun de la Berlin.

În timp ce astfel de atrocităţi soldate cu numeroase victime ţineau prima pagină a ziarelor şi stimulau presa preţ de câteva zile, faptele de pe teren schimbau permanent întregul continent. Numai în 2016, autorităţile germane au înregistrat un plus de 680.000 de nou-veniţi în ţara lor. O imigraţie în proporţii de masă la un asemenea nivel, o rată ridicată a natalităţii în rândurile imigranţilor şi una scăzută în rândurile europenilor autohtoni garantau că schimbările aflate în curs nu vor face decât să se accelereze în anii următori. Poporul german demonstrase, la urne, că, din punct de vedere politic, chiar şi Angela Merkel era muritoare. Dar ea a contribuit la modificarea unui continent şi la schimbarea unei întregi societăţi, cu consecinţe care se vor manifesta timp de generaţii.

Capitolul 16

Sentimentul că povestea s-a consumat

E mai bine să recunoşti când inamicii tăi pun ceva la cale. Astăzi, adversarii culturii şi ai civilizaţiei europene aruncă spre continent cu o mulţime de acuzaţii. Spun că istoria noastră a fost nemiloasă peste măsură, când ea, de fapt, n-a fost deloc mai nemiloasă decât istoria unor alte civilizaţii, ba chiar a fost mai puţin nemiloasă în comparaţie cu multe altele. Pretind că nu acţionăm decât pentru noi înşine, cu toate că este îndoielnic că ar mai fi existat vreodată, în istorie, vreo civilizaţie care să devină

atât de refractară în a-şi apăra fiinţa ori mai grăbită să-şi asume opiniile detractorilor săi. Şi rămânem printre singurele culturi de pe planetă care sunt într-atât de amatoare de autocritică şi de menţionarea propriilor noastre nedreptăţi, încât suntem în stare să-i îmbogăţim până şi pe cei mai mari detractori ai noştri. Dar într-o singură privinţă e posibil să aibă şi criticii noştri o brumă de dreptate. Ei n-o identifică bine, iar când o identifică totuşi, îi prescriu remediile cele mai rele cu putinţă. Dar rămâne o problemă care merită identificată – dacă nu din alt motiv, măcar pentru a ne oferi noi înşine răspunsuri.

Este o problemă care se dovedeşte mai uşor de resimţit decât de dovedit, dar sună cam aşa: în democraţiile moderne liberale, viaţa este, într-o oarecare măsură, superficială şi lipsită de profunzime, iar în special în Europa Occidentală viaţa şi-a pierdut simţul finalităţii. Asta nu înseamnă că vieţile noastre simt lipsite de sens pe de-a întregul, nici că ocazia de a ne urma propriul drum spre fericire pe care ne-o oferă democraţia liberală, ca nicio altă formă de organizare socială, este cumva nechibzuită. În viaţa lor cotidiană, cei mai mulţi oameni găsesc o semnificaţie profundă şi iubire la familiile lor, la prieteni şi în multe alte lucruri. Dar persistă unele întrebări, care au avut un loc întotdeauna central în concepţia fiecăruia dintre noi şi la care democraţia liberală nu numai că nu poate, dar nici nu şi-a propus vreodată să răspundă singură.

Ce caut eu aici? La ce serveşte viaţa mea? Mai are vreun scop, în afară de ea însăşi? Iată nişte întrebări care au motivat întotdeauna fiinţele umane, întrebări pe care ni le-am pus întotdeauna şi încă ni le mai punem. Şi totuşi, pentru vest-europeni, la întrebările acestea, de care ne cramponăm de secole, răspunsurile par să se fi consumat. Aşa fericiţi cum suntem să recunoaştem această realitate, mult mai puţin fericiţi suntem să recunoaştem că, deşi poveştile noastre despre noi înşine s-au consumat, am rămas cu aceleaşi vechi întrebări. Până şi să pui asemenea

întrebări a devenit în ziua de astăzi un fel de semn de proastă-creştere, iar spaţiile în care ele pot fi măcar puse – că de răspuns la ele nici nu poate fi vorba – sunt şi tot mai puţine, şi tot mai puţin ambiţioase în căutarea răspunsurilor. Dacă oamenii nu mai caută răspunsurile în biserici, nu ne rămâne decât să sperăm că vor putea găsi un sens al existenţei suficient în rarele ocazii când vizitează câte o galerie de artă sau câte un club de lectură.

Filosoful german Jürgen Habermas s-a oprit asupra unui aspect al acestei chestiuni în 2007, când a condus o dezbatere la Şcoala lezuită de Filosofic de la München, intitulată „O conştientizare a lucrului care lipseşte”, încercând să identifice un gol în miezul „epocii noastre postseculare”. A povestit cum, în 1991, asistase la comemorarea unui prieten, la o biserică din Zürich. Prietenul lui lăsase instrucţiuni foarte precise pentru acea ocazie, care fuseseră urmate cu stricteţe. Coşciugul se afla în biserică, iar doi prieteni rostiseră câte o alocuţiune. Dar lipsiseră preotul şi binecuvântarea. Cenuşa urma să-i fie „împrăştiată pe undeva” şi nimeni nu avea voie să spună: „Amin!” Prietenul, care fusese agnostic, respinsese tradiţia religioasă şi, în acelaşi timp, demonstra public că şi viziunea non-religioasă era un eşec la fel de mare. Habermas interpreta concepţia prietenului său astfel: „Epoca modernă, luminată, nu a reuşit să găsească un înlocuitor potrivit pentru modul religios de a face faţă ritualului de trecere final, care pune capăt unei vieţi” 1.

Provocarea formulată de prietenul lui Habermas poate fi auzită, în surdină, de jur-împrejurul nostru în Europa contemporană, la fel ca rezultatele întrebărilor care au rămas fără răspuns. Poate că suntem prudenţi în privinţa acestei discuţii pentru că nu mai credem în răspunsuri şi ne-am hotărât să acceptăm o variantă oarecare a vechiului adagiu potrivit căruia, dacă nu ai nimic frumos de spus, mai bine să nu spui nimic. Sau este posibil să fim conştienţi de nihilismul existenţial care reprezintă baza societăţii noastre, dar să-l găsim

stânjenitor. Oricare ar fi explicaţia, schimbările petrecute în Europa în ultimele decenii, care s-au accelerat exponenţial în ultimii ani, înseamnă că asemenea întrebări nu mai pot rămâne ignorate. Sosirea unui mare număr de oameni cu atitudini complet diferite – ba chiar concurente – asupra vieţii şi scopului ei a introdus o nouă urgenţă legată de aceste întrebări. Iar urgenţa este motivată fie şi numai de certitudinea că societăţile, precum natura, detestă vidul.

Din când în când, câte un politician de prim-plan pare să recunoască unele dintre temerile care au început deja să clocotească sub suprafaţă, conferind acestor întrebări o anumită urgenţă. Dar asemenea recunoaşteri vin sub forma unui fatalism teribil şi epuizat De exemplu, pe 25 aprilie 2016, la o lună după atacurile teroriste de la Bruxelles, ministrul belgian al justiţiei, Koen Geens, le-a spus parlamentărilor europeni că musulmanii urmau să-i depăşească numeric pe creştinii din Europa „foarte curând”. „Europa nu e conştientă de acest lucru, dar asta-i realitatea”, s-a pronunţat el în faţa Comisiei speciale pentru Justiţie şi Afaceri Interne a Parlamentului European. Colegul său de cabinet, ministrul de interne Jan Jambon, a adăugat că, după estimările sale, deşi „majoritatea covârşitoare” a celor 700.000 de membri ai comunităţii musulmane din Belgia împărtăşeau valorile belgiene, „am spus de o mie de ori, cel mai rău lucru pe care l-am putea face ar fi să declarăm islamul duşmanul nostru. Absolut cel mai rău lucru pe care l-am putea face”.

Undeva, sub acest nivel de suprafaţă, se află sentimentul că, spre deosebire de alte societăţi – inclusiv în Statele Unite, pentru moment –, situaţia s-ar putea schimba foarte uşor în Europa. După ce au ajuns, de câţiva ani, în aval de creştinism, cum s-a exprimat filosoful englez Roger Scruton, există posibilitatea incontestabilă ca societăţile noastre ori să scape de-a binelea din ancoră, ori să se trezească azvârlite pe un ţ arm cu totul diferit. În tot cazul, întrebări foarte neliniştitoare stăteau latente sub

nivelul de suprafaţă al societăţilor noastre încă dinainte ca acestea să fi început să se schimbe atât de rapid.

Iată, de pildă, dilema formulată în anii 1960 de Ernst-Wolfgang Bockenforde: „Oare statul secularizat, liber, există pe baza unor presupoziţii normative pe care el în sine nu le poate garanta?” 2 Se întâmplă foarte rar să auzi această întrebare fie şi numai formulată în societăţile noastre. Poate că trăim cu sentimentul că răspunsul este „da”, numai că nu ştim ce să facem dacă aşa stau lucrurile. Dacă drepturile şi libertăţile noastre sunt neobişnuite şi iau naştere, de fapt, din credinţe pe care le-am lăsat în urmă, ce e de făcut? Un răspuns – care a fost predominant în Europa în ultimii ani ai secolului trecut – a fost să negăm această istorie, să insistăm că, în realitate, ceea ce avem este normal şi să uităm aspectele tragice ale civilizaţiei şi vieţii. Oameni deştepţi şi cultivaţi au părut să considere de datoria lor să nu sprijine şi să nu protejeze cultura în care ei înşişi crescuseră, ci, mai degrabă, s-o renege, s-o atace sau s-o submineze sub orice formă. În tot acest timp, în jurul nostru a înflorit un orientalism de tip nou: „Poate că ne desconsiderăm pe noi înşine, dar suntem dispuşi să arătăm o consideraţie cu totul ieşită din comun faţă de oricine altcineva”.

Pe urmă, la un moment dat în ultimul deceniu, curentul de opinie a început să se inverseze, iniţial moderat. A început să se spună ceea ce sugeraseră disidenţii şi renegaţii în deceniile de după război şi a început să fie recunoscut, printre dinţi, că societăţile occidentale cu concepţii liberale poate chiar datorau câte ceva religiei din care se născuseră. O asemenea recunoaştere nu s-a datorat faptului că s-ar fi schimbat dovezile – nu, dovezile fuseseră la îndemână tot timpul. Ceea ce se schimbase, totuşi, fusese conştiinţa din ce în ce mai clară a faptului că alte culturi, care-şi sporeau prezenţa în mijlocul nostru, nu împărtăşeau toate pasiunile, prejudecăţile sau prezumţiile noastre. Tentativa de a pretinde că tot ce s-a crezut şi s-a practicat în Europa

modernă este şi normal a primit lovituri repetate. Prin intermediul câtorva lecţii oarecum surprinzătoare – un atac terorist aici, un omor „pentru onoare” dincolo, câteva caricaturi în altă parte –, am devenit tot mai conştienţi că nu toţi cei care veniseră şi trăiau în societăţile noastre, alături de noi, ne şi împărtăşeau vederile. Nu ne împărtăşeau vederile în privinţa egalităţii între sexe. Nu ne împărtăşeau vederile în privinţa primatului raţiunii în faţa revelaţiei. Şi nu ne împărtăşeau vederile în privinţa drepturilor şi a libertăţilor. Cu alte cuvinte, aranjamentul european cu totul aparte, izvorât din Antichitatea grecească şi romană, catalizat de religia creştină şi rafinat în focul purificator al Iluminismului, s-a dovedit a fi o moştenire absolut specială.

Chiar dacă mulţi vest-europeni s-au opus ani de zile acestui adevăr sau implicaţiilor sale, tot au ajuns până la urmă să-l înţeleagă. Şi, cu toate că unii încă se mai ţin tari pe poziţiile lor, în cele mai multe locuri a devenit posibilă recunoaşterea faptului că, de pildă, cultura drepturilor omului datorează mai mult crezului propovăduit de Iisus din Nazaret, decât, să zicem, celui al lui Mahomed. Un rezultat al acestei descoperiri a fost dorinţa de a ne cunoaşte mai bine propriile tradiţii. Dar, deşi pune pe tapet o întrebare, acest lucru nu îi oferă şi un răspuns. Pentru că întrebarea dacă această poziţionare a societăţii poate fi susţinută fără referire la credinţele din care s-a născut rămâne profund relevantă şi tulburătoare pentru Europa. Numai fiindcă aparţii unei tradiţii nu înseamnă automat că vei crede ceea ce au crezut cei aflaţi la originea tradiţiei, chiar dacă-ţi plac rezultatele ei şi le admiri. Lumea nu-şi poate impune cu forţa să creadă sincer în ceva, motiv pentru care, poate, nici nu ne punem aceste întrebări mai profunde. Nu numai fiindcă nu credem răspunsurile pe care le dădeam până acum, când le auzeam formulate, ci şi fiindcă simţim că ne aflăm, într-un anume sens, într-o etapă intermediară a dezvoltării noastre şi că răspunsurile noastre s-ar putea să fie pe punctul de a se schimba. La

urma urmelor, cât de mult poate supravieţui o societate după ce s-a desprins de ancorele care o ţineau conectată la sursele şi energiile ei fondatoare? Poate că suntem în plin proces de lămurire.

Un studiu recent realizat de Pew Research Center arăta că numărul credincioşilor creştini scade în Marea Britanie mai repede ca în aproape oricare altă ţară. Proiecţia Pew sugerează că, până în 2050, apartenenţa religioasă la creştinism va fi scăzut cu încă o treime în Marea Britanie, de la un nivel de circa două treimi din populaţia totală în 2010, devenind, astfel, o apartenenţă religioasă minoritară. Până la aceeaşi dată, potrivit studiului Pew, Marea Britanie va avea cea de-a treia populaţie musulmană din Europa, mai numeroasă decât cele din Franţa, Germania sau Belgia. Expertul în demografie Eric Kaufmann, din tabăra stângii, scria, în 2010, că şi în Elveţia, până la sfârşitul secolului XXI, 40% dintre adolescenţii de 14 ani din ţară vor fi musulmani? Sigur că asemenea predicţii conţin tot felul de posibile variaţiuni. De exemplu, ele pleacă de la premisa că, în timp ce creştinii vor continua să devină tot mai puţin religioşi, nu la fel se va întâmpla şi cu musulmanii, ceea ce poate foarte bine să fie chiar aşa sau nu. În plus, asemenea statistici nu iau în considerare şi o imigraţie în masă la fel de susţinută, iar o creştere a nivelurilor precum cea din ultimii ani – şi mai puţin. În tot cazul, acestea sunt mişcări de populaţie – precum cele din toată Europa şi din Statele Unite (unde musulmănii îi vor depăşi numeric pe evrei, până în 2050, în totalul populaţiei americane) –, care nu pot să nu aibă repercusiuni semnificative. Studiile demografice arată că etnicii suedezi vor deveni o minoritate în Suedia pe parcursul vieţii celor mai mulţi dintre cei ce simt în viaţă acum, ceea ce ridică întrebarea fascinantă dacă identitatea suedeză mai are vreo şansă de a supravieţui generaţiei prezente. Cu această problemă se vor confrunta una din două naţiuni vest-europene. Continentul european se mândrea cu faptul că avea „oraşe

internaţionale”, dar cum va reacţiona publicul în faţa perspectivei de a trăi într-o „ţară internaţională”? Cum anume vom gândi despre noi înşine? Şi pe cine va mai reprezenta pronumele acesta – „noi”?

Abordarea sau măcar recunoaşterea existenţei unor întrebări de reală semnificaţie a devenit atât de neobişnuită, încât absenţa acestora pare cel puţin parţial deliberată, ca şi cum problemele noastre au generat un fel de obişnuinţă de a ne menţine într-o stare continuă de distragere ori de plictis. În ciuda ocaziei fără precedent care li se oferă, mass-media noastră şi reţelele de socializare nu se pot abţine să alimenteze nesfârşite cicluri de reacţii şi bârfe. Când ne cufundăm în cultura populară, oricât de mult sau de puţin, este ca şi cum ne-am bălăci într-o superficialitate aproape insuportabilă. Să fi fost, cu adevărat, suma strădaniilor şi a realizărilor europene menită să culmineze în acest fel? De jur-împrejurul nostru vedem alte şi alte ilustrări ale superficialităţii. Dacă strămoşii noştri au ridicat, odinioară, marile edificii de la Saint-Dénis, Chartres, York, San Giorgio Maggiore, Sfântul Petru şi Escorial, marile clădiri de astăzi nu se întrec decât în a fi mai înalte, mai lucioase ori mai noi. Clădirile municipale par proiectate să ofere nu inspiraţie, ci motive pentru deprimare. Zgârie-norii din metropolele europene deturnează privirile oamenilor de la contururile mai nobile profilate pe cer, care au ajuns acum să pară pitice. La Londra, marea structură înălţată pentru a comemora trecerea de la un mileniu la celălalt nici măcar nu a fost o clădire menită să dureze, ci un cort imens, gol pe dinăuntru. Dacă este adevărat că încercarea supremă a unei civilizaţii o reprezintă construcţiile pe care le lasă în urma ei, descendenţii noştri îşi vor face o părere foarte vagă despre noi. Arătăm ca un popor care şi-a pierdut dorinţa de a inspira, pentru că nu mai avem cu ce să inspirăm pe nimeni.

Totodată, cele mai înalte piscuri ale culturii noastre par mulţumite să afirme – în cel mai bun caz – că lumea

este complexă şi că nu ne rămâne, pur şi simplu, decât să preluăm ca atare această complexitate şi să nu mai căutăm răspunsuri. În cel mai rău caz, afirmă sus şi tare că totul este cu desăvârşire lipsit de speranţă. Bineînţeles, trăim într-o epocă de prosperitate fantastică, iar acest lucru ne permite să ne simţim confortabil, chiar dacă suntem cuprinşi de disperare. Dar se prea poate să nu fie mereu aşa. Chiar şi astăzi, când soarele avantajului economic tot mai străluceşte deasupra noastră, există oameni care observă golul căscat în cultura noastră şi găsesc mijloace proprii lor de a-l umple.

În ultimii câţiva ani, m-au surprins cu asupra de măsură numeroase relatări pe care le-am auzit la prima mână şi altele, pe care doar le-am citit, ale unor oameni care au ales, la un moment dat, să se convertească la islam. În parte, aceste poveşti sunt uimitoare pentru că sunt atât de asemănătoare. Aproape de fiecare dată, e vorba de câte o variantă a unei naraţiuni pe care aproape orice persoană relativ tânără ar putea s-o spună. În general, sună cam în felul următor: „Ajunsesem la o vârstă anume [de regulă, vreo 20 şi ceva de ani sau poate imediat după 30] şi mă aflam într-un club de noapte, şi eram beat, şi m-am gândit, brusc: «Viaţa trebuie să mai însemne şi altceva, nu numai asta»”. Evident că aproape nimic din cultura noastră nu-ţi spune: „Păi, cum să nu însemne, bineînţeles că înseamnă”. În absenţa unei asemenea voci, tinerii se uită în jiuşi descoperă islamul. Faptul că-şi aleg islamul este o poveste în sine. De ce, oare, tinerii şi tinerele acestea – foarte adesea, femeile – nu se uită în jur şi nu descoperă creştinismul? în parte, nu se întâmplă pentru că mai toate ramurile creştinismului european şi-au pierdut încrederea de a-şi face prozeliţi sau chiar credinţa în propriul lor mesaj. Pentru Biserica Suediei, Biserica Anglicană, Biserica Luterană germană şi multe alte ramuri ale creştinismului european, mesajul religios a devenit o formă de politică de stânga, de acţiune în diversitate şi de promovare a proiectelor de asistenţă socială. Asemenea

biserici argumentează în favoarea „frontierelor deschise”, dar abordează cu circumspecţie citarea textelor pe care tot ele, odinioară, le predicau ca fiind revelate.

Mai există şi o altă cauză. Rădăcinile islamului nu au fost încă supuse unei analize critice şi cercetări academice similare celor aplicate rădăcinilor creştinismului. O campanie globală de intimidare şi omucidere s-a dovedit excepţional de utilă în a ţine în şah orice asemenea evoluţie. Chiar şi astăzi, în Occident, foarte puţinii oameni care studiază originile Coranului şi se implică într-o cercetare serioasă pe marginea lui – precum Ibn Warraq şi Christoph Luxenberg – îşi publică lucrările sub pseudonime. Şi, exact la fel cum oricine este considerat blasfemator la adresa religiei islamice în lumea majoritar musulmană va constata că-şi pune viaţa în pericol, şi în ţările europene cei care critică originile şi pe întemeietorul religiei islamice vor constata că sunt într-atât de ameninţaţi, încât fie se opresc, fie se ascund, fie – precum Hamed Abdel-Samad, în Germania – trăiesc sub protecţia poliţiei. Acest lucru a fost de natură să apere islamul o vreme şi să amâne valul de critici în privinţa originilor şi a credinţelor sale care se pregătea să-l ia cu asalt. Din 1989 încoace, textele, ideile şi chiar imaginile care priveau islamul au fost în aşa măsură controlate şi autocontrolate până şi în Europa Occidentală, încât e perfect de înţeles dacă un tânăr devenit conştient din punct de vedere politic şi religios în ultimele câteva decenii a ajuns la concluzia că singurele lucruri care au rămas sacre şi ferite de ridiculizare şi critică în societăţile noastre sunt afirmaţiile şi învăţăturile profetului Mahomed.

Eforturile poliţiei blasfemiei nu vor putea însă opri pe vecie afluxul de critici. Apetitul pentru o cercetare critică a originilor islamului s-a accentuat, şi, datorită internetului, printre alte instrumente, răspândirea şi diseminarea acesteia a devenit mai simplă decât în orice altă perioadă istorică. Fostul extremist danez Morten Storm, de pildă, a renunţat la credinţa sa în islam, ca şi la calitatea de

membru al reţelei al-Qaeda când şi-a deschis calculatorul într-o bună zi, furios peste măsură, şi a introdus în motorul de căutare subiectul „contradicţii în Coran”, după care s-a pus pe citit. Mai târziu, a scris: „Întreaga construcţie a credinţei mele era un castel din cărţi de joc. Ajungea să scoţi una şi toate celelalte se prăbuşeau”. 4 Storm nu era câtuşi de puţin musulmanul tipic, dar teama de a cerceta originile şi semnificaţia islamului şi nevoia de a-şi satisface această curiozitate sunt resimţite de numeroşi musulmani. Mulţi se luptă cu această nevoie, şi-o reprimă şi caută să le-o reprime şi altora, pentru că ştiu ce efect ar avea o asemenea cunoaştere asupra credinţei lor. Această teamă s-a întrezărit şi când şeicul Yusuf al-Qaradawi, cleric islamic de rang înalt, a declarat, într-un interviu acordat în 2013, că „islamul n-ar mai exista astăzi” dacă musulmanii ar fi renunţat la pedeapsa cu moartea pentru părăsirea religiei. Astfel de lideri ştiu către ce se îndreaptă şi sunt dispuşi să lupte din toate puterile pentru toate lucrurile în care cred. Dacă nu vor izbuti – şi probabil că nu –, tot ce pot spera este ca islamul să fie adus, la un moment dat, la statutul celorlalte religii: să nu mai aibă un înţeles literal, să fie rănit şi slăbit. Astfel s-ar rezolva o problemă, dar, cu toate c-ar ajuta Europa Occidentală să mai scape de greutăţi, n-ar scăpa-o de ele pe de-a întregul.

Oameni ca acei convertiţii vor resimţi şi în continuare dorinţa de schimbare radicală şi sentimentul de deşertăciune. Dorinţa şi căutarea certitudinilor ar exista în continuare. Şi totuşi, aceste dorinţe care, în mod clar, sunt înnăscute contravin mai tuturor premiselor şi aspiraţiilor vremii noastre. Căutarea sensului nu e ceva nou. Este nou, însă, faptul că, din cultura modernă europeană, aproape nimic nu-şi propune să ofere vreun răspuns. Nimic nu spune: „Iată o moştenire de cuget, şi cultură, şi filosofic, şi religie, care i-a alimentat pe oameni timp de mii de ani şi te-ar putea satisface şi pe tine”. În loc de asta, se aude în cel mai bun caz o voce care spune: „Găseşte-ţi unde vrei semnificaţia”. În cel mai rău caz, se face auzit crezul

nihilistului: „Existenţa ta este una lipsită de sens, într-o lume lipsită de sens”. Orice persoană care profesează un asemenea crez are toate şansele să nu realizeze absolut nimic. Societăţile care se confruntă cu o astfel de situaţie au şi ele, în egală măsură, toate şansele să nu realizeze nimic. Nihilismul poate fi oarecum de înţeles la unele persoane, dar, dacă devine crezul unei întregi societăţi, se dovedeşte fatal.

Şi căutăm răspunsurile unde nu trebuie. De exemplu, politicienii, care încearcă să ne răspundă cu propriile noastre gânduri şi să se adreseze unui public cât mai larg, vorbesc în termeni atât de generali şi spun asemenea banalităţi, încât vorbele lor ajung să nu mai însemne aproape nimic. Şi vorbesc şi de parcă n-ar mai fi rămas chestiuni semnificative de discutat şi se concentrează pe lucruri care ţin de organizare. Unele aspecte ale organizării sunt importante, cum ar fi educaţia. Dar puţini politicieni prezintă vreo viziune profundă a ceea ce este sau ar putea fi măcar o viaţă plină de sens. Şi poate că nici nu trebuie să vină ei cu aşa ceva. Totuşi, chiar dacă înţelepciunea vremii noastre sugerează că educaţia, ştiinţa şi chiar simplul acces la informaţie nu au cum să nu ne dezbare de orice chemări mai profunde pe care le-am putea resimţi, sigur nu ne-am dezbărat de aceste întrebări şi de nevoia de a le găsi răspunsuri – oricât de mult am pretinde noi că nu-i aşa.

Felul în care vorbeşte cu noi şi despre noi ştiinţa, vocea dominantă a vremii noastre, este în sine revelator. În deschiderea cărţii sale din 1986, *Ceasornicarul orb*, Richard Dawkins afirma că: „Am scris această carte încredinţat fiind că existenţa noastră reprezenta odinioară cel mai mare dintre mistere, dar ea a încetat să mai fie un mister. Darwin şi Wallace au găsit răspunsul[101]”. Exact acolo se află abisul căscat azi între viziunea secular-atee

101 Alfred Russel Wallace (1823-1913), naturalist, explorator, geograf, antropolog și biolog britanic, autor al unei teorii a evoluției prin selecție naturală, independent și în paralel cu cercetările lui Charles Darwin (1809-1882) (n.tr.).

asupra lumii, general acceptată în cultura noastră, şi modul în care oamenii îşi trăiesc şi-şi percep viaţa. Pentru că, deşi Dawkins poate fi de părere că misterul nostru a fost rezolvat – şi chiar dacă ştiinţa, într-adevăr, l-a rezolvat în parte –, cei mai mulţi dintre noi încă nu simt că ar fi nişte „fiinţe explicate”. Nu ne trăim vieţile şi nu ne percepem existenţele ca nişte fiinţe pe deplin explicate. Dimpotrivă, încă ne mai resimţim pe noi înşine, la fel ca şi strămoşii noştri pe ei înşiși, ca pe nişte fiinţe sfâşiate şi contradictoriii, vulnerabile în faţa unor aspecte legate de noi şi de lumea noastră pe care nu le putem înţelege.

În acelaşi fel, cu toate că nicio persoană inteligentă nu poate respinge tot ceea ce ştim astăzi despre înrudirea dintre noi şi regnul animal, puţini se bucură atunci când sunt descrişi ca nişte simple animale. Scriitorul ateu Christopher Hitchens, astăzi decedat, adeseori se prezenta în faţa publicului drept „mamifer” Totuşi, chiar dacă s-ar putea nu numai să ne şocheze, dar să ne şi stimuleze faptul de a ne reaminti propriile noastre origini şi materia din care suntem făcuţi, ştim foarte bine că suntem ceva în plus faţă de nişte simple animale şi că, dacă ar fi să trăim doar ca nişte animale, ar însemna să degradăm ceea ce suntem de fapt. Dacă avem dreptate sau greşim în această privinţă, singură intuiţia noastră ne poate spune. În acelaşi fel, ştim că suntem ceva mai mult decât simpli consumatori. Ni se pare insuportabil să vorbim despre noi înşine ca fiind nişte dinţi ai unei rotiţe zimţate dintr-un mecanism economic şi nimic altceva. Ne revoltăm nu pentru că nu suntem aşa ceva, ci pentru că ştim că nu suntem *numai* aşa ceva. Ştim că suntem altceva, chiar dacă nu ştim ce anume este acest altceva.

Sigur că persoanele religioase consideră frustrante asemenea discuţii, pentru că întrebarea credincioşilor autentici va fi întotdeauna: „De ce nu crezi, şi-atât?” Dar această din urmă întrebare ignoră, pe de-o parte, stricăciunea cel mai probabil ireversibilă produsă de ştiinţă şi de critica istorică pretenţiilor de adevăr absolut

ale religiei şi, pe de altă parte, faptul că oamenilor nu li se poate impune cu forţa o credinţă. Totodată, cei nereligioşi din cultura noastră se tem foarte tare de orice dezbatere sau discuţie despre care presupun ei c-ar putea face vreo concesie celor religioşi şi ar permite astfel discuţiei care porneşte de la credinţă să inunde iar spaţiul public.

Ar putea fi o eroare, nu în ultimul rând pentru că-i încurajează pe oameni să meargă la război cu alţii, ale căror vieţi şi concepţii – fie că le place, fie că nu – coboară din acelaşi arbore. Nu există niciun motiv pentru care moştenitorii unei Europe a civilizaţiei iudeo-creştine şi a Iluminismului şi-ar consuma o parte prea mare din timp – dacă-şi consumă –, războindu-se cu cei care încă mai profesează credinţa din care izvorăsc atât de multe dintre acele convingeri şi drepturi. În egală măsură, prea puţin sens are ca persoane care aparţin unei Europe a civilizaţiei iudeo-creştine şi a Iluminismului, care între ei înşişi păstrează înţelegeri diferite, să decidă că alţii, care nu cred literalmente în Dumnezeu, le sunt din acest motiv duşmani. Şi asta, nu în ultimul rând, pentru că se poate foarte bine să ne confruntăm cu oponenţi mult mai hotărâţi nu doar ai culturii noastre, ci ai întregului nostru stil de viaţă. Poate că de aceea Benedetto Croce a spus, la jumătatea secolului trecut, şi Marcello Pera a reiterat, mai recent, c-ar trebui să ne numim creştini.5

Dacă persoanele nereligioase nu sunt în stare să conlucreze cu sursa din care izvorăşte cultura lor, în loc s-o combată, e greu de întrevăzut vreo soluţie. La urma urmelor, chiar dacă oamenii încearcă, e puţin probabil să şi reuşească să inventeze un întreg set nou de credinţe. În afara cazului în care vine cineva – oricine – cu un sistem de credinţe pe de-a întregul nou, nu-i vorba numai că ne pierdem capacitatea de a vorbi despre adevăruri şi semnificaţii. Ne pierdem până şi metaforele. Cultura populară e saturată de referinţe la „îngeri” şi la iubirea care va dura „etern”. Colcăie şi de lumânări şi alte rămăşiţe ale religiei. Dar ideile şi limbajul sunt goale de

semnificaţie. Avem nişte metafore cărora le lipsesc lucrurile la care fac trimitere – simptome ale unei culturi care merge mai departe din inerţie.

Şi totuşi, nu numai afluentul religios al culturii noastre a devenit un impas fără soluţie. Timp de mulţi ani, oameni care s-ar fi descris pe ei înşişi drept liberali de o formă oarecare au plecat de la premisa că lecţiile Iluminismului – marile prilejuri de mândrie care sunt gândirea, spiritul raţional şi ştiinţa – erau atât de atrăgătoare, încât ei aveau să reuşească, în cele din urmă, să convingă pe toată lumea de valorile în care credeau. Într-adevăr, pentru mulţi oameni de la sfârşitul secolului XX şi începutul secolului XXI, cea mai apropiată formă de crez pe care o aveau era credinţa în „progresul” uman – în faptul că omenirea se află pe o traiectorie ascendentă, împinsă nu numai de progresul tehnologic, ci şi de un progres al gândirii care-l dubla pe acesta. Astfel s-a răspândit încrederea în faptul că, de vreme ce suntem şi mai „luminaţi” decât predecesorii noştri şi ştim mai multe despre cum am ajuns aici şi despre alcătuirea universului din jurul nostru, putem să le şi evităm greşelile. Despre atracţiile cunoaşterii căpătate prin ştiinţă, gândire şi raţionalism se credea că sunt în aşa măsură de la sine înţelese, încât s-a considerat că viaţa, precum liberalismul, nu avea cum să fie decât un drum cu sens unic. Odată ce porneau pe drumul acela şi se bucurau ei înşişi de beneficiile lui, oamenilor nu le venea să creadă că oricine – şi cu atât mai puţin cineva care îi cunoştea deja plăcerile din proprie experienţă – mai putea să opteze pentru a o lua în direcţia opusă.

Şi totuşi, în era imigraţiei în proporţii de masă, oamenii care credeau în aceste lucruri au început să observe, chiar sub ochii lor, mai întâi câte un individ, pe urmă câte doi, şi ulterior în mişcări din ce în ce mai ample, că existau, într-adevăr, oameni care mergeau în direcţia opusă. Un şuvoi întreg de oameni se revărsa în celălalt sens. Cei care credeau că bătălia pentru recunoaşterea

evoluţiei ca realitate se sfârşise în Europa s-au trezit că fuseseră aduse, pe continentul lor, populaţii întregi de alţi oameni care nu numai că nu credeau în evoluţie, dar mai erau şi ferm hotărâţi să demonstreze că evoluţia nu e deloc un fapt real. Cei care credeau că sistemul „drepturilor” – între care numărau drepturile femeilor, drepturile homosexualilor, drepturile tuturor minorităţilor, inclusiv religioase – era deja „de la sine înţeles”, s-au văzut brusc înconjuraţi de tot mai multe persoane care nu numai că nu considerau deloc de la sine înţelese acele drepturi, dar le considerau chiar fundamental greşite şi nechibzuite. Aşa încât adepţii curentului liberal au început să fie tot mai conştienţi că n-ar fi exclus ca într-o bună zi să se ajungă în situaţia ca numărul celor care merg împotriva curentului despre care presupuneau că aparţine istoriei să fie mai mare decât al celor care-l urmează şi, astfel, direcţia mişcării s-ar putea să se schimbe cu timpul pentru toată lumea, iar liberalii să rămână în minoritate. Şi-atunci?

Dacă s-a ivit vreodată o asemenea temere, ea nu le-a domolit aproape deloc instinctele multora dintre liberali. Şi nu numai atât: în aceiaşi ani pe care şi i-au petrecut discutând pe marginea unor aspecte din ce în ce mai de nişă, privitoare la mişcările pentru drepturile femeilor şi drepturile homosexualilor, liberalii din ţările democratice vest-europene au continuat să susţină venirea a milioane de persoane care considerau că asemenea mişcări n-ar fi avut dreptul să se constituie de la bun început. Iar în deceniul al doilea al acestui secol, în timp ce drepturile persoanelor cu orientare sexuală non-binară sau transsexuale îi preocupă tot mai mult pe cei care gândesc în termenii progresului social, aceleaşi persoane militează pentru aducerea în ţările lor a unor alte milioane de oameni care nu consideră că femeile ar trebui să se bucure de aceleaşi drepturi ca bărbaţii. Să fie asta o demonstraţie a credinţei în valorile iluministe? O credinţă în faptul că valorile liberalismului simt atât de puternice şi atât de convingătoare, încât nu se poate ca, în timp, să nu se lase

convertiţi la ele şi eritreenii, şi afghanii, şi nigerienii, şi pakistanezii? Dacă aşa cred aceşti oameni, atunci ştirile cotidiene din Europa ultimilor ani ar trebui să se constituie cel puţin într-o formă de respingere a prezumţiei lor.

O asemenea recunoaştere trebuie că le provoacă o uriaşă suferinţă celor puşi în faţa ei. Şi faptul acesta, în sine, poate conduce în varii direcţii. Ar putea să aibă ca rezultat o negare a realităţilor cu pricina (de exemplu, pretinzând că toate societăţile, de fapt, sunt cel puţin la fel de „patriarhale" şi despotice). Sau ar putea să aibă ca rezultat insistenţa pe *fiat iustitia ruat caelum*[102] – un sentiment nobil, dar numai până când încep să cadă pe pământ primele bucăţi desprinse din cer. Mai sunt, bineînţeles, şi cei care detestă Europa – ce sunt ei şi ce au fost – în aşa măsură „încât sunt gata să accepte să vină şi să preia ştafeta literalmente oricine. La Berlin, în toiul acestei crize, am stat de vorbă cu un intelectual care mi-a spus că poporul german este antisemit şi plin de prejudecăţi şi că, fie şi numai din acest motiv, merită să fie înlocuit. Nici nu voia să audă de posibilitatea ca unii dintre oamenii aduşi pe post de înlocuitori ai poporului german să-i facă pe mulţi dintre nemţii de la jumătatea secolului XX – ca să nu mai vorbim de cei contemporani – să pară nişte modele existenţiale, prin comparaţie.

Mai plauzibil este să se răspândească un sentiment de acceptare a ideii că oamenii sunt diferiţi, că oameni diferiţi cred în lucruri diferite şi că valorile noastre ar putea să nu fie, de fapt, chiar nişte valori universale. Dar o asemenea recunoaştere ar putea conduce la şi mai multă suferinţă. Pentru că, dacă mişcările de apărare a drepturilor, care simt rezultatele progresului social din secolul XX, şi mişcarea în favoarea gândirii şi a raţionalismului, care s-a răspândit în toată Europa începând cu secolul al XVII-lea, nu sunt domeniul întregii

---

102 „Să se facă dreptate, [şi dacă ar fi] să se prăvale cerul [peste noi]", expresie juridică latină, al cărei sens este că dreptatea se cuvine aplicată, indiferent de consecințe (n.tr.).

omeniri, înseamnă că nu sunt sisteme universale, ci un sistem ca oricare altul. Iar asta înseamnă nu numai că un astfel de sistem s-ar putea să nu triumfe, ci şi să fie, de fapt, măturat la rândul său, ca multe alte sisteme dinaintea lui.

Nu este o exagerare afirmaţia că, pentru mulţi, prăbuşirea acestui vis este, sau va fi, la fel de dureroasă cum este pierderea sentimentului religios pentru cei care au trecut prin aşa ceva. Visul postiluminist liberal s-a înfăţişat mereu având în jur o vagă aură de religie. Nu pentru c-ar fi venit cu aceleaşi pretenţii, ci pentru că a adoptat unii dintre aceiaşi tropi ca şi religia. A avut propriul său mit al creaţiei asupra căruia insista – ca un fel de Big Bang al deşteptării intelectuale, opus apariţiei greoaie şi confuze a diferitelor şcoli de gândire. Şi, cel mai important, avea şi propriul mit al aplicabilităţii universale. Mulţi vest-europeni de astăzi au fost învăţaţi aceste mituri alternative sau le-au adoptat ei înşişi pentru că erau nişte mituri cu o atractivitate cvasi-religioasă. Ele îţi oferă nu numai ceva în care să crezi şi pentru care să militezi, dar şi ceva pentru care să trăieşti. Conferă vieţii un scop şi o structură. Iar dacă nu pot oferi viaţa de apoi promisă de toate religiile, măcar pot sugera – aproape întotdeauna în mod eronat – o iluzie a nemuririi ce rezidă în admiraţia semenilor.

Cu alte cuvinte, visul liberal se poate dovedi la fel de greu de smuls din braţele oamenilor cum a fost şi religia, pentru că împărtăşește cu aceasta aceleaşi avantaje de neînlocuit. Într-o epocă de pace şi seninătate, religia unor asemenea oameni poate fi considerată inofensivă, iar cei care nu cred în ea le pot îngădui adepţilor să şi-o profeseze nestingheriţi. Dar în momentul în care astfel de convingeri vor leza vieţile tuturor celor din jur probabil că se va contura o atitudine mai puţin generoasă şi ecumenică faţă de asemenea credincioşi de stil nou. În tot cazul, marele hău deja lăsat în urmă de religie s-ar putea căsca şi mai tare, din cauza golului rămas în urma celui mai recent vis

nereligios al Europei. Şi – apoi, în lipsa oricărui alt vis, dar căutând în continuare răspunsuri, chemările şi întrebările de tot felul se vor perpetua.

Arta din urmă în ziua de astăzi, cel mai clar dintre toate răspunsurile în această privinţă – cel din secolul al XIX-lea – iese în evidenţă prin absenţă. De ce nu poate arta să preia ştafeta de acolo de unde au fost abandonate religiile, fără toate „obstacolele" religiei? Răspunsul rezidă în lucrările celor care încă mai aspiră la chemarea acestui domeniu. Aproape toată arta lor pare să poarte aura unei cetăţi distruse. Predecesori învinşi, cum a fost Wagner, par să fi făcut în aşa fel, încât simpla idee a unor aspiraţii similare să se vădească inutilă, dacă nu chiar periculoasă.

Poate faptul că au înţeles acest lucru i-a convins pe mulţi dintre artiştii contemporani să nu mai caute să se conecteze la vreun adevăr durabil, să abandoneze orice tentativă de a porni în căutarea frumuseţii ori a adevărului, preferând să comunice publicului, scurt şi la obiect: „Şi eu mă tăvălesc în mocirlă, ca şi voi". Cu siguranţă că a existat un punct, în Europa secolului XX, când ţelul artistului şi aşteptările publicului s-au modificat. Acest lucru a fost evident din felul în care s-a schimbat abordarea artei de către public, admiraţia („Mi-aş dori să pot face şi eu aşa ceva") lăsând locul dispreţului („Până şi un copil ar putea face aşa ceva"). Ambiţia de ordin tehnic s-a diminuat semnificativ şi adeseori a dispărut cu desăvârşire. Iar ambiţiile de ordin moral ale artei s-au înscris şi ele pe o traiectorie asemănătoare. S-ar putea da vina pe Marcel Duchamp şi sculptura sa intitulată *Fântâna* – un pisoar însă o bună parte a culturii artistice a continentului l-a urmat, sugerând că el n-a făcut decât să deschidă o cale pe care îşi doreau să păşească şi ceilalţi. Astăzi, dacă iei la pas o galerie precum Tate Modern de la Londra, singurul lucru mai izbitor decât lipsa de competenţă tehnică este lipsa de ambiţie. Lucrările mai curajoase pretind poate că ne spun câte ceva despre moarte, suferinţă, cruzime sau durere, dar puţine sunt cele

care au, într-adevăr, ceva de spus despre aceste subiecte, în afară de a indica faptul că ele însele există. Cu siguranţă că nu oferă nicio soluţie la problema pe care o prezintă. Orice adult ştie că suferinţa şi moartea există, iar cine nu ştie, nici nu va putea fi convins de existenţa lor într-o galerie de artă. Dar arta zilelor noastre pare să fi renunţat la orice efort de a ne stârni vreun sentiment. Mai ales, a renunţat la dorinţa de a ne conecta la ceva precum spiritul religiei sau la fiorul dat de acea recunoaştere – ceea ce Aristotel numea *anagnorisis* – a senzaţiei că tocmai ce te-ai pătruns de un adevăr care te aştepta dintotdeauna.

S-ar putea ca sentimentul acesta să te cuprindă numai dacă ajungi la un adevăr profund, iar dorinţa de a ajunge la acesta să fi devenit ceva faţă de care artiştii, ca şi aproape tot restul lumii, să fi devenit suspicioşi sau pe care chiar să nu o mai poată nutri. Dacă mergi la oricare dintre templele culturii moderne, vei vedea mase mari de oameni, fâţâindu-se de colo-colo şi căutând ceva, deşi nu e deloc limpede ce anume caută. Sunt unele manifestări ale artei care le pot reaminti oamenilor de ceva mai vast. Odată, fâţâindu-mă şi eu, întrucâtva fără scop şi deloc impresionat, printr-o galerie de artă, am auzit acorduri din *Spern în Alium*[103] şi m-am îndreptat către locul din care se auzea muzica. Dintr-odată, mi-am dat seama de un alt motiv pentru care galeriile prin care trecusem până atunci fuseseră atât de pustii. Toată lumea din ele se îndreptase către aceeaşi „instalaţie de sunet” concepută de Janet Cardiff[104], care consta din 40 de boxe aranjate în forma unui oval, fiecare dintre ele transmiţând vocea câte unui membru al corurilor. Oamenii stăteau în centrul ovalului,

103 „Speranța în altul” (lat. în original), primele cuvinte dintr-un motet renascentist în 40 de părți (opt coruri a câte cinci voci fiecare, toate în limba latină), compus în jurul anului 1570 de britanicul Thomas Tallis (1505-1585). Primele două versuri erau: „Nu mi-am pus niciodată speranța în altul, decât în tine, Dumnezeul lui Israel” (n.tr.).

104 Artistă canadiană (n. 1957), specializată în instalații de sunet. Cea descrisă aici face parte din colecția permanentă a Galeriei Naționale a Canadei, de la Ottawa (n.tr.).

siderați. Cei veniți în cupluri se țineau de mâini, iar o pereche stătea îmbrățișată. Asta era înainte ca piesa lui Thomas Tallis să fie prezentată în romanele sado-masochiste ale lui E L James[105], altfel cine știe ce s-ar mai fi putut întâmpla.

Era profund emoționant, deși oarecum surprinzător, să vezi că oamenii o considerau pe Janet Cardiff autoarea capodoperei artistice la care erau martori, și nu pe Thomas Tallis. Dar acela era un caz de *anagnorisis* care avea loc sub ochii noștri. Era imposibil de știut câți dintre oamenii aceia cunoșteau fie cuvintele, fie semnificația piesei din care era luat fragmentul difuzat de „instalația de sunet”. Dar se petrecea ceva straniu și atemporal. Una dintre puținele opere de artă contemporană care are un efect comparabil este sculptura lui Antony Gormley intitulată *Another Place*[106] și care constă din 100 de întruchipări umane din fontă, în mărime naturală, amplasate pe plaja Crosby de lângă Liverpool, așezate cu fața către largul mării. Întreaga instalație – care a devenit permanentă, la cererea locuitorilor din zonă – este apreciată cel mai mult la reflux sau când statuile privesc înspre soarele care apune. Motivul, în parte, este același. Imaginea este una pe care o trăim zi de zi, care ne reamintește o poveste (în acest caz, a reînvierii) din miezul culturii noastre. Poate că nu oferă o soluție, dar ne-o readuce în minte.

Asemenea lucrări nu sunt, însă, decât flancul artistic al problemei pe care a ridicat-o Ernst-Wolfgang Bbekenforde. Ceea ce produce reverberații se datorează unui lucru petrecut mai înainte, nu vreunei valori intrinseci. Când au succes, acesta se datorează faptului că

---

105 Referire la seria de romane erotice a autoarei E L James, care a debutat în 2011 cu Cincizeci de umbre ale lui Grey (n.tr.).

106 Another Place este o lucrare care include mai multe statui realizate după modelul trupului nud al sculptorului, care au 1,89 m înălțime și cântăresc, fiecare, în jur de 650 kg. Sunt presărate pe o porțiune de plajă de 3,2 km și se află pe amplasamentul actual din anul 2005. în funcție de flux și reflux, fiecare este mai mult sau mai puțin cufundată în apă (n.tr.).

sunt opere de artă parazite. Îşi capătă semnificaţia, câtă au, de la o tradiţie pe care ele însele n-o pot nici profesa, nici susţine. Totuşi, lucrările de acest fel caută măcar să evoce marile teme pe care caută să le evoce şi religia. Răspunsurile lor pot fi mai neclare, iar încrederea lor, mai şovăitoare decât ce a fost înainte, dar, cel puţin, încearcă să se adreseze aceloraşi nevoi şi adevăruri. Temele mai originale din arta europeană sunt cele care abordează trauma latentă a continentului. Acest lucru este parte a unei tradiţii neîntrerupte, dar este acea parte care reprezintă şi un punct final.

Chiar şi înaintea Primului Război Mondial, exista o temă în arta şi muzica europene – în Germania, mai mult decât oriunde altundeva –, care se transforma din saturaţie în suprasaturaţie şi apoi în altceva. Ultimele filoane din tradiţia romantică austro-germană – ilustrate de Gustav Mahler, Richard Strauss şi Gustav Klimt – păreau să se fi distrus aproape cu de la sine putere, ajungând la o asemenea profunzime a suprasaturaţiei, încât nu mai putea urma decât o totală prăbuşire. Nu era vorba doar de faptul că tematica lor era în aşa măsură obsedată de moarte, ci şi că aveau senzaţia că tradiţia nu mai putea fi împinsă mai departe şi că nu mai era loc nici de inovaţie fără riscul de a se rupe ceva. Drept care, s-a rupt ceva – au rezultat din ea modernismul şi, după aceea, postmodernismul. Se consideră că, de atunci încolo, arta de succes europeană – şi arta germană, în primul rând – a mai fost posibilă doar existând printre rămăşiţele care au rezultat din acea implozie. Nu a mai găsit nimeni vreo altă soluţie.

Cei mai importanţi artişti vizuali din Germania postbelică şi-au consumat carierele lucrând în molozul rezultat după catastrofa culturii lor. Indiferent dacă sunt celebraţi pentru că se inspiră din ea ori se inspiră din ea tocmai pentru a fi celebraţi, e de remarcat că artiştii cei mai renumiţi ai Germaniei rămân cufundaţi în acel dezastru. Gerhard Richter, de exemplu, s-a născut în 1932,

dar cariera lui a început cu adevărat abia în anii 1960, cu o serie de uleiuri pe pânză pictate după fotografii. Unele se pretau mai uşor unei încercări de interpretare decât altele. Printre cele mai evidente şi cunoscute este o pictură obsedantă, intitulată *Onkel Rudi* (1963), făcută după o fotografie înfăţişând un bărbat în picioare, uşor înclinat, îmbrăcat cu o uniformă nazistă care nu-i vine bine. Altele aveau, în mod vizibil, o temă în egală măsură de rău augur, chiar dacă privitorul nu ştia exact care era subiectul. *Herr Heyde* (1965) înfăţişează doar un bărbat mai bătrâior, care tocmai pătrunde într-o clădire, având alături un poliţist. Chiar şi dacă n-am şti nimic în privinţa numelor, nici nu-i nevoie să ni se spună că Werner Heyde a fost un doctor din serviciul SS, a fost prins după ce fusese fugar aproape 15 ani şi s-a spânzurat în închisoare. Alte picturi, precum *Familie Liechti* (1966), sporesc şi mai tare confuzia. Vedem o familie de făptuitori sau de victime? Au supravieţuit acelor ani. Trebuie să li se fi întâmplat ceva. Dincolo de abilităţile sale tehnice, realizarea lui Richter este că reuşește să surprindă, prin aceste instantanee adesea marginale, faptul că tot ce e cuprins între epoca pe care o ilustrează fotografiile şi epoca în care au fost create tablourile atârnă un linţoliu. Un strat de vinovăţie şi blam se întinde precum o negură peste o cultură întreagă.6

Acelaşi lucru se poate spune despre lucrările lui Anselm Kiefer. Născut la 30 de ani după Richter, în anul în care s-a sfârşit al Doilea Război Mondial, opera lui este încă şi mai vizibil dedicată evocării unei mari culturi ajunse în ruinele autodistrugerii sale. Uriaşul său *Innenraum* (1981), ca şi lucrările lui Richter din anii 1960, înregistrează în mod evident oroarea. În acest caz, cel care vede tabloul pentru prima oară îşi poate imagina, probabil, după cât de grandioasă este încăperea şi cât de avansată starea ei de degradare – cu aerul că plafonul de sticlă stă să cadă, cu aspectul uzat al pereţilor –, că este o sală nazistă. Din câteva lecturi, află că e vorba, într-adevăr, de unul dintre birourile din Cancelaria Noului Reich, proiectat

pentru Hitler însuşi de Albert Speer[107]. Dar sentimentul că ai în faţa ochilor o perspectivă grandioasă – tabloul are aproape 9 metri pătraţi – asupra unei săli în care s-a petrecut ceva cumplit este la fel de vizibil ca o persoană cu o expresie vinovată printre suspecţii aliniaţi pentru identificare la poliţie. Lucrările mai recente ale lui Kiefer, cum ar fi *Die Erdzeitalter* (2014), sunt şi ele descrieri atent concepute ale unei societăţi în ruine. În acest din urmă caz, pânze de pictură abandonate sunt clădite unele peste altele, înconjurate de moloz şi tije de metal răsucite înfăţişând tulpini de floarea-soarelui uscate. E ca şi cum, după catastrofă, nu prea mai ai ce face, decât să cugeţi la faptul că totul este efemer, totul poate fi distrus şi aproape nimic nu mai poate fi salvat7

Ce urmează după această blocare finală a tradiţiei nu ştie nimeni. Unul dintre motivele pentru care artiştilor pare să le fie atât de greu să lase în urmă catastrofa nu este numai că există o conştiinţă a faptului că politica şi arta continentului au apucat-o pe o cale greşită, ci şi teama (care aproape cert exagerează importanţa artei) că politica a luat-o pe o cale greşită în parte pentru că şi arta o luase pe o cale greşită. Sigur că rezultatul ar fi o anumită reticenţă, dublată de teamă în privinţa subiectului cu care avem de-a face.

Deocamdată, lumea culturii înalte rămâne o parte a locului crimei european mai amplu. Artiştii şi nu numai ei pot să adune resturile, încercând să realizeze ce anume s-a întâmplat. Dar ei ştiu că orice prelungire a acestei tradiţii riscă să reaprindă tăciunii la un moment dat, provocând o reluare a crimei. Singurul răspuns posibil este să conchidem că lucrurile s-au petrecut în pofida artei şi, cu alte cuvinte, că arta în sine n-a avut nicio influenţă asupra culturii. Dacă aşa este, dacă, într-adevăr, arta nu declanşează nimic, atunci, în ultimă instanţă, cultura nu

107 Albert Speer (1905-1981), de profesie arhitect, a fost ministru pentru armament și producția de război în Germania nazistă. Condamnat la 20 de ani de închisoare în procesele de la Nürnberg, a fost eliberat în 1966 (n.tr.).

are absolut nicio importanţă. Avem aici o explicaţie măcar pentru faptul că lumea artei practică, în prezent, aceleaşi facile jocuri ale deconstrucţiei în care s-a implicat şi lumea academică. Şi de ce arta zeflemelei, a nesinceităţii naive, ironice sau glumeţe, parţial importată de la New York, umple atât de multe galerii şi se vinde pe nişte sume de bani uriaşe.

Aceste trei mişcări din arta contemporană – cea parazitară, cea a finalului obsesiv şi cea a nesinceităţii bine studiate – nu sunt nişte aberaţii ale culturii. Reprezintă cultura din plin. Prima nu se poate menţine de una singură; a doua vine cu o povară într-atât de apăsătoare, încât oricine poate ajunge, până la urmă, să-şi dorească să scape de ea; şi ultima n-are niciun sens. Putem observa rezultatele acestei stări de lucruri de jur-împrejurul nostru. Cine merge în oricare dintre oraşele mai mari sau mai mici menţionate în cartea de faţă va da peste acelaşi act de renunţare. Cu toate că unele concerte se desfăşoară, mai departe, în aceleaşi locuri ca de obicei, peste tot se manifestă încercarea de adaptare la schimbările care se petrec peste tot. La Malmö, într-o seară, singurul concert din oraş era unul de muzică *fusion*, care avea o legătură oarecare cu falafelul, ceea ce era şi normal într-un fel. Cultura trebuie să reflecte societatea, iar societatea s-a schimbat. Programele din sălile de concert reflectă această schimbare, la fel cum o reflectă şi golirea sinagogilor. Amândouă sunt demonstraţii ale celor ce se petrec şi sugerează în mod adecvat vremurile în care trăim.

Realitatea unei asemenea tranziţii, de la o cultură către ceva diferit, reprezintă cea mai apăsată cu putinţă respingere a presupunerilor de la care au plecat generaţiile recente. Contrar tuturor asigurărilor şi aşteptărilor, oamenii care au venit în Europa nu s-au cufundat în cultura noastră, ca să devină parte integrantă din ea. Şi-au adus propriile culturi. Şi au făcut asta exact în momentul în care culturii noastre îi lipsea încrederea în

sine cu care să-şi susţină propria cauză. Ba chiar, mulţi europeni au primit cu un sentiment de uşurare o astfel de eliberare de sine, s-au schimbat bucuros odată cu vremurile şi şi-au diluat atitudinea sau au schimbat-o cu totul.

Luciditatea deprimantă

Nu ştie nimeni, bineînţeles, ce va urma. Se prea poate ca această etapă să continue vreme foarte îndelungată. La fel de bine se poate ca totul să se schimbe şi ceva să ocupe, de-o manieră excepţional de rapidă, golul acesta spiritual şi cultural. Unul dintre motivele pentru care Michel Houellebecq s-ar putea dovedi scriitorul emblematic al epocii noastre nu e numai acela că el, în sine, este un cronicar şi model al celui mai dezvoltat nihilism, ci că a sugerat, cu forţă şi putere de convingere, ce ar putea urma după această epocă.

Pentru Houellebecq şi personajele sale, viaţa este o trudă solitară şi fără sens, lipsită de interes, bucurie sau consolare – cu excepţia vreunei felaţii, când şi când, primită, de obicei, de la câte o prostituată. Faptul că acestui cronicar al unei asemenea existenţe i-a putut fi decernat, de către apropiaţii lui, premiul Goncourt, printre alte distincţii, poate că este mai puţin surprinzător, decât acela că un scriitor ca el s-a putut dovedi atât de popular. De aproape două decenii, cărţile lui sunt nişte succese comerciale şi în limba lor franceză originală, şi în diverse traduceri. Dacă nişte cărţi se vând atât de bine – mai ales atunci când sunt literatură de calitate, nu de duzină – înseamnă că vorbesc despre ceva ce ţine de vremurile noastre. Poate fi vorba de o versiune dusă la extrem a existenţei noastre actuale, dar nici măcar natura fortifiantă a nihilismului lui Houellebecq n-ar constitui o atracţie suficientă, dacă cititorii lui nu ar întrezări în ea măcar o sclipire dezgustată a recunoaşterii de sine.

Primul său roman important, *Particulele elementare*[108] (1998), a inaugurat ceea ce a devenit

108 Particulele elementare (Editura Polirom, Iași, 2012) este al doilea

ulterior o scenă tipică pentru el, prezentând o societate şi o serie de vieţi fără absolut niciun scop. Relaţiile de familie sunt otrăvite, acolo unde nu lipsesc de tot. Moartea şi teama de ea umplu spaţiul odinioară dedicat celor ce ţineau de Dumnezeu. La un moment dat, protagonistul Michel îşi impune să nu se dea jos din pat două săptămâni încheiate şi se întreabă în repetate rânduri, holbându-se la un calorifer: „Cât de mult mai poate dura civilizaţia occidentală, în absenţa religiei?” Dar nu are parte, făcând asta, de nicio revelaţie, doar de încă şi mai mult holbat la calorifer.

În contextul a ceea ce e descris ca fiind o „deprimantă luciditate”, nu există momente de plăcere, în afara partidelor de sex. Christine, cu care Bruno poartă o conversaţie împleticită, fără noimă, rupe o tăcere, sugerând să meargă împreună să se alăture unei orgii de pe o plajă de nudişti. Starea filosofică a culturii lor s-a revărsat peste ei şi i-a cufundat în propria-i futilitate. La un moment dat, citim: „În plină sinucidere a Occidentului, era clar că nu aveau nicio şansă”. Cu toate că bucuriile consumerismului cu siguranţă nu sunt suficiente, ele pot distrage atenţia. În timp ce ar trebui să facă aranjamentele necesare pentru înhumarea sau incinerarea cadavrului mamei sale, Bruno joacă Tetris pe consola Gameboy. „Sfârşit”, îl anunţă consola, după care cântă o „melodie zglobie”.

Deşi temele şi personajele din *Particulele elementare* sunt reluate în *Platforma*[109] (2001), ele găsesc şi ceva pe care să se axeze. Şi aici, sexul explicit, repetiţiile şi variaţiunile pe aceeaşi temă dau singura lumină care străpunge penumbra. Valerie, o femeie dispusă să îndeplinească orice dorinţă de ordin sexual a personajului principal, Michel, este o descoperire valoroasă şi o sursă

---

roman al lui Michel Houellebecq (n. 1956), primul fiind Extinderea domeniului luptei (Ed. Polirom, Iași, 2016) (n.tr.).

109“ Platforma, trad. Emanoil Marcu, Ed. Polirom, Iași, 2011. Cartea își trage titlul de la noțiunea de „formă plată”, pe care autorul o teoretizează într-un alt roman ca fiind stilul său de proză (n.tr.).

de speranţă. Chiar şi aşa, se afirmă clar, organele genitale sunt o „meschină compensaţie” pentru nefericirea, scurtimea şi futilitatea vieţii. Şi totuşi, în *Platforma*, personajele lui Houellebecq capătă o nouă viziune asupra lumii.

După ce renunţă la postul său de funcţionar public, Michel o duce pe Valerie într-o vacanţă în Thailanda. El are tot dispreţul pentru decadenţa turismului şi cei ce o practică, deşi chiar el face acelaşi lucru. Într-o zi, un grup de teroriști islamişti – care detestă şi ei decadenţa afişată, dar care au propria viziune despre ce e de făcut în privinţa ei – dau buzna pe plajă şi masacrează o mulţime de turişti, inclusiv pe Valerie. După atacurile teroriste din Bali din 2002[110], un asemenea scenariu a fost considerat profetic. În schimb, oricât respect va fi căpătat Houellebecq din acest motiv, acesta a fost ponderat de necazurile pe care i le-a provocat cartea în Franţa. După masacrul din Bali, dispreţul său faţă de islam a dat în clocot, într-un paragraf în care cugeta astfel:

Cu siguranţă, poţi rămâne în viaţă însufleţit doar de o dorinţă de răzbunare; mulţi oameni au trăit aşa. Islamul îmi distrusese viaţa, deci aş fi putut urî islamul; în zilele următoare, am făcut eforturi ca să-i urăsc pe musulmani. Îmi reuşea destul de bine, aşa că am început să urmăresc din nou ştirile internaţionale. De fiecare dată când aflam că un terorist palestinian, sau un copil palestinian, sau o femeie gravidă palestiniană au fost împuşcaţi în fâşia Gaza, simţeam o tresărire de entuziasm la gândul că exista un musulman mai puţin. Da, se putea trăi în felul acesta.

Pentru acest pasaj, plus altele considerate ofensatoare, atât din interviuri, cât şi din *Particulele elementare* (unde un personaj afirmă că islamul este „cea

110 Pe 12 octombrie 2002, un terorist sinucigaș a detonat o bombă în interiorul unui club de noapte dintr-o zonă frecventată de turiști de pe insula indoneziană Bali. Aproape imediat după aceea, în fața unui alt club, situat peste drum de primul, un alt terorist sinucigaș a detonat o mașină-capcană. Peste 200 de oameni au murit, cei mai mulți fiind turiști occidentali (n.tr.).

mai stupidă, falsă şi obscură dintre toate religiile"), Houellebecq a devenit ţinta unor proceduri legale în Franţa. Indiferent dacă din acest motiv sau din dorinţa lui, adeseori citată, de a-şi reduce la minimum impozitele, scriitorul şi-a părăsit ţara natală şi s-a mutat în Irlanda.

Poate că prostia l-a gonit, de fapt. La urma urmei, oricine l-a citit pe Houellebecq în întregime – nu numai fragmentele pe care mulţi îşi doreau să le găsească ofensatoare – a putut vedea că personajele romanelor lui sunt infinit mai aspre în criticile pe care le aduc şi dispreţul pe care-l resimt faţă de Occidentul modern decât faţă de preceptele şi afirmaţiile islamului sau ale musulmanilor. Dispreţul lui Houellebecq loveşte în toate direcţiile – inclusiv în homosexuali, heterosexuali, chinezi şi majoritatea celorlalte naţionalităţi. Să-l târăşti pe Houellebecq prin tribunale pentru că este grosolan cu musulmanii nu numai că dovedea că se miza pe atuul sensibilităţii, dar demonstra şi ignoranţă din punct de vedere literar. Nu numai pentru că un autor era adus în faţa instanţei pentru ceea ce exprimase, ci pentru că bătaia de joc şi dispreţul lui Houellebecq merg foarte clar dincolo de plânsetele şi văităturile grupurilor de interese: furia şi dispreţul sunt aţintite, la el, către propria epocă şi propria specie, luate în întregime.

Şi totuşi, oricât de ample ar fi acrobaţiile şi focurile de artificii dintr-o literatură de acest soi, întotdeauna se ajunge, mai devreme sau mai târziu, la situaţia în care fie se maturizează, fie se sfârşeşte. Dovada faptului că Houellebecq nu avea de gând să se sfârşească a venit odată cu *Harta şi teritoriul*[111] (2010), povestea unui artist care adună o bogăţie fabuloasă din lucrări absolut ocazionale. Averea îi permite să se izoleze de o Franţă condamnată să rămână, în viitorul apropiat, nu cu mult mai mult decât un parc tematic cultural, destinat noilor

111 Romanul Harta și teritoriul (trad. Daniel Nicolescu, Ed. Polirom, Iași, 2017), a fost distins cu premiul Goncourt chiar în anul apariției sale (n.tr.).

super-îmbogăţiţi chinezi şi ruşi. Romanul nu e numai o explorare a temelor tradiţionale din scrierile lui Houellebecq (viaţa de familie dezorganizată, sexul de formă, solitudinea), ci şi o profundă satiră a culturii moderne. El include un autoportret devastator şi hilar – un memento al adevărului că până şi cei mai feroce dintre critici ajung întotdeauna să-şi întoarcă privirile şi către ei înşişi. Artistul îi face o vizită scriitorului beţiv Michel Houellebecq, în refugiul irlandez al acestuia, izolat şi neprimitor.

Autoportretul este de o remarcabilă acurateţe. Desfrânat, alcoolic, depresiv şi complicat – imaginea lui Houellebecq din *Harta şi teritoriul* ilustrează o viaţă secătuită de-o manieră aproape sfidătoare. Este o viaţă care-i produce inclusiv duşmani. Un detaliu curios este acela că în roman, la un moment dat, „Houellebecq" este găsit mort – decapitat, jupuit şi mutilat. În 2015, respectiva scenă a căpătat nuanţe mai puţin amuzante.

Un alt roman, *Supunere*[112], urma să fie publicat pe 7 ianuarie. Încă dinaintea publicării, provocase controverse critice şi politice. Intriga duce politica franceză către orizontul anilor ’2020. François Hollande îşi încheie un al doilea mandat prezidenţial dezastruos. Frontul Naţional, partidul Marinei Le Pen, conduce detaşat în sondajele de opinie. Dreapta moderată reprezentată de Uniunea pentru o Mişcare Populară se prăbuşește, la fel şi socialiştii. Dar un alt partid s-a constituit de-a lungul anilor din urmă, un partid musulman, condus de un islamist moderat, care se bucură de sprijinul populaţiei musulmane a Franţei, aflată în continuă creştere. Pe măsură ce se apropie alegerile, celelalte partide tradiţionale de pe scena politică franceză îşi dau seama că singura modalitate prin care Frontul

112 Al șaselea roman al autorului, Soumission, a fost publicat de Flammarion pe 7 ianuarie 2015, ziua în care a fost comis atentatul de la redacția săptămânalului Charlie Hebdo, numărul din acea zi prezentându-1 chiar pe Michel Houellebecq. Romanul a fost publicat în română sub titlul Supunere, trad. Daniel Nicolescu, Ed. Humanitas, București, 2015 (n.tr.).

Popular poate fi împiedicat să preia puterea este ca ele să se unească şi să se alinieze în spatele partidului islamist. Procedează astfel, şi partidul musulmanilor câştigă. Scoţând în faţă câţiva stângişti maleabili, islamiştii se apucă să modifice chipul Franţei, nu în ultimul rând preluând controlul asupra educaţiei şi transformând – cu o substanţială finanţare din zona Golfului – toate universităţile publice, inclusiv Sorbona, în instituţii de învăţământ islamic. Treptat, până şi personajul principal din roman – un istoric desfrânat, specializat în opera romancierului din secolul al XIX-lea Joris-Karl Huysmans – vede raţiunea convertirii la islam.

În puţinele comentarii publice pe care le-a făcut despre cartea sa, Houellebecq s-a dat peste cap să-şi sublinieze admiraţia faţă de islam – o altă demonstraţie, poate, a faptului că intimidările şi ameninţările poliţiei gândirii[113] chiar funcţionează.

Era de aşteptat ca pledoariile de acest fel să rămână în fundal, chiar dacă nu pentru motivele aflate ulterior. Printre cei care l-au atacat şi ridiculizat pe Houellebecq, pentru o intrigă despre care mulţi au afirmat că era în mod voit provocatoare, s-a numărat şi un hebdomadar satiric, intitulat *Charlie Hebdo*, pe atunci prea puţin cunoscut în afara Franţei. Revista – cu o lungă tradiţie de iconoclastie de stânga, seculară şi anticlericală – căpătase o atenţie internaţională restrânsă în ultimii ani, după ce, în repetate rânduri, îşi arătase disponibilitatea de a-l înfăţişa pe profetul islamului (rămânând aproape singura publicaţie care mai era dispusă la aşa ceva după scandalul din 2005 privitor la caricaturile din ziarul danez). În ciuda ultrajelor, ameninţărilor cu procese şi a unui atac cu bombe incendiare asupra birourilor sale de la Paris, publicaţia s-a ţinut tare pe poziţii, la fel cum făcuse şi înainte, când fusese criticată de papa de la Roma, de Marine Le Pen şi

113 în romanul 1984, de George Orwell (Eric Arthur Blair, 1903-1950), publicat în 1948, Poliția Gândirii este brațul cel mai puternic al statului represiv, care-i urmărește pe toți criminalii în gândire, adică pe cei care hu cred orbește în propaganda partidului (n.tr.).

de alţii.

În aşteptarea lansării noului roman, o caricatură de-o urâţenie tipică, înfăţişându-l pe Houellebecq sub forma unui gnom hidos, trona pe coperta numărului din dimineaţa în care doi islamişti înarmaţi au intrat cu forţa în sediul parizian al revistei *Charlie Hebdo* şi au lichidat zece dintre membrii echipei redacţionale şi doi poliţişti. Când au părăsit locul crimei, atacatorii, musulmani francezi antrenaţi în Yemen, au fost auziţi răcnind: „L-am răzbunat pe profetul Mahomed!” şi *Allahu akbar*! Printre victimele atacului comis în timpul şedinţei de redacţie de dimineaţă s-a numărat şi economistul Bernard Maris, prieten apropiat al lui Michel Houellebecq.

Editorii au anunţat că turneul de promovare a romanului fusese anulat şi că autorul se retrăsese într-o ascunzătoare. De atunci, este însoţit mereu de gărzi de corp. Şi totuşi, deşi îl ajută să se protejeze, statul francez nu l-a susţinut absolut deloc. Imediat după atacurile de la redacţia *Charlie Hebdo*, prim-ministrul socialist Manuel Valls a preferat să rostească o alocuţiune în care a spus că: „Franţa nu este Michel Houellebecq… nu e totuna cu intoleranţa, ura şi frica”. În mod evident – poate doar dacă obţinuse el vreun exemplar de semnal –, premierul francez nu citise romanul. Cu toate că n-ar trebui să fie asta problema unui prim-ministru, chiar dacă romanul ar fi, într-adevăr, unul provocator, întâmplarea face ca *Supunere* să nu fie o simplă provocare. Şi este o carte infinit mai subtilă şi mai sofisticată decât era *Le Camp des saints* a lui Jean Raspail sau vreun alt roman distopic.

Viaţa personajului principal, un anume François, nu e numai seacă în maniera tipică a lui Houellebecq, dar are şi o dureroasă nevoie de alinare. În timp ce cultura şi societatea franceze se descompun de jur-împrejurul său, două revelaţii aparte ies în evidenţă. Prima este dată de opţiunea prietenei evreice a lui François de a părăsi Franţa şi a se duce la familia ei din Israel. După o întâlnire de adio cu o partidă de sex atletică, fata îl întreabă ce are

de gând să facă, mai ales acum, când se pare că universitatea se va închide odată cu venirea la putere a partidului musulman. „Am sărutat-o blând pe buze, după care i-am răspuns: «Pentru mine, nu există niciun Israel». Un gând sărăcuţ, dar exact”. Din contră, era, de fapt, o gândire foarte profundă.

Dar nucleul spiritual mai profund al romanului rezidă tocmai în meditaţiile lui François pe marginea subiectului său de interes. Houellebecq (la fel ca mulţi dintre criticii săi literari) pleacă de la premisa că majoritatea cititorilor nu sunt familiarizaţi cu scrierile lui Huysmans, dar o parte semnificativă a publicului va fi citit – sau măcar auzit vorbindu-se despre – romanul acestuia *în răspăr*[114], unul dintre textele esenţiale din secolul al XIX-lea decadent francez. La începutul romanului *Supunere*, François începe deja să-şi piardă interesul faţă de Huysmans, aşa cum li se întâmplă multor cadre universitare după ce prima lor iubire intelectuală este sufocată de ani întregi de conferinţe şi întrebări identice. Dar este importantă alegerea lui Huysmans ca prezenţă constantă în roman, pentru că, pe măsură ce acesta evoluează, François nu numai că-şi redescoperă o parte din pasiunea faţă de autorul francez din secolul al XIX-lea, dar se şi confruntă el însuşi cu o provocare centrală din viaţa lui Huysmans. Ca mulţi dintre contemporanii săi decadenţi de peste tot din Europa, Huysmans a sfârşit prin a fi primit în rândurile Bisericii Romano-Catolice. Este o călătorie pe care François caută s-o imite, în timp ce totul se prăbuşește în jurul său – în timp ce în întreaga Franţă devin obişnuite intimidările şi apoi răbufnirile de violenţă sporadice şi şocante.

Personajul chiar se întoarce la mănăstirea în care şi-a descoperit Huysmans credinţa şi în care chiar François şi-a petrecut o parte a tinereţii în căutarea idolului său literar. Se aşază în faţa uneia şi aceleiaşi Madone şi-şi îndreaptă

114 Joris Karl Huysmans, în răspăr, trad. Iulia Bodnari, Irinel Antoniu, Editura Univers, București, 2008 (n.tr.).

meditaţiile spre acelaşi ţel. Dar nu reuşeşte: cu toate că s-a întors la sursă şi chiar dacă mintea lui se deschide în faţa semnificaţiei momentului, nu este capabil să facă saltul de credinţă. Aşa încât se întoarce la Paris, unde autorităţile academice – de-acum, islamice – îi lămuresc lui François, pe care cu generozitate l-au pensionat, logica islamului. Nu numai logica potrivit căreia şi-ar putea relua cariera la Sorbona, cu condiţia să se convertească, ci şi logica după care ar putea funcţiona şi alte aspecte ale vieţii lui. Ar avea mai multe neveste (până la patru, şi mai tinere – dacă-şi doreşte chiar şi faţă de gusturile lui obişnuite). Şi, bineînţeles, ar deveni, pentru prima oară în viaţă, parte a unei comunităţi de semnificaţie. Ar putea să se bucure în continuare de majoritatea puţinelor plăceri pe care şi le-a îngăduit şi va câştiga mult mai mult decât îşi imagina că ar fi posibil în ceea ce priveşte confortul. Spre deosebire de nevoia de a crede în ceva intangibil necesar pentru a deveni catolic, logica islamului este una practică şi devine imposibil de refuzat într-o societate pregătită pentru supunere.

Chiar înaintea publicării sale, în legătură cu *Supunere* se punea întrebarea dacă viziunea din roman era cât de cât plauzibilă sau nu. După ce a fost publicat, s-ar zice că o parte a întrebării şi-a găsit răspunsul. Nenumărate mici detalii se potrivesc. De exemplu, în perioada premergătoare unor alegeri cruciale, mass-media şi politicienii de prim-plan din Franţa ascund cu bună ştiinţă poveşti de real interes. Cititorilor francezi li se reamintesc evenimentele din Franţa din decembrie 2014, când extremiştii musulmani tot intrau cu vehicule în mulţimile de oameni, strigând *Allahu akbar*! în schimb politicienii şi mass-media minimalizau situaţia, considerând că este vorba despre nişte banale şi neînsemnate incidente rutiere. Pe urmă, sunt înfăţişaţi liderii comunităţii evreieşti, care se aţin prin jurul inamicilor şi-i măgulesc, negociind pentru ei înşişi chiar dacă totul indică distrugerea comunităţii pe care o

reprezintă. Şi, bineînţeles, comparaţia mai autentică decât toate celelalte din roman este prezentarea unei clase de politicieni din toate zonele spectrului politic atât de dornici să fie consideraţi, mai presus de orice, „antirasişti”, încât ajung să ridice în slăvi şi, în cele din urmă, să predea ţara pe mâna mişcării rasiste care se dezvoltă cel mai rapid şi are cea mai agresivă atitudine.

Mai important însă decât analiza politică este diagnosticul pus acelei societăţi. Dacă există vreun motiv pentru care Houellebecq se ridică deasupra celor mai mulţi romancieri contemporani este că el recunoaşte profunzimea şi amploarea întrebărilor cu care se confruntă acum Europa Occidentală. Cea mai propice coincidenţă a carierei lui este aceea că scrisul i s-a maturizat, din punct de vedere artistic, tocmai la timp ca să prindă momentul în care o societate face trecerea din starea de declin în altceva. Dar în ce anume? Spre şi mai multă decadenţă, şi mai multă barbarie, ori spre mântuire? Şi dacă e vorba de mântuire, ce fel de mântuire şi a cui?

Capitolul 17

Finalul

Timp de un an după marea decizie a cancelarului federal german Angela Merkel, politicienii, starurile din mass-media, celebrităţile şi o mulţime de alţii au tot insistat că Europa trebuia neapărat să-i primească în continuare pe toţi imigranţii lumii. Cei care au ridicat mai departe obiecţii faţă de această politică – inclusiv marele public – au fost, în repetate rânduri, catalogaţi drept insensibili şi, probabil, rasişti. Aşa se face că, până şi la un an după ce situaţia din Europa fusese declarată prin consens o catastrofă, patrulele navale din sudul Mediteranei culegeau în continuare oameni cu miile. Ba chiar, potrivit agenţiilor specializate ale Uniunii Europene, numărul imigranţilor sosiţi în Italia în iulie 2016 era cu 12% mai mare decât cel din iulie 2015. La un an după ceea ce ar fi trebuit să fie vârful valului de imigraţie, în doar 48 de ore au fost recuperaţi din largul coastelor nord-africane

peste 10.000 de imigranţi. Ori de câte ori mass-media relata despre asemenea evenimente, imigranţii erau descrişi ca fiind „salvaţi” sau „recuperaţi” din apele Mediteranei. În cea mai mare parte a timpului, navele europene se apropiau, pur şi simplu, din ce în ce mai mult de ţărmurile Africii de Nord şi culegeau refugiaţii din bărcile cu care fuseseră împinşi către larg doar cu câteva minute mai devreme. Dar se subînţelegea, de fapt, că oamenii din bărci fuseseră „salvaţi” sau „recuperaţi” din situaţii cumplite, care-i obligaseră să se îmbarce din capul locului. În plus, la fel ca înainte, niciun detaliu nu mai conta.

Printre detaliile care lipseau era şi cel că afluxul de imigranţi din Italia practic nu includea şi sirieni care să fi fugit de războiul civil din ţara lor. În schimb, aproape toţi erau bărbaţi tineri din ţările Africii subsahariene. Un alt punct care ar fi putut stârni un anumit interes era faptul că, indiferent de ce anume fugeau acei oameni, probabil că nu era cu nimic mai rău decât ceea ce ar fi putut determina alte câteva sute de milioane ca şi ei să fugă în lunile şi anii următori. După ce imigranţii au fost „salvaţi”, europenii cei mărinimoşi care cereau ca o asemenea politică să continue şi-au pierdut interesul faţă de nou-veniţi. Când era în toi criza imigraţiei din 2015, multe figuri importante din Marea Britanie, de la şeful Partidului Naţionalist Scoţian până la secretarul pentru afaceri interne al guvernului din umbră laburist şi pe lângă ei numeroşi actori şi vedete rock, afirmaseră că erau gata să primească în casele lor câte o familie de refugiaţi. După mai mult de un an, niciunul dintre aceştia nu făcuse aşa ceva, în mod concret. La fel cum s-a întâmplat, pe parcursul crizei, cu tot ce ţinea de generozitate şi bunăvoinţă, era uşor să te aştepţi că alţii aveau să fie binevoitori în locul tău, după ce tu te declaraseşi de partea tuturor săracilor şi oprimaţilor planetei. Consecinţele bunăvoinţei tale puteau fi lăsate pe seama altora.

Detaliile concrete s-au dovedit a fi mai tulburătoare

şi de mai rău augur ca niciodată. În septembrie 2016, la o lună după ce fusesem ultima oară pe insula grecească Lesbos, imigranţii de la Moria au dat foc propriei tabere. Scânteia care declanşase revolta putea foarte bine să fi fost orice. Oamenii fuseseră lăsaţi acolo timp de aproape o jumătate de an, perioadă în care celelalte naţiuni europene, chiar dacă insistau asupra importanţei misiunilor de salvare, îşi închiseseră propriile frontiere şi lăsaseră Grecia să facă faţă singură consecinţelor acelor misiuni. Printre ocupanţii taberei se răspândiseră zvonuri despre o iminentă returnare a lor în Turcia. Unele voci spuneau că revoltele care duseseră la incendierea complexului se datoraseră unor certuri iscate la cozile de la distribuirea mâncării. Poate că acesta fusese motivul sau violenţa interetnică mocnită. Într-o înregistrare video făcută în timp ce complexul ardea se aud strigăte de *Allahu akbar*!

În săptămâna de după incendiul care distrusese tabăra de la Moria, mă aflam iar în Germania. Peste tot erau vizibile consecinţele deciziei din anul precedent a cancelarului federal. Programele televiziunilor includeau numere de comedie cu public susţinute de imigranţi care încercau, în faţa camerelor, să distreze un public german restrâns. Aceşti imigranţi dădeau afluxului o faţă umană, iar publicul lor se străduia să se bucure de experienţă. Însă pentru majoritatea copleşitoare a nou-veniţilor realitatea nu însemna statutul de star TV. în subsolul unei biserici evanghelice luterane din suburbiile Berlinului, am descoperit 14 refugiaţi, care dormeau pe paturi suprapuse. Toţi bărbaţi abia trecuţi de 20 de ani, în principal din Iran, veniseră în 2015. Unul dintre ei a recunoscut că plătise 1 200 de dolari pentru traversarea braţului de mare care despărţea Turcia de Grecia şi că întâi ajunsese în Norvegia, dar că nu-i plăcuse acolo. Toţi mi-au spus că se convertiseră la creştinism şi că acela era motivul pentru care le oferea adăpost biserica. Chiar dacă erau sinceri în ceea ce declarau, treaba cu convertirea la creştinism

devenise şi ea o bine cunoscută păcăleală între timp. Dacă demonstrai că te convertiseşi la creştinism, puteai fi aproape sigur că ţi se aproba cererea de azil.

În Bundestag, am avut ocazia să stau de vorbă cu un membru al parlamentului, care fusese şi un mare sprijinitor al cancelarului federal Angela Merkel şi al poziţiei adoptate de ea pe tot parcursul crizei. Mi-a prezentat problema ca fiind una exclusiv birocratică. Lipsa de spaţii de cazare, de pildă, era „nu o catastrofă, ci o sarcină de rezolvat”. Cum ar fi putut Germania să le asigure nou-veniţilor o mai bună integrare? Imigranţii urmau, în momentul respectiv, cursuri de 60 de ore despre valorile germane. Parlamentarul era de părere că numărul acestora poate c-ar fi trebuit sporit la 100. Lucrul cel mai de mirare – şi ceva ce auzeam în Germania de mulţi ani – era credinţa lui că de vină erau cetăţenii germani. Cei preocupaţi de schimbările din zonele lor, spunea el, „îşi petrec prea mult timp pe bloguri, şi nu suficient în realitate”. Iar când a fost întrebat despre activităţile infracţionale ale imigranţilor mi-a mărturisit părerea lui cum că: „Refugiaţii sunt mai puţin infractori decât locuitorul german mediu”.

Cât despre acceptarea unui milion de oameni într-un singur an, parlamentarul a zis că „nu e cine ştie ce”. Imaginaţi-vă, mi-a spus la un moment dat, c-ar fi 81 de persoane în această încăpere şi că s-ar auzi o bătaie în uşă. În faţa uşii ar fi cineva care ne-ar spune că, dacă rămâne pe coridor, cu siguranţă va fi ucis. Ce facem atunci? Evident, îi dăm drumul înăuntru. Dar ce faceţi, l-am întrebat eu, dacă, după ce lăsaţi să intre a 82-a persoană, bătaia în uşă se repetă? Trebuie lăsată să intre şi cea de-a 83-a persoană? Bineînţeles, mi-a spus parlamentarul german. După câte se părea, nu exista vreo limită dincolo de care uşa respectivă n-ar mai fi putut fi deschisă. Atunci am schimbat strategia. În 2015, Germania dăduse prioritate cererilor de azil formulate de sirieni. De ce să li se dea prioritate sirienilor? l-am întrebat, oferindu-i acelaşi

argument pe care mi-l serviseră şi mie afghanii de pe Lesbos. De ce n-ar fi o prioritate pentru Germania să aducă pe teritoriul său şi afghani? Şi cu ceilalţi cum rămânea? Nu încăpea îndoială că situaţia din Eritreea şi din multe alte ţări africane era proastă. Cum rămânea cu oamenii pe care-i întâlnisem – din Orientul îndepărtat, din Myanmar, din Bangladesh şi din alte părţi? De ce n-ar fi făcut Germania o prioritate şi din primirea lor?

Parlamentarul şi-a pierdut răbdarea, pentru că i se părea o chestiune pur teoretică. O asemenea situaţie, mi-a răspuns, nu era una reală, deci nu era nevoie ca el să exprime vreo părere în acest sens. Şi apoi, în Germania nu mai ajungeau aşa de mulţi refugiaţi, deci nu era nevoie să fie luate în considerare scenarii de felul acesta. Acel moment a fost unul de strălfulgerare, cum nu mai avusesem – trebuie să recunosc – în toate călătoriile mele. Pentru că parlamentarul german cu care stăteam de vorbă la sfârşitul anului 2016 trebuie să fi ştiut ceea ce ştia oricine se oprea să citească un ziar, şi anume că afluxul de imigranţi nu se diminuase pentru că nevoia lor de a veni în Europa nu mai era ce fusese. Se diminuase pentru că, în Europa, guvernele – şi mai ales guvernul Germaniei – modificaseră realitatea de pe teren. Dacă exista vreun motiv pentru care numărul nou-veniţilor scăzuse cu câteva sute de mii bune în 2016 faţă de anul precedent, acesta era, de fapt, unul dublu. În primul rând, datorită acordului pe care UE (cu guvernul german în frunte) îl încheiase în acelaşi an cu guvernul turc şi care prevedea beneficii financiare pentru Turcia ca să-i ţină pe imigranţi în ţară şi să împiedice ambarcaţiunile să plece spre Grecia. Iar în al doilea rând, fuseseră reinstituite frontierele din interiorul Uniunii Europene – în unele cazuri mai discret, în altele mai gălăgios. Şi nu toate aceste decizii fuseseră descurajate de germani. Consolidarea frontierei macedonene se dovedise în mod special folositoare guvernului german, creând un blocaj pentru imigranţii care sosiseră în Grecia, dar nelăsându-i pe aceştia să aibă

ocazia, ca în anul precedent, să ajungă în număr atât de mare în Germania şi mai departe.

Nemulţumit de argumentele înşelătoare ale partenerului meu de dialog, am insistat în continuare. Precis că ştia, şi colegii lui precis că ştiau, că afluxul de imigranţi scăzuse din cauza acestor doi factori. Dacă Germaniei, într-adevăr, îi păsa chiar atât de mult de toţi cei oprimaţi, cei hărţuiţi şi afectaţi de războaie din lumea întreagă, atunci existau soluţii evidente pentru atenuarea suferinţei lor. Germania nu avea nevoie să oblige întruna Grecia să plătească preţul salvării tuturor imigranţilor. De ce nu organiza Germania o flotă de avioane care să-i îmbarce pe imigranţi de pe insulele greceşti şi să-i ducă direct la Berlin? Dacă ţara care domina Europa chiar detesta reinstaurarea frontierelor – aşa cum pretindea oficial –, atunci n-ar fi trebuit să îngăduie ca frontierele respective să devină o piedică în calea activismului său umanitar. Soluţia, limpede ca lumina zilei, era organizarea unui mare număr de zboruri charter dinspre marginile Europei către centrul continentului.

Dar interlocutorul meu nu mi-a făcut această concesie şi atunci am avut revelaţia că până şi asemenea oameni, cei mai promerkel şi proimigraţie dintre parlamentari, aveau limitele lor, peste care nu treceau. Iar cu mine ajunsese chiar până la limită. Era dispus să pledeze în favoarea tuturor imigranţilor, să condamne toate frontierele şi, concomitent, se arăta gata să pretindă că afluxul de imigranţi se redusese cu de la sine putere. Acesta era modul în care conştiinţa lui găsise un spaţiu de coabitare cu instinctul său de supravieţuire politică. Pretinzând că imigranţii, pur şi simplu, nu mai veneau şi susţinând totodată o politică prin care erau împiedicaţi să mai vină, reuşea şi să-şi păstreze principiile umanitare, şi să rămână la putere. Făcuse un pact cu sine, pe care începeau să-l facă şi mulţi alţi germani.

Veştile din Germania, curios lucru, nu mai ajung foarte departe. O explicaţie ar fi costurile pe care le

presupun relatările din străinătate – adică să menţii fie şi un singur corespondent permanent într-un alt oraş european. O alta – faptul că apetitul publicului pentru ştiri s-a diminuat, după toate aparenţele, în favoarea bârfelor şi a divertismentului. Sigur că relatări despre alegeri se fac în continuare, ca şi despre inevitabilele evenimente majore. Dar, pe un continent căruia îi place să pretindă că este interconectat pe deplin, rar se întâmplă ca ştirile adevărate să circule dintr-o ţară într-alta. Chiar şi aşa, oricine cunoaşte Germania ştie că orice ştire dintr-o zi normală, care nu ajunge prea des mai departe de presa de limbă germanăscoate la iveală o ţară care se îndreaptă cu paşi împleticiţi, dar inexorabil, către dezastru.

Ştirile dintr-o singură zi din septembrie 2016 ajung pentru a face demonstraţia. Primele pagini – ca şi televiziunile de ştiri cu actualizări permanente – relatau despre un atac cu bombe incendiare la o moschee din Dresda. Nu mai era un eveniment ieşit din comun, nu fusese rănită nicio persoană şi clădirea moscheii nu suferise pagube majore. Chiar dacă sună destul de rău şi atâta lucru, acesta e genul de ştire cu care mass-media ştie cum să procedeze. Ea rămâne sugestivă pentru consecinţele oricărui fel de bigotism şi ale bigotismului îndreptat împotriva imigranţilor în mod special. În interiorul publicaţiilor sunt alte poveşti devenite acum şi mai obişnuite, care primesc şi mult mai puţină atenţie. Într-un sătuc avuseseră loc ciocniri violente între o bandă de motociclişti germani şi una de imigranţi. Aceştia din urmă îi copleşiseră pe motociclişti înainte ca poliţia să ajungă la faţa locului. În ultima clipă, fuseseră evitate violenţe realmente grave.

O altă ştire avea ca subiect evenimentele de la un centru de azilanţi, petrecute cu o zi în urmă. În seara de îi septembrie, un imigrant sunase la poliţie dintr-un centru aflat la Berlin, anunţând că a văzut cum un alt imigrant abuza de un copil într-un tufăriş. La faţa locului sosiseră trei poliţişti, care găsiseră un bărbat pakistanez în vârstă

de 27 de ani care tocmai viola o fetiţă irakiană de şase ani. Unul dintre poliţişti o luase pe fată de la locul faptei, în timp ce pakistanezul era încătuşat de ceilalţi doi, care l-au dus spre maşină. În timp ce-l urcau pe bancheta din spate, tatăl fetiţei violate, un irakian de 29 de ani, ieşise în goana mare din clădirea centrului de azilanţi şi se apropiase de maşină, înarmat cu un cuţit. Poliţiştii îi strigaseră „Stai!”, dar el nu se oprise, având intenţia clară de a se răzbuna. Oamenii legii l-au împuşcat mortal pe tată. Articolele tratau acest subiect, punând nişte întrebări cu iz birocratic – dacă nu cumva poliţiştii acţionaseră într-un mod necuvenit.1 Dar niciunul nu remarca faptul că asemenea poveşti ale unor vieţi afectate irevocabil şi la întâmplare deveniseră ceva obişnuit în Germania cea nouă.

Problema nu era că noua Germanie se afla pe un continent radical schimbat faţă de cel vechi. În aceeaşi lună septembrie din 2016, înaintea sărbătorilor evreieşti Rosh Hashanah şi Yom Kipur, a fost publicat un nou sondaj privind diversele atitudini care se întâlneau la evreiieuropeni. Realizat de două organizaţii evreieşti, sondajul avea în vedere atitudinile din comunităţile evreieşti răspândite din Marea Britanie până în Ucraina. Concluzia era că, în ciuda măsurilor de siguranţă sporită luate la sinagogile de pe continent, 70% dintre evreii europeni spuneau că ei se fereau să mai meargă la sinagogă. În 2016, frica de antisemitism şi de atacurile teroriste îi împiedica pe cei mai mulţi evrei din Europa să fie practicanţi ai propriei credinţe.2

În septembrie, publicului german i s-a oferit, în fine, prilejul să-şi manifeste sentimentele în legătură cu ce făcuse ţării cancelarul federal. Alegătorii din Berlin au acordat Uniunii Creştin-Democrate doar 17, 5% din voturi, acesta fiind cel mai slab rezultat obţinut de CDU în capitală. În acelaşi timp, Alternativa pentru Germania (AfD) a intrat pentru prima oară în parlamentul landului Berlin, cu 14, 1% din voturi. Asta însemna că noul partid avea reprezentare în majoritatea regiunilor ţării.

Performanţa deosebită realizată de AfD în fosta Germanie de Est a fost atribuită condiţiilor socio-economice comparativ mai scăzute din zonă. Alţi factori – cum ar fi posibilitatea ca, şi în rest, locuitorii est-germani să-şi fi amintit lucruri de care compatrioţii lor vest-germani să fi uitat – erau foarte rar discutaţi în mass-media, în genere. Ceea ce făcuse cancelarul federal era considerat corect, în principiu, şi oricine gândea diferit – inclusiv opinia publică – trebuie să fi avut vreun motiv oarecare, straniu şi vremelnic, de a nu vedea încă lucrurile la fel.

Totuşi, rezultatele scrutinului au reuşit să-i smulgă o rară concesie celei mai cunoscute fiice a fostei Germanii de Est.[115] în aceeaşi lună, Merkel şi-a făcut ceea ce mass-media din lumea întreagă a salutat drept a mea culpa. De fapt, cuvintele pe care le-a folosit, după dezastrul înregistrat de partidul ei la Berlin, n-au fost chiar o asumare a vinovăţiei. „Dacă mi-ar sta în putere, aş da timpul înapoi cu mulţi, mulţi ani, ca să ne putem pregăti mai bine şi eu, şi întregul guvern, şi toţi cei aflaţi în poziţii de răspundere pentru situaţia care ne-a găsit nepregătiţi la sfârşitul verii anului 2015”, a spus ea. Dar situaţia, bineînţeles, nu-i găsise deloc nepregătiţi. Germania – la fel ca oricare altă ţară europeană – trăia deja de ani buni experienţa imigraţiei în proporţii de masă. Trăia de câteva decenii experienţa desfiinţării controalelor la frontierele ei, a lipsei de fermitate în privinţa repatrierii solicitanţilor de azil ale căror cereri erau respinse şi a nereuşitei în integrarea nou-veniţilor. În aşa măsură, încât Angela Merkel însăşi recunoscuse atâta lucru în 2010. Dacă discursul ei despre multiculturalismul care dăduse greş nu fusese cumva doar vorbărie goală, ar fi trebuit să ofere Germaniei un punct de plecare pentru valul tectonic al integrării, care avea să lovească după cinci ani. Dar nu s-a

115 Angela Dorothea Merkel (Kasner, n. 1954) s-a născut la Hamburg, în Germania de Vest. în același an, tatăl ei, Horst Kasner, teolog, a primit o slujbă ecleziastică la o biserică luterană situată în Republica Democrată Germană și s-a mutat acolo cu familia. Ca studentă, Angela Merkel a urmat cursurile Universității „Kart Marx” din Leipzig (n.tr.).

întâmplat aşa, fiindcă discursul ei chiar asta fusese, vorbărie goală.

În septembrie 2016, Angela Merkel a făcut, într-adevăr, o concesie şi a recunoscut că formula ei din anul anterior, *Wir schaffen das* („Putem face asta"), fusese „o lozincă şi-atât, o expresie aproape goală de conţinut", care subestimase semnificativ scara provocării. Dar şi aici era vorba tot de o jonglerie cu vorbele, după cum a declarat în faţa presei unul dintre colegii ei parlamentari din partea Uniunii Creştin-Democrate. Acesta a insistat că: „Guvernul se află pe calea cea bună cu politicile sale, de ceva timp. Însă comunicarea trebuie îmbunătăţită. Doamna cancelar federal pare să fi acceptat, de-acum, acest fapt". Pretinsa „mea culpa" n-a fost decât un truc electoral, util pentru CDU. Dar nu au existat remuşcări serioase pentru ceea ce-i fusese impus unei ţări întregi. Pentru că Merkel a mai spus ceva, în aceeaşi conferinţă de presă, ce n-a mai fost la fel de amplu citat, şi anume că primirea celor peste un milion de imigranţi în anul precedent fusese „absolut corectă". Şi totuşi: „Am învăţat din lecţia istoriei. Nimeni – şi aici mă includ şi pe mine însămi – nu vrea să se repete vreodată o astfel de situaţie". 3

S-ar fi zis, chiar şi aşa, că singurele lecţii ale istoriei pe care le învăţase Germania rămăseseră cele obişnuite şi chiar şi acelea erau vechi de opt decenii. În ajunul succesului repurtat de AfD în alegerile din landul Berlin, primarul social-democrat al Berlinului, Michael Müller, i-a prevenit pe alegători că un rezultat de peste 10% pentru AfD avea „să fie văzut de restul lumii ca un semn al revenirii dreptei şi a naziştilor în Germania". Peste tot în Europa, un avertisment identic era lansat din toate direcţiile, după fiecare eveniment.

În aceeaşi lună cu alegerile regionale din Germania, la un an după ce tot Germania îşi deschisese larg uşile, guvernul britanic a făcut cunoscut că era nevoit să mai construiască un zid de siguranţă la Calais, în apropierea imensei tabere de imigranţi de acolo. Zidul, în lungime de

un kilometru, era menit să protejeze suplimentar punctul de intrare în Marea Britanie şi, în mod special, să-i împiedice pe imigranţi să încerce să se urce în camioanele aflate în trecere către Marea Britanie. Răspunzând acestei propuneri, senatoarea franceză Nathalie Goulet, vicepreşedintă a Comisiei pentru afaceri externe a Senatului, a zis: „Îmi reaminteşte de zidul construit în jurul ghetoului de la Varşovia, în al Doilea Război Mondial”. Iar în urma neobositului clişeu al frontierelor asociate cu naziştii a venit şi prezumţia, deja familiară tuturor, că graniţele făceau parte integrantă din istorie: „Ridicarea zidurilor a fost un lucru comun de-a lungul întregii istorii”, a explicat Goulet. „Dar oamenii găsesc, până la urmă, o cale de a le ocoli sau ele nu reuşesc să-şi îndeplinească menirea. Uitaţi-vă la Marele Zid al Chinei – acum se plimbă turiştii pe el şi fac fotografii”. 4

În Marea Britanie, chestiunea taberei de la Calais a rămas principalul subiect de dezbatere. Dat fiind că, în cea mai mare parte a timpului, acolo erau mai puţin de 6.500 de oameni, o soluţie pentru rezolvarea problemei Calais părea întotdeauna la îndemână. Nu era nevoie – încercau să argumenteze activişti şi politicieni din toate taberele – decât de o singură ofertă generoasă şi tabăra putea fi golită. Această era o ilustrare a marelui eşec al Europei în acest microcosmos. Dacă toţi acei oameni ar fi putut fi primiţi în Marea Britanie, problema s-ar fi rezolvat, şi gata – sau, cel puţin, aşa se părea. Rareori s-a gândit cineva că, după ce tabăra ar fi fost evacuată, s-ar fi umplut pur şi simplu la loc. Pentru că 6.500 de oameni intrau zilnic, în medie, numai în Italia. Între timp, cât guvernele britanic şi francez se certau pe tema răspunderii pentru situaţia de la Calais, imigranţii aruncau zi şi noapte proiectile pe autostrăzi şi în automobilele, camioanele şi tirurile care se îndreptau către Marea Britanie, în speranţa că vehiculele s-ar fi oprit, iar ei ar fi putut să se urce la bord ca pasageri clandestini şi să traverseze astfel Canalul Mânecii.

Tot ce era legat de discuţiile despre situaţia de la

Calais, ca orice altceva din ultimele decenii, era mărginit şi pe termen scurt. Când guvernul britanic a fost de acord, într-un târziu, să primească un anumit număr de copii neînsoţiţi din acea tabără, fotografiile tinerilor nou-veniţi au fost publicate în ziare. Unii dintre „copii” arătau în mod clar a adulţi. Unii erau trecuţi de 30 de ani. David Davies, un parlamentar conservator de pe băncile din spate[116], a punctat acest lucru şi a sugerat utilizarea testelor dentare. Şi mass-media, şi clasa politică au tăbărât pe el. Realizatorii emisiunilor de televiziune s-au folosit de acest prilej pentru a-l invita pe Davies în platourile lor, ca să-l reducă la tăcere. Alţi parlamentari s-au declarat dezgustaţi să fie colegi cu Davies. Brusc, dezbaterea s-a mutat la întrebarea dacă era sau nu „rasist” să-i cauţi pe oameni la dinţi. Un test folosit pe tot continentul pentru stabilirea vârstei s-a văzut, dintr-odată, condamnat ca fiind o barbarie de neimaginat. Consensul a rămas că era cel mai bine să fie invitaţi toţi imigranţii în Marea Britanie. Cel mai rău era să sugerezi vreo limitare a numărului lor. Sau chiar aplicarea unor legi aflate deja în vigoare. Ca de atâtea alte ori în trecut, guvernul a cântărit argumentele pro şi contra menţinerii punctului de vedere şi a decis că nu mai era cazul.

Pentru că, desigur, imigranţii care ajunseseră la Calais, încercând să pătrundă fraudulos în Marea Britanie, încălcaseră deja până acolo toată legislaţia Uniunii Europene. Nu depuseseră cerere de azil în ţara unde intraseră în Europa şi nu respectaseră Acordurile de la Dublin, ci înaintaseră până în nordul Franţei. Acceptându-i, guvernul britanic a crezut că făcea o faptă bună. De fapt, recompensa nişte oameni care încălcaseră cele mai multe reguli şi le-o luaseră înainte altor imigranţi care ar fi avut poate mai multe drepturi decât ei. Era un precedent care fusese deja stabilit cu mulţi ani înainte, dar care rămânea

116 în Parlamentul britanic, deputății care nu dețin și funcții guvernamentale sau administrative ocupă băncile din rândurile cele mai din spate ale sălii (n.tr.).

totuşi un precedent nechibzuit. Peste tot se repeta aceeaşi poveste. Dacă erai de partea nou-veniţilor, făceai o faptă bună. Dacă vorbeai în numele popoarelor Europei, luai partea diavolului. Şi tot timpul persista prezumţia ciudată că Europa nu făcea nimic altceva decât să mai primească o singură persoană în cameră. Dacă persoana era într-adevăr pe punctul de a fi ucisă pe coridor devenea ceva lipsit de importanţă. Dacă suferea de frig, era săracă sau numai într-o stare mai proastă decât cei aflaţi înăuntru, avea şi ea dreptul să intre. Iar Europa nu-şi mai bătea capul să refuze pe nimeni. Aşa că uşa rămânea larg deschisă pentru oricine ar fi dorit să-i treacă pragul.

Capitolul 18

Ce-ar fi putut fi

Cu o conducere politică şi morală corespunzătoare, toate acestea s-ar fi putut petrece altfel. Cancelarul federal german Angela Merkel şi predecesorii ei n-ar fi rămas fără sprijin sau fără ajutor dacă ar fi luat o serie de alte măsuri de la bun început.

Ar fi putut începe punându-şi întrebarea pe care Europa nu şi-a pus-o niciodată: Europa chiar trebuie să fie un loc unde să se poată muta oricine din lume şi s-o considere casa lui? Trebuie neapărat să devină refugiu pentru absolut oricine fuge din calea unui război? Oare e treaba europenilor să asigure un standard de viaţă mai bun pe continent pentru oricine din această lume care şi-l doreşte? La întrebările a doua şi a treia, opinia publică europeană ar fi răspuns că „nu”. În privinţa celei dintâi, aceeaşi opinie publică s-ar fi simţit divizată. Iată de ce susţinătorilor fenomenului imigraţiei în masă – care ar fi răspuns „da” la toate întrebările – li s-a părut convenabil să eludeze diferenţele dintre cei care fugeau de război şi cei care fugeau de cine ştie ce altceva. Care e marea diferenţă, la urma urmelor – s-au întrebat asemenea oameni –, între a-ţi fi ameninţată viaţa de bombe şi a-ţi fi ameninţată de foamete?

Dacă s-ar fi gândit profund la toate acestea înainte

să-şi transforme continentul, Angela Merkel, contemporanii şi predecesorii ei l-ar fi putut consulta, printre alţi mari filosofi europeni, pe Aristotel. De la el ar fi putut învăţa de ce anume păreau atât de complexe întrebările respective: pentru că ele încercau să echilibreze balanţa nu între bine şi rău, ci între două virtuţi concurente – în cazul de faţă, dreptate şi compasiune. Când asemenea virtuţi intră în conflict, afirmă Aristotel, înseamnă că una dintre ele este greşit înţeleasă. Pe tot parcursul acestei epoci de imigraţie scăpate de sub control, cea care a părut să triumfe în mod constant a fost compasiunea. Este virtutea căreia este cel mai uşor să-i arăţi respect, cea cu avantajele pe termen scurt cele mai rapide şi cea care este admirată cel mai mult în societatea unde se manifestă aceste avantaje. Bineînţeles că rareori s-a pus întrebarea de câtă compasiune dai dovadă când încurajezi oamenii să străbată tot globul ca să ajungă pe un continent cu prea puţine locuinţe şi prea puţine slujbe, unde ar fi doriţi din ce în ce mai puţin. Şi totuşi, dreptatea – care a stat mereu în planul al doilea, chiar şi când toate legile continentului erau călcate în picioare – a avut şi ea un cuvânt de spus. Şi dacă recursul la justiţie pentru aplicarea Acordurilor de la Dublin III sau legile privind repatrierea imigranţilor ale căror cereri de azil sunt respinse păreau să implice o birocraţie excesivă, tot ar fi trebuit să existe un apel la o justiţie superioară. Când a apărut în discuţie, a fost vorba numai despre dreptatea cerută de sau pentru nou-veniţi. Partea care a lipsit şi pentru care nici nu a fost luată în calcul justiţia au fost popoarele Europei. Au fost popoare care au avut de suferit rezultatele tuturor acestor măsuri şi ale căror apeluri – chiar şi când au putut fi exprimate – nu au fost ascultate.

În marile mişcări ale imigraţiei, deciziile Angelei Merkel şi ale predecesorilor ei au ignorat orice drept la justiţie al popoarelor europene. Liberalii europeni au avut motive să se simtă nedreptăţiţi de modul în care le-au fost călcate în picioare obiceiurile şi legile şi deschimbările

parcă fără sfârşit aduse societăţilor lor liberale, schimbări care au pus în pericol ecosistemele atent echilibrate care formau aceste societăţi. Se puteau întreba, pe bună dreptate, dacă nişte societăţi care sunt produsul unor evoluţii politice şi culturale de durată pot fi susţinute cu asemenea rate ale imigraţiei. Faptul că prima linie a erei imigraţiei de masă a implicat în mod constant ameninţări la adresa minorităţilor sexuale, religioase şi rasiale ar fi trebuit să alerteze mult mai mulţi liberali în legătură cu posibilitatea ca, urmând o politică „liberală" de imigraţie, să-şi piardă chiar societăţile lor liberale.

Un recurs la un alt fel de justiţie ar fi putut veni foarte bine din partea celor cu o mentalitate mai conservatoare. Aceştia ar fi putut să adopte, de exemplu, atitudinea lui Edmund Burke, care a formulat, în secolul al XVIII-lea, perspectiva de bază a conservatorilor, potrivit căreia o cultură şi o societate nu funcţionează în beneficiul celor aflaţi întâmplător în viaţă în momentul prezent, ci reprezintă un pact mai profund între cei morţi, cei vii şi cei încă nenăscuţi. Într-o asemenea viziune asupra societăţii, oricât de mult ţi-ai dori să beneficiezi de un aport fără margini de forţă de muncă ieftină, de o gastronomie mai variată sau de împăcarea conştiinţei unei generaţii, tot nu ai dreptul să-ţi transformi complet societatea. Motivul este că lucrurile bune pe care le-ai moştenit trebuie date mai departe. Chiar dacă ai ajunge să decizi că unele dintre vederile şi stilurile de viaţă ale strămoşilor tăi se cer îmbunătăţite, nu înseamnă că trebuie să laşi moştenire generaţiei următoare o societate haotică, fracturată şi de nerecunoscut.

Până în 2015, Europa nu reuşise să rezolve partea cea mai simplă a impasului imigraţiei. Din perioada postbelică până la mişcările de calibru seismic din secolul nostru, începuse deja să schimbe fundamental natura societăţii europene doar din cauza confortului personal, a lipsei de imaginaţie şi a incompetenţei politice. Aşa că nu e deloc surprinzător că a eşuat şi la testul mai dificil, care

era impasul imigraţiei cu care s-a confruntat cancelarul Merkel în discuţia televizată cu o singură adolescentă din Liban şi care a determinat-o să cedeze ulterior, când a fost vorba despre milioane de necunoscuţi (o cedare în sens opus celui în care ar acţiona majoritatea oamenilor, care detestă mulţimile, dar compătimesc o persoană). Merkel a interpretat greşit virtuţile. Ea ar fi putut arăta compasiune pentru cei aflaţi în nevoie, fără să fie nedreaptă cu popoarele europene. Cum s-ar fi putut ajunge într-o astfel de situaţie?

Prima cale ar fi fost aceea de a merge la datele iniţiale ale problemei – în esenţă, la întrebarea pentru cine este Europa. Cei care cred că este pentru lumea întreagă nu au explicat niciodată de ce un asemenea proces ar fi cu sens unic: de ce atunci când europenii se duc oriunde altundeva în lume este vorba despre colonialism, în timp ce e corect şi justificat ca restul lumii să vină în Europa. Nici n-au avansat vreodată ideea că fenomenul imigraţiei ar mai avea şi alt scop decât transformarea Europei într-un loc care aparţine întregii lumi, în timp ce alte ţări rămân căminul popoarelor lor. Şi n-au avut succesul pe care l-au avut decât minţind opinia publică şi ascunzându-şi obiectivele. Dacă liderii Europei Occidentale ar fi anunţat opinia publică din ţările respective, în anii 1950 sau în oricare alt moment de atunci încoace, că scopul imigraţiei era să modifice fundamental conceptul de Europa şi s-o transforme într-un cămin al lumii întregi, popoarele europene s-ar fi revoltat, mai mult ca sigur, şi ar fi răsturnat acele guverne.

Chiar şi înaintea crizei produse de imigraţie în ultimii ani, cea mai mare provocare a fost tot timpul identificarea refugiaţilor autentici. La fel ca şi opinia publică, liderii politici au vederi profund contradictorii în privinţa refugiaţilor – vederi contradictorii nu numai una în raport cu alta, ci şi fiecare în sine. Nu poţi lăsa un copil să se înece în Mediterana, dar nu e o politică viabilă nici să permiţi accesul întregii lumi dacă aceasta se află la

ţărmurile tale. În vara lui 2016, am stat de vorbă, în Grecia, cu doi bărbaţi din Bangladesh. Unul dintre ei, în vârstă de 26 de ani, străbătuse India, Pakistanul, Iranul şi Turcia ca să ajungă în Lesbos. „Am văzut cadavre peste tot” în timpul călătoriei, mi-a spus el. Cheltuise 15.000 de euro pentru tot voiajul şi fusese obligat să părăsească Bangladeshul pentru că avea legături cu opoziţia politică. „Tatăl meu e director de bancă. Dar aici nu-i vorba de bani. E vorba de viaţă. Fiecare îşi iubeşte patria”, dar „nouă din zece oameni sunt aici pentru că vor să trăiască”, spunea el. Probele susţin altceva, şi anume că avantajele de ordin economic sunt principalul factor de atracţie. Şi totuşi, chiar dacă toţi cei care vin în Europa se refugiază din faţa unei ameninţări iminente cu moartea în ţara natală, Europa tot n-ar dispune de nicio modalitate practică de a primi nenumărate milioane de oameni. Aşa încât până şi tentativa de a corecta erorile imigraţiei europene se bazează, la rândul ei, pe o eroare.

Unii spun că această criză nu este în primul rând europeană, ci mondială – că până şi simplul fapt de a vorbi despre ea reprezintă o manieră eurocentrică de a privi lucrurile. Dar nu există niciun motiv care să-i împiedice pe europeni ori să fie, ori să se simtă eurocentrici. Europa este căminul popoarelor europene, care au tot dreptul să acorde cel mai mare interes propriului cămin, aşa cum îl au şi americanii, indienii, pakistanezii, japonezii şi orice alt popor. Premisa care derivă de aici, potrivit căreia ar trebui să ne concentrăm energiile asupra „rezolvării” problemelor lumii, este o diversiune. Nu stă în puterea Europei să „rezolve” situaţia din Siria. Cu atât mai puţin suntem noi cei meniţi să ridicăm nivelul de trai din ţările Africii subsahariene, să soluţionăm toate conflictele din lume, să protejăm la nivel global drepturile liberale şi să corectăm tot ce ţine de corupţia politică peste tot în lume. Cei care prezintă toate acestea drept probleme pe care le poate rezolva Europa ar trebui să înceapă explicând planul lor detaliat pentru rezolvarea problemei Eritreei. Sau

măcar s-o găsească pe hartă.

Toţi cei aflaţi la putere şi care sunt mânaţi de o dorinţă autentică de a-i ajuta pe imigranţi ar putea aplica o serie de politici. De exemplu, o prioritate ar putea fi aceea de a-i ţine pe emigranţi în regiunea ţării de unde provin. Experţii în migraţie, printre care se numără Paul Collier şi David Goodhart, au explicat, încă dinaintea crizei actuale, importanţa unei asemenea politici.1 Aceasta ar evita dificultăţile culturale care apar atunci când oamenii sunt încurajaţi să călătorească până la capătul unui alt continent. În plus, le îngăduie să se întoarcă mai uşor la casele lor după ce ia sfârşit dezastrul de care au fugit. Pe tot parcursul crizei siriene, Turcia, Iordania şi Libanul au preluat mulţimi uriaşe de refugiaţi. Marea Britanie şi alte ţări au contribuit cu sume uriaşe de bani, care să ajute la îmbunătăţirea situaţiei din taberele de refugiaţi şi din alte zone unde se află refugiaţi sirieni. Politici de tipul celor propuse de Collier, care prevăd ca ţările europene să-i plătească pe imigranţii potenţiali să muncească în ţări din Orientul Mijlociu (unde, din motive de resentimente locale, legislaţia muncii le interzice de multe ori refugiaţilor să se integreze în forţa de muncă autohtonă), s-ar putea dovedi constructive. Asemenea idei ar putea fi susţinute din perspectiva că e mai bine ca un sirian să poată munci în Iordania decât să nu aibă de lucru pe undeva prin Scandinavia.

Mai mult decât atât, banii pe care-i plăteşte acum o ţară ca Suedia pentru a găzdui pe teritoriul său imigranţi reprezintă o risipă, chiar dacă problemele actualilor şi potenţialilor imigranţi ar fi unicele preocupări ale guvernanţilor suedezi. Deficitul de locuinţe din Suedia – provocat în mare parte, ca şi în Marea Britanie, tocmai de imigraţie – creează dificultăţi uriaşe guvernului suedez. Şi nu în ultimul rând, şi probleme financiare. În ţările din Europa de Sud, cum ar fi Grecia sau Italia, o soluţie temporară este cazarea imigranţilor în corturi. Din cauza climatului rece din Suedia, cazarea unui imigrant în cort

costă de 50 până la 100 de ori mai mult decât în Orientul Mijlociu. Aşa cum arăta dr. Tino Sanandaji, costă mai mult să asiguri cazare temporară în corturi pentru 3.000 de imigranţi în Suedia decât să finanţezi integral cea mai mare tabără de refugiaţi din Iordania (unde se află circa 100.000 de refugiaţi sirieni) 2.

O altă politică la care ar fi putut recurge liderii europeni de la bun început era înregistrarea cererilor de azil în afara Europei. Din motive juridice şi de organizare, nu are niciun sens ca procesul de identificare a solicitanţilor legitimi de azil să înceapă abia după ce aceştia se află deja în Europa. Aceasta a fost politica la care a recurs guvernul australian când s-a confruntat, în ultimii zece ani, cu un aflux de imigranţi care veneau în principal dinspre Indonezia. Cum s-a întâmplat şi pe Marea Mediterană, unele dintre bărcile cu care veneau aceştia s-au scufundat, iar simpatia publicului pentru imigranţi a fost covârşitoare. Dar centrele pentru azilanţi din Australia erau ocupate, iar înregistrarea devenea un coşmar juridic în momentul în care imigranţii ajungeau în ţară. Cu toate că distanţa pe ocean era mult mai mare decât cea din Mediterana şi că numărul imigranţilor nu a fost niciodată comparabil cu cel înregistrat în Europa, guvernul australian a instituit o politică de urgenţă care a dus rapid la scăderea numărului de ambarcaţiuni care se îndreptau spre Australia. Insulele Nauru şi Manus, situate în apropiere de Papua-Noua Guinee, au devenit centre de găzduire temporară, unde erau înregistrate cererile de azil. Navele guvernamentale australiene au început să şi localizeze şi să întoarcă din drum ambarcaţiunile care se îndreptau ilegal către Australia.

Situaţia nu este chiar similară, însă după declanşarea actualei crize din Europa oficialităţi australiene au apreciat, în discuţii particulare, că Europa va trebui oricum să recurgă la această variantă la un moment dat. Cu voinţă politică şi stimulente financiare, nu există motive ca autorităţile europene să nu poată încheia acorduri cu

diverse guverne nord-africane pentru a amenaja astfel de centre pe teritoriul acestor ţări. Un proces de „concesionare” de teritoriu în Libia nu este imposibil de conceput, într-o anumită fază. Cu siguranţă că soluţia este fezabilă în Tunisia şi Maroc, iar guvernul francez ar putea fi de ajutor în privinţa cooperării Algeriei. Şi Egiptul ar putea primi stimulente, ca parte a pachetelor sale de cooperare cu Europa, înregistrarea solicitanţilor de azil în Africa de Nord nu numai c-ar avea un efect de descurajare, cum s-a întâmplat în cazul Australiei, ci ar şi oferi sistemului european de azil şansa de a-şi mai trage sufletul.

O altă soluţie ar fi un efort concertat, la nivel european, pentru organizarea deportării tuturor celor care nu au motive legitime să solicite azil. E mai uşor de spus decât de făcut: milioane de persoane aflate în prezent în Europa nu au niciun drept legal să fie aici. Unii ar putea aprecia ajutorul acordat pentru a se întoarce în ţările lor, după ce vor fi ajuns să lucreze pentru tot felul de bande ori să li se pară viaţa în Europa mai puţin atrăgătoare decât se aşteptaseră ei. Chiar şi aşa, misiunea s-ar dovedi una colosală. Însă ar fi mai bine decât să te prefaci – aşa cum au făcut în ultimii ani membri ai guvernelor german şi suedez – că o aplici, când de fapt nu ai de gând aşa ceva. „Includerea” unor oameni într-o societate presupune, în mod necesar, „excluderea” altora. Guvernelor li s-a părut foarte simplu să insiste asupra limbajului „incluziunii”, care are darul de a stârni simpatie, dar opinia publică din ţările lor – inclusiv solicitanţii de azil autentici – trebuie să audă şi limbajul „excluziunii”.

O altă metodă care ar putea contribui la stabilirea unei politici de imigraţie raţionale, dar şi la refacerea încrederii opiniei publice ar fi crearea unui sistem de azil temporar. Dacă în lunile acelea cruciale din 2015 cancelarul Merkel ar fi cerut ţărilor europene să preia, până la restabilirea ordinii în Siria, un anumit număr de refugiaţi sirieni legitimi şi atent verificaţi, poate c-ar fi

obţinut un sprijin public şi politic substanţial mai mare. Motivul pentru care nu a existat un asemenea sprijin – iar opinia publică şi guvernele s-au menţinut într-o asemenea opoziţie faţă de sistemul de cote propus de Merkel – a fost acela că ţările respective ştiau că azilul se acordă pentru totdeauna. E greu să convingi opinia publică suedeză că imigranţii sirieni vor rămâne doar până la stabilizarea Siriei, când Suedia încă mai are zeci de mii de solicitanţi de azil din Balcani, zonă în care pacea domneşte deja de două decenii.

Bineînţeles că azilul temporar vine la pachet cu propriile sale probleme. Oamenii îşi continuă vieţile şi după ce au emigrat. Copiii lor intră în sistemul de învăţământ şi mai apar şi alte aspecte ale normalizării vieţii, care îngreunează şi mai mult revenirea unor familii întregi în ţările lor de origine. Dar acesta e motivul pentru care guvernele europene ar trebui să dea dovadă de inflexibilitate în aplicarea unei asemenea politici. Dacă oamenii solicită azil şi îl primesc, trebuie să înţeleagă că este un aranjament bazat pe bunăvoinţă, dar nu definitiv. În cazul în care o asemenea politică ar fi şi pusă în practică, ar putea fi recâştigată o mare parte a încrederii în sistemul acordării de azil şi în chestiunea imigraţiei în ansamblu.

Pentru a pune capăt problemei curente a imigraţiei şi a rezolva provocarea deja existentă, ar mai trebui şi ca liderii politici europeni să-şi recunoască propriile greşeli din trecut. De exemplu, ar putea să admită că, dacă Europa este preocupată de îmbătrânirea populaţiei, există şi politici mai rezonabile decât aducerea următoarei generaţii de europeni din Africa. Ar putea recunoaşte că diversitatea poate aduce avantaje când este vorba despre numere limitate, dar când acestea cresc, diversitatea va pune capăt în mod irevocabil societăţii pe care o cunoaştem. Şi apoi ar putea sublinia că de fapt nu-şi doresc să ne modifice fundamental societăţile. Ar fi o concesie dureroasă pentru clasa politică, dar s-ar bucura

de un sprijin copleşitor din partea opiniei publice.

În ultimii ani, populaţia s-a arătat excepţional de tolerantă faţă de imigranţii luaţi individual, opunându-se în acelaşi timp imigraţiei în proporţii de masă. A ştiut că era acceptabil să fie îngrijorată de imigraţie încă dinainte să-i spună liderii politici. A ştiut că imigraţia slăbea orice sentiment de „încredere” la nivelul societăţii încă dinainte să dovedească sociologii acest lucru. Şi, înainte ca politicienii să recunoască, oamenii aveau deja probleme să-şi înscrie copiii la şcoli locale suprapopulate. Era vorba de aceiaşi oameni cărora li se spusese că turismul pentru sănătate nu constituia vreo problemă, dar care se treziseră stând la coadă pentru programări, în săli de aşteptare ticsite cu alţi oameni, veniţi din alte ţări.

Opinia publică ştia deja, cu mult înainte să ştie şi liderii ei politici, că beneficiile aduse, fără îndoială, de imigranţi nu erau fără sfârşit şi simţise deja, cu mult înainte să fie acceptabil să spui aşa ceva, că o imigraţie de asemenea proporţii nu avea cum să nu le modifice fundamental ţara. Oamenii remarcaseră că unele dintre bătăliile majore pentru drepturi din secolul XX aveau să fie readuse în actualitate în secolul XXI, din cauza existenţei unui număr tot mai mare de adversari. Erau deja conştienţi de faptul că, la lecţia despre liberalismul social, islamul era elevul care învăţa cel mai lent din toată clasa. Un rezultat al acestei constatări a fost acela că, la începutul secolului XXI, când Europa nutrea speranţa că multe dintre aceste chestiuni fuseseră deja bine învăţate – nu în ultimul rând, că religia era separată de politică şi de lege întreaga societate era nevoită să avanseze în ritmul elevului care învăţa cel mai lent din toată clasa. De aici, tot mai multe discuţii dacă femeile trebuie să-şi acopere faţa în public sau dacă trebuie aduse de soţii lor dinaintea unor tribunale speciale în cazul în care erau, întâmplător, de o anumită religie.

Primii nou-veniţi s-au dovedit un câştig pentru Europa, pentru că aduceau cu ei o cultură diferită, o

energie proprie şi o gastronomie aparte. Dar al zecelea nou-venit ce a adus diferit de cei de dinainte? Opinia publică europeană i-a devansat cu mult pe politicieni, înţelegând că beneficiile nu erau nesfârşite. Cu mult înainte să fi observat politicienii, oamenii ştiau deja că un continent care aduce oameni din toată lumea aduce şi problemele întregii lumi. Şi, spre deosebire de cum se întâmpla în industria relaţiilor interrasiale, s-a dovedit că imigranţii care veneau în Europa prezentau de multe ori infinit mai multe diferenţe decât similitudini cu populaţiile autohtone, că existau diferenţe importante între diversele grupuri de imigranţi şi că diferenţele erau cu atât mai mari, cu cât era mai mare numărul imigranţilor.

Pentru că problemele nu se manifestă numai între diferitele minorităţi şi ţările lor de adopţie, ci şi între diversele minorităţi întările lor de adopţie. Cu toată groaza ostentativă de „islamofobie” afişată de „antirasişti” şi alţii în Marea Britanie, în realitate cei care au ucis musulmani în Marea Britanie au fost, în majoritatea lor covârşitoare, tot musulmani, care au comis crimele din motive de doctrină. A existat un caz în care un neonazist ucrainean a venit în Marea Britanie cu doar câteva ore înainte să-şi omoare victima, un musulman. Altminteri, cele mai grave atacuri împotriva unor musulmani au fost comise de alţi musulmani. Numeroşi membri ai sectei minoritare Ahmadiyya s-au refugiat în Marea Britanie pentru că sunt aspru persecutaţi în Pakistan. Însă un musulman sunnit din Bradford a fost cel care s-a dus până la Glasgow în 2016, înaintea Paştelui, şi l-a înjunghiat în cap pe Asad Shah, musulman din Ahmadiyya care deţinea şi un magazin şi pe care ucigaşul îl acuza de apostazie şi erezie. Şi nu nişte brute rasiste albe, ci alţi membri ai comunităţilor musulmane din Scoţia au determinat familia victimei să plece din ţară după crimă. Astăzi, în Marea Britanie, rareori se întâmplă ca rasiştii să predice pe faţă uciderea membrilor unor minorităţi; în schimb, clerici veniţi din Pakistan organizează turnee prin Marea Britanie,

predicând în faţa unor mii de cetăţeni britanici necesitatea de a omorî musulmani care sunt de alte păreri decât ei. Asemenea probleme din interiorul minorităţilor nu sunt decât prevestiri ale intoleranţei care urmează.

Şi mai îngrijorătoare pentru cei mai mulţi este observaţia că o bună parte dintre cei care vin în Europa – chiar dacă nu sunt mânaţi de vreo dorinţă de a ucide sau răni pe cineva – par încântaţi că pot să transforme societăţile europene. Politicienii nu pot aborda subiectul, pentru că fie au fost complici, fie au contribuit la muşamalizarea situaţiei. Dar acest lucru nu poate trece neobservat când o musulmană de origine siriană ca Lamya Kaddor se duce la televiziunea germană în plină criză a imigranţilor şi spune lumii că, pe viitor, să fii german n-o să mai însemne să ai „ochii albaştri şi părul blond”, ci să provii „din rândurile imigraţiei”. Numai în Germania se mai poate ca o asemenea poziţie să primească aplauze în continuare. Dar cei mai mulţi europeni încă nu apreciază această încântare larg răspândită în privinţa schimbărilor radicale ale societăţii şi ar fi înţelept ca principalele personalităţi politice să accepte acest fapt şi să admită că temerile care rezultă de aici nu sunt întru totul nefondate.

Ca parte a unei asemenea concesii, ar fi înţelept să fie lărgită şi plaja lucrurilor acceptabile în politica tradiţională. Partidelor de centru-dreapta şi centru-stânga li s-a părut excepţional de util, în ultimele decenii, să-i prezinte pe cei care nu se alăturau consensului lor îngust ca fiind rasişti, fascişti sau nazişti, chiar dacă ştiau foarte bine că nu era vorba despre aşa ceva. S-au dovedit în stare să se poziţioneze ele însele drept forţe centriste şi antifasciste, împroşcându-i în acelaşi timp pe toţi adversarii politici cu noroiul crimelor din secolul precedent. Situaţia complexă din Europa face, desigur, să existe partide care au origini fasciste sau rasiste. Vlaams Belang în Belgia, Frontul Naţional în Franţa şi Democraţii Suedezi au avut toate un trecut care a inclus şi elemente de rasism. În moduri diferite, toate s-au schimbat într-o

oarecare măsură în ultimele decenii. Curentul politic general consideră util să pretindă că astfel de partide sunt singurele de pe continent care nu se schimbă, sau care sunt incapabile de schimbare, sau care mint şi-şi ascund adevărata fire, chiar şi după ani întregi în care s-au schimbat.

Trecerea de la Jean-Marie Le Pen la fiica lui, Marine Le Pen, de exemplu, este în mod evident o mişcare semnificativă. Unui adept autentic al politicii naţionaliste rasiste i-ar veni mai greu să se alăture Frontului Naţional de astăzi decât partidului condus de tatăl Marinei. Există, bineînţeles, probleme serioase, din orice direcţie ai privi. Aceste partide întâmpină dificultăţi cu cei care caută să li se alăture, dar care susţin o poziţie negaţionistă despre Holocaust şi alte asemenea vederi extreme, în parte, acest lucru se întâmplă – cum s-a întâmplat şi cu Liga Engleză pentru Apărare şi cu Pegida în Germania – pentru că mass-media şi clasa politică au explicat lumii că acestea sunt obiectivele unor asemenea organizaţii, trimiţându-i practic pe toţi extremiştii către ele. Ce-i drept, acestea includ şi oameni cu vederi politice neplăcute. Dar trebuie amintit că la fel se întâmplă şi în cazul partidelor tradiţionale, de stânga şi de dreapta deopotrivă. Nu e posibil ca partidele care se situează, în sondajele de opinie, înaintea unor alte partide mai importante să fie considerate pe de-a întregul naziste, fasciste sau rasiste, pentru că oricărui politician experimentat în raporturile cu opinia publică din oricare ţară europeană ar trebui să-i fie clar că nu poate fi vorba de partide nici măcar în mare măsură naziste, fasciste sau rasiste.

Cu alte cuvinte, va trebui să fie lărgit consensul politic şi acceptate la masa tratativelor politice partidele serioase şi evident ne-fasciste, mai demult etichetate ca situându-se în zona „extremei drepte”. Nu numai că n-ar fi înţelept să fie marginalizaţi în continuare oameni care au avertizat, ani de zile, în legătură cu nişte evenimente chiar în momentul în care avertismentele lor se adeveresc; la fel

de lipsită de înţelepciune s-ar dovedi şi perpetuarea unei situaţii în care orice partid cu adevărat fascist care apare în anii următori (cum sunt Jobbik[117] în Ungaria, Ataka[118] în Bulgaria şi Zorii Aurii[119] în Grecia) poate fi identificat ca atare şi fără acuzaţia că eticheta a fost deja folosită pentru aproape toată lumea. Europenii au golit de sens limbajul antifascismului, înaintea unei perioade când ar fi avut nevoie de el. Avertismentele în privinţa fascismului trebuie folosite cu o fantastică precauţie în Europa. În ultimii ani, ele au fost demonetizate şi au devenit în aşa măsură banale, încât nu mai au nicio substanţă. În cele din urmă, pentru elitele din politică şi media nu ar fi viabil să pretindă în continuare că punctul de vedere al majorităţii opiniei publice este inacceptabil, în timp ce punctul de vedere privind imigraţia în masă al unui grup marginal relativ mic şi dus la extrem este legitim în curentul general al politicii europene.

Ar putea fi adevărat că problema rasismului trebuie să se adapteze în alte moduri. O cale de a tempera permanenta utilizare superficială a termenului ar fi ca preţul social pentru formularea unei acuzaţii false pe această temă să devină echivalent cu preţul plătit de cel în cazul căruia se adevereşte acuzaţia. Sau poate că în anii următori europenii se vor împotmoli atât de mult în acuzaţii şi contraacuzaţii venite şi lansate în toate direcţiile, încât va apărea un acord tacit că, oricât de neplăcut ar fi, rasismul reprezintă una dintre multele manifestări către care sunt înclinaţi oamenii, şi nu baza întregii poziţionări politice şi culturale.

Orice soluţie a actualei crize ar presupune nu numai

---

117 Jobbik Magyarorszagert Mozgalom (Mișcarea pentru o Ungarie mai bună), partid radical și naționalist, înființat în Ungaria în 2003 (n.tr.).

118 Partid naționalist, înființat în Bulgaria în 2005 de realizatorul de televiziune Volen Nikolov Siderov (n. 1956), care avea o emisiune cu același titlu (n.tr.).

119 Asociația populară „Zori aurii”, partid ultranaționalist de extremă dreapta din Grecia, ale cărui începuturi se situează la începutul anilor 1980 (n.tr.).

o atitudine nouă faţă de viitor, ci şi una mai echilibrată în privinţa trecutului nostru. O societate nu poate supravieţui dacă îşi suprimă şi combate în mod curent propriile origini. După cum nicio naţiune nu poate prospera dacă interzice orice critici în legătură cu trecutul ei, tot aşa nu poate supravieţui nici dacă elimină toate aspectele pozitive din trecutul ei. Europa are motive să fie obosită şi sleită de propriul trecut, dar îşi poate aborda trecutul şi cu o atitudine de iertare de sine, în aceeaşi măsură cu cea de autoacuzare. Europa trebuie, în cel mai rău caz, să încerce să abordeze şi realizările, pe lângă suferinţele din trecutul său. Nu putem da aici un răspuns cuprinzător pentru această problemă dificilă, însă eu nu pot să nu consider că mare parte din viitorul Europei va fi decis de atitudinea noastră faţă de clădirile bisericilor şi de alte mari edificii culturale care fac parte din moştenirea noastră şi care se înalţă chiar sub ochii noştri. De răspunsurile date la întrebările dacă le detestăm, le ignorăm, le băgăm în seamă sau le venerăm vor depinde o mulţime de lucruri.

Iarăşi, merită să meditǎm la întrebarea ce s-ar întâmpla dacă această bulă s-ar sparge şi următoarele generaţii de europeni ar trăi brusc experienţa unui declin al nivelului de trai, fie pentru că restul lumii le-ar ajunge din urmă, fie pentru că datoriile acumulate în virtutea expectativelor europene privitoare la nişte standarde „normale” de viaţă ar depăşi cu mult limitele acceptabile. Oricât de plăcută s-ar dovedi atâta timp cât durează, probabil că se înţelege de la sine că viaţa consumatorului mediu este lipsită de orice scop şi semnificaţie reale. În schimb, scoate la iveală un gol în experienţa umană, cu care a căutat să se lupte fiecare societate din istoria omenirii şi pe care va încerca să-l umple altceva dacă propriile noastre societăţi nu se apleacă asupra lui. O societate care se vinde numai şi numai pentru plăcerile pe care le oferă îşi poate pierde rapid atractivitatea. Cel care s-a convertit în urma unei beţii la club de noapte a avut parte de plăceri, dar apoi şi-a dat seama că nu erau

suficiente pentru el. Despre o societate care afirmă că suntem definiţi exclusiv de baruri şi cluburi de noapte, de cât de îngăduitori suntem cu noi înşine şi cât de mult considerăm că ni se cuvine, practic nu se poate spune că are rădăcini adânci şi o probabilitate prea mare de supravieţuire. Dar o societate care afirmă că are o cultură formată din catedrală, teatru şi teren de sport, mall şi Shakespeare încă mai are o şansă.

Rămâne, totuşi, lipsa de voinţă de a trata direct aceste chestiuni mai profunde. Şi, de fiecare dată, s-ar zice că totul se rezumă la un sentiment de fatalism – mai ales sentimentul că le-am mai încercat pe toate şi înainte. Ce rost ar avea s-o luăm de la capăt? Acesta trebuie să fie unul dintre motivele pentru care atunci când europenilor li se cere – chiar şi de către capii bisericilor – să-şi recâştige credinţa, apelurile nu mai sunt făcute pe tonul mustrător din trecut, ci într-un spirit de punere sub semnul întrebării a validităţii acesteia sau chiar de înfrângere parţială. Când papa Benedict al XVI-lea i-a implorat pe europeni să se comporte „ca şi cum Dumnezeu există”, el recunoştea, practic, un lucru pe care predecesorii săi rareori au fost în stare să-l accepte: că unii oameni din ziua de astăzi nu sunt capabili să creadă şi că Biserica s-ar cuveni totuşi să se apropie cumva şi de ei. De fapt, în primul rând acest apel a determinat-o pe Oriana Fallaci, aflată pe moarte, să creadă în papa Benedict, chiar dacă nu credea în Dumnezeu. Cu altă ocazie, papa a făcut un apel la crearea unei punţi de legătură între religie şi filosofie, sugerând în mod concret ca, în loc să fie adversare, acestea să poarte cel puţin un dialog între ele.3

La baza unor asemenea pledoarii stă convingerea că e puţin probabil ca europenii să descopere sau să inventeze, pur şi simplu, o cultură nouă sau o cultură mai bună. Şi este şi o recunoaştere a faptului că europenii moderni, de la vârsta şcolară în sus, nu reuşesc să-şi exprime admiraţia faţă de o cultură care i-a crescut pe credincioşii şi pe scepticii generaţiilor dinainte şi i-ar

putea creşte şi pe credincioşii şi scepticii acestei generaţii. Un număr tot mai mare atât de credincioşi, cât şi de necredincioşi au început să-şi dea seama că, pe parcursul transformărilor potenţial uriaşe din anii următori, nu va fi suficient dacă vom încerca să le facem faţă despuindu-ne până rămânem cu desăvârşire goi. Această practică, desigur, reprezintă o anumită parte din tradiţia franceză şi motivul pentru care, atunci când încearcă să limiteze afişarea vălului islamic sau a veşmintelor tradiţionale islamice, cum este *burka*, Franţa simte nevoia să justifice o asemenea măsură limitând şi afişarea simbolurilor evreieşti şi creştine deopotrivă. Deşi mulţi văd raţiunea unei asemenea măsuri, există riscul declanşării unui fel de poker pe dezbrăcate, la care unul dintre jucători vine deja despuiat, în timp ce adversarul este îmbrăcat din cap până în picioare. Este posibil ca radicalii islamişti să rămână în Franţa cu toată interdicţia de a purta vălul în anumite clădiri publice, după cum este posibil şi ca evreii – prinşi la mijloc între islamişti şi secularizarea mai strictă pe care au determinat-o aceştia – să plece din Franţa. Niciuna dintre aceste variante nu este de dorit.

Dacă în viitorul Europei Occidentale nu există loc pentru cultura care i-a dat acesteia forma de astăzi, cu siguranţă că se vor găsi alte culturi şi tradiţii care vor interveni şi o vor înlocui. Insuflarea în propria noastră cultură a unei noi doze de sentiment mai profund al finalităţii nu trebuie să fie o misiune de convertire, ci doar o aspiraţie de care trebuie să fim conştienţi. Bineînţeles că este oricând posibil să se întoarcă valul credinţei, a cărui retragere lentă şi zgomotoasă a început în secolul al XIX-lea. Dar, indiferent dacă revine sau nu, însănătoşirea culturii va fi imposibilă dacă adepţii religiei vor considera că problema lor cea mai mare sunt cei care s-au desprins din acelaşi trunchi, în timp ce adepţii secularismului încearcă să se desprindă cu totul de acest trunchi. Mulţi oameni resimt durerea pe care o presupune această separare şi nevoia de semnificaţie care rezultă din aceste

ape prea puţin adânci, în cultura noastră a avut loc o scindare şi va fi nevoie de eforturile unei întregi generaţii pentru a fi vindecată.

Capitolul 19

Ce va fi

Merită luat în considerare – pe baza prestaţiei actuale a politicienilor europeni şi a atitudinii populaţiei – care sunt scenariile cu probabilitate mai mare decât cel descris în capitolul precedent. De exemplu, ar părea mult mai probabil ca, în loc să se producă întoarceri radicale la 180 de grade, politica din toată Europa să continue şi în următoarele decenii cam ca până acum. Clasa politică a exprimat prea puţin o recunoaştere semnificativă a faptului că măsurile luate în deceniile imigraţiei în masă ar fi fost regretabile în vreun fel. Nu există dovezi că politicienii ar vrea să inverseze direcţia acestei politici. În schimb, există o mulţime de dovezi care sugerează că, şi dacă ar vrea, n-ar putea s-o schimbe. Evenimentele petrecute începând cu anul 2015 n-au făcut decât să grăbească un proces care se afla deja de multă vreme în plină desfăşurare.

Fiecare nou imigrant ajuns în Europa Occidentală devine cu atât mai greu de expulzat cu cât stă mai mult aici, iar cei mai mulţi dintre noi nu ne dorim să-i expulzăm pe cei mai mulţi sau pe mulţi dintre ei. Dar, cu fiecare nou-venit, se modifică echilibrul viitoarelor atitudini europene. Cei care vin acum în Europa au copii care-şi vor aminti de rădăcinile lor şi vor fi mai înclinaţi decât restul populaţiei să se opună unor noi restricţii în privinţa imigraţiei. Din ce în ce mai mulţi oameni care provin ei înşiși din fosta imigraţie vor fi din ce în ce mai puţin înclinaţi să sprijine orice partid politic care propune limitarea imigraţiei. Se vor arăta suspicioşi faţă de asemenea partide, chiar şi atunci când programul acestora ar fi relativ modest. Cu excepţia situaţiei când este îngrijorat pentru propria soartă, e greu de aşteptat de la cineva care a venit în Europa de oriunde altundeva să înţeleagă de ce n-ar trebui

să vină în urma lui şi alţii ca el. Limita dintre imigraţia legală şi cea ilegală va continua să se estompeze şi mai mult. Cu fiecare zi care trece, va deveni din ce în ce mai dificil de găsit un segment suficient de mare de populaţie care să se opună imigraţiei în masă şi care să poată insista pentru inversarea cursului sau măcar împiedicarea continuării imigraţiei. Şi astfel, încă din acest secol, mai întâi în marile oraşe, iar apoi la nivelul unor ţări întregi, societăţile noastre vor deveni cu adevărat acele „naţiuni de imigranţi" care am pretins o vreme c-am fi fost dintotdeauna.

Politicienii care se vor arăta dispuşi să argumenteze împotriva unei asemenea poziţii tot mai şubrede vor fi descurajaţi în continuare de preţul unic pe care-l vor avea de plătit pentru a-şi susţine poziţia. În Olanda, în Danemarca şi în alte ţări europene, oamenii politici care se opun imigraţiei în masă – şi afluxului membrilor unor comunităţi anume, în mod special – îşi duc existenţa sub o permanentă protecţie din partea poliţiei, îşi schimbă locul de dormit aproape în fiecare noapte şi, uneori, locuiesc în interiorul unor baze militare. Chiar dacă ar fi cineva dispus să-şi asume riscul de a fi insultat într-un mod care i-ar afecta cariera, câţi s-ar oferi să susţină cauza popoarelor din Europa când consecinţa inevitabilă este deja un astfel de mod de viaţă? Dar într-o situaţie care se va înrăutăţi şi mai mult? Aşa cum se văd lucrurile acum, cei mai mulţi politicieni vor găsi, în continuare, preferabile beneficiile pe termen scurt ale unor poziţii de „compasiune", „generozitate" şi „deschidere", chiar dacă, pe termen lung, acestea vor crea probleme la nivel naţional. Vor considera şi mai departe, cum procedează deja de zeci de ani, că e mai bine să amâne soluţionarea unor asemenea chestiuni dificile, ca să le rămână celor ce vin după ei sarcina de a face faţă consecinţelor.

Aşa încât vor depune în continuare eforturi ca să se asigure că Europa este singurul loc din lume care aparţine întregii lumi. Este clar de pe acum ce fel de societate va

rezulta de aici. Până la mijlocul acestui secol, în timp ce China va continua, probabil, să arate precum China, India va continua, probabil, să arate ca India, Rusia ca Rusia şi Europa de Est ca Europa de Est, Europei Occidentale nu-i va rămâne, în cel mai bun caz, decât să semene cu o versiune la scară a Naţiunilor Unite. Mulţi oameni vor saluta lucrul acesta, care va comporta şi anumite avantaje, bineînţeles. Cu siguranţă că nu va fi totul o catastrofă. Multora le va plăcea să trăiască într-o asemenea Europă. Se vor bucura în continuare de servicii ieftine – cel puţin o vreme, cât va mai exista o concurenţă pentru locuri de muncă plătite tot mai puţin între ultimii nou-veniţi şi cei aflaţi deja aici. Va exista un aflux practic nesfârşit de noi vecini şi colegi de muncă şi vor putea fi purtate o mulţime de discuţii foarte interesante. Locul acesta, unde oraşele internaţionale se transformă în ceva asemănător unor ţări internaţionale, va putea fi descris în multe feluri. Dar nu va mai fi Europa.

Poate că stilul de viaţă, cultura şi perspectiva europeană vor supravieţui în mici enclave. Un model care se manifestă de pe acum presupune că vor exista unele zone rurale unde comunităţile de imigranţi vor prefera să nu locuiască, dar unde îşi vor căuta refugiu non-imigranţii. Cei care vor deţine resursele necesare vor putea – cum se întâmplă deja – să îşi mai menţină, o vreme, un stil de viaţă similar şi recognoscibil. Cei mai puţin avuţi, însă, vor fi nevoiţi să accepte că nu mai trăiesc într-o casă a lor, ci într-o casă care e, de fapt, a lumii întregi. Şi, în timp ce nou-veniţii vor fi încurajaţi să-şi urmeze tradiţiile şi stilurile de viaţă, europenilor ale căror familii trăiesc aici de generaţii întregi li se va spune în continuare, cel mai probabil, că tradiţia lor este una despotică şi depăşită, chiar dacă ei vor constitui o minoritate din ce în ce mai restrânsă în cadrul populaţiei. Nu este science-fiction. Este, pur şi simplu, felul în care arată lucrurile într-o mare parte din Europa Occidentală şi felul în care arată viitorul continentului pe baza proiecţiilor demografice actuale.

Pentru că, deşi societăţile noastre i-au integrat pe oameni mai bine decât s-au temut unii că s-ar putea întâmpla, nu suntem, totuşi, nişte creuzete chiar aşa eficiente încât să poată fi turnat acolo la nesfârşit oricine şi orice, iar rezultatele să fie întotdeauna aceleaşi. Reluând analogia cu corabia lui Tezeu, nu se poate spune că a rămas aceeaşi corabie decât dacă rămâne recognoscibilă. Pentru aceasta, reparaţiile trebuie făcute, atunci când sunt necesare, folosind elemente care pot fi recunoscute şi care se potrivesc cu întregul. Dar societatea europeană de astăzi e din ce în ce mai puţin recognoscibilă, iar şansele pe care le mai avea de a menţine întregul s-au pierdut când a hotărât să pornească un război împotriva propriului concept. Elementele de corabie adăugate nu au fost alese cu grijă şi nu s-au potrivit cu formele vechi. Mai degrabă, prin proiectul şi incompetenţa guvernelor, corabia a fost desfăcută în bucăţi şi tot ce a fost pus în locul ei a fost implântat cu forţa şi i s-a spus în continuare Europa.

Oricum, conducerea politică a Europei va relua iar şi iar aceleaşi idei greşite şi contradictorii şi va repeta aceleaşi greşeli. De aceea mi s-a părut importantă analogia care mi-a fost prezentată în Bundestag. Interlocutorul meu german a comparat Europa cu o cameră unde trebuie lăsată să intre o persoană aflată în pericol de moarte pe coridor. Politicienilor din Marea Britanie şi Suedia le place uneori să proclame că această cameră este un teritoriu vast, pe care l-am putea foarte uşor betona în întregime ca să-i găzduim acolo pe toţi nevoiaşii lumii. Dar societăţile noastre nu sunt deloc aşa. Orice politică raţională în privinţa imigraţiei şi a integrării ar fi avut în vedere faptul că, deşi această corabie a Europei poate salva, din când în când, oameni aflaţi în primejdie pe mările care ne înconjoară, există un punct în care – dacă luăm la bord prea mulţi asemenea oameni, dacă îi luăm la bord prea repede sau dacă îi luăm la bord pe cei care au intenţii rele – vom răsturna singurul vas pe care-l au popoarele Europei.

În timpul crizei imigraţiei, nu numai activiştii „frontierelor deschise” credeau că aducerea la bord a întregii omeniri era o politică raţională. Aşa credeau şi membri ai guvernului grec şi ai partidelor aflate la guvernare peste tot în Europa. Unii făcuseră din asta o ideologie. Alţii pur şi simplu n-au reuşit să găsească o cale moralmente rezonabilă de a le refuza intrarea în Europa tuturor locuitorilor lumii. Alţii au dat din colţ în colţ în căutarea unei scuze. După votul britanicilor pentru ieşirea din Uniunea Europeană, Daniel Korski, fost director-adjunct al Unităţii de Politică a lui David Cameron, îşi amintea cum, chiar înaintea referendumului, omologii europeni încercau să convingă Marea Britanie să accepte mai mulţi imigranţi, invocând – printre altele – argumentul că imigranţii plăteau mai mult sub formă de impozite decât consumau sub formă de servicii publice. Chiar şi în acel moment – în toiul crizei –, continentul se baza pe nişte minciuni vechi, dovedite ca atare. Încă şi mai rău sunau scuzele lui Korski: „N-am reuşit niciodată să combatem aceste argumente”, spunea el, pretinzând că, deşi căutaseră, „nu existau dovezi concrete”.1 Dovezile erau peste tot în jurul lor – dacă le-ar fi căutat aşa cum se cuvenea. S-ar fi putut duce la şcolile din zonele lor sau la secţiile de urgenţă ale oricărui spital local şi să se întrebe cum de putuseră toţi acei nou-veniţi să-şi fi plătit deja accesul. Asta se întrebau britanicii. Numai că reprezentanţii lor au rămas netulburaţi, câtuşi de puţin curioşi ori refuzând de-a dreptul să ştie.

Şi astfel politicile care duseseră deja la transformarea populaţiei britanice autohtone într-o minoritate în propria sa capitală au accelerat, în mod inevitabil, o schimbare la nivelul demografiei întregului continent. „Sumbra specializare” a francezilor s-a dovedit a fi sumbra descoperire a Europei. După ce li se promisese toată viaţa că schimbările erau temporare, că schimbările nu erau reale sau că schimbările nu însemnau nimic, europenii au descoperit că aveau să devină minoritari în

propriile lor ţări – şi asta, în cursul existenţei celor aflaţi în viaţă chiar atunci. Nu conta foarte mult dacă ţara respectivă se bucura de reputaţia de a fi una liberală sau de reputaţia unui conservatorism aprig – direcţia urmată era una şi aceeaşi. Când Institutul Demografic de la Viena a confirmat că, până la jumătatea secolului, majoritatea austriecilor sub 15 ani vor fi musulmani, autorităţile se aşteptau ca austriecii, ca toată lumea din Europa, să nu ia în seamă sau să spere pur şi simplu că problema sfârşitului propriei culturi o să dispară de la sine. Gluma sumbră a lui Brecht s-a dovedit dintr-odată adevărată: elitele politice au descoperit lipsurile poporului şi au rezolvat problema dizolvând poporul şi numind un alt popor în locul lui.

Mai mult decât atât, toate acestea au fost făcute plecând de la premisa de tot râsul că, deşi toate culturile sunt egale, culturile europene sunt mai puţin egale decât altele.[120] Şi că persoana care prefera cultura germană în locul celei eritreene, de exemplu, avea, în interpretarea cea mai politicoasă, o părere depăşită sau era prost informată, iar în interpretarea obişnuită era rasistă sută la sută. Faptul că toate acestea se făceau în numele unei diversităţi care devenea, cu fiecare an, din ce în ce mai puţin diversă ar fi trebuit să constituie semnalul de alarmă cel mai clar cu putinţă.

Pentru că, dacă exista vreo şansă ca acest sistem să funcţioneze, noii europeni proveniţi din Africa sau de oriunde altundeva ar fi învăţat rapid să fie la fel de europeni ca orice alţi europeni din trecut. Poate că s-a manifestat o anumită nervozitate la nivel oficial în acest sens. Timp de câţiva ani, în Marea Britanie, lista întocmită anual de Oficiul Naţional de Statistică cu cele mai des întâlnite nume date copiilor a stârnit controverse. De fiecare dată, diferitele variante ale numelui „Mahomed” se regăseau din ce în ce mai sus pe listă. Oficialităţile au tot

120 Aluzie la principiul fondator al societății utopice din romanul Ferma Animalelor (1945), de George Orwell: „Toate animalele sunt egale; dar unele animale sunt mai egale decât altele” (n.tr.).

găsit justificări pentru practica de a înregistra separat diversele grafii ale numelui, diferenţiind „Mohammed” de „Muhammad” şi de alte variante. Abia în 2016 s-a văzut clar că această diferenţiere nu avea niciun rost, pentru că numele, în toate variantele sale, devenise realmente cel mai răspândit nume de băiat în Anglia şi Ţara Galilor. Drept care poziţia oficială s-a schimbat şi a fost adoptată atitudinea: „Şi ce dacă?”. Se subînţelegea că orice Mohammed de mâine avea să fie la fel de englez ori de galez ca orice Harry sau Dafydd[121] al generaţiilor anterioare. Cu alte cuvinte, Marea Britanie avea să rămână britanică chiar şi când majoritatea bărbaţilor vor purta numele Mahommed, la fel cum avea să rămână austriacă şi Austria, chiar dacă cei mai mulţi bărbaţi se numesc Mohammed. Nici nu mai trebuie spus că aşa ceva este foarte puţin probabil.

Ba chiar, aproape toate probele par să indice că lucrurile vor sta exact pe dos. Oricine se îndoieşte poate, foarte simplu, să se uite mai atent la minorităţile din sânul minorităţilor. De exemplu, cine sunt musulmanii din Europa care se confruntă cu cele mai serioase ameninţări. Radicalii? Oare salafiştii, sau khomeiniştii, sau liderii Frăţiei Musulmane sau ai organizaţiei Hamas sunt ameninţaţi de ceva sau au motive să se teamă fie şi pentru reputaţia lor? Nu există dovezi care să sugereze c-ar avea. Chiar şi grupările ai căror membri ajung să decapiteze europeni sunt considerate a fi, după cum se prezintă în Europa, grupări care luptă pentru „drepturile omului”, preocupate numai de corectarea nedreptăţilor endemice din societăţile noastre patriarhale şi rasiste. Din acest motiv, în 2015, erau mai numeroşi musulmanii britanici care luptau pentru Statul Islamic decât pentru forţele armate regale britanice.

Cei care se află în cel mai mare pericol şi cei care sunt criticaţi cel mai mult atât de comunităţile musulmane din Europa, cât şi de restul populaţiei sunt de fapt cei care

121 Varianta galeză a numelui David (n.tr.).

au crezut cel mai tare în promisiunile de integrare ale Europei liberale. Nu prigonitorii musulmani şi nemusulmani ai activistei Ayaan Hârşi Ali au fost obligaţi să părăsească Ţările de Jos, ci ea însăşi. În Olanda secolului XXI, ea credea în principiile Iluminismului mai mult decât mai credeau olandezii. În Germania, nu salafiştii trăiesc sub protecţia poliţiei, ci criticii lor, precum Hamed Abdel-Samad, a cărui viaţă este pusă în primejdie pentru simplul motiv că şi-a exercitat drepturile democratice într-o societate liberă şi seculară. Iar în Marea Britanie nu cei care predică în moschei ticsite din toată ţara uciderea apostaţilor stârnesc mânia musulmanilor britanici şi nu ei trebuie să aibă mare grijă pentru propria siguranţă. În schimb, trebuie să aibă un musulman britanic progresist, de origine pakistaneză, precum Maajid Nawaz, activist social şi publicist, a cărui singură greşeală a fost să creadă în Marea Britanie când aceasta i s-a prezentat drept o societate care încă îşi mai dorea egalitate juridică şi o singură lege pentru toţi. În Franţa, scriitorul de origine algeriană Kamel Daoud publica un articol în *Le Monde1*, în care vorbea deschis despre agresiunile sexuale de la Köln, petrecute cu exact o lună în urmă, şi era criticat apoi de o cohortă de sociologi, istorici, plus tot felul de alţii, care-l acuzau de „islamofobie” şi pretindeau că vorbea „la fel ca extrema dreaptă europeană”. În toate ţările vest-europene, musulmanii care au venit aici ori s-au născut aici, pentru ca mai apoi să se ridice în apărarea propriilor noastre idealuri – inclusiv a idealurilor noastre de liberă exprimare –, sunt cei care au fost aspru criticaţi de coreligionarii lor şi cu grijă lăsaţi baltă de ceea ce fusese odată societatea europeană „bine-crescută”. Este un eufemism să spui că, pe termen lung, aşa ceva vesteşte o catastrofe la nivelul societăţii.

Nimic nu poate fi prezis aici. Dar, peste tot în Europa, au început deja să se întâmple lucruri noi, care indică o anumită direcţie. În materie de politică externă, Europa se

dovedeşte de ani de zile incapabilă să formuleze o viziune strategică armonizată. Iar acum, graţie politicilor noastre în materie de imigraţie, politica internaţională a devenit şi politică internă, Europa ajungând să fie incapabilă de o acţiune diferenţiată pe scena globală, indiferent dacă e vorba de putere bazată pe diplomaţie sau putere bazată pe folosirea forţei[122]. În iunie 2016, când Organizaţia Naţiunilor Unite a acuzat guvernul Eritreei de crime împotriva umanităţii, mii de eritreeni au protestat în faţa sediului ONU de la Geneva? Elveţienilor li se spusese, ca tuturor celorlalţi europeni, că aceştia veniseră în Elveţia pentru că fugeau de o guvernare sub care nu mai puteau trăi. Şi totuşi, ieşiseră cu miile să sprijine aceeaşi guvernare, când cineva din Europa o criticase. În 2014, un raport al Ministerului Apărării din Marea Britanie, ajuns în presă, dezvăluia convingerea strategilor militari că „un Regat Unit din ce în ce mai multicultural" şi „o naţiune din ce în ce mai diversificată" urmau să facă imposibilă orice intervenţie militară britanică în străinătate. Guvernul ar fi obţinut din ce în ce mai puţin sprijin public pentru desfăşurarea de trupe britanice în ţări „din care provin cetăţeni ai Marii Britanii sau familiile lor".4

Pe plan intern, situaţia are potenţial pentru a deveni infinit mai rea. O consecinţă a stabilirii ca obiective „diversitatea" şi „deosebirea", în loc de „indiferenţă la culoarea pielii" şi o integrare propriu-zisă este că Europa secolului XXI este obsedată de noţiunea de rasă. În loc să se disipeze, subiectul se amplifică pe zi ce trece. Aceeaşi poveste se repetă în politică, sport şi chiar televiziune, unde nici un singur program pe teme din realitatea imediată nu pare să fie imun la obsesia fără sfârşit legată de rasă. Dacă vreo persoană care nu e nici albă, nici europeană, reuşește într-un domeniu oarecare, este

122 Puterea bazată pe diplomație (soft power) se referă la capacitatea de persuasiune, în relațiile internaționale, prin acționarea unor pârghii economice sau culturale; puterea bazată pe folosirea forței (hard power) se referă la utilizarea coerciției prin argumente mai ales de ordin militar (n.tr.).

ridicată în slăvi ca fiind un exemplu de integrare de succes. Dacă aceeaşi persoană pierde la vot, urmează o nouă dezbatere naţională, dacă nu a fost vorba cumva de rasism şi dacă nu a pierdut din cauza originii etnice. Punând problema ceva mai serios, nimeni nu are habar unde vor duce toate aceste lucruri pe termen lung.

În principiu, poate că în Marea Britanie s-ar fi zis, cel puţin de prin anii 1980 încoace, că diferenţierile pe criterii rasiale s-au diminuat considerabil. Totuşi, în condiţiile în care societăţile se internaţionalizează, nu poate prezice nimeni consecinţele unor evenimente care se petrec oriunde în lume şi efectele lor asupra politicilor interne. De pildă, mişcarea Black Lives Matter (BLM), iniţiată în Statele Unite în 2012 ca urmare a câtorva cazuri în care poliţia a împuşcat şi ucis bărbaţi de culoare neînarmaţi, s-a răspândit, în cele din urmă, şi în Marea Britanie şi alte ţări europene. Indiferent care ar fi fost argumentele pro şi contra în legătură cu această mişcare în America, se poate spune că în Marea Britanie nu există aproape niciuna dintre condiţiile care au determinat declanşarea acesteia. În 2016, am urmărit câteva mii de susţinători ai mişcării, care au participat la un marş prin centrul Londrei, făcând semne caracteristice „puterii negre”[123] şi scandând, printre altele, „Mâinile sus, nu trageţi!”. Pe tot parcursul marşului, au fost escortaţi de ofiţeri de poliţie britanici, bineînţeles neînarmaţi. Orice urmă de accent de comedie s-a evaporat după câteva săptămâni, într-una dintre cele mai fierbinţi nopţi ale anului, când în Hyde Park s-a adunat o mulţime care scanda sloganuri ale BLM. Până la sfârşitul acelui eveniment, un poliţist fusese înjunghiat şi alţi patru, răniţi. În altă parte, protestatarii au ieşit pe una dintre străzile cele mai aglomerate ale Londrei, unde un bărbat a fost atacat de trei persoane înarmate cu o macetă. Era cel

123 Black Power, slogan și denumire generică dată mai multor mișcări și organizații care au promovat autodeterminarea populației de culoare, mai ales din Statele Unite, începând cu anii 1960. Cea mai veche utilizare a formulei provine din cartea intitulată Black Power (1954), de Richard Nathaniel Wright (1908-1960) (n.tr.).

mai violent episod petrecut în capitală, de ani buni.

Nimeni nu ştie de unde ar putea proveni în viitor astfel de mişcări. Dar, dacă un număr mare de persoane venite din diverse părţi ale lumii ajung să trăiască foarte aproape unele de altele şi să nutrească resentimente cu diverse intensităţi, există probabilitatea ca asupra acestor comunităţi să se abată la un moment dat şi diversele probleme ale lumii. Iar lumea nu va duce lipsă de probleme niciodată. Între timp, nu e deloc sigur că opinia publică europeană va rămâne pe vecie surdă la subiectele legate de rasă. Dacă oricare altă grupare sau mişcare din societate este capabilă să identifice chestiuni legate de rasă şi să le discute în mod explicit, de ce n-ar fi şi europenii? La fel cum nu este inevitabil ca europenii să se lase pe veci convinşi de inechitatea istorică şi ereditară, tot aşa este posibil ca, până la urmă, să spunem şi noi că nu se poate ca politica rasială să fie la îndemâna oricui altcuiva, numai a noastră, nu.

Deocamdată, se pare că lucrurile vor continua ca în prezent. Chiar şi acum, rămâne în sarcina europenilor să rezolve problemele lumii aducând pe continent oameni din multe părţi ale globului. Când spunem: „Ajunge!”, numai noi suntem criticaţi şi apoi tulburaţi de criticile primite – reacţie pe care multe alte naţiuni şi regimuri despotice se bucură din plin s-o încurajeze. Nicio ţară din Europa Occidentală nu a jucat un rol major în destabilizarea regimului din Siria sau prelungirea războiului civil care a urmat. În schimb, ţările care au făcut aceste lucruri – de exemplu, Qatarul şi Emiratele Arabe Unite – nu plătesc niciun preţ umanitar. Iranul – a cărui organizaţie Hezbollah, printre alte miliţii, luptă pentru interesele iraniene din Siria încă din 2011 – chiar a condamnat Europa că nu face mai mult pentru a-i ajuta pe refugiaţi. În septembrie 2015, preşedintele Iranului, Hassan Rouhani, a avut insolenţa de a-i ţine lecţii ambasadorului ungar la Teheran în legătură cu aşa-zisele „carenţe” ale ţării sale în privinţa crizei refugiaţilor. La fel şi Arabia Saudită, care,

de la începutul războiului civil din Siria, nu a făcut practic altceva decât să sprijine taberele ei preferate din acel conflict. Nu numai că nu a acordat cetăţenie saudită nici măcar unui singur sirian, dar a şi refuzat să le pună la dispoziţie refugiaţilor cele 100.000 de corturi dotate cu aer condiţionat, folosite numai timp de cinci zile pe an pentru pelerinii care vin în hagialâc. În toiul crizei din 2015, singurul lucru pe care s-a oferit să-l facă Arabia Saudită a fost să construiască două sute de moschei noi pentru imigranţii nou-veniţi în Germania.

Pe lângă faptul că bunăvoinţa Europei va fi exploatată în continuare, se mai poate prezice cu o oarecare certitudine şi altceva: sentimentul general al europenilor se va degrada în continuare. Deşi istoria recentă arată că politicienii sunt cu certitudine capabili să ignore opinia publică majoritară decenii la rând, nu este inevitabil ca o asemenea situaţie să se prelungească la infinit. Un sondaj de opinie tipic realizat în 2014 a arătat că numai 11% dintre britanici îşi doreau o creştere a populaţiei în ţara lor.5 Şi totuşi, în următorii doi ani, populaţia a crescut enorm. Începând din 2010, numărul persoanelor născute în străinătate care trăiesc în Marea Britanie a crescut cu 1, 4 milioane. În aceeaşi perioadă, s-au născut în Marea Britanie 940.000 de copii ale căror mame erau născute în străinătate. Iar aici e vorba despre o ţară care a evitat cele mai grave consecinţe ale crizei din 2015.

Pot guvernele să evite şi în continuare consecinţele propriilor acţiuni şi inacţiuni? în unele ţări, probabil că vor putea. Unii ar putea schimba pe loc macazul, cu cinism. În timpul crizei, am stat de vorbă cu un politician francez de centru-dreapta, care aproape că nu mai putea identifica diferenţele rămase între politicile cu privire la imigraţie ale propriului său partid şi cele ale Frontului Naţional. Întrebat cum ar proceda în cazul unui anumit tip de dificultăţi legate de persoane care aveau deja cetăţenie, a răspuns cu o degajare remarcabilă că „probabil că ar fi

necesară modificarea câtorva părţi din constituţie”. Poate că nişte rechiziţionări cinice de terenuri, pe temeiuri politice, vor deveni monedă curentă. În locul unor politici mai pline de substanţă, unii politicieni germani au sugerat deja ca persoanele cu dublă cetăţenie care luptă alături de grupările teroriste străine să-şi piardă cetăţenia germană. Danemarca a adoptat o lege care permite autorităţilor să confişte bunurile de valoare ale imigranţilor ca să acopere costurile prezenţei acestora în ţară. Şi, peste tot, întrebarea ce e de făcut cu persoanele care subminează statul trece prin diverse faze ale dezbaterii. În prezent, toate ţările refuză să încalce legislaţia internaţională şi să creeze apatrizi, dar sentimentul predominant este că Europa nu mai are nevoie decât de un singur atac terorist pentru ca regulile jocului să se schimbe radical. Moment în care europenii ar putea opta pentru numirea practic oricui pe post de arbitru.

Poate că, în viitorul apropiat, într-o ţară europeană va veni la putere un partid care a fost până acum considerat „de extremă dreaptă”. Poate că vreun alt partid, şi mai de dreapta, va veni la putere într-un viitor mai îndepărtat. Un lucru e cert: dacă politica se va degrada, motivul va fi că ideile se degradează tot mai mult. Iar dacă ideile se degradează, motivul va fi acela că retorica se degradează tot mai mult. În urma evenimentelor de la Köln şi a altor atacuri similare, degradarea limbajului a devenit vizibilă în zonele periferice. Mişcările de stradă au început să se refere la toţi nou-veniţii ca fiind „viol-refugiaţi”. La Paris, am cunoscut o persoană aleasă într-o funcţie oficială, care-i numea pe toţi imigranţii „jihado-refugiaţi”. Erau nişte formule pe cât de neamuzante, pe atât de insultătoare pentru oricine ştia din surse directe că măcar unii dintre cei veniţi în Europa fugeau tocmai ca să nu fie violaţi ori ca să scape de jihad. O asemenea deteriorare a limbajului pare inevitabilă însă, după o perioadă în care cealaltă tabără a dat dovadă de lipsă de onestitate. Dacă, în ciuda unor dovezi clare, pretinzi suficient de mult timp

că toţi nou-veniţii pe continent sunt solicitanţi de azil autentici, vei ajunge în cele din urmă să dai naştere unei mişcări care va crede că niciunul dintre ei nu este de fapt solicitant de azil.

Din anumite puncte de vedere, este uimitor că o asemenea mişcare nu s-a constituit deja, la modul concret. Deocamdată, opinia publică se îndreaptă, inexorabil, într-o singură direcţie. În 2010, clasa politică germană îşi exprimase cât se poate de zgomotos îngrijorarea legată de sondajele de opinie care arătau că 47% dintre germani considerau că islamul nu avea ce să caute în Germania. Până în 2015, numărul musulmanilor din Germania crescuse din nou, dar şi procentajul celor care considerau că islamul nu avea ce să caute în ţara lor crescuse. În 2015, procentajul respectiv ajunsese la 60%. În anul următor, aproape două treimi dintre germani spuneau că islamul nu avea ce căuta în Germania, în timp ce numai 22% din populaţie afirmau că religia musulmană făcea parte integrantă din societatea germană.6 în februarie 2017, după ce noul preşedinte american a încercat să impună restricţii de călătorie temporare cetăţenilor care proveneau din şapte ţări majoritar musulmane considerate instabile, Chatham House a dat publicităţii un sondaj de opinie realizat la nivel european. Grupul de reflecţie întrebase 10.000 de persoane din zeceţări europene dacă erau de acord sau nu cu afirmaţia: „Orice viitoare imigraţie, mai ales din ţările musulmane, ar trebui oprită”. Cea mai mare parte a opiniei publice din opt dintre cele zece ţări în care a fost realizat sondajul – inclusiv din Germania – a fost de acord cu afirmaţia. Marea Britanie a fost una dintre cele numai două ţări europene unde aceasta rămăsese o opinie minoritară, susţinută de 47% dintre cei chestionaţi.7

Europenii rămân în situaţia de a nu crede suficient în propria poveste şi de a nu avea încredere în trecutul lor, ştiind în acelaşi timp că vin noi scenarii pe care nu şi le doresc. Peste tot se amplifică din ce în ce mai mult

sentimentul că toate opţiunile sunt blocate. Orice cale de ieşire pare să mai fi fost încercată şi înainte şi pare imposibil de abordat din nou. Poate că singura ţară din Europa care ar fi capabilă să scoată întregul continent din această stagnare ar fi Germania. Totuşi, încă dinaintea secolului trecut, europenii aveau toate motivele să se teamă de noţiunea de conducere asumată de Germania. În ziua de astăzi, tinerii germani par să se teamă de aceeaşi noţiune încă şi mai mult decât părinţii lor. Drept care persistă sentimentul de derivă generală şi lipsă de conducere.

Între timp, oficialităţile alese şi birocraţii continuă să facă tot ce le stă în putinţă pentru a înrăutăţi cât de mult se poate situaţia într-un ritm cât mai rapid cu putinţă. În octombrie 2015, în municipalitatea Kassel din landul german Hesse a fost organizată o întâlnire publică. În zilele următoare era aşteptată sosirea a 800 de imigranţi, iar locuitorii îngrijoraţi s-au adunat pentru a le pune întrebări reprezentaţilor lor. Aşa cum demonstrează o înregistrare video a întâlnirii, cetăţenii erau liniştiţi şi politicoşi, dar preocupaţi. La un moment dat, liderul lor districtual, un anume Walter Lubeke, i-a informat, cu calm, că oricine era în dezacord cu politica respectivă era „liber să plece din Germania”. În înregistrarea video se vede şi se aude cu oamenii trag brusc aer în piept, cum râd uluiţi, huiduie şi, în final, strigă mânioşi.8 Adică în ţara lor simt aduse întregi populaţii, iar lor li se spune că, dacă nu le place, sunt liberi să plece oricând? Oare niciun politician din Europa nu-şi dă seama ce se poate întâmpla dacă tratează în continuare aşa populaţia europeană?

Se pare că nu. După cum nici toţi nou-veniţii nu-şi dau seama. În octombrie 2016, ziarele *Der Freitag* şi *Huffington Post Deutschland* au publicat simultan un articol scris de Aras Bacho, un imigrant sirian în vârstă de 18 ani. Tânărul se plângea că imigranţii din Germania „se săturaseră” de germanii „mânioşi”, care „insultau şi făceau propagandă” şi care erau nişte „rasişti fără slujbe”. Printre

alte imprecaţii, el scria: „Noi, refugiaţii (…), nu vrem să trăim în aceeaşi ţară ca şi voi. Puteţi foarte bine – şi cred c-ar trebui – să părăsiţi Germania. Germania nu vi se mai potriveşte, ce mai căutaţi să trăiţi aici? (…) Căutaţi-vă un alt cămin”. 9

În ajunul Anului Nou din 2016, când se împlinea un an de la agresiunile sexuale şi violurile de la Köln, au avut loc în mai multe oraşe europene, inclusiv la Innsbruck şi Augsburg alte atacuri sexuale similare. Parlamentari social-democraţi şi Verzi, printre alţii, au criticat dur poliţia din Köln, care ar fi recurs la identificări pe bază de trăsături rasiale în cazul celor care voiau să intre în piaţa principală din oraş, încercând astfel să prevină repetarea atrocităţilor din urmă cu un an. La un an după ce toată Germania devenise conştientă de o parte a noii sale realităţi, cenzorii reveniseră şi preluaseră controlul. În aceeaşi noapte, în Franţa, au fost incendiate aproape 1.000 de maşini – cu 17% mai multe decât cu un an în urmă. Ministrul francez de interne a afirmat că noaptea trecuse „fără vreun incident major”.

Continentul nu numai că se schimbă zi de zi, dar şi pierde orice posibilitate de a găsi o soluţie simplă în faţa unor asemenea schimbări. O întreagă clasă politică nu a reuşit să priceapă că mulţi dintre noi, cei care locuim în Europa, iubim Europa care a fost a noastră. Nu vrem ca politicienii noştri, din slăbiciune, dispreţ de sine, rele intenţii, saturaţie ori abandon, să ne transforme căminul în ceva radical diferit. Şi, chiar dacă europenii pot arăta o compasiune aproape fără margini, se poate la fel de bine să n-o arate chiar la nesfârşit. Opinia publică îşi poate dori multe lucruri contradictorii, dar nu-i va ierta pe politicieni dacă, fie din întâmplare, fie cu bună ştiinţă, ne vor schimba continentul cu desăvârşire. Dacă vor face, totuşi, aşa ceva, mulţi dintre noi vom regreta în tăcere ce-am pierdut. Alţii vor regreta însă mai puţin liniştit. Pentru europeni, care sunt prizonierii trecutului şi ai prezentului, pare-se că nu există, până la urmă, răspunsuri rezonabile cu privire la

viitor. Aşa le va fi aplicată, în ultimă instanţă, lovitura fatală.

Postfaţă

Strania sinucidere a Europei a fost publicată în Marea Britanie pe 4 mai 2017. Cu o lună şi jumătate înainte, pe 22 martie, Khalid Masood, un britanic în vârstă de 52 de ani, convertit la islam, a intrat cu maşina în trecătorii de pe Podul Westminster, omorând un turist american, o turistă românc[124] şi doi cetăţeni britanici. Alte câteva zeci de persoane au fost rănite în timp ce fugeau din calea maşinii, unele dintre victime căzând în Tamisa. După ce a lovit gardul de fier al Parlamentului, Masood a coborât din maşina închiriată şi a pătruns pe porţile din faţă ale Palatului Westminster. În curtea Parlamentului, l-a înjunghiat mortal pe unul dintre poliţiştii aflaţi la datorie, Keith Palmer, după care a fost împuşcat mortal de forţele de ordine. Ultimele mesaje telefonice trimise de Masood au arătat că acesta era convins că „poartă un jihad”.

Imediat după acest eveniment, presa britanică şi-a reluat clişeele obişnuite. Într-un articol distribuit intens, un bine cunoscut jurnalist britanic a ajuns până în paginile cotidianului

The New York Times ca să insiste că, în dimineaţa de după atac, „Chiar dacă nu era complet revenită la normal, Londra era din nou în stare de funcţionare. Când treceam prin sudul oraşului, până în Chelsea şi apoi în King’s Cross, londonezii chiar îşi vedeau de viaţa lor ca în orice altă zi”. Mai departe, spunea: „Comportamentul acesta reflectă ceva mai profund, cred eu, decât o sfidare conştientă. Pur şi simplu, celor 8, 6 milioane de cetăţeni ai acestui megalopolis nu le trece prin minte să-i îngăduie unui singur om să-i facă să se ascundă. Cum se zice în East

124 Pe numele ei Andreea Cristea, fata și iubitul acesteia se opriseră pe pod, ca să-și facă o fotografie. Lovită de mașina atacatorului, care a intrat în mulțime cu viteza de 120 km pe oră, ea a căzut peste parapet, în apele Tamisei, de unde a fost recuperată, dar a murit mai târziu, la spital, din cauza rănilor suferite (n.tr.).

End: cred că glumeşti, nu?” 1 Şi stai şi te-ntrebi când a fost ultima oară autorul articolului în East End şi a găsit o cârciumă ticsită cu vorbitori de *cockney*[125] care să rostească vreo asemenea expresie? Te pomeneşti că mai cântau chiar şi *Roii out the barrei*.

La două săptămâni după atacul de la Westminster şi înaintea funeraliilor lui Keith Palmer, a avut loc o „slujbă a speranţei” la Catedrala Westminster, exact peste drum de locul unde fusese înjunghiat mortal poliţistul. În predica susţinută la slujba interconfesională, vicarul de la Westminster, înalt-Preasfinţitul John Hall, a vorbit în numele unei naţiuni pe care a descris-o ca fiind „perplexă”. „Ce motiv ar putea să aibă un om să închirieze o maşină şi să vină cu ea de la Birmingham la Brighton şi apoi la Londra, iar acolo să dea cu maşina, în plină viteză, peste nişte oameni pe care nu-i mai văzuse niciodată, pe care n-avea cum şi de unde să-i cunoască, oameni împotriva cărora nu-l mâna vreo duşmănie personală, pe care n-avea niciun motiv să-i urască, iar apoi să fugă până la porţile Palatului Westminster, ca să provoace încă o moarte şi acolo? Cel mai probabil nu vom afla niciodată”, a spus el. Evenimente şi mai uluitoare aveau să urmeze foarte curând.

Luni, 22 mai, mii de tinere plecau de la un concert al interpretei pop americane Ariana Grande, desfăşurat la Manchester Arena. La ieşire le aştepta Salman Abedi, un tânăr în vârstă de 22 de ani, ai cărui părinţi ajunseseră în Marea Britanie în anii 1990, după ce fugiseră de regimul Gaddafi. În foaierul Arenei, Abedi a detonat o bombă burduşită cu piuliţe, şuruburi şi alte obiecte utilizate pe post de şrapnel. Douăzeci şi două de persoane – copii şi părinţi – au fost ucise pe loc. Alte câteva sute au fost rănite şi multe au suferit leziuni în urma cărora au rămas cu diferite grade de handicap. Statul Islamic a anunţat că Abedi era unul dintre soldaţii săi.

---

125 Accent sau dialect specific londonezilor din partea de est a capitalei (East End) (n.tr.).

În urma atacului de la Manchester, s-a manifestat o variaţiune pe tema noii tradiţii europene de a interpreta piesa *Imagine* a lui John Lennon după orice atac terorist („Imaginează-ţi că n-ar mai fi ţări, / Nu-i chiar atât de greu, / Nimic pentru care să omori sau să mori, / Că nici religii n-ar mai fi”). O abordare proprie celor de la Manchester s-a văzut când participanţii la un eveniment de comemorare organizat la scurt timp după atac au cântat hitul din anii 1990 al formaţiei Oasis, *Don’t look back în anger*. Părea să se potrivească perfect cu atitudinea pe care doreau s-o încurajeze politicienii şi mass-media din Marea Britanie. Curând, relatările despre morţi şi mutilaţi au încetat. Posturile de televiziune parcă nu mai voiau să insiste asupra tinerelor cărora li se scoteau fragmentele de cuie şi piuliţe din cap şi din coloana vertebrală. În schimb, la puţin mai mult de 24 de ore după atac, principala temă a reacţiei faţă de atacul de la Manchester era „să nu priveşti înapoi cu mânie”.

Aproape nimeni nu s-a întrebat: „Dar de ce nu? De ce n-ar trebui să privească oamenii înapoi cu mânie, când fiicele lor au fost sfârtecate de-o bombă numai pentru că se duseseră s-o vadă pe cântăreaţa lor pop preferată cântând într-o luni seară?” De ce n-ar fi trebuit oamenii să fie mânioşi că tânărul Abedi omorâse 22 de persoane, câte una pentru fiecare an de viaţă pe care i-l oferise ţara lor? La două săptămâni după atacul terorist, Ariana Grande s-a întors la Manchester şi a susţinut un alt concert, intitulat *One Love*, împreună cu o serie întreagă de alte staruri ale muzicii pop, inclusiv Justin Bieber. A fost rememorată tragedia, după care a început petrecerea, şi lumea a început iarăşi să se distreze. Unii observatori au ridicat în slăvi evenimentul, considerând că este o demonstraţie a rezistentei în faţa terorii. Puţini au fost cei care au subliniat că, la fel ca la „slujba speranţei” din luna precedentă, şi acum se „trecuse mai departe” înainte să fi fost îngropaţi morţii.

În ceea ce părea să devină o serie nemiloasă de

evenimente, în seara de dinaintea concertului *One Love* de la Manchester, a fost iarăşi rândul Londrei. Sâmbătă seara, pe 3 iunie, trei bărbaţi au intrat cu microbuzul într-un grup de pietoni care treceau pe London Bridge. După aceea, au coborât din microbuz şi au început să atace trecătorii, înjunghiindu-i în gât sau în corp şi părând să vizeze în special femeile. Apoi au luat-o la fugă, atacând mulţimile de turişti şi londonezi de-a valma, prin puburile şi pe străduţele din Borough Market. Printre altele, strigau „Asta-i pentru Allah!” Opt oameni au fost ucişi şi mulţi alţii au fost grav răniţi înainte ca poliţiştii înarmaţi să-i ucidă pe cei trei. Ulterior, atacatorii au fost identificaţi drept Youssef Zaghba (22 de ani), Khuram Butt (27 de ani) şi Rashid Redouane (30 de ani). Zaghba şi Redouane erau născuţi în Maroc. În cursul anchetei care a urmat s-a dovedit că Redouane pătrunsese în Marea Britanie sub un nume fals, susţinând că este libian şi că avea, de fapt, cu cinci ani mai mult decât susţinea. I se respinsese cererea de azil sub identitatea libiană falsă, epuizase toate căile de apel, se ascunsese şi trăise mai departe sub identitatea sa marocană. Khuram Butt, în schimb, era născut în Pakistan şi intrase în ţară cu statut de „copil refugiat” în 1998, când familia sa se mutase în Marea Britanie şi ceruse azil din motive de „persecuţie politică”.2

După dezlănţuirea ucigaşă a celor trei, când poliţia asigura locul faptei, londonezii care ieşiseră în oraş în acea seară au primit ordinul să-şi ţină mâinile pe cap şi să părăsească zona încolonaţi pe un singur rând, în timp ce poliţiştii stăteau cu armele îndreptate spre ei, pregătiţi pentru cazul că ar mai fi existat şi alţi atacatori. Cu toate că tema Londrei care nu ceda era reamintită întruna, reprezentanţii publicului din acea seară semănau mai mult cu nişte oameni înfrânţi, mânaţi în prizonierat, decât cu orice altceva. În zilele următoare au fost instalate în toată Marea Britanie bariere de protecţie, ziduri şi opritoare suplimentare în jurul obiectivelor de referinţă şi al punctelor de infrastructură vulnerabile. O chemare

tradiţională a adepţilor „frontierelor deschise” fusese, ani în şir, „Construiţi punţi, nu ziduri!” Aceştia ar trebui să meargă şi astăzi la Londra. Până la sfârşitul anului 2017, toate podurile londoneze fuseseră umplute de ziduri.

Chiar şi aşa, tema „rezistenţei” în faţa terorii a fost subliniată de premierul britanic Theresa May, ca şi de alţi lideri politici. Fiindcă se petrecuseră în ajunul unor alegeri generale, opoziţia laburistă a reuşit să smulgă puţin capital politic din acele atacuri, afirmând că fuseseră, măcar în parte, consecinţa reducerilor de personal care afectaseră poliţia. Prim-ministrul a anunţat, pe treptele reşedinţei din Downing Street, că Marea Britanie dăduse dovadă de prea multă toleranţă faţă de extremism şi că, după acest al treilea atac, „e prea mult”. Nu a dat alte detalii, mulţumindu-se doar să promită că avea să fie numit un împuternicit care să analizeze subiectul extremismului.

Altminteri, accentul a fost pus pe sloganul „staţi liniştiţi şi vedeţi-vă de treburi”, „spiritul Blitz-ului”[126] şi multe altele. Toate s-au dovedit chiar şi mai găunoase în septembrie, când (pe data de 15), Ahmed Hassan a luat metroul pe linia District din Londra şi, la ora de vârf, a lăsat o bombă într-un vagon. S-a dovedit apoi că irakianul în vârstă de 18 ani ajunsese ilegal în Marea Britanie în 2015 şi de atunci locuia într-o familie de asistenţi maternali. De fapt, construise chiar în casa acestora bomba pe care o amplasase în vagonul de tren, la ora de vârf de dimineaţă. Din fericire pentru nenumăraţii elevi de şcoală şi ceilalţi navetişti, detonatorul se declanşase fără să acţioneze şi dispozitivul propriu-zis. Rezultatul a fost că s-a produs îmbulzeală la coborârea din vagon şi câteva zeci de persoane au suferit arsuri şi alte răni uşoare, însă de la locul faptei nu au fost luate zeci de trupuri neînsufleţite în saci de plastic.

Bineînţeles, nu există niciun motiv pentru care londonezilor le-ar mai fi rămas prea mult din „spiritul Blitz-

126 Referire la modul în care au făcut față londonezii atacurilor aeriene germane în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (n.tr.).

ului”. După cum a demonstrat recensământul din 2011, familiile majorităţii locuitorilor de astăzi ai Londrei nici măcar nu se aflau în Marea Britanie pe vremea Blitz-ului. Oamenii nu au de ce să păstreze amintirile unor generaţii anterioare numai pentru că, întâmplător, locuiesc acelaşi teritoriu.

Ca o ilustrare suplimentară a faptului că „spiritul Blitz-ului” nu se asimilează în apa din Londra, în luna noiembrie a anului în care au avut loc toate aceste atacuri teroriste – şi multe altele au fost contracarate în Marea Britanie s-a produs un eveniment asupra căruia s-a concentrat şi mai puţin atenţia publicului decât asupra morţilor din atentatele teroriste. Nici nu se întunecase bine, în seara de vineri, 24 noiembrie, când au apărut informaţii despre focuri de armă trase la staţia de metrou de la Oxford Circus. S-a produs panică, sute de oameni luând-o la fugă, terorizaţi, pe unele dintre cele mai aglomerate străzi din Londra. Pietoni îngroziţi s-au baricadat în marile magazine. Cântăreţul Olly Murs le-a comunicat celor aproape 8.000.000 de persoane care-l urmăresc pe Twitter că se afla în interiorul centrului comercial Selfridges: „F… tu-i, toată lumea dă să iasă de la Selfridges chiar acum, focuri de armă!! Sunt înăuntru”. Încă şi mai puţin înţelept, acest mesaj a fost urmat de un altul: „Zău că nu ştiu ce s-a întâmplat! Sunt în birourile din spate… dar oamenii ţipă şi fug spre ieşiri!” Poliţia britanică a anunţat că trata evenimentul ca pe un incident terorist, iar pe reţelele de socializare şi în ediţiile internet ale marilor ziare au apărut relatări despre un vehicul care ar fi intrat în pietonii de pe strada Oxford, despre sânge şi cadavre aflate pretutindeni.

În mai puţin de o oră, toate acestea s-au dovedit a fi fost nişte aberaţii. Nu avusese loc niciun atac cu vreun vehicul, nu apăruseră nici persoane înarmate, nici cadavre şi nici sânge. E adevărat că fuseseră rănite 16 persoane – una dintre ele era în stare gravă –, dar acest lucru se întâmplase în îmbulzeala de la ieşirea din staţia de la

Oxford Circus şi din apropierea acesteia. Au apărut şi relatări potrivit cărora incidentul pornise de la o bătaie între bande. Nici asta nu s-a dovedit adevărat. A doua zi după incident, doi bărbaţi, care se temeau să nu fi fost ei răspunzători, fără să vrea, de producerea panicii, s-au predat la o secţie de poliţie, dar au fost lăsaţi să plece în scurt timp fără să fi fost acuzaţi de ceva. Pe 26 decembrie, s-a petrecut un incident asemănător. Pe Oxford Street s-a produs o nouă îmbulzeală, după ce informaţiile false privind un schimb de focuri i-au făcut pe trecătorii ieşiţi la cumpărături a doua zi de Crăciun să fugă ţipând panicaţi în magazine şi pe străzile secundare.

Sigur că incidentele de acest fel – momente de panică similare celor înregistrate şi după atentatele de la Paris din noiembrie 2015 – dispar imediat din fluxurile de ştiri şi nu mai scrie nimeni despre ele. Sunt trecute cu vederea cu o anumită stinghereală. Şi totuşi, sugerează că publicul nu are o atitudine chiar atât de stoică pe cât le place să pretindă formatorilor de opinie şi politicienilor. Mai degrabă, este în aşa măsură de sperios, încât o neînţelegere măruntă poate să provoace o îmbulzeală în masă, iar celebrităţile îngrozite, la fel ca şi oamenii simpli, pot ajunge să fugă în toate direcţiile de nişte orori absolut imaginare.

Singurul eveniment produs cam în aceeaşi perioadă care a sfidat tendinţa a avut loc în urma unui atac comis pe 19 iunie lângă moscheea din Finsbury Park. În seara aceea, Darren Osborne din Cardiff, în vârstă de 47 de ani, tatăl a patru copii, a intrat cu o furgonetă în mulţimea adunată în zona moscheii şi a Casei de Ajutorare a Musulmanilor. Un bărbat, care se prăbuşise la pământ mai devreme, a murit chiar la locul faptei şi alţi cel puţin zece au fost răniţi. Au existat mai multe aspecte izbitoare ale acestui atac. Absolut evidentă a fost teama că s-ar putea ca „repercusiunea” mult-anunţată să fi devenit realitate. Însă cel mai izbitor aspect a fost că a lipsit cu totul genul de condamnare cât se poate de precisă şi de strict limitată pe

care era toată lumea foarte dornică s-o lanseze după absolut orice atac islamist. Imediat după atacul de lângă moscheea din Finsbury Park, organizaţiile islamice şi o parte din media au putut să arunce vina pentru acest atac asupra unor zone cât se poate de largi – asupra unor întregi comunităţi, asupra unor persoane care n-avuseseră nicio legătură cu atacul şi nici nu susţinuseră vreodată aşa ceva şi asupra oricui cu care aveau ceva de împărţit. Tema „nu privi înapoi cu mânie” nu a mai fost adoptată pe scară foarte largă după atacul din Finsbury Park.

Deşi putem fi de acord cu toţii că majoritatea musulmanilor sunt oameni de treabă, cu frica legii, prezumţia nu pare să poată fi extinsă şi la restul populaţiei, care este în continuare considerată ca fiind la un pas de a declanşa cine ştie ce pogrom. Poate că situaţia se datorează standardelor atât de diferite pentru prezumţia de nevinovăţie pe care au început să le definească în Europa mişcări cum sunt aşa-numiţii „Identarieni”. E prea devreme să ne putem da seama în ce anume constau asemenea mişcări, şi, cu atât mai puţin, încotro se îndreaptă ele. În mintea tuturor persistă o temere că ideile şi acţiunile acestora ar putea justifica, în timp, exact o reacţie de tipul celor pe care deocamdată le condamnă făţiş.

Întâmplător, când a avut loc primul dintre atacurile din 2017 din Marea Britanie, îmi croiam drum de-a lungul unuia dintre noile garduri ridicate la frontiere în Europa Centrală. Afluxul de imigranţi se redusese, în schimb nivelul de pregătire al autorităţilor se situa la un cu totul alt nivel decât în 2015. Grănicerii de la frontiera dintre Ungaria şi Serbia au făcut demonstraţii cu noile camere instalate pe drone pe care le foloseau şi au descris eforturile depuse 24 de ore din 24 pentru menţinerea securităţii ţării. Bineînţeles că nicio frontieră nu l-ar fi putut împiedica să intre pe Khalid Masood, fiindcă atacatorul de la Westminster se născuse în Marea Britanie. Dar nevoia de frontiere – sau măcar de o politică

funcţională şi eficientă de acordare de azil – era, în continuare, un câmp de luptă politică. La fel cum erau şi străzile tot mai multora dintre oraşele europene.

Pe 7 aprilie, a venit rândul Stockholmului. În după-amiaza aceea, un solicitant de azil din Uzbekistan, a cărui cerere fusese respinsă, a furat un camion şi a intrat cu el în grupurile de oameni care se aflau la cumpărături pe una dintre cele mai aglomerate străzi din Suedia. Relatările de la faţa locului afirmau că şoferul părea să îndrepte camionul înadins către familii. Cinci persoane au fost ucise şi multe altele au fost rănite. Făptaşul ajunsese în Suedia în 2014 şi solicitase azil, deşi autorităţile suedeze descoperiseră în scurt timp că nu avea motive legitime pentru a primi azil. Primise ordin de părăsire a ţării la sfârşitul lui 2016, dar el rămăsese în Suedia.

Pe 17 august, iar a venit rândul Spaniei. Paisprezece oameni au fost omorâţi şi alţi peste o sută au fost răniţi, după ce Younes Abouyaaqoub, un marocan în vârstă de 22 de ani, a intrat în plin, cu o furgonetă, în mulţimile de oameni care se plimbau pe trotuarul cunoscutului bulevard La Rambla din Barcelona. A mai ucis încă o persoană când a încercat să-i fure maşina ca să fugă din zonă. S-a dovedit că atacatorul era membru al unei celule teroriste ai cărei membri au intrat mai târziu cu o maşină în pietonii din orăşelul Cambrils, situat nu departe de Barcelona, omorând o femeie şi rănind alte şase. Alţi membri ai aceleiaşi celule muriseră cu o seară înainte, în timp ce pregăteau o bombă într-o casă din Alcanar, un alt orăşel de coastă catalan. Ulterior, s-a aflat că membrii celulei planificaseră atacuri mult mai spectaculoase, inclusiv asupra catedralei Sagrada Família, capodopera lui Antoni Gaudi. O lună mai târziu, într-un incident separat, poliţia antiteroristă a pătruns în catedrală, a evacuat-o şi a blocat accesul în zonă, pe baza unor informaţii privind prezenţa unei camionete „suspecte”.

A doua zi după atacul de la Barcelona, două finlandeze au fost înjunghiate mortal, iar alte opt, rănite, în

oraşul Turku din Finlanda, de un atacator care striga *Allahu akbar*! S-a dovedit din nou că atacatorul – care vizase în mod deliberat femei – făcea parte din cel mai mare contingent de imigranţi ajunşi recent în Europa: o persoană care nu avea cu nimic mai mult dreptul de a se afla pe continentul european decât oricine altcineva din lumea largă. Abderrahman Bouanane sosise în Finlanda în 2016, sub un nume fals, susţinând că este refugiat-copil. A rezultat apoi că avea 22 de ani şi provenea dintr-o ţară absolut paşnică – din Maroc. Deşi cererea de azil fusese respinsă, iar el îşi asumase mai multe identităţi false, nu fusese deportat. Şi astfel încă o serie de familii îşi văzuseră vieţile schimbate pentru totdeauna.

Şi totuşi, s-ar fi zis că nu se putea face decât foarte puţin sau chiar nimic pentru a preveni astfel de atacuri. Nu se putea recurge decât la măsuri poliţieneşti, activitate de informaţii şi ridicarea tot mai multor bariere de protecţie în toate oraşele europene. Cât priveşte chestiunile majore, nu părea nimeni doritor să fie primul care să încalce consensul politic agresiv.

În decembrie 2017, Dimitris Avramopoulos, comisarul european pentru imigraţie, afaceri interne şi cetăţenie, a rezumat cursul politicii duse de principalele forţe politice, într-un articol intitulat „Imigranţii din Europa sunt şi rămân aici”, în care afirma: „E momentul să recunoaştem adevărul. Nu putem şi nu vom fi niciodată în stare să stopăm imigraţia”. Mai departe, autorul se lăuda că „UE a asigurat protecţie pentru mai mult de 700.000 de oameni anul trecut”, ceea ce, argumenta el, era nu numai un „imperativ moral”, ci şi, în egală măsură, „un imperativ economic şi social, pentru continentul nostru în curs de îmbătrânire”. În concluzie, scria: „Până la urmă, cu toţii trebuie să fim gata să acceptăm că imigraţia, mobilitatea şi diversitatea constituie noua normă şi să ne adaptăm politicile în consecinţă. Singura cale de a ne asigura că politicile noastre de azil şi imigraţie vor rezista pe viitor este să ne schimbăm întâi modul de gândire la nivel

colectiv”. Avramopoulos recunoştea totuşi erorile, admiţând: „Bineînţeles, mai rămân multe de făcut în Uniunea Europeană. Trebuie să ne respectăm promisiunile de a evacua mii de imigranţi din Libia în lunile următoare, fie prin strămutare, fie prin acordarea de asistenţă pentru revenirea voluntară”. 3

Imediat după aceea, guvernul italian a promis că avea să rectifice neajunsul acesta din politica UE în privinţa imigraţiei. În aceeaşi lună, pentru întâia oară, a început să aducă imigranţi din Libia la Roma cu avioanele, ministrul de interne italian promiţând că alte 10.000 de persoane aveau să fie aduse pe calea aerului, în anul următor, pentru a fi salvate din mâinile traficanţilor de persoane. Marco Minniţi a mers chiar să întâmpine personal primul contingent de imigranţi aduşi cu avionul din Libia, declarând că „este un moment istoric, pentru că am creat primul coridor umanitar pentru a-i salva din ghearele criminalilor pe imigranţii cărora ONU le recunoaşte statutul de refugiaţi”. Pentru a-i ajuta pe imigranţi să scape de traversările primejdioase ale apelor Mediteranei, noua politică era ocolirea bandelor de traficanţi, în timp ce UE făcea treaba acestora, dar folosind avioane în locul ambarcaţiunilor. În anul anterior acestui anunţ, autorităţile italiene obţinuseră dovezi (cu ajutorul unor agenţi sub acoperire) că anumite organizaţii neguvernamentale cooperau activ cu reţelele de trafic, stabilind locuri şi ore de întâlnire, ba chiar şi înapoindu-le bărcile traficanţilor. Opinia publică italiană a reacţionat cu furie, dar nu şi surprindere, la aceste dezvăluiri.

Sigur că Minniţi şi alţi reprezentanţi ai autorităţilor italiene au pretins că planul lor nu le-ar mai fi permis decât refugiaţilor autentici să ajungă în Italia. Dar experienţa tuturor ţărilor europene sugera că şi acesta – ca şi multe altele – avea să se dovedească o fantezie. Minniţi s-a lăudat că imigranţii care nu aveau de ce să se afle în Italia urmau să fie deportaţi într-un ritm ceva mai susţinut. Dar şi aceasta este o afirmaţie în privinţa căreia

opinia publică europeană are toate motivele să se arate sceptică. Ba chiar, cifrele făcute publice în Marea Britanie concomitent cu declaraţia lui Minniţi arătau că numai unul din cinci copii neînsoţiţi care mint în legătură cu vârsta lor, în tentativa de a rămâne în ţara de destinaţie, ajunge să fie deportat. Un studiu al agenţiei naţionale de medicină legală din Suedia (Rättsmedicinalverket) a căutat să stabilească vârstele reale în cazul a circa 8.000 de persoane recent sosite în Suedia care pretindeau c-ar fi fost „refugiaţi-copii”. Verificările – întreprinse acolo unde au existat dubii în privinţa vârstei – au arătat că 6 600 din cele 8.000 de persoane supuse testelor aveau, de fapt, peste 18 ani. Adică peste 82%.4 Ce se va întâmpla cu ei? Acelaşi lucru care se întâmplă cu aproape oricine altcineva care se află în aceeaşi situaţie: rămân unde sunt.

Dacă autorităţile europene se arătaseră permisive în privinţa celor pe care-i lăsaseră să intre în Europa, momentul şi urmările acestei permisivităţi – şi ale faptului că au acordat atât de puţină atenţie consecinţelor pe termen lung – s-au făcut simţite în cele mai neplăcute moduri. Mai presus de toate, s-a tot manifestat un aspect ireversibil: dacă aduci popoarele lumii, aduci şi problemele lumii – plus, eventual, câteva noi. Evenimente care aveau loc oriunde altundeva în lume aveau acum un impact şi în Europa.

În decembrie 2017, preşedintele american a declarat că intenţiona să mute ambasada Statelor Unite din Israel de la Tel Aviv la Ierusalim. Experţii şi adversarii săi l-au avertizat imediat că o asemenea mişcare ar fi condus la revolta „străzii arabe”. În realitate, lumea arabă s-a menţinut surprinzător de liniştită. La Poarta Damascului, în vinerea de după anunţul preşedintelui american, un reporter dezamăgit de la BBC recunoştea că se adunaseră mai mulţi ziarişti decât protestatari palestinieni. Dar, în măsura în care legendara „stradă arabă” s-a revoltat, acest lucru s-a întâmplat în Europa.

După anunţul preşedintelui american, în faţa

ambasadei SUA la Londra s-au adunat grupuri de musulmani care au scandat, printre altele, *Khaybar Khaybar, ya yahud, Jaish Muhammad, să yahud* (în traducere liberă: „Evrei, aduceţi-vă aminte de [bătălia de la] Khaybar, oastea lui Mahomed se întoarce"). Scandare care reaminteşte masacrarea comunităţii evreieşti de lângă Medina de către oştile profetului Mahomed, în secolul al VII-lea. La Amsterdam, un bărbat cu un steag palestinian şi purtând *keffiyah* a făcut ţăndări vitrinele unui restaurant cuşer dintr-un cartier evreiesc al oraşului. În Suedia, lucrurile au fost şi mai grave. La Malmö, grupuri de musulmani au scandat: „O să-i împuşcăm pe evrei", în timp ce, la Göteborg, un grup de circa 20 de bărbaţi mascaţi a atacat sinagoga locală, aruncând cu cocteiluri Molotov. Cei 20 – 30 de tineri evrei aflaţi în centrul comunitar alăturat au reuşit să scape nevătămaţi. Două zile mai târziu, în faţa camerei funerare evreieşti de la Malmö au fost găsite două bombe incendiare. La Stockholm, ca şi la Berlin, mulţimea de protestatari a dat foc Stelei lui David, iar un vorbitor i-a numit pe evrei „maimuţoi şi porci". Au fost făcute promisiuni de martiriu. O purtătoare de cuvânt a comunităţii evreieşti rămase la Malmö a spus răspicat: „Nici nu mai vrei să-ţi afişezi Steaua lui David la gât. Este o bătălie permanentă să duci o viaţă normală". 5

În anul care a trecut de la publicarea cărţii de faţă, au ieşit la lumină noi detalii despre deciziile fatidice. Un jurnalist de la *Die Welt* a făcut cunoscute câteva dintre gândurile Angelei Merkel din august 2015, nu în ultimul rând temerile ei că fotografiile cu grăniceri germani care îi resping pe imigranţi vor face înconjurul lumii.6 între timp, un fost oficial guvernamental european a descris discuţia de la reuniunea de urgenţă din octombrie 2015 de la Bruxelles. El a citat-o pe Angela Merkel, care a spus oftând: „*Wir saufen ab* (Ne scufundăm)", după care a continuat: „Primim astăzi atâţia refugiaţi din Austria. Imaginaţi-vă numai cum o să fie mâine". Pe urmă, se pare,

a punctat că ea însăşi provenea dintr-o ţară în care oamenii fuseseră obligaţi să trăiască în spatele unor ziduri şi a spus că nu voia ca în biografia ei să scrie că a ridicat noi ziduri.7

La nivel politic, iniţiativele celei mai recente generaţii de politicieni europeni au început să aibă unele consecinţe previzibile. La alegerile din martie din Olanda, WD (liberal) a reuşit să obţină cele mai multe voturi, infirmând astfel sondajele preelectorale, care preconizau victoria partidului lui Geert Wilders şi clasarea WD pe locul al doilea. Un partid nou – Forumul pentru Democraţie – a reuşit să atragă o parte din sprijinul de care se bucura Wilders. Dar cel mai interesant a fost că, pe măsură ce se apropia ziua scrutinului, retorica de campanie a WD-ului a devenit din ce în ce mai greu de distins de cea a lui Wilders. Într-un mesaj electoral publicat de ziarele olandeze, prim-ministrul Mark Rutte, aflat în campanie pentru realegere, îi avertiza pe imigranţi: „Purtaţi-vă normal sau plecaţi”. Apoi, în zilele premergătoare alegerilor, a survenit un blocaj remarcabil între guvernele turc şi olandez. Mai mulţi politicieni turci, inclusiv miniştri, erau aşteptaţi să sosească în Ţările de Jos pentru a face campanie în favoarea unui răspuns afirmativ la referendumul din Turcia pentru acordarea de puteri sporite preşedintelui Recep Tayyip Erdogan. Autorităţile olandeze nu au fost de acord cu activităţile de campanie ale oamenilor politici turci pe teritoriul ţării, interzicând până şi aterizarea avionului la bordul căruia se afla ministrul turc de externe şi expulzând un alt membru al guvernului. Momentul de fermitate perceptibilă s-a dovedit benefic, aşa încât partidul lui Geert Wilders a devenit numai al doilea ca reprezentare în parlamentul olandez.

În Franţa, în luna aprilie, Marine Le Pen a reuşit să se califice în turul al doilea al alegerilor prezidenţiale. După încă o lună, în mai, a pierdut în faţa lui Emmanuel Macron, care trecuse printr-o campanie electorală neobişnuită, fără să beneficieze nici măcar de sprijinul sau

logistica vreunuia dintre partidele tradiţionale. Poate că şansele adversarilor săi fuseseră tot timpul supralicitate. Poate că avusese el noroc să se confrunte cu un membru al familiei Le Pen, într-un vot popular, în tot cazul, alegerea lui Macron le-a sugerat unora că întregul tablou al politicii europene putea să rămână totuşi într-un statu-quo. În mijlocul celebrărilor, puţini au fost cei care au părut să-şi amintească de traiectoria pe termen lung a Frontului Naţional. Dacă tatăl Marinei Le Pen reuşise să obţină, în turul al doilea al alegerilor prezidenţiale din 2002 doar 17, 8% din voturi, în 2017 fiica lui a reuşit să obţină 33, 9%.

Alegerile din septembrie din Germania au redus la tăcere pe oricine mai credea că politica europeană centristă putea continua ca de obicei. Înaintea scrutinului, până şi un centrist ca ministrul de interne al Angelei Merkel, Thomas de Maizière, s-a folosit de paginile ziarului *Bild* încercând să aplice strategia folosită de VVD în Olanda pentru a rămâne la putere. „Nu suntem *burka*”, a spus el, printre altele, într-o tentativă disperată de a copia tactica şi reuşita prim-ministrului olandez Rutte. În ciuda acestor eforturi, în septembrie 2017 – la doi ani după decizia fatidică privitoare la frontiere –, alegătorii germani şi-au umilit cancelarul. A fost cel mai slab rezultat obţinut de partidul Angelei Merkel după 1949. Şi deşi Uniunea Creştin-Democrată a rămas cel mai puternic partid, electoratul german a schimbat peisajul politic, acordând 94 de mandate parlamentare Alternativei pentru Germania, o formaţiune înfiinţată cu numai patru ani înainte şi care a devenit astfel a treia forţă politică din Bundestag. Copreşedintele acestui partid, Alexander Gauland, a declarat, la numai o oră după ce au fost comunicate rezultatele, că avea de gând „să se ţină de capul guvernului, doamnă Merkel, ca să ne luăm înapoi ţara şi poporul”. CSU (Christlich-Soziale Union în Bayern – Uniunea Creştin-Socială din Bavaria), omologul bavarez al CDU, nu a reuşit s-o convingă pe şefa guvernului federal să accepte linia sa mai dură în privinţa imigraţiei. Iar social-

democraţii de la SPD, care suferiseră propria catastrofă electorală, au refuzat să intre într-o nouă coaliţie cu Merkel. În noiembrie, când au eşuat negocierile pentru formarea unei coaliţii, s-a vorbit despre convocarea de noi alegeri, însă nu vedea nimeni cum ar fi putut fi obţinute rezultate substanţial diferite. În cele din urmă, în februarie 2018, după aproape o jumătate de an de la vot, partidele vechii „Mari Coaliţii" (Gro Ko, în limba germană) au căzut de acord să colaboreze din nou. În urma deciziei, AfD a devenit principalul partid de opoziţie.

Deşi s-a vorbit mult despre „umilirea" suferită de Angela Merkel, s-au văzut puţine dovezi de retractare reală. Cuvintele au fost rostite adesea, bineînţeles, aşa cum mai fuseseră rostite de multe ori până atunci. La un an de la atacul asupra târgului de Crăciun de la Berlin, Angela Merkel a promis că „va garanta securitatea" poporului german. Dar erau numai vorbe goale. Autorul atacului fusese un solicitant de azil tunisian. Nici Merkel, nici vreun alt politician european nu instituiseră vreo politică sau vreun sistem care să asigure faptul că o asemenea persoană fie nu mai putea intra, fie nu mai putea rămâne în Europa. Nu făcuseră decât să creeze în continuare oportunităţi pentru industria producătoare de bariere de siguranţă şi să transforme orice târg de Crăciun din Europa din viitorul previzibil într-un coşmar de securitate, cu poliţişti înarmaţi şi garduri de protecţie. Mark Steyn a rezumat curiozitatea întregului fenomen, punând întrebarea: „Dacă ţările libere trebuie să aibă atâtea puncte de control oribile, atunci de ce nu le pun în jurul frontierelor naţionale, în loc să le instaleze în jurul absolut oricărui lucru din interiorul lor?" 8

Într-un fel chiar şi mai izbitor decât alegerile din Germania a fost schimbarea survenită în Austria vecină, în lunile de după acel scrutin. Tânărul fost ministru de externe Sebastián Kurz a reuşit să asigure victoria Partidului Poporului Austriac, adoptând înaintea alegerilor o poziţie fermă în chestiunea imigraţiei şi a integrării.

Partidul său a câştigat 62 de locuri în parlament, iar după o scurtă perioadă de negocieri a format un guvern cu Partidul Libertăţii din Austria, care obţinuse 51 de mandate de parlamentari. Acceptarea din nou la guvernare a unui partid considerat în general „de extremă dreaptă" a atras o atenţie semnificativă din partea comunităţii internaţionale. Dar alegerile din Austria au demonstrat două lucruri. În primul rând, că opinia publică austriacă îşi dorea o guvernare mai dură în privinţa imigraţiei şi a chestiunilor identitare. În al doilea rând, că, din punct de vedere politic, era posibil ca un partid tradiţional să coopteze la guvernare un partid marginal. Se prea poate ca, pentru viitorul politicii europene, alegerile şi coaliţia din Austria să fie cele mai importante din epoca post-2015. Dacă acest nou aranjament funcţionează, el poate oferi un exemplu pentru partidele tradiţionale din tot restul Europei. Dacă face fie şi cea mai mică greşeală, se poate dovedi un semnal puternic de alarmă.

De partea lor, statele central şi est-europene şi-au menţinut poziţia faţă de Berlin şi Bruxelles. „Grupul de la Vişegrad" (Republica Cehă, Ungaria, Polonia şi Slovacia) s-a bucurat de o anumită forţă numerică. Pentru că refuzau în continuare să accepte cotele-parte de imigranţi sau să permită, retrospectiv sau pentru viitor, politicile care au dus la catastrofa din 2015, Bruxelles-ul a început să lanseze tot mai multe ameninţări. În decembrie 2017, Comisia Europeană a anunţat că urma să sesizeze Curtea Europeană de Justiţie în privinţa refuzului Poloniei, Ungariei şi Republicii Cehe de a primi imigranţii invitaţi de Bruxelles şi Berlin. Pentru viitor, existau şi ameninţări cu sancţiuni şi amenzi usturătoare. Chiar şi aşa, la vremea scrierii acestor pagini, ţările respective încă rezistau în faţa ameninţărilor Comisiei Europene.

În discuţii pe care le-am purtat în aceste ţări de când a fost publicată *Strania sinucidere a Europei*, am rămas uimit de numărul mare de oficialităţi care mi-au atras atenţia asupra momentului critic care avea să apară.

Majorităţi solide ale opiniei publice din aceste ţări sunt favorabile apartenenţei la UE. Dar tot majorităţi solide sunt favorabile, în mod consecvent, şi atitudinii de ostilitate a guvernelor lor faţă de cererile venite de la Bruxelles în legătură cu imigranţii. Şi obiectează faţă de tacticile de intimidare. Nu este adevărat că „cineva trebuie să cedeze până la urmă”. Adesea, lucrurile merg prost multă vreme. Dar o Comisie Europeană care a căutat să unifice, şi nu să dezbine Europa n-ar căuta să şantajeze statele membre care nu vor să achite nota de plată pentru greşelile Berlinului. Mai ales în condiţiile în care Berlinul nu a arătat în niciun fel că ar avea remuşcări serioase şi a dat toate semnele că nici măcar nu-şi va recunoaşte greşelile. În esenţă, statele din Europa Centrală şi de Est privesc la ce se întâmplă în ţările din Europa Occidentală şi nu vor să devină ca acestea. Văd cum demonstrează locuitorii din Malmö, cerând guvernului suedez să depună mai multe eforturi pentru cercetarea penală a numărului tot mai mare de violuri înregistrate în acest oraş.9 Văd că, pentru Revelionul din 2017, autorităţile din Berlin au fost nevoite să amenajeze o „zonă de siguranţă” pentru femei, lângă Poarta Brandenburg, astfel încât acestea să poată sărbători Anul Nou fără teama că vor fi violate. Şi mai văd că rapoartele confirmă ceea ce toată lumea ştia, dar nimeni nu voia să recunoască. În ianuarie 2018, au fost date publicităţii statistici care arătau că recentul val de criminalitate violentă avea o anumită cauză. Era, aşa cum numai birocraţia germană ar fi putut fi în stare să nege, recentul aflux de imigranţi. Într-adevăr, pe baza datelor colectate din Saxonia Inferioară, studiul arăta că sporul infracţionalităţii cu violenţă putea fi atribuit, în proporţie de peste 90%, bărbaţilor tineri imigranţi.10 Cine şi-ar putea dori aceste probleme sau cine le-ar tolera dacă nu le-ar avea deja?

Din momentul în care a fost publicată în Marea Britanie, *Strania sinucidere a Europei* s-a înscris imediat pe listele de bestselleruri. A rămas timp de aproape 20 de

săptămâni în Top 10 al bestsellerurilor de non-ficţiune al publicaţiei *The Sunday Times* şi a devenit una dintre cărţile care s-au vândut cel mai bine în anul lansării. Celor mai mulţi autori un asemenea succes le-ar produce o bucurie neţărmurită. Nu a fost cazul şi în această situaţie. Eram în Franţa când am aflat că ajunsese pe primul loc pe listele de bestselleruri din *Sunday Times*. Imediat, am început să primesc telefoane de la prieteni şi colegi îngrijoraţi de la Londra, care avuseseră de suferit în atacurile teroriste de pe London Bridge şi din Borough Market.

Cartea a fost bine primită şi de critică, şi de marele public. Dar cel mai surprinzător a fost numărul de politicieni şi de actuali şi foşti lideri politici care au recunoscut nu numai că-mi citiseră cartea, ci şi mai mult decât atât – că erau întru totul de acord cu ea. Ba chiar, primirea ei de către liderii politici de rang înalt a fost atât de bună, încât m-a făcut să mă întreb, de mai multe ori: dacă exista un asemenea acord, cum de mersese totul atât de prost, de la bun început? Toate au ajuns să demonstreze ceea ce bănuiam de mult, şi anume că e pur şi simplu mai uşor să menţii un statu-quo şi apoi să te plângi de el, decât să încasezi o lovitură politică pe termen scurt, pentru bunăstarea pe termen lung a propriei tale societăţi. Cartea a fost bine primită şi de publicul din alte ţări, mai ales din Statele Unite şi Australia. În ambele ţări, cititori şi politicieni deopotrivă mi-au spus adeseori: „Despre noi e vorba, nu-i aşa?”. La care răspunsul este „Da, bineînţeles”.

Presupun că este inevitabil, într-o carte de asemenea dimensiuni, să fie găsite şi unele erori. După ce a ieşit de la tipar ediţia cartonată, m-am aşteptat ca diverse persoane să pretindă că statisticile şi cifrele incluse (chiar dacă reale şi corecte) sunt în vreun fel eronate. M-am aşteptat ca lumea să conteste numărul de imigranţi primiţi în Europa, numărul persoanelor afectate de decizii sau numerele estimate pentru anii următori. M-am aşteptat că unii să pretindă că „spicuisem” numai ce-mi convenise din

discursurile lor sau chiar că-i „citasem în afara contextului”.

Totuşi, nimic dintre multele realităţi incluse în această carte nu a putut fi contestat şi nicio personalitate nu a încercat măcar să le conteste sau să le dezmintă. Singurul personaj minor menţionat în carte despre care ştiu că a avut obiecţii faţă de modul în care a fost descris a fost Jonathan Portes, una dintre figurile evocate episodic, pentru rolul jucat în facilitarea politicii uşilor deschise a guvernului laburist britanic de după 1997 – o politică pentru care superiorii lui şi-au exprimat de mult regretul. Prin intermediul postărilor sale pe reţelele de socializare, din poziţia pe care o deţine la Colegiul Regal din Londra, Portes a făcut cunoscut că descrierea sa şi a implicării sale în acea politică profund nocivă gemea de erori. Nici nu a contestat faptele, nici nu a negat că a fost o catastrofă politică. A obiectat, în schimb, faţă de alăturarea lui de Sarah Spencer din postura de „universitar”, afirmând că, deşi se aflase în mediul universitar înainte să ocupe postul şi cu toate că se afla în mediul universitar de atunci şi până acum, în acel moment anume nu făcea parte din mediul universitar. În al doilea rând, a obiectat faţă de afirmaţia că ar fi fost „cunoscut” pentru vederile sale asupra imigraţiei, la fel ca Sarah Spencer, când, în realitate, „nu lucrase niciodată în domeniul imigraţiei” până când a fost invitat de guvernul britanic să contribuie la formularea poziţiei oficiale în această chestiune. Prin urmare, îmi retrag afirmaţia că Portes ar fi fost cadru universitar sau expert de orice fel în aceste domenii. Dovezile rezultate din activitatea lui ar fi trebuit să fie suficiente.

Mai există încă persoane care încearcă să pretindă că situaţia prin care trecem – şi cea prin care vom trece în anii următori – ar fi ceva normal. Sau că aceste lucruri nu se petrec, de fapt. Numai din când în când se întâmplă ca factorii care perseverează în această minciună să facă vreo concesie realităţii pe care oamenii din Europa o văd

manifestându-se de jur-împrejurul lor. În luna noiembrie, Pew Research Center a publicat un studiu nou şi surprinzător, care a dat dreptate afirmaţiilor conţinute în această carte şi a adăugat noi semnale de alarmă, pentru cine mai putea face faţă. Studiul arăta în ce măsură urma să crească populaţia musulmană din Europa, chiar şi fără un spor masiv datorat imigraţiei, similar celui din ultimii ani. Arăta situaţia creşterii populaţiei musulmane potrivit mai multor scenarii: de exemplu, Suedia (cu o populaţie musulmană de 8% din total în 2016) ar urma să ajungă în 2050 la un procentaj de 11% populaţie musulmană dacă nu mai primeşte niciun imigrant, la 21% populaţie musulmană dacă afluxul de imigranţi este unul „regulat" şi la 31% populaţie musulmană dacă ritmul imigraţiei recente continuă să crească.11 Chiar şi ziarul britanic *The Guardian* a tratat subiectul, sub titlul „Populaţia musulmană s-ar putea tripla în unele ţări UE, potrivit unui raport", care trebuie să li se fi părut şocant cititorilor.12 Asta, înainte să se întrebe de ce ziarul lor favorit de stânga devenise (după propriile criterii) atât de rasist.

Aşa cum sugerează această carte, există un efort susţinut de a convinge opinia publică din ţările europene să nu creadă dovezile prezente în propriile vieţi. Ideea cărţii este în parte să arate că o astfel intenţie nu are niciun sens – că n-are rost să pretinzi că tot ce se întâmplă nu constituie cea mai semnificativă schimbare cu putinţă la nivelul unei culturi. În 1950, Suedia avea o societate omogenă din punct de vedere etnic, lipsită aproape total de imigraţie. La un secol distanţă, ea se va prezenta ca un loc totalmente diferit. Şi nu e deloc exagerat să spunem că, în cursul vieţii celor mai mulţi dintre noi, o asemenea ţară – ca mai toate ţările din Europa Occidentală – va deveni de nerecunoscut chiar şi pentru locuitorii ei cei mai recenţi. Poate că totul va fi bine şi frumos. Poate că oamenii care mai ţin minte ce erau Suedia, sau Franţa, sau Marea Britanie, sau ţările din restul Europei vor dispărea, pur şi simplu, pe cale naturală. Poate că toate problemele, şi mai

ales problema identificării problemei, se vor stinge atunci. Poate. Sau poate că abia se naşte o întreagă lume nouă de probleme.

Douglas Murray Aprilie 2018

Note

Introducere

1. Stefan Zweig, *Lumea de ieri*. *Amintirile unui european*, traducere din germană de Ioan Nastasia, Editura Humanitas, Bucureşti, 2012, pag. 347.

2. „Merkel confronts Facebooks Zuckerberg over policing hate-posts", Bloomberg, 26 septembrie 2015.

3. Papa Ioan-Paul al II-lea, în predica *Ecclesia în Europa*, 28 iunie 2003.

4. Discursul cancelarului german Helmut Kohl la Universitatea Catolică din Louvain (Belgia), 5 februarie 1996.

5. Pentru o discuţie interesantă pe marginea multora dintre aceste subiecte, vezi Samuel Moyn, *The Last Utopia*: *Human Rights* în *History*, Harvard University Press, 2012.

CAPITOLUL 1 – *Începutul*

1. Hansard, 2 decembrie 2002. Blunkett se referea la jurnalistul Anthony Browne de la *The Times*. [Hansard este publicaţia oficială care conţine transcrierile dezbaterilor din Parlamentul de la Londra şi din parlamentele altor ţări membre ale Commonwealthului. Denumirea provine de la numele lui Thomas Curson Hansard (1776 – 1833), tipograf londonez, primul editor oficial pentru Parlamentul britanic (n.tr.).]

2. Office for National Statistics (în continuare, ONS), 2011 Census. Rezultate disponibile online la adresa: https://www.ons.gov.uk/ census/2011 census.

3. Guy Goodwin (ONS), citat de BBC News în „Census shows râse în foreign-born", 11 decembrie 2012.

4. Kenneth Robert Livingstone în conferinţa „World civilisation or clash of civilisations?" Londra, 20 ianuarie 2007.

5. Vezi David Miles, *The Tribes of Britain*, Weidenfeld

& Nicolson, 2005, p. 236.

6. Simon Heffer, *Like the Roman*: *The Life of Enoch Powell*, Weidenfeld & Nicolson, 1998, pp. 467 – 468.

7. Textul integral în *Reflections of a Statesman*: *The Writings and Speeches of Enoch Powell*, Bellew Publishing, 1991, pp. 373 – 379.

8. *Ibidem*.

9. Vezi documentarul BBC din 2008 intitulat „Rivers of blood”.

10. Cum ar fi în Legea Imigranţilor din Commonwealth, din 1962.

11. În urma Raportului Franks, din 1977.

12. Vezi documentarul „Racist or right?”, BBC, 10 februarie 2012.

13. Andrew Neather, „Don’t listen to the whingers – London needs immigrants”, *Evening Standard*, *22* octombrie 2009.

14. Tom Bower, *Broken Vows*: *Tony Blair and the Tragedy of Power*, Faber & Faber, 2016, pp. 171 – 178.

15. Hugh Muir, „Hideously diverse Britain: The immigration «conspiracy»”, în *The Guardian*, *2* martie 2011.

16. Bower, *Broken Vows*... *pp*. 175 – 176.

17. Cifre furnizate de ONS.

18. Ibidem, *Migration Statistics Quarterly Report*, noiembrie 2015.

CAPITOLUL 2 – *Cum am ajuns dependenţi de imigraţie*

1. Această conversaţie din martie 1959 a fost evocată de colegul şi confidentul său, Alain Peyrefitte, în *Cetait* de *Gaulle* (1994) şi face obiectul anumitor controverse.

2. Boris Johnson, „Let’s not dwell on immigration but sow the seeds of integration”, *The Telegraph*, 17 decembrie 2012.

3. Sunder Katwala, citat în „Census shows râse în foreign-born”, BBC News, 11 decembrie 2012.

4. Sondaj de opinie YouGov realizat pentru *The*

Sunday Times. Cercetare de teren din zilele de 13 – 14 decembrie 2012. Disponibil la adresa: http://cdn. yougov.com/cumulusuploads/document/ wohvkihpjg/YG-Archive-Pol-Sunday-Times-results-14 – 161212.pdf.

5. *Newsnight*, BBC, 11 decembrie 2012.

6. Raportul prezentat de Louise Casey în consiliul din oraşul Rotherham, 4 februarie 2015.

7. Robert Winder, *Bloody Foreigners*: *The Story of Immigr*ation *to Britain*, Little Brown, 2004, pp. x, 2.

8. Barbara Roche, vorbind la colocviile TED xeastend. Discuţie postată pe 3 octombrie 2011 – „The British story of migration" (https://you. tube.com/watch?v=fMpxk HJRtk).

9. BBC, *Question Time*, 13 decembrie 2012.

10. ONS, Principal Projections (PP), bazate pe cifrele din anul 2014.

11. Vezi David Coleman, „Un controlled migration means Finis Britannia", *Standpoint*, nr. 83, iunie 2016.

CAPITOLUL 3 – *Scuzele pe care ni le-am spus singuri*

1. „Migration: an economic and social analysis", Home Office Economics and Resource Analysis Unit and the Cabinet Office Performance and Inovation Unit, noiembrie 2000 (https://www.gov.uk/government/uploads/sistem/uploads/attachmentdata/ file/61131 Zmigraţionreportnov2.000.pdf).

2. Peter Sutherland şi Cecilia Malmstrom, „Europe's migration challenge", Project Syndicate, 20 iulie 2012.

3. Vezi, de exemplu, „Recent immigrants to UK «make net contribution»", BBC News, 5 noiembrie 2013.

4. Prof. Christian Dustmann şi dr. Tommaso Frattini, „The fiscal effects of immigration to the UK", University College London, Centre for Research and Analysis of Migration, 27 noiembrie 2013.

5. Dustmann şi Frattini, „The fiscal effects of immigration to the UK", *The Economic Journal*, vol. 124, issue 580, noiembrie 2014. Vezi în special Tabelul 5.

6. Sutherland şi Malmstrom, „Europe's migration

challenge”.

7. Pentru această informaţie şi altele asemănătoare în privinţa nivelurilor de fertilitate, vezi Eurostat, „Total fertility rate, 1960 – 2014 (live births per woman)”, date disponibile la adresa: http://ec. Europa.eu/ eurostat/statistics-explained/index.php/File: Totalfertility rate, 1960%E2%80%932014 (livebirthsperwoman) YB 16.png.

8. Conform Eurostat.

9. Population Trends, vara 2002, ONS.

10. ONS, „Average age of retirement rises as people work longer”, 16 februarie 2012.

11. „Merkel warns on cost of welfare”, *The Financial Times*, 16 decembrie 2012.

12. Richard Reed, în dezbaterea din *The Daily Express*, 3 iunie 2016.

13. Sarah Spencer (ed.), *Strangers & Citizens*: *A Po*sitive *Approach to Migrants and Refugees*, Paul and Company, 1994, p. 340.

14. *Ibidem*, p. 109.

15. Sarah Spencer, *Migrants*, *Refugees*, *and the Boundaries of Citizenship*, broşură IPPR, 1995.

16. Sarah Spencer (ed.), *The Politics of Migration*, Blackwell, 2003, p. 6.

17. „Muslims în Britain have zero tolerance of homosexuality, says poll”, *The Guardian*, 7 mai 2009.

18. Sondaj de opinie realizat de ICM Research, citat în „Half of all British Muslims think homosexuality should be illegal, poll finds”, *The Guardian*, 11 aprilie 2016.

19. Sondaj de opinie YouGov, cercetare de teren din zilele de 23 – 24 februarie 2015.

20. Prof. Alexis Jay, „Independent Inquiry into Child Sexual Exploitation in Rotherham (1997 – 2013)”.

21. De exemplu, în faţa tribunalului Old Bailey din Londra, după judecarea procesului Operaţiunii Bullfinch.

22. Mohammed Shafiq, de la Fundaţia Ramadhan.

23. „Innvandrere bak alle anmeldte

overfallsvoldtekteri Oslo", *Daghladet*, 15 aprilie 2009.

24. „Norway offers migrants a lesson în how to treat women", *The New York Times*, 19 decembrie 2015.

25. Bower, *Broken Vows*: *Tony Blair and the Tragedy of Power*, Faber & Faber., p. 175.

CAPITOLUL 4 – „*Bun venit în Europa*".

1. „IOM applauds Italy's life-saving Mare Nostrum operation: «Not a migrant pull factor»", comunicat de presă OIM, 31 octombrie 2014.

2. „Aliens fiind a European gateway at Spains coast", *The New York Times*, relatare de Alan Riding, 18 octombrie 1992.

3. *Ibidem*.

4. Cazul a fost deferit justiţiei, în Spania, după doi ani. Vezi articolul „Muslim migrant boat captain faces murder charges for pushing Christians overboard", *Daily Telegraph*, 19 septembrie 2016.

CAPITOLUL 5 – „*Am văzut de toate*".

1. Neujahrsansprache von Bundeskanzlerin Angela Merkel, Die Bundesregierung, 31 December 2014.

2. Sommerpressekonferenz von Bundeskanzlerin Merkel, Die Bundesregierung, 31 August 2015.

3. *The Economist*, 5 septembrie 2015.

CAPITOLUL 6 – *Multiculturalismul*

1. Vezi Paul Scheffer, *Het Land van Aankomst*, De Bezige Bij, 2007.

2. „Merkel says German multicultural society has failed", BBC News, 17 octombrie 2010.

3. Studiu al Fundaţiei „Friedrich Ebert", octombrie 2010.

4. David Cameron, discurs la Conferinţa pentru Securitate de la München, 5 februarie 2011.

5. „Sarkozy: le multiculturalisme, «un échec»", *Le Figaro*, 10 februarie 2011.

6. Pentru o discuţie dintre cele mai bune asupra ideii de multiculturalism ca ideologie, vezi Rumy Hasan, *Multiculturalism: Some Inconvenient Truths*, Methuen,

2010.

7. „Sharia law în UK is unavoidable”, BBC News, 7 februarie 2008.

8. Samuel P. Huntington, *Who Are We*? Free Press, 2004, p. 171.

9. Într-un eseu din 1996, intitulat *Multikultureller Werte-Relativismus und Werte-Verlust*.

10. Citată într-un articol de opinie semnat de Karen Jespersen în cotidianul danez *Berlingske Tidende*, 19 februarie 2005.

11. Hege Strohaug, *But the Greatest of These Is Freedom*: *The Consequences of Immigration in Europe* (volum publicat iniţial în limba norvegiană de Kagge Forlag, în 2006), 2011, pp. 282 – 283.

12. Edward Gibbon, *The Decline and Fall of the Roman Empire*, John Murray, 1855, vol. VI, cap. 52, p. 387. (*Istoria declinului şi a prăbuşirii Imperiului Roman. O antologie*: *de la apogeul Imperiului până la sfârşitul domniei lui Iustinian*, trad. şi note Dan Hurmuzescu, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2018).

13. Nicolas Sarkozy, de exemplu, în cartea sa, *Tout pour la France*, Plon, 2016.

14. Bernard Henri-Lévy, într-o discuţie cu autorul acestei cărţi, din data de 12 iulie 2016.

15. Jean Raspail, în „Postfaţa” din 1982 la ediţia în engleză a cărţii *The Camp of Saints*.

16. *Ibidem*, pp. 9 – 13.

17. Citat după versiunea în limba engleză, *The Camp of Saints*, traducere Norman Shapiro, The Social Contract Press, 1995, p. 34.

18. Matthew Connelly şi Paul Kennedy, „Must it be the West against the Rest?”, *The Atlantic*, decembrie 1994.

19. *Le Figaro Magazine*, *26* octombrie 1985.

20. „French article sets off furor on immigrants”, *The New York Times*, 3 noiembrie 1985.

21. OFPRA (Office français de protection des refugies et apatrides).

22. INSEE (Institut naţional de la statistique et des études économiques).

23. Jean Raspail, *The Camp of the Saints*, ed. cit., 1995 („Authors Introduction to the 1985 French Edition"), p. xiii.

24. „Le tabou des statistiques ethniques", *Le Point*, 18 februarie 2016.

25. Sondaj de opinie Ipsos, întreprins pentru Centre National de la Recherche Scientifique şi Sciences Po Grenoble.

CAPITOLUL 7 – *Au ajuns deja*

1. *Aktuelle Zahlen zu Asyl*, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (Oficiul Federal pentru Imigraţie *şi* Refugiaţi), decembrie 2013.

2. ONS. *Migration Statistics Quarterly Report*, noiembrie 2015.

3. „«Get rid of the immigrants? No, we can't get enough of them», says German Mayor", *The Guardian*, 6 august 2015.

4. Eugenio Ambrosi, „Europe can cope with the influx of migrants", *The Wall Street Journal*, 25 august 2015.

5. Înregistrarea video a conferinţei poate fi urmărită pe internet la adresa: https://www.youtube.com/watch?v=YNXEC – citt9U.

6. Citat în Kenan Malik, *From Fatwa to Jihad*, Atlantic Books, 2009, p. 8.

7. Salman Rushdie, *Joseph Anton*: *A Memoir*, Jonathan Cape, 2012, p. 143. (*Joseph Anton*: *Memorii*, trad. Dana Crăciun, Ed. Polirom, Iaşi, 2012).

8. Comentariile au fost făcute în emisiunea *Hypotheticals* de la BBC, difuzată în mai 1989 şi moderată de Geoffrey Robertson QC. Fragmente din emisiune apar şi dispar periodic de pe internet, dar fragmentul relevant încă mai poate fi urmărit pe YouTube.

9. Hugh Trevor-Roper (Lord Dacre), citat în *The Independent*, 10 iunie 1989.

10. Rushdie, *Joseph Anton*: *A Memoir*, ed. cit., p. 252

11. *Ibidem*, p. 152.

12. *Ibidem*, p. 186.

13. Corespondenţă dintre Salman Rushdie, John le Carré şi alţii, *The Guardian*, 18 – 22 noiembrie 1997.

14. Tony Benn, *The Benn Diaries*, ed. Ruth Winstone, Arrow Books, 1996, intrarea din 15 februarie 1989, pp. 616 – 617.

15. Rushdie, *Joseph Anton*: *A Memoir*, p. 147.

16. Fay Weldon, *Sacred Cows*: *A Portrait of Britain*, *post-Rushdie*, pre *Utopia*, Chatto & Windus, seria Counterblasts, no. 4, 1989, p. 7.

17. Ziauddin Sardar, *Desperately Seeking Paradise*: *Journeys of a Sceptical*, Granta Books, 2004, p. 285.

18. Citată de Christopher Hitchens, în *Hitch-22*: *A Memoir*, Atlantic Books, 2010, p. 271.

19. Malik, *From Fatwa to Jihad*, ed. cit., p. 197.

20. O discuţie interesantă despre acest episod în Malise Ruthven, în *A Satanic Affair*: *Salman Rushdie and the Rage of Islam*, Chatto & Windus, 1990, mai ales pp. 68 *sqq*. şi p. 107.

21. Shikha Dalmia, „The Iconoclast”, interviu cu Salman Rushdie, în *Reason*, 1 august 2005.

CAPITOLUL 8 – *Profeţi lipsiţi de onoare*

1. Vezi Frits Bolkestein, „On the collapse of the Soviet Union”, discurs la Conferinţa Liberală Internaţională de la Lucerna (Elveţia), din 6 octombrie 1991; şi Frits Bolkestein, „De integratie von minderheden”, în de *Volkskrant*, 12 octombrie 1991.

2. Vezi Frits Bolkestein, *Breakthrough*: *From Inovation to Impact*, ed. Henk van den Breemen), Owls Foundation, 2014, p. 221.

3. Paul Scheffer, „Het multiculturele drama”, în *NRC Handelsblad*, 29 ianuarie 2000.

4. Acest sondaj, efectuat în 1998 de Paul M. Sniderman şi Louk Hagendoorn, a fost inclus în cartea celor doi, *When Ways of Life Collide*: *Multiculturalism and Its Discontents in the Netherlands*, Princeton University

Press, 2007, p. 22.

5. Pim Fortuyn, *Tegen de islamisering van onze cultuur. Nederlandse identiteit als fundament*, Karakter Uitgevers BV, 2001 edn.

6. Această dezbatere devenită celebră poate fi urmărită pe YouTube, la adresa: https://www.youtube.com/watch?v=tMxăxă KujU.

7. Replică auzită de Jort Kelder şi relatată de Ian Buruma în cartea *Murder în Amsterdam*, Atlantic, 2006, p. 100.

8. Conversaţie dintre autor şi Hans Teeuwen, Amsterdam, 12 martie 2016.

9. Ayaan Hârşi Ali, *The Caged Virgin*: *A Muslim Womans Cry for Reason*, The Free Press, 2006, p. ix.

10. *Ibidem*, p. 76.

11. Ayaan Hârşi Ali, *Infidel. My Life*, The Free Press, 2007, p. 32.

12. *Ibidem*, p. 287.

13. *Ibidem*, p. xii.

14. „Germany investigating Imam who urged God to «destroy the Zionist Jews»", *Haaretz*, 23 iulie 2014.

15. Vezi Oriana Fallaci, *Interviews with History and Conversations with Power*, Rizzoli, 2011 (apărută postum).

16. Vezi, de exemplu, Riccardo Nencini, *Oriana Fallaci*: *Moriro în piedi*, Edizioni Polistampa, 2008, pp. 18 şi 28.

17. Pentru o discuţie despre această tendinţă dintr-o fază mai timpurie a vieţii autoarei, instructiv de parcurs este volumul viitorului ei biograf, Santo L. Arico, *Oriana Fallaci*: *The Woman and the Myth*, Southern Illinois University Press, 1998.

18. Oriana Fallaci, *The Rage and the Pride*, Rizzoli, 2002, p. 22 [Oriana Fallaci, *Mânia şi orgoliul* (*La rabbia e Ibrgoglio*), traducere de Mariana Adameşteanu; cuvânt înainte de Emil Hurezeanu, Editura Corint, Bucureşti, 2011].

19. *Ibidem*, p. 57.

20. *Ibidem*, p. 85.
21. Vezi, de exemplu, *ibidem*, p. 116.
22. *Ibidem*, p. 129.
23. *Ibidem*, p. 98.
24. *Ibidem*, pp. 137 – 138.
25. Vezi modul deloc apologetic în care abordează autoarea chestiunea respectivă, în *La Forza della Ragione* (2004).
26. „Brigitte Bardot unleashes colourful diatribe against Muslims and modern France", *Agence France Presse*, 12 mai 2003.
27. „Calling Islam stupid lands author în court", în *The Guardian*, 18 septembrie 2002.
28. Vezi Oriana Fallaci, *The Force of Reason*, 2004, p. 287 (*La forza della ragione*, Rizzoli International, 2004).
29. *Ibidem*, p. 56.
30. *Oriana Fallaci intervista Oriana Fallaci*, Rizzoli, 2004.
31. Alocuţiunea papei Benedict al XVI-lea, rostită la Universitatea din Regensburg, 12 septembrie 2006.

CAPITOLUL 9 – *Sirenele care au sunat din vreme*

1. Vezi, în principal, Bruce Bawer, *While Europe Slept*: *How Radical Islam Is Destroying the West from Within*, Doubleday, 2006, şi *Surrender*: *Appeasing Islam*, *Sacrificing Freedom*, Doubleday, 2009.
2. Jeffrey Goldberg, „Is it time for the Jews to leave Europe?", *The Atlantic*, aprilie 2015.
3. „Tories attack Islamic terrorism «rebranding»", *The Daily Telegraph*, 18 ianuarie 2008, http://www.telegraph.co.uk/news/ uknews/1575925/Tories-attack-Islamic-terrorism-rebranding.html.
4. David Cameron, „Statement on Woolwich incident", 23 mai 2013, https://www.gov.uk/government/speeches/statement-on-woolwichincident
5. David Cameron, „Statementonthekillingof David Haines", 14 septembrie 2014,

http://www.bbe.co.uk/news/uk-29198128.

6. Fraser Nelson, „Woolwich was a case study in the banality – and the idiocy – of evil”, *The Daily Telegraph*, 23 mai 2013.

7. Dan Hodges, „Woolwich attack: confusing, horrific, bizarre – the horror that made literally no sense”, *The Daily Telegraph*, secţiunea bloguri, 23 mai 2013.

8. Simon Jenkins, „Woolwich attack: This echo chamber of mass hysteria only aids terrorists”, *The Guardian*, 23 mai 2013.

9. Salman Rushdie, Sam Harris, „Abandoned to fanatics”, *The Los Angeles Times*, 9 octombrie 2007.

10. „Turkish Prime Minister says «assimilation is a crime against humanity»”, *The Local*, 11 februarie 2008.

CAPITOLUL 10 – *Tirania sentimentului de vinovăţie*

1. Postul de televiziune France24 în limba arabă, 17 martie 2015.

2. „Swedes will compare this to the Holocaust”, articol nesemnat în *The Local*, 20 aprilie 2015.

3. „Migrant crisis: British student drives Syrians to Münich”, BBC News, 6 septembrie 2015.

4. „Refugee crisis: Danish yachtswoman smuggles refugee on her boat from Copenhagen to Malmö”, *The Independent*, 8 septembrie 2015.

5. Pentru o contraargumentaţie riguroasă la opinia prevalentă legată de „generaţia furată”, vezi cartea lui Keith Windschuttle, *The Fabrication of Aboriginal History*, *Volume 3*: *The Stolen Generations*, *1881 – 2008*, MacLeay Pres, 2009.

6. Vezi, de exemplu, discursul ţinut de prim-ministrul Kevin Rudd în Parlamentul australian, intitulat „Apology to Australia’s indigenous peoples”, în data de 13 februarie 2008.

7. Ashraf H.A. Rushdy, *A Guilted Age*: *Apologies for the Past*, Temple University Press, 2015, p. xi.

8. Stephen Harper, „Apology on behalf of Canadians for the Indian Residenţial Schools sistem”, 11 iunie 2008.

9. Chantal Delsol scrie un articol deosebit de interesant în această privinţă. Vezi în principal „Historical forgiveness in question”, *Hungarian Review*, vol. 3, nr. 3, pp. 72 – 80.

10. Vezi, de exemplu, cartea lui Roger Sandall, *The Culture Cult*, Westview Press, 2001.

11. Cum ar fi statuia din centrul sensului giratoriu aflat în Columbus Circle din New York.

12. David Stannard, *American Holocaust*: *Columbus and the Conquest of the New World*, Oxford University Press, 1992, p. 246.

13. Kirkpatrick Sale, *The Conquest of Paradise*: *Christopher Columbus and the Columbian Legacy*, Alfred A. Knopf, 1991, p. 369.

14. „More cities celebrating «Indigenous Peoples Day» amici effort to abolish Columbus Day”, *The Washington Post*, 12 octombrie 2015.

15. Vezi Ta-Nchişi Coates, „The case for reparations”, *The Atlantic*, iunie 2014.

16. Vezi, de exemplu, dezbaterea organizată la Londra, în data de 9 octombrie 2007, de compania media Intelligence Squared, sub titlul „We should not be reluctant to assert the superiority of Western values”. Această afirmaţie a fost făcută de participanţii Charles Glass şi William Dalrymple (material video disponibil pe YouTube).

17. Vezi răspunsul prim-ministrului David Cameron la întrebarea lui Kenneth Clarke, House of Commons Hansard, 19 octombrie 2015.

18. „Iar tot poporul a răspuns şi a zis: Sângele Lui asupra noastră şi asupra copiilor noştri!” (*Biblia sau Sfânta Scriptură tipărită sub îndrumarea şi cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1993, Sfânta Evanghelie după Matei, 27, 25)

19. Papa Paul al VI-lea, „Nostra actate”.

20. Vezi Pascal Bruckner, *Tirania penitenţei*. *Eseu* despre *masochismul occidental*, Editura Trei, Bucureşti, 2007.

21. Andy Beckett, „Heirs to the slavers”, în *The Guardian*, *2* decembrie 2006.

22. Vezi „My ancestor traded in human misery”, BBC News, 23 iunie 2006.

23. Karsten Nordal Hauken, „Jeg ble voldtatt au en. mann”, în *NRK*, *6* aprilie 2016.

CAPITOLUL 11 – *Amăgirea repatrierii*

1. Immanuel Kant, *Perpetual Peace*: *A Philosophical Essay* (1795), George Allen & Unwin, 1903, pp. 155 – 156 (Immanuel Kant, *Spre pacea eternă*: *un proiect filosofic*, traducere de Rodica Croitoru, Editura All, Bucureşti, 2008).

2. „Orbăn accuses Soros of stoking refugee wave to weaken Europe”, Bloomberg, 30 octombrie 2015.

3. *The Atlantic*, decembrie 1994.

CAPITOLUL 12 – *Cum te înveţi că asta e, şi gata*

1. „Swallow fears and shop, Parisians told”, *The Times* (Londra), 21 noiembrie 2015.

2. „Norway offers migrants a lesson în how to treat women”, *The New York Times*, 19 decembrie 2015.

3. „Polizei fühlt sich bei Migranten-Kriminalität gegängelt”, *Die Welt*, 24 ianuarie 2016.

4. Vezi adresa: https://linksjugendbhvcux.wordpress.com/2016/02/24/kein-pegidashit-in-bremerhaven-2-O.

5. „Attivista stuprata da un migrante «Gli altri mi chiesero di tăcere»”, II *Corriere della sera*, 25 septembrie 2015.

6. Vezi adresa: https://www.facebook.com/ob. boris. palmer/posts/ 1223835707655959.

7. Sondaj de opinie Ipsos – MORI privind imigraţia şi refugiaţii, 11 august 2016, https://www.ipsos-mori.com/researchpublications/researcharchive/3771/Global-study-shows-many-around-

theworid-unconfortable-withlevels-of-immigration. aspx.

8. „Aliens fiind a European gateway at Spains coast”, *The New York Times*, 18 octombrie 1992.

9. Tom Bower, *Broken Vows*: *Tony Blair and the Tragedy of Power*, ed. cit., p. 173.

10. „Terror suspect protected”, *The Sun*, 8 august 2016.

11. „Müssen wir Angst vor dem Islam haben, Frau Merkel”, în *Bild*, 10 septembrie 2015. Clipul original poate fi urmărit, prin intermediul televiziunii elveţiene, la adresa: http://www.srf.ch/play/ tv/news-clip/video/merkel-ueber-die-angst-vor-einer-islamisier ung? id = 18886 c54 – 51 e4; 469 b-8 a98 – 45 fl a817219 b.

CAPITOLUL 13 – *Saturaţie*

1. Printre multe alte lucrări, vezi Byung-Chul Han, *Müdigkeitsgesellschaft*, 2010.

2. Friedrich Nietzsche, *Writings from the Late Notebooks*, în Rudiger Bittner (ed.), *Cambridge Texts in the History of Philosophy* traducere de Kate Struge, Cambridge University Press, 2003, p. 267.

3. H.P. Liddon, *The Life of Edward Bouverie Pusey*, Longmans, 1893, vol. I, pp. 73 – 77.

4. Richard Dawkins, „Why Darwin Matters”, *The Guardian*, 9 februarie 2008.

5. Don Cupitt, *The Meaning of the West*: *An Apologia for Secular Christianity*, SCM, 2008, p. 67.

6. *Ibidem*.

7. Vezi, de exemplu, John Locke, *O scrisoare cu privire la toleranţă*, în *Al doilea tratat despre cârmuire*. *Scrisoare* despre *toleranţă*, trad. Silviu Culea, Ed. Nemira, Bucureşti, 1999, pag. 214.

8. Stephen Spender, 8 septembrie 1939, în *New Selected Journals 1939 – 1995*, ed. Lara Feigel şi John Sutherland, împreună cu Natasha Spender, Faber & Faber, 2012, p. 13.

9. Corurile din „The Rock”, VI [*The Rock* (1934) este o piesă muzicală de Martin Shaw (1875 – 1958), ale cărei

versuri au fost scrise de TS. Eliot (1888 – 1965) (n.tr.)].

10. Jean-François Revel, *Without Marx or Jesus*, MacGibbon & Kee, 1972, p. 17.

11. Chantal Delsol, trad. Robin Dick, *Icarus Fallen*: *The Search for Meaning în an Uncertain World*, ÎŞI Books, 2003, p. 46.

12. Interviu cu Ayaan Hârşi Ali, de Giulio Meotti, II *Foglio*, 31 ianuarie 2016.

13. „Fico: EUS migration policy is «ritual suicide»", EurActiv, 26 ianuarie 2016.

14. Chantal Delsol, prefaţă la varianta engleză a cărţii ei, *Icarus Fallen*, ed. cit., 2003, p. XX.

15. „Fico sient keinen Platz für Islam in der Slowakei", *Der Standard*, 27 mai 2016.

16. „Refugees and migrants stuck in Italy open up new route", *The Daily Telegraph*, *22* iulie 2016.

CAPITOLUL 14 – A *rămas pe capul nostru*

1. „Blaming policy, not Islam, for Belgium's radicalised youth", *The New York Times*, 7 aprilie 2016.

2. Sondaj de opinie naţional, comandat de postul de televiziune Channel 4, august 2006.

3. Sondaj de opinie ComRes, pentru emisiunea *Today* a postului BBC Radio 4, 25 februarie 2015.

4. „Young People and Prejudice", sondaj de opinie ComRes pentru BBC, publicat la 24 septembrie 2013. http://comres.co.uk/ wp-content/themes/comres/poll/BBCR – adiol Newsbeat Discrimination pollăeptember2013.pdf.

5. Scrisoarea originală este disponibilă la adresa: http://www.bbe. co.uk/news/uk-25298580.

6. „Muslim project aims to break down barriers and educate youngsters on the human şi de of Islam", în *Daily Record*, 27 noiembrie 2013, disponibil la adresa: http://www.dailyrecord.co.uk/news/ real-life/muslim-projectaims-break-down-2856192.

7. Sondajul de opinie a fost comandat de partidul PW şi realizat de biroul de cercetare al lui Maurice de Hond, în iunie 2013, http://www.geertwilders.nl.

/images/Reacţieoplslamin Nederland.pdf.

8. Harris Interactive, „Le Regard des Français sur la religion musulmane”, aprilie 2013, http://www.harrisinteractive.fr/news/2013/ Results HIFRPAIL 6042013.pdf.

9. „Les crispations alarmantes de la société française”, *Le Monde*, 24 ianuarie 2013, http://www.lemonde.fr/politique/article/2013/ 01 /24/lescrispations-alarmantes-de-la-societe-ff ancaise. 1821655 823448.html.

10. Harris Interactive, „Le Regard des Français”.

11. Sondaj de opinie Survation (cu cercetarea de teren desfăşurată în aprilie 2015), http://survation.com/british-muslims-is-the-divideincreasing.

12. Sondaj de opinie YouGov Cambridge (cu cercetarea de teren desfăşurată în martie 2015), http://cdn. yougov.com/cumulusuploads/ document/ogqziszq/Islam%20 and%20 British%20 values.pdf.

13. Institut fur Demoskopie Allensbach, noiembrie 2012,http://www.ifd-allensbach.de/uploads/txreportsudocs/ November12 Islamol.pdf.

14. „Für fast zwei Drittel der Bürger gehört der Islam nicht zu Deutschland”, *WDR*, Köln, 12 mai 2016.

15. Vezi interviul acordat autorului cărţii de faţă de Tommy Robinson, în *The Spectator*, 19 octombrie 2013.

16. Vezi interviul acordat autorului de Geert Wilders, în martie 2008.

17. Din interviul acordat autorului de Tommy Robinson, în *The Spectator*, 19 octombrie 2013. Vezi şi cartea lui Tommy Robinson, *Enemy of the State*. The Press News, 2015.

CAPITOLUL 15 – *Cum se ţine sub control reacţia negativă*

1. Mark Steyn, „Gay profesors on the march”, *The Daily Telegraph*.

11 mai 2002.

2. *de Volksrant*, 4 iunie 2016.

3. Eva Jacobsson, „Boverket: Bristen ännu värre än väntat”, *Bem & Hyra*, 1 aprilie 2015.

4. Studiu al Facultăţii de Jurnalism, Comunicare şi Mass-media de la Universitatea din Göteborg, 2011.

5. Cifre furnizate de Consiliul Naţional Suedez pentru Prevenirea Crimelor (Brottsförebyggande rådet – Brå).

6. Fredric Morenius, „Valdtakt och forovarens nationella bakgrund”.

12 august 2016, la adresa: https://fredricmorenius.wordpress.com/2016/08/12/valdtakt-och-forovarens-nationella-bakgrund.

7. Erico Matias Tavares, „Sweden on the brink?

— An Interview with Dr. Tino Sanandaji”, 21 februarie 2016, disponibil la adresa: https://www.linkedin.com/pulse/sweden-brink-interview-drtino-sanandaji-erico-matias-tavares.

8. „Thousands of migrants rescued off Libya”, BBC News, 30 august 2016.

9. „Bye bye, Willkommenkultur”, *Die Zeit*, 7 iulie 2016.

10. Sondaj de opinie comandat de postul german de radioteleviziune ARD.

CAPITOLUL 16 – *Sentimentul că povestea s-a consumat*

1. Jürgen Habermas *et al.*, *An Awareness of What Is Missing: Faith and Reason* in a *Post-Secular Age*, trad. Ciarán Cronin, Polity Press, 2010, p. 15.

2. E.-W. Böckenförde, „Die Entstehung des Staates als Vorgang der Säkularisation” (1967), în *Recht, Staat, Freiheit*, Frankfurt am Main, 1991, p. 112.

3. Eric Kaufmann, *Shall the Religious Inherit the Earth*? Profile Books, 2010, p. 182.

4. Morten Storm, împreună cu Paul Cruickshank şi Tim Lister, *Agent Storm*: *My Life Inside Al-Qaeda*, Viking, 2014, pp. 117 – 119. (*Agentul Storm*. *Spion în* al-*Qaeda*,

trad. Mihai Dan Pavelescu, Editura Meteor, Bucureşti, 2015).

5. Benedetto Croce, „Why we cannot help calling ourselves Christians", în *My Philosophy*, George Allen & Unwin, 1949; Marcello Pera, *Why We Should Call Ourselves Christians*, Encounter Books, 2011.

6. Vezi Dietmar Eger, *Gerhard Richter*, *Catalogue raisonné*, *Vol. I, 1962 – 1968*, Hatje Cantz, 2011: *Onkel Rudi*, p. 208; *Herr Heyde*, p. 233; *Familie Liechti*, p. 249.

7. Vezi Richard Davey, Kathleen Soriano şi Christian Weikop, *Anselm Kiefer*, Royal Academy, 2014: *Interior*, p. 144; *Ages of the World*, pp. 172 – 173.

CAPITOLUL 17 – *Finalul*

1. „Tödliche Schüsse în Berliner Flüchtlingsheim", *Die Welt*, 29 septembrie 2016.

2. „European Jews are too afraid to go to synagogue on religious holidays due to fears of antisemitic attacks", *The Daily Mail*, 20 septembrie 2016.

3. „Merkel admits she would turn back the clock on refugee policy", *The Financial Times*, 19 septembrie 2016.

4. „Trump wants border wall, but Britain is building one în France", NBC News, 12 septembrie 2016.

CAPITOLUL 18 – *Ce ar fi pututfi*

1. Paul Collier, *Exodus*: *Immigration and Multiculturalism* in the*21st Century*, Allen Lane, 2013; David Goodhart, *The British Dream: Successes and Failures în Postwar Migration*, Atlantic Books, 2013.

2. Erico Matias Tavares, „Sweden on the brink?

— An Interview with Dr. Tino Sanandaji", 21 februarie 2016, disponibil la adresa: https://www.linkedin.com/pulse/sweden-brink-interview-drtino-sanandaji-erico-matias-tavares.

3. Vezi, în special, Joseph Ratzinger şi Marcello Pera, *Without Roots*: *The West*, *Relativism*, *Christianity*, *and Islam*, Basic Books, 2006; Jürgen Habermas şi Joseph Ratzinger, *The Dialectics of Secularization: On Reason and Religion*, Ignatius Press, 2006.

CAPITOLUL 19 – *Ce va fi*

1. Daniel Korski, „Why we lost the Brexit vote”, *Politico*, 20 octombrie 2016.

2. *Le Monde*, 31 ianuarie 2016.

3. „Its bad în Eritreea, but not that bad”, *The New York Times*, 23 iunie 2016.

4. „Multicultural Britain rejecting foreign conflict, MOD admits”, *The Guardian*, 23 ianuarie 2014.

5. Sondaj de opinie YouGov, pentru Population Matters.

6. „Umfrage zeigt: Das denken die Deutschen wirklich über den Islam”, *Focus*, 5 mai 2016.

7. „What de Europeans think about Muslim immigration?”, Chatham House, 7 februarie 2017.

8. Înregistrarea video e disponibilă pe YouTube, sub titlul „Erstaufnahme Asyl RP Lübke Kassel Lohfelden 14.10.2015”.

9. „Die Wutbürger sollten Deutschland verlassen”, *Der Freitag*, 12 octombrie 2016.

Postfaţă

1. Matthew d’Ancona, „London Pride, Undaunted”, *The New York Times*, 23 martie 2017.

2. „Attacks în London and Manchester, March-June 2017”, Evaluare independentă a serviciului MI5 şi rapoarte interne ale poliţiei (neclasificate), de David Anderson, QC, decembrie 2017.

3. Dimitris Avramopoulos, „Europe’s migrants are here to stay”, *Politico*, 18 decembrie 2017.

4. „Impact of Sweden’s asylum age assessment tests revealed”, *The Local*, 4 decembrie 2017.

5. Paulina Neuding, „The un confortable truth about Swedish antisemitism”, *The New York Times*, 14 decembrie 2017.

6. Vezi Robin Alexander, *Die Getriebenen*, Siedler Verlag, 2017.

7. Bruno Maţăes, *The Dawn of Eurasia*: *On the Trail of the New World Order*, Allen Lane, 2018, pp. 247 – 248.

8. Mark Steyn, „Market Forces”, www.steynonline.com, 19 decembrie 2016.
9. „Demonstrators call for Swedish government to do more to combat Rape”, *The Local*, 20 decembrie 2017.
10. „Germany: migrants «may have fuelled violent crime râse»”, site-ul BBC News, 3 ianuarie 2018.
11. „Europe’s growing Muslim population”, Pew Research Center, 29 noiembrie 2017.
12. „Muslim population in some EU countries could triple, report says”, *The Guardian*, 29 noiembrie 2017.

Mulţumiri

Aş vrea să le adresez mulţumiri lui Robin Baird-Smith şi Jamie Birkett, de la Bloomsbury. La fel, agentului meu literar, Matthew Hamilton, de la Aitken Alexander Associates. Această carte mi-a fost comandată de Gillon Aitken, predecesorul lui Matthew, şi a fost una dintre ultimele cărţi pe care le-a negociat. Gillon a fost nu numai un agent literar de legendă, ci şi un prieten minunat şi înţelept, căruia toată lumea îi simte lipsa.

Mulţi oameni s-au arătat excepţional de amabili şi îndatoritori pe parcursul anilor în care am cercetat temele abordate în această carte. Îmi este imposibil să-i numesc pe toţi, pentru că se află pe câteva continente. Dar aş dori să le mulţumesc în mod special editorilor tuturor acelor publicaţii care mi-au îngăduit să explorez subiectele cuprinse în carte, precum şi tuturor prietenilor, membrilor familiei, adversarilor şi colegilor care s-au arătat dispuşi să stea de vorbă cu mine pe marginea ei.

Cartea este dedicată unui îndrumător şi prieten cu totul aparte – lui Stanley.

Index

Abdel-Samad, Hamed, 363, 429
Abdeslam, Salah, 284, 320
Abedi, Salman, 459, 460
Abouyaaqoub, Younes, 466
Adebolajo, Michael, 324
Adebowale, Michael, 324

Ăkesson, Jimmie, 343
al-Qaradawi, Yusuf, 364
al-Shalami, Fahad, 223
Alfano, Angelino, 251
Ambrosi, Eugenio, 177, 178, 445
Amin, Idi, 49
Amn, Anis, 352, 353
Arafat, Yasser, 245
Aristotel, 373, 405
Avramopoulos, Dimitris, 456, 467, 468
Aznar, José Maria, 139
Bacho, Aras, 437
Baksh, Abdul Qadeer, 333
Bardot, Brigitte, 207, 447
Bawer, Bruce, 210, 211, 447
Belloc, Hilaire, 185
Benedict al XVI-lea, papa, 208.
209, 287, 420, 447
Bergh, Lise, 153
bin Laden, Osama, 322
bin Zayad, Tariq, 157
Blair, Tony, 32, 33, 47, 49, 60, 279
Böckenförde, Ernst-Wölfgang, 357, 375, 454
Bolkestein, Frits, 190, 191, 446
Bouanane, Abderrahman, 467
Boufarkouch, Mohamed, 267
Boumedienne, Houari, 208
Bouyeri, Mohammed, 196, 220
Brecht, Bertolt, 10, 427
Bruckner, Pascal, 224, 449
Burke, Edmund, 406
Butt, Khuram, 460, 461
Cameron, David, 139, 141, 143, 176, 216, 217, 426, 443, 447, 449
Camus, Renaud, 155
Cardiff, Janet, 374
Carol al II-lea al Marii Britanii, rege, 48

Chirac, Jacques, 262, 265
Clinton, Bill, 236
Cliteur, Paul, 196
Coleman, David, 54, 55, 441
Collier, Paul, 409, 455
Cooper, Yvette, 279
Croce, Benedetto, 367, 454
Cryer, Ann, 81
Cupitt, Don, 295, 451
Dacre, Lord, 183, 445
Daleel, Mohammad, 268, 280, 281
Daoud, Kamel, 430
Darwin, Charles, 292, 293, 365
Davies, David, 402
Dawkins, Richard, 293, 365, 366, 451
de Haas, Hein, 87
de Maizière, Thomas, 115, 255, 282, 473
de Gaulle, Charles, 40, 440
de Unamuno, Miguel, 12
Delsol, Chantal, 306, 307, 316, 448, 451
Donner, Piet Hein, 142
Duchamp, Marcel, 373
Dufoix, Georgina, 169
Dumont, Gérard François, 169, 170, 173
Eichhorn, Johann Gottfried, 291
el-Barkaoui, Ibrahim, 320
el-Barkaoui, Khalid, 320
Eliot, T.S., 300
Ellian, Afshin, 196
Erdogan, Recep Tayyip, 220, 312, 472
Fabius, Laurent, 169, 314
Fallaci, Oriana, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 420, 446, 447
Fico, Robert, 315, 318, 451, 452
Fortuyn, Pim, 191, 192, 193, 194, 195, 198, 210, 338, 446
Francisc, papa, 99

Francken, Theo, 281
Gaddafi, Muammar, colonel, 94, 107, 202, 459
Gauland, Alexander, 473
Geens, Koen, 357
Gibbon, Edward, 157, 444
Goldstein, Yves, 321, 322
Gormley, Antony, 375
Gouguenheim, Sylvain, 152
Goulet, Nathalie, 401
Grande, Ariana, 459, 460
Grant, Bernie, 183
Grayling, A.C., 43
Habermas, Jürgen, 355, 356, 454, 455
Haddaoui, Ghofrane, 199
Halimi, Ilan, 201
Hall, John, reverend, 458
Hamel, Jacques, preot, 268
Hanif, Tiger, 283
Harper, Stephen, 221, 231, 448
Hasan, Rumy, 143, 144, 148
Hassan, Ahmed, 462
Hauken, Karsten Nordal, 246, 449
Hawkins, Andrew, 244, 245
Heath, Edward, 28
Hedegaard, Lars, 213
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, 297
Heidegger, Martin, 298
Henri-Lévy, Bernard, 164, 444
Heseltine, Michael, 29
Hârşi Ali, Ayaan, 147, 196 – 199, 202, 219, 314, 429, 446, 451
Hitchens, Christopher, 366, 445
Hollande, François, 73, 256, 258, 260, 385
Honeyford, Ray, 30, 31, 46
Houellebecq, Michel, 207, 380, 382 – 387, 390
Howard, John, 139
Howard, Michael, 187, 278

Howe, Geoffrey, 183
Huntington, Samuel, 146, 443
Ignatios, episcop, 120
Ilyas, Nosheen, 200
Ioan Paul al II-lea, papa, 15, 439
Islam, Yusuf (Cât Stevens), 182
Jackelén, Antje, 344, 349
Jahjah, Dyab Abou, 195
Jakobovits, Immanuel, 183
Jambon, Jan, 321, 322, 357
Janmaat, Hans, 189
Johnson, Boris, 41, 42, 44, 440
Juncker, Jean-Claude, 249, 259, 315
Junk, Oliver, 177
Kaddor, Lamya, 415
Kant, Immanuel, 16, 249, 450
Katwala, Sunder, 42, 440
Kaufmann, Eric, 360, 454
Kermiche, Adel, 268
Khomeini, ayatollah, 182, 183, 184, 202
Kiefer, Anselm, 377, 378, 454
Ki-moon, Ban, 99
Kohl, Helmut, 17, 439
Korski, Daniel, 426, 455
Kouchner, Bernard, 86
Künast, Renate, 267
Kurdi, Aylan, 118, 221, 223
Kurz, Sebastián, 474
Laachraoui, Năjim, 320
Lahouaiej-Bouhlel, Mohamed, 266
Le Bras, Hervé, 172
le Carré, John, 183, 445
Le Pen, Jean-Marie, 263, 416
Le Pen, Marine, 385, 386, 416, 472
Livingstone, Ken, 24, 440
Lomfors, Ingrid, 180
Lubbers, Ruud, 191

Lübeke, Walter, 437
Lyberaki, Antigone, 86
Maas, Heiko, 274
Macron, Emmanuel, 472
Malik, Kenan, 185, 445
Malmström, Cecilia, 62, 67, 441
Mânsson, Erik, 342
Manuel al II-lea Paleologul, împărat, 208
Martel, Carol, 156, 157
Masood, Khalid, 457, 466
May, Theresa, 86, 218, 280, 461
Mazeh, Mustafa Mahmoud, 184
Merkel, Angela, 13, 74, 114 – 120, 133, 134, 135 – 141, 143, 175, 176, 177, 218, 224, 225, 249, 253, 257, 261, 285, 286, 315, 316, 331, 337, 351, 352, 353, 391, 393, 396, 399, 400, 404, 405, 407, 412, 439, 442, 443, 450, 454, 471, 473, 474
Minniţi, Marco, 468, 469 Mitterand, François, 262 Mosley, Oswald, 26 Müller, Michael, 400
Nawaz, Maajid, 429
Neather, Andrew, 32, 33, 440 Netanyahu, Benjamin, 176 Nielsen, Annika Holm, 227 Nietzsche, Friedrich, 288, 290, 451
Njie-Saidy, Isatou, 245
Orban, Viktor, 257, 258, 316, 349, 450
Osborne, Darren, 464
Palmer, Keith, PC, 457, 458
Pasqua, Charles, 264
Petitjean, Abdel Malik, 268
Phillips, Trevor, 147
Pipes, Daniel, 326
Portes, Jonathan, 65, 66, 71, 478 Powell, Enoch, 27 – 30, 440 Pusey, Edward, 291, 292, 451
Rajoy, Mariano, 223
Raspail, Jean, 165 – 171, 173, 174, 262, 387, 444
Ratzinger, Joseph, cardinal, 208, 455
Redouane, Rachid, 460, 461 Reinfeldt, Fredrik, 10,

343, 346 Revel, Jean-François, 301, 451 Richter, Gerhard, 376, 377, 454 Righy, Lee, 216, 217, 324, 329 Riyad, Mohammed, 267 Robinson, Tom, 328, 329, 333, 336, 453
Rocard, Michel, 262, 278
Roche, Barbara, 33, 34, 48, 65, 66, 441
Rohde, Hanne Kristin, 84 Romson, Äsa, 260 Rouhani, Hassan, 433 Rousseau, Jean-Jacques, 235 Rudd, Kevin, 231, 448 Runde, Robert, 183
Rushdie, Salman, 182 – 188, 198, 202, 211, 214, 215, 219, 338, 445, 448
Rutte, Mark, 472, 473
Sacranie, Iqbal, 182
Sahlin, Mona, 153
Sanandaji, Tino, dr., 350, 410, 453, 455
Sardar, Ziauddin, 184, 445
Sarkozy, Nicolas, 73, 139, 141, 143, 187, 265, 278, 443, 444
Sarrazin, Thilo, 136, 137, 143 Schäuble, Wolfgang, 219 Scheffer, Paul, 135, 191, 443 Schnabel, Paul, 191 Schopenhauer, Arthur, 296
Selbekk, Vebjörn, 213
Self, Will, 51, 55
Sfântul Therapon, 120
Sonboly, Ali David, 267
Sontag, Susan, 185
Soros, George, 257, 258, 450
Spencer, Sarah, 65, 66, 71, 78, 79, 90, 442, 478
Spender, Stephen, 299, 451
Spengler, Oswald, 290
Stevens, Cât, 182, 184
Steyn, Mark, 338, 453, 456, 474
Stoltenberg, Jens, 213.
Storm, Morten, 363, 364, 454
Strauss, David Friedrich, 292
Straw, Jack, 33.
Sutherland, Peter, 62, 67, 441, 451
Tebbit, Norman, 51

Thathaal, Deepika, 200
Tibi, Bassam, 149, 150
Timmermans, Frans, 281, 282, 283
Tribalat, Michèle, 172
Trump, Donald, 455
Valls, Manuel, 261, 387
van Dam, Marcel, 193
van Gogh, Theo, 195, 196, 199, 220
Varela, Santiago, 108
Vilks, Lars, 213, 214
Wagner, Richard, 296, 297, 372
Walton, Izaak, 309
Westergaard, Kurt, 212
Wilders, Geert, 194, 335, 453, 471, 472
Wilkstrom, Cecilia, 224
Williams, Rowan, episcop, 142
Winder, Robert, 47, 441
Wulff, Christian, 143, 151
Ygeman, Anders, 282
Zaghba, Youssef, 460
Zuckerberg, Mark, 13, 439
Zweig, Stefan, 9, 10, 12, 19, 439

Cuprins

Prefaţă de Ion M. Ioniţă 5
Introducere 9
Capitolul 1 – *începutul* 21
Capitolul 2 – *Cum am ajuns dependenţi de imigraţie…* 38
Capitolul 3 – *Scuzele pe care ni le-am spus singuri* 57
Capitolul 4 – *„Bun venit în Europa”* 91
Capitolul 5 – *„Am văzut de toate”* 110
Capitolul 6 – *Multiculturalismul* 135
Capitolul 7 – *Au ajuns deja* 175
Capitolul 8 – *Profeţi lipsiţi de onoare* 189
Capitolul 9 – *Sirenele care au sunat din vreme* 210
Capitolul 10 – *Tirania sentimentului de vinovăţie* 221
Capitolul 11 – *Amăgirea repatrierii* 249

Capitolul 12 – *Cum te înveţi că asta e, şi gata* 267
Capitolul 13 – *Saturaţie* 287
Capitolul 14 – *A rămas pe capul nostru* 320
Capitolul 15 – *Cum se ţine sub control reacţia negativă*. 337 Capitolul 16 – *Sentimentul că povestea s-a consumat…* 354 Capitolul 17 – *Finalul* 391
Capitolul 18 – *Ce-ar fi putut fi* 404
Capitolul 19 – *Ce va fi* 422
Postfaţă 439
Note 463
Mulţumiri 481
Index 483